

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh national pedagogical university named after Abai

ХАБАРШЫ

ВЕСТНИК

BULLETIN

«Халықаралық өмір және саясат» сериясы

Серия «Международная жизнь и политика»

A series of «International Affairs and Politics»

№1-2(52-53)

Алматы, 2018

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті

ХАБАРШЫ

«Халықаралық өмір және саясат»
сериясы
№1-2(52-53), 2018 ж.

Шығару жиілігі – жылына 4 нөмір.
2002 ж. бастап шығады.

Бас редактор:
ҚР ХҒА акад., т.ғ.д., проф.
Е.А. КУЗНЕЦОВ

Бас ред. орынбасары:
з.ғ.д., проф. А.А. Сабитова

Редакция алқасы:
проф. Victor Pou (Испания),
з.ғ.д., проф. Р.Ф. Мамедов (Әзірбайжан),
з.ғ.д., проф. Л.Д. Тимченко (Украина),
з.ғ.д., проф. Barbara Janusz-Pawletta

(Германия),
саяси ғ.д., доц. Ж.К. Симтиков,
саяси ғ.д., доц. А.К. Құрманғали,
саяси ғ.к., доц. Т.Н. Чумаченко,
К.И. Исағалиев
(ҚР еңбегі сіңген дипломат),
з.ғ.д., проф. Р.М. Валеев (Ресей)

Жауапты хатшы:
ф.ғ.д., ассоц. проф. Ш.А. Сабитова

© Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, 2018

Қазақстан Республикасының мәдениет және ақпарат министрлігінде 2009 жылы мамырдың 8-де тіркелген №10105 - Ж

Басуға 04.07.2018 қол қойылды.
Пішімі 60x84 1/8. Көлемі 32 е.б.т.
Таралымы 300 дана. Тапсырыс 327.

050010, Алматы қаласы,
Достық даңғылы, 13.
Абай атындағы ҚазҰПУ

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің
«Ұлағат» баспасы

Мазмұны/Содержание/Content

ӘЛЕМДІК САЯСАТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ
МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И ПРАВО
GLOBAL POLITICS AND LAW

Кузнецов Е.А. О некоторых законодательных актах миграционной политики Республики Казахстан.....	9
Kuznetsov E.A. About some acts of migration policy of the Republic of Kazakhstan.....	9
Рахимова А.О., Симтиков Ж.Қ. Орталық Азия мемлекеттерінің біріге су ресурстарын пайдалану мәселесіндегі өзара қарым-қатынастар.....	14
Rakhimova A.O., Simtikov Zh.K. Cooperation of Central Asia countries in the field of shared water resources.....	15
Матакбаева Л.Х. Социальные сети как новый инструмент глобализации.....	20
Matakbaeva L. Social networks as a new tool of globalization.....	20
Арыстанқұлова Г.М. Француз Республикасы сыртқы саясаты құралдарының бірі ретіндегі экономикалық дипломатия.....	24
Arystankulova G.M. Economic diplomacy as one of the tools of foreign policy of the French Republic.....	25
Меңілбаев Ғ.А. Батыр Баймұрат Байбөріұлы және оның қазақ қоғамындағы қызметі.....	32
Menilbayev G.A. Batyr Baymurat Bayboriula and its role in the kazakh society.....	33
Рахымажи А., Жамансарин Н.Ш. Международные конфликты: системный подход.....	36
Rakhymazhi A., Zhamansarin N.Sh. International conflicts: a systematic approach.....	37
Меңілбаев Ғ.А. Баймұрат Байбөріұлы батыр және 18 ғасырдағы қазақ қоғамы.....	39
Menilbayev G.A. Batyr Baymurat Bayboriula and kazakh society in the 18 th century.....	40
Сембинов М.К. Мегaproект «Один пояс – один путь»: риски и преимущества стран Центрально-Азиатского региона.....	45
Sembinov M.K. Megaproject “One Belt – One Road Initiative”: risks and advantages of countries of central Asia region.....	45
Ақтас Ә.Қ., Симтиков Ж.Қ. Қытай халық республикасының Орталық Азия елдеріне қатысты сыртқы саясатының кейбір аспектілері.....	50
Aktas A.K., Simtikov Zh.K. Some aspects of external policy of people’s Republic of China regarding the countries of Central Asia.....	51
Макашева К.Н., Серикбаева А.Г. «Дипломатия шелкового пути»: развитие инициативы Японии.....	54
Makasheva K.N., Serikbayeva A.G. "Diplomacy of the silk road": development of the initiative of Japan.....	55

Казахский национальный
педагогический
университет имени Абая

ВЕСТНИК

Серия

«Международная жизнь и политика»

№1-2(52-53), 2018 г.

Периодичность – 4 номера в год.

Выходит с 2002 года.

Главный редактор:

акад. МАН ВШ, д.и.н., проф.

Е.А. КУЗНЕЦОВ

Зам. гл. редактора:

д.ю.н., проф. **А.А. Сабитова**

Члены редколлегии:

проф. **Victor Pou** (Испания),

д.ю.н., проф. **Р.Ф. Мамедов** (Азербайджан),

д.ю.н., проф. **Л.Д. Тимченко** (Украина),

д.ю.н., проф. **Barbara Janusz-Pawletta**

(Германия),

д.полит.н., доц. **Ж.К. Симтиков,**

д.полит.н., доц. **А.К. Курмангали,**

к.полит.н., доц. **Т.Н. Чумаченко,**

К.И. Исагалиев

(заслуженный дипломат РК),

д.ю.н., проф. **Р.М. Валеев** (Россия)

Ответственный секретарь:

д.ф.н., ассоц. проф. **Ш.А. Сабитова**

© **Казахский национальный
педагогический университет
им. Абая, 2018**

Зарегистрировано
в Министерстве культуры и информации
Республики Казахстан
8 мая 2009 г. №10105-Ж

Подписано в печать 04.07.2018.
Формат 60x84 1/8. Объем 32 уч-изд.л.
Тираж 300 экз. Заказ 327.

050010, г. Алматы,
пр. Достык, 13. КазНПУ им. Абая

Издательство «Ұлағат»
Казахского национального
педагогического университета имени Абая

Джелбулдина У.С., Кан Г.В. Особенности внешне-политического курса стран Центральной Азии в эпоху глобализации.....	60
Jelbuldina U., Kan G.V. Features of the foreign policy course of the Central Asia countries in the era of globalization.....	61
Ляпбаева Н.И. Әлеуметтік қауіпсіздіктің кейбір теориялық мәселелері.....	66
Lyarbayeva N.I. Some theoretical questions of social security.....	66
Касенов Д.О., Нурпеис Т.А. Меры противодействия терроризму и религиозному экстремизму в Республике Казахстан.....	69
Kassenov D.O., Nurpeis T.A. Measures of counteraction to terrorism and religious extremism in the Republic of Kazakhstan.....	70
Курманбаева Г.Д., Симтиков Ж.К. Новый Шелковый путь.....	73
Kurmanbayeva G., Simtikov Zh. New Silk Road.....	74
Менилбаева Ж.Г. Сарыарка – сакральное место в сознании казахов.....	78
Menilbayeva Zh.G. Saryarka – the sacred place in the consciousness of Kazakhs.....	79
Жамансарин Н.Ш., Турар М. Интеграционные процессы в Евразийском сообществе (основные этапы формирования таможенного союза).....	86
Zhamansarin N.Sh., Turar M. Integration processes in the Eurasian community (major stages of formation of the customs union).....	87
Ашинова Ж.Е., Ақын Б.Қ. Халықаралық алмасу бағдарламалары Жапон мәдени дипломатиясының құралы ретінде.....	88
Ashinova Zh.Ye., Akyn B.K. International exchange programs as an instrument of Japanese cultural diplomacy.....	89
Риги Гити, Сембинов М.К. Иранские протесты 2017-2018 годов: причины и последствия.....	95
Rigi Giti, Sembinov M.K. Iranian protests 2017-2018: causes and effects.....	96
Ашинова Ж.Е., Сериккалиева А.Е. Орталық Азия аймағындағы Жапонияның сыртқы саяси ұстанымдары: мазмұны және бағыттары.....	98
Ashinova Zh.Ye., Serikkaliev A.Ye. Foreign policy initiatives of Japan in the Central Asian region: content and directions.....	99
Кәрібек Д.Ж. Еуразиялық кеңістікте транспорттық саясатты қалыптастырудағы Еуразиялық экономикалық комиссияның рөлі.....	107
Karibek D. The role of the Eurasian economic commission for the formation of transport policy in the Eurasian space.....	108
Пұсырманов Н.С., Рыстина И.С. Ұлттық идея феноменін зерттеудегі заманауи парадигма.....	111
Pussyrmanov N., Rystina I. Modern paradigm in the study of the national idea.....	112

Kazakh National Pedagogical National University named after Abai

BULLETIN

*«Bulletin KazNPU named after Abai»
(a series of «International Affairs and Politics»)
№1-2(52-53), 2018*

Periodical 4 No. per year
Published since 2002

Kuznetsov E.A. *Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of International Academy of Sciences of the high school, Chief Editor*

Sabitova A.A. *Doctor of Law, Professor, Deputy Chief Editor*

Members of the editorial board:

Victor Pou *professor (Spain),*

Mamedov R.F. *Doctor of Law, Professor (Azerbaijan),*

Timchenko L.D. *Doctor of Law, Professor (Ukraine),*

Barbara Janusz-Pawletta *Doctor of Law professor (Germany),*

Simtikov Zh.K. *Doctor of Political Sciences, Sciences, Associate Professor,*

Kurmangali A.K. *Doctor of Political Sciences, Docent,*

Chumachenko T.N. *Candidate of Political Sciences, Docent,*

Isagaliev K.I. *Honored diplomat of the RK,*

Valeev R.M. *Doctor of Law, Professor (Russia)*

Executive Secretary: Sabitova Sh.A. *Doctor Philological Sciences, Associate Professor*

© **Kazakh National Pedagogical University named after Abai, 2018**

Registered in the Ministry of Culture and Information of the Republic of Kazakhstan
May 8, 2009 №10105-Zh

Signed in print 04.07.2018

Format 60x84 1/8

Volume 32 teaching and publishing lists
Number of copies 300, Order 327.

050010, Almaty, Dostyk avenue 13,
KazNPU named after Abai

Publishing House "Ulagat" of the Kazakh National Pedagogical University named after Abai

Кәрібек Д.Ж. «Transport policy»: түсінігі мен зерттелу деңгейі..... 117
Karibek D. Transport policy: concept and level of study..... 117

Кусаинова А.М., Рыстина И.С. Развитие морского транспорта и решение глобальных экологических проблем..... 123

Kussainova A., Rystina I. Development of maritime transport and global environmental issues..... 124

Keldibayeva D.R. American-Chinese relations after election of Donald Trump to the Presidency..... 127

Келдібаева Д.Р. Дональд Трамп президенттікке сайланғаннан кейінгі америка-қытай қарым-қатынастары.. 128

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР. БІЛІМ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ. ОБРАЗОВАНИЕ
INTERNATIONAL LAW. INTERNATIONAL RELATIONSHIPS. EDUCATION**

Сабикенов С.Н. Общечеловеческие ценности как методологическая основа науки общей теории права..... 133

Sabikenov S.N. Commonwealth values as a methodological basis of science of general theory of law..... 134

Исағалиев К.И. Внешнеполитические инициативы Президента Республики Казахстан в свете выступлений Нурсултана Назарбаева в Совете Безопасности ООН..... 137

Issagaliyev K.I. External political initiatives of the President of the Republic of Kazakhstan in the light of speeches of Nursultan Nazarbayev at the Un Security Council..... 138

Сабитова А.А. О международно-правовом аспекте межгосударственного сотрудничества в сфере образования..... 141

Sabitova A.A. On the international legal aspect of interstate cooperation in the sphere of education..... 142

Наурызбаев Н.Е., Рыскелдин А.Р. Таможенная политика, цели и методы ее осуществления..... 145

Nauryzbaev N.E., Ryskeldin R.A. Customs tariff policy, purposes and methods of its implementation..... 146

Бап Т.Н., Сабикенов С.Н. Адам құқықтарының халықаралық стандартына шолу..... 152

Вар Т.Н., Sabikenov S.N. Review of international standards of human rights..... 153

Жабелова Т.Е. Адам құқықтары саласында аймақтық әріп-тесттік пен бақылау механизмдері..... 156

Zhabelova T. Mechanisms of regional cooperation and control in the field of human rights..... 157

Nurzhaurova A.A., Sabikenov S.N. Achievements and objectives in promotion of gender equality and expansion of opportunities for women in Kazakhstan..... 161

Нуржауова А.А., Сабикенов С.Н. Қазақстандағы гендерлік теңдікті алға жылжыту және әйелдердің мүмкіндіктерін кеңейтудегі жетістіктер мен мақсаттар..... 162

Гальских Д., Сабитова Ш.А. Гендерное неравенство в условиях развития современного общества.....	164
Galsky D., Sabitova Sh.A. Gender inequality in the conditions of development of the contemporary society.....	164
Илияс Е.К., Сабикенов С.Н. Қазақстан Республикасындағы шетел азаматтарының еңбегін пайдалануды реттеудің құқықтық мәселелері.....	166
Piyaş Ye.K., Sabikenov S.N. Problems of legal regulation of use of work of foreign citizens in the Republic of Kazakhstan..	167
Нұрғалым К.С., Абрешева С.М. «Алаш» қайраткерлерінің саяси ой-пікірлерінің қоғам дамуындағы рөлі.....	170
Nurgalym K.S, Abresheva S.M. Reviews of political thought in the development of society the role of the figures of "Alash".....	171
Сабитова Ш.А. Заголовки светского газетного дискурса РК.....	176
Sabitova Sh.A. Headlines of secular newspaper discourse of the Republic of Kazakhstan.....	176
Нұрғалым К.С. Саяси әлеуметтік модернизация жағдайындағы Қазақстан.....	182
Nurgalym K.S. Social development and political modernization.....	182
Кудратбаев Е., Хусаинов О.Б. Использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании.....	186
Kudratbaev E., Husainov O.B. The use of the results of operational-search activity in proving.....	187
Нурболатқызы Ж., Сабикенов С.Н. Балалар құқықтарын қорғаудың халықаралық құқықтық мәселелері.....	191
Nurbolatkyzy Zh., Sabikenov S.N. International legal problems of protection of the rights of the child.....	192
Серикова А.Н, Сабикенов С.Н. Международно-правовой статус беженцев.....	195
Serikova A., Sabikenov S.N. The International Legal Status of Refugees.....	196
Абрешева С.М. Административное пресечение как форма обеспечения административно-правового принуждения.....	198
Abresheva S.M. The administrative suppression of the administrative-legal compulsion.....	199
Усенова Э.С., Наурызбаев Н.Е. Қазіргі кездегі халықаралық құқық жүйесінің дамуы.....	202
Usenova E.S., Nauryzbaev N.E. Development of the modern international legal system in our time.....	203
Ахметова А., Сабитова Ш.А. Международное уголовное право в системе юриспруденции.....	206
Akhmetova A., Sabitova S.A. International criminal law in the jurisprudence system.....	207
Капаева А. Les problemes d'enseignement du français sur objectifs specifiques au Kazakhstan.....	212
Қанаева А.Ж. Қазақстанда француз тілін арнайы мақсатта оқыту мәселелері.....	212

Сейдуллаева Г.А. Инновационные аспекты личностного самопроектирования.....	215
Seidullaeva G.A. Innovative aspects of personal self-projecting.....	216
Сабитова Ш.А., Зикриярова Р. Роль Казахстана в борьбе с терроризмом в современных условиях международной политики.....	219
Sabitova Sh.A., Zikriyarova R. The role of Kazakhstan in the fight against terrorism in the current conditions of international politics.....	220
Саяткызы М., Сабитова А.А. Проблемы реформирования Международного суда ООН с целью повышения его роли в международном правосудии.....	223
Sayatkyzy M., Sabitova A.A. Problems of reforming the international court of justice with the purpose of improving its role in the international justice.....	224
ШЕТЕЛДІК ӘРІПТЕСТЕРДІҢ ЖАРИЯЛЫМДАРЫ ПУБЛИКАЦИИ ЗАРУБЕЖНЫХ КОЛЛЕГ PUBLICATIONS OF FOREIGN COLLEAGUES	
Тагиева Х.Г. Этнополитические конфликты и их мирное урегулирование: пример Аландских островов.....	227
Taghiyeva H.G. Ethnopolitical conflicts and their peaceful regulation: example of Aland islands.....	228
Мирзоева А.Г. Скотоводство у азербайджанских цахуров.....	234
Mirzoeva A.G. Cattle breeding of the Azerbaijani Tsakhurs.....	234
Мамбетова Г.Р. Программность симфонии №3 современного крымско-татарского композитора Мерзие Халитовой.....	239
Mambetova G.R. Programme of the 3 th Symphony of modern Crimean Tatar composer Merziye Halitova.....	239
Абдулхаиров А.З., Абдулхаирова Э.М. Исторические трансформации и современное состояние детско-юношеского туризма в Крыму.....	251
Abdulkhairov A.Z., Abdulkhairova E.M. Historical transformations and modern state of child-youth tourism in the Crimea.....	252

ӘЛЕМДІК САЯСАТ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚ МИРОВАЯ ПОЛИТИКА И ПРАВО GLOBAL POLITICS AND LAW

УДК 32:93/94
МРНТИ 11.01.65

Кузнецов Е.А.¹

¹доктор исторических наук, профессор КазНПУ имени Абая

О НЕКОТОРЫХ ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫХ АКТАХ МИГРАЦИОННОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Данная статья посвящена актуальной теме современности – миграции. В свете современных проблем миграции Казахстан входит в группу повышенного риска. Основные предпосылки такого положения носят объективный характер и в первую очередь связаны с геополитическим положением страны. Казахстан – одно из трех государств мира и единственная страна в СНГ, которая провозгласила и реализует этническую миграционную политику, системно занимается репатриацией рассеянных по миру соотечественников. Начиная с 1991 года, Республика Казахстан приняла более 703 тысяч этнических казахов. Миграционная политика является частью общего политического курса государства и стратегии его развития.

Ключевые слова: миграция, миграционная политика, Казахстан, концепция миграционной политики, законодательная база, права человека, Конституция Республики Казахстан, трудовая миграция, иммигрант, репатриация, социальное обеспечение, социальная адаптация, оралманы, глобальные вызовы, дискриминация, регулирование миграционных потоков, сотрудничество

Е.А. Кузнецов¹

*¹тарих ғылымдарының докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ
Халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КӨШ-ҚОН САЯСАТЫНЫҢ КЕЙБІР ЗАҢ АКТІЛЕРІ ТУРАЛЫ

Аңдатпа

Қазіргі заманның өзекті тақырыбы – көші-қонға арналады. Қазіргі заманда Қазақстан көш-қон проблемалар бойынша тәуекел топқа кіреді. Осындай жағдайға негіз болатын сілтемелер, объективтік сипаттама алып тұр. Бірінші кезекте мемлекеттің геополитикалық жағдайы әсер етеді. Қазақстан – әлемдегі үш мемлекеттер арасында және ТМД елдерден жалғыз этникалық көш-қон саясатын жария етіп, жүзеге асырып жатыр. Жүйелі түрде шетелдерден қандастарын отанына қайта оралту саясатын жүзеге асыруда.

Түйін сөздер: көші-қон, көші-қон саясаты, көші-қон саясатының тұжырымдамасы, заңнамалық база, адам құқығы, Қазақстан Республикасының Конституциясы, еңбек көші-қоны бойынша, көшіп келуші отанына оралуы, әлеуметтік қамтамасыз ету, әлеуметтік бейімдеу, оралмандар, жаһандық сын-қатерлер, кемсіту, көші-қон ағындарын реттеу, ынтымақтастық

Е.А. Kuznetsov¹

*¹Doctor of history, Professor of Department of International Relations,
Abai Kazakh National Pedagogical University*

ABOUT SOME ACTS OF MIGRATION POLICY OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article is devoted to a hot topic of the present – migration. In the light of modern problems of migration Kazakhstan is included into group of the increased risk. The main prerequisites of such situation

have objective character and first of all are connected with a geopolitical position of the country. Kazakhstan – one of three states of the world and the only country in the CIS which has proclaimed and realizes ethnic migration policy, systemically is engaged in repatriation of the compatriots disseminated through the world. Since 1991, the Republic of Kazakhstan has accepted more than 703 thousand ethnic Kazakhs. Migration policy is a part of the general political policy of the state and the strategy of his development.

Keywords: migration, migration policy, Kazakhstan, concept of migration policy, legislative base, human rights, Constitution of the Republic of Kazakhstan, labor migration, immigrant, repatriation, social security, social adaptation, oralman, global challenges, discrimination, regulation of migration flows, cooperation

Современные процессы миграции в мире являются одной из ключевых проблем всего человечества. Суть данных процессов заключается в стремлении мигрантов к благополучию и безопасности, которые между собой неразрывно связаны.

Причинами миграции могут быть локальные или региональные военные конфликты, природные и техногенные катастрофы, эпидемии, голод, низкий уровень жизни, политические процессы.

Являясь глобальным вызовом, миграция несет в себе угрозу стабильному развитию тех стран, куда прибывают мигранты. Вынужденная безработица, отсутствие денег, занятости и какого-либо социального статуса толкает мигрантов на добывание денег и материальных благ. Подобная схема миграции одинакова на всех континентах. Исходя из социальной сущности проблемы миграции, можно утверждать, что все известные негативные социальные явления постоянно сопутствуют миграции.

В то же время миграция сыграла выдающуюся роль в истории человечества, с ней связаны процессы заселения, хозяйственного освоения земли, развития производительных сил, образования и смешения рас, языков и народов.

Общественные перемены за последние два десятилетия кардинально изменили политическую и социальную ситуацию на постсоветском пространстве, и миллионы людей стали вынужденными мигрантами.

В XXI веке наблюдается интенсивное расширение миграционных потоков. Век феномена миграции стал составляющим фактором всех глобальных проблем. И это потребовало новых подходов к миграционной политике, способствующей достижению и поддержанию баланса интересов международных актов, участвующих в регулировании миграционных процессов.

По данным ООН, число международных мигрантов достигло в 2015 году 244 млн человек, около двух трети из них приходится на страны Европы и Азии [1].

Следует отметить, что Н.А. Назарбаев предсказал миграционный кризис и пути выхода из него за 10 лет до его наступления. Еще в 2007 году в одном из интервью отмечал, что в мире растет дисбаланс между богатыми и бедными странами, который может грозить глобальными проблемами в будущем.

Решение заключается в том, «чтобы богатый мир обратил внимание и подумал, как подтянуть жизненный уровень бедных стран, – говорил тогда Президент Казахстана. – Опасность очень большая существует и для Европы, и для всего цивилизованного мира. Однажды миллиарды голодных людей поплывут через Средиземное море в «жирную» Европу. А такое может случиться, если мы не поможем бедным государствам встать на ноги» [2].

По данным А.Белялова, всего 15% из 6 миллиардов жителей земли сосредоточены в 22 богатых странах. Именно они привлекают большинство современных мигрантов [3].

Цель миграционной политики заключается в снижении негативных последствий миграционных процессов в рамках сохранения и развития национальной идентичности и безопасности страны путем максимального сокращения незаконной и формирования селективной миграции. А для достижения ее эффективности нужна соответствующая законодательная база, созданию и совершенствованию которой в Республике уделяется постоянное внимание.

Основным документом национальной законодательной базы Республики Казахстан является Конституция Республики Казахстан, принятая 30 августа 1993 года.

Конституция Республики Казахстан (ст.12, п.4 и 5) гласит: «Иностранцы и лица без гражданства пользуются в Республике правами и свободами, а также Конституцией, законами и международными договорами. Осуществление прав и свобод человека и гражданина не должно нарушать прав и свобод других лиц, посягать на конституционный строй и общественную нравственность».

Согласно закону, регулирование миграции населения основывается на следующих принципах:

- обеспечение закрепленных в Конституции Республики Казахстан прав человека на свободный выбор места проживания, свободу выезда, свободный выбор рода деятельности и профессии, свободу выезда, свободу передвижения;
- недопустимость какой-либо дискриминации по мотивам происхождения, социального, должностного и имущественного положения, пола, расы, национальности, языка, отношения к религии, убеждений, места жительства или любым иным обстоятельствам;
- обеспечение соответствия миграционного законодательства Республики Казахстан международным нормам и рекомендациям Международной организации по миграции с учетом современного социально-экономического положения в республике, ее исторического прошлого и традиций, перспектив развития;
- всестороннее содействие переселению лиц казахской национальности в Республику Казахстан, организации их расселения, создании рабочих мест, социальном обеспечении и социальной помощи оралманам;
- упреждение стихийных и неупорядоченных процессов как внутри страны, так и за ее пределами на основе выработки и социально-экономических стимулов в средне- и долгосрочных программах действий, базирующихся в прогнозе потенциальной миграции и направлений миграционных потоков в связи с изменениями социально-экономической и общественно-политической ситуации;
- участие соответствующих государственных органов в организации упорядочения процессов миграции;
- личное участие мигрантов в обустройстве на новом месте проживания при адресной государственной поддержке инициативы и самостоятельности каждого, в первую очередь, переселенцев из зон экологического и стихийного бедствий;
- сотрудничество с другими странами, особенно принимающими иммигрантов, в области снижения незаконной миграции, в виде учебного образования, профессиональной подготовки, трудовой миграции [4].

Развитие правовой базы регулирования миграции нашло свое отражение в законе «О миграции населения». В законе 7 глав, регламентирующих принципы регулирования миграции населения, в том числе вопросы трудовой миграции и др. Имеются несколько статей, регламентирующих отношения в области трудовой миграции. В главе 2, в статьях 5-8 установлено, что порядок осуществления трудовой и профессиональной деятельности иностранцев и лиц без гражданства на территории РК и граждан Республики Казахстан за границей определяет правительством Республики и осуществляется по разрешению и под контролем уполномоченного органа, его служб на местах, если иное не предусмотрено законодательством и международными договорами Казахстана.

Согласно статье 8 закона «О миграции», трудовая миграция граждан СНГ регулируется двусторонними или многосторонними соглашениями, заключенными между Казахстаном и странами СНГ.

В регулировании трудовой миграции приоритетное значение имеет защита внутреннего рынка труда. При этом не допускается выселение трудящихся – мигрантов, законно допущенных на территорию Республики Казахстан в связи с положением на рынке труда. Согласно статье 6 Закона, граждане Казахстана, кроме лиц находящихся на воинской службе, имеют право на трудовую деятельность за границей. Впервые в законе дифференцируются трудовая миграция и трудовая деятельность иностранцев и лиц без гражданства в случаях, предусмотренные законодательством. В статье 7 определены условия пребывания иностранцев и лиц без гражданства в Республике Казахстан по трудовой миграции, статья 8 регламентирует осуществление трудовой деятельности гражданами государств-участников Содружества Независимых Государств на территории Республики Казахстан. Трудовая деятельность граждан осуществляется в соответствии с настоящим Законом и договорами, заключенными между этими государствами, как на двусторонней, так и на многосторонней основе.

В законе «О правовом статусе иностранных граждан в Республике Казахстан» (статья 6-12) регламентируются основные права, свободы и обязанности иностранных граждан. Согласно статье 6, посвященной трудовой деятельности и отдыху, иностранные граждане могут осуществлять трудовую деятельность в Казахстане на основании и в порядке, установленных законодательством и международными договорами РК. Как оказывается в статье 6, «Иностранные граждане, постоянно проживающие в Республике Казахстан, в трудовых отношениях имеют те же права и несут те же обязанности, что и граждане Республики Казахстан», за исключением отдельных ограничений, установленных законодательными актами РК. Те же права и обязанности иностранные граждане

имеют в вопросах социального и пенсионного обеспечения, в сфере охране здоровья, жилищных отношениях, в осуществлении политических, культурных и иных прав [5].

Еще в 2000 году была утверждена «Отраслевая программа миграционной политики Республики Казахстан». В данной программе предусматривались правовые, организационные и экономические меры, включая дифференцированный подход в решении проблем разных категорий мигрантов. В ней сформированы основные этапы ее реализации:

1. 2008-2010 гг. – усовершенствование и формирование единой систематизированной и унифицированной нормативно-правовой базы регулирования миграции.

2. 2010-2012 гг. – создание системы проведения селективной политики в области миграции, основанное на привлечении мигрантов с высоким образовательным инновационным и инвестиционным потенциалом.

3. 2013-2015 гг. – урегулирование рынка рабочей силы в соответствии с социально-экономическими потребностями страны.

Только с 1996 по 2003 гг. Казахстан ратифицировал 16 конвенций МОТ (из них 7-основанных). Для укрепления правовых основ в борьбе с незаконной миграцией в Казахстан в декабре 2000 года подписал Конвенцию ООН против транснациональной организованной преступности. В феврале 2003 года, постановлением Правительства РК были внесены дополнения в статью 128 Уголовного Кодекса по вопросам борьбы с незаконным выездом и нелегальной миграцией с целью последующей сексуальной или иной эксплуатации.

Особо важное значение имеет «Концепция миграционной политики на 2017-2021 гг.», утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан 29 сентября 2017 года №602 [6].

Концепция определяет стратегические цели, задачи и направления и новые модели миграционной политики Республики Казахстан во взаимосвязи с ожидаемыми перспективами экономического, социального и демографического развития Республики Казахстан, внешней политикой, интеграционными процессами в рамках Евразийского экономического союза (далее – ЕАЭС) и общемировыми тенденциями глобализации.

Республика Казахстан придерживается:

- стратегии временной миграции по вовлечению иностранных работников;
- оптимального расселения населения по территории страны;
- а также долгосрочной постоянной миграции по отношению к этническим репатриантам, прибывающим в Республику Казахстан.

В то же время, обозначенные цели по вхождению Казахстана в число тридцати развитых стран мира, а также существующие и ожидаемые внутренние и внешние вызовы требуют расширения концептуальных основ миграционной политики.

В концепции четко охарактеризованы внешние и внутренние вызовы. Внутренними вызовами являются:

- избыток рабочей силы с низкой квалификацией и дефицит квалифицированных кадров в отдельных секторах экономики из-за невысокого уровня образования;
- перенаселенность крупнейших городов и отдельных территорий. Уже сегодня высокая рождаемость в южных регионах, избыток рабочей силы и расселение этнических мигрантов в густонаселенных регионах становятся очагом социальной напряженности;
- обезлюдение приграничных территорий и сокращение численности населения, особенно трудоспособного возраста, в северных регионах в будущем приведут к сложностям обеспечения их экономического роста и в целом повлияют на национальную безопасность страны.

К числу внешних вызовов относятся:

- риск роста рабочей силы с низкой квалификацией за счет ожидаемого притока, прежде всего, трудовых мигрантов из стран Центральной Азии;
- риск роста оттока квалифицированных кадров и талантливой молодежи;
- попадание в страну с потоками миграции деструктивных элементов.

Обозначенные вызовы требуют формирования новой миграционной политики, поддерживающей стратегию:

- 1) временной миграции для привлечения иностранных работников в отдельные сектора экономики или конкретные приоритетные проекты;
- 2) долгосрочной миграции для привлечения квалифицированных иностранных работников на долгосрочные проекты, направленные на внедрение новых инноваций, повышение предпринимчивости и развитие человеческого капитала;

3) реализации общенациональной программы повышения квалификации.

Всего три направления стратегии являются взаимозависимыми и будут реализовываться параллельно, обеспечивая системность миграционной политики.

Во внешней миграции в первые годы независимости сальдо миграции было отрицательным. В период с 1991 по 2003 годы отток населения из страны в среднем составлял 225,5 тыс. человек ежегодно. Начиная с 2004 по 2011 годы, сальдо было устойчиво положительным (прирост в 11,7 тыс. человек ежегодно). Росла трудовая миграция.

В последнюю же пятилетку сальдо миграции вновь вошло в отрицательную зону.

Показательны результаты этнической миграции. Начиная с 1991 года число прибывших этнических репатриантов превысило 1 млн. человек. Благодаря демографическому вкладу прибывших оралманов за годы независимости, удалось снизить уровень отрицательного сальдо миграции на 28%.

С учетом выбранной стратегии внешняя трудовая миграция будет ориентирована на привлечение квалифицированных кадров, снижение количества незарегистрированных рабочих мигрантов и защиту национального рынка труда.

Политика трудовой миграции будет строиться на изучении реальных потребностей рынка труда, избирательной трудовой миграции на основе предоставления преференций высокообразованным кадрам и ограничения приема неквалифицированных трудовых мигрантов.

Для этого при сохранении действующей квоты привлечения иностранных квалифицированных специалистов будут внесены изменения в механизм выдачи разрешений на трудовую деятельность иностранных работников в Республике Казахстан.

В новых условиях квота будет формироваться не только с учетом потребностей работодателей, но и в соответствии с установленными показателями социально-экономического развития регионов, региональных квот внутренних переселенцев и приема оралманов.

Таким образом, концепция миграционной политики Республики Казахстан представляет собой систему основных принципов, приоритетов, механизмов, задач и методов упорядочения и регулирования миграционных процессов.

Под регулированием миграционных процессов в ней, понимается комплекс административных и социально-экономических мер, направленных на стимулирование либо ограничение перемещения людей в некоторых направлениях. Также в данной концепции представлены принципы на основании которых происходит регулирование миграции населения в стране:

- Соблюдение основных прав и свобод человека, закрепленных Конституцией Республики Казахстан, другими нормативными актами, международными договорами, участником которых является Республика Казахстан.

- Недопущение дискриминации по признаку расы, языка, религии, пола, этническому и социальному происхождению, взглядам, политической принадлежности, имущественному положению или по любой другой причине.

- Соблюдение мигрантами законодательства Республики Казахстан.

- Сочетание интересов личности и государства, объединение усилий всех ветвей власти, общественных объединений и организаций.

- Приоритетность национальных интересов в части обеспечения и сохранения социальной, экономической, политической стабильности, межэтнического и межконфессионального согласия и толерантности в контексте соблюдения международно-признанных стандартов в области управления и регулирования миграционными процессами.

- Сохранение и развитие национальной идентичности страны, предполагающей системное и последовательное проведение политики, ориентированной, прежде всего на стимулирование возвращения соотечественников, проживающих за рубежом.

- Развитие конкурентных преимуществ Казахстана, основывающихся на стимулировании привлечения высококвалифицированных зарубежных кадров.

Подводя итог изложенному ранее, следует сказать, что в нашей стране существует в целом достаточно обширная законодательная база, регулирующая процесс возвращения казахов на историческую родину. Существующие нормативно-правовые акты предполагают обеспечение благоприятных условий для репатриации этнических казахов, управление и учет иммиграционными потоками репатриантов и реэмигрантов и процессами их адаптации и интеграции.

Интеграция оралманов на новом месте предполагает:

- 1) создание необходимых условий и оказание помощи в реализации гарантированных государством основных прав и свобод;
- 2) разработка и осуществление мероприятий по социальной поддержке, содействие в трудоустройстве и переподготовке безработных оралманов, поощрение предпринимательской инициативы, обеспечение реального доступа к системе социальной защиты.

Миграционная политика тесно связана с программой социально ориентированных мероприятий – социальной защитой, социальной адаптацией и интеграцией иммигрантов. Правильная организация миграционной политики – одно из условий безопасности государства и общества, нормального развития экономики.

Список использованной литературы:

- 1 Нурберген А. Новый взгляд на миграцию. // *Казахстанская правда*, 20 сентября 2016 года.
- 2 Нурберген А. Око циклона миграции. // *Казахстанская правда*, 6 марта 2017 года.
- 3 Белялов А.А. К вопросу о миграционной политике Республики Казахстан. // *Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «Международная жизнь и политика»*, 2011. – №1(24). – С.26.
- 4 Конституция Республики Казахстан от 30.08.1995 г. (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.02.2011); [Электронный ресурс] URL: <https://zhanbolatov.kz/zakony/konstitutsiya-respubliki-kazakhstan/>
- 5 Закон Республики Казахстан от 22 июля 2011 года (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.04.2018 г.) // *Казахстанская правда*, 17 апреля 2018 года.

УДК 327; 339.9
МРНТИ 11.25.67

А.О. Рахимова¹, Ж.Қ. Сымтиков²

¹БМ020200 – «Халықаралық қатынастар» мамандығының 2 курс магистранты,
Халықаралық қатынастар кафедрасы, Сорбонна-Қазақстан Институты,
Абай атындағы ҚазҰПУ, a.rakhimova@sorbonne.kz

²Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің саяси ғылымдар докторы,
Халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі, zhomart-67@mail.ru
Алматы, Қазақстан

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕМЛЕКЕТТЕРІНІҢ БІРІГЕ СУ РЕСУРСТАРЫН ПАЙДАЛАНУ МӘСЕЛЕСІНДЕГІ ӨЗАРА ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТАР

Аңдатпа

Мақалада аймақтағы су ресурстарын біріге пайдалану саласындағы Орталық Азия елдер арасындағы су ресурстарын пайдалану мәселесі қарастырылады. Аталған мақала мемлекеттер арасындағы ұйымдастыру формаларын қарастырады. Оның үстіне, мемлекеттердің суды пайдалану қағидасы бойынша ұлттық қызығушылықтары, басымдықтары мен қажеттіліктеріне талдау жүргізіледі. Сондай-ақ, мақалада мемлекеттердің аталған мәселені шешу бойынша конференциялар, дөңгелек үстелдер мен пікір таластырулар тәрізді соңғы өзара қарым-қатынастары қарастырылады. Осы себепті зерттеуде саяси, экономикалық, әлеуметтік және экологиялық салдарларға ерекше назар аударыла отырып, су жанжалдарының туындау себептеріне көңіл бөлінеді. Мақалада Орталық Азиядағы су ресурстарын пайдалану мәселесінің «негізгі шешуші нүктелі» қарастырылады.

Түйін сөздер: су ресурстары, трансшекаралық өзендер, аймақтық қауіпсіздік, біріге пайдалану мәселесі, мемлекетарлық келісім, трансшекаралық су ресурстарын халықаралық құқықтық басқару, Орталық Азия, саяси жанжалдар

Рахимова А.О.¹, Симтиков Ж.К.²

*¹магистрантка 2 курса специальности 6M020200 – «Международные отношения»,
кафедры международных отношений Института Сорбонна-Казахстан,
КазНПУ имени Абая, a.rakhimova@sorbonne.kz*

*²доктор политических наук, заведующий кафедрой международных отношений
Казахского Национального Педагогического Университета имени Абая, zhomart-67@mail.ru*

ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ОБЛАСТИ СОВМЕСТНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВОДНЫХ РЕСУРСОВ

Аннотация

В статье рассматривается проблема использования водных ресурсов в области совместного использования водных ресурсов в регионе. Данная статья рассматривает организационные формы взаимодействия между государствами. Кроме того, анализируются национальные интересы, приоритеты и потребности стран по принципу водопользования. В статье также рассматриваются последние взаимодействия стран по поводу решения данной проблемы, такие как: конференции, круглые столы и дискуссии. В этой связи в исследовании уделяется внимание причинам возникновения водных конфликтов, а также особое внимание политическим, экономическим, социальным и экологическим последствиям. В статье рассматриваются «основные болевые точки», проблемы использования водных ресурсов в Центральной Азии.

Ключевые слова: водные ресурсы, трансграничные реки, региональная безопасность, проблема совместного использования, межгосударственное соглашение, международно-правовое регулирование трансграничных водных ресурсов, Центральная Азия, политические конфликты

A.O. Rakhimova¹, Zh.K. Simtikov²

¹undergraduate of 2nd course specialty 6M020200 – International relations, Department of international relations of the Institute Sorbonne-Kazakhstan in KazNPU named after Abai, a.rakhimova@sorbonne.kz

*²doctor of political sciences, chairperson of chair International relations
Kazakh National Pedagogical University named Abai, zhomart-67@mail.ru*

COOPERATION OF CENTRAL ASIA COUNTRIES IN THE FIELD OF SHARED WATER RESOURCES

Abstract

The article deals with the problem of using water resources in the field of water resources sharing in the region. This article considers the organizational forms of interaction between Central Asia countries. In addition, national interests, priorities and needs of countries are analysed on the basis of water use. The article also discusses the recent interaction of countries on the solution of this problem, such as: conferences, round tables and discussions. In this regard, the study focuses on the causes of water conflicts, paying particular attention to political, economic, social and environmental consequences. The article deals with the "main pain points" of water use problems in Central Asia.

Keywords: water resources, transboundary rivers, regional security, the issue of sharing, intergovernmental agreement, international legal regulation of transboundary water resources, Central Asia, political conflict

Орталық Азия – Еуразия құрлығында орналасқан аймақ, оның «тереңінен» орналасуы Орталық Азиядағы табиғи-климаттық жағдайларға біршама әсер етеді. Орталық Азиядағы су ресурстарының тең бөлінбеуі ОА мемлекеттердің мәселені бірігіп шешуін талап етеді. Қазақстан, Түркменстан мен Өзбекстан су ресурстары жеткіліксіз мемлекеттерге жатқызылса, Қырғызстан мен Тәжікстан су ресурстары мол елдер қатарына жатады. Сол себепті бүгінгі таңда бұл мәселе өзекті болып табылады.

Орталық Азияның маңызды ерекшеліктерінің бірі су ағысының қалыптасу аймағында орналасқан Тәжікстан мен Қырғызстан атты екі мемлекеттің орналасып, қалған мемлекеттердің ағыстың таралу аймақтарында орналасуы болып табылады. Аймақтағы судың негізгі қолданысының негізгі бөлінісі де бар. Тәжікстан мен Қырғызстан үшін ол – суды негізінен гидроэнергетиканы дамыту үшін пайдалану, ал Қазақстан, Түркменстан мен Өзбекстан үшін ол – суармалы егін шаруашылығы үшін қажетті [1]. Яғни, әр мемлекеттің қызығушылығы әр түрлі болып табылады.

Тәжікстанның Сыртқы істер министрі Сироджидин Асловтың БҰҰ-ның Радиосына берген сұхбатындағы сөздері бойынша, «Орталық Азияда бір гектар үшін әлемнің басқа аймақтарына карағанда су көбірек қолданылады. Ол сол аймақтарда заманауи технологиялардың қолданылуы, су ресурстарын басқарудың интеграциялық жүйелеріне ерекше назар аударылуына байланысты». Сондықтан да су мәселесі Орталық Азияда өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Қазіргі уақытта Орталық Азияда су жетіспеушілігі байқалады, оны екі әр түрлі бағыттағы тенденция бойынша көруге болады. Бір жағынан ол – халық саны өсіп, қоршаған ортаға деген антропогендік жүктеменің артуы болса, екінші жағынан – климаттың өзгеруі себепті тұщы су ресурстарының азаюы.

Орталық Азиядағы су қолданысының тиімділігін арттыру мақсатында үкіметтер су инфра-құрылымын дамыту үшін күш-жігерін аямауда. Мысалы, Өзбекстанда мемлекеттің суландыру-мелиоративті жүйесін ұстап тұру мен жаңғырту үшін алдағы бес жылға 1 млрд АҚШ долларынан артық қаржы бөлінетін болады. Ол жайлы мемлекеттің Ауыл және су шаруашылығы министрлігінің Өзбекстандағы БҰҰ даму бағдарламасымен және Ташкент суландыру және мелиорация институтымен бірге ағымдағы жылдың наурыз айының соңында ұйымдастырған іс-шарасында айтылған болатын [2]. Суды үйлестіру жөніндегі мемлекетаралық комиссия тек қана су шаруашылығы органы. Өкінішке орай, бүгінде ол елдер арасындағы халықаралық маңызы бар су нысанларын пайдалану мәселелері бойынша бір-біріне деген түсініспеушілік салдарынан жеткілікті түрде тиімді жұмыс жасамай отыр. СҰЖМК негізгі кемшіліктерінің бірі олардың халықаралық ұйымдар бола отырып, кадрлар ротациясы мен бүкіл мемлекеттердің мамандарының қатысуын қарастырмауы болып табылады. СҰЖМК органдары Ташкентте орналасқан және 100 пайызға Өзбекстанның ұлттық мамандарымен құрылған [3]. Сәйкесінше, олар өздерінің мемлекетінің қызығушылықтарын алға бастыратын болады.

Егер 2009 жылға дейін бірыңғай диспетчерлік орталықпен басқарылған және суландыру қызығушылықтарын есепке ала отырып, қарастырған біріккен энергетикалық жүйе жұмыс жасаса, қазіргі таңда ол толықтай шашылып қалды десе де болады. Бұл жерде мәселе су бөлінісінде емес, керісінше, суландыру және энергетиканың бір-біріне қарама-қайшы қызығушылықтарына сай өзен ағысының реттелуінде.

Алайда, мемлекеттер арасындағы кез келген өзара әрекеттесудің ұйымдастыру формалары пайдаланылар еді. Аралды сақтаудың халықаралық қоры – ең алдымен тұрақты түрде жұмыс істейтін пікір таластырушы клуб, ал ол қазіргі таңда өте маңызды. Қалай дегенмен АСХҚ инвестициялық көз болады деген сенімдер аңғырт болып, ақталмады. Мемлекеттер өз мәселелерін өз қаржысымен шешіп жатыр: Өзбекстан мен Қазақстан – Арал маңын, Тәжікстан – Рогунда, Қырғызстан – Камбарат-1 мен -2-де және Жоғарғы Нарын ГЭС-да. Мамандардың айтуы бойынша, СҰЖМК – қазіргі таңдағы елдер арасындағы барлық қарама-қайшылықтарды тегістейтін, «достастырушы» жалғыз орган [4]. Алайда СҰЖМК әлі де су бойынша өзара есептер мәселесін өз бетімен шешуге күзіреті жоқ. Ол тек су бөлінісі мен су қолданысы жайлы нұсқаулар ғана бере алады, алайда мемлекеттер оған бағынбауы да мүмкін. Оның үстіне, Қырғызстан бірнеше жыл бойы Өзбекстан мен Қазақстанға берілетін суды су қоймаларында сақтауы үшін ақыны жылдан-жылға арттырып келе жатыр.

Душанбеде өткен конференцияда Қырғызстанның премьер-министрі Темір Сариев Қырғызстан мен Тәжікстан үшін төменгі ағыс елдеріне берілетін су ресурстарының орнын толтыру механизмі жоқ екендігі жайлы тағы да айтып өтті. Ол өз елінің халқына зиян келтіре отырып, қыстығүні төменгі ағыс елдерінің жазғы агрария қажеттіліктері үшін суды жинақтайтындығына шағым жасады. Оның үстіне, қырғыз мамандары төменгі ағыс елдері Тәжікстан мен Қырғызстанның су ағысын реттеуге, су қоймаларына қызмет көрсету, су ресурстарына мониторинг жасау, негізінен төменгі ағыс елдеріне қажет гидрометеологиялық болжаулар жасауға кететін шығындардың орнын толтыруы керек деп есептейді.

Өзара есептеулер мен орнын толтыру механизмі бір мемлекет ішіндегі республикалардың су және энергетикалық ресурстарын олардың қажеттіліктеріне сай бөлудің бартерлік жүйесі болған кеңес кездерінде жұмыс жасаған. Мысалы, Тәжікстанның Ғылым академиясының су проблемалары,

гидроэнергетика және экология институтының гидроэнергетика зертханасының меңгерушісі Георгий Петровтың айтуы бойынша, су ресурстарының мемлекеттік шекаралармен бөлінуі жағдайында бұл жүйе жұмыс істемейтін болады деп есептейді. Сонымен қатар, өзеннің жоғарғы ағыс елдерінің – Тәжікстан мен Қырғызстанның әрқашан айта беретін орнын толтыру механизмі – екі ұшы бар таяқ. Тіпті Токтогул мен Нурек үшін халықаралық маңызды нысан дәрежесін берудің өзі олардың Тәжікстан мен Қырғызстанға ғана емес, сонымен қатар аймақтың басқа да елдеріне ортақ екендігін мойындау болып табылады. Ал олар мұнымен келіскенімен, Тәжікстан мен Қырғызстан үшін ол керек пе? Ал Нурек пен Токтогулды ұстап тұруға кететін шығынды оған иелік етуші мемлекеттер өзендердің өздеріне қажетті электр қуатын өндіруі үшін және сәйкесінше, электр қуатынан келіп түсетін пайдамен сол шығынды жабу үшін ғана көтереді. Егер Тәжікстан мен Қырғызстан төменгі ағыс елдерінің пайда көруі үшін қандай да бір қаржы қолданғанында, онда сол қаржының орнын толтыруды талап етуге болатын еді [5]. Алайда әзірше ондай негіздеме жоқ.

Бұл жердегі жалғыз ықтимал нәрсе – ағысты реттеу бойынша қызмет көрсету ғана. Мұндай жағдайда орнын толтыруға рұқсат беруге болатын еді және ондай жағдай 1998 жылғы Сырдария өзені бойынша Бішкек келісімінде жазылған да болатын. Алайда ол сол қалпы жағдай түрінде қалып, ешбір нақты механизмдер жасалынбады.

Мамандар Орталық Азиядағы суды пайдалану мәселелері екі жақты форматта ғана шешіле алмайды деген ортақ пікірге келіп отыр. Борис Князев атап өткендей, аймақ үшін су шаруашылығы, энергетикалық және аграрлық мәселелердің кешенді шешімімен айналысатын, мемлекеттен жоғары тұратын тәуелсіз орган қажет. Ондай орган құрыла ма, жоқ па, ол Орталық Азия елдері жетекшілерінің саяси жігері мен данышпандығына ғана байланысты болады – дейді Шығыс Еуропа, Кавказ және Орталық Азия елдерінің су шаруашылығының халықаралық ақпараттық желісінің президенті Полад Полад-заде [6]. Өкінішке орай, Орталық Азия елдері жетекшілерінің саяси амбициялары әзірше басым болып отыр. Орталық Азия үшін мұнай емес, су негізгі табиғи ресурс болып табылады, сондықтан су мәселелері бірінші орында болып, президенттер ол мәселелерді ең алдымен шешулері керек. Оларды басқаша шешу мүмкін емес. Олар аймақтағы мәселенің өзектілігін әлі толыққанды сезінген жоқ. Алайда жағдай күннен-күнге ушығатын болады, сондықтан бәрі ұйқыдан «оянатын» күн жақындап қалды. Ауғанстан өзінің гидроэнергетикасы мен ауыл шаруашылығын дамыту үшін КСРО-мен келісімінде алдын ала қарастырылып қойған, алайда әлі пайдаланбаған Өмудария ағысының заңды 10 кубокілометрін алып қоятын болады. Дәл сол жағдайда Өмударияның төменгі ағыстары – Қарақалпақстан мен Бұқара да жоғалатын болады, себебі Өзбекстан жоғарғы ағыс бойында орналасқан елдерге қатты тәуелді. Суды қолдану квоталары сақталынуы үшін халықаралық су полициясын құрып, Еуропадағы тәрізді суды заңсыз пайдалану үшін жазалап отыру қажет [7]. Сондықтан келісімге келу қажет болады.

Душанбеде өткен конференцияда Тәжікстанның президенті Эмомали Рахмон «Су тұрақты даму үшін» ұранмен жаңа халықаралық он жылдық іс-әрекет жасауды ұсынды. Алайда егер Орталық Азиядағы су-энергетикалық мәселелерді жылдамырақ шешуді бастамасақ, даму жайлы, оның үстіне, бірнеше жылдан кейінгі даму жайлы айтып та болмайды.

Алматыда өткен кездесуде бес Орталық Азия елінің экология бойынша мамандары қатысты. Олар Орталық Азия елдеріне ғана емес, сонымен қатар дамушы еуропалық елдерге де тән болып шыққан экологиялық сипаттағы мәселелері талқылады. Экологтардың пікірі бойынша, оның шешімі жаңа емес, біреу ғана: Орталық Азияның бес еліне бүкіл аймақтың ең басты және бұрыннан келе жатқан мәселесін – су ресурстарын әділетті және тиімді бөлу мәселесін шешу үшін бірігу қажет.

Барлығы біліп отырғандай, Орталық Азия елдері су үшін таласты бірнеше он жылдық бойы жүргізіп келе жатыр. Су ресурстарына біршама бай аймақ суының біркелкі емес бөлінісі жоғарғы ағыс елдері үшін де: таулық Қырғызстан мен Тәжікстан, жоғарғы ағыс елдері үшін де – Өзбекстан, Қазақстан және Түркменстан үшін де бас ауыруына айналып отыр. Дәл осы мемлекеттер Сырдария мен Өмудария тәрізді ірі трансшекаралық өзендердің басты тұтынушылары, ал бұл өзендер Арал теңізінің – әлемдегі көлемі бойынша төртінші теңіздің бассейнін құрайды.

Мысалы, негізінен мақта өндірісі саласының арқасында тіршілік етіп келе жатқан және судың жеткілікті болуына тура тәуелді болып отырған Өзбекстан аймақтағы ықтимал су жетіспеушілігіне дайындалу мақсатында ондаған резервуарларды тұрғызуды бастап та кеткен. Түркменстан да жинақтау резервуарларын тұрғызып, тиімділікті арттыру және экологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында суландыру инфрақұрылымын жақсартып жатыр. Түркменстанның дәл осы қадамдары Өзбекстанның жасап жатқан әрекеттерінен ерекшелеп отыр. Қазақстан көршілері тәрізді Сырдария

бассейнінің су ресурстарына тәуелді болғанына қарамастан, оқшау позицияны ұстанып отыр. Бұл елде су артерияларын сақтап қана қоймай, қайта қалпына келтіруге тырысып жатыр, ал ол Қазақстанды аймақтың басқа елдерінің саясатынан ерекшелейді [8]. Алайда, тәжірибе көрсетіп отырғандай, мұндай маңызды мәселедегі ерекшеленулер бәріне қажетті нәтижеге қол жеткізе алмайды. Оның үстіне, елдерді түсінуге де болады – әрбір елдің өз ұлттық қызығушылықтары бар, ал Орталық Азия аймағы айырмашылықтар мен қарама-қайшылықтардан тұрады, сондықтан да жанжал мәселесі әбден ықтимал. Алайда су мәселесін шешудегі серіктестік пен прогресс жағдайы мүмкін емес деп те айтуға болмайды. Барлық бес мемлекет көптеген жылдар бойы мәселені барлығына тиімді етіп шешу үшін тырысып жатыр. Оның үстіне, аймақ алдында тағы бір мәселе туындап отыр, ол – Орталық Азия тауларындағы мұздықтардың жылдам еруі салдарынан судың жетіспей қалу қауіпі.

Көптеген халықаралық мамандар оны алдағы апат деп те атайды. Және ол апат Орталық Азия аймағы үшін ғана емес, сонымен қатар, бүкіл әлем үшін де қауіпті. Алайда адамдар Тянь-Шаньнан келе жатқан қауіпке қол сілтеп отыр, ал көптеген аналитиктердің пікірі бойынша бұл мәселе бәріне де қатысты, себебі ол жаһандық және ғаламшарлық сипатқа ие болып отыр. Және эколог мамандар айтып отырғандай, дәл осы мәселе Орталық Азиядағы су жетіспеушілігінің пайда болуының негізгі себебіне айналуы мүмкін. Оның үстіне, жақын уақыттағы болашақта өзендердегі су көлемі артуы болжанып отыр, ал одан кейін өзендердегі су көлемінің азаюы әбден ықтимал [9]. Алайда мұның бәрі болашақтың қоржынында, сондықтан аймақ мемлекеттерін әзірше мазаламайды.

Рогун және Қамбарата гидроэлектр станцияларының құрылысы оған қарағанда көбірек алаңдатып отыр. Оларды тіпті «ғасыр құрылыстары» деп те атап кеткен. Қамбарата ГЭС Қырғызстандағы ең ірі станция болайын деп тұр, себебі ол қырғыз электр қуатын экспортқа шығаруға мүмкіндік беретін болады. Рогун ГЭС жобасының көлемі сәл аздау – оның келешектегі қуаты 3600 МВт болады деп жоспарланғанымен, тарихи ГЭС-ды тұрғызуға екі елдің де қаржысы жоқ.

Нәтижесінде Орталық Азия аймағындағы су мәселесінің тиімді шешімі әлі де жоқ болып шығады. Оның үстіне, ресми түрде судың қолданысын 1992 жылдан бастап жұмыс істеп келе жатқан Орталық Азиядағы Халықаралық үйлестіруші су шаруашылық комиссиясы реттеп отырады. Комиссия біршама белсенді және нәтижесі жұмыс істегеніне қарамастан, атқаратын жұмысы аз.

Траншекаралық өзендер қолданысы – аймақтық мәселе және оны Орталық Азияның бес мемлекеті ашық түрде, біріге шешуі керек. Ол үшін мықты одақтық құрал-жабдық, шынайы мықты серіктестер диалогы мен мемлекет жетекшілерінің бір-бірімен келісімге келуге деген мықты саяси ерік-жігері қажет. Сонымен қатар, аймақтағы көптеген экологиялық мәселелердің Орталық Азия елдерінің серіктестік жасағанда ғана шешілетіндігін түсіне білу керек. Оның үстіне, ол мәселелерді жалғыз шешкеннен біріге шешкен тиімдірек те болады, шығыны да аздау болады. Біріге отырып Арал теңізінің экологиялық апаты тәрізді өршіп кеткен мәселені де шешуге болады.

Арал дағдарысы салдарларымен күресуде 1993 жылы Орталық Азия елдерінің құрған Халықаралық Аралды сақтау қоры ерекше орын алады. Ол БҰҰ, ЕҚСҰ, ЮНЕСКО әр түрлі Бағдар-ламаларының, әлемдік банк институттарының, сондай-ақ донор мемлекеттердің үкіметтерінің белсенді қатысуымен жұмыс жасап жатыр. 2017 жылы Аралды құтқару халықаралық қоры төрағалығы Түркменстанға өтті. Аймақтың кейбір жеке елдер аталған мәселе бойынша серіктестік шешімдер қабылдау қажеттілігін түсініп те жатқандай [10]. Ендігі іс аймақтағы бәсекелестік пен бытыраңқылық атмосферасын өзгерте алатын және жалпы Орталық Азия елдерінің әлемдік аренадағы орнын бекіте алатын ортақ келісімге келу және өзара келісілген іс-шараларды орындау болып отыр.

Орталық Азияның су мәселелерін, соның ішінде Аралды құтқару мүмкіндіктерін Минскіде 2017 жылы болып өткен тақырыптық дөңгелек үстел қатысушылары қарастырып өтті. Ресей мемлекеттік гуманитарлық университет қабырғасында өткен пікірталас барысында аймақ бойынша мамандар мен ғалымдар аталған мәселенің әр түрлі аспектілері бойынша пікір алмасты. «Орталық Азияның су мәселелері: Аралды қалай құтқарса болады?» дөңгелек үстелінің күн тәртібін трансшекаралық өзендерді реттеу және аймақ елдерінің арасындағы су ресурстарының бөлінісі, халықаралық ұйымдар мен «үшінші реттік елдердің» осы процестегі алатын орнын анықтау, ОА елдерінің су ресурстарын басқару бойынша іс-әрекеттерінің келіспеуі салдарынан туындауы мүмкін экологиялық апаттардың келешек қауіпі мен ықтималдығы құрады.

Пікірталас басында іс-шараның модераторы – М.В. Ломоносов атындағы ММУ ИАЦ бас директоры Сергей Рекеда атап өткендей, Орталық Азияның су ресурстарын оңтайлы пайдалану және реттеу тақырыбы шекарлас жатқан мемлекеттердің арасындағы саяси диалогтың миллиондаған адамдардың тіршілік сапасымен де байланысты болуы себепті әлі де өзекті болып қалуда.

Аралды «құтқару» процесінің негізгі мәселесі су қоймасын қазіргі жағдайда шаруашылық мақсатта пайдаланудың оңтайлы мүмкіндіктерін анықтауға мүмкіндік беретіндей қазіргі жағдайы жайлы зерттеу материалдарының, ғылыми мәліметтердің жоқтығында. Әрине, әлемде әр түрлі факторлар салдарынан ғаламшардың қандай да бір бөлігі тіршілікке жарамсыз болып қалып, барлық тіршілік иелері одан кетуге тырысатын апаттар әлсін-әлсін болып тұрады. Алайда Арал – ондай жағдайлар қатарына жатпайды. Иә, су қоймасының экожүйесі жағдайы өзгерді, алайда ол әлі тірі ғой. Және ол апаттың бар екендігін емес, шаруашылық іскерліктің жаңа түрлерін меңгерудің жаңа мүмкіндіктері мен келешегін ашуға болатындығын білдіреді – деп атап өтті П.Завьялов.

Оның ойынша, қазіргі уақытта Арал теңізін «меңгерудің» келешек бағыттары мен жалпы Орталық Азияның су ресурстарын тиімді пайдаланудың мүмкіндіктерін анықтау үшін күзіретті мамандардың – ғылыми, сараптау және іскерлік қоғамдастықтар өкілдерінің диалогы қажет. Беделді ғылыми-зерттеу институттары бар Ресей мұндай мамандарды даярлау арқасында аймақ елдеріне көмек көрсете алар еді.

Жүріп өткен пікірталас Орталық Азияның су мәселелерінің бірқатар маңызды аспектілерін өзекті етуге мүмкіндік берді, Ресей жағының шешім қабылдау үшін қажетті нақты нұсқауларын әзірлеу мақсатында аймақ сарапшылары мен мамандарын қатыстыра отырып, мемлекетаралық коммуникациялық аумақта тақырыпты одан сайын тереңірек зерттеудегі қызығушылығын дәлелдеп өтті.

Ресей Федерациясының Есеп палатасының федералдық ақпараттандыру орталығының жетекші сарапшысы Оксана Бояркина кеңес уақытында Орталық Азияның су ресурстарын бөлу жүйесі Одақтың бірыңғай су-шаруашылық кешенінің құраушы бөлігі болып, оны барынша барлығына тиімді етіп жүргізілгендігі жайлы еске салып өтті. Оның үстіне, су-энергетикалық ресурстарды бөлу балансы қатал бақыланып, орнын толтыру механизмі жұмыс істеген [11]. Яғни, мәселені шешу үшін әр мемлекет елдер арасындағы өзара қарым-қатынасқа деген көзқарастарын өзгерту қажет.

Қорыта келгенде, негізгі мәселе аймақтағы су жетіспеушілігі емес, керісінше, Орталық Азия елдерінің арасындағы қарым-қатынастағы сенім деңгейінің қандай болуында. Себебі олар су ресурстарын қалай оңтайлы және сауатты қолдануға болатындығы жайлы ортақ келісімге келулері тиіс. Бұл мәселе бойынша идеялар да бар. Алайда оларды қалай жүзеге асыруға болатындығы мен оған не кедергі келтіретіндігін анықтау қажет. Осылайша, Орталық Азияның бес еліне бүкіл аймақтың ең басты және бұрыннан келе жатқан мәселесін – су ресурстарын әділетті және тиімді бөлу мәселесін шешу үшін бірігу қажет. Оларға бұрынғы қарым-қатынастары – бәсекелестік, қарсыластық, күмән келтірушілік – тұрақты экономикалық даму үшін бейбітшілік те, жағдай да жасамағандығын және заманауи жаһандану талаптарына сай келмейтіндігін түсіну қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 [Электрон. ресурс], 2011. <https://articlekz.com/article/7850> (дата обращения: 11.04.2018)
- 2 Влияние изменения климата на водные ресурсы в Центральной Азии, доклад // Евразийский банк развития Алматы, 2009. – С.41-45.
- 3 Priscoli, Jerome Delli and Wolf Aaron, T. *Managing and Transforming Water Conflicts* // Cambridge University Press. – New York, 2009. – С.21-30.
- 4 Жильцов С., Зонн И. Борьба за воду // Индекс Безопасности. – Т.14. – №3(86). – М., 2009. – С.15-19.
- 5 [Электрон. ресурс], 2015. -<http://kazakh-zerno.kz/novosti/mirovoj-rynok-selskogo-khozyajstva-i-prodovolstviya/220601-vodnye-resursy-v-tsentralnoj-azii-zavisimaya-nezavisimost> (дата обращения: 11.04.2018).
- 6 ICTSD (МЦТУР); официальный сайт ЮНЕСКО, “World Water Development Report 2017”.
- 7 [Электрон. ресурс]. 2014. -<https://zonakz.net/articles/12832> (дата обращения: 06.03.2017).
- 8 [Электрон. ресурс]. 2015. -<http://kazakh-zerno.kz/novosti/mirovoj-rynok-selskogo-khozyajstva-i-prodovolstviya/220601-vodnye-resursy-v-tsentralnoj-azii-zavisimaya-nezavisimost> (дата обращения: 11.04.2018).
- 9 Barbara Janusz-Pawletta *Current legal challenges to governance of transboundary water resources in Central Asia and joint management arrangements* // Вестник КазНПУ. Серия «Международная жизнь и политика», 2014. – №4(39). – С.49-56.
- 10 Абенова Ж.А., Кузнецов Е.А. Перспективы восстановления Аральского моря // Вестник КазНПУ. Серия «Международная жизнь и политика», 2016. – №3(46). – С.113-116.
- 11 [Электрон. ресурс], 2017. <http://ru.unesco.kz/un-world-water-development-report-2017-launch-in-central-asia> (дата обращения: 11.04.2018).

УДК 32:316.77
МРНТИ11.15.89

Матакбаева Л.Х.¹

¹д.п.н., профессор кафедры международных отношений
КазНПУ имени Абая, Lmatakbaeva@mail.ru
Алматы, Казахстан

СОЦИАЛЬНЫЕ СЕТИ КАК НОВЫЙ ИНСТРУМЕНТ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

Современный мир превращается в плотно прошитую глобальную матрицу информационных сетей и новейших технологий. Сетевые сообщества, информационные коммуникации, новые термины и новые темы становятся все более популярными. Нарастание социальной сложности общественных отношений привело к глобализации технических и коммуникативных сетей. Политические процессы и система публичного управления получили в сети Интернет новое содержательное наполнение, которое обусловлено появлением принципиально новых субъектов гражданского общества в виде сетевых сообществ. В данной статье автор отмечает, что под влиянием сетевых технологий формируется пространство, в котором открываются новые возможности для развития гражданского общества, ангажированности органов государственной власти, преодоления личностной изоляции граждан, фрагментации общества.

Ключевые слова: социальные сети, сетевые сообщества, электронные коммуникации, самоорганизация, гражданское общество, публичная политика, краудсорсинг

Л.Х. Матақбаева¹

¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің саяси ғылымдар докторы,
халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры, Lmatakbaeva@mail.ru

ӘЛЕУМЕТТІК ЖЕЛІЛЕР ЖАҢДАНУДЫҢ ЖАҢА ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазіргі әлем жаңарған технологиялар мен ақпараттық желілердің тығыз орналастырылған жаһандық қалыбына айналып барады. Желілік қауымдастықтар, ақпараттық байланыстар, заманауи терминдер мен жаңа тақырыптар күн өткен сайын кеңейе түсуде. Қоғамдық қатынастардың әлеуметтік күрделенуінің күшейе түсуі техникалық және байланыс желілерінің жаһандануына әкеліп соқты. Саяси үрдістер мен көпшілікті басқару жүйесі Интернет жүйесінде мазмұнды жаңалықтармен толықтырылып, азаматтық қоғамның әлеуметтік желілер қауымдастығы түріндегі принципті жаңа субъектілерінің пайда болуына жағдай жасады.

Автор бұл мақаласында желілік технологиялардың әсерінен азаматтық қоғамның дамуына мүмкіндік тудыратын кеңістіктің пайда болатынына, ол кеңістікке мемлекеттік билік органдарын тарту, азаматтардың жеке бастарының оқшаулануын болдырмау және қоғамның бөлініске түсу мәселелеріне тоқталады.

Түйін сөздер: желілік қауымдастық, әлеуметтік желілер, өзін-зі ұйымдастыру, азаматтық қоғам, краусорсинг

L.Matakbaeva¹

¹d.p.s., professor Abai KazNPU, Lmatakbaeva@mail.ru

SOCIAL NETWORKS AS A NEW TOOL OF GLOBALIZATION

Abstract

The modern world becoming a tightly pierced global matrix of information networks and the latest technologies. Network communities, information communications, new terms and new topics are becoming more popular. The growing social complexity of social relations led to the globalization of technical and

communication networks. Political processes and the system of public administration received new content on the Internet, which is caused by the emergence of principally new actors of civil society in the form of networked communities. In this article, the author notes that under the influence of network technologies, a space is being formed in which new opportunities are opened for the development of civil society, the involvement of state authorities, overcoming personal isolation of citizens, and fragmentation of the society.

Keywords: network communities, social networks, self-organization, civil society, kraussording

В последнее десятилетие понятие сетевого сообщества становится своего рода трендом современной эпохи. Сети решительно вторгаются во многие области социального бытия, глубоко затрагивая структуры современного общества и заставляя на многое смотреть по-новому. По сути, все современное общество является сетевым. Коммуникационная система, основанная на сетевых технологиях, коренным образом изменяет все социальные отношения.

Одной из основных характеристик современного общества является скорость. Изменения в восприятии категории пространства связаны с изменением понятия скорости, вызываемой мгновенностью коммуникации, потому что, в современном обществе время уже не воспринимается как константа. В глобальном мире нет больше «дня» и «ночи». Технические инновации приводят к фундаментальному сдвигу в представлениях о пространстве и времени, меняющему многие привычные устои социального порядка.

Понятие сетевого общества берет свои корни из технических наук. Сеть – это совокупность объектов, связанных друг с другом разнонаправленными линейными зависимостями. Электронные коммуникации позволили направлять сообщения одновременно многим адресатам. Пространства современного общества неравнозначны. Внимание к понятию сети связано непосредственно с широкой разработкой систем электронной коммуникационной сети. Стремительно развивающаяся сфера информационных технологий привела к переосмыслению ряда традиционных отношений в обществе. Так, по мнению Ю.Хабермаса, главными характеристиками сетевого гражданского общества является "открытость" как "установление широких, многомерных связей коммуникации", а также "спонтанность" – "свободное формирование, текучесть, постоянное изменение" структуры [1]. Под влиянием сетевых технологий формируется «openspase» – пространство, в котором открываются новые возможности для развития гражданского общества, преодоления личностной изоляции граждан, фрагментации общества, ангажированности органов государственной власти. В свою очередь, сетевая организация общественных структур способствует трансформации принципов эффективного взаимодействия органов власти и публичного управления.

Новые возможности открывает "цифровая демократия" – сетевое взаимодействие граждан и политических акторов в принятии политико-управленческих решений, предполагающая участие сетевой общественности, как в формировании, так и в реализации публичной политики. "Цифровая демократия" нашла свое практическое воплощение в технологии GOV2.0 или "правительство 2.0". Название данной технологии было предложено американским писателем Биллом Эггером в 2005 году. GOV2.0 основывается на принципах открытости власти в принятии политических решений на всех уровнях (национальном, региональном, местном) и встречного доверия к ней граждан. В мировой практике технология GOV2.0 реализуется через построение эффективных коммуникативных площадок между обществом и властью, интеграцию государственных структур, приход чиновников в социальные сети и блогосферу. Образование сообществ, где государственные структуры контактируют с гражданами, создают блоги, где представлены и обсуждаются государственные услуги, доступ граждан к действующим и проектирующимся законам в режиме онлайн, прямую отчетность чиновников перед гражданами, оперативное обсуждение и решение возникающих в стране, проблем в режиме онлайн [2].

Глобализация технических и коммуникативных сетей привела к нарастанию социального усложнения общественных отношений. Политические процессы и система публичного управления в сети Интернет получили иное содержательное наполнение, которое обусловлено появлением новых субъектов гражданского общества в виде локальных структур-комьюнити (community) или сетевых сообществ. Сетевые сообщества относительно неустойчивые совокупности людей, взаимодействующих посредством интернет коммуникаций, обеспечиваемых службами сети Интернет, обладающих общностью интересов и осуществляющих совместную деятельность в виртуальном пространстве [3]. Тогда как социальные сети, типа Odnoklassniki, VKontakte, MoiKrugm.n., являются закрытыми сетевыми структурами, т.е. войти в виртуальный мир социальной сети можно только в

том случае, если пользователь обладает членством сетевого сообщества в реальной жизни. Они способствуют формированию "сетевого гражданского общества", целью которого является виртуальное общение в режиме on-line для решения реально существующих социальных проблем.

Социальные сети получают развитие и в глобальном масштабе. Статистика зарегистрированных пользователей выглядит следующим образом: США – 4 775 400, Россия – 1 464 116, Великобритания – 433 303, Канада – 425 021, Украина – 231 937 [4]. 18 марта 1999 г. американский программист Брэд Фицпатрик открыл сервис онлайн-блогов *Live Journal* ("Живой Журнал"). Изначально проект планировался как блог-платформа для общения друзей основателя, но позже перерос в один из самых популярных сайтов по всему миру. Сегодня ЖЖ позиционируется и как социальная сеть. 11 марта 2010 г. на сайте зафиксировано более 25 млн. зарегистрированных пользователей (в 2005 г. было 8,9 млн., в июле 2007 г. – 13 млн.) [5].

Саммит Социальных Медиа в Сантьяго продемонстрировал использование сетевых возможностей даже в странах с малограмотным населением. Можно отметить проект *Kubatana.net*. из Зимбабве. Зимбабвийские активисты социальных медиа занимаются тем, что используют блоги, СМС, электронную почту для того, чтобы донести до широкого населения важную информацию. Наиболее заметным проектом *Kubatana* стала разработка "Фридом Фона" – специальной компьютерной программы, которая позволяет любому смертному строить информационные службы и системы сбора информации на базе голосового меню. Для того, чтобы пользоваться этими услугами, жители Зимбабве не должны уметь писать, а просто говорить и знать цифры. Таким образом, доступ информации для неграмотного и технологически неподкованного населения заметно упрощается.

Социальное действие – это интеракции акторов, направленные как вовнутрь сообщества, так и вне него, при этом важное значение имеет восприятие участниками сообщества коллективной идентичности. Социальное планирование затрагивает вопросы, связанные с принятием решений внутри сообщества и вопросы взаимоотношений с внешним по отношению к сообществу социумом.

Социальное время, как ресурс сетевых сообществ, включает в себя синхронизацию активности, координацию деятельности, последовательность осуществления интеракций, своевременность размещения контента, длительность осуществления коммуникационных процессов. Социальные ресурсы сетевых сообществ позволяют им реализовать ряд функций, с помощью которых происходит актуализация сетевых сообществ как субъектов публичного управления. Информационно-коммуникативная функция решает задачу производства, восприятия, распространения и потребления контента. Так, по данным Американского Красного креста, посвященному роли социальных сетей в информационной работе при чрезвычайных ситуациях, 42% опрошенных респондентов получали информацию в сети Интернет, среди них 6% – через Twitter, 14% – через Facebook, 12% – через сайты местных властей, 10% – через сайты профильных ведомств, 7% – через мобильные приложения. *Twitter* (существует с 2006 г.) – социальная сеть, основанная на сервисе микроблогов. За последнее время рост количества пользователей сервиса бьет все рекорды. По данным исследования компании *Nielsen Online*, всего за год его аудитория выросла на 1500%, и составляет 37 млн. пользователей [4]. Социальная сеть *Facebook* существует с 2004 г. и насчитывает более 400 млн. активных пользователей [5].

Благодаря программным сервисам у членов сетевых сообществ появилась возможность использовать инструменты оперативного поиска нужных контактов и быстрого установления связей между людьми для совместных гражданских акций и общественной деятельности, тем самым сетевые общества реализуют функцию самореализации. Сетевые сообщества в какой-то степени конкурируют со специализированными некоммерческими организациями, организуя самостоятельную сетевую волонтерскую активность граждан. Сетевые волонтеры, оказывая помощь другим, идентифицируют себя, прежде всего как граждане. Сегодня, в стране, в результате целой серии административных мер и "споров хозяйствующих субъектов" резко сократилось число средств массовой информации, которые позволяли себе открыто придерживаться позиций, не совпадающих с официальными. Политическая повестка дня формируется преимущественно кулуарно, по линии бюрократической "вертикали". Все это способствовало 'выдавливанию' критически мыслящих людей, имеющих активную гражданскую позицию, в сферы, пока еще не столь жестко контролируемые властью, в частности, в сферу интернет-блогов. Блоги стали той 'виртуальной кухней', на которой люди еще могут обсуждать то, что хотят, и говорить то, что думают.

В чрезвычайных ситуациях, сетевые сообщества берут на себя функцию краудсорсинга. *Crowdsourcing* (*crowd* – "толпа" и *sourcing* – "использование ресурсов"). Термин впервые введен писателем Джеффом Хауи (*Jeff Howe*) и редактором журнала *Wired* Марком Робинсоном. Данный

термин был использован для описания модели бизнеса, которая основывается на привлечении простых потребителей, пользователей Интернета и добровольцев к производству и распространению товаров и услуг, генерированию идей и решений [6]. Применительно к сфере публичной политики краудсорсинг представляет собой, согласно терминологии американского экономиста Э.фон Хиппеля, "инновацию с расчетом на пользователя", когда органы власти полагаются на пользователей не только в вопросе формулировки потребностей, но и в определении эффективных управленческих практик, которые удовлетворили бы эти потребности с использованием информационных технологий. Ярким примером краудсорсинга стала информационная программа "Ушахиди" (свидетельство), созданная в 2007 г. в Кении. В ходе президентских выборов эту страну охватили вооруженные межэтнические конфликты между сторонниками и противниками президента Кибакви. Официальные власти блокировали работу многих СМИ, в результате чего население оказалось в информационном вакууме, который попытались восполнить несколько блоггеров. Одна из блоггеров, Ори Около, обратилась к гражданам с просьбой присылать сообщения о событиях, происходящих рядом с ними. Поток информации был систематизирован программой, впоследствии получившей название "Ушахиди". На сегодняшний день "Ушахиди" – система менеджмента информации, которая позволяет обрабатывать сообщения из разных источников, от блоггеров, традиционных СМИ, от международных наблюдателей и представлять все полученные данные в сети Интернет с помощью карты, где каждое событие связано с определенной географической точкой [7].

Сетевые сообщества выполняют также функцию социальной и эмоциональной поддержки. Эксперты полагают, что социальные ресурсы позволяют не только мгновенно собирать информацию, но и налаживать связь с людьми и укреплять в них доверие к властям. Применяя эти социальные платформы, правительственные организации дают людям понять, что они готовы их слушать.

Таким образом, сетевые структуры, обладая многообразными возможностями участия политических акторов, становятся современным трендом глобализации. Новые тренды отражаются и на качестве электронных ресурсов, создаваемых сетевыми сообществами, которые активно используют технологии, представленные интернет-блогами и социальными сетями. Интернет-блоги представляют собой личные сетевые дневники, в которых можно обсуждать то, что интересует автора и его подписчиков. Аналитики отмечают, что популярность блогов связана с возросшим стремлением современного человека к самовыражению, самостоятельному формированию круга своего общения и круга источников информации. Используя удобные технические возможности, "блоггеры" создают новые социальные сети, не ограниченные государственными границами, сообщества по интересам, увлечениям и собственным симпатиям. Другой популярной технологией сетевого сообщества является создание социальной сети в виде интерактивного веб-сайта, предназначенного для коллективного общения и наполнения содержанием самими участниками сети. При этом притягательность и популярность такого рода социальных сетей объясняется двумя факторами. Во-первых, они выполняют функцию позиционирования индивида в социальном окружении с помощью специальных интерфейсов, которые не требуют специальных познаний пользователей в области программирования. Во-вторых, социальные сети направлены на развитие межличностной и групповой коммуникации.

Коммуникационная система, основанная на сетевых технологиях, коренным образом меняет парадигму общественных отношений. Современный мир превращается в плотно прошитую глобальную матрицу информационных сетей и новейших технологий.

Список использованной литературы:

- 1 Хабермас Ю. *Демократия, разум, нравственность. Московские лекции и интервью.* – М.: Academia, 1995.
- 2 Паринов С.И. *Онлайновые сообщества: методы исследования и практическое конструирование, 2000.* Режим доступа: <http://rvles.ieie.nsc.ru/~parinov/autoref.htm> (дата обращения: 12.01.2018).
- 3 Кадылбек А.К., Матакбаева Л.Х. *Роль и место экологической политики в системе международных отношений // Сер. Международная жизнь и политика, 2017. – №3-4(50-51). – С.54.*
- 4 Федотченко Ю.И. *Социальные сети: вчера наступает сегодня, 2010. Реклама. Теория и практика, №2.*
- 5 См. там же.
- 6 Рябцев В.Н. *Основные области применения служб социальных сетей организациями, 2010.* – Режим доступа: <http://scipeople.com/publication/64968/>. (дата обращения: 5.01.2018).
- 7 "Ушахиди" спасает людей. Теперь – и в России. 2010. Режим доступа: http://www.programs-gov.m/22_1.php. (дата обращения: 1.02.2018).

Г.М. Арыстанқұлова¹

¹Қазақстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы Дипломатия институтының докторанты, Астана қ., Қазақстан

ФРАНЦУЗ РЕСПУБЛИКАСЫ СЫРТҚЫ САЯСАТЫ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕГІ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДИПЛОМАТИЯ

Аңдатпа

Қазіргі заманғы жаһандану үрдісі кезеңінде кез келген мемлекеттің сыртқы саясатының экономикалық құрамдас бөлігін нығайтудың қажеттілігі күннен күнге артып отыр. Елдің сыртқы саяси қызметін жаңа жағдайлар мен талаптарға бейімдеу тұрғысынан Француз Республикасы дипломатиясының дәстүрі мен тәжірибесі мол екені анық.

Дипломатиясының экономикалық бағытын дамыту Францияның алғашқы күндерден бастап бүгінге дейінгі тарихы бойында әлемдегі саяси және экономикалық жетекші ел мәртебесін сақтап қалуына мүмкіндік берді. Әлемдік экономикалық дағдарыс пен күрделі ішкі саяси және жалпы геосаяси конъюнктура жағдайында экономикалық дипломатия құрамдас бөлігі болып табылатын «ақылды» күш мемлекеттің дамыту қозғалтқышы бола алатыны Франция Республикасының мысалында қарастырылып отыр.

Бұл мақалада халықаралық аренадағы экономикалық-саяси ұстанымдарын нығайтуды және өзінің ұлттық өнімін әлемдік нарыққа шығаруды көздейтін өзге мемлекеттерде жүзеге асуы мүмкін Франция экономикалық дипломатиясын сыртқы саясаттың маңызды құралы ретіндегі қалыптасу және даму кезеңдері зерттеледі.

Түйін сөздер: Француз Республикасы, сыртқы саясат, экономикалық дипломатия, ақылды күш, сауда, экспорт, инвестициялар

Арыстанқұлова Г.М.¹

¹докторант Института дипломатии Академии государственного управления при Президенте Республики Казахстан, Астана, Казахстан

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ КАК ОДИН ИЗ ИНСТРУМЕНТОВ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ ФРАНЦУЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Аннотация

Сегодня в условиях глобализации возрастает потребность в усилении экономической составляющей внешней политики любого государства. Дипломатия Французской Республики имеет богатые традиции и опыт по адаптации внешнеполитических функций к новым реалиям.

Экономическое направление дипломатии позволило Франции на протяжении всей своей истории вплоть до настоящего времени сохранить за собой статус одного из мировых политических и экономических лидеров. Именно на примере Французской Республики рассматривается, как «умная» сила, частью которой является экономическая дипломатия, может двигать государства вперед даже в условиях кризисного состояния мировой экономики и сложной геополитической конъюнктуры.

В данной статье исследуются этапы становления и развития экономической дипломатии Франции, как важного инструмента внешней политики, которая может быть имплементирована в других государствах, нуждающихся в укреплении своих экономико-политических позиций на международной арене и продвижении своей национальной продукции на мировых рынках.

Ключевые слова: Французская Республика, внешняя политика, экономическая дипломатия, умная сила, торговля, экспорт, инвестиции

G.M. Arystankulova¹

*¹PhD student of the Institute of Diplomacy of the Academy
of Public Administration under the President of the Republic of Kazakhstan,
Astana, Kazakhstan*

ECONOMIC DIPLOMACY AS ONE OF THE TOOLS OF FOREIGN POLICY OF THE FRENCH REPUBLIC

Abstract

In the conditions of growing globalization, the need of strengthening the economic component of the foreign policy of any state is getting higher. The diplomacy of the French Republic has rich traditions and experience in adapting foreign policy functions to new realities.

Throughout its history up to the present time the economic direction of diplomacy has allowed France to retain the status of one of the world's political and economic leaders. On the example of French Republic, it is considered how the "smart power", which contains economic diplomacy, can move the states forward even in the depressed conditions of the world economy and the complex geopolitical conjuncture.

This article explores the stages in the formation and development of economic diplomacy of the France as an important instrument of foreign policy that can be implemented in other states that need to strengthen their economic and political positions in the international arena and promote their national products in world markets.

Keywords: French Republic, foreign policy, economic diplomacy, smart power, trade, export, investments

Экономикалық дипломатия Франция Республикасының халықаралық аренадағы жетекші орнын қамтамасыз ететін басты факторларының бірі ретінде қызмет етеді. Дипломатияның осы секторына баса назар аудару Францияның алғашқы күндерден бастап бүгінге дейінгі тарихы бойында әлемдегі саяси және экономикалық жетекші ел мәртебесін сақтап қалуына мүмкіндік берді.

Франция экономикалық дипломатиясының қол жеткен табысын түсіну үшін әлемдегі көптеген мемлекетке үлгі болуына мүмкіндік берген француз дипломатиясының басты қалыптасу кезеңдері мен тарихи тәжірибесін зерделеу қажет.

Бұл ретте Франция экономикалық дипломатиясының тарихы бойынша жетекші маман Л.Бадельдің «үш басты өзгеріске – акторларының әртүрленуіне, көпвекторлық рөлінің артуына және мемлекет пен компаниялар арасындағы қатынастың өзгеруіне ұшыраған» француз дипломатиясы экономикалық бағытының қазіргі жағдайын дұрыс түсінуге тарихи перспективаның көмектесетіндігі туралы ойымен келісеміз [1].

Франция экономикалық дипломатиясының дамуы туралы айта келіп, оның өзіндік ерекшеліктері бар екендігін де, сондай-ақ осы саладағы әлемдік үрдістермен байланысты екендігін де атап кету қажет. Оның қалыптасуының бес басты кезеңін бөліп көрсетуге болады.

Бірінші кезең (XIII-XVIII ғғ.) – халықаралық қатынастардағы сауда-саттықтың орнының біртіндеп тұрақталуымен байланысты ұзаққа созылған кезең.

Екінші кезең (XVIII ғ. соңы – XX ғ. басы) – Франциядағы революция, мемлекеттер арасындағы экономикалық қатынастарға халықаралық-құқықтық базаны белсенді енгізу, сондай-ақ кейбір дипломатиялық қызметшілерге экономикалық (сауда-саттық) қызметтерін бекіту.

Үшінші кезең (1914-1945 жж.) – экономикалық дипломатияның Дүниежүзілік екі соғысқа байланысты тоқырауға ұшырауы.

Төртінші кезең (1945 ж. – XX ғ. басы) – жаһандық үдерістердің қарқын алуымен, халықаралық экономикалық құрылымдардың пайда болуымен, осының салдарынан саяси-экономикалық қатынастарда дәстүрден тыс акторлардың көрініс табуымен байланысты халықаралық қатынастардың, бірінші кезекте экономикалық саладағы қатынастардың жаңа жүйесінің қалыптасуы.

Бесінші кезең (XXI ғ. басы – бүгінге дейін) – экономикалық дипломатияның қызметтері мен әдістерін жаңа жағдайларға бейімдеумен байланысты тиісті талаптары бар әлемдік экономика мен саясаттың дағдарыс кезеңіне енуі.

Франция экономикалық дипломатиясының қалыптасу кезеңдерін жеке-жеке қарай отырып, сыртқы саясаттың құралы ретінде дипломатия сонау XIII ғасырда, IX Людовик тұсында дами бастағанын бірінші кезекте атап өтуіміз қажет. IX Людовик билік құрған уақытта Франция

Еуропадағы ең беделді мемлекеттердің бірі болды, оның кезінде алғашқы дипломатиялық қатынастар орнай бастады [2].

Француз дипломатиясы экономикалық секторының дамуы халықаралық экономикалық қатынастарда сауда-саттықтың базалық құрамдас бөлік ретінде қалыптасуымен байланысты. Бұл әл-ауқаты сауда-саттыққа және теңізде жүзуге тәуелді барлық мемлекет үшін ортақ үрдіс болды. Франция XV-XVII ғасырлар аралығында халықаралық сауда қатынастарына белсенді араласты. Осы уақыт кезеңінде Франция дипломатиясының тарихында тұлғаларды, сауда келісімдерін қорғау туралы келісімшарттар көптеп жасалды [3], яғни экономикалық тетіктер мен құралдар саяси мақсаттарға қол жеткізу үшін қолданыла бастады.

Сауда-саттықтың мемлекетаралық қатынастардағы рөлінің арта бастауын есепке ала отырып, сауда-саттық қызметін қорғау француз дипломатиясының басым міндеттерінің бірі болды. Аталған кезеңде сауда-саттық қызметін қамтамасыз ету, әдетте, күш көрсету және мәжбүрлеу дипломатиясымен қатар жүрді, дегенмен XVI ғасырдан бастап елдер арасындағы келісімдердің көпшілігі өзара тиімді экономикалық ынтымақтастық негізінде жасала бастады [4]. Дәл осы XVI жүзжылдықта тұрақты жұмыс жасайтын елшіліктер мен кедендік ведомстволар пайда болды. Дипломаттар экономикалық мүдделерді қорғап қана қоймай, оларды алға бастыруды біртіндеп өз міндеттеріне ала бастады [5], сондықтан XVII ғасырдан бастап-ақ еуропалық мемлекеттерде консулдарға шетелдегі отандық саудагерлерге көмек көрсететін ресми шенеунік міндеті артылды.

Франция экономикалық дипломатиясы қалыптасуының екінші кезеңі XVIII ғасырда-ақ екіжақты қатынастарды жақсартумен қатар ұлттық өнімді шетел нарығына енгізудің реттелген тетігін әзірлеу үшін Ұлыбритания мен Франция арасында 1786 жылы ағылшын-француз сауда келісімшартына қол қойылуымен байланысты [6]. Келісімшартта екі мемлекеттің кейбір тауарларына салынатын баж салығын төмендету көзделген болатын, алайда 1792 жылы келісімшарт бұзылды, себебі ол француз нарығына ағылшынның арзан тауарларын кедергісіз әкелуге жол ашты, бұл өз кезегінде француз тоқыма және металлургия өндірісінің құлдырауына себеп болды [7]. Келісімшарттың теріс нәтижелеріне қарамастан, бұл шара Францияның өзге мемлекеттермен экономикалық қатынастарын одан әрі дамыту барысында жақсы тәжірибе жинақтауына мүмкіндік берді.

Франция өз сауда-экономикалық байланыстарын жүйелі дамыта отырып, XIX ғасырдың ортасынан бастап консулдықтарға дипломатиялық корпус орналасқан елдермен экономикалық және сауда қатынастардың жағдайы туралы толық есеп құрастыруды міндеттей бастады. Мысалы, 1885 жылы кейбір консулдарға нақты саудалық қызмет жүргізу міндеттері жүктелді [8].

XX ғасырдың басында, 1906 жылы Францияның Лондондағы алғашқы сауда және алғашқы қаржы атташесі тағайындалды. Көптеген мамандардың атап көрсетуінше, осындай арнаулы қызметті құру әлем дипломатиясындағы жаңа құбылыс болды, бұл дипломатияның жаңа түрінің – экономикалық дипломатияның қалыптасуына жол ашты [9].

Француз экономикалық дипломатиясы дамуының үшінші кезеңі Дүниежүзілік екі соғыспен байланысты, бұны Г.Каррон де ла Каррьер бейнелі түрде «экономикалық дипломатияның күйреуі» деп атады. Ол «соғыс аяқталған кезде әлем түбегейлі өзгерген болып шықты, бірақ адамдардың өзгерістерге бейімделуі моральдық тұрғыдан қиын болды, бұрын-соңды болып көрмеген экономикалық факторлар басты орынға шықты» деп жазды [10].

Бұл кезең Еуропада ғана емес, бүкіл әлемдегі саяси салада да, экономикалық салада да түбегейлі өзгерістер кезеңі болды. Г.Каррон де ла Каррьер бұл туралы былай деп жазды: «соғыс орасан сұмдық қарыздармен, Германиядан алынатын репарациялармен, одақаралық берешектермен, орыс займдарымен аяқталды. Осы ақылға сыйымсыз былыққан борыштық міндеттемелер он шақты жыл бойы халықаралық қатынастарды бұзып келді. Орталық Еуропаның жаңа мемлекеттері ұлттық белгі бойынша құрылды, олардың экономикалық тұрғыдағы өміршеңдігі есепке алынбады. Көпшілігінің экономикалық негізі дұрыс ойластырылмағандықтан, олар өз бетінше өмір сүруге қабілетсіз болды» [10].

Осылайша, еуропалық мемлекеттер арасындағы жаңа қатынастар мен олардың әлемдегі өзге елдермен қатынастары мүлдем жана негізде құрыла бастады. Нақтысында, Еуропа елдерінің, оның ішінде Францияның, халықаралық қатынастарды дамытуға қосқан көпғасырлық үлесі өз құндылығын жойды. Экономикалық дипломатия мемлекетаралық ынтымақтастықтың сол кезеңде қалыптасқан дағдарыс жағдайын жеңіп шығуға қабілетті тиімді тетіктерінің негіздерін қалауға дайын болмады.

Еуропада XX ғасырдың 30-жылдарының соңына қарай экономикалық дипломаттардың күш-жігері арқасында тұрақтала бастаған экономикалық-саяси үрдіс бұрынғыдан да ауқымды шиеленіспен – Екінші дүниежүзілік соғыспен қайта бұзылды. Осы соғыстың соңына қарай әлемдік экономика

түгелдей күйреді. Екінші дүниежүзілік соғыс жылдарында Францияның миллионнан астам адамы опат болды. Өнеркәсіп пен ауылшаруашылығы секторының деңгейі екі еседен артық төмендеді. Көптеген шахта, электр станциялары, кеме жасау зауыттары қиратылды. Франция сауда және әскери-теңіз флотының барлығынан айырылды. Француз колониялары таратылды. Францияның жалпы әскери шығыны 1945 жылғы бағамен 15 миллиард долларды құрады [11]. Экономикалық алауыздық валюта жүйесі жағдайының құлдырауымен қиындай түсті. Мысалы, француз франкісінің соғысқа дейін болған алтынмен салыстырғандағы құны жойылды.

Франция экономикалық дипломатиясы қалыптасуының төртінші кезеңі соғыстан кейінгі жылдарға сәйкес келеді. Экономикалық дипломатияның әлемдегі және Франциядағы қайта жаңғыруы 1945 жылдан соң, тиісті халықаралық институттары пайда болып құрылымдық тұрғыдан барынша берік және біріктірілген экономикалық жүйе қалыптаса бастаған кезде жүрді.

Француз экономикалық дипломатиясының бұл кезеңінің бірнеше ерекшелігі бар. Атап айтқанда, әлемдік экономиканың барынша ашық бола бастауы, дәстүрлі протекционизмнен ішінара бас тарту Францияның ішкі сауда саясатындағы түбегейлі өзгерістерге алып келді, нәтижесінде оның экономикалық дипломатиясы да өзгеріске ұшырады. Дәл осы уақытта француз сыртқы экономикалық саясатында экспорттың басымдығы қалыптаса бастады. Француз экономистерінің арасында «Экспорттау немесе өлу» ұраны тарала бастаған кез де – осы кезең [12]. Осылайша, тауарлар мен қызметтердің әлемдік нарығында сыртқы сауданы ынталандыру тетіктерін және өзіндік институттары бар сыртқы сауданың жаңа ұйымдық құрылымын жасау қажеттілігі туындады [13].

Осы кезеңде экономикалық дипломатия өзінің бейімделу қабілетінің жоғары екендігін тағы бір рет дәлелдеп шықты. Көпжақты экономикалық келісімдер жасасу және экономикалық ынтымақтастықтың бірыңғай қағидаттарын орнатуға бағытталған іс-шараларға қарамастан, француз дипломатиясы генерал Ш. де Голльдің ықпалымен екіжақты мемлекетаралық қатынастар негізіндегі келісімшарттарды нығайтуға тырысты. Бұл әдіс кейбір дереккөздерде «жаңа екіжақты» деген атау алды [14], себебі бұл жағдай нақты елдерге қатысты сыртқы экономикалық саясатты жүзеге асыру кезінде Францияға белгілі міндеттемелер жүктейтін жалпыеуропалық құрылыс қағидаттарының мызғымастығына негізделді.

Аталған әдіс Францияға халықаралық қатынастарда сол кезеңге қарай қалыптасқан биполярлық жүйеде екі қуатты держава арасында сәтті қимылдауға мүмкіндік берді. Бұл ретте, бірінші кезекте, нақты мемлекеттермен ынтымақтастықты орнату үшін арнаулы аралас комиссиялар мен комитеттер құрыла бастағанын айту керек. Француз-Кенес экономикалық қатынастарын осындай әрекеттестіктің мысалы ретінде келтіруге болады. Қарым-қатынасты алға жылжыту үшін «үлкен және шағын комиссиялар» құрылды, олар Франция және Шығыс Еуропаның өзге мемлекеттерімен, мысалы, Венгрия және ГФР-мен ынтымақтастықтың белгілі архетипін құрастырды. Бұл комиссиялар мемлекеттерде сауда палаталарын ашуды көздеді.

Жалпы алғанда, осы кезеңді экономикалық құралдармен тек саяси мақсаттарға қол жеткізуді көздеу аясынан шыққан экономикалық дипломатия дамуындағы ерекше кезең деп атауға болады. Аталған кезде Франция сыртқы саясатының бағытына саяси-экономикалық құрамдас бөлік қосу арқылы осы экономикалық құралдың қызметін кеңейте алды. Бұл әдіс арқылы мемлекет өсіп келе жатқан сауда теңгерімінің жетіспеушілігін теңестіруге мүмкіндік алды.

Олай болса, Франция өзінің сыртқы экономикалық байланыстарын ұлттық экономиканы басқару мен күннен-күнге артып келе жатқан өңірлік өзара тәуелділік арасындағы қайшылықты барынша теңестіру бағытында құруға тырысқанын байқауға болады. Нәтижесінде француз тауарларының артықшылығын сақтау қағидаты айқын сақталды. Мысалы, Батыс Германиямен салыстырғанда, Франция экономиканың өсуін қамтамасыз ету үшін мемлекеттік реттеу үлесі айтарлықтай жоғары деңгейде болуын басшылыққа алатын «дирижизм» деп аталатын ұстанымда болды [15].

Аталған кезеңді талдай отырып, оны экономикалық дипломатияны дамыту мен алға жылжыту үшін жауап беретін ұлттық мемлекеттік акторлардың құрылуымен сипаттауға болады. XX ғасырдың ортасынан бастап сыртқы істер министрлігі, оның мамандандырылған департаменттері және бөлімдерімен қатар француз экономикалық дипломатиясының мәселелерімен айналысатын көптеген құрылымдар пайда болды. Франция экономикалық дипломатиясының басты құрылымдық институционалдық бөліктерінің арасынан мыналарды атап көрсетуге болады:

Сыртқы істер министрлігі – Францияның сыртқы экономикалық жұмысына жауапты қызметтер мен министрліктерді алмастыру үшін емес, оларды толықтыруға, қажетті сыртқы саяси негізді қалыптастыруға бағытталған экономикалық дипломатияның дәстүрлі қатысушысы. СІМ сауда-

экономикалық саланы талдау негізінде тиісті ұсыныстар берумен айналысады. Бұл ұсыныстар сыртқы сауда қызметіне қатысатын барлық министрліктер мен олардың қызметтеріне бағытталады. СІМ құрамына енетін экономикалық және қаржылық байланыстар жөніндегі дирекция СІМ-нің аталған міндеттерді жүзеге асырудағы басты құралы болып табылады. Дирекция сауда-экономикалық келісімшарттарына қол қою мақсатында келіссөздер дайындау мен жүргізуге; осы саладағы құқықтық және нормативтік реттеуді әзірлеуге қатысады; Францияның шетел мемлекеттерімен экономикалық қатынастарын дамытуын талдайды.

Францияның экономикалық дипломатиясында бейінді экономикалық министрліктер (сыртқы сауда министрлігі, экономика және қаржы министрлігі) және олардың түрлі департаменттері мен басқармалары СІМ-мен қатар маңызды рөлді атқарады. Сыртқы сауда министрлігіне Франция үкіметінің сыртқы сауда қызметіне қатысты шешімдерін әзірлеу, сондай-ақ француз сыртқы экономикалық қызметін ынталандыру және экспорттық-импорттық операцияларды дамыту үшін қажетті шараларды әзірлеу мен қабылдау міндеттері жүктелген.

Сыртқы сауда министрі өз міндеттерін орындау кезінде Экономика және қаржы министрлігінің сыртқы экономикалық байланыстар басқармасын пайдаланады, онымен бірлесіп Францияның сыртқы экономикалық қызметі мен сыртқы сауданы реттеуге жауап беретін бөлімшелердің лауазымды тұлғаларын тағайындайды. Басқарма әлемдік нарықтағы конъюктураны талдап, соның негізінде француз экспорттаушыларына көмек ретінде өз ұсыныстарын беретін сыртқы сауда жөніндегі өңірлік дирекциялардың және сыртқы сауда кеңесшілерінің жұмысына жауап береді.

Бұған қоса ведомствоаралық орган – Сыртқы сауда жөніндегі стратегиялық комитет құрылған, оның жұмысына барлық бейінді министрліктер мен үкімет дирекциялары жұмылдырылған. Сыртқы сауда министрі жанында Бақылау және болжау орталығы жұмыс жасайды, экономикалық жағдайдың дамуы мәселелері бойынша, әлемдегі басты нарықтардың дамуы және осы үдерістердегі Францияның алатын рөлі бойынша министрге кеңес беру соның міндетіне кіреді. Францияның сыртқы экономикалық блогіне кіретін осы көрсетілген үкіметтік құрылымдармен қатар Кедендік және акциздік алымдар жөніндегі бас дирекцияны (сыртқы экономикалық қызметті реттеу), Бюджет жөніндегі дирекцияны (халықаралық валюталық-қаржылық саясатты әзірлеу) және т.б. атап өтуге болады.

Мемлекеттік органдардан басқа ұлттық кәсіпорындарға тауарлары мен қызметтерін әлемдік нарыққа шығаруға көмек көрсетуге жауап беретін квазимемлекеттік мекемелер жүйесі жұмыс жасайды. Жартылай мемлекеттік құрылымдардың осындай желісі мемлекеттік мекемелермен бірге экономикалық дипломатия саласына тартылған. Осындай ұйымдардың ішінде мыналар бар:

- Француз сыртқы сауда орталығы (ФССО), басты міндеті – экспорттық операцияларға қолдау көрсету.

- КОФАС (COFACE) – Сыртқы сауданы сақтандыру жөніндегі француз компаниясы (экспорттық несиелерді коммерциялық, саяси және валюталық тәуекелдерден сақтандыру).

- Сауда-өнеркәсіп палатасы және шетелдегі (CCI France International) ССП (сыртқы сауда палатасы) Одағы, ұлттық өнімді шетелде таратуға қолдау көрсетеді.

- Француз кәсіпорындарының қозғалысы (MEDEF), қызметі француз кәсіпорындары мен мемлекет арасындағы әрекеттестікті нығайтуға бағытталған.

- Шағын және орта кәсіпорындар конфедерациясы (CPME), ұлттық шағын компаниялардың мүдделерін қорғайды.

- Шеберлер мен қолөнершілер палатасы (Chambre de Métiers et de l'Artisanat), шағын бизнес мүддесін қорғауға жауапты.

Осылайша, экономиканың экспорттық құрамдас бөлігі басты орынға қойылған экономикалық дипломатия қалыптасуының төртінші кезеңінде Париж сыртқы экономикалық саясатының ұйымдық құрылымы жасақталды. Бұл құрылым құрамына дипломатиялық блок (СІМ), экономикалық блок (экономикалық блоктың бейінді министрліктері) және үкіметтік мекемелерге ынталандырушылық және ақпараттық қолдау көрсететін жартылай мемлекеттік ұйымдар кіреді. Бұл құрылымдар ұзақ уақыт қатар жұмыс жасады, мезгіл өте келе бір-бірінің қызметін қайталайтын болды, сондықтан 2014 жылы олардың арасындағы өкілеттіктерді қайта бөлу жүргізілді.

Франция экономикалық дипломатиясының қалыптасуы және дамуының бесінші кезеңі (XXI ғасырдың басы – бүгінге дейін) Париждің сыртқы саяси және сыртқы экономикалық қызметінің жаңа бейнесін белгілейді. Бұл уақыт аралығындағы Франция экономикалық дипломатиясы дамуының басымдықтарын әлемдік экономикалық дағдарыспен, еуропалық экономиканың мәселелерімен, түрлі елдер және әлемнің түрлі өңірлеріндегі тұрақсыз саяси жағдаймен (халықаралық терроризм,

Сириядағы дағдарыс, Украинадағы шиеленіс, Ресейге қарсы санкциялар және т.б.) байланысты қалыптасқан мәселелерді есепке ала отырып зерттеу қажеттігімен байланысты болып отыр.

2010 жылдарынан бастап Франция экономикасы бұрын-соңды болмаған сауда теңгерімінің жетіспеушілігіне ұшырады. XX ғасырдың ортасынан бастап экономикадағы басты орында «экспорттау немесе өлу» [12] қағидаты болған Франция үшін экспорттың импортпен салыстырғандағы ара салмағы және сауда теңгерімінде профицитті көрсеткіштерге қол жеткізу экономиканың тұрақтылығы мен дамуын қолдаудың маңызды параметрлері болып саналады. Олай болса, сауда теңгерімі, жалпылай алғанда, бүкіл Францияның ілгерілемелі және қауіпсіз дамуына әсер етеді.

Француз экономикасындағы экспорттың шешуші маңызын дәлелдеу үшін оның басты көрсеткіштерін келтірген дұрыс. Бесінші Республиканың экономикасы абсолюттік көрсеткіштер бойынша қазіргі күні Еуропалық Одақта ГФР-дан кейінгі екінші орында тұр. 2016 жылдың қорытындысы бойынша оның ДЖӨ 2.228,9 млрд. евроны құрады, ішкі сауда айналымы 954,4 млрд. евроға тең [16] немесе қатысты мәнде 42,8% ДЖӨ. Ондағы жалпы экспорт үлесі 47,4 % (453 млрд. евро), ал импорт – 52,6 % (501,4 млрд. евро). Осылайша, сауда теңгерімінің теріс мәні 2016 ж. 48,4 млрд. евроға жетті, ал экспорттың импортқа қатысы – 47,4 % болды [17].

Франция экономикалық дипломатиясы дамуының шешуші кезеңі ретінде Ф.Олландтың президенттігі кезінде сыртқы істер министрі болған Л.Фабиус француз сыртқы саясатының осы бағытына құрылымдық реформалау жөнінде бастама көтерген 2012 жылды атауға болады. Дәл осы кезде өз сұхбаттарының бірінде министр француз дипломатиясы экономикалық векторының аса маңыздылығы және оның атқарушы биліктің институционалды құрылымындағы орны туралы бағдарламалық мәлімдеме жасады [18].

Өз сұхбатында Л.Фабиус ұлттық экономиканың басты мәселелерін ашып көрсетті, оның ішінде шетел нарығына француз кәсіпорындарының қатысуы әлемдік және еуропалық өзге экономикалармен салыстырғанда аздығын; сауда теңгерімінің тапшылығын; инвестициялар легінің төмендеуін; шағын және орта бизнес өкілдерінің сыртқы экономикалық белсенділікке аз тартылуын баса атап өтті.

Л.Фабиус мемлекеттің экономикалық мәселелерін жеңудегі француз дипломаттарының рөлін былайша анықтады: «экономикалық дипломатияның мәні біздің сыртқы саясатымызды елдің экономикалық мүдделеріне қызмет етуге жұмылдыруда жатыр. Сыртқы істер министрлігі көптеген дағдарыстарды шешу үшін қызмет атқарады, олай болса, маңызды болып есептелетін экономикалық дағдарыспен айналыспауы ақылға сыйымсыз болар еді. Сыртқы саясат ведомствосы компаниялар қарамағына әлемдегі ең кең тараған дипломатиялық өкілдіктер желісін ұсына отырып, біздің компаниялар, біздің жұмыс орындарымыз, ел экономикасының өсуі мен қалпына келуі ісінде маңызды рөл атқаруы тиіс» [18].

Сонымен, Л.Фабиустың бастамалары үш басым міндетті шешуге бағытталады:

- ұлттық экспорттық кәсіпорындарды сыртқы нарықта қолдау;
- жұмыс орындарын ашу үшін Францияға шетелдік инвесторларды тарту;
- еуропалық және халықаралық деңгейде (ЕО, ЭЫДҰ, ДСҰ және т.б.) ұлттық мүдделерді қорғау (әсіресе, сауда келісімдері жөніндегі келіссөздерде).

Экономикалық дипломатияны нығайту бойынша жоспар тәжірибе жүзінде мына басты шараларды қабылдау арқылы жүзеге асырылып келеді:

Біріншіден, СІМ құрамында француз компаниялары және әлемдік экономика мәселелері жөніндегі дирекция құрылды.

Екіншіден, СІМ-де «өңірлерге арналған елші» лауазымы тағайындалды. Ел ішіндегі өңірлік өндірушілер мен француз дипломатиялық желісі арасындағы байланыстарды нығайту өңірлік елшінің міндетіне кіреді. 12 француз өңіріне елшілер тағайындалды.

Үшіншіден, Қытай, Жапония, Мексика, Алжир, Ресей, БАӘ, Үндістан, ОАР, Австралия, Бразилия, Ангола, Балқан елдерімен, АСЕАН мемлекеттерімен қарым-қатынас үшін елдің белгілі саяси қайраткерлерінен тағайындалатын «сыртқы істер министрінің экономикалық дипломатия жөніндегі арнаулы өкілдері» институты құрылды.

Төртіншіден, СІМ-нің үйлестіруші рөлін арттыру бағытында сыртқы істер министрлігі мен экономика және қаржы министрлігі арасындағы қатынастар қайта қарастырылды.

Бесіншіден, шетелдегі кәсіпорындарды қолдау жөніндегі (Ubifrance) және Францияға халықаралық инвестицияларды тарту жөніндегі (AFII) ұлттық агенттіктер экспортты дамыту және француз компанияларын қолдау бойынша «Бизнес Франс» (Business France) атты құрылымға біріктірілді,

сондай-ақ халықаралық техникалық ынтымақтастықты дамыту жөніндегі құрылымдар «Экспертиза Франции» (Expertise France) атты біртұтас оператор қамқорлығына берілді.

Алтыншыдан, экономиканың стратегиялық салаларындағы ірі экономикалық жобаларға мониторинг жүргізілуде.

Жетіншіден, қосымша экономикалық дағдыларды алу үшін дипломаттарды қайта дайындау, сыртқы істер ведомствосы мен компаниялар арасында персоналмен алмасу жүзеге асырылуда.

Осылармен қатар шетелдерде білім беру және мәдени желі, стипендиялар, ғылыми ынтымақтастық, визалық саясат және т.б. сияқты ықпал етудің дәстүрлі құралдары немесе «жұмсақ күштің» мүмкіндіктері француз дипломаттарының экономикалық жұмысын күшейтуге бағытталды. Білім, ғылым және мәдениет салаларындағы саясат мемлекеттің экономикалық мақсаттарымен тығыз байланыста жүргізілуде.

Осылайша, Л.Фабиустың бастамалары экономикалық дипломатия ұйымдарындағы тектоникалық жылжулардың себебі болды, бұл тәжірибе жүзінде сыртқы істер министрлігі мен экономика және қаржы министрлігі арасында өкілеттіктерді қайта бөлуге алып келді. Ұзақ жылдар бойы бұл құрылымдар қатар қызмет етті, араларында бәсекелестік те орын алған жағдайлар болды, нақтысында, СІМ экономика және қаржы министрлігі жанында дипломатия мәселелеріне қатысты ілеспе және ақпараттық-талдау қызметін атқарған болды.

Бұрынғы президент Ф.Олланд пен үкімет экономикалық дипломатияның жаңа ұстанымдарын қолдады, нәтижесінде сыртқы істер және Еуропа министрлігі (қазіргі атауы) біртіндеп экономикалық дипломатия қызметінің басты үйлестіруші рөліне ие болуда. Франция бюджеті кірісінің ауқымды бөлігін құрайтын сыртқы сауда және туризм мәселелерін 2014 жылы өз құзыретіне алуы да СІМ-нің бұрын-соңды болмаған күшеюіне алып келді [19].

Экономикалық дипломатия жүйесін қайта құру бойынша Францияда жүргізілген жұмыстың ауқымын бағалау үшін осы сала жұмысының жаңа қағидаттарын енгізген уақыттан бергі елде қол жеткізілген басты макроэкономикалық көрсеткіштерге көз салсақ болады. 2012 жылдан 2016 жылға дейінгі уақытта сауда теңгерімінің жетіспеушілігі 20 млрд. еуродан астамға төмендеді. Бұл саладағы прогресс отандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігімен байланысты болғандықтан, аталған жетістіктер алдағы уақытта сенімді көрінеді. Белсенді түрде жүргізген экспорттық саясат мемлекетке экспорттаушы компаниялардың санын арттыруға мүмкіндік берді, олардың қатарынан орта және шағын бизнесті де көруге болады. Қазіргі күні мұндай компаниялардың саны жүз жиырма бес мыңнан асып отыр [20].

Сонымен қатар, жалпы көлемі шамамен 28 млрд. еуроға жеткен шетелдік тікелей инвестициялардың көбеюі де байқалады. Франция СІМ деректері бойынша (2015 жылғы) елде мыңға жуық инвестициялық жобалар жүзеге асырылған, олар қосымша 30 000 мыңнан астам жұмыс орнын құруға мүмкіндік берді [20]. Франциядағы жұмыспен қамту жөніндегі статистиканы да атап өтуге болады, жұмыспен қамту 2012 жылдан бастап тұрақты түрде өсіп келеді, бұл да экономикалық дипломатияның күш-жігерін көрсетеді.

Жыл сайын Францияға келіп, оның экономикасына айтарлықтай үлес қосатын туристер санының артып отырғанын да айта кету керек. 2012 жылдан бастап олардың саны 2 миллион адамға өсті, бұл туризм саласының СІМ-нің қарамағына беріліп, қабылданған бастаманың дұрыстығын дәлелдеп отыр [19].

Олай болса, елдің шаруашылық қызметінде экономикалық дипломатия рөлін арттыру бойынша француз басшылығы қабылдаған шаралардың өміршеңдігі дәлелденіп отыр. Бұл ретте экономикалық дипломатияның Ф.Олланд президенттігі кезінде жарияланған басымдықтарын Францияның қазіргі басшысы Э.Макрон да растап отыр. Т.Н. Чумаченко атап өткеніндей, 2017 жылы француз дипломаттарымен болған кездесуде Э.Макрон экономикалық дипломатия үкіметтің басымдықтарының бірі болатынын баса айтты [21].

Экономикалық дипломатия дамуының кезеңдерін зерттеуді қорытындылай келе, Франция шектеулі қор жағдайында экономикалық дипломатия құралдарын табысты қолданудың үлгісі бола алғанын анықтадық. Дипломатияның осы сегментіне баса назар аудару Францияның алғашқы күндерден бастап бүгінге дейінгі тарихы бойында әлемдегі саяси және экономикалық жетекші ел мәртебесін сақтап қалуына мүмкіндік берді деп санаймыз. Әлемдік экономикалық дағдарыс және күрделі әлемдік саяси конъюнктура жағдайында да экономикалық дипломатия ажырамас бөлшегі болып табылатын «ақылды» күш мемлекетті алға жылжытуға қабылетті екенін Франция көрсетіп отыр.

Экономикалық дипломатияны жүзеге асыру қағидаттарының француздық жанашыл үлгісін халықаралық аренадағы өзінің экономикалық-саяси ұстанымдарын нығайтуды және өзінің ұлттық өнімін әлем нарығына шығаруды көздейтін өзге мемлекеттер басшылыққа алуына болады. Бұл ретте экономикалық дипломатияның үлкен әлеуетіне негізделген Франция тәжірибесін Қазақстан Республикасы да [22] пайдалана алуына болатынын пайымдаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Badel L. *Pour une histoire de la diplomatie économique de la France // Vingtième Siècle. Revue d'histoire.* 2006. – № 2. – P.169-185.

2 Badel L., Jeannesson S. *Introduction. Une histoire globale de la diplomatie? //Monde (s).* – 2014. – №1. – P.6-26.

3 Villepin D. *Histoire de la diplomatie française.* – Paris: Perrin, 2005. – P.432.

4 Droz J. *Histoire diplomatique de 1648 à 1919.* – Paris: Dalloz, 1972. – V.4. – P.854.

5 Rain P. *La diplomatie française.* – Paris: Plon, 1945. – V.1. – P.258.

6 Ioannissian A. *La première ébauche du «plan» de Lange // Annales historiques de la Révolution Française.* 38e Année, No. 184. Avril-Juin 1966. P.15-18.

7 Henderson W.O. *The Anglo-French commercial treaty of 1786 // The Economic History Review,* 1957. – V.10. – № 1. – P.104-112.

8 Febvre L. *Histoire, économie et statistique // Annales d'histoire économique et sociale.* – Cambridge University Press, 1930. – V.2. – №8. – P.581-590.

9 Bouvier J. *Histoire économique et histoire sociale: Recherches sur le capitalisme contemporain.* – Genève: Librairie Droz, 1968. – P.166.

10 De La Carrière C.G. *La diplomatie économique. Le diplomate et le marché.* – Paris: Economica, 1998. – 224 p.

11 *Economic Costs – The Costs of World War II [Электронный ресурс] // The Costs of World War II. – Режим доступа: <https://researchworldwar2.weebly.com/economic-costs.html> (дата обращения 5.01.2018).*

12 Gingembre L. *Le point de vue des petites et moyennes entreprises // Hommes et mondes.* – 1950. – №44. – P.456-459.

13 Pépin P.Y. *Le commerce extérieur de la France, analyse et commentaire (1950-1960) // Actualité Économique.* – 1963. – V.38. – №4. – P.586.

14 Badel L. *L'État français face au risque politique dans les années 1970: les cas polonais, sud-africain et iranien // Les cahiers IRICE.* – 2010. – №2. – P.123-140.

15 Chauveau S. *L'économie de la France au 20e siècle.* – Paris: Sedes, 2000. – P.96.

16 *World Bank Data [Электронный ресурс] // World Bank. – Режим доступа: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=FR&view=chart> (дата обращения 25.12.2017).*

17 *Balance commerciale [Электронный ресурс] // Institut national de la statistique et des études économiques. – Режим доступа: <https://www.insee.fr/fr/statistiques/1906715?sommaire=1906743> (дата обращения 27.12.2017).*

18 Fabius L. *La France dans la bataille de la diplomatie économique [Электронный ресурс] // Editions Choiseul, «Géoéconomie». – Режим доступа: <http://www.cairn.info/revue-geoéconomie-2013-2-page-7.htm> (дата обращения 15.01.2018).*

19 *France Tourist Arrivals [Электронный ресурс] // Trading Economics. – Режим доступа: <https://tradingeconomics.com/france/tourist-arrivals> (дата обращения 15.01.2018).*

20 *Activity of the French diplomatic network abroad [Электронный ресурс] // France Diplomatie. – Режим доступа: <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/the-ministry-and-its-network/graphic-activity-of-the-french-diplomatic-network-abroad/> (дата обращения 9.01.2018).*

21 Чумаченко Т.Н., Усова М.В. *Францияның қазіргі кезеңдегі сыртқы саясатының бағыты. Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы. «Халықаралық өмір және саясат» сер., 2016. – №1(44). – Б.127- 130.*

22 Узакова А. *Қазақстан мен Франция арасындағы экономикалық серіктестік. Абай атындағы ҚазҰПУ хабаршысы. «Халықаралық өмір және саясат» сер., 2016. – №3(46). –Б.171-190.*

УДК 32
МРНТИ 11.01

Г.А. Меңілбаев¹

*¹тарих ғылымының кандидаты, Халықаралық қатынастар кафедрасының доценті,
Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті,
Алматы қ., Қазақстан*

БАТЫР БАЙМҰРАТ БАЙБӨРІҰЛЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТІ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор батыр Баймұрат Байбөріұлының 18 ғасырдың барысында қазақ даласындағы болған тарихи оқиғалардың тікелей басы-қасында болғандығын тарихи құжаттармен айғақтайды. Оның батырлығы, қоғамдағы беделді тұлға ғана емес, дипломат, билікке араласқан, қазақ жерінің тұтастығын сақтап қалуда жанқиярлық ерен ерліктің үлгісін көрсетіп, келешек ұрпақ қамын ойлаған-салиқалы, терең ойлы, батыл ұстанымды саясаткер болғандығын ашып көрсететін бізге белгісіз тұстарын қарастырады. Сонымен қатар, мақалада Баймұрат Байбөріұлы батырдың жоңғар шапқыншыларына қарсы күрестегі ерлігі, оның қазақ қоғамындағы орны, тарихи тұлға болып қалыптасуындағы оқиғаларға ғылыми сараптама жасалынған. Батыр Баймұрат Байбөріұлының тарихта болған тұлға екендігі, Жаппас пен Алтын руларына ұран болған кемеңгер көсем, қолбасшы, елші, қайраткер, қоғамда шешендігі мен батырлығы қатар шыққан, көреген әулие, қазақ қоғамында сауда байланысы мен экономиканы қатар жүргізе білген тарихи тұлға болғандығы ғылыми тұрғыдан зерттелінді. Батыр Баймұрат Байбөріұлының адами тұлғасы туралы, оның қолбасшылығы, сыртқы жауға қарсы соғысудың өнерін жетік меңгергендігі, қазақ қоғамындағы сыртқы және ішкі саясаттағы жағдайға оң және дұрыс баға бере білуін 18 ғасырдың тарихи ірі тұлғалары Әбілхайыр хан мен оның билері мен батырлары, ру ақсақалдары, т.б. мойындаған. Патшалы Ресей мемлекетімен сыртқы саяси және экономикалық байланыстар орнатуда өзіндік орны бар тарихи тұлға болғандығын ғылыми тұрғыдан тереңдей ашып көрсету келешек ұрпаққа еншісінде деуге болады.

Түйін сөздер: батыр, ру-тайпалар, ұран, шежіре, Жаппас, Алтын, кіші жүз, елшілік, көтеріліс, патша өкіметі, Аңырақай, шайқас, архив, зерттеулер

Менілбаев Г.А.¹

*¹кандидат исторических наук, доцент кафедры международных отношений,
Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

БАТЫР БАЙМҰРАТ БАЙБОРИУЛЫ И ЕГО РОЛЬ В КАЗАХСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Аннотация

В данной статье автор описывает исторические подвиги Батыра Баймурат Байбориулы, который жил в 18 веке. Его достижения кроются не только в героизме, но и в том, что он хотел спасти казахские земли, а также думал о будущем казахских детей. Глубокий мыслитель, философ своего времени, политик, он всячески отстаивал нужды своего народа, помогал нуждающимся. В данной статье также говорится не просто про Баймурат Байбориулы батыр, но и про его героические подвиги в битве против жунгар. Он герой для казахов. Он был представителем младшего жуза, а именно Жаппасом. Разносторонний во всех сферах, он в те годы мог заниматься и торговлей, а также хорошо знал экономику тех времен. Заслуги великого батыра ценили люди своего времени, ханы, бии и батыры, так как он помог им в улучшении внешней и внутренней политики казахского ханства, экономических вопросов. Все заслуги Батыра Баймурат Байбориулы должны знать казахский народ и его потомки.

Ключевые слова: батыр, роды и племена, клич, генология, Жаппас, Алтын, младший жуз, востания, царское правительство, архив, исследования

Menilbayev G.A.¹

*¹assosiative professor of International Relations chair of
Abai Kazakh National Pedagogical University*

BATYR BAYMURAT BAYBORIULA AND ITS ROLE IN THE KAZAKH SOCIETY

Abstract

In this article, the author describes the historical exploits of Batyr Baymurat Baiboryuly, who lived in the 18th century. His achievement lies not only in heroism, but also in the fact that he wants to save Kazakh lands, he thought about the future of Kazakh children. A deep thinker, a philosopher of his time, a politician, he is all backward in the need of his people, helping the needy. Besides this, in this article Baymurat Baiboryuly batyr describes his heroic deeds in the beating against the jugglers. He is a hero for the Kazakhs. He was the representative of the junior jouz, namely Jappas. Versatile in all the lights, he in those years could engage in trade, well knew the economy of those times. His merits were valued by the great people of the time, khans, biys and batyrs. As he helped them to improve the external and internal politics of the Kazakh Khanate, economic issues, ties with Tsarist Russia, all thanks to him the Kazakh people should know their heroes.

Keywords: batyr, genera and tribes, cry, genology, Zhappas, Altyn, junior juz, uprising, tsarist government, archive, research

Тәуелсіздік алғаннан бергі 25 жыл уақыт ішінде еліміздің тәуелсіз тарихы жаңаша жазылу үстінде. Бұрынғы тұжырымдар қайта қаралып, тың деректер ғылыми айналымға тартылуда, соны тың көзқарастар мен батыл ұсыныстар жасалуда. Соның ішінде дәстүрлі қазақ қоғамындағы батырлар қызметі төл тарихымызға қалам тартқан зерттеуші ғалымдардың еңбектерінде белгілі дәрежеде көрініс тауып, олардың еліміз бен жерімізді сыртқы жаулардан қорғап, оны кейінгі ұрпағына мирас ету жолындағы жанкешті қимылдары жан-жақты сараланып, зерттеліп кеңінен насихатталуда. Өйткені, қазақ батырлары арқылы ұлтымыздың өзіне тән рухы, абырой намысы, ар ожданы мен асқақ жігері, күш қуаты мен бітім болмысы танылады. Дегенмен, қатпары қалың қазақ тарихындағы баһадүр бабалардың барлығы бірдей толық танылды дей алмаймыз. Әріге бармай-ақ, Отан тарихында орны оқшау болып табылатын XVIII ғасырда өмір сүрген қазақ батырларын айтсақ та жеткілікті.

Міне, осындай батырлар қатарында Баймұрат Байбөріұлының қазақ халқының тарихынан алатын орны, оның сыртқы жауларға қарсы шайқастардағы ерліктері, қоғам ішіндегі ішкі және сыртқы саясаттардағы өзіндік орны, экономикалық, сауда, т.б. қызметтері туралы да ашып көрсететін ерен еңбектері мен ерліктерін тарихшылар ғана емес, жалпы зиялы қауым өкілдерінің өзі де жеткілікті біле бермейді. Сол себепті, оның есімін қазақ жерін сыртқы жаулардан қорғаған қазақ батырлары Қабанбай, Бөгенбай, Жәнібек, Наурызбай батырлармен қатар айтатын ерлік істері мен қызметтерін бізден кейінгі ұрпақтар білуі керек деп ойлаймын.

Баймұрат батыр есімі халық арасында Байұлы бірлестігіндегі Жаппас пен Алтын руының ұраны ретінде белгілі. Ал ұран – әулет-атаны, ру-тайпаны, ел-жұртты аса маңызды іс пен әрекетке жұмылдыру үшін, сол жолда жұртшылықты жігерлендіріп, олардың рухын көтеру үшін жар сала айтылатын дабыл сөз. Қазақтың дәстүрлі қоғамында, негізінен ру-тайпаның бастау тегінде тұрған тарихи адамдар, ел-жұрттың басына түскен сындарлы кезеңдерде ақыл-қайратымен танылған әйгілі тұлғалар мен атамекен атаулары ұранға шығатын болған. Яғни, ұран шақырғанда тарихи адамдардың, әйгілі тұлғалардың есімдері немесе атамекендері аталған. Сондықтан да ешқашан ұсақ-түйек тірлікке бола ұран шақырылмаған [1].

«Қазақ халқының, – деп жазды Құрбанғали Халид, – «ұран» дейтін сөздері бар. Бұл «орнат» деген сөзден алынған. Қыздыру, жиналу, қайрат беру мағынасында айтылады. Бұл тайпалар көмек шақыру орнына, я Аллах, әуелде болған пәленше бабамыз сияқты біздің бағымызды үстем ет деп жалбарынып өздерінің атақты батыр, ел бастаған зиялы адамдарының атын атап, айқайлап шақырады. Әр рудың өзіне тән ұраны болады» [2].

Баймұрат батырдың Жаппастың ұранына шыққандығын XIX ғасырдағы орыс зерттеушілері И.Ф. Бларамберг, П.Небольсин, Л.Мейер, Н.И. Гродеков, Н.А.Аристов өз еңбектерінде нақты жазып қалдырса, кейін Х.Досмұхамедов, М.Тынышбаев, Х.Маданов секілді қазақтың көрнекті ғалымдары да қуаттады.

Баймұраттың тарих сахнасына көтеріліп, саяси белсенділігімен көзге түсуі XVIII ғасырдың бірінші жартысына сәйкес келеді. Бұл кезең ел егемендігін сақтап қалу жолында халқымыздың сыртқы жауларға қарсы күресімен ерекшеленеді. Соның ішінде елімізге шығыста жоңғарлар, батыста Еділ қалмақтары айрықша қауіп төндірді. Міне, осы қалмаққа қарсы соғыста қазақтың қаншама айбоз ұлдарымен бірге жаппас руының ұранына айналған Баймұрат Байбөріұлы батырда ерен ерліктерімен көзге түсіп, баһадүр болмысымен танылды. Себебі, қазақ ру-тайпаларының ұранына шыққан батырлардың біразы Баймұратпен бір дәуірде өмір сүрген үзеңгілес тұлғалар. Олар ұлт тағдыры таразыға тартылған сын сағаттағы талай қанкешу шайқастар мен ел ертеңі сарапқа салынған келелі кеңестерге бірге қатысқан. Сол кезден жеткен жазба деректер Байбақтының ұранына шыққан Дәукара, Алашаға ұран болған Байбарақ, Ысықтың ұраны Бәйтерек, Шектінің ұранына айналған Бақтыбай батырлардың Баймұратпен бірге маңызды ел істеріне араласқанын айғақтайды. Олардың ұранға шығуын халық жадындағы аңыз-әңгімелер қалмаққа қарсы күреспен байланыстырады. Сондықтан Баймұрат батырдың да Жаппасқа ұран болуы осы қалмаққа қарсы күреспен байланысты емес пе деген ой келеді. Бұл орайда Ш.Уәлихановтың XVIII ғасырды ерлік дәуірі деп бағалауы тегін емес. Алайда кешегі кеңестік кезеңдегі солақай саясат қазақ батырларының ерен ерліктерін еске түсіріп, сайын даланың сайыпқыран ұлдарын кеңінен дәріптеуге жол бермеді. Өйткені батырлар тарихын зерттеп, насихаттау халқымыздың ерлік һәм жауынгерлік рухын оятып, ел есіне егемендікті түсірер еді. Олай болса, қазақ тарихында өзіндік ізін қалдырып, қоғамдық-саяси өмірде көзге түскен Баймұрат тұлғасын танып білу уақыт талабы. Ол үшін алдымен батырдың ата-тегі мен өскен ортасына, өмір сүрген заманына үңілу қажет.

Баймұрат батырдың шыққан тегі Жаппастың Қалқаман тармағынан. Шежіре бойынша Жаппас – Тәнке – Қалқаман – Есенбай – Әжім – Байбөрі – Баймұрат болып жіктеледі.

Әз Тәукенің билігі кезінде дүние есігін ашқан бала Баймұраттың жастық шағы сол тұстағы қатаң да қатал жаугершілік заманға сай қалыптасып жетілді. Ел іргесіне зобалаң салған қалмақ шапқынышылығын көріп өскен бала батыр жастайынан құба қалмаққа қарсы күресте көзге түсіп, ерлігімен таныла бастаған. Ол жоңғарға қарсы соғыста халықтың күшін біріктіріп, жұдырықша жұмылдыруды көздеген 1710 жылғы Қарақұм жиынына, Тәукеден кейін ел тізгінін ұстаған Қайып хан тұсындағы қазақ-қалмақ шайқастарына да қатысқан болуы керек. Шәкәрім айтқандай халқымыздың үштен екісін құрбан еткен «Ақтабан шұбырынды, алқакөл сұламадан» да тыс қала алмады. Яғни ел басына күн туған сын сәтінде халқының қамал, қорғаны бола білді.

Ел аузынан жеткен әңгімелерге сүйенсек, Баймұрат Байбөріұлы қазақ батырлары сапында Бұланты-Білеуті, Аңырақай шайқастарында атойлап атқа қонып, жоңғарға қарсы қазақ қолын басқарған. Мұның барлығы Баймұрат батырды Жаппас руының старшыны дәрежесіне жеткізді. Бұл оны қалың қазағымен қатар өзіне сүйеу әрі тіреу болып, артынан ерген рулы жұртының тағдырына жауапты қылды. Ол әсіресе тілмәш А.И. Тевкелевтің қазақ даласына келген сәтінде анық көрінді. Орыс елшісінің Әбілқайыр хан ордасына келіп, қазақ-орыс қарым-қатынасы ашық талқыға түскен тұста игі-жақсылардың ой-пікірі екіге жарылды. 1731 жылы 10 қазанда өткен кеңесте А.И. Тевкелевтің келуіне қарсы шыққан қазақ старшындары Әбілқайыр ханды өздерінің келісімінсіз жалғыз өзі орыс бодандығын сұрадың деп айыптаған. Олар ежелден ханның старшындар кеңесінен тыс ештеңе істей алмайтынын еске салған. Ашуға булыққан старшындар өздерінің ханға елшілерді Ресеймен бейбіт келісімге жіберуге кеңес бергенін айтып, ал бодандықта болуды қаламайтынын ашық білдірген. Тіпті қазақ әскерін қарауға келіп, содан соң соғысуға келе ме деп қауіптенген старшындар орыс елшісін тірідей жібермеу керек деп шешкен. Жаны қысылған А.И. Тевкелев Ресей империясының құдіретін айтумен өзін аман алып қалуға ұмтылды. Ресейдің қазақтардан ешқандай қауіп көрмейтінін, оған ешқандай мұқтаждық жоқтығын, ал қазақтарға Ресей бодандары қалмақ, башқұрт, Сібір қалалары мен Жайық қазақтарының үлкен қауіп төндіріп, әрдайым талан-таражға салатынын айтып қорқытпақ болды. Сөзінің соңын «егер қазақ старшындары бодандықты қабылдауды қаламаса, онда одан бас тартып, өзін босатып жіберуді сұраумен» тәмамдаған. Сол кезде қалың жұрт ішінен суырылып сөз бастаған Бөкенбай батыр өзінің Әбілқайыр ханмен бірге орыс бодандығына өтуді қалайтынын, сол үшін ант беретінін айтады. Содан соң Әбілқайыр хан, Бөкенбай батыр, оның күйеу баласы Есет батыр, інісі Құдайназар батыр және атақты старшындардан 27 адам ант берген [3]. Атақты старшындардың аты-жөні келтірілген осы тізімде Алшын-Жаппас старшыны Байсурал бектің, Алшын-Алтын старшыны Бұқа бидің есімдері келтірілген. Бір қызығы ант берген атақты старшындар ішінде Алшын-Төртқара Әйтеке би де бар [4]. Мұның өзі әйгілі Әйтеке би тарихындағы ақтаңдақтарды анықтау бағытындағы ізденістерге жаңадан жол салары анық. Себебі, осыған дейінгі еңбектерде Әйтеке би бұдан біраз жыл бұрын бақилық болды делініп жүр.

А.И.Тевкелевтің айтуына қарағанда, қазақ старшындарының басым бөлігі ант қабылдамай, оған қарсылық танытты. Оларға қолдау білдірген Баймұрат батырдың көп ұзамай орыс елшісіне деген көзқарасы белгілі болды. 1731 жылы 22 қазан күні кешкі сағат 6-ның шамасында Әбілқайыр ханның бір қызметшісі тілмәш А.И. Тевкелевке сол түні Жаппас старшыны Баймұраттың қалың қолмен хан мен орыс елшісіне шабуыл жасап, әсіресе оның арбалы керуенінің тас-талқанын шығарып, өзін өлтіруді көздейді деген ханның сөзін жеткізеді. Бұған Әбілқайыр ханның А.И. Тевкелев үшін Баймұраттың екі адамын қарауылда ұстауы себеп болды. Өйткені орыс елшісінің келуіне қарсы қазақтар күн сайын түн ішінде 5-6 жылқыдан айдап алып отырған. Осылайша тілмәш жылқыларына көз тіккен жаппастың екі жігітін Әбілқайыр хан ұстап алып, ұрып-соғып, кісенде ұстаған. Бұл ел ішінде беделі зор Баймұрат батырдың ашуын туғызып, оның арты хан мен орыс елшісіне соққы беруге алып келді. Көп кешікпей Әбілқайырдың өзі ақылдасу үшін А.И. Тевкелевке жеткен. Жаны қысылып, зәресі ұшқан тілмәш ханнан хабар жіберу үшін Бөкенбай батырдың ұлысы шалғайда ма деп сұрайды. Оған үш күндей уақыт керектігін айтып, хабаршы жөнелткенімен өте қашықтағы батырдың келіп үлгермейтінін тілге тиек еткенмен тілмәш ханды хабаршы жіберуге мәжбүр етті. Сол күні кешкі сағат 9-дың шамасында Баймұрат старшын бастаған қалың қол хан мен А.И. Тевкелевке шабуылды бастайды. Әбілқайыр хан тілмәш тобымен қосылып үлгере алмаған. Ал Баймұрат батыр орыс елшісіне соққы беруге ұмтылған. Өзіне төнгелі тұрған қауіпті көрген тілмәш бүкіл геодезистерін, дворяндарын, атты казактарын, солдаттарын, башқұрттарын, яғни өз адамдарының бәрін шақырып алып, ұлы мәртебелі императордың адал боданы ретінде оның бұйрығын орындай отырып, батыл қимылдауға, сол арқылы Ресей империясына атақ-даңқын қалдыратыны жайлы ақыл-кеңесін айтып, қазақтар қолына тірідей берілмеуге шақырды. Баймұрат батыр түн ортасына дейін А.И. Тевкелев пен ханға ауыр соққы беріп, одан әрі мүмкін емес болған соң, тұтқындағы екі адамын қайтаруды сұраған. Осыдан соң Әбілқайыр хан Баймұратқа екі жігітін қайтарған. Сол сәтте-ақ батыр кері қайтқан. Тек кетерінде елшінің 15 жылқысын айдап кеткен [3, б. 55].

Сонымен өзіне сенім артқан халқы үшін хан мен А.И. Тевкелевке қарсы шығуының өзі Баймұрат бойындағы батырлық болмысты, сын сағатында елі үшін жауап беруге дайын тұлға екенін көрсетеді. Бұл арада Баймұрат пен Әбілқайырдың арасында орын алған шиеленісті жәйтті айтулы азаматтар арасындағы жеке бастың мүддесі тұрғысындағы араздық дей алмаймыз. Заманында елдің егемендігі мен жердің тұтастығын қорғау жолында сыртқы жауға қарсы күресте тізе қосып, бірлесе қимылдаған қос қайраткердің сол тұстағы саяси көзқарастарындағы алшақтықты орыс елшісі келген кездегі қазақ-орыс қатынасының талқыға түскен сәтінен іздегеніміз жөн. Өйткені, ел ішіндегі пікірдің екіге жарылып, қарсы тараптар екі ұдай күй кешіп, А.И. Тевкелев жылқылары үшін екі жігітінің хан қолына түсіп, қорланып жатқан тұста үн-түнсіз, бұғып қалу Баймұрат секілді баһадүрдің болмысына еш жараспас еді. Оның қол жинап, атқа қонуына әкелген себептің бірі осы еді. Баймұратпен бірге Шектінің Сырлыбай, Бәби, Бәтжан, Жантума, Есмәмбет, Өтеғұл, Байжан, Малыбай деген белгілі билері мен Өтеп, Ақша, Сартай секілді батырлары да орыс елшісінің келуіне қарсылық білдірді. Әсіресе Бәби бидің Байқара деген бауырының тілмәш тобындағы башқұрт қолынан оққа ұшуы аражікті одан сайын ушықтырды. Шектінің ұранына шыққан Бақтыбай батыр да орыс елшісінің келуіне қарсы еді. Ол 1732 жылы наурызда түрікменге аттанған Батыр сұлтаннан 150 қолмен бөлініп, полковник Гарбер бастаған орыс керуенін 12 күн бойына қоршауға алды. Бұл жөнінде А.И. Тевкелев «29 наурыз күні Бақтыбай керуеннен тартып алған тауарларымен маған жақын маңнан өте қуанышты көңіл күймен: «жақын арада Тевкелевтің де көзін жоямыз» дегенді айтып, өтіп кетті» деп жазады [3, б. 68-70]. Қалай десек те, орыс елшісінің жазбалары сол тұстағы ел игілерінің орыс бодандығына деген көзқарастарын барынша аша түседі.

Міне, осы сәттегі шиеленіс хан мен батыр арасына сына қаққандай көрінгенімен Баймұрат кейін Әбілқайыр жанынан табыла білді. Оған бұрынғы ағылшын суретшісі Джон Кэстльдің қазақ даласындағы сапары барысында жазған күнделік жазбасы дәлел. Әбілқайыр ханмен бірге жүрген суретші 1736 жылы 23 маусым күнгі жолжазбасында «Осы жерде бізге Баймұратбай батыр есімді бір қарт кісі (орыс тілінде «немолодой уже человек» делінген – Ж.А.) келіп, мемлекеттік кеңесші әмір беретін болса, Орынборға 1000 қой айдайтынын сеніммен айдататынын нық сеніммен айтты» делінген [5]. Күнделікке алғы сөз жазған тарихшы К.Есмағамбетов аталмыш тұлғаны «Баймұрат батыр – Кіші жүздің Жаппас (Байұлы) руының старшыны. Әбілқайыр ханның Ресей бодандығын қабылдау саясатына қарсы болды. 1731 жылы 22 қазанда А.И. Тевкелев елшілігіне шабуыл жасады. Кейін бұл бағытынан айнып, Әбілқайырмен бітісу жолдарын іздестірді» деп анықтағанды.

Кіші жүз қазақтарының сол тұстағы орыс бодандары қалмақ, башқұрт бағытындағы белсенді іс-қимылдары Орынбор басшысы В.Н.Татищевті Әбілқайыр ханнан қайтадан екінші рет ант алуға мәжбүрледі. Әбілқайыр мен В.Н. Татищев кездесуі 1738 жылы тамыздың басында Орынборда өтті. Қазақ-орыс қатынасы қаралған келіссөзде Әбілқайыр хан, Нұралы, Ералы сұлтандар, Кіші жүз бен Орта жүздің белгілі деген 56 би, батыр, старшындары ант қабылдады. Адалдыққа сенім білдірген ел ағалары арасынан Алшын Жаппас руынан Өтетілеу Қасқаұлы мен Тоқбай Байбөріұлын көре аламыз [6, б. 44-45]. Беделді би, батырлармен бірге Әбілқайыр саясатына қолдау көрсеткен Тоқбай Байбөріұлы Баймұраттың бірге туған бауыры болуы керек. Орынбор кездесуіне батырдың өзі келмеген секілді. Бара қалған жағдайда орыс кеңсесі тілмаштарының ол жайлы жазбай кетуі мүмкін емес. Ал Өтетілеу Қасқаұлы Баймұрат батырға Қалқаманнан барып қосылатын аталас ағайыны, әрі Шақшақ Жәнібек, Тама Есет батырлардан кейін орыстан тархан атағын алған сол дәуірдегі белгілі тұлғалардың бірі. Өтетілеу биді атақты Әбілқайырдың өзі құрметтеп өткен. Қазақ хандығы тарихында күні бүгінге дейін бізге белгісіз болып келе жатырған тарихи тұлғаларды халқымызға танытатын және олардың жасаған ерлік істері мен қызметтерін жастар мен өскелең ұрпақтар білу керек деп ойлаймын. Сондай тарихи тұлғаның бірі, осы уақытқа дейін халқымыздың тарихынан өзінің лайықты орнын алып, бағаланбай келе жатырған Баймұрат Байбөріұлы батыр деп айтуға болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сейдімбек А. Қазақтың ауызша тарихы: Зерттеу. – Астана: Фолиант, 2008. – 659 б.
- 2 Халид Қ. Тауарих хамса: (Бес тарих) / Ауд. Б.Төтенаев, А.Жолдасов. – Алматы: Қазақстан, 1992. – 72 б.
- 3 Казахско-русские отношения в XVI-XVIII веках (Сборник документов и материалов). – Алма-Ата: Изд. АН КазССР, 1961. – С.53-54.
- 4 РИССМ. 122-қ., 122/1-т., 1732-1733, 2-іс. Нәсенов Б. Әбілхайыр хан. I тарау. – Алматы-Новосибирск, 2011. – 216 б.
- 5 Кэстль Д. 1736 жылы Кіші жүз ханы Әбілқайырға барып қайтқан сапар туралы. – Алматы: Атамұра, 1996. – 22 б.
- 6 Крафт И.И. Сборник узаконений о киргизах степных областей. – Оренбург: Типо-лит. П.Н. Жаринова, 1898. – С.44-45.

УДК 327.56
МРНТИ 11.25.33

Рахымажи А.¹, Жамансарин Н.Ш.²

*¹магистрант кафедры международных отношений
Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ имени Абая*

*²научный руководитель: к.и.н., доцент кафедры
международных отношений КазНПУ имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ КОНФЛИКТЫ: СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД

Аннотация

В данной статье дается анализ возникновения, развития и урегулирования международных конфликтов в современной системе международных отношений. Определяется подход проведения двухмерного системного анализа международных конфликтов. Международные конфликты рассматриваются в качестве элемента системы международных отношений со всеми вытекающими причинно-следственными связями и взаимодействиями. Обобщается анализ современных конфликтных моделей, глобального регионального и местного характера. Раскрываются объективные возможности государства в обеспечении национальной безопасности и устойчивого развития экономики, борьбы с терроризмом и сепаратизмом. Проблемы национальной безопасности носят глобальный системный характер, экологическая безопасность является основным компонентом национальной безопасности. Эта тема особенно актуальная для Казахстана – страны, где проблемы

экологии ядерной безопасности и охраны окружающей среды являются приоритетными. Концепция зеленой экономики и реализация энергии будущего являются основными направлениями в социально-экономическом развитии.

Ключевые слова: Казахстан, политика, международные конфликты, система, безопасность, развитие, государство

А.Б. Рахымажі¹, Н.Ш. Жамансарин²

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ Сорбонна-Қазақстан Институтының,
Халықаралық қатынастар мамандығының магистранты*

*²ғылыми жетекшісі: т.ғ.к., Абай атындағы ҚазҰПУ,
Сорбонна- Қазақстан Институтының доценті*

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАР: ЖҮЙЕЛІ ТӘСІЛ

Аңдатпа

Мақалада халықаралық қатынастарды дамыту және реттеу олардың пайда болуы мен халықаралық қақтығыстардың қазіргі жүйесі беріледі. Халықаралық қақтығыстардың тәсіл өткізудің екі өлшемді жүйелік талдауды анықталып қарастырылады. Халықаралық даулардың шығуы, халықаралық қатынастар жүйесінің барлық байланыстары мен өзара әрекеттесумен айқындалады. Сипатты талдау, соның ішінде қазіргі заманғы даулы модельдер, жаһандық, өңірлік және жергілікті болып жалпыланады. Мақсатты мүмкіндіктер мемлекеттің ұлттық қауіпсіздігін қамтамасыз ету және экономиканың тұрақты дамуы мен қоса, лаңкестікке және сепаратизмге қарсы күрес жүргізу болып табылады. Ұлттық қауіпсіздік мәселелері жаһандық жүйелік сипаттарға ие, экологиялық қауіпсіздік ұлттық қауіпсіздіктің негізгі компоненті болып табылады. Бұл тақырып, әсіресе, ядролық қауіпсіздік және қоршаған ортаны қорғау экологиясының өзекті мәселелерінің бірі болып табылатын Қазақстан үшін аса маңызды. «Жасыл экономика» түсінігі мен болашақтың энергиясын жүзеге асыру әлеуметтік-экономикалық дамудың негізгі бағыттары болып табылады.

Түйін сөздер: Қазақстан, саясат, халықаралық қақтығыстар, жүйе, қауіпсіздік, дамыту, мемлекет

A.Rakhymazhi¹, N.Sh. Zhamansarin²

*¹Master student of International relations of the
Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abay KazNPU*

²Ph.D., dosent of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abay KazNPU

INTERNATIONAL CONFLICTS: A SYSTEMATIC APPROACH

Abstract

This article is given analysis emergence, development and settlement international conflicts in the modern systems international relationship. The approach two dimensional systems analysis international conflicts. International conflicts watching as an element system and cooperation. Is generalized analysis modern conflicts models, global regional and local character. Disclosed objectives opportunities for government national security's and sustainable development economic, war terrorists and separatism. Problems of national safety are global systemic by nature, environmental security is the main component of national security. This topic is especially importance for Kazakhstan, a country where the problems of the ecology of nuclear safety and environmental protection are priority. The concept of a "green economy" and the realization of the energy of the future are the main ways in socio-economic development.

Keywords: Kazakhstan, politics, international conflicts, system, security, development, state

В силу объективного процесса глобализации международных отношений возникновение, развитие и окончательное урегулирование конфликтов как никогда ранее зависят от состояния и действий, осуществляемых всей мировой системой. Именно поэтому, на взгляд автора, оправдана предпринятая

попытка проведения двухмерного системного анализа международных конфликтов. При этом двухмерность означает, что, во-первых, анализ конфликтов проводится в соответствии с принципами теории систем, то есть международные конфликты рассматриваются в качестве элемента системы международных отношений со всеми вытекающими отсюда причинно-следственными связями и взаимодействием. Во-вторых, анализ международного конфликта как целостного явления имеет комплексный характер: от выработки обобщенного алгоритма анализа, построения вербальных и формальных конфликтных моделей, получения количественных и вероятностных оценок параметров конкретных конфликтов до выработки возможных стратегий по их урегулированию.

Исследователи отмечают, что возможности государства в современных условиях оказываются ограниченными в обеспечении национальной безопасности и устойчивого развития экономики, в поддержании внутреннего порядка, подрываемого преступностью и терроризмом, коррупцией, нелегальной иммиграцией, в гарантировании гражданских свобод и прав человека, в защите окружающей среды. Этот список может быть продолжен за счет других сфер, которые также традиционно были в ведении государства, в том числе здравоохранение, образование и т.д. [1].

Современные конфликты становятся все более многомерными и имеют политическую, этнонациональную, экономическую, военную, идеологическую, культурную, информационную и экологическую составляющую.

Угрозы и противоречия современности в условиях мирового экологического кризиса требуют формирования концепции самосохранения и жизнеобеспечения цивилизаций. Эти особенности и противоречия имеют сущностный диалектический характер и их разрешение может либо дать новый мощный импульс развитию общества, либо привести к самоликвидации человеческого рода. Основное экологическое противоречие можно интерпретировать как проблему глобальной экологической безопасности или проблему выживания человечества. Ученые-пессимисты прогнозируют начало глобальной экологической катастрофы на первые десятилетия (20-30-е годы) наступившего века, а ученые-оптимисты отодвигают роковую черту к середине века [2].

На настоящий момент явно прослеживается тенденция роста уровня конфликтной напряженности, поэтому весьма актуальным вопросом является разработка адекватного прогностического механизма, соответствующих методов построения конфликтных трендов и выявления новых потенциальных очагов напряженности.

С формированием новой архитектуры современной системы международных отношений и изменением характера международных конфликтов меняются либо создаются новые механизмы и методы урегулирования конфликтов. Обогащается сущность и содержание миротворчества, его институциональное оформление, формы и методы миротворческой деятельности. Миротворчество все чаще трактуется как силовое мироустройство и зачастую используется как средство реализации национальных интересов тех стран, которые обладают достаточной степенью экономического и военного могущества. При этом отвергаются прежние нормы и правила, регулирующие миротворческую деятельность, миротворческие институты, сложившиеся в эпоху холодной войны. В то же время растет количество миротворческих акций, упор в которых делается на превентивные действия по поддержанию мира. Традиционные способы поддержания или установления мира, опирающиеся в основном на использование военных и полицейских сил, уходят в прошлое, уступая место комплексным, интегрированным операциям, требующим сочетания политико-дипломатических, гуманитарных, военных и иных миротворческих действий. Таким образом, особый интерес представляет вопрос соотношения силовых и не силовых методов урегулирования конфликтов и поиск их оптимального сочетания в зависимости от характера и фазы конфликта.

Весьма актуальным является вопрос выработки концептуальных подходов к урегулированию конфликтов, выбору средств и методов, которые должны использоваться при предотвращении и разрешении кризисов, так как Казахстан является членом всех основных международных организаций, вырабатывающих и принимающих решение по проблемам безопасности. При этом особую важность для нее приобретает дальнейшая работа по наращиванию в рамках СНГ потенциала оперативного антикризисного реагирования, включая повышение готовности к превентивным действиям по предотвращению конфликтов и развертыванию миротворческих операций. Продвижению в этом направлении может способствовать совершенствование системы анализа конфликтной ситуации и прогнозирование ее развития.

Целью настоящей статьи является проведение комплексного системного анализа феномена международного конфликта и определение методов эффективного управления кризисами.

Эта цель требует постановки следующих основных задач:

- осуществление системного анализа глобальной и региональной конфликтной напряженности с учетом новых видов невоенных конфликтов и угроз и меняющегося характера современных войн, определение основных источников международной напряженности;
- выявление структурных сдвигов в системе международных отношений, влияющих на уровень конфликтной напряженности;
- систематизация параметров структуры конфликтных ситуаций и процессов с целью разработки алгоритма анализа международных конфликтов на теоретическом уровне;
- построение вербальных и формальных моделей теоретического и практического содержания с использованием математических методов в целях прогнозирования развития конфликтов и оптимизации стратегий конфликтного управления;
- анализ и поиск наиболее оптимального соотношения силовых и несиловых методов урегулирования современных международных конфликтов; оценка позиции Казахстана в вопросах предотвращения и урегулирования международных конфликтов с точки зрения обеспечения ее национальной безопасности.

Необходимо подчеркнуть, что все эти проблемы анализируются в контексте современных тенденций развития системы международных отношений и на примере конкретных международных и региональных конфликтов, имевших место за последние пятьдесят лет. Сегодня, нужно заботиться и о роли воспитания молодежи, поэтому мы должны вырастить здоровых, молодых, интеллектуальных, гармоничных и патриотичных профессионалов [3].

Список использованной литературы:

1 Матакбаева Л.Х. Суверенитет в условиях современного миропорядка // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия философия, право и политика. – 2017. – №3-4. – С.56.

2 Жамансарин Н.Ш. Формирование концепции национальной безопасности в условиях мирового экологического кризиса // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия философия, общество и история. – 2017. – №3-4. – С.6.

3 Сабитова Ш.А. Исследовательская и проектная деятельность студента в современном образовании в свете Послания Президента РК. // Вестник КазНПУ, серия: Международная жизнь и политика. – 2017. – №1(48). – С.108.

УДК 32:93/94

МРНТИ 11.01.65

Ғ.А. Меңілбаев¹

*¹тарих ғылымының кандидаты, Халықаралық қатынастар кафедрасының доценті,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы қ., Қазақстан*

БАЙМҰРАТ БАЙБӨРІҰЛЫ БАТЫР ЖӘНЕ 18 ҒАСЫРДАҒЫ ҚАЗАҚ ҚОҒАМЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор батыр Баймұрат Байбөріұлының 18 ғасырдың барысында қазақ даласындағы болған тарихи оқиғалардың тікелей басы-қасында болғандығын тарихи құжаттармен айғақтайды. Оның батырлығы, қоғамдағы беделді тұлға ғана емес, дипломат, билікке араласқан, қазақ жерінің тұтастығын сақтап қалуда жанқиярлық ерен ерліктің үлгісін көрсетіп, келешек ұрпақ қамын ойлаған салиқалы, терең ойлы, батыл ұстанымды саясаткер болғандығын ашып көрсететін бізге белгісіз тұстарын қарастырады. Сонымен қатар, мақалада Баймұрат Байбөріұлы батырдың жоңғар шапқыншыларына қарсы күрестегі ерлігі, оның қазақ қоғамындағы орны, тарихи тұлға болып қалыптасуындағы оқиғаларға ғылыми сараптама жасалынған. Батыр Баймұрат Байбөріұлының тарихта болған тұлға екендігі, Жаппас пен Алтын руларына ұран болған кемеңгер көсем, қолбасшы, елші, қайраткер, қоғамда шешендігі мен батырлығы қатар шыққан, көреген әулие, тарихи тұлға болғандығы ғылыми тұрғыдан зерттелінді. Батыр Баймұрат Байбөріұлының адами тұлғасы туралы, оның қолбасшылығы, қазақ қоғамындағы сыртқы және ішкі саясаттағы жағдайға оң баға бере білуі, сыртқы жауға қарсы соғысудың өнерін өте жетік меңгергендігі, сол заманның хандары, билері, ру

ақсақалдары, қолбасшылары да мойындаған. Патшалы Ресей мемлекетімен сыртқы саяси және экономикалық байланыстар орнатуда өзіндік орны бар тарихи тұлға болғандығын ғылыми тұрғыдан тереңдей ашып көрсету келешек ұрпаққа еншісінде деуге болады.

Түйін сөздер: батыр, ру-тайпалар, ұран, шежіре, Жаппас, Алтын, кіші жүз, елшілік, көтеріліс, патша өкіметі, Аңырақай, шайқас, құжаттар, зерттеулер

Менилбаев Г.А.¹

*¹к.и.н., доцент кафедры международных отношений,
Казахский Национальный Педагогический Университет имени Абая
г. Алматы, Казахстан*

БАТЫР БАЙМУРАТ БАЙБОРИУЛЫ И КАЗАХСКОЕ ОБЩЕСТВО В 18 ВЕКЕ

Аннотация

В данной статье автор описывает исторические подвиги Батыра Баймурат Байбориулы, который жил в 18 веке. Его достижения кроются не только в героизме, но и в том, что он хотел спасти казахские земли, а также думал о будущем казахских детей. Глубокий мыслитель, философ своего времени, политик, он всячески отстаивал нужды своего народа, помогал нуждающимся. В данной статье также говорится про его героические подвиги в битве против жунгар. Он герой для казахов. Он был представителем младшего жуза, а именно Жаппасом. Разносторонний во всех сферах, он в те годы мог заниматься и торговлей, а также хорошо знал экономику тех времен. Заслуги великого батыра ценили люди своего времени, ханы, бии и батыры, так как он помог им в улучшении внешней и внутренней политики казахского ханства, экономических вопросов. Все заслуги Батыра Баймурат Байбориулы должны знать казахский народ и его потомки.

Ключевые слова: батыр, роды и племена, клич, Жаппас, Алтын, младший жуз, восстание, царское правительство, архив, исследования

Menilbayev G.A.¹

*¹associative professor of International Relations chair
of Abai Kazakh National Pedagogical University*

BATYR BAYMURAT BAIBORIULA AND KAZAKH SOCIETY IN THE 18th CENTURY

Abstract

In this article, the author describes the historical exploits of Batyr Baymurat Baiboryuly, who lived in the 18th century. His achievement lies not only in heroism, but also in the fact that he wants to save Kazakh lands, he thought about the future of Kazakh children. A deep thinker, a philosopher of his time, a politician, he is all backward in the need of his people, helping the needy. Besides this, in this article Baymurat Baiboryuly batyr describes his heroic deeds in the beating against the jugglers. He is a hero for the Kazakhs. He was the representative of the junior jouz, namely Jappas. Versatile in all the lights, he in those years could engage in trade, well knew the economy of those times. His merits were valued by the great people of the time, khans, biys and batyrs. As he helped them to improve the external and internal politics of the Kazakh Khanate, economic issues, ties with Tsarist Russia, all thanks to him the Kazakh people should know their heroes.

Keywords: batyr, genera and tribes, cry, genology, Zhappas, Altyn, junior juz, uprising, tsarist government, archive, research

XVIII ғасырдың алғашқы ширегінде жоңғар билеушілері де қазақ даласына өз үстемдігін жүргізуге ұмтылды. 1742 жылы қаңтардың басында Хиуа иелігіне қарасты Әмударияға жақын жерде қыстаған Әбілқайыр ханға жоңғар елшілері Қашқа мен Баранг нойондар арнайы келіп, Қалдан Церен атынан қазақтардан аманат талап етіп, Әбілқайырдан ұлы Айшуақ сұлтанды жас жұбайымен және ең беделді деген старшындардың балаларынан аманат сұраған. Оған қоса әрбір жүз түтіннен бір қарсақ төлеуді, өзі белгілеген жерде көшіп-қонуды бұйырып, егерде мұны орындамаса соғыс ашамын деп қаһарын төккен. Міне, осы қонтайшы талап еткен танымал тоғыз старшының балалары арасында

Баймұрат бидің Өте деген ұлы болған. Сөйтіп, Қалдан Цереннің төртқара Қаратоқа, шөмекей Жайылған, шекті Мойнақ, алаша Бәйсеу билермен бірге Баймұрат баласын сұрауының өзі батырдың ел ішіндегі абырой-беделінен хабар береді. Осы хатты кейін Әбілқайыр хан қалмақ тілінен қазақшаға аударып, Орынборға жөнелткен. П.И.Рычков болса оны толық қарап шығудың мүмкін еместігін, өйткені хаттың көп жерінің қиылғанын алға тартады [1, б. 16].

Орынбор басшылығына И.И. Неплюевтің келуімен Әбілқайыр ханның жаңа губернатормен арадағы қатынасы шиеленісіп, ол ашық жауласушылыққа ұласты. Бұл қатынасты реттеу үшін А.И. Тевкелев 1748 жылы жазда Орск бекінісінде Әбілқайыр ханмен келіссөздер жүргізеді. 29 шілдеде Әбілқайыр хан атынан А.И. Тевкелевке келген атақты старшындар арасында Байұлыдан Жаппас Өтетілеу мен Алаша Бабатай би бар еді. Олар Әбілқайыр ханның аманаттағы баласы Қожахметті Айшуақ сұлтанмен алмастырып, оның жанына күшті рулардағы атақты старшындардың балаларын дайындағанын жеткізеді. Әбілқайыр хан өз хатында «Орта жүз үшін Жәнібек тархан жауап берсе, ал байұлы руының ісін менің ұлым Нұралы сұлтан жанындағы старшындар Бәйсеу би мен Өтетілеу би аяқтайды және бүкіл жетіру ісін Есет батыр мен Төлебай би бітіре алады, сол үшін мен оларға өзімнің мөрімді жібердім» деген [2].

Дегенмен, осы тұста ел ішіндегі саяси жағдай шиеленісіп, оның арты Әбілқайырдың өліміне әкелді. Көп ұзамай Кіші жүзде қалыптасқан жағдайды реттеу мен жаңа хан сайлау мәселесі күн тәртібіне көтерілді. Елге жаңа хан сайлау барысында осы кезге дейін Нұралы сұлтанды қолдап келген Байұлы рулары белсенділік танытып, оған Баймұрат батыр да араласты. 1748 жылы 21 қыркүйекте Нұралымен бірге Ақкете Алтай, Алаша Бәйсеу би, Жаппас Баймұрат, Шекті Бақтыбай, Ысық Бәйтерек аталық, Көбек мырза, Керейіттегі Қосым қожа, Масқар Жәдік би секілді Алшынның атақты би, батырлары бастаған 400-дей кісі Бопай ханымға жеткен [3]. Көп ұзамай 2 қазанда Қайыңды өзенінің жағалауында өткен Халық кеңесіне Кіші жүз бен Орта жүзден 1000-нан аса адам қатысып, Нұралыны хан сайлады. Кеңеске қатысқан Шекті Бақтыбай, Ысық Бәйтерек батырлар да Баймұрат секілді өз руларының ұранына айналған тұлғалар. Ал Алаша руының ұранына Бәйсеу бидің туған немере інісі Байбарақ батыр шыққан еді. Кейін осы батырлар 1749 жылы шілде айында Орынборда Нұралыны хандық таққа бекіткен патша грамотасына ие болу салтанатына қатысты. Ұлықтау рәсіміне Кіші жүзден 1000-нан астам адам келген. Нұралы хан жанындағы тұлғалар ішінен И.Неплюев атақты старшындар қатарында 18 азаматты, яғни Жетірудан – Тама Есет тарханды, Табын Төлебай биді, Тама Құттымбет биді, Жағалбайлы Отарбай мырзаны, Керейіт Жарылғап батырды, Табын Жарболды биді, Әлім Шөменнен – Қаракесек Қожанай биді, Кете Алтай биді, Шөмекей Кедей биді, Ожырай Жанбай биді, Төртқара Жомарт биді, Қаратамыр Боз биді, Байұлыдан – Алаша Бәйсеу биді, Жаппас Өтетілеу биді, Алтыбас Бабатай биді, Масқар Құттығай биді, Ысық Жапалақ биді, Байбақты Мәмбет биді ерекше атап өтеді. Нұралы ханның айтуынша «олар бүкіл Кіші жүзді ұстап тұра алатын жағдайда, егер олар адал, сенімді болса, онда барлық бұйрықтарды солар арқылы орындауға болады» [3]. Осы сапар барысында Нұралы ханның араласуымен жаппас Өтетілеу Қасқаұлына тархан атағы берілді.

Орынбор кездесуінен соң Нұралы ханның 1749 жылы 3 тамызда әкесі Әбілқайырға берген асына Әлімұлынан – Шекті, Төртқара, Қаракесек, Қарасақал, Шөмекей, Қаратемір, Кете, Байұлыдан – Алаша, Ысық, Адай, Жетірудан – Тама, Табын руларының танымал тұлғалары қатысты. Олардың арасынан Баймұрат есімі кездеспеді [4]. Соған қарағанда батыр асқа келе алмаған сыңайлы. Себебі, астағы кеңесте қаралған мәселелердің бәрін тәптіштеп қағаз бетіне түсіріп, әр рудың би, батырын шүкшия тізіп алған капитан А.Яковлев назарынан тыс қалмас еді.

Ел игілері оңтүстіктегі іргелес аймақтармен арадағы қатынасқа да ерекше мән беріп, оны реттеуге де атсалысты. 1750 жылы қаңтарда Кіші жүзден Айшуақ сұлтан пен Өтетілеу тархан 3000 қолды, Орта жүзден Жәнібек тархан 3000 қолды бастап түрікмендер мен аралдықтар маңындағы қарақалпақтарға соққы беру үшін Хиуаға аттанады. Содан қарақалпақты талқандап, біразын тұтқынға алып, одан әрі Хиуа төңірегінде көшіп-қонған садыр түрікмендеріне баруды ниет еткен. Өйткені түрікмендер саудаға барған қазақтарды талап-тонайтын. Оның үстіне қазақ жасағының ішінде Айшуақ сұлтанмен бірге болған Батыр сұлтан қазақтар кеткен соң садыр түрікмендері Хиуа тағындағы өзінің ұлы Қайып ханның көзін жоюы мүмкін деп қауіптеніп, оны алып кетуді қалаған деген әңгіме тараған [4].

Алайда Батырдың ұлы Қайып ханның Хиуадағы билігіне дәл осы кезде соншалықты қауіп-қатер төнетіндей жағдай жоқ еді. Көп ұзамай Қайып ханның өзі көктемде Хиуадан Ресейге елшілік аттандырады. Елшілік әкесі Батыр сұлтанның иелігі арқылы жүрген. Осыған орай Батыр сұлтан Хиуа

елшілігін Орынборға жеткізуді Баймұрат бастаған беделді батырларына сеніп тапсырады. Батыр сұлтан губернатор И.И. Неплюевке жазған хатында «Қайып хан атынан жіберілген елшілер мұнда аман-сау жетті. Мен оларға өз адамдарым Баймұрат, Киікбай, Баят, Құлназар батырларды және Алшынбайды қосып, сізге жібердім. Менің адамдарымды кідіртпей кері қайтаруды өтінемін, өйткені олар арқылы елшінің сізге аман-есен барғанын білер едім. Егерде сіз екі халықтың пайдасы үшін менің сізбен достық қатынасымызға рақым етсеңіз, мен Орынбордан Хиуаға, Хиуадан Орынборға баратын керуендердің аман-есен жетуін өз міндетіме аламын» деп хабарлады [4]. Және хат соңындағы екі мөрінде Батыр өзін хан атаған. Елшілік Орынборға 1750 жылы 24 сәуірде жетіп, Батырдың хатын орыс әкімшілігіне Киікбай батыр табыс еткен. Бұл жөнінде губернатор И.И. Неплюев 9 мамырда Сыртқы істер коллегиясына жазған мәлімдемесінде егжей-тегжейлі тоқталып өтеді.

Осыдан кейінгі мұрағат құжаттары арасында Баймұрат Байбөріұлына қатысты мәліметтер кездеспегенімен 1762 жылы 19 желтоқсандағы Орынбор губерниялық кеңсесінің жазбасына батырдың Байтүгел деген баласы туралы дерек түскен. Онда әр жылдары қазақ даласында тұтқынға түскен Еділ торғауыттары сөз болады. Олар Орта жүздің Найман руындағы Медет би, Естемес, Сартбай, Кіші жүздің Алшын руындағы Күшік Базарұлы, Алшын Жаппас руындағы Бодан Сейітқұлұлы, Байтүгел Баймұратұлы және Табын руындағы Нәдір, Қайдабол деген қазақтар қолынан қолайлы сәтте қашып шыққан. Байтүгелдің қолында Бату Тугус Доржипов атты қалмақ болған. Бұл қалмақтар шоқынып, христиан дінін қабылдап, содан соң казак-орыстар арасындағы шоқынды қалмақ туыстарының арасына қалуға ықылас танытқан [3]. Байтүгел қолындағы қалмақ тұтқынының өзі оның әкесі Баймұрат секілді құба қалмаққа қарсы күресте ерлік көрсеткенін айғақтайды. Өйткені шайқас барысында қолға түскен олжаны бөлісуде алдымен батырдың сол ұрыста көрсеткен ерлігі ескерілетін. Ал келесі 1763 жылдың күзінде аманат мәселесі бойынша Орынборда өткен кездесуге Жаппас руынан Тілеке батыр Өтетілеуұлы, Мәмбетқұл Өмірзақұлы және Шерубай Итемгенұлы қатысқан [3].

Баймұрат батырдың өмірінің соңына келер болсақ, бүгінде барлық зерттеушілер 1771 жылғы Христофор Барданестің қазақ даласындағы сапары нәтижесінде жазып қалдырған еңбегіне иек артады. Онда «Бұрматбай мен Ақсақал Барбы көлдері арасында Баймұрат деген кішкене өзен бар. Бірнеше жыл бұрын мұнда ауқатты қазақ көшіп-қонған және ол қалмақтар буруттар деп атайтын қырғыздар қолынан қаза тапқан. Бұл қазақ Баймұрат деп аталған, осыдан соң өзен соның атына ие болған» деп жазылған [1, б. 110]. Осы деректен соң тарихшы И.В. Ерофеева: «Баймұрат – Батыс Қазақстанда ағып жатқан өзен. Жанайшоқы тауының солтүстік-батысындағы Талды және Қоғалыжар өзендері тоғысында пайда болып, оңтүстікте Үлкенкөл көліне құяды (Ақтөбе облысының Ырғыз ауданы, Қостанай облысының Жанкелді ауданы). Антропоним немесе генойконим ХVIII ғасырдың ортасында өзінің руластарымен осы өзен аңғарында көшіп-қонған нақты жеке адамның есіміне байланысты пайда болды. Бұл адам Баймұрат есімді Кіші жүздің қандай да бір бай қазағы еді, ол Тяньшань қырғыздарымен арадағы бір қақтығыста қаза тапты. Осы жайылым жердің қожайынының өлімінен кейін Баймұраттың ағайындары өздерінің бұрын мекен еткен территориясында орналасқан өзенді Баймұрат деп атады» [5] деген тұжырымға келді. Жалпы Баймұрат өзеніне қатысты әр жылдары жарық көрген тарихи еңбектерде біраз мәлімет бар. Мәселен, поручик Яковлевтің 1851-1852 жылғы топографиялық жазбасында Жаман Ақкөлдің батысынан оңтүстікке қарай 20 шақырым жерде жатқан Ащы Алакөл көлінің көктемде оңтүстік жақтан Баймұрат жырасы (сайы) арқылы келіп құятын қар суымен толатыны көрсетілген [1, б. 243]. Ал 1870 жылы Перовск уезінің Кеңтүп болысына қарасты 11 ауылдағы 1644 түтін жаппастар мен 432 түтіннен тұратын қожалар қыстаудағы қоныстарынан жазғы жайлауларына көшу кезінде Арыс, Мөлдір, Жыланшық, Тұрған арқылы өтіп, Баймұрат, Қарақа, Мамыт, Бестөбе деген мекендерге келіп орналасқан [6]. Кеңтүп болысы бірыңғай жаппастан құралған. Сондай-ақ бұл ру Царская, Константиновск, Сумұрын, Шаған болыстарында басымдыққа ие болған [Гродеков Н.И. Киргизы и каракиргизы Сыр-Дарьинской области. Т.1. Юридический быт. – Ташкент: Типо-лит. С.И. Лахтина, 1889. с. 20]. Царская болысы қазақтары көші-қон жолында Алабасқа құятын Баймұрат өзекке келіп, Баймұраттан Қызылжар, Құрақбай, Бозінген, Бес бидайық, Уәли тойпақ мекендері арқылы көшетін. Кері қайтарда Баймұратта ұзағырақ тоқтаған [14, б. 200]. Сонымен жоғарыдағы өзен, жыра, сай, өзек, мекендердің барлығы жаппас ұранына шыққан Баймұрат есімімен аталған қонысқа қатысты еді. Оның үстіне жаппастар Қостанай уезіндегі Бестөбе болысының басым бөлігін құраған. Олар мұнда Сырдария облысындағы өздерінің бұрынғы жазғы орындарынан 1740 жылдардың соңында келген. Бұған Қостанай уезінде жылқы өсіруге қолайлы жағдайдың, яғни жылқы үшін жем-шөптің жақсырақ болуы қоныс аударуға басты себеп болған [14].

Шежіре бойынша Баймұраттан Байтүгел, Қара, Өтек, Баяу, Малбасар, Алаң және Болат деген балалары тарайды. Олар да әкелері секілді елдің саяси өміріне араласты. Өке бойындағы батырлық қасиет, әсіресе Байтүгел, Қара және Алаң атты ұлдарына дарыған. Полковник Бентамның 1789 жылы 15 желтоқсанда князь Г.А. Потемкинге жолдаған мәлімдемесінде қазақтың хан, сұлтан, би, батыр, старшындары және руларының саны мен мекендеген қоныстары жайлы құнды құжаттар келтірілген. Қазақ даласынан жиналған мол мәліметтер ішінде Сырдария бойында, Қаракұмда, яғни Әулие Петр бекінісіне қарсы шептен 20 күндік жерде мекен еткен 3000 түтін жаппасты Өтетілеу, Тілеке, Шүкірәлі, Сума, Жарылғап, Байтүгел, Қара, Күнту, Жабағы, Арал, Арыстанбай, Тоқымбет батырлар басқарады делінген [РМКАМ. 10-к., 3-т., 585-іс, 44 п.]. Полковник жазбасында Байтүгел батыр, Қара батыр деп анық көрсетілген. Мұның өзі олардың батырлық болмысын дәлелдейді. Бірақ Бентам руларды тарату барысында кейбір жаңсақтыққа жол берген. Оған жаппас пен алашаны әлімге, таз бен таманы шөменге, шеркеш пен адайды, алтынды жетіруға жатқызуын айта аламыз.

Қалай десекте, бұл дерек Баймұраттың ұлдары Байтүгел мен Қараның әке жолын жалғастырып батыр атанып, старшын ретінде ел билегенін айқындайды. Осы Қара батырдан Тоғызақ, одан Әлмембет, Әлмембеттен Көкір батыр дүниеге келген. Қазіргі Ақтөбе облысының Ырғыз ауданындағы Нұра бойында Көкір батырдың атындағы Көкір сайы, Көкір жары және Баймұраттың тағы бір шөбересі Махамбет атымен аталатын мекендердің барлығы батыр ұрпақтарының қоныс еткен жерлері болып табылады.

Ел ішінде сақталған әңгімелер бойынша Баймұрат батырдың баласы Байтүгел қиян-кескі күрес кезінде жауға қарсы «Баймұрат» деп ұрандап шауып, жаудың шебін бұзып, жеңіске жеткен, осыдан соң Жаппастың ұраны «Баймұрат» болсын деген пәтуаға келген.

Сол секілді Баймұраттың қалмақ қызынан туған Алаң атты кенже баласы да жауға шапқанда «Баймұрат» деп ұрандаған, содан кейін бүкіл жаппас пен алтын елінің ұраны «Баймұрат» болған дейді. Ал есімінің Алаң деп аталу себебін батырдың тікелей ұрпағы Р.Н. Илиясов былай түсіндіреді: «Қалмақпен арадағы бір шайқаста тұтқынға түскен олжаны бөлісу барысында шоқтығы биік келісті бір қалмақ қызы өзінің жағалбайлыда Сәрке батырды, жаппаста Баймұрат батырды ғана қалайтынын айтқан. Қалмақ қызы Баймұраттың атына келіп жабысып, аты-жөнін сұраған кезде батыр «болсақ болармыз» деп қызды атына мінгестіріп алып кетеді. Батырдан жүкті болған соң қалмақ қызы еліне бірнеше рет қашуға әрекет еткенімен қолға түсіп, өз мақсатына жете алмайды. Қайта-қайта қашуға ұмтыла берген соң Баймұрат батыр бұған мәжбүр еткен қандай жағдай деп сұраған. Сонда қалмақ қызы: «Мен елімде туып, баламды қазақтарға қарсы қойып өсіргім келген» деген ойын айтқан. Баймұрат батыр қалмақ әйелінің алаңдап күтіп жүрген соң, туылған баласының атын Алаң деп қояды және оны бәйбішесіне беріп, нағашысын найман деп өсіреді. Алаң батыр болып өседі».

Алаң батырдың бейіті қазіргі Қызылорда облысы Сырдария ауданының Мыңшоқы деген жерінде.

Баймұрат батырдың есімі кейін Жаппас руының бір тармағына айналды. 1840 жылдары жаппастар Кіші жүздің Шығыс бөлігіне қарасты 43-48 дистанциясы аумағында қоныстанған. Соның ішінде Есенбай, Еламан бөлімдері құрметті би Қашқынбай Нұрбайұлының билігідегі 44 дистанцияға қараған. Есенбайдан тарайтын Баймұрат бөлімін Біржан Жанкүшікұлы, Алдияр мен Жәдікбайды Сәңкі Қапанұлы, Таңатар мен Төбетті Пірәлі Есенгелдіұлы, Құдайберген мен Күшікті Мырзабек Құлманұлы, Өтен бөлімін Маңкүшік Төленұлы басқарған [ҚРОММ. 4-к., 1-т., 4182-іс, 13 п.]. Бұдан XVIII ғасырдағы белгілі тұлғалардың енді өз руларының бөліміне айналғанын көре аламыз. Есенбайдан тараған Алдияр, Жәдікбай, Өтендер Баймұраттың бірге туған бауырлары еді. 1898 жылы Перовск уезінің Царская болысындағы №5 әкімшілік ауылда Алмас Қадыр, №6 ауылда Нұрабай Көшікбай, №6 ауылда Оразбай Шағабай, Асылбек Қадыр ақсақалдар басқарған Баймұрат бөлімінен тарайтын шаңырақтар көшіп-қонған. Торғай уезіндегі Тосым болысына қарасты №7 ауылдағы Баймұраттың 3 шаңырағын Малтай Қабыл ақсақал басқарған [15, 188]. Сөйтіп, сол кездің өзінде-ақ Баймұрат жаппастың үлкен бір бөліміне айналып үлгерген.

Қорыта айтқанда, Баймұрат батыр ел басына күн туған қиын-қыстау заманда халқына қорған бола білген біртуар тұлға. Оған ел жадында сақталып, бүгінге жеткен фольклорлық мұраларымыз бен мұрағаттағы жазба деректер толық куә. Батырдың қазақ елінің тәуелсіздігін сақтау жолындағы ерлік істері ұрпаққа үлгі әрі өнеге болмақ. Оның үстіне Баймұраттың Алаң деген ұлынан тарайтын тікелей ұрпағы Нағи Илиясов Ұлы Отан соғысына қатысып, Кеңес Одағының батыры атағына ие болуының өзі кездейсоқтық емес еді.

Бүгінде батыр ұрпақтары Ақтөбе облысының Ырғыз ауданында (Қостанай облысымен шекаралас) бабалары жатқан жерге ескерткіш белгі орнатты. 2015 жылы Қызылорда қаласында Баймұрат батырға

арналған республикалық ғылыми-тәжірибелік конференция өтіп, деректі фильм түсірілді. 2017 жылы Қызылорда қаласының іргесіндегі Ақжарма ауылының аты Баймұрат Байбөріұлы батыр атындағы ауыл болып өзгертілді. Соған орай Баймұрат батыр және жаппас бабадан тараған ұрпақтар үлкен ас беріп, өздерінің бабалар аманатын ешуақытта естерінен шығармайтындығын халық алдында тағыда бір рет паш етіп, дәлелдеп берді. Осы игілікті іс-шараның басы-қасында болып, оған ұйытқы болып отырған Баймұрат батырдың тікелей ұрпағы Ринат Ілиясовтың еңбегі зор екендігін көпшілік халық көріп-біліп отыр. Алдағы уақытта Баймұрат батырға ескерткіш ашу және көше аттарын беру мәселелері күн тәртібінде тұр. Осындай мақсатта Баймұрат батыр атындағы қоғамдық қор құрылды, оның төрағасы болып Ринат Ілиясов бірауыздан сайланды. Осындай тағылымы мол іс-шаралармен қатар тұлға тарихын әлі де болса дәйекті деректер негізінде зерттеп, батыр есімін ауыл, мектеп, көше атауларына беріп, кеңінен ұлықтау қажет. Оның өскелең ұрпақ бойына ұлтжандылықты ұялатып, отансүйгіштікке тәрбиелеуде маңызы зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *История Казахстана в русских источниках XVI-XX веков. Первые историко-этнографические описания казахских земель. XVIII век / Сост. И.В. Ерофеева. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. – Т.IV. – С.16.*
- 2 *РИССМ. 122-қ., 122/1-т., 1748, 3-іс, 226-228 нн.*
- 3 *ОрОММ. 3-қ., 1-т., 22-іс, 34-35 нн.*
- 4 *РИССМ. 122-қ., 122/1-т., 1749, 4-іс, 245-246 нн.*
- 5 *РИССМ. 122-қ., 122/1-іс, 1750, 3-іс, 75 н.*
- 6 *РИССМ. 125-қ., 125/1-іс, 1749-1752, 15 н.*
- 7 *ОрОММ. 3-қ., 1-т., 65-іс, 638 н.*
- 8 *ОрОММ. 3-қ., 1-т., 69-іс, 421 н.*
- 9 *История Казахстана в русских источниках XVI-XIX. Первые историко-этнографические описания казахских земель. XVIII век / Сост. И.В. Ерофеева. – Алматы: Дайк-Пресс, 2007. – Т.IV. – С.110.*
- 10 *Краткий энциклопедический словарь исторических топонимов Казахстана / Сост. И.В. Ерофеева. – Алматы, 2014. – С.71-72.*
- 11 *История Казахстана в документах и материалах: Альманах. Вып. 2. – Астана: ТОО «Общество инвалидов – Чернобылец», 2012. – С.243.*
- 12 *Маева Н.А. Вып. 1. – Петербург, 1872. – С.111-112.*
- 13 *Гродеков Н.И. Киргизы и каракиргизы Сыр-Дарьинской области. Т.1. Юридический быт. – Ташкент: Типо-лит. С.И. Лахтина, 1889. – С.20.*
- 14 *Материалы по киргизскому землепользованию, собранные и разработанные экспедицией по исследованию степных областей. Т.V. Тургайская область. Кустанайский уезд. – Воронеж: Типо-лит. В.И. Исаева, 1903. – С.200.*
- 15 *Материалы по киргизскому землепользованию...*
- 16 *РМКАМ. 10-қ., 3-т., 585-іс, 44 н.*
- 17 *ҚРОММ. 4-қ., 1-т., 4182-іс, 13 н.*
- 18 *Материалы по киргизскому землепользованию... – С.170, 172, 188.*

Сембинов М.К.¹

¹*профессор Института «Сорбонна-Казахстан», muratsemb@mail.ru*

Статья опубликована при финансовой помощи IFEAK

МЕГАПРОЕКТ «ОДИН ПОЯС – ОДИН ПУТЬ»: РИСКИ И ПРЕИМУЩЕСТВА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНО-АЗИАТСКОГО РЕГИОНА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся реализации Мегaproекта «Один пояс – один путь». Данный мегапроект даст мощный импульс для экономического развития как отдельных стран, так и всего региона. Основное внимание уделено проблемам становления и развития данного проекта. Особое внимание уделено проблемам его практического воплощения в странах Центрально-Азиатского региона. Постсоветские страны Центральной Азии прошли четверть века независимого развития, время которое ушло на становление политического и экономического суверенитета и за этот период так и не смогли сформировать устойчивую модель экономического развития. Находясь в экономическом поле Китая, на сегодня они стоят перед выбором дальнейшего своего экономического развития в составе стран – участников мегапроекта «Один пояс – один путь». Каждая страна должна определить свое место в данном проекте и пути реализации своих экономических интересов.

Ключевые слова: мегапроект «Один пояс – один путь», геополитика, Центральная Азия, национальные интересы, мировая политика, внешняя политика, постсоветское пространство, Китай, Казахская программа «Нурлы жол»

М.К. Сембинов¹

¹*«Сорбонна-Қазақстан» институтының профессоры, muratsemb@mail.ru*

«БІР БЕЛДЕУ – БІР ЖОЛ» МЕГАЖОБАСЫ: ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫ ЕЛДЕРІНІҢ ТӘУЕКЕЛДЕРІ МЕН АРТЫҚШЫЛЫҚТАРЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада «Бір белдеу – бір жол» атты мегажобасының жобасын іске асыруға байланысты мәселелер қарастырылады. Бұл мегажоба жеке елдердің және бүкіл аймақтың экономикалық дамуына қуатты серпінін береді. Бұл жобаның қалыптасу және даму проблемаларына баса назар аударылады. Орталық Азия өңіріндегі елдерде оны практикалық іске асыру проблемаларына ерекше көңіл бөлінеді. Орталық Азияда орналасқан бұрынғы кеңестік елдері тәуелсіздіктің тоқсан ғасырынан бері саяси және экономикалық егемендіктің қалыптасуына жол ашты және осы кезеңде олар экономикалық дамудың орнықты үлгісін құра алмады. Қытайдың экономикалық саласында, бүгінгі таңда олар «Бір белдеу – бір жол» мегажобасына қатысушы елдерде экономикалық дамудың одан әрі таңдауын қарастырады. Әрбір ел осы жобада өз орнын және оның экономикалық мүдделерін жүзеге асыру жолдарын анықтап алу керек.

Түйін сөздер: «Бір белдеу – бір жол» мегажобасы, геосаясат, Орталық Азия, ұлттық мүдделер, әлемдік саясат, сыртқы саясат, посткеңестік кеңістік, Қытай, «Нұрлы жол» қазақстандық бағдарламасы

М.К. Sembinov¹

¹*professor of Institute «Sorbonne-Kazakhstan», muratsemb@mail.ru*

MEGAPROJECT “ONE BELT – ONE ROAD INITIATIVE”: RISKS AND ADVANTAGES OF COUNTRIES OF CENTRAL ASIA REGION

Abstract

In the article, there are observed questions about the realization of the Megaproject “One Belt – One Road Initiative”. This megaproject will give powerful impulse for economic development both for separate countries and for the whole region. Special attention is given to the problem of practical realization in

countries of Central Asia. Post-Soviet countries of Central Asia passed independent development for a quarter of century, the time that is gone for establishing the political and economic sovereignty and during this period so couldn't form stable model of economic development. Becoming in economic field of China, today they are standing with a choice, their own subsequent economic development, in composition of countries – members of the Megaproject “One Belt – One Road Initiative”. Each country must determine its own stand in this project and the way of realization in their own economic interests.

Keywords: megaproject “One Belt – One Road Initiative”, geopolitics, Central Asia, national interest, world policy, foreign policy, post-Soviet states, China, Kazakhstan's program “Nurly Zhol”

В 2018 году исполняется сорок лет одному из главных проектов второй половины XX века, положившему начало не только экономическому развитию Китая, но и смене современной парадигмы общемирового развития. Именно в конце 1978 года на пленуме КПК был принят выстраданный более двадцатью годами нелепых и страшных китайских реформ, стратегический план «Четырех модернизаций», провозглашенных Дэн Сяопином. Именно с этого времени начинается период, вошедший в историю мировой политики как «именины китайской дипломатии», когда, прагматично используя так называемую «дипломатию треугольника», Китай блестяще обошел всех своих основных соперников в лице СССР и США, и добился колоссальных результатов. Основателем китайского экономического чуда по воле судьбы стал лидер китайских коммунистов после смерти Мао – Дэн Сяопин, прошедший тернистый путь профессионального революционера и лидера партии. Величие Дэн Сяопина было в том, что именно он, провозгласив лозунг «Не важно, какого цвета кот – черный он или белый. Хороший кот такой, который ловит мышей» и прекратил торжество идеологического догматизма как основы политического и социально-экономического развития. Простые слова, сказанные Конфуцием у истоков человеческой цивилизации, оказались тем основополагающим принципом, который поистине перевернул представление о мировом развитии. Десятилетия кровавой борьбы коммунизма и антикоммунизма XX века, стоившие миру десятков миллионов жизней и триллионы долларов выброшенных на алтарь победы в холодной войне, оказались совершенно бесполезными. Китай благополучно соединил в себе и архаичную коммунистическую идеологию и рыночное капиталистическое хозяйство и добился за сорок лет развития этого социального гибрида высочайших результатов. В течение сорока лет темпы экономического роста китайской экономики в среднем составляли более 9%. Китай вернул себе Гонконг, Макао создал одну из самых технологичных и эффективных индустриальных и аграрных моделей развития. Вышел по ВВП на второе место в мире и превратился в одного из главных мировых инвестиционных центров с общим количеством финансовых возможностей в 7 триллионов долларов. Современная китайская политика отличается гармоничным сочетанием традиций, позитивным и прагматическим мышлением. Китай добился за последние четыре десятилетия колоссальных успехов, которые измеряются такими параметрами как самая крупная и самая технологичная экономика мира и создание своей космической программы.

Второе десятилетие XXI века ознаменовалось еще одним судьбоносным событием мирового масштаба. Одним из последних китайских инициатив в мировой политике, которая вступила в фазу практического воплощения, стал мегапроект «Один пояс – один путь», который по замыслам инициаторов должен охватить практически весь Евразийский континент плотной сетью торговых и экономических связей и возродить Великий Шелковый путь в период его наивысшего рассвета. Предложение было впервые выдвинуто председателем КНР Си Цзиньпином во время визитов в страны Центральной Азии и в Индонезию осенью 2013 года. Чтобы понять масштабы мегапроекта отметим такие цифры, приведенные в выступлениях Си Цзиньпина. Мегапроект «Один пояс и один путь» охватывает большую часть Евразии, соединяя развивающиеся страны, в том числе «новые экономики», и развитые страны. На территории мегапроекта сосредоточены богатые запасы ресурсов, проживает 63% населения планеты, а предположительный экономический масштаб – 21 трлн. долларов США" /Си Цзиньпин: «Один пояс и один путь» откроет новые горизонты мечты [1].

Надо отдать должное дипломатии китайской элиты, которая сумела консолидировать усилия многих государств, по модернизации своих экономик, включив в общий план реализации мегапроекта другие судьбоносные экономические проекты. Данный мегапроект не идет на какую-то конфронтацию с такими проектами как ЕАЭС, казахстанской программой «Нурлы Жол» или российскими проектами «Трансевразийский пояс RAZVITIE» (ТЕПР) и программой по модернизации Транссиба и Байкало-Амурской магистрали.

Если внимательно проанализировать этапы развития Китая в последние годы, то можно сказать, что данный проект стал логическим продолжением экономического развития Китая. Китай как мировая держава встала перед проблемой создания устойчивых рынков, как ресурсов, так и сбыта продуктов мощной китайской индустрии. И в этом стремлении он не одинок. Все мировые и региональные центры силы двигаются именно в этом направлении, почти полностью игнорируя требования ВТО, дезавуируя и дискредитируя ее требования. И начало этому процессу положил отнюдь не Китай.

Можно сказать, что одной из тенденций развития современного мира можно считать тенденцию по созданию мировыми державами своих зон влияния вне зависимости от таких международных организаций как ВТО. С одной стороны, мегапроект «Один пояс – Один путь» можно поставить в один ряд с такими проектами как: Тихоокеанская зона свободной торговли (ТТП), Трансатлантическое торговое и инвестиционное партнерство (ТТИП), инициированными США, с другой стороны, китайский проект по своим масштабам и глубине охвата гораздо объемнее и сложнее. Китайское руководство понимает, что без зоны устойчивых рынков и свободного перемещения товаров дальнейшее развитие и становление как мировой супердержавы будет под большим вопросом.

Парадокс современной ситуации заключается в том, что современный Китай в своем развитии столкнулся с теми же проблемами, которые он пережил в первой половине XX века. Только если в начале XX века он пережил экономическую, политическую и военную экспансию мировых держав, и все беды связывал в своей новейшей истории именно с этим, то теперь он сам столкнулся, как мировая держава, с проблемой распространения своего экономического и политического влияния практически на все континенты мира. Чтобы понять драматичность современной ситуации, не надо забывать, что в новейшей истории Китая были – и позор распада Цинской империи, политическая и военная слабость перед империалистической агрессией Японии, и десятилетия кровавой гражданской войны, и трагедия торжества «левого коммунизма». И от того, насколько тонкой и выверенной будет его политика, зависит очень многое, не только в региональной, но и в мировой политике. Одно, на сегодня, уже становится ясным, что Китай никогда не отступит от намеченного курса, так как это естественное продолжение его политики на пути к мировому Олимпу. Вопрос состоит в том, как будет осуществляться этот грандиозный и значимый проект. Какие трудности стоят на его пути, и какие инструменты осуществления будут задействованы в осуществлении его как в настоящее время, так и отдаленном будущем. А то, что процесс осуществления мегапроекта будет сложным уже можно судить из многочисленных статей и интервью относительно этого мегапроекта. Особенно многих авторов волнует судьба Центрально-Азиатских государств, как «ближнего круга» китайской дипломатии, которые уже в ближайшем будущем должны ощутить на себе не только массивный поток китайских инвестиций и технологий, но и первые плоды мегапроекта «Один пояс – Один путь».

Так, в своей статье «Китай испытывает трудности со своим крупнейшим проектом в Центральной Азии» Тристан Кендердайн (Tristan Kenderdine), прямо заявляет, что «Амбиции Китая по расширению своего экономического присутствия в Евразии наиболее ярко отражены в мегапроекте «Один пояс и один путь». Данная инициатива потребует гигантских вложений в масштабное расширение железнодорожной инфраструктуры, особенно в Центральной Азии. Но планирование и осуществление проектов в рамках этой инициативы сталкивается со значительными проблемами, в том числе с координацией действий как внутри КНР между различными китайскими государственными структурами, так и между Китаем и центрально-азиатскими государствами...» [2]. Продолжая мысль автора можно сказать, что Китай после периода становления как мировой державы начал открытую конкуренцию (если не борьбу, за главный остров мировой суши, выражаясь языком геополитиков Макиндера, Хаусхофера и Бжезинского). И именно это вызывает особое беспокойство всех западных лидеров и аналитиков. Анализируя создавшуюся ситуацию с развитием мегапроекта, автор делает вывод о том, что «Для обеспечения успеха инициативы «Один пояс и один путь» Пекину придется обеспечить должную подготовку местных чиновников, чтобы те могли эффективно вести дела на международном уровне. Также необходимо обеспечить стабильное финансирование. Более того, китайским чиновникам нужно пересмотреть подход к странам Центральной Азии, лучше изучить регион во всем его разнообразии и стать более внимательными к опасениям соседей в социальной и культурной сферах».

Другой автор Нейтен Хатсон (Nathan Hutson) выражает обеспокоенность относительно дальнейшего развития мегапроекта и ставит вопрос относительно конкретных транспортных маршрутов, которые могут разделить участников мегапроекта на победителей и аутсайдеров.

«Китайская инициатива по строительству инфраструктуры «Один пояс, один путь» создаст выигравших и проигравших – констатирует он. Но пока Пекин старается добиться наибольшей международной поддержки данной инициативы, которая соединит западные провинции КНР с Европой, не уточняя, по какому конкретно маршруту пройдут железные дороги. Китай представил карты проекта «Один пояс – Один путь», на которых указано по несколько возможных маршрутов через различные страны, но не уточняется, какие конкретно маршруты будут избраны и когда начнется стройка. Пекин, таким образом, старается поддержать интерес всех стран региона. Но такая стратегия возможна лишь до тех пор, пока этот мегапроект не перейдет от стадии рекламы к стадии строительства» [3].

И далее автор ставит еще более сложный вопрос относительно конкурентоспособности и задействованности стран в данном проекте.

«Экономическая логика схожих проектов подсказывает, что в конечном итоге львиная доля инвестиций и грузопотока достанется одному или максимум двум железнодорожным коридорам. Китай предлагает построить не просто железнодорожные линии, а магистральный транспортный коридор длиной в 8 тысяч километров для различных видов транспорта, способный успешно конкурировать с существующими морскими и воздушными путями. На протяжении последних четырех десятилетий Китай упорно пытался усовершенствовать морские сети поставок, производя огромные целевые инвестиции в восточные прибрежные провинции. Поэтому китайские проектировщики хорошо понимают, что будет чрезвычайно сложно добиться успешного функционирования даже одного железнодорожного коридора, а одновременная успешная работа трех или четырех разных коридоров является практически недостижимой задачей» [Проект «Один пояс, один путь» — кто в выигрыше, и насколько? 22.12.2017].

В этом рассуждении автор несколько лукавит, экономического и торгового потенциала современного Китая хватит минимум на три коридора с избытком, а с учетом новой программы развития, принятой на XIX съезде КПК, необходимость в них еще более возрастет в ближайшее десятилетие.

Казахстанский автор Дамир Сакенов в своей публикации «Ниша Казахстана в китайской инициативе Один пояс – Один путь» /04 июня 2017/ рассуждает о рисках в ходе осуществления проекта для стран Центральной Азии и, в то же время, особой выгоде Казахстана как активного участника данного проекта. «...Но несмотря на эти проблемы, (некоторое сокращение политической и экономической зависимости от России), – отмечает он, – участие в BRI является идеальным союзом интеграционных амбиций Назарбаева и Си Цзиньпина. От Восточных ворот Хоргоса до Западных ворот Актау, Казахстан расположился как центр, из которого спицы BRI отправляются в остальной мир» [4], – делает вывод автор статьи. Представляя Казахстан как крупнейшего хаба в мегапроекте, все же не следует забывать, что это повлечет и более глубокое вовлечение Казахстана в китайскую геополитику в регионе.

Интерес к Мегапроекту в странах Центральной Азии обусловлен не только стремлением элит к новой возможности переформатировать устоявшийся политический и экономический порядок и получить большие преференции на волне создания новых международных политических структур и транспортно-производственных комплексов, но и со стороны большего числа населения этих государств как новая возможность для самореализации и процветания.

В то же время необходимо учитывать и то, что в общественном сознании большинства населения этих государств, сформировались устойчивые «штампы восприятия» Китая как гигантского «государства-дракона» с необъятными человеческими ресурсами функционально более способного для развития торговли и предпринимательства, с совершенно иными культурными и общементальными особенностями. Что само по себе может быть главным препятствием в реализации мегапроекта. Самое большое препятствие для реализации мегапроекта как не парадоксально это звучит, заключается именно в этом. Новые независимые государства Центрально-азиатского региона постсоветского пространства, которые практически по тем или иным причинам не сформировали устойчивые основы самостоятельного экономического развития, больше всего остерегаются именно экономического поглощения своего великого соседа.

Таким образом, можно сказать, что мегапроект вызывает живой интерес, как у непосредственных его участников, так и со стороны всех главных игроков мировой политики.

И если рассуждать с точки зрения политического реализма, мегапроект практически становится главным драйвером в становлении «нового мирового порядка». Именно от его практического воплощения будет зависеть политическая и экономическая архитектура современного мира.

Это еще более актуально в связи с тем, что современный западный мир практически един во мнении, что эра США как глобального модератора с приходом администрации Дональда Трампа подходит к концу. Так, один из ведущих обозревателей «Вашингтон Пост» Фарид Закария в своей последней статье «Конец эпохи, спад влияния США меняет мир» пишет: «...Между тем, председатель КНР Си Цзиньпин выступил в октябре на XIX съезде коммунистической партии, и из его выступления стало ясно, что он признает эти новые реалии. «Международные позиции Китая, его репутация возросли как никогда», – отметил он. И страна «прокладывает новый путь к тому, чтобы и другие развивающиеся страны достигли модернизации».

Си Цзиньпин объявил о «новой эре, ... в которой Китай выходит на передний план и вносит все более весомый вклад, действуя на благо человечества». В своих прежних выступлениях он смело заявлял, что Китай станет новым гарантом глобального торгового порядка.

Страна, создавшая сегодняшнюю международную систему, защищавшая ее и следившая за соблюдением ее принципов, самоустраивается и уходит в изоляцию, заботясь только о себе и своих интересах. Европа – еще один важный сторонник и защитник открытого и основанного на системе правил мира – не способна решительно действовать на мировой арене с каким-либо четким видением или целью и по-прежнему одержима судьбой своего собственного континентального проекта.

Заполняя вакуум власти, множество небольших и нелиберальных держав – Турция, Россия, Иран, Саудовская Аравия – ринулись вперед, стремясь занять ведущие позиции в своих регионах. Но только Китай по-настоящему обладает необходимой отвагой и стратегическим мастерством, чтобы потенциально определять, какой будет следующая глава в истории нашей эпохи.

10 лет назад я описал «постамериканский мир», который появится не по причине упадка Соединенных Штатов, а в результате «подъема остальных». Этот мир действительно зарождается, поскольку другие страны процветают. Но процесс этих изменений резко ускоряется в результате безрассудного и опасного решения администрации Трампа отказаться от глобального влияния Соединенных Штатов влияния, которого пришлось добиваться более 70 лет. Как мог бы написать в Twitter президент – «Печально!»... /Washington Post: Конец эпохи, спад влияния США меняет мир/ [5].

Можно согласиться с автором, что постамериканский мир, общие контуры которого уже проявляются, складывается не по причине упадка Соединенных Штатов, а в результате «подъема остальных»... Однако можно добавить, что американцы сами целенаправленно, в течение нескольких десятилетий, содействовали созданию этого мира, всячески поощряя Китай целым рядом преференций, находясь в плену атавизмов «Холодной войны» и «Дипломатии треугольника», в экономике они находились в плену модной долгое время «теории постиндустриального общества», которое теоретически предполагала, что экономика «постиндустриального общества» будет основана не на сильном промышленном потенциале, а на экономике услуг финансовых, технологических, юридических и т.д. И таким образом, они сами создали предпосылки для мощного экономического рывка Китая, поощряя уход своего реального сектора экономики в Китай. На сегодня сложилась такая ситуация, когда администрация Трампа, несмотря на предвыборные обещания, просто не в состоянии вернуть американский крупный бизнес из Китая. И мегапроект «Один пояс – Один путь» является крупным аргументом, в пользу того, что США начинают реально проигрывать битву за Евразию.

Список использованной литературы:

- 1 https://ru.wikipedia.org/wiki/Один_пояс_и_один_путь
- 2 Кендердайн Т. *Китай испытывает трудности со своим крупнейшим проектом в Центральной Азии.* – *Eurasianet.org.*, 05.05.2017.
- 3 Хатсон Н. *Проект «Один пояс, один путь» – кто в выигрыше, и насколько?* – *Eurasianet.org.*, 22.12.2017.
- 4 Сакенов Д. *Ниша Казахстана в китайской инициативе Один пояс – один путь* <https://365info.kz/2017/06/nisha-kazahstana-v-kitajskoj-initsiative-odin-poyas-odna-doroga/> 04.06.2017.
- 5 Закария Ф. *Washington post: конец эпохи, спад влияния США меняет мир* / http://rusnext.ru/news/1515052726?utm_campaign=transit&utm_source=mirtesen&utm_medium=news&from=mirtesen/ 04.01.2018.

УДК 327 (4/9)
МРНТИ 11.25.40

Ә.Қ. Ақтас¹, Ж.Қ. Симтиков²

¹6M020200 – «Халықаралық қатынастар» мамандығының 2 курс магистранты,
Халықаралық қатынастар кафедрасы, Сорбонна-Қазақстан институты,
Абай атындағы ҚазҰПУ, a.aktas@sorbonne.kz

²саяси ғылымдар докторы, Халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі,
Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ, zhomart-67@mail.ru
Алматы, Қазақстан

ҚЫТАЙ ХАЛЫҚ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНЕ ҚАТЫСТЫ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНЫҢ КЕЙБІР АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада Қытай Халық Республикасының Орталық Азия елдеріне қатысты сыртқы саясатының кейбір аспектілері қарастырылады. ҚХР алғашқылардың бірі болып Орталық Азия мемлекеттерінің тәуелсіздігін мойындады. Ол уақыттан бастап ҚХР Орталық Азия елдері экономикасы қомақты инвестициялар құйды, энергетика саласында бірлескен жобаларды іске асырды. Алайда, қытайлық «жұмсақ күш» аймақ елдеріне ықпалын тигізді. Бір жағынан Қытай Орталық Азияны экономикалық саяси тұрғыдан болашағы зор перспективалы аймақ деп қарастырса, екінші жағынан осы елдердің ішкі саяси жағдайының тұрақсыздығы салдарынан Қытай өзінің қауіпсіздігі үшін алаңдайды.

Түйін сөздер: саяси аспектілер, экономикалық саясат, жұмсақ күш, Орталық Азия, Қытай Халық Республикасы, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы, Жібек Жолының экономикалық белдеуі

Ә.Қ. Ақтас¹, Ж.Қ. Симтиков²

¹магистрантка 2 курса специальности 6M020200 – «Международные отношения»,
Кафедры международных отношений Института Сорбонна-Казахстан
при КазНПУ имени Абая, aktas.aigerim@gmail.com

²доктор политических наук, заведующий кафедрой международных отношений,
КазНПУ имени Абая, zhomart-67@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ВНЕШНЕЙ ПОЛИТИКИ КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ ПО ОТНОШЕНИЮ К СТРАНАМ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Аннотация

В статье рассматриваются некоторые аспекты внешней политики Китайской Народной Республики в отношении стран Центральной Азии. Китай был одним из первых стран, признавших независимость центральноазиатских государств. С тех пор КНР вложила значительные средства в экономику стран Центральной Азии и осуществила совместные энергетические проекты. Китай в течении длительного времени является одним из лидирующих экономических партнеров Казахстана, Кыргызстана и Таджикистана. Тем не менее, нельзя не отрицать тот факт, что Китай активно действует по продвижению своей политики "мягкой силы" в регионе.

Ключевые слова: политика, экономика, «мягкая сила», Центральная Азия, Китайская Народная Республика, Шанхайская Организация Сотрудничества, Экономический пояс Шёлкового пути

¹undergraduate of 2nd course specialty 6M020200 – International relations, Department of international relations of the Institute Sorbonne-Kazakhstan in KazNPU named after Abai, aktas.aigerim@gmail.com

²doctor of political sciences, chairperson of chair International relations Kazakh National Pedagogical University named Abai, zhomart-67@mail.ru

SOME ASPECTS OF EXTERNAL POLICY OF PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA REGARDING THE COUNTRIES OF CENTRAL ASIA

Abstract

The article examines some aspects of the foreign policy of the People's Republic of China regarding the countries of Central Asia. China was one of the first countries to recognize the independence of the Central Asian states. Since then, the PRC has invested a lot in the economies of Central Asia and implemented joint energy projects. China has long been one of the leading economic partners of Kazakhstan, Kyrgyzstan and Tajikistan. Nevertheless, we do not neglect the fact that China is actively working to promote its policy of "soft power" in the region.

Keywords: policy, economy, "soft power", Central Asia, People's Republic of China, Shanghai Cooperation Organization, Economic Belt of Silk Road

ҚХР алғашқылардың бірі болып Орталық Азия мемлекеттерінің тәуелсіздігін мойындады. 1992-1993 жылдары Орталық Азияның бес мемлекетінің басшысы және үкімет басшылары Пекинде ресми қабылданды. 1992-1994 жылдары Қытай Орталық Азия елдерімен 90-нан астам екіжақты үкіметаралық келісімшарттарға қол қойды. Қытаймен қарым-қатынас орнатудың маңыздылығы келесі факторлармен байланысты: Қытай Орталық Азияның үш мемлекетімен және Ресей Федерациясымен ортақ шекарас бар. Бұл оның ынтымақтастықты нығайтудың ауқымын кеңейтеді және ел экономикаларының өзара энергетикалық тәуелділігі тағы бар. Қытай Орталық Азияға экономикалық әлеуетін көтерудің негізгі құралы энергияны жеткізуші сенімді серіктес ретінде қызығушылық танытып отыр. Орталық Азия – теңізге шығатын мүмкіндігі жоқ Ресейдің сыртқы сауда легінен (негізінен Еуропа мен Азия Тынық мұхиты аймағына бағытталған) географиялық тұрғыда алыс орналасқан аймақ.

Қытайдың Орталық Азиядағы мүдделерін негізінен үш үлкен топқа бөлуге болады: *қауіпсіздік, экономикалық ынтымақтастық және энергетика*. Қытай үшін орталық азиялық мәселемен тығыз байланыстысы әрі ең негізгісі – ШҰАО байланысты мәселесі. Осы этапта Қытайдың ең басты мақсаты – аймақты Қытайдан алшақта жүрген Шығыс Түркістан әскерінің базасына айналдырмау және бұл аймақты халықаралық терроризм байланысынан алшақтату болып табылады. Сондықтан Қытай Орталық Азия елдерінің үкіметіне өз республикалары аумағында сепаратистік іс-әрекетке және террористік-экстремистік топтардың республика территорияларына енуіне тыйым салуды ұсынды [1].

Аймақ мемлекеттерімен мемлекетаралық байланыстардың дамуынан бастап бір мезетте әртүрлі деңгейдегі келіссөздерде ҚХР ресми өкілдері Орталық Азия республикалары аумағында ұйғыр сепаратистік ұымдарының іс-әрекетіне тосқауыл қою жөнінде тезистер жиі айтылды, кейіннен екіжақты қатынастарды реттейтін құжаттарда көрініс тапты. Оның ең үлкені Шанхай ынтымақтастық ұйымы. Шанхай ынтымақтастық ұйымы – Қытайдың батысқа бағытталған сыртқы саясатының басымдығы, қауіпсіздік пен тұрақтылықтың кепілдігі және қытайдың батыс аймақтарының гүлденуіне және Орта Азия елдерінің дамуына оң әсер етеді [1].

Түрлі саяси және дипломатиялық құралдардың көмегімен ұйғыр сепаратизмімен күресуде Пекин Орталық Азия елдерін ресми қолдауына ие болды. Қытай жағы ортаазиялық мемлекеттердің басшыларынан «түрлі ұлттық сепаратизммен қарсы күресуге және өз территорияларында ҚХР-ға қарсы бағытталған қандай да бір ұйымның немесе күштің сепаратистік қимылына жол бермейтіні» жөнінде сенімге қол жеткізді. Осы мәселе бойынша аумағында бірқатар ұйғыр диаспорасы өмір сүріп жатқан Қазақстан, Қырғызстан және Өзбекстанмен тығыз қарым-қатынас орнатылды. ШҰАО сепаратизмін қолдайтын ұйымдардың іс-қимылына ресми тыйым салынғанына қарамастан, тәуелсіздігі үшін ұйғыр көтерілісінің болу қаупі және аймақтағы ислам фундаментализмінің етек алуы бүгінде көбейіп тұр.

ҚХР-ның Орталық Азия елдеріне қатысты сыртқы саясатының негізгі бағыттар:

- Терроризм, экстремизм, сепаратизммен күрес.
- Шекара аудандарында қауіпсіздікті қамтамасыз ету.
- Аймақ тұрақтылығын қамтамасыз ету және экономикалық дамуға жағдай жасау.
- Аймақ елдерінің Қытайға достық қарым-қатынасын сақтау.
- Қытайға қарсы бағытталған әскери одақтардың құрылуына жол бермеу.
- Аймақтың энергетикалық ресурсының ашықтығын қамтамасыз ету.

Орталық Азия – ҚХР-ның әлемдік деңгейде үстем болуына апаратын алғашқы баспалдағы. Орталық Азияның тәуелсіз мемлекеттерімен достық қарым-қатынаста болу Қытайға Ресеймен, Оңтүстік Азиямен Таяу Шығыспен және Еуропамен қарым-қатынасының жақсы биік деңгейде болуына септігін тигізеді [1].

Қытай ұзақ уақыт бойы Қазақстан, Қырғызстан мен Тәжікстанның басты экономикалық серіктесі болды. Қарасырып отырған аймақтағы Қытай стратегиясы ҚХР-ның экономикалық ынтымақтастық пен кеңеюдің, экономикалық ынтымақтастық пен қауіпсіздігінің аражігін жақсы білетінін дәлелдейді. Негізі, ҚХР мен Орталық Азия елдерінің сауда-экономикалық байланысының нығаюы көбінесе географиялық жағдайының потенциалын мүмкіндігінше пайдаланып қалуға тырысп жатқан Шыңжаңның мүдделерінен көрініс табады. Әрі ол Қытайдың 1999 жылы қабылдаған «батыс аймақтарды барлық жағынан дамыту» бағдарламасымен тұспа-тұс келеді. Көрші елдермен екіжақты сауда-саттық байланыстарының нығаюы көрші территорияның экономикасының арту механизміне серпін береді [2].

Экономикалық ынтымақтастықты пайдалана отырып, аймақта өзінің үстемдігін арттыру үшін, ҚХР максималды түрде өз мүмкіндіктерін қолданып отыр. Олар: экономикасы масштабы, инвестициясын арттыру, географиялық жақын орналасуы. Осылайша Қытай қарастырып отырған елдерде өзінің ықпалын күшейту үшін және болашақта стратегиялық басымдығын сақтау үшін әлемдік дағдарыс кезінде мүмкіндігін мейлінше пайдаланды. 2009 жылы Қытай мен шекаралас елдерде бірқатар ауқымды жобалар бекітілді. Мысалы, 2009 жылы сәуір айында ҚР президенті Н.Назарбаевтың Қытайға іссапарында Қазақстанға 10 млрд АҚШ доллары көлемінде несие беру туралы келісім жасалды [2].

Көптеген қытайлық аналитиктердің ойынша, бүгінде Орталық Азияның саяси, энергетикалық, экономикалық потенциалына АҚШ, Ресей, Қытай және ЕО елдерінің бәсекелестігі өршіп тұр. Алға қойған мақсатына жету үшін Пекин өзінің «жұмсақ күшінің» барлық мүмкіндіктерін пайдаланып, Вашингтон мен Мәскеу жоспарларына қарсы тұрмақ.

Орталық Азияда Оңтүстік-Шығыс елдеріндегідей кең ауқымды қытайлық мәдени әсер, саяси астыртын іс-шаралар, әртүрлі білім және басқа да бағдарламаларды қаржыландыру байқалмайды. Орталық Азиядағы қазіргі қытайлық дипломатия прагматизммен және экономикалық, жол-көліктік жобаларды жүзеге асыруға аса мән берушілікпен ерекшеленеді. Қазіргі уақытқа дейін Қытай үкіметі аймақта «жұмсақ күш» саясатын жүзеге асыратын ресми бағдарлама әзірлеген жоқ. Оның үстіне, аймақ елдеріндегі бірлескен мәдени-ағартушылық іс-шараларды өткізудегі Қытайдың белсенділігін есепке алсақ, ел билеушілері жақын арада осындай ресми бағдарламалық құжат қабылдайтынын болжаймыз [3].

Соңғы жылдары Қытайда жоғары білім беру ордаларында Орта Азия мемлекеттерінен келген студенттердің саны көбеюде. Қытай билігі олар үшін бар қолайлы жағдайды жасап жатыр. Ортаазиялық студенттердің басым бөлігі ШҰАО-да білім алады. Мысалы, Шыңжаң Педагогикалық Университеті негізінен көрші мемлекеттердің студенттерін оқытуға бағытталған. Білім бойынша қытайлық ықпалдың таралуын мызғымас бөлшегі – Конфуций институттары. Кең таралған практика – институт жанына мүмкіндігінше қытайлық білім беру жүйесін дамытып, студентер алмасуды жүзеге асыратын қорлар ұйымдастыру болып табылады. Қазіргі таңда Қазақстанда 5 Конфуций институты жұмыс істейді. Олар Алматыда, Астанада және Ақтөбе, Қарағанды қалаларында. Соңғы жылдары осы аймақта қытай тілін үйренушілердің саны артып, оқуға Қытайға кететіндердің қарқыны толастар емес. Тәжікстан мен Өзбекстанда Конфуций институттары осы елдердің ұлттық университеттерінің жанынан ашылған [4].

Қытай «жұмсақ күшінің» негізгі қозғаушы күші қытай тілін шетелдерде насихаттау болып табылады. Осы мақсатта Қытай туралы жақсы көзқарасты қалыптастыруға бағытталған бағдарламалар мен жобалар жасалып жатыр. Жекелей алғанда, ҚХР-дың ғылыми-техникалық экономикалық сайттарында ортаазиялық Конфуций институттарында «Қытай – тіл ұшында» атты жаңа оқу жоспарының пайда болғаны мәлімделді. Аталған бағдарламаның мақсаты – қытай кулинарлық шеберлігіне үйрету арқылы қытай мәдениетінің әлемге таралуын қамтамасыз ету.

Қытай ықпалының белең алуының тағы бір үлгісі – Орталық Азиядағы қытай масс-медиа қызметтерінің іске қосылуы. Осыған орай, Қытай үкіметі «Синьхуа» ақпараттық агентствасының, «Жэньминьжибао» партиялық газетінің шетелдік баспасы, қытай телевидениясының халықаралық арналарын іске қосты. Олар шетел азаматтарын Қытай туралы ақпараттандыруға бағытталған. Бүгінде Қазақстанда «Жэньминьжибао» газет бөлімшесі, «Гуанминжибао» газеті бөлімшесі, «Синьхуа» ақпараттық агентствасы, Қытай Халықаралық Радиосы, CCTV Қытай орталық телевидениесі жұмыс істейді [5].

Орталық Азияға қатысты Қытай дипломатиясында іскерлік қарым-қатынастың іске асуына зор мән беріледі. Ортаазиялық нарықта «Жұмсақ күш» саясатының жүзеге асуына және кеңеюіне жыл сайын өткізілетін ЕХРО «Қытай-Еуразия» көрмесі маңызды рөл атқарады. Олар көптеген іскерлік байланыстың орнатылып дамуына қытайлық мемлекеттік компанияларға, орта және шағын бизнесіне аймақ республикаларының іскер қауымына инвестиция құюына жағдай жасайды. 2012 жылдың 2 қыркүйегінде ҚХР Мемлекеттік Кеңесінің премьері екінші жыл сайынғы Үрімшідегі ЕХРО «Қытай-Еуразия» көрмесінің ашылуында қытай кәсіпорындарын Евразия елдеріне инвестиция тартуды көбейтіп, Қытай-Орталық Азия экономикалық ынтымақтастық қоры мен Ауыл шаруашылығы саласындағы ынтымақтастық қоры үшін жаңа платформалар құруға шақырды [3].

2013 жылы Қытай Президенті Си Цзиньпиннің Орталық Азия елдеріне іссапары кезінде алға тартылға, «экономикалық Жібек Жолын» құруы туралы стратегиялық ұсынысы осының айғағы. Бұл ұсыныс аймақ елдеріне бірлесіп дамуына берілген тарихи мүмкіндік. ОА елдері осы ұсынысқа алғашқылардың бірі болып жауап беріп, «Жібек Жолының Экономикалық белдеуіне» қатысуға оң көзқарас танытты. 2014 жылғы желтоқсан айындағы ҚР премьер министрі Карим Масимов пен ҚХР мемлекеттік кеңесінің төрағасы Ли Кэцянның кездесуінде бірқатар құжатқа қол қойылды [6].

Бір жағынан Қытай Орталық Азияны экономикалық саяси тұрғыдан болашағы зор перспективалы аймақ деп қарастырса екінші жағынан осы елдердің ішкі саяси жағдайдың тұрақсыздығы салдарынан Қытай өзінің қауіпсіздігі үшін алаңдайды. Әсіресе Қытайдың мұсылмандар көп мекендеген әрі сепаратизм мен исламизм мәселесі өршіп тұрған аймағы Шыңжаң Ұйғыр автономиялы округінің қауіпсіздігі алаңдатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Курманбаева Г.Д., Симтиков Ж.К. *Политика Китая в рамках ШОС // Вестник. КазНПУ. Серия: «Международная жизнь и политика», 2017. – №3-4(50-51). – С.165.*
- 2 Орумбаева М.С., Симтиков Ж.К. *Предпосылки мегапроекта Китая «Один Пояс, Один Путь» и перспективы участия Казахстана в нем // Вестник. КазНПУ. Серия: «Международная жизнь и политика», 2017. – №3-4(50-51). – С.210.*
- 3 Изимов Р. *«Мягкая сила» Китая: на прицеле – Центральная Азия. Часть вторая. / Информационное агентство «REGNUM» www.regnum.ru/news/1759411.html (дата обращения: 28 января 2014).*
- 4 Кайпбергенова Н.С. *Перспективы развития сотрудничества Китая со странами Центральной Азии. <https://articlekz.com/article/9927> (дата обращения: 06.04.2017).*
- 5 Лукин А. *Идея «Экономического пояса Шелкового пути» и Евразийская интеграция // Международная жизнь. – 2014. – №7. – С.100.*
- 6 [Электрон. ресурс]. <https://zonakz.net/articles/12832> (дата обращения: 06.03.2014).

УДК 327(4/9); 930.22(4/9)
МРНТИ 11.25.91

Макашева К.Н.¹, Серикбаева А.Г.²

¹д.и.н., профессор, КазНУ имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

²магистрант 2 курса специальности «Международные отношения»,
КазНУ имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан

«ДИПЛОМАТИЯ ШЕЛКОВОГО ПУТИ»: РАЗВИТИЕ ИНИЦИАТИВЫ ЯПОНИИ

Аннотация

В последние годы интерес Японии к странам ЦА все больше возрастает так, как данный регион богат энергетическими ресурсами, в том числе нефтью и природным газом, а также минеральными ресурсами, такими как уран и редкие металлы, он привлекает большое внимание с точки зрения международной энергетической безопасности. В статье рассматривается роль Японии в Центральной Азии, а также участие Японии в развитии инициативы «Дипломатии шелкового пути», как одного из главных стратегических партнеров Казахстана и Центральной Азии. Результатом проведенной работы был анализ поддержания стабильности в регионе, как одного из главных путей развития инициативы Японии в поддержании экономических и политических отношений со странами ЦА.

Ключевые слова: дипломатия, инициатива Японии, Центральная Азия, Шелковый путь, развитие региона, ресурсы

К.Н. Макашева¹, А.Г. Серикбаева²

¹т.ғ.д., ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің профессоры,
Алматы қ., Қазақстан

²ал-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық Университетінің
«Халықаралық қатынастар факультетінің» 2-курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан

ЖАПОНИЯНЫҢ «ЖІБЕК ЖОЛЫ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ» ДАМУЫНА БЫҚПАЛЫ

Аңдатпа

Соңғы жылдары Орталық Азия елдеріне Жапонияның қызығушылығы артып келеді, себебі аймақ энергетикалық ресурстарға, оның ішінде мұнай мен табиғи газға, сондай-ақ уран және сирек металдар сияқты пайдалы қазбаларға бай, халықаралық энергетикалық қауіпсіздік тұрғысынан үлкен назар аударады. Мақалада Жапонияның Орталық Азиядағы ролі, сондай-ақ Жапонияның Қазақстан мен Орталық Азияның негізгі стратегиялық әріптестерінің бірі ретінде «Жібек жолы дипломатиясы» бастамасының дамуына қатысуы қарастырылады. Жұмыстың нәтижесі, Орталық Азия елдерімен экономикалық және саяси қатынастарды сақтауда, Жапонияның бастамасын дамытудың негізгі жолдарының бірі ретінде аймақтағы тұрақтылықты сақтау болып табылады.

Түйін сөздер: дипломатия, Жапония бастамасы, Орталық Азия, Жібек жолы, аймақтық даму, ресурстар

Makasheva K.N.¹, Serikbayeva A.G.²

*¹d.h.s., professor of al-Farabi KazNU,
Almaty, Kazakhstan*

*²2nd year master student of the "International Relations Faculty", al-Farabi KazNU,
Almaty, Kazakhstan*

"DIPLOMACY OF THE SILK ROAD": DEVELOPMENT OF THE INITIATIVE OF JAPAN

Abstract

In recent years, Japan's interest in the countries of Central Asia has been increasing as the region is rich in energy resources, including oil and natural gas, as well as mineral resources such as uranium and rare metals, it draws much attention from the point of view of international energy security. The article examines the role of Japan in Central Asia, as well as Japan's participation in the development of the Silk Road Diplomacy initiative, as one of the main strategic partners of Kazakhstan and Central Asia. The result of the work was an analysis of the maintenance of stability in the region as one of the main ways to develop the initiative of Japan in maintaining economic and political relations with the countries of Central Asia.

Keywords: diplomacy, initiative of Japan, Central Asia, Silk Road, regional development, resources

На современном этапе транспортная составляющая выступает ключевым условием экономического развития стран. Именно от наличия эффективных транзитных маршрутов и транспорта будет зависеть в будущем функционирование тех интеграционных настроев, которые создаются в рамках инициативы Шелкового пути. Общепринято, что в основе мировых процессов лежит борьба за рынки и ресурсы. Однако не менее ожесточенная конкуренция идет и за маршруты, новые транспортные коридоры. Ведь чтобы получить доступ или влияние на новые рынки, для начала необходимо проложить, взять под контроль дороги, пути сообщения. В мире существуют 43 государства, границы которых не имеют выхода к Мировому океану. Больше всего таких государств в Африке – 15, в Европе – 14, в Азии – 12 и в Южной Америке – 2. В этом списке также находятся все страны Центральной Азии – Казахстан, Узбекистан, Туркменистан, Таджикистан и Кыргызстан [1].

Геополитическое положение стран Центральной Азии стало ареной конкуренции ведущих глобальных держав. В настоящее время можно с ответственностью констатировать тот факт, что в этом процессе фактически устоялись конкретные игроки в том числе и Япония, которые уже определили свои интересы, цели и задачи.

Современная Япония занимает важную роль на международной арене, а также ведущее место по объемам предоставляемой гуманитарной помощи и является источником мирового капитала в мире.

Нынешние позиции Японии в мировом хозяйстве – результат его экономического развития во второй половине текущего столетия. На неё приходится приблизительно 8% мирового ВВП. С нашей точки зрения, это объясняется из-за высокого уровня развития экономики, внешней политики и торговли. Также стоит отметить, что в экономике Японии огромную роль сыграли послевоенные экономические реформы, без которых «экономическое чудо» Японии не могло бы состояться [2]. Интерес Японии к Центральной Азии существовал давно. Первым японцем, побывавшим в регионе Центральной Азии, считают японского дипломата Ниси Токудзиро. В 1880 г. он совершил путешествие по советскому Туркестану, а в 1886 г. выпустил книгу «Описание Центральной Азии» [3]. Международный авторитет Японии по сравнению с другими странами в ЦА довольно высок. Япония имеет позитивный образ миролюбивой и дружелюбной страны, стремящейся искренне помочь нуждающимся странам.

Отношения между странами ЦА и Японией начались еще 25 лет назад, кроме того, у них есть исторические и культурные связи, продолжающиеся в течение длительного времени. По сей день народ Японии ассоциирует Центрально-Азиатский регион с «Великим Шелковым Путем» так, как именно по данному пути произошло проникновение буддизма и многих других культурных наследий на территорию Японии. Несомненно, можно заметить огромный интерес Японского народа к народам Центральной Азии. После распада Советского Союза Япония сразу же установила дипломатические

отношения с независимыми странами Центральной Азии в январе 1992 года. С 1993 года Япония выдвигает ряд крупных проектов, проявляя свою инициативу в отношении Центрально-азиатского региона. Таким образом, бывший премьер-министр Японии Рютаро Хасимото предложил концепцию «Евразийской дипломатии», которая предполагала экономическое и политическое сотрудничество между Японией, Россией и странами ЦА. В соответствии с данным документом, политический курс Японии в отношении ЦА включает три основных принципа:

- политический диалог по углублению доверия и взаимопонимания;
- экономическое сотрудничество и сотрудничество в сфере освоения природных ресурсов для обеспечения процветания в регионе;
- достижение мира в регионе посредством нераспространения ядерного оружия, демократизации и стабилизации [4].

После спича премьер-министра Японии Хасимото 24 июля 1997 года Концепция «Евразийской дипломатии» Японии получила широкое распространение. В своем выступлении Хасимото отметил главную роль евразийского континента как особого геостратегического пространства в международных отношениях и политике. Необходимо заметить, что, имея в виду «Евразию», на самом деле Хасимото вел речь о «Шелковом пути» в Европу, пролегающий через Китай, ЦА, а точнее Прикаспийский регион. Хасимото в своей речи сказал: «Япония имеет глубоко укоренившуюся ностальгию по этому региону, вызванную славой дней Шелкового пути». Это означает только одно – обогащенный нефтью и газом регион делает данный путь одним из важных приоритетов внешней политики Японии. В «Голубой книге» МИД за 1998 год сообщалось о необходимости укреплять связи с КНР и Россией именно в контексте «Евразийской дипломатии», но на самом деле появление данного термина связано с тем, что Япония оказывает особое внимание энергетическим ресурсам Прикаспийского региона [4].

По данной концепции была определена внешняя политика Японии не только по отношению к России и Китаю, но и по отношению к новым независимым государствам Центральной Азии и Кавказскому региону. Премьер-министр Хасимото растолковал свое видение, в котором Япония будет стремиться улучшить свои отношения с этими молодыми государствами с целью укрепления политической и экономической стабильности. Как следствие, Токио будет содействовать их интеграции в международное сообщество, дабы внести вклад в создание «мирного евразийского континента» путем расширения сотрудничества.

Позже, в 1998 году японское правительство утвердило официальную внешнеполитическую доктрину по отношению к странам Центральной Азии – «Дипломатию Шелкового пути». Концепция дипломатии подразумевала тесное экономическое, политическое и культурное сотрудничество.

В свою очередь, период с августа 2004 года по 2008 знаменуется началом форума «*Центральная Азия плюс Япония*», целью которого является вывод отношений на новый уровень, в рамках «Дипломатии Шелкового пути». В 2005 году в столице Казахстана – Астане состоялось первое совещание министров иностранных дел стран Центральной Азии и Японии. Совещание подготовило совместное заявление, в котором изложены цели поощрения и углубления сотрудничества в области экономического и социального развития, энергетики и окружающей среды, культурного обмена и развития человеческих ресурсов [5]. Инициатива в рамках диалога «Центральная Азия + Япония», предполагает проведение регулярных встреч для содействия сотрудничеству и региональному взаимодействию. В диалоге определено 5 направлений сотрудничества:

- интеллектуальный диалог;
- культурные связи и людской обмен;
- политический диалог;
- развитие внутрирегионального сотрудничества;
- поощрение бизнеса.

В таком духе, в рамках диалога «Центральная Азия плюс Япония» были выделены гранты на культурные и гуманитарные обмены, в 2004 г. министр иностранных дел Й.Кавагути объявил о планах Японии принять в течение 3 лет 1000 стажеров из Центральной Азии. Используя образовательные программы, Токио работает с молодежью из центрально-азиатских стран, формирует новое поколение политической и деловой элиты, знакомое со Страной восходящего солнца, готовое и желающее с ней сотрудничать [6].

Что касается международного статуса, то диалог по Центральной Азии и Японии сыграл ключевую роль в формировании «*Плана действий*», который способствует достижению конкретных

целей для углубления регионального сотрудничества, а также стремлению Японии добиться более сильного влияния на международное сообщество. Пункт 1.2 «Плана Действий» гласит о том, что Япония и страны Центральной Азии будут стремиться к укреплению сотрудничества в рамках Организации Объединенных Наций и других международных организаций для эффективной борьбы с различными угрозами, с которыми сталкивается международное сообщество в XXI веке. Помимо этого, данный документ, в значительной мере рассматривает такие пункты, как принятие мер против терроризма и наркотиков, улучшение окружающей среды, торговля и инвестиции, транспорт и многое другое. Финансовое выражение этого плана осуществлялся в основном по линии оказания помощи развитию, размер которой составлял примерно 2,4 миллиарда долларов.

Таким образом, процесс создания «Дипломатии Шелкового пути» и диалога «ЦА плюс Япония» стало важным движением в японской внешней политике, в которой была решена задача включения идей, ориентированных на геополитику.

Следующим шагом для наиболее углубленного интегрирования Центрально-Азиатского региона во внешнюю политику Японии, Министр иностранных дел Таро Асо предложил в 2006 году концепцию «Центральная Азия как коридор мира и стабильности», тем самым, выделил четыре причины интереса Японии в развитии данного диалога:

- Борьба против терроризма.
- Рациональное использование природных ресурсов в регионе.
- Опыт форсированного экономического роста послевоенных лет.
- Растущее влияние Японии в Центральной Азии [7].

Последние 2 плана-проекта, по мнению японских политиков, смогли бы составить конкуренцию организации ШОС, которую упрекают в создании изоляционной структуры в Центральной Азии, направленную против усиления интересов Японии и Западных стран. Создание интеграционной группировки на основе идеи паназиатизма, поспособствовало усилению роли Японии во всей Восточной Азии.

«Трансформация Центральной Азии в коридор мира и стабильности» – очередной подход к странам ЦА с долгосрочной перспективой. Данный проект, выдвинутый министром иностранных дел Японии Таро Асо, представляет собой развитие «Дипломатии Шелкового пути». В выступлении было отмечено, что страны Центральной Азии занимают важное место во внешней политике Японии. Министр подчеркнул, что обеспечение безопасности в данном регионе чрезвычайно важно для Японии, как для добычи, так и для перевозки природных ресурсов в будущем.

В этом плане стоит подчеркнуть, что «Дипломатия Шелкового пути» и связанные с ней инициативы Японии по содействию развития региона, способствовали открытию больших возможностей для освоения и модернизации собственного экономического и ресурсного потенциала, также мобилизации широких кругов международной общественности к проблемам, существующим в регионе. Дальнейшая динамика отношений между Японией и странами ЦА, зависит от развития экономических и политических отношений. Между тем, инициативы Японии способствовали, прежде всего, формированию стратегических приоритетов в Центральной Азии, созданию условий для более тесного партнерства с отдельными странами, в условиях меняющейся обстановки в регионе.

Визит Д.Коидзуми в Казахстан и Узбекистан в августе 2006 г. вызвал бурную реакцию в мире. Это был первый визит премьер-министра Японии за всю историю отношений этих республик с Японией. Зарубежные СМИ объясняли повышенное внимание японских деловых кругов к огромным запасам нефти и природного газа в этом регионе. Японская газета «Йомиури» заявила, что Япония планирует добиться транспортировки энергоносителей из этого региона транзитом через Афганистан к побережью Индийского океана, а затем в Японию. В связи с этим визит премьер-министра Японии в республики ЦА можно будет расценивать как начало осуществления этого стратегического плана [4].

Данное заявление прямое свидетельство того, что Япония действительно заинтересована в энергетическом секторе Центрально-азиатских стран.

Сегодня Япония является одним из первостепенных доноров Центрально-азиатского региона, оказывающая посильную экономическую, техническую и безвозмездную помощь в рамках японской правительственной программы ОПР – Официальная Помощь Развитию развивающихся стран. Роль программы ОПР во внешней политике Японии очень высока, так как она является одним из основных рычагов влияния в международных отношениях. Безвозмездное содействие со стороны правительства Японии направлено в основном на социальную сферу, на проекты в сфере образования и здравоохранения. Таким образом, Токио реализует концепцию «личной безопасности», одной из

важных составляющих японской дипломатии. Её целью является создание благоприятных социальных и экономических условий для развития и жизни населения. Эта деятельность способствует формированию положительного имиджа, а также помогает ее претензиям на роль одного из мировых лидеров в решении гуманитарных проблем [8].

По этой причине, главным направлением кредитования в ЦА по Линии ОПР является восстановление инфраструктуры с целью создания сети транспортных артерии, позволяющих осуществлять торгово-экономическую деятельность. Так, при участии Японии происходили модернизация аэропорта в Бишкеке, Астане, Узбекистане, в Кыргызстане была восстановлена дорога Бишкек-Ош, построен мост через реку Иртыш в Казахстане и осуществлены другие проекты.

Для того, чтобы страны ЦА получили право на финансовую помощь Японии по линии ОПР, Комитет помощи развитию Организации Экономического Сотрудничества и Развития (ОЭСР) Японии включил пять стран ЦА в список развивающихся государств. Это было провозглашено 1 января 1993 года, после чего произошли значительные перемены во внешней политике Японии по отношению Центрально-азиатского региона. Вообще, в отношениях Японии с республиками ЦА можно выделить достаточно четко обозначенные этапы, смена которых сопровождалась существенным изменением приоритетов политики Японии в отношении этих стран [8].

Одним из позитивных факторов, обуславливающих успешное развитие политических связей, является то, что между Японией и странами Центральной Азии нет неразрешенных международных проблем. У Токио отсутствует и «негативный политический багаж» в отношениях с этими странами.

Заинтересованность государств региона в развитии отношений с Японией связана также с тем, что она активно поощряет внутрорегиональное взаимодействие. Повестка дня диалога «Центральная Азия+Япония» подразумевает решение общих региональных проблем при содействии Токио. Речь идёт о борьбе с терроризмом, наркотрафиком, о проблемах энергетики, водообеспечения, охраны окружающей среды и др. Вклад Японии в этот процесс состоит в создании площадки для совместного обсуждения вопросов невоенной безопасности, выделении финансовых средств и передаче своего опыта, то есть организации соответствующих учебных семинаров.

Токио положительно относится к интеграционным инициативам стран региона. Так, например, он поддержал предложение Казахстана по организации Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА), участвует в его работе в качестве наблюдателя и, возможно станет постоянным участником СВМДА. Японское правительство приветствует также идею Узбекистана по созданию Общего центрально-азиатского рынка. По мнению Токио, необходимость присутствия Японии в регионе во многом диктуется ее участием в экономическом аспекте решения «афганской проблемы» [9].

Третье совещание министров иностранных дел в рамках диалога «Центральная Азия+Япония» было проведено 7 августа 2010 года в Ташкенте. Участники ташкентской встречи подвели итоги реализации плана действий, принятого на втором совещании, обсудили текущую политическую и экономическую ситуацию в регионе и определили приоритетные направления сотрудничества. Отметили, что за прошедшее с момента возникновения настоящего диалога сделано очень много по всем направлениям, представляющим интерес для всех стран-участниц, включая решение проблем региональной безопасности и стабильности и интеграции экономики через налаживание хозяйственных связей. На расширенном совещании обсуждался широкий спектр вопросов, в том числе повышение благосостояния населения региона, борьба с экстремизмом, экологическая реабилитация Аральского региона, взаимодействие в транспортно-коммуникационной и водноэнергетической сферах, участие в процессе восстановления Афганистана [10].

Подводя итоги вышесказанному, основной целью инициативы «ЦА плюс Япония» является дальнейшее развитие концепции «Дипломатии Шелкового пути» премьер-министра Хашимото. Согласно этой инициативе, для Японии важно было содействовать региональному сотрудничеству, направленному на создание системы транспорта, телекоммуникаций и энергоснабжения, а также развития энергетических ресурсов в этом регионе. Из чего следует подчеркнуть то, что японская внешняя политика благоприятствует понятию партнерских отношений, основанных на универсальных ценностях таких, как демократия, рыночная экономика, защита прав человека и верховенство закона. В такой же, значительной мере Япония традиционно поддерживает справедливое и неограниченное региональное сотрудничество в других частях мира, поскольку всеохватывающие региональные институты предлагают членам большую гибкость, в отличие от закрытых региональных учреждений. Следовательно, официальный японский дискурс по инициативе «ЦА плюс Япония», созданный под эгидой премьер-министра Коидзуми, также подчеркивает то, что, выступая за открытый регионализм, Япония не намерена сокращать интересы других стран, в том числе и

России, и Китая в этом регионе.

Наконец, учитывая тот факт, что Япония не имеет прямых связей с Центральной Азией, она рассматривает и использует разные варианты. Япония присоединилась к Индии в рамках региональных проектов по региональным связям и транспортным коридорам. В настоящее время существует три возможных маршрута для присутствия Японии в Центральной Азии: Транссибирская магистраль (TSR), Китайский сухопутный мост (CLB) и Туркменистан-Иранский порт «Чабахар». Однако первые два варианта теряют свои относительные преимущества, и поэтому порт «Чабахар», расположенный на юго-востоке Ирана, остается наиболее значимым вариантом для Японии. Так, Япония вместе с Индией заявила о своем намерении инвестировать в порт «Чабахар» и поддержать строительные работы регионального логистического узла вокруг порта. Инвестиции Японии в Иран станут основным коннектором коридоров Японии и Центральной Азии, в том числе двух соседних стран Центральной Азии, Афганистана и Индии [11].

В рамках обширной программы посещения государств региона, в 2015 году состоялся официальный визит главы правительства Японии в страны ЦА.

В ходе своего визита премьер-министр Абэ укрепил присутствие японского бизнес-сообщества в ЦА, о чем свидетельствуют контракты, подписанные во время визита для совместной разведки газовых месторождений в Туркменистане – «Галкыныш», Узбекистане и Казахстане. Такое усиление прямых инвестиций японских компаний при поддержке правительства Японии одобрили большинство стран ЦА, о чем свидетельствует выступление президента Таджикистана, в котором прямо подчеркивается важность перехода от проектов гуманитарной помощи к прямым иностранным инвестициям (совместное заявление президента Таджикистана и премьер-министра Японии, 2015 г.). Также, были обсуждены сотрудничество по строительству атомной станции в Казахстане, и проект соглашения между «Туркменгазом» и «JOGMEC» по строительству заводов и переработке полезных ископаемых в Туркменистане [12].

Также, важно отметить проведение 11-го заседания в рамках Диалога «Центральная Азия + Япония», которое состоялось 25 марта 2016 года в г. Токио. На данном заседании приняли участие заместители глав внешнеполитических ведомств Казахстана, Кыргызстана, Таджикистана, Туркменистана, Узбекистана и Специальный представитель МИД Японии по Центральной Азии. Казахстанскую делегацию возглавил Заместитель министра иностранных дел РК Акылбек Камалдинов. В ходе совещания главы делегаций стран Центральной Азии и Японии обсудили вопросы дальнейшего укрепления многостороннего сотрудничества в области транспорта и логистики, торговли и инвестиций, безопасности, развития и культурно-гуманитарного сотрудничества [13].

На этой основе, 1 мая 2017 года состоялось 6-е заседание руководителей внешнеполитических ведомств стран-участниц Диалога «Центральная Азия + Япония». По итогам 6-го заседания руководителей внешнеполитических ведомств стран-участниц Диалога «Центральная Азия + Япония» подписано Совместное заявление, а также принята «Дорожная карта регионального сотрудничества в области транспорта и логистики» [14].

Исходя из вышеперечисленных фактов, концепция «Дипломатии Шелкового пути» Японии охватывает восемь государств Центральной Азии и Южного Кавказа. Для реализации данной инициативы, Япония укрепляет экономическое сотрудничество с этими странами, стремясь, с одной стороны, ускорить развитие собственной экономики и инфраструктуры, а с другой усилить свое политическое и экономическое влияние в регионе за счет развития нефтегазовых ресурсов. «Дипломатия Шелкового пути» и связанные с ней инициативы Японии по содействию развитию региона, способствовали открытию больших возможностей для освоения и модернизации собственного экономического и ресурсного потенциала, также мобилизации широких кругов международной общественности к проблемам, существующим в регионе.

Что же касается современного этапа отношений Японии и стран Центральной Азии, который приходится в пост биполярный период, то в обеих сторонах укрепилось понимание исключительной важности братских отношений для собственных национальных интересов. Хорошая степень взаимодействия на высшем уровне позволили Центральной Азии и Японии наладить сотрудничество практически во всех областях, представляющих взаимный интерес.

Список использованной литературы:

1 Шалтыков А.И. Казахстан – ключевое звено Великого Шелкового пути // Вестн. КазНПУ. Сер.

Международная жизнь и политика. – 2016. – №3. – С.16.

2 Агафонова М.С. Япония: причины лидерства в экономическом развитии [Электрон. ресурс]. – 2011. – URL: <https://rae.ru/forum2011/59/181>

3 Добринская О.А. Особенности «мягкой силы» Японии в странах Центральной Азии [Электрон. ресурс]. – 2015. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-myagkoy-sily-yaponii-v-stranah-tsentralnoy-azii>

4 Мухаметрахимова А.Т. Центральноазиатский вектор внешней политики Японии: проблемы и перспективы // Вестн. КазНУ. Категория: Международные отношения. – 2009. – №6. – С.32.

5 Диалог «Центральная Азия плюс Япония». Официальные встречи [Электрон. ресурс]. – 2005. – URL: <http://www.mofa.go.jp/announce/announce/2005/3/0304-2.html> (дата обращения: 4.03.2005)

6 Губайдуллина М.Ш. Комментарии к публикации Акио Кавато о четвертом Форуме «Центральная Азия плюс Япония» // Вестн. КазНУ. Сер. Международные отношения и международное право. – 2012. – №4. – С.71.

7 Центральная Азия плюс Япония. План действий [Электрон. ресурс]. – 2014. – URL: <http://www.mofa.go.jp/region/europe/dialogue/action0606.html>

8 Кистанов В.О. Внешняя политика Японии в 2015 году: куда пойдут перегрузка? // Проблемы Дальнего Востока, 2015. – №3. – С.29-40.

9 Добринская О.А. Япония – Центральная Азия: В поисках нефти и статуса // Азия и Африка сегодня. – 2011. – №8. – С.45-50.

10 Белялов А.А. О сотрудничестве в рамках диалога «Центральная Азия плюс Япония» // Вестн. КазНПУ. Сер. Международная жизнь и политика. – 2011. – №4. – С.17.

11 Ogutcu O. Japan's policies towards Central Asia [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <http://avim.org.tr/en/Analiz/JAPAN-S-POLICIES-TOWARDS-CENTRAL-ASIA>

12 Dadabaev T. “Silk Road” as foreign policy discourse: The construction of Chinese, Japanese and Korean engagement strategies in Central Asia [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1879366517300222>

13 В Токио состоялось 11-е Заседание старших должностных лиц диалога «Центральная Азия + Япония» [Электрон. ресурс]. – 2016. – URL: <http://www.mfa.kz/ru/content-view/v-tokio-sostoyalos-11-e-zasedanie-starshikh-dolzhestnykh-lits-dialoga-tsentralnaya-aziya-yaponiya> (дата обращения: 26.03.2016)

14 Дорожную карту сотрудничества приняли главы МИД Центральной Азии и Японии [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: <http://government.kz/ru/novosti/1008975-dorozhnyuyu-kartu-sotrudnichestva-prinyali-glavy-mid-tsentralnoj-azii-i-yaponii.html> (дата обращения: 02.05.2017).

УДК 327(4/9)

МРНТИ 11.25.91

Джелбулдина У.С.¹, Кан Г.В.²

¹ магистрантка 2 курса специальности 6М020200 – «Международные отношения»,
Кафедры международных отношений Института Сорбонна-Казахстан,
КазНПУ имени Абая, u.jelbuldina@sorbonne.kz

² доктор исторических наук, профессор кафедры международных отношений
Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ имени Абая
Алматы, Казахстан

ОСОБЕННОСТИ ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОГО КУРСА СТРАН ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В ЭПОХУ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Аннотация

После распада Советского Союза страны Центральной Азии провозгласили независимость, расставили приоритеты и выбрали себе стратегических партнеров исходя из геополитических и экономических интересов. Безусловно, Россия остается главным игроком в Центрально-Азиатском регионе, но постепенно держава сдает лидирующие позиции. Политика «мягкой силы» Китая, а также вмешательство Запада в дела этого региона создают новые варианты политического сотрудничества для стран

Центральной Азии. В данной статье рассматривается внешняя политика стран Центральной Азии на современном этапе. В работе проанализированы стратегические, экономические интересы и внешне-политический курс центрально-азиатских государств в условиях глобализации. Также более глубоко изучены перспективы развития партнерских отношений с Россией, Китаем и Европейским союзом.

Ключевые слова: внешняя политика, Центральная Азия, сотрудничество, глобализация, экономика, инвестиции

Ұ.С. Джелбулдина¹, Г.В. Кан²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан Институты, халықаралық қатынастар кафедрасы, 6М020200 – «Халықаралық қатынастар» мамандығының 2 курс магистранты, u.jelbuldina@sorbonne.kz

²Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің тарих ғылымдар докторы, халықаралық қатынастар кафедрасының профессоры, Сорбонна-Қазақстан Институты

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ ЕЛДЕРІНІҢ ЖАҢА ДАМУ ДӘУІРІНДЕГІ СЫРТҚЫ САЯСИ БАҒЫТЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа

Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін Орталық Азия елдері тәуелсіздігін жариялады. Геосаяси және экономикалық мүдделерінің негізінде өзіне стратегиялық әріптестерді таңдады және басымдықтарды белгіледі. Әрине, Ресей Орталық Азия аймағындағы негізгі ойыншысы болып қалады, бірақ өзінің көшбасшылық ұстанымын біртіндеп жоғалтуда. Қытайдың «жұмсақ күш» саясаты, сондай-ақ батыс елдерінің осы аймақтың істеріне араласуы Орталық Азия елдерінің саяси ынтымақтастығы үшін жаңа мүмкіндіктер береді. Мақала Орталық Азия елдерінің қазіргі кезеңде сыртқы саясаты қарастырады. Жұмыста Орталық Азия мемлекеттерінің стратегиялық, экономикалық мүдделері мен сыртқы саяси бағыты талданды, сондай-ақ Ресеймен, Қытаймен және Еуропалық одақпен қарым-қатынастар терең зерттелді.

Түйін сөздер: сыртқы саясат, Орталық Азия, ынтымақтастық, жаһандану, экономика, инвестициялық серіктестік

U.Jelbuldina¹, G.V. Kan²

¹undergraduate of 2nd course specialty 6M020200 – International relations, Department of international relations of the Institute Sorbonne-Kazakhstan in KazNPU named after Abay, u.jelbuldina@sorbonne.kz

²Doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of International Relations of the Sorbonne-Kazakhstan Institute at KazNPU named after Abay

FEATURES OF THE FOREIGN POLICY COURSE OF THE CENTRAL ASIA COUNTRIES IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Abstract

After the collapse of the Soviet Union, the Central Asian countries proclaimed independence, prioritized and chose strategic partners based on geopolitical and economic interests. Russia undoubtedly remains the main player in the Central Asian region, but gradually the power is falling off. The policy of China's "soft power", as well as Western interference in the affairs of this region, creates new options for political cooperation for the countries of Central Asia. This article examines the foreign policy of the countries of Central Asia at the present stage. The document analyzes the strategic, economic interests and foreign policy course of the Central Asian states in the context of globalization. Also, the prospects of the development of partnership relations with Russia, China and the European Union were more thoroughly studied.

Keywords: foreign policy, Central Asia, cooperation, globalization, economics, investments

С исторической точки зрения, Среднеазиатский регион тесно связан с событиями, которые происходили в России, Китае, Иране и полуострове Индостан, а Шелковый путь создал прочные условия для межрегиональных связей и торговли. Вследствие распада Советского Союза на территории Центральной Азии образовалось 5 независимых государств – Казахстан, Кыргызстан, Узбекистан, Таджикистан и Туркменистан. Каждая из стран выбрала собственный путь развития, исходя из территориального расположения, геополитических интересов, экономического потенциала. Страны, находящиеся по соседству, такие как Россия, Турция, Иран, Китай имеют разные стратегические интересы в плане экономики и культуры, но, тем не менее, одинаково заинтересованы в развитии международных отношений и привлечении новых партнеров в виде новых государств Центрально-азиатского региона. В настоящее время страны Центральной Азии испытывают ряд проблем, таких как экономический кризис, рост безработицы, терроризм, нехватка водных ресурсов, а также нежелание России терять свое влияние в регионе. Поэтому данные государства крайне заинтересованы в построении новых отношений, чтобы получить доступ к рынкам других стран, создать региональную транспортную инфраструктуру и наладить связи с внешним миром. Уже сейчас с трудом можно сказать, что Россия является единственным главным партнером для стран Центральной Азии. Постепенно бывшие советские республики, недовольные империалистической политикой Российской Федерации, пытаются выйти из-под ее контроля, уже самостоятельно избирая и следуя намеченному стратегическому пути.

Страны Центральной Азии привлекают зарубежных партнеров по ряду причин – это и земли богатые залежами нефти, газа, каменного угля и других редких полезных ископаемых, а также рынок для сбыта товаров, наличие неисчерпаемой рабочей силы. Государства заявляют о себе на мировой арене за счет участия в различных саммитах и членства в ряде международных организаций, таких как Союз независимых государств, Евразийский экономический союз, Центрально-азиатское экономическое сообщество, Организация Договора о коллективной безопасности, Шанхайская организация сотрудничества. Государства этого региона принимают самостоятельные серьезные решения и даже влияют на ход актуальнейших мировых процессов. Так, Республика Казахстан организовала в прошлом году Саммит в Астане с целью урегулирования сирийского вопроса. Молодая столица приняла представителей враждующих сторон и выступила в роли медиатора, вызывая свой политический вес и мощь во всеуслышание.

Российская дипломатия отводит большое значение молодым центрально-азиатским государствам как, впрочем, и другим бывшим советским республикам. Такой вывод можно сделать, основываясь на двух базовых документах, определяющих задачи внешней политики России. К ним относятся Концепция национальной безопасности и Концепция внешней политики Российской Федерации от 2000 года. Аналогичные выводы можно сделать из выступлений российского президента на собраниях Совета Федерации [1].

Россия преследует свои геополитические интересы в Центральной Азии. Очень многое зависит от стабильности в этом регионе. А присматривая за регионом, можно предотвращать угрозы безопасности, которые идут из Ближнего Востока. Например, Афганистан является соседом центрально-азиатских стран, а также одним из главных поставщиков наркотиков в мире. Еще одна проблема – увеличение количества экстремистских религиозных группировок. Поэтому интерес в поддержании мира и безопасности – одна из стратегических задач России. Также Россия заинтересована укреплять связи с этим регионом и сохранить за собой контроль над ключевыми каналами связи, стратегическими комплексами (такими как космодром Байконур в Казахстане), минеральными ресурсами и нефтегазопроводами, расположенными в Центральной Азии. В целом, российские интересы в Центральной Азии можно определить следующим образом: 1) обеспечение стабильности на основе договоров о сотрудничестве со всеми странами региона, 2) использование их геополитических возможностей с учетом решения практических вопросов, с которыми сталкивается Россия как мировая и региональная держава, 3) международное признание ключевой роли Российской Федерации в этом регионе [1].

Внешняя политика стран Центральной Азии отличается многовекторностью, тем не менее, Россия остается одним из крупнейших стратегических партнеров. В свою очередь, регион преследует личные интересы в сотрудничестве с Российской Федерацией. Россия, невзирая на свои потери, предоставляет огромную финансовую поддержку постсоветским странам Центральной Азии. Помощь России региону за последнее десятилетие превысила 6 млрд. долларов. В эту сумму входят

средства, как предоставленные странам на двухсторонней основе, так и по линии международных организаций. Безвозмездная финансовая помощь на двусторонней основе составляет более 4 млрд. долларов, по линии ООН – свыше 570 млн. долларов, по линии Всемирного банка и других структур – более 1,3 млрд. долларов, по линии ЕАЭС (из взноса России в Евразийский фонд стабилизации и развития) – свыше 592,3 млн. долларов. Также Москва оказывает большую помощь в культурно-гуманитарной сфере. Например, в российских вузах 150.000 студентов являются выходцами из стран Центральной Азии, из них – 46.000 учатся на бесплатной основе. В Бишкеке при поддержке Российского фонда мира была открыта школа им. Чехова, чьи выпускники могут поступить в российский вуз [2]. Безусловно, Россия преследует свои цели, учреждая русские школы и принимая азиатских выпускников в свои вузы. В эпоху глобализации, когда Запад оказывает колоссальное влияние на страны Центральной Азии, Россия пытается сохранить свое присутствие, как в политическом, так и культурном планах. Для стран региона это, в свою очередь, также выгодно.

Например, сотрудничество России и Казахстана отнюдь не ограничивается торговлей. РФ является крупным инвестором в казахстанскую экономику – за время сотрудничества с Россией с 2005-2014 гг. было инвестировано 9,1 млн. долларов. На сегодняшний день в Казахстане работают около 6 тысяч российских компаний. Из-за специфики местной экономики, ориентированной главным образом на экспорт сырья, приоритетным направлением российских инвестиций долгое время была добывающая промышленность, прежде всего добыча нефтегазовых ресурсов. Тем не менее, российский бизнес в Казахстане активно работает и в других сферах – обрабатывающей промышленности, машиностроении, транспорте, телекоммуникациях, банковском секторе, космических технологиях и мирном использовании атомной энергии. Более того, по мере реализации программ импортозамещения в России и форсированной индустриализации в Казахстане российские инвестиции в не сырьевые отрасли экономики растут.

Общий объем прямых российских инвестиций в Казахстан за 2005-2014 гг. составил 9,1 млрд. долл. Среди крупнейших инвесторов – компании нефтегазового сектора, прежде всего «Лукойл», «Газпром» и «Роснефть». Всего же в РК инвестируют более 20 крупных российских компаний, включая «Интер РАО ЕЭС», «Русал», «Росатом», «Вымпелком», «Банк ВТБ», «Внешэкономбанк», «Мечел», «Северсталь», «Камаз», «Автоваз» и другие. По мере формирования Евразийского экономического союза и развития сотрудничества в несырьевых отраслях начинает расти доля среднего и малого бизнеса [3].

Россия является интересной для Казахстана в плане экономического сотрудничества, а также как источник инвестирования. Так, четвертым направлением в новом Послании Президента «Казахстан в новой глобальной реальности: рост, реформы, развитие», является привлечение иностранных инвестиций. Ввиду сложившихся обстоятельств Казахстану требуются вливания иностранных инвестиций и увеличение экспортного потенциала. Большую роль в этих вопросах отдается казахстанскому МИДу и развитию отношений в рамках ЕАЭС [4]. Тем не менее, внешняя политика Казахстана отличается многовекторностью, о чем свидетельствуют новые договоренности с Китаем, а также финансирование европейскими странами.

Одним из главных приоритетных партнеров для стран Центральной Азии является набирающий мощь Китай. Этот самобытный, обширный регион и Китай тесно связаны между собой в силу исторических и географических причин. Быстро растущее в последние годы сотрудничество Китая с данным регионом все заметнее принимает облик тесной взаимосвязи. Уже инвестировав миллиарды долларов в Центральной Азии, Китай может изменить расклад сил в регионе, экономика которого в последнее время сильно пострадала из-за падения цен на сырье и рецессии в России. Правда, рост китайского влияния неоднозначно воспринимается в некоторых центрально-азиатских странах и в Москве, которая пытается убедить их присоединиться к Евразийскому экономическому союзу (ЕАЭС). Экономическая экспансия может нести риски и для самого Китая: чем больше он инвестирует в регион, граничащий с Афганистаном, долгосрочная стабильность которого находится под вопросом, тем выше вероятность того, что он может быть втянут в решение политических, военных вопросов и получить проблемы в области безопасности [5].

Стоит отметить, что обе стороны движимы своими личными интересами. Принято считать, что Китай всегда преследует лишь экономические интересы, но это глубоко не так. В свою очередь, страны Центральной Азии видят в Китае сильного соратника и покровителя, с которым лучше дружить. В таком случае можно будет получать огромное количество бонусов в виде финансирования. Так, в Казахстан за все время сотрудничества с Китаем было инвестировано 42,8 млрд.

долларов. Чтобы увидеть полную картину, стоит проанализировать ситуацию в сфере сотрудничества с другими странами ЦА. Обо всем возрастающем влиянии Китая на регион, а также его оттеснении российской монополии можно судить по следующим цифрам. Китайские инвестиции в Казахстан, Узбекистан и Туркменистан превышают российские в 10,7 раз.

Страны Центральной Азии крайне заинтересованы в этих инвестициях, которые могут оказаться едва ли не единственной надеждой на экономическое восстановление стран региона, полагает Дэвид Любин, главный экономист по развивающимся рынкам Citigroup: «Их действовавшая до сих пор модель экономического роста вышла из строя, у них огромный дефицит качественной инфраструктуры, и у многих достаточно неустойчивое финансовое положение. Если сложить эти элементы, можно получить вполне надежный источник роста» [5].

Одним из крупных событий во внешней политике Китая и Центральной Азии стал запуск проекта «Один пояс, один путь», являющийся главной долгосрочной экономической инициативой Си Цзиньпина. Он предусматривает создание двух транспортных коридоров: «Экономического пояса Шелкового пути» (ЭПШП, развитие торговли на сухопутных территориях, связывающих Китай с Европой) и «Морского Шелкового пути 21 в.». Если последний ляжет вдали от российских границ и традиционных зон влияния, то первый должен пройти по территориям бывших советских республик – стран Центральной Азии, что крайне выгодно Казахстану.

Выступая в рамках форума перед участниками круглого стола «Политическая совместная деятельность для более тесного сотрудничества», глава государства подчеркнул, что идея председателя КНР Си Цзиньпина о возобновлении в Евразии древнего Шелкового пути в новом, современном формате стала своевременным ответом на усилившиеся политические, экономические и гуманитарные кризисы в мире.

«Патернализм и применение политически мотивированных санкций ухудшили экономическую активность и жизнь миллионов людей. Как результат – мировая экономика и торговля в последние годы демонстрируют вялость и спад. В этих условиях мир стал остро нуждаться в новом драйвере для стимулирования международной кооперации», – сказал президент Казахстана.

Нурсултан Назарбаев отметил, что инициатива «Один пояс, один путь» позволяет формировать новую геоэкономическую парадигму, успешная реализация которой принесет пользу странам с суммарным населением 4,4 млрд. человек [6].

Еще одним из партнеров стран Центральной Азии является Европа. Сотрудничество с государствами-членами Европейского Союза не только экономически, но и политически выгодно. На данный момент ЕС является одним из крупнейших игроков на мировой арене. Многочисленные европейские государства инвестируют в экономику постсоветских стран, что помогает развивать инфраструктуру последних. Политические отношения между странами Центральной Азии и европейскими государствами развивались еще до распада СССР. Благодаря своему географическому расположению, Центральная Азия является своеобразным мостом, соединяющим два континента. В условиях глобализации Европейский Союз начал усиливать сотрудничество со странами других регионов, в том числе Центральной Азии.

Сотрудничество с ЕС имеет множество положительных сторон. Помимо финансовой помощи, это также огромный вклад в другие сферы деятельности. Страны ЕС могут внести неимоверный вклад в развитие инфраструктуры, энергетики, экономического развития, регулирования демократичности государственных институтов, прав человека, обеспечение безопасности в регионе.

В 2007 году между центрально-азиатскими странами и ЕС была намечена «Стратегия нового партнерства между ЕС и Центральной Азией», в которую несколько раз были внесены поправки, чтобы ее усовершенствовать. Тем не менее, многие цели и задачи не были достигнуты.

Главный недостаток стратегии ЕС 2007 года заключался в ее всеобъемлющем характере при очевидном недостатке действенных инструментов и низкой заинтересованности центрально-азиатских стран. Зачастую их лидеры начинали совместные образовательные или правовые программы, только для того, чтобы получить материальную помощь. Поэтому, несмотря на общую привлекательность европейской стратегии для стран Центральной Азии и высокую активность самого ЕС, реализовать ее так и не удалось [7].

Тем не менее, Центральная Азия до сих пор остается интересной для ЕС. Наиболее привлекательной сферой сотрудничества является сфера энергетики. В настоящее время Европа испытывает сильную потребность в энергоресурсах из-за сокращения внутреннего производства, а также из-за

серьезных изменений, произошедших на европейском рынке нефти и газа.

Республика Казахстан привлекает ряд европейских стран своими большими запасами полезных ископаемых, а также немаленьким экономическим потенциалом для инвестирования. Так, одним из крупнейших европейских партнеров в Казахстане является Германия. Отношения с таким мощным государством имеют ряд преимуществ в виде инвестиций в экономику, сотрудничестве в научных сферах. Во время заседания Казахстанско-германского делового совета были подписаны многочисленные соглашения о сотрудничестве. Председатель правления АО "Национальное агентство по технологическому развитию", дочерней организации Холдинга "Байтерек" Марат Омаров подписал с управляющим директором TUM International Даниелем Готшалдом Меморандум о сотрудничестве по созданию немецкого технологического и кластерного центра в Астане.

"Сейчас делается ставка на индустрию 4.0, в партнёрстве с немецкими компаниями у нас появляется возможность приблизиться к самым современным технологиям, которыми обладают, например, Siemens или BMW. Они такой же проект делали для Саудовской Аравии", – рассказал журналистам председатель правления АО "НАТР" Марат Омаров [8].

За годы независимости Казахстана Германия инвестировала в Казахстан более 4 млрд. долларов, из них 70% средств были направлены в обрабатывающий сектор. Кроме того, в Казахстане работает свыше 900 предприятий с участием немецкого капитала. Подписание новых соглашений, по словам партнёров из Германии, позволит увеличить приток инвестиций в Казахстан [8].

В свою очередь, Казахстан делает всё, чтобы улучшить инвестклимат страны и создать максимально комфортные условия для иностранных партнёров.

Список использованной литературы:

1 *Российский новостной портал [Электрон. ресурс]. – 2017 – URL: https://inosmi.ru/middle_asia/20140305/218193884.html (дата обращения: 04.02.2018).*

2 *Сампаев Д. Кто окучивает финансовые грядки в Центральной Азии [Электрон. ресурс]. – 2017-URL:http://ratel.kz/outlook/kto_okuchivaet_finansovye_grjadki_v_tsentralnoj_azii (дата обращения: 04.02.2018).*

3 *Российский новостной портал [Электрон. ресурс]. – 2017 – URL: <https://www.ritmeurasia.org/news--2016-10-28--kazakhstan-vo-chto-investiruet-rossija-26524> (дата обращения: 04.02.2018).*

4 *Арзымбетова А.К. Казахстан в новой глобальной реальности // Вестн. КазНПУ. Сер. Международная жизнь и политика. – 2016. – №1. – С.92.*

5 *Оверченко М. Как Китай отвоевывает у России Центральную Азию [Электрон. ресурс]. – 2015 – URL:<https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2015/10/26/614254-kitai-aziyu-rossii> (дата обращения: 05.02.2018).*

6 *Казахстанский экономический портал [Электрон. ресурс]. – 2017 – URL:<https://kapital.kz/economic/59765/ekonomicheskij-poyas-shelkovogo-puti-mozhet-vygodno-svyazat-shos-eaes-i-es.html>*

7 *Российский аналитический портал [Электрон. ресурс]. – 2017 – URL: <http://vpoanalytics.com/2017/07/26/strategiya-es-v-tsentralnoj-azii-2019-tseli-zadachi-i-perspektivy/> (дата обращения: 05.02.2018).*

8 *Казахстанский информационный портал [Электрон. ресурс]. – 2017 – URL: <https://informburo.kz/stati/kazakhstan-i-germaniya-podpisali-soglasheniya-o-sotrudnichestve-na-872-mlnevro.html> (дата обращения: 05.02.2018).*

ӘӨЖ 316.334.2
МРНТИ 04.51.27

Н.И. Ляпбаева¹

*¹әлеуметтану ғылымдарының кандидаты, ҚазМемҚызПУ-дың
"Қоғамдық-гуманитарлық пәндер" кафедрасының аға оқытушысы, lyarbai-n@mail.ru*

ӘЛЕУМЕТТІК ҚАУІПСІЗДІКТІҢ КЕЙБІР ТЕОРИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Аталған мақалада "әлеуметтік қауіпсіздік" ұғымына берілген анықтамаларға қысқаша теориялық талдау жасалған және оның кейбір аспектілері қарастырылған. Дүниежүзілік әлеуметтік декларациядағы әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз етудің міндеттері қарастырылған. Әлеуметтануда «әлеуметтік қауіпсіздік» терминінің мәні мен мазмұны саяси, экономикалық, әлеуметтік тұрғыдан қарастырылған. Қазақстан Республикасы мен қатар өзге дамыған елдердің қазіргі кездегі өзекті проблемасы көліктегі әлеуметтік қауіпсіздік болып табылады. Осы мәселені шешу үшін көптеген құжаттар мен заңдар қабылдануда. Бұл мәселе бір күнде шешіле қоятын мәселе емес, оған көптеген жылдар кетуі мүмкін. Нақты мәселені шешетін фактор адам болып табылады. Қоғамдағы тұрақтылықтың басты кепілі – әлеуметтік қауіпсіздік. Біздің басты мақсатымыз – 2050 жылға қарай әлемнің ең дамыған отыз елінің қатарына кіру.

Түйін сөздер: әлеуметтік қауіпсіздік, көлік қауіпсіздігі, жол-көлік оқиғалары

Ляпбаева Н.И.¹

*¹кандидат социологических наук, ст. преп. кафедры "Общественно-гуманитарных дисциплин"
КазГосЖенПУ, lyarbai-n@mail.ru*

НЕКОТОРЫЕ ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ СОЦИАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация

В данной статье дается короткий теоретический анализ определения понятия "социальная безопасность" и рассмотрены некоторые его аспекты. Во всемирной социальной декларации рассмотрены обязанности, которые обеспечивают социальную безопасность. В социологии значение и смысл термина "социальная безопасность" рассмотрена с политической, экономической и социальной точек зрения. В данный момент основной проблемой в Республике Казахстан и других развитых странах является социальная безопасность в транспортных средствах. Чтобы решить эту проблему внедряется множество законов и документов. Эта проблема не решится за короткое время, для этого может понадобиться несколько лет. Основным фактором для конкретного решения этой проблемы является сам человек. Гарантией устойчивости в обществе является социальная безопасность. "Наша основная цель – войти в тридцатку самых развитых стран в мире к 2050 г."

Ключевые слова: социальная безопасность, транспортная безопасность, дорожно-транспортные происшествия

N.I. Lyarbayeva¹

*¹candidate of political sciences, the level of teaching, cathedra of "Socially humanitarian subject"
Kazakh Public Women Pedagogic University, lyarbai-n@mail.ru*

SOME THEORETICAL QUESTIONS OF SOCIAL SECURITY

Abstract

In this article the short research was made of the definition to the given concepts of "social security" and was considered their some aspects. In the global social declaration duties which provide the social security were considered. In the sociology the meaning and sense of the term "social security" was considered from the political, economic and social view. In this moment the main problem is the social security in vehicles in Republic of Kazakhstan and other developed countries. A lot of laws and documents are introduced to solve this problem. This problem won't solve in short time, it can need some years. The main factor for direction solving this problem is a man. Social security is guarantee of the stability in the society. "Our main purpose is coming into 30 the most developed countries in the world in 2050 y."

Keywords: social security, transport security, road-transport incident

Кез келген қоғам, кез келген әлеуметтік жүйе үшін маңызды мәселелердің бірі – әлеуметтік қауіпсіздік. Біздің Қазақстан қоғамы үшін де әлеуметтік қауіпсіздік негізгі проблемалардың біріне айналып отыр. Әлеуметтік қауіпсіздік – қоғамның тұрақтылығының басты кепілі. «Әлеуметтік қауіпсіздік» термині ғылыми айналымға салыстырмалы түрде алғанда жақын уақыттарда ғана енді және ол өзінің дамуын халықаралық құжаттардың бірқатарында тапты. Олардың ішінде 1995 ж. Әлеуметтік даму бойынша дүниежүзілік конференцияда қабылданған Дүниежүзілік әлеуметтік декларацияны ерекше бөліп көрсеткен жөн. Онда былай деп айтылған: «Біз азық-түлікке құқық, дауыс беру құқығы секілді қасиетті болып келетін, бастапқы білім алуға құқық, баспа еркіндігіне құқық секілді құрметті болып табылатын, дамуға деген құқық адам құқығының іргелі түрлері ретінде қарастырылатын қоғамды қалыптастыруды ұсынамыз».

Декларацияда әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз етудің минималды міндеттері тұжырымдалған:

- қыз балалар үшін де, ұл балалар үшін де жалпы бастапқы білім беру;
- ересек адамдар арасындағы сауатсыздық деңгейін екі есе қысқарту;
- балаларға вакцина егудің басымдылығы бар, барлығына арналған қарапайым медициналық көмек;
- тойып жей алмаудың өткір жағдайларын жою;
- қалағандардың барлығына отбасын жоспарлау бойынша қызметтерді көрсету;
- барлығы үшін қауіпсіз ауыз суы және тазалық сақтау;
- өзін-өзі жұмыспен қамту мүмкіндіктерін қамтамасыз ету мақсатында барлығы үшін несиелер.

Әлеуметтануда «әлеуметтік қауіпсіздік» термині тұлғалардың және әлеуметтік топтардың саяси, экономикалық, рухани басылуын, оларға қатысты мемлекет және (немесе) басқа да әлеуметтік субъектілердің тарапынан өз мақсаттарына қол жеткізуі үшін зорлық және қарулы күштерді қолдануын болдырмайтын әлеуметтік өзара әрекеттесу және қоғамдық қатынастардың жағдайы.

«Әлеуметтік қауіпсіздік» түсінігін анықтауда мүмкін тәсілдердің бірі шетелде кең тарады. Бұл тәсіл үшін «әлеуметтік қауіпсіздік» түсінігін «әлеуметтік қамсыздандырылу» түсінігімен орайластыру сипатты болып келеді. Бұл ретте, әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз ету, мұқтаж азаматтардың категорияларына материалды және басқа да көмек түрлерін көрсету мәселелерін шешу жалпы ұлттық қауіпсіздікті қамтамасыз етудің негізгі аспектілерінің бірі деп ұйғарылады.

Американдық зерттеуші С.Дойлдың пайымдауынша, мемлекет «әлеуметтік саланы, білім беруді және экономиканы дамыту бойынша шараларды сыртқы әсерлерсіз жүзеге асыру мүмкіндігіне ие болса, өз азаматтарын баспанамен, азық-түлікпен, жұмыспен қамтамасыз етіп, олардың азаматтық құқықтары мен жеке еркіндігін қорғай алса», онда бұл мемлекет әлеуметтік қауіпсіздік жағдайында.

Аталған тәсілге сәйкес әлеуметтік сипаттағы мәселелерді шешу бойынша тәжірибелік жұмыс іске асырылуда. Мысалы, АҚШ-та әлеуметтік қауіпсіздік мәселелерімен федералды биліктің арнайы құрылған, 1929-1933 жж. Ұлы депрессиядан кейінгі әлеуметтік жарылыстың алдын-алу үшін 1935 ж. қабылданған әлеуметтік қауіпсіздік туралы заң негізінде әрекет ететін Әлеуметтік қауіпсіздік басқармасы айналысады.

Қазақстандық тәжірибеде «әлеуметтік қауіпсіздік» түсінігі тікелей анықталатын заңнамалық құжаттар жоқ. Дегенмен, мамандардың ойынша, көптеген мемлекеттер үшін, соның ішінде Қазақстан үшін, әлеуметтік қауіпсіздік әскери қауіпсіздіктен кем емес маңыздылыққа ие болуда. Әлеуметтік қауіпсіздік елде қазіргі кездегі және болашақта болуы мүмкін ұлттық мүдделерге жауап беретін, жеткілікті жоғары өмір стандарттарының, әлеуметтік қамсыздандырылудың, білім берудің, денсаулық сақтау саласының бар болуын, қоғамның позитивті құндылықты бағытталуын қалыптастыру және дамытуды көрсетеді.

Әлеуметтік қауіпсіздікті қамтамасыз ету инклюзивті экономикалық өсуді жүзеге асырумен тікелей байланысты. Ол экономиканың макро және микродеңгейлері арасында тікелей байланысты орната отырып, қоғамның әрбір тобы үшін ресурстардың әділ таратылуына негізделеді. Микродеңгейде қоғамның құрылымдық трансформациясы нәтижесінде экономикалық, әлеуметтік және территориялды тұтастық пен теңдікті қамтамасыз ететін, жұмысбастылығы жоғары деңгейдегі экономиканы құру жүреді. Негізгі ресурстар мен қызметтерге қол жетімділікті кеңейту негізінде өмір сүру деңгейін жоғарлату мүмкіндіктері беріледі, ең бастысы – өскелең болашақ үшін негіздер құрылады.

Мұндай өсудің бөлігі халықтың барлық топтарына қол жетімді инклюзивті қаржылық жүйе болып табылады. Ол өзіне келесі құрамдас бөліктерді қосады:

- кедей және тұрмысы төмен клиенттер қаржылық жүйенің ортасында орналасқан. Қаржылық қызметтерге деген олардың сұранысы басқа барлық деңгейлердегі әрекеттерді басқарады.
- қаржылық жүйенің негізін провайдерлердің бөлшек қаржылық қызметтері құрайды, олар

кедейлер мен тұрмысы төмендерге тікелей қызмет көрсетеді;

- трансакциялық шығындарды төмендетуге, қамтуды кеңейтуге, қаржылық қызметтер арасында айқындылықты және дағдыларды дамытуға қажетті қаржылық инфрақұрылым және қызметтер спектрі құрылады;

- инклюзивті қаржылық жүйенің дамуының сәйкес заңнамалық және саяси шектеулері құрастырылады.

Автомобильдендіру деңгейінің күрт өсуімен сипатталатын қазіргі заманда тасымалдау мен көліктік процесстердің қауіпсіздігін қамтамасыз ету және олардың деңгейін арттыру мәселелері аса өзекті сипат алып отыр. Жол-көлік оқиғалары тек қана көлік құралдарының бүлінуімен, азаматтардың жарақат алуы немесе қайтыс болуымен байланысты шығындармен ғана емес, сонымен бірге аса қауіпті жүктерді тасымалдаушы көліктердің апаты жағдайларында орын алуы мүмкін, төтенше жағдайлармен де байланысты болады.

Жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету шараларының экономикалық тиімділігін анықтау кезінде белгілі бір уақыт аралығы үшін, белгілі бір шаралар қабылданғанға дейінгі және олар қабылданғаннан кейінгі жол-көлік оқиғаларының санының, қайтыс болғандардың, жараланғандардың санының, әлеуметтік және материалдық шығындардың көлемінің өзгеруін салыстырмалы талдау әдісі қолданылады және жоғарыда аталған шаралар нәтижесінде жол-көлік оқиғаларының санының қысқару шамасының орташа көрсеткіші Δk есептеледі. Бұл ретте жол қозғалысының орташа қарқындылығының өзгерісі де ескеріледі.

Жол-көлік оқиғаларының салдарынан орын алатын шығындар көрсеткіштері, жол қозғалысының қауіпсіздігін артыруға бағытталған шараларды енгізудің тиімділігі туралы шешімдерді қабылдау кезіндегі экономикалық есептеулер құрамына енгізіледі.

Жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселесінің басымдылығын, мемлекеттік маңызға дейін көтере отырып, жол-көлік оқиғаларының шығындарын бағалау, жол қозғалысының қауіпсіздігін арттыру шараларын енгізуге бағытталған.

Жол-көлік оқиғаларының нәтижесінде орын алатын әлеуметтік-экономикалық шығындардың нормативтерін есептеу мен бағалау әдістемесіне сәйкес жол-көлік оқиғаларының нәтижесінде орын алатын әлеуметтік-экономикалық шығындардың көлемі тура және жанама шығындарды есептеу негізінде бағаланады (1-сурет).

Жол-көлік оқиғаларының тура шығындары:

- автомобиль жолдарын пайдалану қызметтерінің жол-көлік оқиғаларының зардаптарын жою шығындары;

- жүк жөнелтушілердің шығындары;

- жол полициясы қызметінің және басқа да қызметтердің жол-көлік оқиғаларының себептерін тергеумен байланысты шығындары;

- емдеу мекемелерінің, зардап шеккендерді емдеуге кеткен шығындары;

- жол-көлік оқиғалары кезінде қызметкерлері зардап шеккен мекемелердің шығындары;

- әлеуметтік қамсыздандыру органдарының әр түрлі төлемдерге жұмсаған шығындары.

Жол-көлік оқиғаларының жанама шығындары:

- азаматтың материалдық өндіріс саласынан тысқары қалуымен байланысты экономикалық шығындар;

- өндірістік байланыстардың үзілуімен байланысты шығындар, моралдық шығындар.

Жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағытындағы кейбір шаралар, мысалы, қозғалыс жылдамдығын шектеу, қозғалыс уақытын ұзартады, сондықтан уақыт шығындарының құндық баламасын да ескеру керек. Жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету бағытындағы шаралардың экономикалық тиімділігін бағалау әдістемесі келесі кезеңдерден тұрады. Жол-көлік оқиғаларының алдын алу жүйесі жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге бағытталған мемлекеттік стандарттардың, ережелер мен тәртіптердің, нормативтік құжаттардың талаптарын бұлжытпай орындауға негізделуі тиіс. Сонымен қатар, автокөлік жүргізушілерімен жүйелі түрде жұмыстар жүргізу, автокөлік құралдарының техникалық жағдайына күнделікті бақылау жасау, жол қозғалысын ұйымдастырудың техникалық құралдарын тиімді пайдалану тиісті нәтижелер береді.

Қазақстан Республикасы мен қатар өзге дамыған елдердің қазіргі кездегі өзекті проблемасы көліктегі әлеуметтік қауіпсіздік болып табылады. Осы мәселені шешу үшін көптеген құжаттар мен заңдар қабылдануда. Бұл мәселе бір күнде шешіле қоятын мәселе емес, оған көптеген жылдар кетуі мүмкін. Нақты мәселені шешетін фактор адам болып табылады. Адамдар мемлекет бекіткен нормативтік-құжаттар мен заңдарды сақтаған жағдайда ғана көліктегі әлеуметтік қауіпсіздік

сақталады [1, 174 б.].

Қоғамдағы тұрақтылықтың басты кепілі – әлеуметтік қауіпсіздік. «Біздің басты мақсатымыз – 2050 жылға қарай әлемнің ең дамыған отыз елінің қатарына кіру. Ол үшін мүмкіншілік те, ресурс та, білімді адамдар да, берекелі ұлт та бар», – деп атап көрсеткен болатын Президент өзінің кезекті Жолдауында [2, 2 б.].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Сабитова Ш.А., Ордабаева А.Б. *Право человека на неприкосновенность частной жизни // Вестник КазНПУ им. Абая, серия "Международная жизнь и политика". – №1(48), 2017. – С.174.*

2 «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2012 ж. 14 желтоқсан. // www.adilet.zan.kz.

УДК 323.28 (574)

МРНТИ 11.25.41

Касенов Д.О.¹, Нурпейс Т.А.²

¹*магистрант 2 курса специальности 6МО20200 – «Международные отношения»,
кафедры международных отношений Института Сорбонна-Казахстан*

²*кандидат исторических наук, профессор
кафедры международных отношений КазНПУ имени Абая*

МЕРЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ТЕРРОРИЗМУ И РЕЛИГИОЗНОМУ ЭКСТРЕМИЗМУ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В данной статье рассматриваются меры противодействия терроризму и религиозному экстремизму в Республике Казахстан. Терроризм в его современном виде приобрел интернациональный, мировой масштаб, который в той или иной мере стал влиять на стратегические планы многих государств. Казахстан, как и ряд других государств столкнулся с внутренней и внешней проблемой безопасности государства. С целью противодействия угроз религиозного экстремизма и терроризма руководством страны были созданы и осуществлены политические, экономические, информационные и военные мероприятия, которые показали свою эффективность в борьбе с этой угрозой. Как показывает практика, необходимо вырабатывать все новые меры, механизмы для борьбы с терроризмом. В данной работе описывается политический контроль: основные элементы антитеррористической политики и общей уголовной политики государства. Значительное влияние в статье уделено проявлениям современного терроризма, мерам по пресечению экстремистских и террористических действий.

Ключевые слова: меры, терроризм, религиозный экстремизм, государство, безопасность, политика, угроза

Д.О. Касенов¹, Т.А. Нурпейс²

¹*Абай атындағы ҚазҰПУ аясындағы Сорбонна-Қазақстан Институты, халықаралық қатынастар кафедрасы, 6МО20200 – «Халықаралық қатынастар» мамандығының 2 курс магистранты*

²*Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің тарих ғылымдар кандидаты, Халықаралық кафедрасының профессоры*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ЛАНКЕСТІК ПЕН ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ШАРАЛАРЫ

Аңдатпа

Мақала Қазақстан Республикасындағы ланкестік пен экстремизмге қарсы іс-қимыл шаралар мәселелеріне арналған. Қазіргі заманғы терроризм халықаралық және жаһандық деңгейге ие болды,

ол белгілі бір дәрежеде көптеген мемлекеттердің стратегиялық жоспарларына әсер етті. Қазақстан бірқатар басқа мемлекеттер сияқты қауіпсіздіктің ішкі және сыртқы проблемасына тап болды. Діни экстремизм мен терроризмге қарсы тұру үшін, ел басшылығы осы қауіпке қарсы күресте тиімді болатын саяси, экономикалық, ақпараттық және әскери іс-қимылдарды жасап, жүзеге асырды. Тәжірибе көрсеткендей, терроризмге қарсы іс-қимылдың барлық жаңа шаралары мен тетіктерін әзірленуі қажет. Мақала саяси бақылауды сипаттайды: терроризмге қарсы саясаттың негізгі элементтері және мемлекеттің жалпы қылмыстық саясаты.

Түйін сөздер: шаралар, лаңкестік, діни экстремизм, мемлекет, қауіпсіздік, саясат, әлемдік, қауіп

D.O. Kassenov¹, T.A. Nurpeis²

¹Undergraduate of 2nd course speciality 6MO20200 – International relations, Department of international relations of the Institute Sorbonne-Kazakhstan in KazNPU named after Abai

²Candidate of Historical sciences, professor of chair International relations named after Abai

MEASURES OF COUNTERACTION TO TERRORISM AND RELIGIOUS EXTREMISM IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

This article examines measures to counter terrorism and religious extremism in the Republic of Kazakhstan. Terrorism in its modern form has acquired an international, global scale, which to some extent began to influence the strategic plans of many states. Kazakhstan, like a number of other states, has faced an internal and external problem of state security. In order to counter the threats of religious extremism and terrorism, the leadership of the country created and implemented political, economic, information and military measures that proved effective in combating this treat. As practice shows, it is necessary to develop all new measures and mechanisms for combating terrorism. This article describes political control: the main elements of antiterrorist policy and the general criminal policy of the state. Significant influence in the article is devoted to the manifestation of modern terrorism, measures to suppress extremist and terrorist actions.

Keywords: measures, terrorism, religious extremism, state, security, politics, world, threat

В первую очередь необходимо понимать и разграничивать понятия экстремизма и терроризма. В настоящее время экстремизм и терроризм являются одной из наиболее серьезных угроз в современном мире. Экстремизм (от лат. *extremus* – крайний, чрезмерный) – приверженность к крайним взглядам, или метод действия. Экстремизму могут быть подвержены как отдельные люди, так и различные организации, чаще всего политические. В числе политических экстремистских действий можно отметить следующие: беспорядки, террористические акции, партизанская война. В принципе, экстремисты, которые настроены наиболее радикальным образом, чаще всего отрицают какие-либо компромиссы, переговоры, не идут навстречу властям. Чаще всего рост экстремизма обусловлен следующими факторами как: социально-экономические проблемы, резкое падение уровня жизни населения, отсутствия политического плюрализма, то есть подавление действующей власти оппозиции и т.д. Поэтому экстремизм в подавляющем большинстве случаев остается единственным возможным решением возникших ситуаций, особенно когда государство охвачено революцией, гражданской войной. Чтобы понимать сущность и истоки экстремизма, необходимо выработать одно единственное определение понятия. На сегодняшний день существует проблематика определения этого понятия. В разных странах и разные времена было дано много разных юридических и научных определений понятию «экстремизм». В своей работе «Adressing Extremism» доктор Питер Т.Коулман и доктор Андреа Бартоли дали краткий обзор этого понятия:

Экстремизм – на самом деле сложное явление, несмотря на то, что его сложность часто бывает трудно увидеть и понять. Проще всего определить его как действия (а также убеждения, отношение к чему-то или кому-то, чувства действия, стратегии) личности, далекие от обычных общепринятых. В обстановке конфликта – демонстрация жесткой формы разрешения конфликта. Однако обозначение видов деятельности, людей и групп как «экстремистских», а также определение того, что следует считать «обычным» или «общепринятым» – это всегда субъективный и политический вопрос [1].

Другой автор, который является со-координатором Международного Движения по защите прав

народов В.Д. Трофимов-Трофимов. Принимая во внимание его определения понятия экстремизма, экстремизм не только связан с политикой, а распространяется на все виды человеческой деятельности: «Экстремизм – это идеология допустимости крайних мер, экстремумов социального поведения, для получения желаемого эффекта» [2]. В рамках данной трактовки термина «экстремизм» в последние годы вошло в практику понятие «потребительский экстремизм» – стремление недобросовестных клиентов получить определенную выгоду и доход, манипулируя законодательством в корыстных целях. Резолюция Парламентской Ассамблеи Совета Европы, принятая в 2003 г., содержит следующее определение: «экстремизм представляет собой форму политической деятельности, явно или исподволь отрицающую принципы парламентской демократии и основанную на идеологии и практики нетерпимости, отчуждения, ксенофобии, антисемитизма и ультра-национализма» [3]. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом дает следующее определение понятию «экстремизм»: «Экстремизм – какое-либо деяние, направленный на насильственный захват власти или насильственное удержание власти, а также на насильственное изменение конституционного строя государства, а равно насильственное посягательство на общественную безопасность, в том числе организация в вышеуказанных целях незаконных вооруженных формирований или участие в них, и преследуемые в уголовном порядке в соответствии с национальным законодательством Сторон [4]. Таким образом, на сегодняшний день не выработано единого определения данного понятия, существуют различные точки зрения и определения понятия. Приставка «религиозный» относительно понятия экстремизма подразумевает приверженность к какому-либо вероисповеданию. Религиозный экстремизм – в первую очередь это разновидность экстремизма, в основе которой лежит идеология и деятельность присуще отдельным лицам, принадлежащих к различным религиозным конфессиям и организациям, течениям и группам, которые отличаются приверженностью к крайне радикальным, фундаменталистским взглядам на толкование некоего вероучения, стремятся вступить в непримиримое противостояние, включая применение физического насилия, насильственный захват власти, насильственное изменение государственного строя с существующими религиозными традициями с целью их коренного изменения или уничтожения. Основой религиозного экстремизма является проявление крайней степени жестокости и агрессивности в сочетании с демагогией. Религиозный экстремизм способствует резкому росту напряженности, возникающему внутри религиозного сообщества. В современном мире религиозный экстремизм складывается, как вторжение религиозных или псевдорелигиозных организации в жизнь общества, при помощи которых делается попытка воплотить соответствующие модели поведения индивидов и переустройство как отдельно взятого религиозного сообщества, так и всего мира посредством глобализации [5].

Терроризм – это политика, основанная на систематическом применении террора. Несмотря на юридическую силу данного термина, его определение вплоть до настоящего времени остается неоднозначным. Проблема в том, как ограничить определение терроризма, чтобы под него не попадали деяния легитимных борцов за свободу. Синонимами слова «террор» (лат. terror – страх ужас) являются слова «насилие», «запугивание», «устрашение» [6]. Терроризм – это идеология насилия и практика воздействия на принятие решения государственными органами, органами местного самоуправления или международными организациями путем совершения либо угрозы совершения насильственных и иных преступных действий, связанных с устрашением населения и направленных на причинение ущерба личности, обществу и государству. Наиболее часто встречающиеся формы терроризма: это политический, националистический и религиозный терроризм. В Казахстане террористическая деятельность признана на законодательном уровне одной из угроз безопасности страны. Такой подход можно увидеть в Законе РК «О национальной безопасности РК» 1998., где в ст. 5 устанавливается перечень угроз. Согласно Закону, «угрозами национальной безопасности РК являются: разведывательная, террористическая, диверсионная и иная направленная на нанесение ущерба национальной безопасности Казахстана деятельность специальных служб и организаций иностранных государств, а также отдельных лиц» [7]. Также, если экстремизм рассматривать как преступление, то в Законе РК «О противодействии экстремизму» ярко отображены основные цели. В нем религиозный экстремизм определяется как действия, преследующей своей целью «разжигание религиозной вражды или розни, в том числе связанной с насилием или призывами к насилию, а также применение любой религиозной практики, вызывающей угрозу безопасности, жизни, здоровью, нравственности или правам и свободам граждан», а политический экстремизм как действия, направленные на «насильственное изменение конституционного строя,

нарушение суверенитета РК, целостности, неприкосновенности и неотчуждаемости ее территории, подрыв национальной безопасности и обороноспособности государства, насильственный захват власти или насильственное удержание власти, создание, руководство и участие в незаконном военизированном формировании, организация вооруженного мятежа и участие в нем, разжигание социальной, сословной розни [8].

Все чаще ряды террористов вступают очень молодые граждане нашего общества, еще не окрепшие духом. В силу своей молодости, полученного воспитания, окружения, не сложившегося мировоззрения молодежь становится «слепым орудием» в руках экстремистов, вокруг развивается культ насилия, обесценивается человеческая жизнь, растет озлобленность, жестокость, цинизм, взаимная ненависть между народами и социальными группами. Отвергая все, что было связано с прошлым мировоззрением, и активно впитывая новые, по их мнению, справедливые, взгляды, они сами не замечают, что становятся одураченными марионетками в руках террористических и экстремистских воротил. Современный терроризм представляет собой мощные структуры, с должным оснащением и вооружением. Примеры Сирии, Ирака, показывают, что современный терроризм с помощью спонсоров и доноров может вести диверсионно-террористическую войну, принимать участия в крупных вооруженных конфликтах. Противодействие терроризму и религиозному экстремизму в Казахстане имеет превентивную направленность и является одним из направлений в обеспечении национальной безопасности государства. Основным инструментом в противодействии терроризму и экстремизму в РК выступает научно-правовая база. Точкой отчета по профилактике и пресечению преступлений, которые представляют угрозу национальной безопасности РК, послужило введение в действие с 1 января 1998 г. Уголовного Уголовно-процессуального кодексов РК. Правовой и организационной основой в противодействии терроризму и экстремизму в нашей стране выступил Закон РК «О борьбе с терроризмом» от 1999 г. Были также приняты в последующем целый ряд документов в последовательной реализации единой антитеррористической политики при четком разграничении компетенции государственных органов и координатора в лице КНБ.

1. Указ Президента РК от 10 февраля 2000 г. №322 «О мерах по предупреждению и пресечению проявлений терроризма и экстремизма.

2. Государственная программа борьбы с терроризмом и иными проявлениями экстремизма и сепаратизма в РК на 2003-2005 гг. И пролонгированная на 2004-2007 гг.

3. Закон РК от 18 февраля «О противодействии экстремизму»

4. Закон РК от 12.11.2008 г. «О внесении дополнений и изменений в некоторые законодательные акты РК по вопросам обеспечения национальной безопасности».

5. Закон РК от 28.08.2009 г. №191-IV «О противодействии легализации доходов, полученных незаконным путем, и финансирование терроризма».

6. Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму в РК на 2013-2017 годы.

Государственная программа по противодействию религиозному экстремизму и терроризму на 2013-2017, которая была принята указом Президента, где основой обеспечения безопасности человека, общества и государства посредством предупреждения проявлений религиозного экстремизма и предотвращения угроз терроризма [9]. При этом особое внимание программой уделено привлечению общественности к профилактической работе и модернизации информационно-пропагандистской работы с целевых групп. Достижение этой цели будет обеспечено совершенствованием мер профилактики религиозного экстремизма и терроризма, повышением эффективности выявления и пресечения указанных проявлений, а также совершенствованием системы мер ликвидации и минимизации последствий экстремистской и террористической деятельности. В целом государственная программа позволит укрепить общегосударственную систему противодействия религиозному экстремизму и терроризму [10]. В свою очередь РК присоединилась к 14 международным универсальным инструментам по борьбе с терроризмом. Государством предпринимаются всевозможные, всеохватывающие меры для сохранения стабильной и спокойной обстановки в стране. Много было сделано за последние годы в совершенствовании, модернизации правовой и организационной базы для профилактики, предупреждения и выявления предпосылок религиозного экстремизма и терроризма на территории страны, в свою очередь были созданы и продолжают создаваться все необходимые мероприятия, вырабатываться механизмы для обеспечения безопасности общества от различных угроз терроризма и экстремизма.

Список использованной литературы:

- 1 Coleman Peter T.; Bartoli Andrea. *Addressing Extremism. The International Center for Cooperation and Conflict Resolution (ICCCR), Teachers College, Columbia University // The Institute for Conflict Analysis and Resolution (ICAR), George Mason University.* – p.2.
- 2 Трофимов-Трофимов В.Д. *Экстремизм.* 2011. [Электронный ресурс]. URL <https://moluch.ru/archive/115/30431/>
- 3 Резолюция 1344 (2003). *Об угрозе для демократии со стороны экстремистских партий и движений в Европе.*
- 4 *Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом от 15 июня 2001 г. (п.3 ч.1 ст.1).*
- 5 [Электронный ресурс]. https://ru.wikipedia.org/wiki/Религиозный_экстремизм
- 6 [Электронный ресурс]. <https://ru.wikipedia.org/wiki/Терроризм>
- 7 Закон РК РК о национальной безопасности от 26 июня 1998 г. №223-І (ст.5).
- 8 Закон РК о противодействии экстремизму от 18 февраля 2005 г. №31-ІІІ.
- 9 *Государственная программа о противодействии религиозному экстремизму и терроризму на 2013-2017 гг.* [Электронный ресурс]. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U1300000648>
- 10 *Экстремизм и терроризм в Казахстане* [Электронный ресурс]. http://mvd.gov.kz/portal/page/portal/CriminalExecutive/kuis_pages/kuis_structure/kuis_operational_gov/34EB3B416A629700E053030F11AC37F3

УДК 327 (4/9); 930 22 (4/9)
МРНТИ 11 25 91

Курманбаева Г.Д.¹, Симтиков Ж.К.²

¹*магистрантка 2 курса специальности «Международные отношения» КазНПУ имени Абая*

²*д.п.н., руководитель кафедры международных отношений КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

НОВЫЙ ШЕЛКОВЫЙ ПУТЬ

Аннотация

С появлением такого термина как Новый Шелковый Путь, многие ученые, политологи, экономисты стали задумываться об истинном его назначении для Китая. В широком смысле слова Великий Шелковый путь – это трансконтинентальная магистраль, соединяющая Восток и Запад. На современном этапе мы называем это Новый Шелковый путь – т.е., это транспортная система, внедряемая Китаем в сотрудничестве с другими странами для транспортировки грузов и пассажиров по суше из Китая в Европу.

В статье рассматриваются роль Нового Шелкового Пути для Китая и его влияние на другие страны. Также о путях создания крепкого сотрудничества в регионе с Казахстаном и Россией в рамках этого проекта. Значение Нового Шелкового Пути во внешней политике и экономике Китая будет рассматриваться с различных точек зрения.

Ключевые слова: Китай, Новый Шелковый путь, трансконтинентальная магистраль, Казахстан, Россия, Центральная Азия, транспортные коридоры, торговля

Г.Д. Курманбаева¹, Ж.Қ. Симтиков²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ «Халықаралық қатынастар» мамандығының 2 курс магистранты

²Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің саяси ғылымдар докторы, халықаралық қатынастар кафедрасының меңгерушісі

ЖАҢА ЖІБЕК ЖОЛЫ

Аңдатпа

Жаңа Жібек Жолы терминінің пайда болуымен көптеген ғалымдар, әлеуметтанушылар, экономистер бұл сөздің түпкі мән-мағынасына ойлана бастады. Ұлы Жібек Жолы сөзі кең мағынада – Шығыс пен Батысты қосатын трансконтинентальды магистраль дегенді білдіреді. Қазіргі деңгейде біз оны Жаңа Жібек жолы деп атаймыз. Яғни, бұл Қытайдан енгізілген жер үсті жүк және жолаушы тасымалының басқа мемлекеттермен бірлескен, Қытай мен Еуропа арасындағы транспорттық жүйе. Мақалада Жаңа Жібек жолының Қытайға және басқа мемлекеттерге ықпалы қарастырылады. Және бұл жобада Қазақстан мен Ресей мемлекеттерімен өте берік қарым қатынас құру жолдары анықталған. Қытайдың сыртқы саясаты мен экономикасына Жаңа Жібек жолының маңызы әртүрлі көзқараспен сипатталады.

Түйін сөздер: Қытай Жаңа Жібек жолы, Трансконтинентті магистраль, Қазақстан, Ресей, Орта Азия, транспорттық дәліз, Сауда-саттық

G.Kurmanbayeva¹, Zh.Simtikov²

¹Undergraduate of 2nd course, Department of international relations of KazNPU named after Abai

²Doctor of political sciences, chairperson of chair International relations
Kazakh National Pedagogical University named Abai

NEW SILK ROAD

Abstract

With the advent of such a term as the New Silk Road, many scientists, political scientists, economists began to think about its true purpose for China. In the broad sense of the word, the Great Silk Road is a transcontinental highway connecting the East and the West. At the present stage, we call it the New Silk Road – ie, it is a transport system implemented by China in cooperation with other countries for transporting goods and passengers overland from China to Europe. The article examines the role of the New Silk Road for China and its impact on other countries. Also on the ways to create strong cooperation in the region with Kazakhstan and Russia within the framework of this project. The significance of the New Silk Road in China's foreign policy and economy will be examined from different points of view.

Keywords: China, New Silk Road, transcontinental highway, Kazakhstan, Russia, Central Asia, transport corridors, trade

Проект Нового Шелкового Пути (далее – НШП), который называют «Один пояс – один путь», является очень перспективным для торговли и экономики не только самого Китая, но и всех стран, которые находятся на пути следования Нового Шелкового Пути. Но отношение к данному проекту Китая в мире очень противоречивое. Мнения разделены на два лагеря. Одни в этом видят большие перспективы и выгоду для всех вовлеченных стран, а другие лишь желание Китая распространить свое влияние и гегемонию в мире, прикрываясь благими намерениями. В любом случае проект является очень масштабным.

По самым скромным оценкам, НШП втянет в свою орбиту 4,4 миллиарда человек – более половины населения Земли. Весной 2015 года для реализации проекта был создан инвестиционный фонд Silk Road Company, и было выделено 40 млрд. долларов – крайне небольшая по меркам Китая сумма. В дальнейшем предполагается многократное увеличение этой суммы и участие в финанси-

ровании проекта исламских и европейских стран. Ранее, в октябре 2014 года, китайцами был создан Азиатский банк инфраструктурных инвестиций (АБИИ) – международный инвестиционный банк, который в СМИ называют конкурентом МВФ и Всемирного банка. К маю 2015 года в АБИИ уже состояли почти 60 стран – большинство стран Азии и все ключевые страны Европы [1]. Интересы Китая в продвигаемой им масштабной стратегии «Нового шёлкового пути» крайне многообразны:

• **Новые транспортные коридоры должны сократить сроки перевозки грузов из Китая в Европу с нынешних 45-60 суток морским путём до 10-13 дней сухопутным путём.** Это позволит существенно оптимизировать поставки и удешевить многие китайские товары, укрепить положение Китая на европейских и азиатских рынках, а также занять новые рынки в Африке и на Ближнем Востоке [1].

• **Завоевание новых рынков чрезвычайно важно для роста замедляющейся в последние годы китайской экономики.** Хотя в Китае ещё остаются сотни миллионов крестьян, не вовлечённых в современный экономический и технологический уклад жизни, всё же человеческие ресурсы Китая не бесконечны. Продолжение роста и развития требует находить всё более и более масштабное применение китайским товарам, технологиям и инвестициям за рубежом [1].

• **Китай весьма заинтересован в выходе китайских железнодорожных и строительных компаний далеко за пределы своих границ, чтобы обеспечить эти отрасли работой на десятилетия вперёд.** К 2014 году в Китае было построено около 16 тысяч км высокоскоростных железнодорожных магистралей (60% всей мировой сети ВСМ), а к концу десятилетия общая протяжённость сети ВСМ в Китае должна достигнуть 30 тысяч км. В эту отрасль вложены огромные ресурсы, обеспечивая поражающие воображение темпы строительства высокоскоростных трасс, и китайское руководство понимает, что довольно скоро высокоскоростная сеть в Китае достигнет предела «насыщения» и экономической рентабельности, даже при колоссальных размерах населения и территории. Поэтому китайцы предпринимают значительные дипломатические и организационные усилия. Так, в октябре 2014 года произошло слияние крупнейших китайских производителей железнодорожной техники CNR и CSR, объединившихся для совместного выхода на мировой рынок и конкуренции с иностранными компаниями, такими как Siemens и Bombardier. Китайцы охотно берутся строить инфраструктуру даже в слабо развитых и нестабильных странах Африки – так, планируется строительство железной дороги в Восточной Африке по территории Кении, Уганды, Руанды, Бурунди и Южного Судана, а в конце 2014 года был заключён контракт на \$12 млрд со строительством железнодорожной магистрали вдоль побережья Нигерии [1].

• **Тем более Китай заинтересован в строительстве железных дорог в соседних с ним странах, в выстраивании, насколько возможно, интегрированной с внутрикитайской железнодорожной сети.** Как стало известно в мае 2015 года, Китай готов инвестировать до 300 млрд рублей в строительство высокоскоростной железнодорожной магистрали (ВСМ) Москва-Казань. Первая в России полноценная выделенная ВСМ протяжённостью 770 км должна сократить время пути между Москвой и Казанью с 11,5 до 3,5 часов. Магистраль предполагается строить с привлечением китайских технологий и на кредиты китайских банков, а поставлять материалы и подвижной состав в основном будут российские компании [1].

Количество стран, регионов и международных организаций, которые подписали договоры о сотрудничестве с Китаем в рамках совместного развития инициативы «Нового шёлкового пути», достигло 69, сообщает 17 августа агентство «Синьхуа». По словам пресс-секретаря Государственного комитета по развитию и реформам КНР (NDRC), соглашения содержат также сделки о сотрудничестве в различных сферах, включая инфраструктурное строительство, финансовое сотрудничество и культурные обмены [2]. Более 4 тыс. рейсов грузовых поездов было осуществлено между Китаем и Европой с прохождением через 12 европейских стран и 31 город [2].

В вопросе финансов Китай подписал валютные своповые договоры с 22 странами и регионами вдоль «Нового шёлкового пути» на общую сумму около одного триллиона юаней (порядка \$150 млрд) [2]. В настоящее время происходит переосмысление роли Азии в мировой экономической системе. Неоспоримым фактом является то, что Азия стала двигателем мировой экономики, а глобальному хозяйству все более становятся присущи азиатские черты [9].

Вдобавок ко всему Китай подписал договоры о сотрудничестве в сфере образования с более чем 60 странами, а также заключил партнерское соглашение со Всемирной организацией здравоохранения (ВОЗ) с целью продвижения проектов в сфере здравоохранения [2].

Колоссальный масштаб данных цифр не может не удивлять. Проект НШП вовлек в

сотрудничество пол мира и почти весь Евразийский континент. Всего этого Китаю удалось достичь в русле сотрудничества и партнерства. Несмотря на ряд мнений о том, что инициатива Китая заключается не в экономическом сотрудничестве, а в усилении влияния на континента, очень большое количество стран заинтересовалось в участии в проекте.

Участие России в проекте НШП нельзя назвать однозначным. Конечно же сыграло свою роль внешнеполитические отношения России с Западом. Для экономики России этот проект очень важен. В 2017 году Россия была под угрозой выпадения из проекта в связи с постройкой железнодорожной магистрали Баку – Тбилиси – Карс в обход России.

В сентябре 2017 началось сервисное обслуживание новой железной дороги от Баку (порт Алят) через Тбилиси до турецкого города Карс. Протяженность магистрали Баку – Тбилиси – Карс (БТК) составила 826 км. Как ожидается, БТК начнет полноценно работать в начале 2018-го. И он должен стать составной частью «Нового шелкового пути» – китайского мегапроекта «Один пояс – один путь», призванного соединить Китай скоростным и безопасным торговым коридором с Европой [3].

В первые годы эксплуатации по магистрали предполагается перевозить 1 млн. пассажиров и 6,5 млн. тонн грузов, на втором этапе объем грузоперевозок может достичь 17-20 млн. тонн и до 2 млн. пассажиров в год [3].

К началу 2015 года стала определяться конкретная стратегия Пекина, когда руководство Китая обрисовало план НШП. По странам Центральной Азии запущены земельные реформы – и Казахстан играет ключевую роль [4].

В Казахстане были сделаны значительные инвестиции в укрепление его позиций в качестве транзитного коридора. В том числе более 3,5 млрд. долл. США в «Хоргос – Восточные ворота», сухой порт на восточной границе с Китаем. COSCO Shipping, один из крупнейших в мире поставщиков логистических услуг, и Lianyungang Port Holdings Group недавно приобрели доли в проекте, тем самым сделав его транснациональным, и предоставив казахстанской стороне возможность выиграть от огромного опыта партнёров. Другие значительные инвестиции включают железную дорогу Шалкар-Бейнеу, Жезказган-Саксаульскую железную дорогу и Курыкский порт. В результате увеличение коридоров и пропускной способности укрепит роль Казахстана как транзитного региона. По оценкам «Самрук-Қазына», инвестиции в инфраструктуру будут ежегодно вносить вклад в экономическое развитие Казахстана на уровне 0,1%-0,2% в течение следующего десятилетия [4].

В ближайшие годы КТЖ и частные компании могут капитализировать новые существенные потоки доходов в связи с 10-кратным увеличением транзитных контейнерных перевозок. Когда бюрократические препятствия будут устранены, контейнерные транзитные поезда смогут максимально быстро и беспрепятственно проходить через территорию Казахстана [4].

Для Казахстана проект НШП является выгодным в части, касающейся развития торговли и товарооборота. У казахстанских производителей появляется возможность выхода на европейские рынки. Другим положительным фактором является развитие транспортной инфраструктуры и транспортной системы. Доктор политических наук, профессор Шалтыков А.И. отмечает, что между двумя странами заключен ряд соглашений по сотрудничеству в различных отраслях экономики. В том числе в металлургии, машиностроении, переработке нефтепродуктов [10].

В настоящее время существуют три эксплуатационных железнодорожных коридора, которые физически соединяют Китай и Европу. Северный коридор проходит в основном по территории России и большей частью идет по маршруту Транссибирского экспресса. Центральный маршрут проходит по всей территории Казахстана, подключаясь к северному маршруту на западе России. Южный маршрут проходит через Казахстан в Актау и либо пересекает Каспийское море (на пароме), либо продолжается до Ирана, прежде чем пересечь Азербайджан, Грузию и Турцию. Время в пути по каждому коридору составляет от 10,5 до 16 дней [5].

Северные и центральные сухопутные маршруты Нового Шелкового пути в настоящее время находятся на подъеме, а южный сейчас только начинает развиваться. Более развитые маршруты эффективно связывают между собой только три крупные таможенные зоны – Китай, Евразийский экономический союз и ЕС – что составляет всего лишь два пограничных перехода по маршруту протяженностью более девяти тысяч километров, южный маршрут несколько сложнее. Входя в Казахстан из Китая в Хоргосе, этот маршрут затем минует отдельные таможенные пункты в Азербайджане, Грузии и Турции, прежде чем присоединиться к европейской железнодорожной сети [5].

Существуют мнения, что проект НШП сомнителен и не проработан, поэтому китайцы зачастую

называют НШП не проектом, а инициативой. По мнению Тимофея Бордачева, директора евразийской программы международного дискуссионного клуба «Валдай», экономический пояс шелкового пути (ЭПШП) – масштабная политико-экономическая инициатива, потенциально очень значимая, но пока не наполненная никаким практическим и концептуальным содержанием, совершенно непроработанная. Андрей Карнеев же, заместитель директора Института стран Азии и Африки МГУ, утверждает, что ЭПШП – мегапроект с участием десятков стран, и сам его масштаб создает некоторые сложности. Каждое из государств держится за свой суверенитет. Даже внутри Евросоюза есть острейшие противоречия по тем или иным вопросам, здесь же отдельные страны, которые далеко не во всем друг с другом согласны [7].

По расчетам Алексея Безбородова из Infra News, цена за доставку 40-футового контейнера из западного Китая в Германию с 2014 г. снизилась с \$5500-6000 до \$3200-3700, причем значительную роль тут сыграл не еще не построенный Шелковый путь, а девальвированный рубль. Но цена доставки по морю была вдвое ниже – \$1300-1700. Сейчас ставки сравнялись из-за обновления флота и изменения расписаний у транспортных компаний, но к концу года морской маршрут опять окажется как минимум в 1,5 раза дешевле сухопутного. Транзит через РФ и Казахстан обслуживает теперь примерно 1,6% торговли между Китаем и Европой, а не 0,7%, как в предыдущее десятилетие, но рост идет с очень низкой базы и преимущественно за счет задействования существующей инфраструктуры, а не инвестиций в новую. Кроме того, по данным Европейской торговой палаты в Китае, лишь каждый пятый поезд из ЕС в КНР заполняется товарами, остальные четыре сначала везут китайские товары на Запад, а обратно идут порожняком. Своего экспорта в Европу у западных регионов Китая почти нет: экспортные кластеры по-прежнему концентрируются на востоке КНР и оттуда грузы дешевле отправлять морем [6].

Летом 2015 г. в Китае из-за несогласованных действий финансовых властей обрушилась биржа, уронив капитализацию рынка на \$4,5 трлн. Хотя потрясений удалось избежать, власти начали тотальную проверку всего финансового сектора страны, включая госбанки и ведущие институты развития – Банк развития Китая и Экспортно-импортный банк, на которые возлагались особые надежды при финансировании Шелкового пути. Параллельно Пекин начал системно расчищать долговые пирамиды местных властей, которые к концу 2014 г. составляли почти \$4 трлн., – деньги занимались через непрозрачные механизмы для финансирования заведомо некупаемых и ненужных инфраструктурных проектов, которые при этом создавали экономический рост, занятость, карьерное продвижение для чиновников, ну и возможности распила. К концу 2015 г., по отзывам инсайдеров, высшее китайское руководство во главе с Си впервые в истории адекватно увидело дыры в балансах ключевых элементов финансовой системы страны. Стало понятно, что воспроизводить ту же модель, приведшую к накоплению плохих долгов, за рубежом крайне опасно. Можно вынести в другую страну избыточные мощности, но дыру в балансе госбанка за границу не перенесешь [6].

Эксперт международного дискуссионного клуба "Валдай", директор Института истории, археологии и этнографии народов Дальнего Востока ДВО РАН Виктор Ларин считает, что в проекте "один пояс, один путь" все же больше геополитики, чем экономики.

По словам эксперта, "в китайском проекте больше геополитики, чем экономики, потому что главная идея геополитических доктрин Китая – это мирное окружение, а мирное окружение можно создать прежде всего экономическими методами – в этом Китай на 100% уверен". По мнению Ларина, в этом же заинтересована и Россия. Это – точка соприкосновения. Когда появляются конкретные интересы, они порой не совпадают и сильно расходятся. Однако они согласуются в процессе переговоров [8].

Руководитель программы "Россия в Азиатско-Тихоокеанском регионе" Московского центра Карнеги Александр Габуев в свою очередь отмечает, что Китай не навязывает соседним странам свой проект. "Он основан на том, что в Китае есть большая экономическая мощь, огромные запасы капитала, огромный опыт в строительстве инфраструктуры, большие рынки и т.д. И он готов это предоставлять окружающему миру для того, чтобы совместно развиваться", – сказал в беседе с РИА Новости Габуев [8].

Отвечая на вопрос, оправданы ли опасения, что от проекта Шелкового пути выиграет только Китай, он высказал мнение, что это будет "зависеть от мастерства переговорщиков и от того, как они умеют отстаивать свои экономические интересы" [8].

Список использованной литературы:

- 1 Новый Шелковый Путь [Электрон. ресурс].
URL:https://ruxpert.ru/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B9_%D1%88%D1%91%D0%BB%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%8B%D0%B9_%D0%BF%D1%83%D1%82%D1%8C
- 2 Информационное агентство Regnum [Электрон. ресурс]. – 18.08.2017. – URL:<https://regnum.ru/news/2311421.html>
- 3 Рустем Фаляхов. «Шелковый путь»: Китай объедет Россию по кривой, «Газета.Ру» [Электрон. ресурс]. – 08.08.2017. – URL:<https://www.gazeta.ru/business/2017/08/05/10819363.shtml>
- 4 Казахстан и Новый Шелковый путь [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL:<https://www.pwc.kz/en/publications/new-2017/silk-way-publication-rus.pdf>
- 5 Уэйд Шепард. Многочисленные маршруты между Китаем и Европой: почему новый Шелковый путь станет настоящим поворотным моментом [Электрон. ресурс]. – 17.04.2017. – URL:<https://inosmi.ru/politic/20170418/239166335.html>
- 6 Александр Габуев. Шелковый путь в никуда [Электрон. ресурс]. – 14.05.2017. – URL:<https://www.vedomosti.ru/opinion/articles/2017/05/15/689763-shelkovii-put>
- 7 Алексей Наумов, Единая Евразия. Что собой представляет «новый Шелковый путь» и насколько он реален [Электрон. ресурс].
15.06.2016. – URL:https://lenta.ru/articles/2016/06/15/one_belt_one_road/
- 8 Риа Новости. Новый шелковый путь, или Как Китай хочет всех объединить [Электрон. ресурс]. – 13.05.2017. – URL:<https://ria.ru/economy/20170513/1494227526.html>
- 9 Мухашбаева А.К., Чумаченко Т.Н. Двусторонние отношения Казахстана со странами Центральной Азии // Вестн. КазНПУ. Сер. «Международная жизнь и политика». – 2016. – №1(44). – С.105.
- 10 Шалтыков А.И. Казахстан – ключевое звено Великого Шелкового Пути // Вестн. КазНПУ. Сер. «Международная жизнь и политика». – 2016. – №3(46). – С.20.

УДК 32:93/94

МРНТИ 11.01.65

Менилбаева Ж.Г.¹

¹магистрант КазНПУ им. Абая,

г. Алматы, Казахстан

САРЬАРКА – САКРАЛЬНОЕ МЕСТО В СОЗНАНИИ КАЗАХОВ

Аннотация

В статье приведены исторические сведения и название места "Сарыарка" в связи с сакральностью в регионе. Научный анализ истории происхождения названия "Сарыарка". Впервые предпринята попытка связать с понятием первичного наименования сарыарки исторические названия. Статья представляет собой обзор информации, связанной с историческими сведениями и названиями места «Сарыарка». Рассматриваются научные анализы об истории происхождения названия «Сарыарка». Впервые были попытки сопоставить понятие «Сарыарка» связать с понятием первичного наименования Сарыарки с историческими названиями. Даны научные, исчерпывающие объяснения. История казахского народа похожа на великие секреты глубокой скорби. Мы не можем сказать, что эта древняя история и история людей были завершены. Каждый год мы находим новые факты, письменные и естественные факты, связанные с историей наших людей, и наполнены данными об археологических, этнографических и нумизматических науках. Поэтому мы должны руководствоваться этими историческими событиями, прежде чем записывать историю и древнюю историю нашего народа. История казахского народа является частью истории народов мира и тесно связана с ней.

Ключевые слова: Сарыарка, сакральные места, источники, история, топонимика, археология, нумизматика, этнография, письменные данные, устные данные

Ж.Г. Меңілбаева¹

*¹Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық Университетінің магистранты,
Алматы қ., Қазақстан*

САРЫАРҚА – ҚАЗАҚТАРДЫҢ САНАСЫНДАҒЫ САКРАЛЬДЫ ОРЫН

Аңдатпа

Мақалада Сарыарқа өңіріндегі сакральды орындарға қатысты және тарихи атауына байланысты тың мәліметтер келтірілген. Сарыарқа атауының шығу тарихына ғылыми талдау жасалған. Сарыарқаның бастапқы атауын тарихи атаулары ұғыммен байланыстыруға алғаш рет талпыныс жасалған. Оған ғылыми, жан-жақты түсініктемелер берілген. Қазақ халқының тарихы терең сырды қойнына бүгіп жатырған кең байтақ жері секілді. Бұл халықтың көне тарихы мен бүгінгі тарихы күні бүгінге дейін толық жазылып бітті деп айта алмаймыз. Жыл сайын халқымыздың тарихына байланысты тың деректер, жазбаша және заттай деректер табылып, археологиялық, этнографиялық, нумизматикалық ғылым салаларына қатысты деректермен толығырақ түсуде. Сол себепті, халқымыздың көне тарихы мен бүгінгі тарихын жазбас бұрын осы тарихи жәдігерлерді басшылыққа алғанымыз дұрыс. Қазақ халқының тарихы әлем халықтарының тарихының бір тармағы, онымен тығыз байланысты.

Түйін сөздер: Сарыарқа, сакральды орын, мәліметтер, тарих, топонимика, археология, нумизматика, этнография, жазбаша деректер, ауызша деректер

Zh. G. Menilbayeva¹

*¹Abai KazNPU master of 2 course,
Almaty, Kazakhstan*

SARYARKA – THE SACRED PLACE IN THE CONSCIOUSNESS OF KAZAKHS

Abstract

Annotation article presents historical information and the name of the place "Sary-ARKA" with sacrality in the region. The scientific analysis of the history of the origin of the name "Saryarka". This is the first attempt to associate to the concept of primary names Saryarka historical names. The article presents a review of information related to historical information and names of places, "Sary-ARKA". Considered scientific tests about the history of the origin of the name "Saryarka". For the first time there have been attempts to associate the concept of "Saryarka" to associate with the concept of primary names Saryarka с historical names. Scientific, exhaustive explanations are given. The history of the Kazakh people is similar to the great secrets of deep sorrow. We can not say that this ancient history and the history of people were completed. Every year we find new facts, written and natural facts related to the history of our people, and are filled with data on archaeological, ethnographic and numismatic sciences. Therefore, we must follow these historical events before recording the history and ancient history of our people. The history of the Kazakh people is a part of the history of the peoples of the world and is closely connected with it.

Keywords: Saryarka, sacred places, sources, history, toponimika, archeology, numismatics, ethnography, written data, oral data

Под географическим термином Сарыарқа понимается обширное пространство, ограниченное на юге Арало-Балхашской низменностью до пустыни Бетпак дала, на севере – Западно-Сибирской низменностью, на западе – прикаспийской равниной и тургайской впадиной, а на востоке – долиной Иртыша. Это земля гор, сопок, холмов, место плодородных степей, поражающая сознание человека своим бескрайним простором и красотой...

Историк Утемиш хаджи в своем трактате «Табакат-и Насири» пишет: «Когда он (Джучи – старший сын Чингисхана, хан Золотой орды) увидел Кыпчакскую землю – Сарыарку, то он нашел, что во всем мире не может быть земли приятнее этой, воздуха лучше этого, воды слаще этой, лугов и пастбищ обширнее этих...». На фоне степей и холмов возвышаются величественные горные системы – известные Каркаралы, Баянтау, Ұлытау, Кент, Кокшетау, Ерементәу, Шынгыстау, Тарбағатай, Алтай и другие, издревле воспетые народными акынами и являющиеся родиной для каждого казаха.

По территории Сарыарки протекает множество больших и малых рек, одни из них текут на юг, в

Арало-Балхашский бассейн, другие, – на север, в бассейн Иртыша. Самыми крупными из них являются реки Иртыш, Есиль, Тобол, Нура, Сарысу... Почему эту землю предки нынешних казахов назвали Сарыарка? В научной литературе бытует прямой перевод на русский язык – Желтая спина. Сары – переведено как желтый, золотистый, рыжий цвет, и Арка – спина, позвоночник, спинной хребет. Выдающийся казахский ученый-археолог и этнолог А.Маргулан говорил, что перевод названия Сарыарка (Желтеющий хребет) знаменитым казахским геологом Медоевым «удачно передает геоморфологическое устройство и рельеф Центрального Казахстана». Однако перевод, сделанный Г.Медоевым, не может в полной мере объяснить сакральный смысл названия данной земли. Почему данная местность на Земле получила именно это имя, заинтересовало казахского мифолога Серикбола Кондыбая. Вот что он пишет: «Традиционно топоним Арка объясняется как «земля за спиной, со стороны спины (каз. арка), т.е. северная территория».

Возможно, это объяснение является правильным с точки зрения человека, ориентирующегося на юг, в сторону кублы. Однако в течение многих веков степняки ориентировались на восток, соответственно юг назывался онтүстік (правая сторона), а север – солтүстік (левая сторона), в таком случае аркой следовало бы называть западное направление (батыс).

Представление о Сарыарке как находящейся «сзади», возможно, было актуально для племен, населявших берега Сырдарьи, Чу и Таласа, однако Сарыарка – это ведь не край земли, во все времена территории к востоку от нее – Алтай и Саяны, к западу – Урал и др. степи были населены. Эти сомнения подталкивают нас к поиску другой этимологии этого загадочного топонима.

По мнению исследователей название Арка не было придумано казахами в XVII-XIX веках, а существовало издревле. В обзоре сведений относительно этого названия известный ученый-топонимист Е.Керимбаев отмечает, что название это существовало уже в VIII-XII веках в кипчакскую эпоху.

В написанной в XV веке на персидском языке «Родословной тюрков» (Шаджарат ал-атрак) встречается выражение «в земле кипчаков Арке», в «Родословной туркмен» Абульгази (XVII век) этот регион называется Арга.

В фольклоре современных потомков кочевых узбеков, ушедших с казахских земель вместе с Мухаммедом Шайбани, есть топоним Арқаюрт (Тюрк. юрт, йурт, каз. жұрт – дом, кочевое жилище, стоянка, поселение, род, родовая территория, владенье, земля, государство, народ. Сравним названия сел в Чечне –Хасав-юрт, Дада-юрт и т.д. – Пер.).

В энциклопедической справке об аргынах упоминается название земли, куда они некогда переселились, – Сарыарка. Это название сохранилось в записях таджикского путешественника XIII века Садидадина Ауфи.

Казахский топограф Е.Керимбаев отмечает наличие ряда топонимов с основой арка: «Такты-арка, Арга (Южный Урал), плато Арқалық, Ұлуғ-Арка (Алтай), Аркаим и др., т.е. название северной степи Сарыарка не является единственным. Все это указывает на необходимость искать другие объяснения топонима Арка».

Серикбол Кондыбай обосновывает происхождение слова Арка от слова Аргы, которое имеет смысл как потусторонний, древний. Казахское слово арка – спина, обратная невидимая, потусторонняя сторона, можно сопоставить с древнегреческим архэ, архи, архайос, совпадающим с казахским словом как по форме, так и по смыслу. Этот древнегреческий корень лежит в основе таких слов, как археология, архив, архаика.

Ключом к разгадке тайны слова Арка является казахская поговорка: «Әр сөздің түбі бір, түб атасы Мақы-би», которая переводится, как: «У всех слов один корень, и эти слова (языки) дал нам Майкы-би (мифический первопредок людей)».

Монгольский вариант эрхий, арийско-персидский – эрехша, аргаш, и, вероятно, греческий – орион были заимствованы этими языками в прототюркскую и тюркскую эпохи. Это слово перешло в греческий язык, – археос – сохранил тюркское значение «древний».

Таким образом слово Арка-имеет этимологию как древний, потусторонний. Второе слово Сары, которое переводился, как желтый, рыжий, светлый, возможно имеет второй смысл и, как мне кажется, имеет другой смысл перевода: великий, важный. Действительно, слово Сары очень часто встречается в именах например: Сарыбек, Сарыбай, Сармантай, Сартай, Сарканд или таких топонимах как Сарысу, Сарытау. Здесь слово «сары» несет в себе явно не цветное значение, а скорее обозначает величие или значительность.

Поэтому эти имена можно перевести на русский язык следующим образом: Сарыбек – Великий бек, Сарыбай – Великий бай, Сармантай – Великий Муж (ман), а Тай – первое живое существо, получится – Великий первомуж, Сарканд – Великий город, Сарысу – Великая река, Сарытау –

Великая гора, но не золотистая гора.

Действительно, в казахском языке при использовании слов, обозначающих цвет, часто вкладывается иной, второй смысл. Например, слово Кара – черный цвет – может переводиться как большой, значительный. Например: Каракыпшак Кобланды – Кобланды из рода многочисленных кипчаков, а не черных кипчаков, Карабай – Большой бай, а не Черный бай, Карагаш – большое дерево, Карасу – большая вода, Караоткель – большой брод.

Слово Кок – голубой или зеленый – иногда переводится как небо, небесный. Например, казахи не говорят о лошади белой масти – Ак ат-белая лошадь, а говорят Кок ат – небесная лошадь, и никогда не переводят это выражение как голубая лошадь (а в китайском календаре-есть год голубой лошади, кстати, это еще раз доказывает, что китайцы заимствовали календарь у тюрков и неправильно поняли смысл слова Кок ат).

Слово Коныр – коричневый – также имеет второй смысл – благой, священный. Есть множество имен – Конырхан, Конырбике, Байконыр, Коныр аулие, Коныркум, этимологию которых можно зачастую объяснить, не применяя перевод – коричневый, а употребляя слово священный.

Таким же образом можно переводить слово Ак – белый. Ак переводится как чистый, непорочный и т.д. Например, имена Акмарал, Акерке, Аксу переводятся как чистая, непорочная. Таким образом, слово Сарыарка должно переводиться дословно как «Великая древняя обжитая земля» или по смыслу – «Древняя Ойкумена».

Арийана вэджа

Сарыарка – это один из самых богатых природными ресурсами историко-географических регионов нашей страны, накопившей богатую духовную культуру. Так, уже в эпоху энеолита (4-3 тыс. лет до нашей эры) древним рудокопам Сарыарки были известны медные месторождения современного Жезказгана, Каркаралинска и рудного Алтая.

Древние шумеры называли себя рудокопами (кенгірлер), а древняя земля Казахстана, по всей видимости, являлась одним из трех очагов зарождения древнейшего человека на планете наряду с Восточной Африкой и районами Индокитая, Суматры и Явы.

Это подтверждают раскопки археологов. Уже доказано, что древнейшие племена Сарыарки были первыми металлургами на земле. Как отмечал российский исследователь Б.Грозный «... шумерский народ возник, скорее всего где-то в киргизской (казахской) степи, на границе между длинноголовыми древнейшими индоевропейцами и короткоголовыми туранцами».

Это предположение, высказанное в прошлом веке, о том, что шумерскую цивилизацию создали первые скотоводы и металлурги – выходцы из Южно-Сибирских и Казахстанских степей, все больше находит свое подтверждение в последние годы в связи с открытиями городов бронзового века, в частности – Аркаима, исследованиями древних ДНК (андроновцев, тагарцев, бегазы-дандыбаевцев), а также исследованиями лингвистов.

В эпоху бронзового века Сарыарка находилась в центре Арийана вэджа (Арийского простора). Дело в том, что племена, населявшие Сарыарку в железном веке, а это были прямые потомки людей бронзового века – андроновцев, тагарцев, бегазы-дондыбаевцев, первыми на Земле перешли на кочевое скотоводство. Под именем арии они распространились по всему миру, а их родину – Сарыарку и Южно-Сибирские степи – стали называть Арийана вэджа – Арийский простор.

По преданиям, здесь родился первый пророк на Земле – Заратуштра (Жаратушы – переводится с каз., создатель, творец), гимны которого – Веды и Гаты – сохранились на иранском языке в книге Авеста. Никто не знает, на каком языке говорил Заратуштра, так как он жил примерно за 15 веков до нашей эры, оригинальной книги Авесты не существует, однако сохранилась копия Авесты на авестийском-иранском языке, датируемая 6-м веком до нашей эры.

В Авесте имеются строки, воспевающие родину Заратуштры, где полгода зима и лежит снег, где с вершины гор течет река Ардви (Иртыш), впадающая в бурлящее у подножья Харайти (Алтай) море (озеро) Ворукаша (Зайсан). К югу от горы первочеловек Йима (Майкы-би) по велению верховного бога Ахура-Мазды создал чудесную страну Арийана вэджа – Сарыарку.

Если посмотреть на археологическую карту Казахстана, то можно с уверенностью сказать, что Сарыарка – просто Клондайк для археологов. На этой территории десятки древних поселений, курганов бронзового и железного веков, общий список памятников только по Карагандинской области содержит около 1500 позиций. Именно в Сарыарке похоронен мифический «Отец» шести тюркских народов, в том числе и казахов, – Алашахан.

Последние исследования подтвердили, что именно на данной земле впервые была одомашнена лошадь,

изобретена колесница, с древнейших времен в больших объемах производились медь, бронза и железо.

Как пишет казахский историк А.Нарымбаева: «Это стало возможным благодаря тому, что первобытные люди (кроманьонцы), населявшие Сарыарку и Южную Сибирь в неолите, свершили неолитическую революцию, усовершенствовав орудия труда и оружие каменными наконечниками, что дало огромное преимущество для выживания и развития».

ДНК-исследования генеалогии человека позволили исследовать всех людей на Земле, разбив их на генеалогические группы – гаплогруппы, которые обозначены буквами. Люди одной гаплогруппы имеют одного общего для них предка в далёкой преистории. Гаплогруппа в силу ее наследственной неизменности одинакова у всех мужчин (Y-ДНК) одного народа на протяжении веков. У каждого биологически самобытного народа есть своя гаплогруппа, отличающаяся от гаплогрупп других народов. Фактически – это и есть генетический маркер народа. Цель генетических исследований – проследить путь одного этноса, одного народа за тысячелетия его истории.

Генетики установили, что примерно 15-20 тысяч лет назад древние носители Y-хромосомы гаплогруппы R, проживавших в степных зонах южной Сибири и Казахстана, разделилась на две гаплогруппы – R1a и R1b.

Как доказано учеными (Р.Р. Байтасов – генетик из Белорусского государственного университета и др.), носители гаплогруппы R1a были далекими предками нынешних тюркских народов. Через тысячи лет они стали называться ариями.

Вторые R1b еще в эпоху неолита мигрировали в Европу и приняли участие в этногенезе многих европейских народов. Обычно данную группу генетики называют европейской.

Носители гаплогруппы R1a в последующие за бронзовым периодом века перешли на кочевое скотоводство и освоили производство железа, изобрели юрту, получили кумыс и создали первую кочевую цивилизацию. Обладая преимуществами – мобильностью (колесницами) и оружием из металлов, будучи воинственными завоевателями, они частично мигрировали в более благоприятные климатические зоны оседлых земледельцев.

К миграции этих арийских племен – саков (саки – азиатские скифы) – с территории Сарыарки и Семиречья на территории Ирана, Индии, Памира, Афганистана привели также и внутренние войны. Так, во 2 веке до нашей эры на территорию Сарыарки и Семиречья вторглись белые гунны – эфталиты, которые сокрушили сакские племена и вынудили их переселиться через Памир, Гиндукуш в Индию.

Часть сакских племен в результате миграций, приблизительно к 7-9 векам до нашей эры, появляются на северном Кавказе, Балканах, и Южнорусских степях.

Таким образом, арии – саки, скифы и родственные им племена сарматов и гуннов, расселившись на обширных пространствах Евразии, – постепенно исчезли, однако передали потомкам и сохранили свои гены (Y-хромосомы) во многих современных народах.

Широкомасштабные генетические исследования, проводимые в последние 10-15 лет по всему миру такими компаниями, как Family Tree DNA (США) и другими фирмами, позволили взглянуть на генетический фонд каждого этноса с точки зрения их происхождения. Генетики подтвердили центрально-азиатское происхождение гаплогруппы R1a, которую принято считать арийской. Носители гаплогруппы R1a в настоящее время выявлены у всех современных тюркских народов:

Котоны (монголоязычные уйгуры) 82,0%, Киргизы 63,0%, Шорцы 58,8%, Алтайцы 53,0%, Татары 34,1%, Чувашаи 31,6%, Узбеки 30,0%, Уйгуры 28,6%, Хакасы 28,3%, Карачаевцы 27,54%, Башкиры 26,3%, Балкарцы 25,74%, Азербайджанцы 19,0%, Каракалпаки 18,2%, Тувинцы 14,0%, Кумыки 13,2%, Гагаузы 12,5%, Турки 6,9%, Туркмены 6,7%, Казахи 14,0%, Якуты 3,2%. Кроме того, генетики выявили, что «восточноазиатские» гаплогруппы (N, O, C), присущие монголоидным народам, у «западных» тюркских народов (азербайджанцев, турков, туркмен, гагаузов, карачаевцев, балкарцев, кумыков) не обнаружены.

На основе анализа данных Y-ДНК генеалогии тюркскоязычных народов Поволжья, Сибири, Кавказа и Центральной Азии установлено, что гаплогруппа R1a изначально была древнетюркской гаплогруппой и носители ее были европеоиды. А тот факт, что у всех древних мужчин, захороненных в евразийских курганах, обнаружена эта гаплогруппа, является ещё одним доказательством того, что так называемые андроновцы, афанасьевцы, тагарцы, бегазы-дандыбаевцы, их потомки пазырыкцы, скифы, родственные к скифам сарматы, аланы были тюркскими народами и являются древними предками современных тюрков.

Об этом в своих исследованиях пишут большинство зарубежных и российских генетиков. Так,

например, российские исследователи В.Г. Волков, В.Н. Харьков, О.В. Штыгашева, В. Степанов, М.А. Дроздов в статье «Генетическое исследование хакасских и телеутских сеоков» пишут: «Практически все гаплогруппы R1a у хакасов и шорцев входят в единую группу и отличаются от гаплогруппы R1a других этносов, но имеют явное сходство с гаплогруппами носителей тагарской археологической культуры. Таким образом, данные алтайские сеоки (останки древних людей на Алтае, Саянах) являются прямыми потомками тагарцев (тагарцы – жители эпохи позднего бронзового века Саян)».

Славянские народы – русские, украинцы, белорусы, поляки – также имеют высокий процент гаплогруппы R1a. Например, у русских, в некоторых южных областях, этот показатель доходит до 50%, однако данная гаплогруппа у славянских народов является приобретенной в результате длительного исторического процесса ассимиляции тюркскоязычных потомков: скифов, сарматов, гуннов, хазар, болгар, печенегов, торков, берендеев, гузов, половцев.

Действительно, носители гаплогруппы R1a у славян по крови являются арийцами, как указывает российский ученый А.Клесов. Однако генетический маркер R1a они приобрели от носителей гаплогруппы, пришедших с востока – Сарыарки и Южной Сибири, а не пришедших из Европы.

Ранее согласно Европоцентристской теории считалось, что европейские народы или арийцы (R1a) пришли в Азию и создали кочевую цивилизацию в Азии (одомашнили лошадь, изобрели колесо, создали колесницы, освоили металлургию и т.д.).

Однако согласно анализам предковых ДНК и благодаря археологическим открытиям установлено, что расселение носителей гаплогруппы R1a произошло из Азии в Европу, а не наоборот.

Таким образом, котоны, киргизы, алтайцы больше всех сохранили свои предковые арийские гены по сравнению с другими тюркскими народами. Современные таджики, считающиеся арийцами, в среднем имеют 30% носителей гаплогруппы R1a. Теория об осетинском (иранском) происхождении аланов (кочевых племен северного Кавказа) не подтвердилась, как оказалось, осетины относятся к другой гаплогруппе – G2 и не имеют арийских корней. На карте расселения человека представлены и другие гаплогруппы, которые условно разделены на группы, носителями каких приблизительно языков и языковых семей они являются:

C3 – монголы;

N – Финно-Угры;

J2 – Средиземноморцы;

E1b – Иллирийцы;

I – Европейцы (англосаксы, славяне, балты);

R1a – Арийцы (тюрки);

R1b – Европейцы (кельты).

Генетические исследования привели к прорыву в исторической науке, научные открытия генетиков, археологов и лингвистов подтвердили отсутствие следов пребывания иранских или так называемых индоевропейских народов на территории Сарыарки и южной Сибири в древние времена. Поэтому гипотеза об индоевропейском происхождении создателей колеса и боевых колесниц рушится. Изменилось мнение о центрах и очагах зарождения металлургии.

Генетика дополнила имеющуюся информацию о путях миграции древних жителей степной зоны Сибири и Казахстана. Об этом очень хорошо пишут историки и лингвисты Амангельды Нарымбаева и Гумбатов Гахарман, Михаил Дроздов и др. В связи с появлением работ этих авторов в исторической науке постепенно идет очищение от догматических представлений о роли кочевников – тюрков в истории человечества.

Таким образом, в исторической науке произошло революционное открытие, доказывающее, что далекие предки современных иранцев, таджиков, цыган, индусов в целом не все являются ариями, а только те, которые имеют гаплогруппу R1a. Более того, выяснилось, что изначально предки носителей R1a были тюркскоязычными.

Нынешним ариям (иранцам, таджикам, цыганам, индусам, осетинам) надо осознать, что Заратуштра возможно пел Гаты и Веды на тюркском языке для тюркскоязычной правящей верхушки ариев. Передав веру, как это бывает, тюркскоязычные пришельцы (туранцы), ассимилировались местным оседло-земледельческим населением, которое стало называться иранцы (от слова Арии). Аналогичный пример с историей образования Болгарского государства. Хан Аспарух привел тюркскоязычных болгар на славянские земли и основал государство – Болгарию. Пришлые болгары ассимилировались местными славянами, передав им имя – болгары, а сами по прошествии веков

растворились в новой нации.

Между тем, Википедия дает следующее определение: «Арии – самоназвание исторических народов древнего Ирана и древней Индии (II-I тыс. до н.э.), говоривших на арийских языках индоевропейской семьи языков. Языковая и культурная близость этих народов заставляет исследователей предполагать существование изначальной праарийской общности (древних ариев), потомками которой являются исторические и современные арийские, или как их ещё называют, индоиранские народы».

Для того, чтобы отличать их от других ариев, которые являются генетическим ариями (носители гаплогруппы R1a), теперь можно классифицировать группы тюркоарий, славяноарий, монголоарий и т.д. В этом случае все будут понимать, что если мы говорим ираноарии, то это ираноязычные персы, индусы и т.д., то есть это генетические арии, или носители гаплогруппы R1a.

Если задаться вопросом, почему идеологи фашистской Германии хотели иметь арийское происхождение, то ответ окажется очень простым: они хотели оправдать свои преступления тем, что они принадлежат к высшей арийской или «нордической» расе европейцев, предки которых – воинственные сверхчеловеки, изобретатели колеса, создатели колесниц, основатели первой религии – Зороастризма, основатели европейской современной цивилизации и т.д. Остальные расы, якобы неполноценные народы, должны принять господство германцев.

Отбросив идею о расовом или антропологическом превосходстве ариев, оставив только их достижения и вклад арийцев в общечеловеческую культуру, каждый человек на Земле гордился бы такой своей родословной. Оснований для такой гордости оказалось у многих народов земли. Казахи тоже состоят в этом многочисленном списке.

В казахском языке сохранились слова, которые запечатлели уважительное отношение к арийцам, как к неким благородным людям. Видимо, представители племен арийцев в древности были очень духовными людьми и принадлежали к высшей касте воинов.

Слово ариец стало именем, означающим «Благородный человек». Так, например, казахское слово Арыс переводится на русский язык как «уважаемый человек, благородный человек, опора». Это слово очень близкое по звучанию со словом ариец. Этимология слова Арыс, которое состоит из двух слов, Ар – совесть, честь и слово ис – дело.

Таким образом получается: Арыс – Аріс – благородное дело. Примером использования слова Арыс является слово Аристократ – знатный, благородный человек.

Вот что пишет Мухамет Халел Сулейманов в своей книге «Эра Чингисхана в истории казахской нации»: «Именно извращение великого понятия «ар-ис» (арыс, арийство) подмена его сущности нравственно-психологической категории расово-биометрическими характеристиками «отцами европейского нацизма» – французом Де Гобино, англичанином Чемберленом, итальянцем Муссолини, австрийцем Шикельгрубером, доказывающими превосходство «нордической расы» – породило ужасы Освенцима и Бухенвальда». Теперь всем известно, что нет и не было в науке понятия «нордической или арийской расы» и это подтверждает генетика.

Все знают, что казахи очень бережно чтят свою генеалогию – шежире. Шежире – это не просто генеалогия, а своего рода историческая память народа, его философия и стержень, на котором держатся морально-нравственные ценности и традиции народа. Причем каждый казах должен знать и быть достойным не менее 7 колен предков, а также гордиться и почитать всех знаменитых личностей своего рода. Поэтому казахи в минуту трудности взывают к духам предков и просят их о помощи.

Для любого казаха важно подчеркнуть значимость своего происхождения, для этого в качестве основателей казахских родов используются мифические Арийцы. Так основатели родов трех жузов являются Арысы (Арийцы) – Бекарыс, Жанарыс, Акарыс.

В музее города Баянаула висит стенд с портретами знаменитых людей, выходцев из Баянаульского района. Стенд – «Баянаул Арыстары», который можно перевести на русский язык, как «Арийцы Баянаула». Использование слова Арыс и Арыстар возвращает нас к истокам кочевой традиции, называя достойных людей арийцами, забывая о том что, совсем недавно, перед войной, как пишет Мухамет-Халел Сулейманов, «...НКВД только потому, что фашисты стали использовать слово «истинный ариец», стали репрессировать казахскую интеллигенцию, испокон века называвших и причислявших себя к арийцам. Алашевцам А.Байтурсынову, М.Дулатову, С.Сейфуллину и другим было предъявлено обвинение в «национал-фашизме» за то, что их, следуя древней тысячелетней традиции, тоже именовали в народе «арыс». Однако все знают, что «Арысовцами-Арийцами»

именовали достойных соплеменников даже российские казаки.

Традиционно казахи по кочевой традиции воспитывали каждого ребенка быть достойным представителем рода, выполнить свой долг перед родителями, семьей, народом, своими поступками и словами не запятнать честь своего имени и племени, любить Родину стремиться стать достойным Арысом. На эту воспитательную машину высокого патриотизма работала и поэзия (пословицы, поговорки, песни, сказания акынов), назидания жырау (героические эпосы, терме). Эти морально этические нормы, общества военно-кочевой демократии – институт Батырства – Рыцарства, которые закладывались с раннего детства, сейчас в процессе глобализации и потери кочевого образа жизни, постепенной утраты родного языка начали нивелироваться. Основной причиной изменения моральных ценностей в воспитании, конечно, является постепенная утрата родного языка, в котором, как в генетическом коде, записаны все моральные и социально-значимые нормы поведения и воспитания. Глобализация диктует изменение критерия успешности (ценности) человека. Главным критерием теперь является материальный достаток (богатство) члена общества. В наше время потомки вчерашних высоко нравственных кочевников – Арысов обогащаются любыми доступными и недостойными путями, забыв о морали предков.

Сегодня много говорят о трёхязычии в образовании. Однако все мы знаем, что изучающий другой язык человек обогащается другой культурой. Поэтому малые народы, чтобы не отстать окончательно в гонке за выживание (в условиях глобализации), понимая, что технологии приходят к нам с запада, вынуждены знать в совершенстве иностранные языки, зачастую в ущерб изучению родного языка и родной культуры.

Полный охват населения в овладении иностранными языками вовсе не обязателен, так как для большинства рабочих профессий знания английского не применительно. Под прессом глобализации и засилья английского языка уже не только малые прибалтийские народы, но и немцы, французы, голландцы озаботились о своем родном языке. Однако они предпринимают усилия для сохранения государственного языка.

Для того, чтобы казахи как можно дольше удерживали свою национальную идентичность, необходимо усиливать государственную политику создания языковой среды на своей территории. Тогда язык станет вновь востребованным, можно будет, как в Израиле, восстановить статус языка и вернуть основы высокой морали и духовности народа в воспитании детей. Сарыарка для казахов – это настоящий Жерұйық, Земля обетованная. На этой земле кочевали наши далекие предки, создатели кочевой цивилизации. Именно им удалось в древние времена одомашнить лошадь, создать боевые колесницы. Они были основателями уникальной кочевой культуры и звериного стиля в искусстве.

Племена кочевали и неизменно возвращались к своим истокам. В средневековье, примерно 500 лет назад, в период после распада Золотой орды, через Самарканд и Бухару, затем Семиречье наши предки вернулись на свою историческую родину в Сарыарку... и выжили.

После распада СССР нам, казахам, представился невероятный шанс возродить Арийана вэджа – Сарыарку, где все казахстанцы должны быть счастливы.

Перенос столицы Казахстана в Астану тоже оказался очень символичным. Сарыарка, как много веков назад, вновь стала Ордой – центром для казахов-наследников первой и последней кочевой цивилизации на Земле – и получила новый стимул для процветания и развития.

Список использованной литературы:

1 Утемиш Хаджи. Табакат-и Насири. – Алматы, 1992.

2 Шаджарат ал-атрак. Родословной тюрков. – М., 1941.

3 Абульгази. Родословной туркмен. – М., 1958.

4 Мухамет Халел Сулейманов. Эра Чингисхана в истории казахской нации. – М., 1978.

5 Степанов В., Дроздов М.А. Генетическое исследование хакасских и телеутских сеоков. – М., 1980.

УДК 32
МРНТИ 11.01.11

Жамансарин Н.Ш.¹, Турар М.²

¹к.и.н., доцент, Институт Сорбонна-Казахстан при КазНПУ имени Абая

²магистрант I курса

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЕВРАЗИЙСКОМ СООБЩЕСТВЕ (ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ТАМОЖЕННОГО СОЮЗА)

Аннотация

Интеграционные процессы Евразийского пространства привели к созданию таможенного союза, Республики Беларусь, Республики Казахстан и российской Федерации – межгосударственный договор о создании единого таможенного пространства, подписанный Россией, Беларусией и Казахстаном. Формирование таможенного союза предусматривает создание единой таможенной территории, в пределах которой не применяются таможенные пошлины и ограничения экономического характера. Таможенный союз является одной из наиболее распространенных форм международной интеграции, которыми является, в частности, зоны свободной торговли, «общие рынки», экономические и политические союзы. Участие государств в том или ином интеграционном образовании предполагает различную степень сближения. Если участники зоны свободной торговли ограничиваются частичной или неполной отменой количественных ограничений и тарифных барьеров во взаимной торговле, то страны-члены полного политического и экономического союза постоянно ведут поиск решений по важнейшим вопросам с помощью разветвленной системы межгосударственных органов.

Ключевые слова: Президент, экономика, Евразия, Союз, реформы, экономический кризис, таможенная политика, этапы сотрудничества, модель, прорыв

Н.Ш. Жамансарин¹, М.Турар²

¹т.ғ.к., Сорбонна-Қазақстан институтының доценті,
Абай атындағы ҚазҰПУ
Алматы қ., Қазақстан

²Сорбонна-Қазақстан институтының магистранты,
Абай атындағы Қаз ҰПУ

ЕУРАЗИЯЛЫҚ ҚОҒАМДАСТЫҚТАҒЫ ИНТЕГРАЦИЯЛЫҚ ҮДЕРІСТЕР (КЕДЕН ОДАҒЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ НЕГІЗГІ КЕЗЕҢДЕРІ)

Аңдатпа

Еуразиялық кеңістіктегі интеграциялық процестер Беларусь, Қазақстан және Ресей Федерациясының қол қойған бірыңғай кедендік аумақ құру туралы мемлекетаралық келісім – Кеден одағының құрылуына әкелді. Кеден одағының құрылуы кедендік баждар мен экономикалық шеңберінде шектеулер қолданылмайтын, бірыңғай кеден аумағына құруды көздейді. Кедендік одақ бірыңғай халықаралық интеграция формасы болып табылады, олар жеке меншік, еркін сауда аймақтары, «жалпы нарықтар», экономикалық және саяси бірлестіктерден тұрады. Олар және шетелдік компанияның аумақтық бөлімшелері әртүрлі стилде жақындасуды болжайды. Егер қатысушылардың еркін сауда аймақтары шектеулі болса немесе шектеулі сауда белгілері, шекаралық сауда және тарифтік борыштармен шектелмеген сауда-саттықтармен шектелсе, онда саяси политикалық және экономикалық тұрғыда тұратын саяси партиялардың әртүрлі мәселелер бойынша шешімдер іздеуін тұрақты түрде жүзеге асырады.

Түйін сөздер: Президент, экономика, Еуразия, Одақ, реформалар, экономикалық дағдарыс, кеден

саясаты, ынтымақтастық кезеңдері, үлгі, прогресс

N.Sh. Zhamansarin¹, M.Turar²

*¹Ph.D., docent of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

*²master of 1 course Institute of Sorbonne-Kazakhstan,
KazNPU named after Abay*

INTEGRATION PROCESSES IN THE EURASIAN COMMUNITY (MAJOR STAGES OF FORMATION OF THE CUSTOMS UNION)

Abstract

Integration processes of the Eurasian space led to the creation of a customs union, the Republic of Belarus, the Republic of Kazakhstan and the Russian Federation – an interstate agreement on the creation of a single customs space, signed by Russia, Belarus and Kazakhstan. Formation of the customs union provides for the creation of a single customs territory, within which customs duties and economic restrictions are not applied. The Commonwealth of Independent Union is one of the most widely recognized non-formalized forms of international integration that is characterized by the particularity of the free trade zones, the common markets, the economic and political unions. The territory of the state either in volume or in the integrative formation presupposes a distinctive degree of affinity. Whereas participants of the free trade zone are restricted by partial or non-repayable limitations and tariff barriers, in which the full-fledged full-fledged political and economic uncertainty is resolved by the consensus on the most pressing issues of the intergovernmental bodies.

Keywords: President, economy, Eurasia, Union, reforms, economic crisis, customs policy, stages of cooperation, model, breakthrough

Цикличность развития мирового сообщества бросает вызов на выживаемость современным политическим режимам. Не секрет, что интеграционные процессы являются трендом в эпоху глобализации. И очень важно сформулировать превентивно интеграционную схему разрядки международной напряжённости. Формирование новой экономической политики необходимо связывать с интеграционными процессами, происходящими на евразийском пространстве. Новые реалии дают шанс Казахстану использовать интеграционный потенциал Евразийского экономического союза и придать новый импульс казахстанской промышленной политике с учетом спроса российского рынка на замещаемую технологичную продукцию. История знает немного примеров в этом направлении. Если брать новейшую историю, можно назвать американский «План Маршалла» в послевоенный период; Сингапурское «чудо» Ли Куан Ю; китайские реформы Дэн Сяопина, и как успешный свершившийся факт, Евразийская модель экономического сообщества, отцом которой является Н.А. Назарбаев. Вот уже более двух десятилетий, начиная с о значения той лекции Н.А. Назарбаева в 1994 году в стенах Московского университета им. М.Ломоносова, в которой он впервые представил современную модель Евразийства, процессы интеграции позволяли Казахстану, России, Белоруссии преодолеть мировой экономической кризис. «Нам предстоит столкнуться со многими сложными вызовами времени. Интеграционный выбор – не «волшебная палочка», и не гарантирует чудес. Только время обладает исключительным даром убеждения. Но я глубоко убеждён, что XXI в. будет столетием великой, процветающей Евразии» – с уверенностью сказал Н.А. Назарбаев, и признался: «Труды классических евразийцев дают возможность всем народам гордиться и своим уникальным историко-культурным кодом, и тем, что мы все – евразийцы!» [1]. Все лидеры стран ЕАЭС признают выдающуюся созидательную роль лидера Казахстана в этом процессе. После распада СССР на политической и экономической карте мира появилось 15 новых государств, которые стали строить хозяйственные отношения внутри страны и на внешней арене по собственному усмотрению [2]. Одни страны изначально стали ориентироваться на Евросоюз и интеграцию в единое таможенное пространство ЕС, другие тяготели к сотрудничеству с азиатскими странами и Китаем как крупнейшим торговым партнером. Путь к созданию Таможенного союза на пространстве СНГ был непростым. Первым шагом к формированию такого объединения стало подписание в январе 1995 г. Соглашения о Таможенном союзе между Российской Федерацией и

Республикой Беларусь, к которому затем присоединились Казахстан и Киргизия, а в 1999 году – Таджикистан. Таможенный союз является одной из наиболее распространённых форм международной интеграции, которыми являются, в частности, зоны свободной торговли, «общие рынки», экономические и политические союзы. Участие государств в том или ином интеграционном образовании предполагает различную степень сближения. Если участники зоны свободной торговли ограничиваются частичной или неполной отменой количественных ограничений и тарифных барьеров во взаимной торговле, то страны-члены полного политического и экономического союза постоянно ведут поиск решений по важнейшим вопросам с помощью разветвлённой системы межгосударственных органов. Таможенный союз Республики Беларусь, Республики Казахстан и Российской Федерации – межгосударственный договор о создании единого таможенного пространства, подписанный Россией, Белоруссией и Казахстаном. Формирование таможенного союза предусматривает создание единой таможенной территории, в пределах которой не применяются таможенные пошлины и ограничения экономического характера, за исключением специальных защитных, антидемпинговых и компенсационных мер. Развивается интеграция в соответствии с общими закономерностями: путём постепенного перехода от одной ступени к другой, более высокой.

Список использованной литературы:

- 1 *Лекция президента Казахстана Н.А. Назарбаева в МГУ. – 2014. – URL: <http://iaas.msu.ru/index.php/ru/novosti/980-lektsiya-prezidenta-kazahstana> (дата обращения: 28.04.2014)*
- 2 *Жамансарин Н.Ш., Иманбалина А. Современное состояние экономики казахстана и его участие в ЕАЭС. – Вестник КазНПУ, 2016. – №1. – С.156.*

УДК 327.82
МРНТИ11.25.09

Ж.Е. Ашинова¹, Б.Қ. Ақын²

*¹т.ғ.к., доцент, Әл-Фараби атындағы
Қазақ ұлттық университеті, E-mail: janar72@mail.ru
Алматы, Қазақстан*

*²PhD докторант, аға оқытушы, Абылай хан атындағы ҚазХҚжӘТУ,
Алматы, Қазақстан*

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ АЛМАСУ БАҒДАРЛАМАЛАРЫ ЖАПОН МӘДЕНИ ДИПЛОМАТИЯСЫНЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Көпшілік мақұлдаған қазіргі заман тәжірибесіне сәйкес өз мемлекетінің жағымды кейпін тұрақтандыру қажеттілігі дамыған мемлекеттердің сыртқы саясатының басты міндеті болып табылады. Сонымен бірге дамыған мемлекеттердің сыртқы істер министрлігінің құрылымында мәдени дипломатия үшін жауапты арнайы органдар жиі құрылады. Жапонияда бұл міндет Сыртқы Істер Министрлігінің құрамындағы министрдың секретариатына енетін Қоғамдық Дипломатия Департаменты (Кохо бунка корю бу) мен оған бағынатын шетелдегі Жапонияның елшіліктерінің ақпараттық орталықтарына (бөлімдері) жүктелген. Насихаттау жұмыстарымен айналысатын ұйымдардың негізінде 1974 жылы Халықаралық алмасулар Фонды (Кокусай Корю Кикин) құрылды. Ұсынылып отырған мақалада жапон мәдени дипломатиясы және аталмыш Фондтың негізінде қазіргі уақытта жүзеге асырылып отырған түрлі салаларды қамтыған халықаралық бағдарламалар қарастырылған. Сонымен қатар бұл бағдарламалардың шетелдердегі жапон позитивті имиджін қалыптастырудағы мәні ашылып көрсетіледі.

Түйін сөздер: Жапония, имидж, мәдени дипломатия, халықаралық бағдарламалар

Ашинова Ж.Е.¹, Акын Б.К.²

*¹к.и.н., доцент, Казахский Национальный Университет,
имени аль-Фараби, E-mail: janar72@mail.ru
Алматы, Казахстан*

*²докторант PhD, ст. преподаватель КазУМОиМЯ им. Аблай хана,
Алматы, Казахстан*

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРОГРАММЫ ОБМЕНА КАК ИНСТРУМЕНТ ЯПОНСКОЙ КУЛЬТУРНОЙ ДИПЛОМАТИИ

Аннотация

В соответствии с общепринятой практикой современности необходимость стабилизации положительного имиджа государства является основной задачей внешней политики развитых стран. Также в структуре Министерства иностранных дел развитых стран часто создаются спецслужбы, отвечающие за культурную дипломатию. В Японии эта задача возложена на Департамент общественной дипломатии (Кохо бунка корю бу), входящая в состав секретариата министра Министерства иностранных дел и находящихся в его подчинении информационные центры иностранных посольств Японии. В 1974 году, на базе организаций, занимающихся агитационной деятельностью, был создан Фонд Международных обменов (Кokusai Корю Кикин). В предлагаемой статье рассматриваются японская дипломатия и реализуемые в настоящее время международные программы отмеченного Фонда, охватывающие различные отрасли. Кроме того, раскрыто значение этих программ в формировании японского позитивного образа за рубежом.

Ключевые слова: Япония, образ, культурная дипломатия, международные программы

Zh.Ye. Ashinova¹, B.K. Akyn²

*¹Ph.D., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
al-Farabi Kazakh National University, E-mail: janar72@mail.ru
Almaty, Kazakhstan*

*²doctoral student PhD, art. teacher
Abylai Khan Kazakh University of International Relations and World Languages*

INTERNATIONAL EXCHANGE PROGRAMS AS AN INSTRUMENT OF JAPANESE CULTURAL DIPLOMACY

Abstract

In accordance with the generally accepted practice of modernity, the need to stabilize the positive image of the state is the main task of the foreign policy of the developed countries. Also, special services responsible for cultural diplomacy are often created in the structure of the Ministry of Foreign Affairs of developed countries. In Japan, this task is entrusted to the Department of Public Diplomacy (Koho Bunka Koryu Bu), She is a member of the secretariat of the Minister of Foreign Affairs and the information centers of Japan's foreign embassies under his supervision. In 1974, on the basis of organizations engaged in campaign activities, the International Exchange Foundation (Kokusai Koryu Kikin) was established. The proposed article deals with currently implemented international programs of the Fund, covering various sectors. In addition, the importance of these programs in the formation of the Japanese positive image abroad is disclosed.

Keywords: Japan, image, cultural diplomacy, international programs

XXI ғасырда Жапония барша әлемге танымал әрі мықты бет-бейнесін орната алды, бұл – дәстүрлерді құрмет тұтатын тыныштық пен бейбітшілік елі, озық технологиялық және экономикалық алып мемлекеттің образы. Әлемнің қай түкпірінде болсын Жапония деген мемлекетті білмейтін адам

жоқ десе де болады. Әрине, Жапония оңайлықпен осындай әйгілілікке қол жеткізді деу қате болар. Мәдени дипломатия жолы өте күрделі, және ол табанды шыдамдылық, уақыт пен көп еңбекті қажет етеді. Жапон мәдени дипломатиясы Жапонияның Сыртқы Істер Министрлігінің шебер атқарып жатқан қызметінің арқасында көптеген нәтижелерге жетіп отыр. Соңғы жүзжылдық барысында Жапонияның мәдени дипломатиясы басынан түрлі қиын кезеңдер, гүлдену шақтары, мен өзгерістерді кешті. Жапония осы уақыт аралығында алуан түрлі мемлекет образын киіп көрді десе де болады.

Жапонияның экономикалық, технологиялық, және саяси жетістіктері бәріне мәлім. Алайда, Жапонияның мәдени дипломатия майданындағы қызметі мен оның ерекшеліктері соңғы кездері ғана жіті зерттеле басталды. Сол себепті, жапон мәдени дипломатиясының мәселелері, оның ішіндегі негізгі құралдарының бірі – халықаралық алмасу бағдарламаларын зерттеу өзекті болып табылады.

Қазіргі заманда Жапония бірқатар жаңа мәселелерге тап болып отыр. Олардың біреуі – шетелдегі мәдени шараларға арналған қаржылай ресурстарды жұмылдыру қиындығы. Салық төлеушілер мен делдалдардың түсіністігі үшін кез-келген мәдени алмасу бағдарламасы бірден тиімділігін көрсетуі тиіс деген де талаптар бар. Сол себепті нәтижесі ұзақ уақыт аралығынан кейін ғана мәлім болатын жобаларға арналған қаржылай ресурстарды табу күннен күнге қиындап барады. Мысалы, мәдени алмасулар осы категорияға жатады. Сонымен қатар, Жапония үшін өз мәдениетінің бірегейлігін сақтап қалу өте қиын. Себебі, жылдам жаһанданып жатқан әлемде әр ұлттың «бірден-бір» мәдениеті бара бара басқа мемлекеттердің мәдениетінен айырмашылығы жойылып барады. Мәдени өнімдер мен сервис жаһандық нарықта интернацияландырылып жатыр. Мәселен, кейбір «жапондық» мәдениет өнімдері жапондық емес жасаушының қолынан шықса да, сапасы жағынан өте жақсы болуы мүмкін, немесе жапондық аспазшылар дайындаған кейбір француз тағамдары француздық аспазшылардың туындыларынан әлдеқашан дәмді болуы мүмкін. Сонымен бірге, Мураками Харукидың еңбектері, аниме мен отаку сияқты қазіргі заман жапон мәдениетінің мысалдары шынында да жапон «феномены» екені жайлы сурақ туындайды. Олар кейде «Жапонияға қатысты» емес ультра-модерн мәдениетінің айқын белгілерін көрсетуі мүмкін. Жапон тағамдары да күннен күнге әйгілі болып барады, жапон роллдары мен суши тағамы болса әлдеқашан экзотикалық болып саналмайды, және оларды көптеген ресторандардың мәзірінен табуға болады. Осындай жағдайда Жапон Фонды мен жапон мәдени дипломатиясымен байланыстағы көптеген қайраткерлер Жапонияның мәдени дәстүрлерін тек қана Жапонияның меншігі ғана емес, барша адамзаттың асыл мұрасы деп есептейтін саясатын икемдеді. Бұл Жапонияның мәдени дипломатиясы әлемге жапон ойы мен дәстүрлерін насихаттап қана қоймай, Жапонияға жапондық емес мәдениетті таныстыра отырып әлемдік мәдени мұраны байытуға бағытталуы тиіс деген мағына. Бұндай саясат мәдени әртүрлілікті қолдап, адамзатқа арналған бай мәдени ортаны сақтауға көмектеседі. Жапония инновациялық дамуында мәдени алмасуларды бейбітшілік құрудың амалы ретінде пайдалана бастады. Мәдени алмасулар арқылы бейбітшілік құрудың жаңа концепциясы мәдени дипломатияның мульти-функционалды табиғатын көрсетеді. Мәдени дипломатия – алуан көлемді, оның кейбіреулері соңғы кезге дейін дұрыс қабылданбаған. Жергілікті қауымдардың қайта өркендеуін ынталандыру, және мәдени дәстүрлері әртүрлі этникалық топтарға бейбіт қатар өмір сүру үшін жәрдем көрсету – Жапонияның халықаралық мәдени алмасулар саясатының алуан түрлі мақсаттары.

Жапон Сыртқы Істер Министрлігінде 1951 жылы Ақпарат және Мәдениет Департаменты құрылды, ал 1953 жылы соғыс уақытында тоқтап қалған жапон мәдениетін шетелде насихаттайтын түрлі ұйымдардың жұмысы қайта жандандырылды. 1960 жылы бұл ұйымдардың құрылымы өзгертіліп, қаржылық базасы беріктендірілді және Сыртқы Істер Министрлігінің тарапынан бақылау күшейтілді. 1964 жылы министрлікте мәдени іс-шаралардың бөлімі құрылды. Насихаттау жұмыстарымен айналысатын ұйымдардың негізінде 1974 жылы Халықаралық алмасулар Фонды (Кокусай Корю Кикин) құрылды [1, 180 б.].

Жапонияның Сыртқы Істер Министрлігі мәдени дипломатияның келесі бағыттарын бөледі [2, 142 б.]:

1. Халықаралық мәдени алмасулардың өркендеуі. Бұл – қоғам, білім және спортпен алмасу бағдарламалары уәкілдерінің өзара достық сапарлары; жетекші ғылым мамандары, мәдени және ғылым қайраткерлерінің арасындағы мәдениет пен өнер саласындағы алмасулар; өркениеттер арасындағы диалог; жапонтанудың дамуы. Әсіресе Орталық Шығыс диалогы, Азия, АҚШ және басқа да елдермен интеллектуалды алмасулар, БҰҰ институттарымен өзара әрекеттесу; екіжақты мәдени ынтымақтастық, ЮНЭСКО арқылы әрекеттестікке ерекше көңіл бөлінеді.

2. Әлеуметтік арақатынас. Бұл – шетелдегі Жапонияның образын жақсарту мен толықтыруға бағытталған арнайы бағдарламалар (дамыған мемлекеттердегі ірі мәдени шаралар науқаны,

Жапониядағы шетелдік туризмнің дамуы, т.б.); Жапония жайлы шетел баспасөзі.

Қазіргі таңда Жапонияның Сыртқы Істер Министрлігінің құрамында, жоғарыда айтылып кеткендей, арнайы Қоғамдық Дипломатия Департаменты бар. Департамент министрлік секретарияттың құрамына кіреді, және ақпараттық-түсіндіру шаралары сияқты кең көлемді жұмыстармен, сонымен қатар мәдени дипломатияның амал-әдістерін қолданып, шетелдегі Жапонияның позитивті бедел-бейнесін жасаумен айналысады. Департаменттің міндеттері мен айналысатын жұмысы әртүрлі, әрі ауқымды. Бұл Жапонияның позитивті имиджін жасауда алуан түрлі іс-шараларды ұйымдастыруға жол береді. Мысалы, шетелдіктерге арналған әдеттегі жапон қолөнері көрмелері мен жапон кинофестивальдарынан бастап, жапон жекпе-жек өнерімен айналысуға қолайлы жағдай жасау жұмыстары (мысалы, Америка әскерлері талибтарды талқандағаннан кейін Жапония Ауғаныстандағы дзюдо федерациясына қаржылай және әдістемелік жәрдем көрсетіп жатыр), немесе түрлі мемлекеттерде жапон тағамдары жайлы дәрістер өткізу сияқты әдеттегіден тыс акцияларды жатқызуға болады.

Мәдени дипломатия мәселелерімен айналысатын жапон ұйымдарының ПӘК-і (пайдалы әсер коэффициенті) шетелдік әріптестермен салыстырғанда айтарлықтай жоғары. Түрлі мағлұматтарға жүгінсек, АҚШ-та сыртқы саяси насихат пен мәдени алмасулармен айналысатын адам саны 2,5 мыңнан бастап 20 мыңға жуық санға жетеді. Ал осы адамдар Мемлекеттік Департамент пен студенттік алмасулармен айналысатын муниципалдық ұйымдарға қарасты жүзге жуық ұйымдарда қызмет атқарып жатыр. Ұлыбританияда бұл салада еңбек жасап жатқандар саны 3 мыңға жуық, Францияда болса 700. Жапонияда мәдени дипломатия мәселелерімен ресми түрде 600 мыңға жуық адам айналысып жатыр. Олар осы салада түрлі қоғамдық және коммерциялық құрылымдарда, достастық қауымдар мен экономикалық одақтарда қызмет жасап жатқан адамдардың қолдауына да сүйеніп отыр. Бұл мақсатқа арнап үкімет тарапынан берілетін қаржы мөлшері осы ұйым қызметкерлерінің санына байланысты [3, 65-97 б.].

Жапонияның Сыртқы Істер Министрлігі социологиялық құралдардың көмегімен мемлекеттің имиджін жақсартатын іс-шаралардың маңыздылығын айқын түсінеді. Бұнда негізгі рольды қазіргі демократиялық қоғамда ықпалы күшейіп кеткен және эндогендік түсініктерді (дәлірек айтсақ, Жапония өз образын жасау үшін түрлі шаралардың өткізілуі жоспарланған мемлекеттегі түсінік) қалыптастыруда маңызды әлеумет пікірі мен сол имиджін экзогендік (яғни, Жапонияның тарапынан шығатын) жасаушыларын модельдеу атқарады. Қазіргі халықаралық ахуалда алуан түрлі социологиялық сауалнамалар мен зерттеулердің көмегімен әлеуметтік-саяси өзгерістер мен жергілікті тұрғындардың сол өзгерістерге деген көзқарасын констатациялап қана қоймай, солардың көмегімен қолайлы саяси ахуал тудырып, керекті саяси шешімдерді орындау жолында қоғамдық пікірге ықпал ету мүмкіндігі бар.

Имиджды жақсартуға арналған дұрыс бағыт пен сапалы іс-шараларды анықтау үшін Жапонияның Сыртқы Істер Министрлігі социологиялық зерттеулер мен ақпараттық мәліметтердің көмегімен нақты бір мемлекеттің саяси, экономикалық және әлеуметтік жағдайын зерттеп біледі. Әсіресе түрлі қоғам таптарының Жапонияға деген қызығушылығын оятқан салаларды анықтауға үлкен көңіл бөлінеді. Сол салаларың мазмұнын ашатын бұқаралық ақпараттық құралдардың ролі мен ықпалы зор. Сыртқы Істер Министрлігі бұқаралық ақпараттардың арасынан келешегі бар дегендерін сұрыптап, жапон мәдени ықпалын таратудағы жолсерігін таңдайды. Мысалы, Ресейды алатын болсақ, 2002 жылдың тамызынан 2003 жылдың қарашасы аралығында орталық ресейлік БҰҚ-да Жапонияны атап өту жағдайлары «Теледидар», «Радио», «Газеттер» деген құрылымдарға бөлінді, бұндағы көрсеткіштер бойынша 1 баған белгілі уақыт аралығында жапон тақырыбындағы басылым мен бағдарламалардың орташа санын білдіреді. 2 баған – бір ай ішіндегі басылымдар мен бағдарламалардың орташа саны. Соңындағы 3 баған – бейбіт келісім мен «солтүстік территориялар» мәселесіне тікелей қатысы бар ақпарат мөлшері. Соңғы бөлім жапон Сыртқы Істер Министрлігінің пікірі бойынша орыс-жапон қарым-қатынастарының ішіндегі ең өзекті саяси мәселе болып табылады [4, 56-58 б.].

Бұл мәліметтерге сүйенсек, Ресейдің негізгі БҰҚ-ы көрсетілген уақыт аралығында бір айда 1-ден 12 мәртеге дейін Жапонияға қатысты тақырыптар қозғаған. Бұл өте жоғары көрсеткіштерден Ресей қоғамының Жапония жайлы ақпаратқа деген қызығушылығын көруге болады. Ақпаратты ұсынудың жиілігі мен үрдісі тақырыптың бағыты мен сол ақпаратты ұсынып отырған басылымның форматына байланысты. Мысалы, 1-ші арна (1-ый канал) 16 ай ішінде Жапония жайлы мәліметтерді негізгі бәсекелестерінің бірі толықтай мемлекет қарамағындағы «Россия» арнасынан бір жарым есе жиі көрсеткен. Бірақ, есептеулер бойынша бейбіт келісімшартқа отыру мәселесіне арналған мәліметтер

«Россия» арнасында жиірек көрсетілген.

Осыған тән көрсеткіштер, және басқа да ақпараттық мәліметтер мен социологиялық сауалнамалар Ресей қоғамының түрлі тап өкілдерінің Жапония жайлы түсінігі туралы жалпы көріністі орнату үшін қолданылуы мүмкін. Қолында осындай есептемелері бар Жапония үкіметі негізгі жапон образын қалыптастыру мен қолдау жұмыстарында мемлекетке тиімді, әрі қолайлы бағыттарды анықтап, саяси-экономикалық акцияларды ұйымдастыруда мәдени инвестицияларды тиянақты, да нақты бөле алады.

Жапон мәдени дипломатиясының түрлі халықаралық бағыттарына қатысты нақты мысалдарды қарастырайық.

Мамандармен алмасу және білім-спорт алмасу бағдарламалары. Көрнекті қайраткерлер арасындағы мәдени алмасу ХІХ ғасырдың ортасында Жапонияға табыс әкелген жапон мәдени дипломатиясының ең алғашқы, әрі негізгі түрі болып табылады. Оның өзектілігі әлі күнге дейін сақталған. Қазіргі таңда бұл дипломатия түрінің мақсатты аудиториясының қомақты үлесі жастардан құрылғанымен, жастарға бағытталған жапон субкультурасының тарату акцияларының әлеуметтік-интеллектуалдық деңгейі де жоғары болып келеді. Яғни бұның нәтижесін де жақын болашақта көруге болады. Бұны «аса кірісті мәдениеттер арақатынасы секторына арналған қысқа мерзімді мәдени инвестициялар» деп де атауға болады. Көрнекті саясаткерлер, жазушылар, ғалымдар, өнер қайраткерлері осы инвестициялардың нысаны болып табылады. Оларға Жапонияның бай мәдениетімен танысу үшін арнайы жағдайлар жасалынады, сонымен бірге олардың өздері мен туындылары да жапон жерінде таныстырылатын кездер де бар. Бұл адамдар өз мемлекеттерінде потенциалды ньюсмейкерлер және имиджмейкерлер болып табылады. Олардың мәдениет, сонымен бірге жалпы Жапония жайлы пікірлері олардың отандастары үшін аса маңызды мәнге ие, және іс жүзінде әрқашан жағымды арнада жасалған тұжырымдаулар сол мемлекеттің басты немесе болмашы образын жасауда елеулі роль атқарады.

Білім, спорт және жастар арасындағы алмасулар бағдарламалары ең перспективалық амалдардың бірі болып табылады [10, 18 б.]. Себебі бұл бағдарламалар Жапонияның жағымды образын болашақта нысан болып табылатын мемлекеттің саяси, экономикалық және интеллектуалды элитасын құру мүмкіншілігі бар жастар арасында таратуға бағытталған. Жапон фондының алуан түрлі стажировкаларынан тыс, Жапон білім және ғылым министрлігінің Жапонияны жапон жерінің өзінде зерттеуге құмары бар 117 мың жас азаматтың осы мемлекетке жолын ашқан түрлі бағдарламалары бар [5, 208-10 б.]. Сонымен қатар, алдыңғы параграфта айтылып кеткен мектептер мен университеттерде ағылшын тілі немесе басқа шетелдік тілдерді оқытуға қызығушылық танытатындарға арналған Жапониядағы алмасу және білім беру бағдарламасы (Japan Exchange and Teaching – JET) жұмысын ойдағыдай атқарып жатыр. Бұл бағдарлама арқылы бір жылдан үш жылға дейінгі мерзім бойынша 40 түрлі мемлекеттен 40 мыңға жуық жас азаматтар Жапонияға келді. Олардың 60%-ын Қытай азаматтары құрады. Көп жағдайда жастардың әжептәуір бөлігі жапон тілінің үйрену курстары арқылы арнайы емтихандарды тапсырып немесе тіл білу сайыстарына қатысып, жоғарыда айтылып кеткен бағдарламаларға тартылады. Әрине бұған да Жапон Сыртқы Істер министрлігінің тікелей қатысы бар [6, 116-130 б.].

Жапонияның Сыртқы Істер Министрлігі спорттық алмасулардың дамуын, оған қоса шетелдегі ұлттық жапондық жекпе-жек өнерінің (оның ішінде ең алдымен дзюдо мен кэндо) насихатын мадақтайды. Бұл шетелдіктердің Жапонияны танып білу жолындағы ең нәтижелі құралдардың бірі болып саналады.

Мәдениет және өнер саласындағы алмасулар. Кейінгі кездері Жапония үкіметі жастар субкультурасының өрлеуіне ерекше көңіл аударуда, бұл басқа мемлекеттердің жас азаматтарын жапон дәстүрлі мәдениетін қабылдау мен ұғынуға икемдейтін перспективалық құрамдас болып табылады. Бұнда бірінші ретте манга комикстары, аниме мультфильмдары мен жастар сәнін айта кеткен жөн. 2006 жылдың жазында Жапонияның Сыртқы Істер Министрлігі поп-мәдениетті мемлекеттің тартымды образын жасаудағы дипломатиялық құрал ретінде пайдалану ниетін ресми түрде жариялады. Сыртқы саясаттық мекеменің басшысы Асо Таро Токиодағы цифрлық технологиялары Университетінің студенттеріне айтқан өсиеті: «Ең алдымен "Жапония" сөзін ести сала адамдардың басына қандай образ келетіні жайлы ойлаңдар. Образ неғұрлым тартымды, жарқын, әрі жанға жайлы болса, біздің мемлекет басқа мемлекеттерге соғұрлым түсінікті бола алады. Басқа сөзбен айтқанда, бұл істегі табыс жапон дипломаттарының қызметін жеңілдетеді». Бастапқы кезде ұлттық жапон көркемөнері, жекпе-жек өнері, кейінірек әдебиеттің белгілілігімен түйіндес болып келген Жапонияның әйгілілігі кейінгі кездері жас буынның құндылықтарына сүйенуі жайдан жай

емес. Жастардың жапондық анимация мен цифрлық технологияларына деген қызығушылығы Сыртқы Істер Министрлігінің тарапынан моральдық, кей кезде материалдық құптауына тап болады. Жапонияның жылы шырайлы имиджі болашақта жастардың талғамына сәйкес икемделген «Керемет Жапония» (Cool Japan) арнайы образының негізінде жасалынады. Сонымен бірге жапон дәстүрлерінің беріктігі мен Но, Кабуки және Бунраку, сумо жекпе-жегі және шай рәсімі сияқты мәдениеттің классикалық үлгілеріне деген адалдықтың сақталуы да сөзсіз [7, 139 б.].

Жапон образын ілгері жылжытуда белгілі мақсатқа арналған акцияларды ұйымдастыруға мүмкіндік беретін ақпараттық итермеулер бұрынғыдай қолданылуда. Көп жағдайда іс-шаралар белгілі естелік даталарға сай орайластырылып өткізіледі. Мысалы, Қазақстан мен Жапония арасындағы қарым-қатынас тарихы осыған тән іс-шараларға бай. Оған жыл сайын өткізілетін жапон кино-фестивалін, әртүрлі мәдени немесе тарихи тақырыптардағы көрмелер, жапон музыканттарының қатысуымен ұйымдастырылатын концерттік бағдарламалар, жапон тілін меңгеріп жатқан студенттерге арналған Бенрон-тайкай шешендік өнер сайысын, Жапония мәдениет күндерін, т.б. жатқызуға болады.

Интеллектуалды алмасулар, өркениеттер арасындағы диалогтар, жапонтанудың дамуы, БҰҰ институттарымен өзара қатынас. Жапония бұрыннан бері көрмелер, симпозиум мен лекциялар ұйымдастыру арқылы елдің интеллектуалды элитасын мемлекет шетінен тысқары мәдени-миссионерлік жұмыстарға жіті тартып келеді. Осындай іс-шараларда Жапонияны ішкі және халықаралық мәселелерге қатысты кең ой-пікірлерге ие көрнекті жапон ғалымдары, мәдениет қайраткерлері мен ірі шенеуніктер өз көзқарастарын шетелдік көпшілікке жеткізеді. Осындай жапон үкіметінің қазіргі кездегі «мәдени буферлерінің» арасынан министрлер кабинетінің арнайы кеңесшісі, жазушы және қоғамдық қайраткер, «Жапония дегеніміз не?» кітабының авторы Сакаия Таити мен министрлер кабинетінің тұсындағы гендерлік комитеттің басшысы, әйел адамдардың әлеуметтік адаптация мәселелерінің орасан зор маманы Ивао Сумиконы бөліп шығаруға болады. Олар Ресейге де сапар шегіп, қазіргі Жапония мен оның жеке мәселелеріне жаңа көзбен қарауға мүмкіндік беретін аса қызықты дәрістер өткізді.

Әлемде білімнің көптеген салалары бойынша алдыңғы орынға ие жапон ғылымы да ғылыми байланыстарды өрістетуде мен Жапонияның өзіндегі ғылыми процесстерді оңтайландыру үшін басқа мемлекеттердің ғалымдарымен бірігіп қызмет істеу мүмкіндіктерін белсенді түрде іздестіруде. Түрлі мемлекеттердің үздік математиктері, физиктері, химиктері, ихтиологтары және басқа да ғалымдар түрлі конференциялар, симпозиумдар, семинарлар, стажировкалар, т.б. ұйымдастыру арқылы Жапония мен одан тыс елдердегі интеграция процессіне тартылып жатыр. Мысалы, Цукубадағы Жапон физикалық зерттеулер орталығында бір мезгілде жиырма шақты ресейлік жас мамандар қызмет атқарып жатыр. Олардың көпшілігі басқа орталықтардағы әріптестері сияқты жапон тілін үйреніп, жапон мәдениетімен танысуда.

Жапон үкіметінің дұрыс жоруы бойынша шетелдегі Жапонияны зерттеу барысында шетелдік интеллектуалды элита өкілдерінің бір бөлігі жапонтанудың түрлі тақырыптарында жұмыс атқара отырып ынтымақтасу мүмкіндігі бар. Бұл да шетелдегі Жапония ұғымына жағымды әсерін тигізеді. 2004 жылы Жапония зерттеу жұмыстарына демеу қаржы беріп, әлем бойынша 175-тен аса жапонтанушылардың ұйымдарына түрлі формада жәрдем көрсетті. Осылардың ішінде азиялық, қытайлық және америкалық жапонтануға ерекше көңіл бөлінеді [8, 139-153 б.].

Жапон мамандары үзіліссіз жол тартып, симпозиумдар, семинарлар және басқа да ғылыми іс-шаралар ұйымдастырылып жатқан Орталық Азия мемлекеттерімен мәдени диалогты жүзеге асыруда Жапон үкіметі Жапон фондымен бірлесіп айтарлықтай көмек көрсетіп жатыр. Алайда мәдени алмасу саласында негізгі назар әлі де Қытай, Корея, АҚШ және Азия-Тынық мұхиты аймағының бірқатар мемлекеттерінде. Бұл мемлекеттермен ынтымақтастық жапон мәдени дипломатиясының алғашқы шағында орнатылып екі жақтың өзара қызығушылығын көрсете отырып айрықша серпінді түрде дамып жатыр.

Жапониямен қарым-қатынасы жағымды фазаға енген мемлекеттер, немесе Жапония болашақта қарым-қатынастарында аса өзгертулер енгізбейді деп шешілген мемлекеттердегі мәдени дипломатиялық шаралардың белсенділігінің бәсеңдеуін байқай кеткен жөн. Мысалы, Ресейді алатын болсақ, қайта құрылу кезеңінде жаңа Ресейдің жаңа мемлекеттілігінің қалыптасу этабында Жапонияның Ресейдегі мәдени инвестициялардың қарқындылығы орасан зор болды. Себебі сол кезеңде кеңестік дәуірден кейінгі Ресейдегі жаңа жапон образын қалыптастырудағы алғашқы негіз орнатылды. Қазіргі кезде Жапонияның Ресейдегі мәдени дипломатия жұмыстары алғашқы кезбен

салыстырғанда баяу және тұрақты түрде жүріп жатыр. Мысалы, 1997 жылы Жапонияның Сыртқы Істер Министрлігінің қарамағында екі мемлекет арасындағы келісімшартпен бекітілген жастар арасындағы алмасулар бойынша Жапон-орыс орталығы құрылған болатын. Орталықтың көмегімен әскери қызметкерден басталып журналисттермен бітетін түрлі мамандықтардың жас өкілдері арнайы бағдарламалар арқылы Жапонияға сапар шеккен, ал кейбіреулері осы мемлекетте бір жыл оқу мүмкіндігіне ие болды. Қазіргі таңда орталықтың қызметі тежелді. Сондай-ақ Қытай, Корея, АҚШ сияқты бірқатар шетел мемлекеттеріне қатысты Жапония бұқаралық ақпарат құралдары саласында шетелдік мамандарды (журналисттер, аналитиктер, тележүргізушілер) тартып, оларға Жапонияда стажировка өткізетін мүмкіндік беретін іс-шаралар ұйымдастырып жатыр.

Бірқатар мемлекет Жапониямен екіжақты мәдени кооперация, онымен қоса жапон тілін оқыту саласы мен дәстүрлі мәдениетпен танысу, қатынасы арқылы байланысты. Жапонияның орташа құны 2 млрд. доллар болатын 44 жобаға тікелей қатысы бар. Мысал келтіре кетсек, Самарканд шет тілдер университетінің лингвистикалық орталығының жабдықтары, Перудағы планетарийдың құрылысы немесе Мысырдағы Перғауындар алқабындағы ғылыми іздеулер. Жапония БҰҰ-ның қызметіне ерекше көңіл аудара отырып, ұйымның бағдарламаларын тырысушылықпен тұрақты түрде қолдап отырады. Жапония БҰҰ-ның тиіс бөлімшелерінің тарапынан бай тарихы мен мәдениетінің сансыз ескерткіштерін әлемдік туындылар ретінде мойындайтын мандатқа ие болды. Бұл әлемдегі Жапонияның мәдени беделін жоғарылатты, онымен қоса ЮНЭСКО сияқты бірқатар ірі халықаралық ұйымдардың соңғы кезде басқарғандар да осы жапон азаматтары. Бір мезгілде Жапония маңызды мәдени бағдарламалардың демеушісі ретінде алға шығып, белсенді түрде БҰҰ тарапынан тіркелген үкіметтік емес ұйымдармен де бірлесіп қызмет етіп жатыр [9, 369-370 б.].

Сол бағдарламалардың көбі Жапонияның қатысуынсыз жақын арада жүзеге асуы екіталай. Осындай ынтымақтастықтың жаңа бір мысалы ретінде Ирак ұлттық мұражайын қалыпқа келтіру жұмыстарына 1 млн. доллар қаржылай көмекті немесе Ауғаныстан тауларындағы қираған Будда мүсіндерін бұрынғы қалпына келтіру жұмыстарына қатысу әзірлігін, және орташа құны 160 млн. доллар болатын 20 жобаны келтіруге болады. 2004-2005 жж. кейбір үкіметтік емес жапон ұйымдары жапон жекпе-жек өнерлерін зерттеу жұмыстарында, жекпе-жек өнерінің шеберлері ғана емес, ірі ғалымдар, дипломаттар, журналистердің қатысуымен, халықаралық симпозиумдарды ұйымдастыру мәселесі бойынша БҰҰ тарапынан қолдауға қол жеткізді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Железняк О.Н. *Вхождение во внешний мир. Деятельность Японского Фонда за рубежом // Япония 1999-2000. Ежегодник.* – М., 2000. – С.180.

2 *外務省関係法令集 (Sbornik zakonodatel'nyh aktov ministerstva inostrannyh del).* – Tokio, 1983. – P.142.

3 Панов А.Н. *Японская дипломатическая служба.* – М., 1988. – С.65-97.

4 *The 69th Session of the Japanese Diet, Gaimu iinkai gijiroku (Minutes of the Foreign Affairs Committee) (March 15, 1972).*

5 *Japan Diplomatic Blue Book.* – Tokio, 2004. – P.208-210.

6 Куланов А.Е. *Культурная дипломатия Японии // Япония. Ежегодник, выпуск №36.* – Москва, 2007. – С.116-130.

7 Ogoura Kazuo. *Sharing Japan's Cultural products as «International Assets».* – Japan Echo. – Vol.31, 2004. – №6, January. – 139 p.

8 *The Japan Foundation. Overview of Programs 2005, Annual Report 2003-2006.* – Tokyo, 1998. – P.139-153.

9 Жапонияның ЮНЭСКО-ға ену процессы Масаёси Мацумураның «*国際交流史*» (Халықаралық алмасулардың тарихы) (1996, *Chijinkan*, 369-370) еңбегінде түсіндірілген.

10 Сабитова А.А. *Международный и правовой аспект межгосударственного сотрудничества в сфере образования // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Халықаралық өмір және саясат» сериясы, №4(47), 2016.* – С.18-21.

УДК 327; 930.22
МРНТИ 11.25

Риги Гити¹, Сембинов М.К.²

*¹магистрант 1 курса специальности «Международные отношения»
Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

*²Научный руководитель: профессор Института
«Сорбонна-Казахстан», muratsemb@mail.ru*

ИРАНСКИЕ ПРОТЕСТЫ 2017-2018 ГОДОВ: ПРИЧИНЫ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Аннотация

В статье рассматриваются протесты, произошедшие в Иране в 2017-2018 годах. Начавшись 28 декабря и продолжаясь по 14 января, антиправительственные движения распространились на 72 города Ирана, унеся жизнь 25 человек, не считая заключенных и других материальных потерь. По версии многих источников поводом послужил запрет правительства на пользование социальными сетями. Однако существовали скрытые мотивы и внутренние настроения общества, которые имели экономическую и политическую причины.

Констатация и анализ фактов позволит более глубоко взглянуть на данный конфликт, его причины, источники и мотивы. Как интерпретирует Исламское правительство данную проблему, какой подход применять в его решении? Все эти вопросы заслуживают особого внимания.

Ключевые слова: клерикальный режим, Зеленая революция, МВФ, ВВП, манифестация

Г.Риги¹, М.К. Сембинов²

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының
халықаралық қатынастар кафедрасының 1-курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан*

²«Сорбонна-Қазақстан» институтының профессоры, muratsemb@mail.ru

2017-2018 ЖЫЛДАРДАҒЫ ИРАНДАҒЫ НАРАЗЫЛЫҚТАР: СЕБЕПТЕРІ МЕН САЛДАРЫ

Аңдатпа

Мақалада 2017-2018 жылдары Иранда болған наразылықтар қарастырылады. 28 желтоқсанда басталып және 14 қаңтарға дейін жалғасқан, үкіметке қарсы қозғалыстар Иранның 72 қаласына таралған, тұтқындағыларды және басқа да материалдық шығындарды есептемегенде, 25 адамның өмірі қыршынан қиылды. Көптеген дереккөздердің айтуы бойынша, үкіметтің әлеуметтік желілерді пайдалануына тыйым салу себеп болды. Дегенмен, экономикалық және саяси себептері бар қоғамның жасырын ойлары мен ішкі көңіл-күйлері болды. Фактілерді анықтау және талдау осы қақтығысқа, оның себептеріне, көздеріне және дәлеліне тереңірек қарауға мүмкіндік береді. Ислам үкіметі бұл мәселені қалай түсіндіреді, оны шешіміне қандай тәсіл қолданылады? Барлық осы сұрақтар ерекше назар аударуды қажет етеді.

Түйін сөздер: клерикалық тәртіп, Жасыл революция, халықаралық валюта қоры, жалпы ішкі өнім

Rigi Giti¹, M.K. Sembinov²

¹1st Course Master's Degree Student of the Institute Sorbonne-Kazakhstan at KazNPU named after Abai, the Department of International Relations
Almaty, Kazakhstan

²professor of Institute «Sorbonne-Kazakhstan», muratsemb@mail.ru

IRANIAN PROTESTS 2017-2018: CAUSES AND EFFECTS

Abstract

In this article, there were observed protests that happened in Iran in 2017-2018. It began from 28th of December 2017 and continued to 14th of January 2018, antigovernment motions spread on 72 Iranian cities, taking away 25 lives, excluding prisoners and other material losses. According to many sources, the reason behind the protests was the government's ban on using social media. However, there were hidden motives and internal society moods, which had economic and policy reasons.

Stating and analyzing the facts will allow having a deeper look to this conflict, its reasons, sources and motives. It will enable the Islamic government to interpret the problem, and approaches to solve it. All these questions deserve particular attention.

Keywords: clerical regimen, Green revolution, IMF, GDP, manifestation

Иран – страна Ариев, страна загадка, исламская республика в зоне Персидского залива с историческими памятниками Персидской империи. Страна прошедшая насыщенный исторический путь, путь от великих завоеваний до падения царской империи. На сегодняшний день эта страна столкнулась с необычайными событиями, которые находятся в эпицентре мировых новостей. После падения режима Пехлеви и обоснования Исламской Республики, за последние четыре десятка, антиправительственные протесты, начавшиеся 28 декабря 2017 года по своей новизне и мощности, являются одними из первых. Очагом оказался город Мешхед на северо-востоке Ирана. Можно ли полагать что это своего рода тревожный сигнал, над которым следует задуматься Исламскому государству?

В данной статье предпринята попытка констатации фактов различных источников, анализа причин иранских протестов 2017-2018 года, лозунгов и требований населения, реакции государства и ее интерпретация антиправительственных акций.

Серия антиправительственных выступлений, началась в различных городах Ирана, в частности маленьких городках. По мнению экспертов, изначально движения начались как социальные протесты против повышения цен на продукты питания, однако демонстрации быстро приобрели политический характер, и протестующие выступили против руководства исламской республики и клерикального режима в стране. Волна протестов 2017-2018 годов стала крупнейшей акцией гражданского неповиновения со времён протестов против итогов президентских выборов 2009 года, известных как Зеленая революция.

На сегодняшний день доходы государства не оправдывают повышение цен и инфляции, тем самым способствуя развитию множества социальных и экономических проблем. Согласно данным МВФ, темпы роста ВВП Ирана в 2016 и 2017 годах составили 4,5% и 4,1%. С другой стороны, инфляция за этот же период выросла примерно на 10%. Согласно проведённому иранской службой «Би-би-си» исследованию в течение последних десяти лет население Ирана обеднело примерно на 15% [1].

Одним из важнейших факторов, побудивших население на данную акцию являлась безработица, настолько что 26% молодого населения в возрасте до 30-ти лет не были трудоустроены. Демонстранты в ходе протестов выдвигали лозунги «Хлеб, работа, свобода», «Смерть Рухани», «Смерть диктатору», «Оставь Сирию, подумай о нас», «Вор грабит, государство поддерживает», «Эй молодой Иранец, вставай, вставай», «Как я ошибся, что совершил революцию», «Ни Газа, Ни Ливан, Все отдаю за Иран», «Независимость, Свобода, Республика Иран» [2].

В этих лозунгах прослеживаются мышление населения, его восприятие и отношение к правительству и его политике.

Несмотря на многообещающие экономические реформы, после совместного всеобъемлющего

плана действий (политического соглашения между Ираном и группой государств, известных как 5+1, относительно ядерной программы Ирана), поток инвестиций и улучшение благосостояния населения коснулось только Тегерана, в то время как остальные города остались в тени экономических новообразований. Поэтому можно полагать, что именно из-за этого фактора, протесты начались с маленьких городков.

На сегодняшний день многие аналитики утверждают, что одной из главных причин протестов можно полагать разочарование молодого поколения в улучшении социальных, экономических и политических условий, после 5 лет правления Хасана Рухани, действующего президента Ирана. Как утверждает информационный сайт «Би-би-си» в период президентствования Махумада Ахмадинежада внутренней и внешней политике Ирана был нанесен колоссальный ущерб. Но с приходом Рухани в обществе загорелся факел надежды. Так Рухани предпринял ряд политических и экономических реформ. К примеру, в 2013 году помимо программы по решению социальных, экономических и культурных проблем, а также проблем внутренней и внешней политики, президентом Рухани была предложена краткосрочная программа «Один месяц и сто дней», в ходе которой предполагалось произвести в стране экономическое преобразование, дать новое дыхание заводам, производственным центрам и решить их проблемы в течение короткого периода времени. Он придерживался политике решения ядерного вопроса, проблем окружающей среды, трудоустройства, промышленной сферы, питьевой воды, банков, снятия санкций и привлечения большого потока инвестиций. Таким образом, сложившаяся ситуация в Иране, дает возможность сделать вывод, что государственные программы по решению внутренних, внешнеполитических проблем и обеспечению людей рабочими местами оказались безуспешными [3].

Какова роль социальных сетей в стимулировании молодых людей к протестам? Многие источники упоминают, что главным поводом выхода молодых людей на улицы Ирана явилось ограничение государства в рамках использования сети интернет в особенности социальных сетей Телеграм и Инстаграм. Как сообщает агентство IRNA, в некоторых городах страны каналы Телеграма подвергались частичной "фильтрации". Министр связи и коммуникаций Ирана в дни массовых волнений предупредил о вероятности полного запрета на работу мессенджера Телеграм на территории страны, поскольку администрация этой компании, якобы не уважает иранское законодательство. На сегодняшний день данный конфликт решен тем, что в ночь на воскресенье, 14 января, власти Ирана сняли все ограничения на работу мессенджера Телеграм, введенные в конце декабря в связи с антиправительственными манифестациями в разных городах страны. Это одна сторона медали, результатов протестов [4].

Немаловажным является интерпретация государственными представителями данного движения, его итоги. Так согласно информации представленной агентством «GooyaNews», по состоянию на 14.01.2018 Хасан Рухани, действующий президент Ирана, в ходе последнего выступления на фестивале Фараби, объявил о завершении протестов. Упомянув январские события в Иране, он указал, что данный инцидент исчерпан, благодаря организованной работе правоохранительных органов. В итоге в результате десяти дневных протестов, которые проходили в 72 больших и маленьких городах Ирана, 3700 человек осуждены, и как минимум 22 человека погибли, от 3 до 5 человек умерли за решеткой.

Тем временем следует обратить внимание на то, как комментируют и реагируют на данный конфликт высокопоставленные деятели Исламской Республики. К примеру, духовный лидер Ирана Аятолла Хаменеи, обвиняет «внешних врагов» в причастности к протестам [5].

Представитель судебной власти Голамхосейн Мохсени Эжеи констатирует, что в ходе январских протестов на улицах Ирана погибли 25 человек, причиной смерти двух заключенных в тюрьмах, следует полагать самоубийством. В ходе пресс-конференции им было объявлено: «В числе погибших были как граждане, так и собственные государственные силы. Они были убиты не в результате перестрелки или от руки оружия местных военных сил. Враг на этот раз пытается также, как и в 2009 году, посеять сомнения в людях. Согласно последним данным по всей стране задержаны 400 человек. И сегодня и завтра (13-14.01.2017) некоторые из них были и будут освобождены. В ходе беспорядков, людей изначально не отправляли в тюрьмы, с той целью, чтобы не создавать для них судимость. Некоторые могут быть невиновны или просто обмануты. В тюрьму заключен человек с двумя гражданствами, снимавший все на видеокамеру. Люди поддерживающие или иницирующие эти беспорядки будут преследоваться Интерполом» [6].

В результате следует вывод, что протесты в Иране являются итогом длительного периода,

недовольства народа во всех сферах жизни. Накопившиеся за многие годы проблемы, в частности бытового характера, которые с приходом нового президента так и не были решены, сформировали оппозиционные настроения в обществе. Как правило, эти движения начались в маленьких городках и далее распространились и охватили обширную территорию. Исламское правительство же в свою очередь, в какой-то мере прислушиваясь к голосу народа, тем не менее, обвиняет «Врагов» и внешние факторы. На сегодняшний день протесты завершены потерями жизни людей и заключенными. Ситуация на данный момент стабильна, иначе говоря приглушена. В дальнейшем заслуживают внимания действия правительства Исламской Республики Иран по улучшению благосостояния народа, внешней политике и других вопросов выдвинутых в лозунгах и требованиях иранского населения.

Список использованной литературы:

- 1 Протесты в Иране: анализ причин // Вестник Кавказа. [Электронный ресурс]. – URL: <http://vestikavkaza.ru/articles/Protesty-v-Irane-analiz-prichin.html> (дата обращения: 10.01.2018).
- 2 Бограти Н. От слов «Нет повышению цен» до восхваления Реза шаха // Перевод из «Radiofarda». [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.radiofarda.com/a/sixth-hour-iran-protests/28946254.html> (дата обращения: 15.01.2018).
- 3 Шахид Салес Ш. Почему нынешние беспорядки не способствовали развитию всеобщего движения // Перевод из «BBC Persian». [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.bbc.com/persian/iran-features-42620669> (дата обращения: 17.01.2018).
- 4 В Иране сняты ограничения на работу мессенджеров и соцсетей // [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.svoboda.org/a/28974894.html> (дата обращения: 17.01.2018).
- 5 Рухани Х. «Приключение закончено» // Перевод из «Gooya News». [Электронный ресурс]. – URL: Режим доступа: <http://news.gooya.com/2018/01/post-11087.php> (дата обращения: 09.01.2018).
- 6 Последняя статистика убитых в ходе протестов Представитель судебной власти; Представитель судебной власти: «25 человек убиты на улицах» // Перевод из «Radiofarda», [Электронный ресурс]. – URL: https://www.radiofarda.com/a/iran_judiciary_mohseni_ezhei_protests/28974896.html (дата обращения: 15.01.2018).

УДК 327.82
МРНТИ11.25.09

Ж.Е. Ашинова¹, А.Е. Сериккалиева²

¹т.э.к., доцент, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, E-mail: janar72@mail.ru
Алматы, Қазақстан

²доктор PhD, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы, Қазақстан

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ АЙМАҒЫНДАҒЫ ЖАПОНИЯНЫҢ СЫРТҚЫ САЯСИ ҰСТАНЫМДАРЫ: МАЗМҰНЫ ЖӘНЕ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда Орта Азия мемлекеттері өздерінің геосаяси және геоэкономикалық ерекшеліктеріне қарай әлемнің ірі мемлекеттерінің назарын аударған стратегиялық маңызды аймаққа айналғаны баршаға мәлім. Бұл, ең алдымен, өңірдің Еуропа мен Азияны біріктіретін қолайлы да тиімді географиялық орналасуы мен жер қойнауының пайдалы қазбалар мен табиғи ресурстарға бай болуымен шарттасқан. Әлемнің басқа да алпауыт мемлекеттерімен қатар Жапония да сыртқы саясатында осы аймаққа белгілі деңгейде қызығушылық танытып отырғаны белгілі. ХХІ ғ. басындағы экономикалық дағдарыстарға қарамастан, өнеркәсіп пен сауда, ғылым және техника салаларының көбісінде көшбасшы болып табылатын Жапония халықаралық күштер және әлемдік экономиканың орталығы болып табылады. Осы тұрғыдан, Жапонияның жоғары дамыған экономикалық держава

ретінде Орталық Азиядағы жүргізген саясатының негізгі басымдылықтарын, ұстанымдары мен олардың бағыттарын, Жапонияның Орталық Азиядағы қызығушылықтарын зерттеу өзекті тақырып болып табылады. Мақалада Жапон мемлекетінің Орталық Азия Аймағы елдеріне қатысты сыртқы саяси ұстанымдары, олардың пайда болу себептері мен факторлары, ішкі мазмұны және негізгі бағыттары ашылып, қарастырылады.

Түйін сөздер: Жапония, Орталық Азия елдері, дипломатия, ұстанымдар, мүдделер

Ашинова Ж.Е.¹, Сериккалиева А.Е.²

*¹к.и.н., доцент, Казахский Национальный Университет
имени аль-Фараби, E-mail: janar72@mail.ru
Алматы, Казахстан*

*²доктор PhD, Казахский Национальный Университет имени аль-Фараби,
Алматы, Казахстан*

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНИЦИАТИВЫ ЯПОНИИ В ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКОМ РЕГИОНЕ: СОДЕРЖАНИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

Сегодня государства Центральной Азии становятся стратегически важным регионом, привлекающим внимание крупных мировых государств в зависимости от их геополитических и геоэкономических особенностей. В первую очередь это связано с благоприятным географическим местоположением региона, объединяющим Европу и Азию, богатыми минеральными ресурсами и природными ресурсами. Хорошо известно, что Япония, наряду с другими крупными державами в мире, проявляет большой интерес к этому региону. В XXI веке, несмотря на экономический внутренний кризис, Япония является центром международных сил и мировой экономики, которая является лидером во многих отраслях промышленности и торговли, науки и техники. С этой точки зрения, а также учитывая развитую экономическую мощь Японии и интерес к Центральной Азии, актуальными являются изучение инициатив, ключевых приоритетов и основных направлений внешней политики Японии в Центральной Азии. В статье рассматриваются внешнеполитические инициативы японского государства в Центральноазиатском регионе, причины и факторы их возникновения, содержание и основные направления.

Ключевые слова: Япония, страны Центральной Азии, дипломатия, позиции, интересы

Zh.Ye. Ashinova¹, A.Ye. Serikkalieva²

*¹Ph.D., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor
al-Farabi Kazakh National University, E-mail: janar72@mail.ru
Almaty, Kazakhstan*

*²Ph.D, al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

FOREIGN POLICY INITIATIVES OF JAPAN IN THE CENTRAL ASIAN REGION: CONTENT AND DIRECTIONS

Abstract

Today, the Central Asian states are becoming a strategically important region attracting the attention of the world's major states, depending on their geopolitical and geo-economic characteristics. First of all, this is due to the favorable geographic location of the region, which unites Europe and Asia, rich in mineral resources and natural resources. It is well known that Japan, along with other major powers in the world, shows great interest in this region. In the 21st century, despite the economic internal crisis, Japan is the center of international forces and the world economy, which is a leader in many industries and trade, science and technology. From this point of view, and also taking into account the developed economic power of

Japan and interest in Central Asia, it is important to study the initiatives, key priorities and main directions of Japan's foreign policy in Central Asia. The article examines foreign policy initiatives of the Japanese state in the Central Asian region, causes and factors of their occurrence, content and main directions.

Keywords: Japan, Central Asian countries, diplomacy, positions, interests

Қазіргі кезде әлемнің 50 ең бәсекеге қабілетті дамыған мемлекеттерінің қатарына кіру Стратегиясын жүзеге асыру шеңберінде Қазақстан экономикасының белсенділігін арттыру қажеттілігі туындап отыр. ҚР мен Жапония арасындағы ынтымақтастықтың дамуы мәселелерін зерттеу, талдау өте маңызды мәселе болып табылады. Жапония сияқты экономикалық қуатты елдермен ынтымақтасу және олардан тәжірибе алу Қазақстан үшін өте маңызды әрі пайдалы. Жұмыстың хронологиялық шеңбері ОА мемлекеттерінің тәуелсіздік алғанынан бастап, яғни XX ғ. аяғы мен XXI ғ. басына дейінгі кезеңді қамтиды.

Орталық Азиядағы Жапонияның саясаты соңғы кезеңде біраз зерттеушілердің назарын өзіне аудартып, қызығушылығын тудыруда. Жапонияның өз ішінде де әрдайым баспасөз беттерінде, сыртқы саясатқа қатысты арнайы жинақтарда Жапонияның Орталық Азиядағы саясатына, оның мақсаттарына, стратегиялық жоспарларына және ынталарына қатысты мәліметтерді кездестіруге болады.

Жапонияның Орталық Азия аймағындағы саясатының мәнін ашатын, ресми түрде жарияланған саяси ұстанымдарына тоқталатын болсақ, төмендегі келесі бастамаларды атап өтуге болады. 1991 жылдан 2007 жылға дейінгі мерзім ішінде Жапония келесі бастамаларды алға тартты:

1993 ж. – Орталық Азия мемлекеттерін Халықаралық даму мен ынтымақтасу Ұйымына қосу жайлы бастамасы – аймақ мемлекеттеріне, атап айтқанда «даму үшін ресми көмек» (ДРК) бағдарламасы бойынша, қаржылай және т.б. көмек алуға мүмкіндік берді.

1997 ж. – Еуразиялық дипломатия, Жапония, Ресей мен Орталық Азия арасында экономикалық және саяси ынтымақтастықты белсендендіруге бағытталған. Үш басты қағида: өзара пайда, сенім мен ұзақ мерзімді болашақ мүмкіндіктер.

1998 ж. – «Жібек Жолы дипломатиясы» бойынша шаралар бағдарламасы, демократиялық қайта құруларға, экономикалық реформаларға көмек көрсетуге, көлік инфрақұрылымын қайта құру мен табиғи ресурстарды барлауға бағытталған.

2004 ж. – «Орталық Азия плюс Жапония» бастамасы – ынтымақтасуға және аймақтық өзара ықпалдасуға жәрдемдесуге бағытталған министрліктер мен мекеме басшылары деңгейіндегі үнемі кездесулерді өткізу.

2006 ж. – «Орталық Азияны бейбітшілік пен тұрақтылық сенегіне айналдыру» – ОА аймағына деген ұзақ мерзімді мүмкіншіліктерді ескеретін ыңғайындағы көзқараста болу, ортақ әмбебап құндылықтарға негізделген серіктестікті іздестіру [1, б. 88].

Шынында да бұл бастамалар аймақ мемлекеттері үшін үлкен маңызға ие болды, ал қазіргі таңда шамамен 2 млрд. АҚШ доллар шамасындағы ДРК бойынша көрсетіліп жатқан көмекпен бірге ескеретін болсақ, Орталық Азияның дамуына айтарлықтай көмектесті [2].

Жалпы айтқанда, Жапонияның Орталық Азиядағы саясатының көрінісі келесі аспектілерден құралады: Жапонияның аймақ табиғи ресурстарын барлау мен мүмкін игерудегі қызығушылығы, олардың халықаралық нарығына қауіпсіз жолмен жеткізуді қамтамасыз ету мен қалтарыс негізде аймақ мемлекеттерінің демократиялануына және олардың экономикалық дамуына көмектесу. Ұзақ мерзім ішінде Жапонияның ресми тұлғалары аймақтағы саясаттың негізі ретінде дәл осы мақсаттарды жариялаған болатын.

Ауғанстандағы НАТО-ның антитеррористік операцияның басталуымен Жапонияның бағыты аймақтың қауіпсіздік мәселелері жағына ауысты, Жапония СІМ пікірі бойынша ол Ауғанстандағы жағдайдың тұрақтануына тікелей байланысты. Батыс қауымдастығының басқа мүшелерінің бұл бойынша пікірлері бір, Орталық Азия жағрафиялық тұрғыдан алғанда тұйықтығын ескеретін болсақ, «айрықша» орынды алатын дәл осы Ауғанстан, себебі Батыстың стратегиялық жоспары бойынша осы мемлекет арқылы орта азиялық қуат тасымалдаушыларымен магистралды құбыры өту керек.

Әрине, Батысқа Ресей, Иран мен Қытай арқылы өтуі жарамайды, және де олар дәл осы Ауғанстан - Пакистан бағытына көндіруге мұқтаж. Ауғанстандағы жағдайды орташа мерзімдік көрсеткіште шешудің өзі мүмкін емес екендігі ешкімге де құпия емес. Таяу Шығыстың мұнайы мен газы әлемдік экономика үшін қуат желісінің басты қайнар көзі болып қалатыны тиімді [3, б. 233].

Орталық Азия сыртқы ықпалға ашық бола бастағаннан бері, ұзақ мерзімді болашаққа деген есеппен оның қуат ресурстарын консервациялануы басталды. Шынында да жобалардың көбісі мұнай-газ кен

орындарын игеруге бағытталған – оларды болашақта пайдалану құқығын өзіне бекіту өте маңызды.

Орталық Азия қуат ресурстарын тасымалдаумен байланысты кез келген жобаны жағрафиялық тұрғыдан алғанда болдырмау қажет болатын, дәлірек айтқанда Каспий теңізінен, сонда да Қазақстан мен Түркіменстандағы көмірсутек ресурстарын барлау саласына үнемі түрде қаржыландыруды және қызығушылықты қамтамасыз ету керек.

Батыстың Иранға, Ресейге және Қытайға деген ыңғайын түсінуге болады, олардың Орталық Азияның бай ресурстарын тасымалдау арқылы күшеюін ешкім қаламайды. Алайда, әлемдік экономиканың қарқыны өсуде, қуат ресурстарына деген қажеттілік те артуда.

Орталық Азияны «ашық ету» бойынша алғашқы қадамда, КСРО ыдырауынан туындаған күрделі салдарларынан және «Ельцин» кезеңінен кейін күш жинаған, Ресей жасаған болатын. 2007 ж. ол Каспий маңындағы құбырды салу жөнінде келісімге қол жеткізді, ол бойынша түркмен газын Қазақстан арқылы Ресейге жеткізу қарастырылатын. Әрине, бұл оқиға Батыста зор мазасыздық туғызды, алайда, кеш болды. Ресей өзінің мақсат қойған жоспарларынан бас тартады деген мүмкін емес, және де ол өзінің Түркіменстан мен Қазақстан серіктестерінің аталған келісімдерді ұстануына қолынан келгенін бәрін жасайтынында күмән жоқ [4, б. 30-42].

АҚШ пен ЕО қуат ресурстарын жеткізу жолын Ауғанстаннан басқа баламаны қабылдауда өте жалынды болса, ал Жапония үшін қай жерден қуат тасымалдауын алатыны аса маңызды емес. 1993-2001 жж. арасында Жапония СІМ мен ресми тұлғалары бірнеше рет келесіні жариялады, мұнай мен газды теңізге шығу мүмкіншілігі бар және сәйкесінше қазіргі заманғы инфрақұрылымы бар кез-келген дүниежүзінің нүктесінен жеткізе алады. Тіптен, жапон-қытай қатынастарындағы көптеген қиындықтарға қарамастан. ҚХР-нан жеткізу мүмкіншілігін жоққа шығармайды.

АҚШ пен ЕО мемлекеттеріне қарағанда, Жапония саясатының ерекшелігі әрдайым экономикалық пайда болатын, және ол сыртқы саясаттағы идеологиялық ұстанымдарға қатаң байлаулы болуы байқалмайды. Мысалға, 1973 ж. қараша айында (Израильмен қақтығыс салдарынан пайда болған дүниежүзілік энергетикалық дағдарыстың нағыз қызған кезінде) Жапония палестиндіктердің өзін-өзі анықтауға құқығын мойындады және БҰҰ ҚК 242 резолюциясын қолдады. Бұл мұнай эмбаргосы жарияланған мемлекеттер тізімінен Жапонияны сызып тастауға мүмкіншілік берді. 1989 ж. Қытайдағы Тяньаньмэнь алаңында болған белгілі оқиғалар кезінде Жапония халықаралық қауымдастықтың санкцияларына қосылмады және ҚХР-мен толыққанды сауда-экономикалық қатынастарды ұстап отырды [5, б. 128].

Басқа жағынан алғанда түсінікті болатын нәрсе, қазіргі таңда Жапония үшін Орталық Азия мемлекеттерімен ынтымақтасудан айтарлықтай экономикалық пайда байқалмайды. 1997 ж. өзінде Өзбекстандағы Жапония елшілігінің кеңесшісі И.Накадзима айтқан болатын: «біз бұл жерде шығындалып жұмыс істедік және істеп жатырмыз, алайда біз бұл аймақтан кетпейміз. Біз баймыз, өзімізге ондайды рұқсат ете аламыз, және бәрібір жақсырақ болашақты күтеміз» [6].

Және де бұл жақсы болашақтың келуі Жапониядан аса қатты тәуелді емес. Себебі көптеген зерттеушілердің пікірі бойынша бұл аймақтағы жақсару анағұрлым мықты және күшті қауіпсіздікте, ал бұны Жапония өз басы кепіл ете алмайды. Алайда, аймақтағы қауіпсіздік кепілдіктерінен Жапонияның сыртқы саяси бағытының болашақтағы мүмкіншіліктері мен алға қойылған мақсаттарға қол жеткізу тәуелді, олардың бастылары ұзақ мерзімді болашақта Орталық Азияға жеке капиталдың енуіне саяси және экономикалық жағдайларды құруда негізделеді. Тек аймақтағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша мақсатқа қол жеткізгеннен кейін ғана Орталық Азия Жапонияның дамыған экономикасына қатысты тұрақты және әрдайым артып отыратын қызығушылыққа ие болады.

Әрине қауіпсіздікті қамтамасыз етуде Ауғанстандағы жағдайды қалыпқа келтіруді білдіреді, онда НАТО әскерлерінің бар болғанына қарамастан жағдайдың тұрақтанатыны екі талай. 2001 ж. бастап ауған тақырыбы Жапонияның Орталық Азиядағы басты бағыттарының біріне айналды. Дәл осы кезде Жапония өзінің жариялауларында Орталық Азия қуат ресурстарын тасымалының ауған бағытын ғана айта бастады, өзінің батыс қауымдастықтағы одақтастарының көзқарастарын қолдай отырып.

Жапония оның алдында да Ауғанстанға деген назарын білдірген болатын, алайда тек бұл мемлекеттегі анти террористік операцияның басталуына дейін, оның бастамаларына ерекше, стратегиялық мән берілмейтін және ауық-ауық пен тиімділігі төмен сипатта болатын. Ауғанстандағы бейбіт реттеу бойынша алғашқы қадамды Жапония 1996 ж. жасаған болатын, алайда ол сәтсіз болды, ол кезде Жапонияның БҰҰ-ғы елшісі Х.Овада Токиода бейбіт конференцияны өткізу деген ұсыныспен шыққан болатын. 2001 ж. мамыр айында ол Токиода «Талибан» мен «Біріккен Майдан» (Раббани) қозғалыстары арасында келіссөз өткізудің бастаушысы болды, алайда Жапонияның

ұсынысы «Талибан» басшылығымен реттеуде БҰҰ қатысуымен келіспегендігінен қайтарылған болатын. Сонда да ауған бағытындағы сәтсіздіктер Жапонияның ауған босқындарының қажеттіліктеріне азық-түлік пен дәрі-дәрмек күйіндегі гуманитарлы көмек көрсетумен өтелді. Жапония пікірі бойынша Ауғанстандағы тұрақтылық Орталық Азия, Таяу Шығыс пен Парсы Шығанағының тұрақтылығы үшін маңызды болып табылады. Осылайша, Ауғанстанды қайта қалпына келтіруге бағытталған белсенді шаралары елдің беделіне жағымды әсер етеді және оның бейбітсүйгіш дипломатиясына деген анағұрлым үлкен сенім тугызады.

Әрине, Жапонияның жапон-американ одақтас қатынастар шеңберіндегі ролін – АҚШ бастамаларына қаржылай жәрдемдесу мен ұрыс алаңындағы қарулы күштерге көмек ретінде бағытталған шараларды естен шығаруға болмайды.

2007 ж. соңына таман Жапонияның Ауғанстанға деген қаржылай жәрдемі шамамен 1.25 млрд. АҚШ долларын құрады. Қаражат Ауғанстанның үкіметін қолдауға, қауіпсіздікті қалпына келтіруге және жақсартуға бағытталған болатын [7, б. 12-23].

Ал антитеррористік одаққа техникалық не болмаса басқаша көмекке келетін болсақ, 2007 ж. күзде Жапония парламентіндегі Ауғанстандағы өзін-өзі қорғау бойынша қарулы күштердің қосымша міндетін жабу туралы қызу айтысқа қарамастан, 2008 ж. 11 қаңтарында парламент Жапония ӘТК (ВМС) Үнді мұхитындағы АҚШ-тың көпұлтты эскадрасына тылдағы көмек көрсетуге рұқсат ететін заң қабылдады.

Ауғанстандағы тұрақсыз жағдайдың ұзақ мерзімге созылатынын түсіну, Орталық Азия қуат желісінің тасымалымен байланысты көптеген жобаларды жүзеге асыруды үдетуге Жапонияға және басқа мемлекеттерге рұқсат етеді. Ауғанстан аймақ пен оның ресурстарын «оңашаланған» қалыпта ұстап тұрудың құралы мен сылтауы ретінде пайдаланады.

Ендігі кезде аймақтық көлемде бастамаларды қосатын Орталық Азиядағы Жапонияның саясатында жаңа үрдістер көптеген мамандар үшін тіптен аталмай калды. 2004 ж. жарияланған «Орталық Азия – Жапония» диалогы, одан кейін «Орталық Азияны бейбітшілік пен тұрақтылық Сенегіне айналдыру» Жапонияда аймақты қабылдауда сырттай ешбір өзгерістерді уәде етпеді. Мысалы, осы бағдарламалардан Орталық Азия мемлекеттері үшін нақты және елеулі нәрсені бөлектеу қиынға соғып отыр. Тіптен «бөлек салаларда аймақ мемлекеттеріне аймақтық бірлесуде және ынтымақтасуға көмек көрсетуге бағытталған» ниеттің өзі тек пиғыл ретінде қалуда, себебі көрініп отырғандай Жапонияда қазіргі кезде осы жобаны жүзеге асыруға айтарлықтай мүмкіншіліктері жоқ, бірақ негізінен жалпы алғанда Жапония бұл рөлді жүзеге асыра алушы еді. Бірақ ол көптеген қиыншылықтармен іргелесіп отыр, тек саяси санатта, себебі Ресей мен Қытай өздерінің өмірлік маңызы бар аумақта бұған мүмкіншілік беретіні екі талай. Алайда, Жапонияның Орталық Азиядағы саясаты жайлы сөз қозғаған кезде, біз әлбетте бұл мемлекеттің АҚШ-пен одақтас айрықша қатынастары жайлы есте сақтауымыз керек. АҚШ пен Жапония қызығушылықтарын Орталық Азия аймағында, немесе дүниежүзінің басқа кез-келген аймағында бір-біріне қарсы қоюға ешбір негіз жоқ. Басқаша айтқанда, жапон-американ одақтас қатынастары жаһанды түрде өтеді, және жақын болашақта тек нығаюы мүмкін, себебі екі жақты ынтымақтастық шеңберінде Жапонияның міндеттері кеңейуде [8, б. 70].

Бәріне мәлім болғандай, Шанхай Ынтымақтастық Ұйымының динамикалық дамуы Батыс мемлекеттері үшін мазасыздануының ерекше сылтауы болып табылады. Шынында бұл ұйымның қызметі мен жабық сипаты (жаңа мүше қабылдау салмақты түрде қарастырылмайды) Ресей мен Қытайдың Орталық Азияда ықпал ету салаларын өзара бөлісуді білдіреді, сонымен қатар аймақтық мәселелерді шешуде сыртқы күштерге «жол беру» мүмкін емес деп қарастырылады.

Аймақтағы АҚШ-тың әсеріне қарсы тұру ШЫҰ-ның маңызды бағыты ретінде есептеуге болады, алайда әлі күнге дейін ол айтарлықтай тиімді емес. Қате есептеулер анық – Шанхай форумы (ол кезде бес мемлекет) аймақта АҚШ базаларының пайда болуына кедергі жаса алмады. Ендігі кезде барлық мемлекеттердің талпыныстарымен АҚШ-ты әскери қатысудан бас тартуға қол жеткізу мүмкін бе? Әдетте, жоқ.

Бұл үшін Қырғызстан тарапынан мықты саяси ерік қажет және бұндай шешім қабылданған жағдайда ШЫҰ мемлекеттері Қырғызстанды АҚШ-пен және оның қадағалауындағы халықаралық қаржы институттарымен бетпе-бет қалдырмау жайлы кепілдік болу керек. Бұл кепілдіктерге қатысты Қырғызстан тағы да сенімді бола алмайды.

Сонда да АҚШ-тың әскери қатысуы аймақтағы ықпал етудің тұрақты факторы болып қалуда, ірі аймақтық державалар - Ресей мен Қытай бұған қарсы ешнәрсе істе алмай отыр. Басқа мәселенің негізі

АҚШ-тың Орталық Азия кеңістігінде қауіпсіздікті орнатуда белсенді қатысушы мемлекет ретінде заңды орнығуы (қандай да болмасын ұйым шеңберінде) мүмкін емес екендігін түсінуі, себебі ШЫҰ тарапынан міндетті түрде қарсылық білдіріледі. Осыған орай АҚШ үшін тиімді болатын жағдай Азия аймағына жалпы алғанда қатысы бар оларға аймақ қауіпсіздігі бойынша мәселелерді талқылауда және шешім қабылдауда достас мемлекеттің бар болғаны тиімді болатын анық. Осы жерде жапон-американ одақтас қатынастар тетігі толыққанды жүзеге асырылуы мүмкін [9].

2007 ж. сәуір айында Токиода «Жапонияның Орталық Азиядағы ықпалы қандай?» атты презентация өтті, ұйымдастырушысы Джон Хопкинс Университетінің маңындағы Орталық Азия мен Кавказ Вашингтон институты онда Өзбекстандағы және Тәжікстандағы Жапонияның бұрынғы елшісі Акио Кавато Жапонияның аймақтағы саясаты жайлы бірнеше пікірлер жеткізді.

«Орталық Азия – Жапония» бастамасына түсініктеме бере отырып, Кавато оны өзінің жұмысында кез-келген қызығушылық білдіруші мемлекетке қатысуына ашық құрылым ретінде сипаттады. Саясаттағы осы ұстанымды ШЫҰ қызметіндегі ұстанымдарға қарсы қойды, оны «Орталық Азияда Жапония мен Батыс мемлекеттерінің ықпалын бейтарап қалдыруға бағытталған жабық құрылым» деп айыптады.

Одан кейін Кавато Орталық Азия Еуропадағы ынтымақтастық пен қауіпсіздік бойынша Ұйымның қағидаларына негізделген пан азиялық ұйым құру қажет деген пікірін жеткізді. Оның пікірі бойынша, бұндай ұйым өзіне «Орталық Азия – Жапония», ШЫҰ мен басқа да аймақтық қауіпсіздік ұйымдарын түрлі мемлекеттердің ортақ кең ұйымына біріктіре алушы еді.

Жапонияның бұрынғы елшісінің сөзіне құлақ тұру керек, себебі қалыптасқан дәстүрлі тәжірибе бойынша, үлкен лауазымдардан кеткеннен кейін де саясаткерлер мен шенеуніктер ресми үкімет басындағылар белгілі бір себептер бойынша айта алмайтын сөздерді айта алады және мемлекеттің қызығушылықтарын қорғай алады. Орнынан түскен шенеуніктердің анағұрлым ашық пікірі түрлі бастамаларды қабылдау алдында қоғамдық пікірді тексеру мақсатында қажет, егер жауап тіптен жағымсыз болса өзгертулер енгізу мүмкін [1].

Сөзсіз, Жапонияның ресми тұлғалары бұндай пікірлерді айтпаған, алайда Орталық Азияда осындай құрылымды құру қажеттілігін толығыменен жоққа шығару дұрыс емес. Ауғанстан, Моңғолия, Үндістан, Иран, Пәкістан ШЫҰ қызметіне үлкен қызығушылық білдіруде. Батыс мемлекеттері де ШЫҰ «жабықтығы» жайлы және Шанхай үрдісінің жалпы батысқа қарсы бағытталғандығы жайлы пікірлерін жеткізген болатын.

Біз аймақ қауіпсіздігі саласында жағдайдың дамуының мүмкін екі бағытын болжай аламыз. Не болмаса ШЫҰ анағұрлым ашық ұйым болады, не болмаса Орталық Азияда барлық мемлекеттерге ашық және тек қауіпсіздік мәселелерімен айналысатын жаңа ұйым пайда болады: Орта Шығыстан басталып, Оңтүстік және Орталық Азия, Азия – Тынық мұхиттық аймаққа дейін.

Қалыптасқан жағдайды ескеретін болсақ, ШЫҰ анағұрлым ашық болып, жаңа мүшелерді қабылдайтыны екі талай. Оған қоса қалаулы көрінетін жағдай, ШЫҰ кеңеймей, нақ осы мемлекеттер мүшелігінде қалуы. Әйтпесе, жаңа мүшелерді қабылдау арқылы ұйымды кеңейту оның тиімділігінің азаюына әкеледі, себебі қарастырылатын мәселелер шеңбері өседі. Сонымен қатар тағы да бір қауіп, ұйым пайдасыз, нақты мақсаттарға қол жеткізу үшін ортақ саяси бағытты анықтай алмайтын және ешнәрсені шеше алмайтын мемлекеттер ірі форумына айналады. Қазіргі таңда Ресей-Қытай өзара ықпалдастығы мен ынтымақтастығы негізінде біз жалпыға ортақ ШЫҰ саясаты бар деп айта аламыз, екі аймақтық державалардың қызығушылықтарының ара салмағында негізделетін. Бұл өз кезегінде ШЫҰ барлық мемлекеттерінің қызығушылықтарына сай келеді [11].

Басқа жағынан алғанда Жапонияның қауіпсіздік мәселелері төңірегінде ресми емес ұстанымы шынында да сәтті болуы мүмкін, себебі ШЫҰ тек қауіпсіздік мәселелерімен ғана айналыспайтыны үшін. Бәріне мәлім болғандай ұйым ынтымақтастықтың барлық салаларын дамытуда – саяси, сауда-экономикалық, гуманитарлы сала. ШЫҰ қауіпсіздік форумының қызметін атқара да алмайды, себебі оның «жабық» сипатында. Алайда, Азиядағы қауіпсіздік бойынша диалог кез-келген өз қалауын білдірген мемлекеттер үшін ашық болуы керек. Жаңа ұйымды құру тиімділігінің тағы да бір себебі қазіргі таңдағы мемлекеттердің өзара тәуелділігі болып отыр, аймақтардың өзара әсер етуін ескермей, қауіпсіздік кеңістігін саяси ұстанымдарды негізге ала отырып шектеу қиын. Көп мемлекеттердің Ауғанстандағы жағдай Орталық Азия үшін тұрақсыздану көздерінің маңыздысы екендігін мойындайды, алайда аймақ мемлекеттері әлі күнге дейін қауіпсіздік мәселелерін талқылауда әрдайым Ауғанстан, Иран мен Пакистан қатысатын алаң құрмады. Шетте Үндістан да қалмау керек, себебі оның да Қытаймен және Пакистанмен қиындықтары бар. Оңтүстік Азия мемлекеттерінің аймақтық

ынтымақтастығының Ассоциациясы (ОАМАБИА) қызметі сауда-экономикалық ынтымақтастықты дамытуға бағытталған, қауіпсіздік мәселелерін шешуге бағытталмаған. Сонда да Ауғанстан бұл ұйымға 2007 ж. мүше болып кірді. Қытайдың қарқынды экономикалық дамуы мен әскери-саяси әлеуетінің артуы Батыс әлемі үшін бұрыннан бері әңгіме тақырыбына айналды, әсіресе АҚШ пен Жапония үшін. Қауіпсіздік келісімшарты шеңберінде Жапонияның міндеттерін арттыру арқылы АТМА-да Қытайды жапон-американ өзара ықпалдастығының тоқтатуы олардың Орталық Азиядағы қызметіне де ықпалын тигізуде. Өз кезегінде Азия-Тынық мұхиттық аймақ әлі күнге дейін күрделі саяси және экономикалық қарсыластықтардың жиынтығы болып қалуда, оған «қырғи қабақ соғысы» кезеңіндегі сипаттар тән – шиеленісушілік пен теңіз қаруларының жарысы. Бұның бәрі мемлекеттер арасындағы қатынастарда ауыр тарихи мұрамен күрделенеді, олар Жапонияның Екінші дүниежүзілік соғысы кезіндегі агрессиясын ұмытпаған. Жоғарыда аталған мысалдардың барлығы Орталық Азияны қоршап отырған барлық аймақтарда көптеген екі жақты және көп жақты деңгейдегі мәселелер бар екендігін растайды, олар да өз кезегінде жаңа қауіпсіздік бойынша құрылымда қарастырылуы мүмкін. Сонымен қатар айта кетерлік жайт, нақ осы Орталық Азия осындай ұйымның пайда болуына және қызмет етуіне арналған жер бола алады [12].

Қазіргі таңда аймақтардың өзара тәуелділігінің артуы кезінде Азияда қауіпсіздік мәселелерін талқылауға сұхбат кеңістігін құрудың шынайы қажеттілігі туындады, және Жапонияның қажетті өзгертулерді ескеретін пан азиялық қауіпсіздік ұйымын құру ресми емес ұсынысы аймақ мемлекеттерінің кем дегенде қызығушылық танытқан елдердің ғылыми қауымдастықтарының деңгейінде қарастырылуға алынуы мүмкін.

2006 жылы ұлттық баспа сөз клубының отырысында сыртқы істер министрі Таро Асо жаңа орталық азиялық бастамамен шыққан болатын, онда Жапонияның Орталық Азияға қатысты негізгі мақсаттарын көрсеткен болатын.

Баяндаманы шартты екі бөлімге бөліп қарастыруға болады:

Біріншісі, жалпы тұжырымдамалық ұстанымдардан құралады, онда Жапония Орталық Азияны өзінің сыртқы саяси объектісі ретінде қарастырады.

Екінші бөлім Жапонияның аймақтық қатынастар жүйесіне деген жана көзқарасы қарастырылады, және өзінің Орталық Азиядағы рөлін сатылы түрде қайта қарастыруға бағыттайды.

Бірінші бөлімге келетін болсақ, баяндамада ерекше көңіл бөлініп айтылған нәрсе Орталық Азияның ХХІ ғасырда ерекше маңызы болатын, яғни табиғи ресурстарға бай аймақ ретінде, және жаһанды қауіпсіздіктің маңызды құрамдас бөлігі ретінде. Одан кейін министр атап кеткендей, болашақта табиғи ресурстарды тұрақты түрде шығару мен жеткізу көзқарасынан алғанда аймақтағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету Жапония үшін аса қатты маңызды [13].

Р.Хасимото Жапонияның Орталық Азиядағы үш қағидасын қалыптастырған болатын – «өзара тиімділік, сенімділік пен ұзақ мерзімді болашақтағы мүмкіндіктер», олар көбінесе әрине мәлімдеме кейпінде болды. Бірақ, Жапония өзінің Орталық Азиядағы қызығушылықтары Каспий теңізіндегі бай мұнай мен газ қорларында екендігін ашық жариялады.

Осыған орай, әрбір Ортаазиялық мемлекетпен қатынастың құрылымы мен маңызы олардың ресурстық мүмкіншіліктеріне тәуелді болатын, Даму үшін Ресми Көмек шеңберінде қаржылай жәрдемдесу де, одан тыс баулауға да тиесілі болатын, көмірсутек шикізатын және пайдалы қазба байлықтарын шығару мен қайта өңдеу, осы мемлекеттерде қазіргі заманға сай көлік байланысын қалыптастыру т.б. [14, 15].

Бірқатар сарапшылардың пікірі бойынша, Орталық Азияның жағрафиялық тұйықталуы, және осының салдарынан туындайтын Каспий теңізінің энергия желісінің бассейнінің әлемдік нарығына шығу жолдарының жоқтығы, Жапонияның және экспортқа бағытталған мұнай-газ саласын дамыту бойынша басқа мемлекеттердің талпыныстарын жоққа шығарады. Кем дегенде олардың Парсы шығанағында немесе Үнді Мұхитында кез-келген дайын портқа қауіпсіз және тұрақты жеткізілуін қамтамасыз ету мәселесі шешілмейінше. Оған қоса, Таяу Шығыс факторы да ескерілген болатын, оның мұнай қорлары әлі күнге дейін әлемдік нарықта анықтаушы рөл атқаруда, дәл сол уақытта Каспий мұнайының өзі артық болды, бұл кейбір мемлекеттерге тиімсіз еді. Алайда, бұл пікірлер тек қысқа немесе орташа мерзімдік болашақ мүмкіншіліктерді қарастырған кезде ғана орынды.

Ұзақ мерзімді болашақ мүмкіншіліктер қарастырған кезде, қарқынды экономикалық өсімді және мұнайға деген сұраныстың артуын ескеретін болсақ, Каспий теңізінің қуат ресурстары кез-келген жағдайда әлемдік нарыққа шығу жолын табады. Басты мәселе, Каспийдің қуат ресурстарын жеткізу жолдарын кім бақылайды, және техникалық тұрғыдан қиын және мұнай-газ құбырларын салуда

үлкен қаржылық шығындар кімге тәуелді болады. Бәріне мәлім болып отырғандай Орталық Азия мемлекеттері көмірсутек шикізатының бай қорларына қарамастан өздері осы жолда қауіпсіздікті құра алмайды да, қамтамасыз ете алмайды да [16].

Қиын жағдай қалыптасып отыр, аймақ мемлекеттерін осы салада мүмкіншіліктері бар мемлекеттермен ынтымақтасуға мұқтаждықтары пайда болды. Солардың қатарында Жапония, АҚШ, Ресей мен Қытай. Бұнда Жапонияны жапон-американ одақтас қатынастары шеңберінде қарастыру қажет.

Әрдайым ұзартылып жатқан және түзетулер енгізіліп жатқан жапон-американ қауіпсіздік келісімшарты жақын арада толыққанды екі алдыңғы қатарлы экономикалардың әскери-стратегиялық, ал Жапонияның «пацифистік» Конституциясынан бас тартқан жағдайда, әскери державалардың одағы болуы мүмкін, жаһандану жағдайында олардың одақтас ретіндегі қатынастары Азия-Тынық мұхиттық аймақ шеңберінен алыс шығып кетті.

Осымен байланысты, Жапонияның Орталық Азиядағы саясатын сараптауға талпыныс жасаған кезде, Жапония мен АҚШ арасындағы одақтас қатынастар факторын және рөлдерді қалыптасқан бөлу тетігін ескеру қажет, олар ХХІ ғасырдың жаһанды мөлшерде таралуда. Осылайша, осы ойларды есепке ала отырып біз Жапонияның бастамасының екінші бөлімін ашуға жақындап қалдық «ОА бейбітшілік пен тұрақтылық Сенегіне айналу».

Жапония өзі үшін үш бағыт айқындады, осылардың негізінде Орталық Азиядағы саясаты қалыптасады: ұзақ мерзімді болашақтағы мүмкіншіліктерді ескеретін Орталық Азияға қатысты көзқарас; ашық аймақтық ынтымақтастықты қолдау; ортақ әмбебап құндылықтарға негізделген серіктестікті іздестіру. Біз алғашқы екі пунктті қарастыруда тоқталамыз, себебі үшінші бағыт тек мәлімдеме күйінде қабылданады, Жапонияның жаңа саясатына әдемі сипат беруге бағытталған.

Жапонияның Орталық Азиядағы ұзақ мерзімді болашақтағы мүмкіншіліктері ел саясатына сай барлық белгілі бастамаларда аталған болатын. Жапония дипломатиясының белгілі тарихында ол ешқашан «бір реттік» акциялармен шектелмейтін, ал оның саясаты, өзіне тән жапон прагматизмімен, әрдайым ұзақ мерзімді шараларды әзірлеуге бағытталған.

ОА ресурстарын ескере отырып, Токио өзінің ұзақ мерзімді болашақтағы мүмкіншіліктерін шикізатта Ауғанстан мен Пакистан арқылы қауіпсіз жол арқылы қамтамасыз етілуімен байланыстырады. Таро Асо өз сөзінде Ауғанстандағы тұрақтылық Орталық Азиядағы жағдайға тікелей әсер ететінін және Жапония үшін аймақпен шекаралас мемлекеттердегі қауіпсіздік маңызды екендігін атап кетті. Сонымен қатар, осы тұрақтылықтың кепілі АҚШ болу керектігі сөзсіз, олар Ауғанстандағы күрделі жағдайға қарамастан өздерінің әскери қатысуын сақтауда. АҚШ бұл жолдың қауіпсіздігін қамтамасыз ете алуы жайлы нақты айту мүмкін емес, алайда ұзақ мерзімді болашақтағы мүмкіншіліктерде басқасы маңызды – Жапония мен АҚШ-та аймақта өздерінің тұғырларын сақтап қалуға уақыттары мен мүмкіншіліктері бар. Таяу Шығыс әлемдік нарыққа мұнайдың басты жабдықтаушысы жағдайын сақтап отырғанға дейін [17, б. 147-157].

Жапонияның ОА-ғы саясатының келесі бағыты ашық аймақтық ынтымақтастықты қолдау болады. Жапонияның пікірі бойынша Орталық Азияның өркендеу жолында басты кедергі, жоғарыда аталған жағрафиялық тұйықталуынан басқа, КСРО кезінде әрбір елдің экономикасы бір жақты салада мамандырылған болатын, және Кеңес Одағы ыдырағаннан кейін аймақ мемлекеттері бір экономикалық жүйеден шығып, айтарлықтай осал жағдайда қалды. Жапонияның пікірі бойынша аймақтық ынтымақтастықсыз Орталық Азияның болашағы жоқ [18, б. 102].

Оның саясатының осы бағыты аймақ мемлекеттерінің ынтымақтастығын қолдап отыру ғана емес, кейбір белгілі салаларда бастаушысы болу, алдағы жоспары аймақ мемлекеттері оның жәрдемдесуін өзара байланыстарды және ынтымақтастықты нығайтуға көмек ретінде қарастырады. Осы ұсыныстың басқа аспектісі бойынша Жапония ОА мемлекеттерімен ашық пиғылда ынтымақтастық дамытуға ұсынып отыр, өз назарын басқа басты халықаралық ДРК бағдарламасының донорларымен және басқа халықаралық қаржы институттарымен жұмысты айқындауға бағыттау [19, б. 24-25].

Жапонияның бөлек салаларда аймақтық ынтымақтастықта бастаушы болуға деген ұсыныстары аймақтық үрдістерде рөлін сапасы жағынан өзгертуге бағытталған талпыныстарының көрсеткіші болып табылады. Егер бұрын Жапония өзінің ОА жас жаңа республикаларына қиын қыстау заманда «тек қана адам сүйгіш ниетті» басшылыққа ала отырып көмек көрсетуге талпынып отырған жағымды келбетін қалыптастырған болса, ал шынында ОА мемлекеттерінен БҰҰ Қауіпсіздік Кеңесінде тұрақты мүше дәрежесін алу үшін қолдау табуға тырысатын болса, ендігі кезде ол өзінің бастамашы рөлінде «ортақ игілік үшін бірге жұмыс істеуге» шақырып отыр, алайда, бұның түбінде анағұрлым

түйінді ниет жатуы мүмкін [20].

Жапонияның аймақтық ынтымақтастықта белгілі салаларда бастамашы ретіндегі рөлі ұзақ мерзімді жоспарда РФ пен ҚХР қатысуындағы аймақтық бірлесудің кез-келген түрлеріне балама ретінде қарастырылады. Оған қоса, Жапония аймақ мемлекеттері үшін анағұрлым ұнамды көрінуі мүмкін, себебі, біріншіден, экономикалық сәттіліктің, техникалық өрлеу мен өркендеудің теңдессіз мысалы болып табылады, екіншіден, аймақтан алыс орналасқандығынан ықпалының мүмкін өсуі қауіп ретінде қарастырылмайды, ал мысалы Қытай мен Ресейге қатысты олай емес [21].

Алайда, Жапония осы бастамасын жариялағаннан бері жарты жыл өткен соң бұл бағытта қандай да бір нақты қадам жасамады, тек «Жапония – Орталық Азия» диалогы шеңберінде бірнеше рет кездесулер ұйымдастырды, онда бұл бастама анағұрлым толығыменен талқыланды. Бұл қазіргі таңда Жапонияның тек өзінің ішкі істерімен айналысып жатқандығының белгісі: Ұлттық қорғаныс Басқару дәрежесін қайта қарастыру, «қырғи қабақ соғысының» мұрасынан бас тарту және елдің «бейбіт» Конституциясын өзгерту. Аймақ мемлекеттерінен де анық жауап қайтпады, олар тек Жапонияның олардың істерінде анағұрлым белсенді араласуын қолдады. Алайда, бәріне түсінікті болғандай, аймақ мемлекеттеріне ой қозғауға тақырыптар бар екен [22, с. 109-117].

Жапонияның аймақтағы белсенділігін арттыруы АҚШ-тың Орталық Азиядағы саясатымен тығыз байланысты болатындығын ескеру қажет. Ұзақ мерзімді жоспарда да, АҚШ-тың әскери қуаты және Жапонияның экономикалық әлеуеті, басқа әлем аймақтарында осы үлгі бойынша өзара ықпалдасудың тәртіпке келтірілген тетігін ескере отырып, Орталық Азия қуат ресурстарын бөлісу кезінде түйінді фактор болуы мүмкін [23, б. 65].

Сонымен, қорыта келгенде, Жапонияның әзірше ОА аймағына қатысты нақты стратегиясы жоқ, тек бастамаларымен (инициативалар) ерекшеленеді. Шын мәнісінде, бұл бастамалар аймақтағы елдер үшін үлкен маңызға ие болды және ДРК-пен бірге қазіргі кезде шамамен жалпы екі миллиард доллар көлемінде болатын Орталық Азияның дамуына өз үлесін қосты. Жапония мен әрбір ОА елдері арасындағы ынтымақтастық екіжақты қарым-қатынастар негізінде қаланған. Аймақ ішіндегі интеграцияның жақсаруы мен дамуы, және жүзеге асатын механизмнің пайда болуы Жапонияның ОА аймағында терендеуіне алғышарттар жасайды. Біздің ойымызша, Жапонияның Орталық Азиядағы негізгі бағыты – Қазақстан. Қазақ-жапон қатынастарының әлеуеті мен мүмкіндіктерін зерттей келе, екі жақты ынтымақтастықтың басым бағыттарын әріптестіктің жаңа деңгейіне көтеруге барлық тиімді жағдайлардың бар екендігін атап өтуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Masaniko, Komura «Japan's Eurasian Diplomacy: New Perspective in Foreign Policy», *Japan Quarterly*, 46 no.1, Jan-March 2007.
- 2 Вага кунин-но сэйфу кайхацу эндзэ (Японская правительственная помощь развитию). – Токио, 2008.
- 3 Кунядзе Г.Ф. *Внешняя политика Японии: время перемен?* – Япония: экономика, политика, общество на заре XXI века. – М., 2003. – С.288.
- 4 Комиссина И. *Япония и Кавказ: соединит ли их Великий Шелковый путь?* // *Центральная Азия и Кавказ*. – Lulea, 2002. – №3. – С.30-42.
- 5 Накасонэ Я., Мураками Я. *После холодной войны*. – М.: Прогресс, 1993. – 189 с.
- 6 Астанбаев Б. *Японцы возвращаются на Великий Шелковый Путь* // www.asiatimes.narod.ru/story2002/003/1091.htm
- 7 Сыроежкин К. *Центральная Азия в треугольнике «Россия-Китай-Запад»: выбор приоритетов* // *МЭиМО*. – М., 2007. – №10. – С.12-23.
- 8 Takeshi Yu. *Japan's Multilateral Approach toward Central Asia. Eager Eyes Fixed on Eurasia: Volume 1, Russia and its Neighbors in crisis / Ed. By Akihiro Iwashita, 21st century COE Program Slavic Eurasian Studies. №16-1, Slavic Research Center. Sapporo: Hokkaido University, 2007. – P.70.*
- 9 Iwashita A. *The Shanghai Cooperation Organization and Japan: Moving together to Reshape the Eurasian Community* // www.brookings.edu/articles/2008/0128_asia_iwashita.aspx?p=1
- 10 Акио Кавато: «*Политические перспективы в Центральной Азии сейчас определить сложно*» // <http://www.mofa.go.jp/region/europe/kazakhstan/index.html>
- 11 Жапонияның Сыртқы Істер Министрі Й.Кавагучидің сөйлеген сөзінен. 4.03.2005 // <http://www.mofa.go.jp/region/europe/kazakhstan/index.html>
- 12 Christopher Len. *Japan brings balance to Central Asia* // www.atimes.com

/atimes/japan/HB18Dh03.html

13 Жапонияның Сыртқы Істер министрі Таро Асоның Жапон Халықаралық Істер институтында сөйлеген сөзінен («Орталық Азияның бейбітшілік пен тұрақтылық Сенегіне айналуы» – Жапонияның жаңа бастамасы). 30 қараша, 2006 ж.

14 Жапонияның Премьер-Министрі Р.Хашимотоның Кэйдзай доюкайдағы сөйлеген сөзінен («Еуразиялық дипломатия» атты бастамасы) 24.07.1997.

15 Даукен С.Р., Канафина Г.Е. Роль Японии в системе международных экономических отношений // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Халықаралық өмір және саясат» сериясы, №3,4(50, 51), 2017 ж. – С.184-187.

16 “Central Asia plus Japan” Dialogue – Action Plan // Official site of Ministry of Foreign Affairs. <http://www.mofa.go.jp/region/europe/dialogue/action0606.html>

17 Нурғалиев М., Шаймергенев Т. Новый трек японской дипломатии в Центральной Азии: проблемы и перспективы. // Центральная Азия и Кавказ. – Lulea, 2007. – №6. – С.147-157.

18 Гайко сэйсе 2003. – Токио: Окурасе инсацукеку, 2007. – С.192.

19 Japan Echo. 2010. – Vol.25. – №1. – P.24-25.

20 Синдо Е. «Евразия в 21 веке и отношения Японии и Центральной Азии: в поиске новой формы сотрудничества и обеспечения безопасности». http://kz.emb-japan.go.jp/jp/press6_r.htm

21 Ковригин Е.Б. Развивающиеся страны АТР и японская помощь развитию // Япония в Азиатско-Тихоокеанском регионе. – М., 2009. – С.37-52.

22 Нурғалиев М. Перспективы Японии в Шанхайской Организации сотрудничества // Центральная Азия и Кавказ. – Lulea, 2009. – №1. – С.109-117.

23 Кокусай кёрёку суйсин кёкай. – Токио, 2002. – P.285.

УДК 323

МРНТИ 11.15.23

Д.Ж. Кәрібек¹

*¹Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, саясаттану мамандығының докторанты,
Астана қ., Қазақстан*

ЕУРАЗИЯЛЫҚ КЕҢІСТІКТЕ ТРАНСПОРТТЫҚ САЯСАТТЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ЕУРАЗИЯЛЫҚ ЭКОНОМИКАЛЫҚ КОМИССИЯНЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Жаһандану жағдайында әлемнің шет-шетін өзара байланыстыру мәселесі бірінші орынға шығады. Ақпараттың тез жетуіне жаңа технологиялардың дамуы тікелей әсер ететін болса, қашықтықты кешіп өту мемлекет аралық транспорттық жүйенің дамуымен байланысты. Осы мақалада автор Еуразиялық кеңістікте орналасқан елдердің өзара қарым-қатынасы мен ынтымақтастығын жүзеге асыратын Еуразиялық Экономикалық кеңістіктің негізгі институты – Еуразиялық экономикалық комиссияның транспорттық саясат саласына қосатын үлесін ұрастырғалы отыр. Бұл институттың қызметі экономика мен саясатты, ауыл шаруашылығы мен кең байыту мәселелеріне дейін жалғасуды. Ал нақты транспорт саласына Көлік және инфрақұрылым департаменті жауап береді.

Көлік және инфрақұрылым департаменті Еуразиялық экономикалық комиссияның Көлік, инфрақұрылым және табиғи монополиялар саласындағы Комиссия қызметін қамтамасыз ететін Еуразиялық экономикалық комиссияның құрылымдық бөлімшесі болып табылады. Мақалада департамен жұмысының қызметі, оның бөлімшелері мен жұмыс істеу ерекшеліктері көрсетілген.

Түйін сөздер: транспорттық саясат, Еуразиялық экономикалық одақ, Еуразиялық экономикалық комиссия, логистика

Карибек Д.Ж.¹

*¹докторант ЕНУ имени Л.Н. Гумилева по специальности «Политология»
г. Астана, Казахстан*

РОЛЬ ЕВРАЗИЙСКОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОМИССИИ В ФОРМИРОВАНИИ ТРАНСПОРТНОЙ ПОЛИТИКИ НА ЕВРАЗИЙСКОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация

В условиях глобализации проблема взаимосвязи выходит на первый план. Развитие новых технологий влияет на быстрый обмен информацией, а быстрое перемещение из пункта А в пункт Б может быть обеспечено только международной транспортной системой. В этой статье автор рассматривает влияние Евразийской экономической комиссии на транспортную политику Евразийского экономического пространства, который осуществляет взаимодействие и сотрудничество стран в евразийском пространстве. Деятельность данной организации связано с экономикой и политикой, сельским хозяйством и инфраструктурой. Отдел транспорта и инфраструктуры отвечает за транспортную отрасль.

Департамент транспорта и инфраструктуры является структурным подразделением Евразийской экономической комиссии, которое предусматривает деятельность Комиссии Евразийской экономической комиссии по транспорту, инфраструктуре и естественным монополиям. В нем перечислены работы Департамента, его подразделений и особенности работы.

Ключевые слова: транспортная политика, ЕвразЭС, ЕАЭК, логистика

D.Karibek¹

*¹Doctoral student of ENU on a specialty political science
Astana, Kazakhstan*

THE ROLE OF THE EURASIAN ECONOMIC COMMISSION FOR THE FORMATION OF TRANSPORT POLICY IN THE EURASIAN SPACE

Abstract

In the context of globalization, the problem of interconnection comes to the fore. The development of new technologies affects the rapid exchange of information, and the rapid movement from point A to point B can be ensured only by the international transport system. In this article, the author will examine the impact of the Eurasian Economic Commission on the transport policy of the Eurasian Economic Area, which carries out the interaction and cooperation of countries in the Eurasian space. The activity of this organization is connected with the economy and politics, agriculture and infrastructure. The Transport and Infrastructure Division is responsible for the transport industry. The Transport and Infrastructure Department is a structural unit of the Eurasian Economic Commission, which provides for the activities of the Commission of the Eurasian Economic Commission for Transport, Infrastructure and Natural Monopolies. It lists the work of the Department, its departments and features of the work.

Keywords: transport policy, the Eurasian Economic Union, the Eurasian Economic Commission, logistics

Көлік – бұл экономиканың дамуын және халықтың әл-ауқатының деңгейін айқындайтын, мемлекеттің экономикалық жүйесіндегі маңызды байланыс. Елдің одан әрі экономикалық өсуін қамтамасыз ету және халықтың өмір сүру сапасын арттыру проблемаларын шешу жақын арада көлік кешенінің тиімділігін айтарлықтай арттыру, оның әдістерін және басқару құралдарын жетілдіруді талап етеді.

Жалпыға ортақ көлік саясатының мақсаты – мүше мемлекеттер арасындағы шекараларда кедергілерді жою және осылайша адамдар мен сауда-саттықтың еркін қозғалысын жеңілдету.

Іс жүзінде біз көлік қызметтерінің ішкі нарығы, тұрақты даму кепілдіктері туралы, қаржылық қолдау бағдарламаларын басқару, әуе қызметтерін неғұрлым қарқынды пайдалану, халықаралық ынтымақтастықты кеңейту және қауіпсіздік туралы айтып отырмыз. Сонымен қатар, бұл саясат осы мемлекетте тіркелмеген кәсіпорындарды тасымалдау үшін мүше-мемлекеттегі көліктік қызмет көрсетуге рұқсат берудің шарттарын анықтауға әсер етеді.

Еуразиялық кеңістікте транспорттық саясаттың жүзеге асырылуын және оның заңды түрде жүргізілуін қадағалайтын органдардың негізгісі ретінде Еуразиялық экономикалық комиссияның

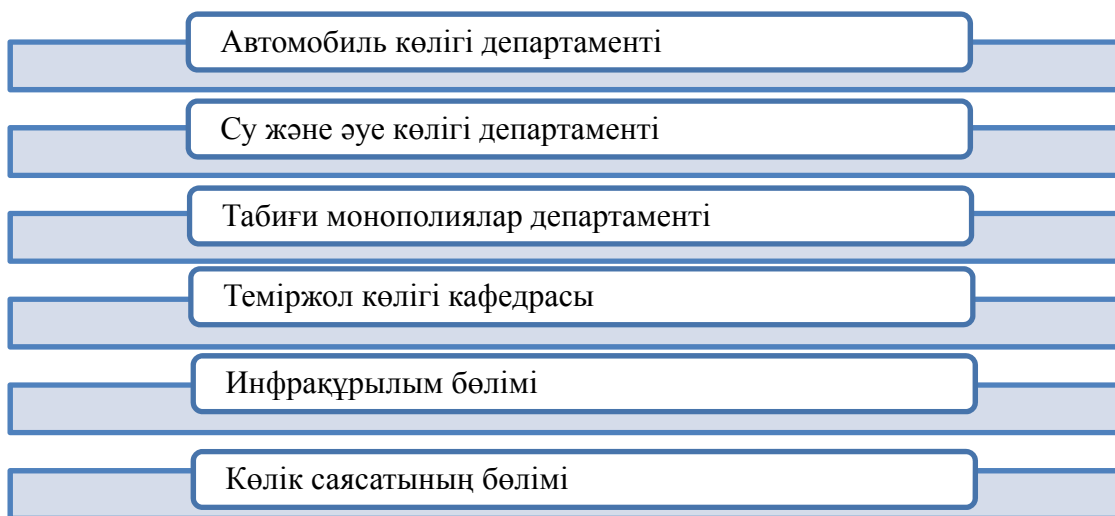
Көлік және инфрақұрылым департаментін атап кете аламыз.

Көлік және инфрақұрылым департаменті Еуразиялық экономикалық комиссияның Көлік, инфрақұрылым және табиғи монополиялар саласындағы Комиссия қызметін қамтамасыз ететін Еуразиялық экономикалық комиссияның құрылымдық бөлімшесі болып табылады.

Департамент өзінің қызметінде 2014 жылғы 29 мамырдағы Еуразиялық экономикалық одақ туралы шартты [1], Одақ заңын құрайтын басқа да халықаралық келісімдерді [2], Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңестің шешімдері мен өкімдерін, Еуразиялық үкіметаралық Кеңестің, Комиссия Кеңесінің және Еуразиялық экономикалық комиссияның көлік және инфрақұрылым Департамент туралы ережені [3] басшылыққа алады.

Департамент өз қызметін өздігінен жүзеге асырады және Комиссияның басқа құрылымдық бөлімшелерімен бірлесе отырып, сондай-ақ Еуразиялық экономикалық одаққа мүше мемлекеттердің, халықаралық ұйымдардың, мемлекеттік органдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, өзге де органдардың немесе ұйымдардың Комиссиясы белгілеген консультативтік органдар мен жұмыс топтарымен, заңды және жеке тұлғалар арқылы өз құзыреті шегінде жүргізеді.

Департамент келесі бөлімдерден тұрады [4]:

Департаменттің негізгі міндеттері:

1) Одақтың көлік және инфрақұрылымының жұмыс істеуі мен дамуы үшін жағдайлар жасау, сондай-ақ көлік, инфрақұрылым және табиғи монополиялар саласындағы мүше мемлекеттердің экономикалық интеграциясына арналған ұсыныстар әзірлеу.

2) Көлік, инфрақұрылым және табиғи монополиялар аясындағы одақтық құқықты құрайтын құқықтық актілерді дайындауға қатысушы мемлекеттердің қызметін үйлестіру.

3) Одақтың құқығын құрайтын нормативтік құқықтық актілер жобаларын дайындау бойынша ұсыныстарды әзірлеу, сондай-ақ көлік, инфрақұрылым және табиғи монополиялар салаларындағы мүше мемлекеттердің заңнамаларын үйлестіру және (немесе) біріздендіру туралы ұсыныстарды әзірлеу.

4) Көлік, инфрақұрылым және табиғи монополиялар салаларында Одақтың құқығын құрайтын келісім-шарттар мен нормативтік құқықтық актілердің мониторингі.

5) Мүше мемлекеттердің көліктік секторындағы, инфрақұрылымдық және табиғи монополиялардағы көліктік жүйелердің және статистикалық қызмет көрсеткіштерінің мониторингі.

Көлік және инфрақұрылым департаменті мынадай өкілеттіктерге ие: Өз құзыретіне кіретін материалдарды, Одақтың жұмыс істеуі туралы шешімдердің, бұйрықтар мен ұсынымдардың жобаларын дайындайды (соның ішінде халықаралық шарттар жасасу туралы ұсыныстар мен оған өзгерістер енгізу); мүше мемлекеттердің көлік, инфрақұрылым және табиғи монополиялар салаларындағы одақтың құқығын құрайтын халықаралық шарттардың және актілердің, Комиссия Кеңесінің мүшелеріне қарау нәтижелерін ұсынуға арналған іс-әрекеттерін қадағалайды; Комиссия Кеңесі мен Комиссия Кеңесінің, Жоғары Еуразиялық экономикалық кеңестің отырыстарына материалдар дайындау үшін Департаменттің құзыретіне жататын мәселелер бойынша мүше мемлекеттер өкілдерінің қатысуымен семинарлар өткізеді; Комиссияға мүше мемлекеттер ұсынған ұсыныстар бойынша сараптамалық қорытынды жобаларын дайындайды және Департамент

құзыретіне жататын мәселелер бойынша сауалдарға жауап береді; Департамент қызметінің аумағында Комиссияның консультативтік органдарының қызметін қамтамасыз етеді; одақтың құқықтарын құрайтын халықаралық шарттардың және одақ органдарының актілерімен айқындалған өзге де функцияларды жүзеге асырады.

Еуразиялық Экономикалық Комиссияның Көлік және инфрақұрылым департаментінің Автомобиль көлігі департаменті өз құзыреті шегінде орындайтын функцияларын келесі бағыттар бойынша топтастыруға болады:

Сараптама және талдау қызметін орындау келесі міндеттерден құрылады:

- автомобиль көлігі, көлік бақылауы саласындағы мүше-мемлекеттердің заңнамасын талдайды және оларды үйлестіру бойынша ұсыныстар әзірлейді;
- мүше-мемлекеттерде автомобиль көлігінің дамуына мониторинг жүргізеді, аналитикалық және статистикалық ақпараттарды (сауалнамаларды) дайындау да осы қызметке тиесілі;
- автомобиль көлігі саласындағы Одақтың ішкі нарығының жұмыс істеуіне кедергі келтіретін кедергілерді анықтау және оларды жою жөніндегі жұмысты үйлестіру;
- мүше мемлекеттердің жол инфрақұрылымын дамыту мәселелерін қарастырады;
- комиссияның құрылымдық бөлімшелері өткізетін, көлік мәселелерін шешуге бағытталған іс-шараларға қатысу.

Халықаралық ынтымақтастық және инфрақұрылымды дамыту қызметі өз алдына келесі бағыттарды айқындайды:

- автомобиль көлігіндегі интеграциялық үдерістерді дамытудағы халықаралық тәжірибені зерттейді;
- автомобиль көлігі мәселелері бойынша қатысушы мемлекеттердің және халықаралық ұйымдардың мемлекеттік органдарымен өзара іс-қимыл жасайды;
- автомобиль көлігі қызметтерінің бірыңғай рыногын қалыптастыру жөнінде ұсыныстар әзірлейді, көліктік бақылау органдарының ақпараттық өзара іс-қимылын жетілдіру, соның ішінде Одақ шеңберінде автомобиль көлігі қызметтерінің реттеу;
- мүше мемлекеттердің жол инфрақұрылымын дамыту мәселелерін қарауды жүзеге асырады.

Нормативтік құқықтық қызмет:

- Автомобиль көлігі саласындағы одақтың құқығын құрайтын нормативтік құқықтық актілерді дайындау, бекіту және қабылдау бойынша жұмыстар жүргізеді.
- Автомобиль көлігі саласындағы одақтың құқығын құрайтын мүше мемлекеттердің нормативтік құқықтық актілердің орындалуын қадағалайды.
- Одақ шеңберінде көлік қауіпсіздігіне және көлік құралдарын пайдалану қауіпсіздігін қарауды жүзеге асырады.

ЕЭК құру арқылы Еуразиялық интеграция қатысушы елдердің қауымдастық деңгейінде көліктік-логистикалық саясатын үйлестіруді көздейтін кезеңге жетті. Еуразиялық Одақтың озық нормаларын, тәжірибелерін және технологияларын бірыңғай және қазіргі заманғы көліктік-логистикалық инфрақұрылымын құруға бейімдеу мүмкіндігін анықтады.

Дегенмен, жұмыс топтары мен сарапшыларға бірыңғай көлік саясатындағы айқын әлсіздіктерді

ескеруі керек, зерттеу барысында төменгі әлсіз тұстар анықталды:

- көлік-логистикалық қызмет көрсету нарығында бәсекелестік ортаны құру жасанды созылған жүзеге асу процесі;
- көліктің әрбір түрі үшін біртұтас көлік саясатын іске асыруға жауапты агенттіктер;
- инфрақұрылымдық жобаларды жүзеге асырудағы бәсекеге қабілеттілікті арттыру құралы ретінде мемлекеттік-жеке меншік әріптестік институтын жеткіліксіз пайдалану.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 2014 жылғы 29 мамырдағы Еуразиялық экономикалық одақ туралы шарт <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000240> (дата обращения 20.01.2018).

2 Көлік және инфрақұрылым бойынша Консультативтік комитеті туралы ереже <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/energetikaiinfr/transport/SiteAssets/%D0%94%D0%A2%D0%98%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BE%20%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%83%D0%BB%D1%8C%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D0%BC%20%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D0%B8%D1%82%D0%B5%D1%82%D0%B5%20%D0%BF%D0%BE%20%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D1%83%20%D0%B8%20%D0%B8%D0%BD%D1%84%D1%80%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%80%D1%83%D0%BA%D1%82%D1%83%D1%80%D0%B5.pdf> (дата обращения 20.01.2018).

3 Еуразиялық экономикалық комиссияның Көлік және инфрақұрылым департаменті туралы ереже. Еуразиялық экономикалық комиссия алқасының төрағасы 2015 жылғы 9 қарашадағы №366 бұйрығы

<http://www.eurasiancommission.org/ru/act/energetikaiinfr/transport/SiteAssets/%D0%94%D0%A2%D0%98%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0%D1%8F/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%20%D0%BE%20%D0%9A%D0%B5%D0%BF%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BC%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B5.pdf> (дата обращения 20.01.2018).

4 Еуразиялық экономикалық комиссияның Көлік және инфрақұрылым департаменті туралы <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/energetikaiinfr/transport/Pages/about.aspx> (дата обращения 20.01.2018).

УДК 323.1

МРНТИ 11.15.37

Н.С. Пұсырманов¹, И.С. Рыстина²

*¹Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
саясаттану мамандығының докторанты
Астана, Қазақстан*

*²Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
саясаттану кафедрасының доценті м.а., Ph.D.
Астана, Қазақстан*

ҰЛТТЫҚ ИДЕЯ ФЕНОМЕНІН ЗЕРТТЕУДЕГІ ЗАМАНАУИ ПАРАДИГМА

Аңдатпа

Мақала қазіргі уақытта Қазақстанның үшінші идеялық платформа аясында ұлттық идея мәселесіне саяси талдау жүргізеді. Мақала теориялық, ғылыми-танымдық түрде мәселені саяси ғылымның саяси идеялық спектрінде қарастырады.

Отандық саяси ғылым бағдарына шолу жасай отырып, әлемдік заманауи теорияларды ескеру және қолдану жұмысымыздың басты мақсатын құрайды.

Қазірде отандық ғылымда ұлттық идея анықтамасы және оның мазмұнына берілген тұжырымдар саны өте көп. Мәселе саясаттану, әлеуметтану, тарих, философия бағыттарында қарастырылған. Өнер және әдебиет, тіл білімі тұрғысынан да құзыретке сай тиянақталған пайымдар жеткілікті. Осы ретте,

тұжырымдалған пайымдардан біздің зерттеу ерекшелігіміз инновациялық-методологиялық зерттеу тәсілдерін қолдану, этносаясат парадигмасы аясында конструктивизм бағытында ғылыми зерделеуге ұмтылыспен ерекшеленеді. Сондай-ақ, мақалада ұлттық проблематиканың кескіндік құрылымы қалыптастырылып, осы арқылы ұлттық бірегейлік және сәйкестік мәселелерінің өзіндік шекарасын анықтауға ұмтылыс жасалды. Қорытындылық түйінде ұлттық идеяға анықтама беріліп, саяси идеялық спектрде құндылықтарға сүйенетіндігі анықталды.

Түйін сөздер: ұлттық идея, ұлттық бірегейлік, сәйкестік, конструктивизм, қоғам, индивид

Пұсырманов Н.С.¹, Рыстина И.С.²

*¹докторант ЕНУ имени Л.Н. Гумилева по специальности «Политология»
г. Астана, Казахстан*

*²Ph.D., доцент кафедры «Политология» ЕНУ имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Казахстан*

СОВРЕМЕННАЯ ПАРАДИГМА В ИЗУЧЕНИИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕИ

Аннотация

В статье проведен анализ по вопросам национальной идеи в контексте третьей идейной платформы Казахстана. В статье рассматривается теоретическая, научная и познавательная проблема в политическом идеологическом спектре. Рассматривая ход отечественной политической науки, основные принципы нашей работы – учет и применение современных мировых теорий.

В настоящее время существует много выводов национальной идеи в отечественной науке и содержания ее целей. Проблема в политической науке, социологии, истории, философии. Достаточна компетентность в области искусства, литературы и лингвистики. В то же время особенность наших исследований основана на использовании инновационных методов исследования, стремлении изучать науку в контексте конструктивизма в этнополитической парадигме.

Кроме того, в статье сформулирован образ национальной проблемы, что позволяет выявить границы национальной идентичности.

В заключении отмечается, что национальная идея основана на ценностях, реализуемых в политическом идеологическом спектре.

Ключевые слова: национальная идея, национальная идентичность, совпадение, конструктивизм, общество, индивидуальность

N.Pussyrmanov¹, I.Rystina²

*¹Doctoral student of ENU on a specialty political science
Astana, Kazakhstan*

*²Ph.D., Associate Professor of Political Science of ENU,
Astana, Kazakhstan*

MODERN PARADIGM IN THE STUDY OF THE NATIONAL IDEA

Abstract

The article analyzes the issues of the national idea in the context of the third ideological platform of Kazakhstan. The article deals with the theoretical, scientific and cognitive problem in the political ideological spectrum. Considering the course of domestic political science, the basic principles of our work are the accounting and application of modern world theories. At present, there are many conclusions of the national idea in the domestic science and the content of its goals. The problem in political science, sociology, history, philosophy. Sufficient competence in the field of art, literature and linguistics. At the same time, the peculiarity of our research is based on the use of innovative research methods, the desire to study science in the context of constructivism in the ethnopolitical paradigm. In addition, the article articulates the image of the national problem, which allows us to identify the boundaries of national identity. In conclusion, it is noted that the national idea is based on values that are realizable by the political ideological spectrum.

Keywords: national idea, national identity, coincidence, constructivism, society, individuality

Алғаш рет тікелей «ұлттық идея» ұғымы 1914 жылы Италияда баспа атауы ретінде қолданылған. Постсоветтік кеңістікте осы ұғымды пайдалану тәуелсіз мемлекеттердің алғашқы саяси-идеялық қадамдарын анықтаумен байланыстырылады. Осы кеңістік жүйесінде тиісті ұғымды қолдану бастапқыда идеологиялық бояумен суреттелгенді.

XXI ғасырдың бірінші онжылдығы постсоветтік кеңістікте әлеуметтік-гуманитарлық ғылым «ұлттық идеяны іздеу» мәселесін күшейтті. Өйткені, ғаламдық ықпалдастық шеңберінде «ұлттық идея» термині «ұлтты сақтау» ретінде қаралып, мәдени-өркениеттік мазмұнда пайымдауға жалғасты. Дегенмен, постсоветтік кеңістікке енетін мемлекеттерде әлі де болса ұлт құру процесі аяқталмағаны белгілі.

Әлемдік саяси сахнада «ұлттық идея» деп аталатын (Чех тілінде: *Národní myšlenka*) Чехиядағы ұлтшылдық топ көрініс тауып отыр, олар өз журналы «Ұлттық идея: Консервативті тәуелсіз ұлтшылдық журналы» («National Idea: Independent Journal of Conservative Nationalism») арқылы католиктік интегралистік идеяларды ілгерілетіп келеді. 2001 жылы Прагада құрылған және қазіргі уақытта Ходковице-на-Мохелькой қаласында орналасқан. ...Интернет желісінің белсенді қатысушысы бар Евросцепциялық белсенді Лукаш Петр бастаған оң жақ саяси партия. Журналда саяси және экономикалық очерктер мен аудармалар, оң жақтаулармен сұхбат, музыкалық және әдеби шолулар бар. Сонымен бірге чех философы Франтишек Марештің патриоттық идеологиясы, Чарльз Маврастың интегрализмі және Карл Шмиттің, Эрнст Джунгердің революциялық консерватизмін қоса алғанда, ұлтшыл идеяның заманауи және тарихи штамдары зерттеледі, Леон Дегреллдің діни фашизмі, Пэт Бьюконанның палеонт-апатизмі және екінші жағынан еуропалық Жаңа құқықтың антилиберализмі шоғырланған» [1].

2017 жылғы 9 қарашада <https://www.google.bg> домені жүйесінде шамалық қатынастар негізінде сұрыпталған автоматты іріктемеге сәйкес:

ағылшын тілінде «National Idea» сөзі – 19 300 000, «National Ideas» сөзі – 663 000 000;

орыс тілінде «Национальная идея» – 2 020 000;

түрікше «ulusal fikir» – 7 650 000;

қазақ тілінде «ұлттық идея» – 208 000, жалпыұлттық идея – 81 700 жиілікке ие. Басымдық бойынша ағылшын тілінде жоғары жиілік сақталады. Оны бірнеше елдердің мемлекеттік тілі ретінде және қалыптасқан өзіндік тарихи дамуды еңсерумен байланыстыруға болады.

Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы елдері бойынша:

өзбек «milliy g'oya» – 746 000;

әзірбайжан тілінде «milli fikir» – 680 000;

украин тілінде «національна ідея» – 670 000;

қырғыз тілінде «улуттук идея» – 582 000;

грузин тілінде «ქობულეთის იდეა» – 430 000;

армян тілінде «ազգային գաղափար» – 123 000;

беларусь тілінде «нацыянальная ідэя» – 107 000 жиілікте көрініс тауып отыр.

Ұлттық идеяны зерттеуге деген әр мемлекеттің өзіндік тәсіл-пайымы бар. Олар әрқалай түсінеді және ұғынады, тұжырымдамасын әзірлеп, түрліше қалыптастырады. Қазіргі кезең ашық қоғамның орнауы, жаһандық ықпалдастық жүйесінде шекарасыз қатынасу мүмкіндігін кеңейтіп келеді. Осы ретте ұлттық идея дамушы мемлекеттерде ұлтты құру ретінде көрініс табады. Бұл дегеніміз ұлттық идея уақыт өте келе өз мәнін түрліше өзгертеді дегенге саяды. Аталған ой тұжырым украиндық зерттеуші О.Пашкованың мына пікірімен жанасады: «Зміст національної ідеї змінюється з часом, тобто – він історично зумовлений. Загальна тенденція цих змін виявляється в її конкретизації, чіткішому окресленні та наростанні обсягу інформації, закладеної в ній» («ұлттық идея мазмұны уақытқа сәйкес өзгереді, ол тарихи шартты. Бұл өзгерістердің жалпы үрдісі оның ерекшелігін нақтылау, оған енгізілген ұлғайған апарат көлемінің және сипатталуынан айқын көрінеді») [2, 11 б.].

«Ұлттық идея» термині екі сөз тіркесінен құралған. Бірі «ұлттық», екіншісі «идея». Ұлттық өз кезегінде идеяға басымдық береді. Идея түрліше мазмұнға ие, дамытушы идея, жетілдіруші идея, құлдыратушы идея, т.б.

Ф.Конверстің (Converse) аргументіне сүйенсек, идея «психологиялық шектеуді» білдіреді. «Жиі мұндай келісім – бұл, әлеуметтік әділеттілік, әлеуметтік өзгерістер, табиғат заңдары туралы, сондай-ақ адамның және қоғамның қатынасына қатысты супер маңызды ординатура немесе тұрақтылықтың қандай да бір түріне негізгі талпынысы туралы квази-логикалық ойлар. Шын мәнінде, адамдар өздерінің абстрактивті нанымдар және құндылықтарын әлемді түсінуге және олардың дүниетанымын қалыптастыруға көмектеседі. Әлеуметтік және саяси көзқарастар мен мінез-құлықтардың кең

ауқымына әсер етуде құндылық күшін көрсететін тағы да бірқатар дәлелдер бар» [3].

Көптеген адамдарды әлеуметтік-саяси әрекеттерге біріктіруге қабілетті деп санайтын идеялар шартты түрде үш үлкен топқа бөлінеді. Тарихи жолмен, мұндай идеялардың бірінші тобы – діни идеялар.

Екінші, кез-келген уақытта бұл идея әлеуметтік мәнді құрайды. Олар мазмұнды, өте тартымды. Бұл әлеуметтік әділеттілік, теңдік, еркіндік идеялары. Олар сондай-ақ шешуші іс-қимылдарды қабылдау үшін кең массаларды көтерді. Дегенмен, осы идеялар революцияның қозғалтқышы болды, төңкерістер, қоқыстар және кез-келген төтенше, экстремалды әрекеттер. Жиырмамыншы ғасырда сыртқы тартымды әлеуметтік идеялардың тоталитарлық режимдердің идеологиялық негізіне айналғаны туралы бірнеше мысалдар жеткілікті.

Үшінші идея – ұлттық идеялар. Олар, адамзаттың бай әлеуметтік тәжірибесі көрсеткендей, қоғамдық бірлестік пен дамудың негізгі факторларының бірі болып табылады [2].

Тарихи даму үдерісінде адамзат дүниесі түрлі бірегейлікті ұсынып отырды. Осы ретте, отандық ғалым, Р.Қадыржановтың келесі пікірін ескеру маңызды: «Ұлт пен мемлекеттің өзара байланысы заманауи адамның барлық әлеуметтік идентификациялары арасында ұлттық сәйкестікке ерекше мән береді. Адамзат тарихының әртүрлі кезеңдерінде әр түрлі әлеуметтік сәйкестену белгілі бір дәуірдің жеке тұлғасы үшін жеке басын анықтайды. Мысалы, ежелгі адам үшін оның мәдени ерекшелігі өте маңызды. Орта ғасырларда адамның бастапқы адамы оның діни ерекшелігі болды. Екі жүз жыл бұрын Батыс Еуропада адамның жаңа түрі – ұлттық – растала бастады. Бүгінде әлемнің барлық бұрыштарында ұлттық бірегейлік басымдыққа ие» [4, 27-28 б.].

Сонымен, қоғам идеясының ұлттық кейіпке енуі ұлттық контекстін алдыға шығуымен айрықшалаанады. Өйткені, ұлттық бұл мемлекеттің заманауи статусы.

Ұлттық идея дегеніміз не? Осы сауалды кешенді қарастыру үшін алдымен, тиісті теориялық талдамалық тәсілдерді қарастырайық.

«Парадигмы русской национальной идеи: история и современность» атты диссертациялық зерттеудің авторы М.Петрова (саяси ғылымдар бойынша доктор дәрежесін алу үшін дайындаған жұмысы) орыс идеясына қатысты мынадай ұлттық идея парадигмаларын атап көрсетеді:

1. Саяси парадигма (билік кеңістігін қалыптастыру, этникалық қауымдастықтың дербес дамуына қажеттілікті жүзеге асыру. Бұл қажеттілік бостандық идеалы, азат ету постулаттары арқылы рух саласында жүзеге асырылады).

2. Сәйкестендіру парадигмасы (қоғамдық өмірдің белсенді субъектісінің рухани жұмыстар арқылы халықты сәйкестендіру процесін құрады).

3. Сәдени парадигма (ұлттық идеяның діни тұжырымдамасы, құқықтық тұжырымдама, әлеуметтік-саяси, жаратылыстық-ғылыми және т.б. түрде көрінеді).

4. Өркениеттік парадигма (заманауи парадигма, әлемдік даму процесітегі өркениеттегі мемлекеттің орны мен рөлін анықтау).

Зерттеушінің анықтауынша, «Ұлттық идея парадигмасы – халық ретінде өзін-өзі тану мәселесі туралы қойылу мен шешудің, жеке және лайықты әлемдік дамудың анықталған қоғам эволюциясының тарихи баспалдағы, тұтас категориалды аппаратқа сүйену, қоғамдық өмірде түрлі субъектілерді қолдану, осы уақыт кесіндісінде ұлттық сана-сезімді қалыптастыру моделі» болып табылады [5, 18 б.].

Отандық ғылымда 2003 жылы орындалған «Ұлттық идея және жаһандану жағдайындағы Қазақстан дамуының тұрақтылығы мәселелері» атты іргелі жоба ұлттық идеяны қарастыруда негізгі үш блокқа ғылыми тұжырымдайды:

- әлеуметтік-философиялық;

- саяси;

- Қазақстанның даму тұрақтылық жүйесіндегі жалпыұлттық идеяның этносаралық проблемаларының теория және практикасы.

Тиісті жоба жетекшісі, ғалым Ә.Нысанбаев. Зерттеу, сол мерзімде Философия, Саясаттану институтында (Қазір мекеме атауы – «Философия, Саясаттану және дінтану институты») РМҚК) орындалды.

Қазіргі отандық ғылыми ортада ұлттық идея локалдық өркениеттен әлемдік өркениетке ұмтылыс ретінде де «өркениет» парадигмасында қаралып отыр. Осы орайда, ҚР БҒМ Ғылым комитетіне қарасты Философия, саясаттану және дінтану институты ұйымдастырған 2013 жылғы 28 наурыздағы «Қазақстанның ұлттық бірігуі: мәселелері мен болашағы» атты дөңгелек үстелдің жинағында анықталған мына пікіріне тоқталу маңызды:

«Жалпыұлттық топтастыратын идея, ең алдымен, мәдени сұхбат негізінде өзара ықпалдасу,

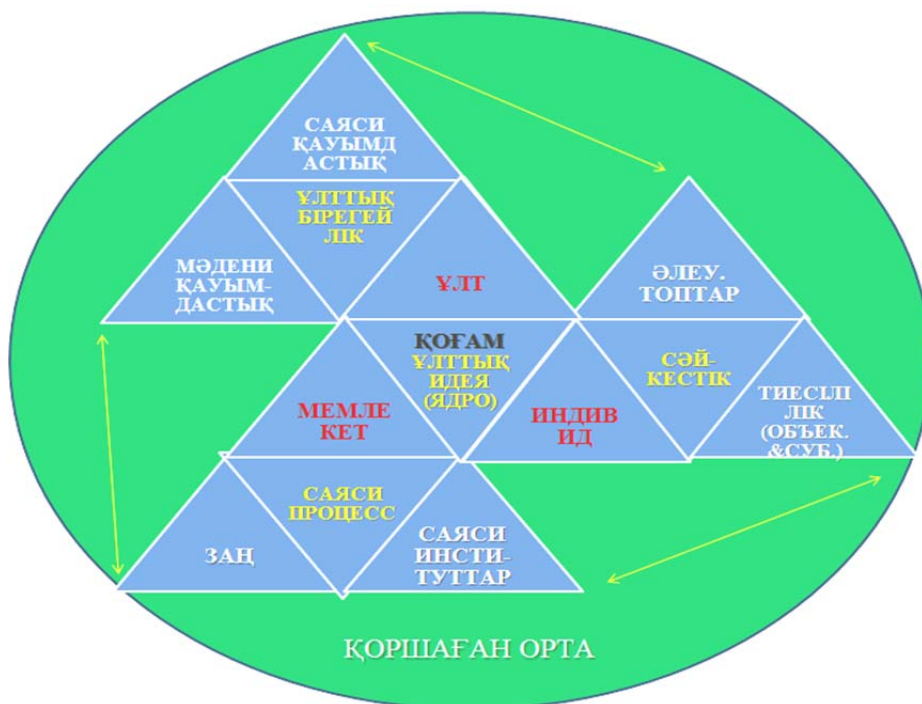

толеранттылық пен жалпыадамзаттық құндылықтарға арнасында байыту және дамыту болып табылады» [6, 8 б.]. Дәл осы анықтама тұрғысында ұлттың мәдени коды адамзат құндылықтары арқылы көркейіп отырады. Әлемдік идеологиялық қосындылар қатарында мәдениетті өзгерту көлемін қысқарту ұлттық өркениеттілік тұрғысында сүзгі қалыптастырады. Осы арқылы мәдени ерекшеліктерді де белгілеуге болады.

Отандық ғалымдарда ғана емес, постсоветтік кеңістіктегі ғылыми ортада да ұлттық идеяға деген ортақ консенсус және анықтамалық түйіндер жоқ. Бірқатар ғылыми зерттеу өкілдері этнос, екіншілері азаматтық тұрғыда суреттеуге құмартып жүр. Өзгелері идеология, ұлтшылдық аясындағы пайымдауларды қолдайды.

Осыған қоса, ұлттық бірегейлік, ұлттық сәйкестік (идентификация) қатынасында да ұлттық идея қызмет кеңістігін қарастырады. Бұл орайда, ұлттық мәселелер көрінісін мынадай кесте арқылы формуласын ұсынуға болады.

Кесте-1. Ұлттық саясат процесі айналымының жалпы көрінісі.

Біртұтас қоғамның идеялық блогын қарастыруда идеология саласының білгірі, шетелдік зерттеуші Леон П. Барадаттың «Саяси идеология және оның пайда болуы мен ықпалы» атты еңбегі ғылыми құндылығын сақтап отыр. Осы еңбекте идеяны прогрессивті және ретроспективтіге жіктеп, «Прогрессивті өзгерістер жай ғана статус-кводан жаңа және әртүрлі нәрсеге өзгерістерді білдіреді. Керісінше, ретроспективті өзгеріс бұрынғы қоғамның пайдаланған саясатына немесе мекемесіне (саяси институттарына) қайтып оралуына қатысты» деп түсіндіреді. Сондай-ақ, идея оң және сол түрде қарастырылады [7].

Леон П. Барадаттың формуласы бойынша қазақстандық қоғамдағы көзқарастарды топтау идеяның ұлттық кейіпке енуінің алғышартын анықтауға мүмкіндік береді және де ұлттық идея мәнін толыққанды ашуға көмектеседі. Себебі, қазіргі уақытта көңілге қонымды идеялар мен ұсақталған идеялық бірліктегі көзқарастар жеткілікті. Өз кезегінде осындай ұстанымдардың қоғам санасында жылдам жүгіруі олардың мінез-құлқына ықпалын әкеледі. Бұл ретте ұлттық идеяның қоғамдағы қызмет өрісі яғни ұлттық идея феноменінің шарты қоғамдық санаға кіру, емдеу болып табылатындығын басты назарға алынуы тиіс.

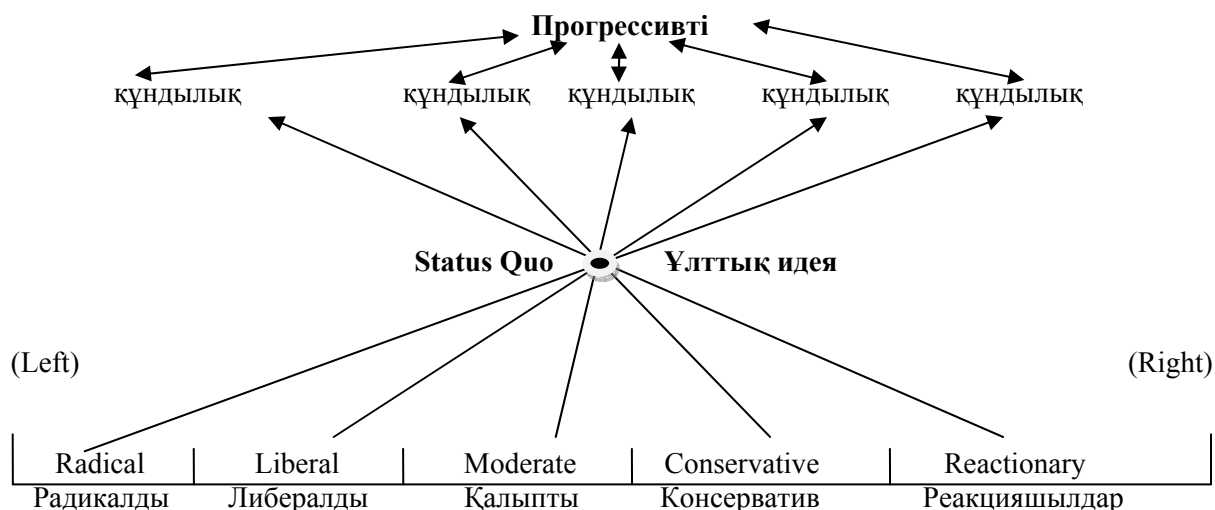
Айта кетелік, саяси идеялық көзқарастар өзіне тиесілі шектеулі құндылықтарды белгілейді.

Мемлекет азаматтары қоғамдағы саяси құндылықтарға сәйкес бағдарланады. Егер қоғам құндылықтары жеткіліксіз болса онда көзқарастардың ауытқу деңгейі күшейеді. Бұл ретте мемлекет өзінің идеялық платформасын үнемі назарда ұстауы қажет.

Осы формулаларды басшылыққа ала отырып, қазіргі таңдағы қоғамда қалыптасып отқан саяси-

идеялық көзқарастар тұрғысынан ұлттық идеяны тұжырымдауға ұмтыламыз. Біздің зерттеуіміздің пәні ұлттық идея қазақстандық қоғамды топтастырудың факторы болып табылады және осы ретте қоғам арасындағы көзқарастарды жіктеудің маңыздылығы жұмыстың түбегейлі мәнін көрсетеді.

Осы қоғамдағы саяси көзқарастардың ортақ қиылысу нүктесі өз кезегінде қоғамға қанағаттануды (статус-кво) білдіреді және бұл ұлттық идея болып табылады. Төмендегі кестеде көрсетілгендей прорессивті құндылықтар қоғамда нақты анықталуы керек. Сондай-ақ ретрогрессивті идеяларда өз құндылықтарымен қоғамда күрес жүргізетіні де бар.

Сонымен біздің пайымдауымыз бойынша, ұлттық идея – дүниетанымдық сипаттағы бағдар, құндылықтар, идеалдар кешені, қоғамдағы түрлі саяси көзқарастардың қанағаттанарлық (Status Quo) қиылу нүктесінде ортақ мүдде, мақсаттарға біріктіретін, прогрессивті дамуға ұйымдастыратын, келісімді топтастыру жүйесін құраушы прагматикалық бағыттағы рухани күш.

Ұлттық идея, қоғамдағы ортақ құндылықтар мен ұлт құраушы этностың тілі, ділі, салт-дәстүрі, ұлттық тарихы және ұлттық мінезімен тығыз орнығып, рухани азғындау, саяси сананың құлдырауы мен жаһандық сын-қатердің жағымсыз мәдени-рухани бағыттағы астарланған саяси идеяларына қарсы қорғаныс тетігін түзеді, яғни қоғамның рухани иммунитетін нығайтады.

Мемлекеттік саясат ұлттық мәселелерге байланысты тиісті саяси шешімдер қабылдағанда ұлттық идеяны ескеру керек. Өйткені, ұлттық идея мемлекеттілікті қалыптастырудағы идеялық құндылықтардың жүйесі, мемлекеттік-ұлттық құрылыстағы аса қажетті саяси жүйенің рухани-мәдени, саяси-идеологиялық компонентіне айналады. Кез келген мемлекеттің бұл тұрғыда ұлттық идея мәселесіне қатынасы алуан, бірақ жүйедегі қолдану қызметі біртұтас болып табылады.

Ұлттық идея мемлекеттің мақсат-міндеттер, болашақ бағдары туралы перспективалық және кемелденуге ұмтылыс әрекеттерімен тығыз байланысты. Қоғамды саналы қайшылықсыз саяси топтастыру үшін де әлеуетті идея ұлттық кейпіне енуі керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *Natioan Idea* // https://en.wikipedia.org/wiki/National_Idea (дата обращения 20.01.2018).
- 2 Пашкова О.Б. *Національна ідея як чинник консолідації українського суспільства* // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук. – Київ, 2008. – 199 с.
- 3 Converse, Phillip E. 1964. "The Nature of Belief Systems in Mass Publics." In *Ideology and Discontent*, D.E. Apter, ed. London: Free Press of Glencoe.
- 4 Кадыржанов Р.К. *Этнокультурный символизм и национальная идентичность Казахстана* / Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2014. – 168 с.
- 5 Петрова М.В. *Парадигмы русской национальной идеи: история и современность* // Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук (23.00.03). – Москва, 2000. – 37с.
- 6 *Национальная консолидация Казахстана: проблемы и перспективы: Сборник материалов круглого стола (г. Алматы, 28 марта 2013 г.)* / Под общ. ред. З.К. Шаукеновой. – Алматы: ИФПР КН МОН РК. – 196 с.
- 7 Leon P. Baradat, *Political ideologies their origins and impact*. 1979 by Prentice-Hall, Inc., Englewood

Cliffs, N.J. 07632. – 337 p.

УДК 323

МРНТИ 11.15.23

Д.Ж. Кәрібек¹

*¹докторант, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, саясаттану мамандығы
Астана қ., Қазақстан*

«TRANSPORT POLICY»: ТҮСІНІГІ МЕН ЗЕРТТЕЛУ ДЕҢГЕЙІ

Аңдатпа

Бұл мақалада автор көлік саясаты ұғымының шетелдік әдебиеттерде кездесуі мен қолдану тәсілдерін зерттейді. Зерттеу барысында ағылшын тілінде кездесетін «transport policy» түсінігінің қазақ тіліне аударылғанда көлік саясаты және оны жоспарлау сияқты екі мағынаны беретінін анықтады. Осы ұғымдарды ашу мақсатында автор Scopus деректер базасындағы «transport policy» тапсырысы бойынша шығатын мақалаларды сараптады.

Scopus деректер базасын сараптау үш бағыт бойынша жүргізілді. Бірінші бағыты жариялымдардың кезеңіне байланысты топтастыру, екінші бағыты осы саладағы үздік журналдардың қатарын айқындауда, ал үшінші бағдар көлік саясатын зерттеудегі алдағы қатарлы ғылыми орындар мен елдердің ондығын шығарумен байланысты болды. Қазақстан ғылымының көлік саясатын зерттеудегі әлемдік танымал журналдардағы мақалаларын да қарастырып өтті. Зерттеу нәтижелері бойынша көлік саясаты туралы зерттеулер санының соңғы жылдары көбеюі мен ғылыми орта қызығушылығының артуын көріп отырмыз.

Түйін сөздер: көлік саясаты, саяси ғылым, университет, Scopus

Кәрібек Д.Ж.¹

*¹докторант ЕНУ им. Л.Н. Гумилева по специальности «Политология»
г. Астана, Казахстан*

«TRANSPORT POLICY»: ПОНЯТИЕ И СТЕПЕНЬ ИЗУЧЕННОСТИ

Аннотация

В данной статье автор изучает понятие транспортной политики и его применение в мировом научном пространстве. В процессе анализа автор приходит к выводу, что в английском варианте выражение «transport policy» используется и как транспортная политика, и как транспортное планирование. Для изучения и понимания различных подходов к использованию термина «transport policy», был проведен анализ базы данных Scopus по поисковому запросу.

Анализ базы данных Scopus проводился в три этапа, первый этап заключал в себе градацию статей в зависимости от даты публикаций, второй этап был направлен на определение лучших журналов, в которых публикуют статьи по данной теме и на третьем этапе выявлены лучшие научные школы по изучению транспортной политики. В результате анализа, можно сделать следующие выводы: тема транспортной политики набирает популярность в последние годы, тем самым подтверждая актуальность данного направления научного исследования.

Ключевые слова: транспортная политика, политическая наука, университеты, Scopus

D.Karibek¹

*¹Doctoral student of ENU on a specialty political science
Astana, Kazakhstan*

TRANSPORT POLICY: CONCEPT AND LEVEL OF STUDY

Abstract

In this article the author studies the concept of transport policy and its application in the world scientific space. In the process of analysis, the author comes to the conclusion that in the English version the expression "transport policy" is used both as a transport policy and as transport planning. To study and understand various approaches to the use of the term "transport policy", an analysis of the Scopus database

on a search query was conducted.

The analysis of the Scopus database was carried out in three stages, the first stage consisted of the gradation of articles depending on the date of publication, the second stage was aimed at identifying the best journals in which articles on this topic were published and at the third stage the best scientific schools on the study of transport policies. As a result of the analysis, the following conclusions can be drawn: the topic of transport policy is gaining popularity in recent years, thereby confirming the relevance of this area of scientific research.

Keywords: transport policy, political science, universities, Scopus

1. Саясат және жоспарлау.

Көлік саласын зерттеу кезінде «Саясат» және «жоспарлау» терминдері жиі бірін-бірі алмастырады. Оларды бір мағынада пайдалану дұрыс емес. Саясатты тікелей жоспарлау салдарынсыз дамыта алатын мүмкіндіктер бар. Дегенмен, екі ұғымның дәл анықтамалары жоқ. Мұнда келесі анықтамалар қолданылады:

- Көлік саясаты әлеуметтік-экономикалық дамудың ерекшеліктері бар конструкциялар мен ұсыныстардың дамуын қарастырады.

- Көлікті жоспарлау іс-әрекеттерді дайындаумен және жүзеге асырумен байланысты.

- Көлік саясатының мақсаты көлік қорларын бөлу туралы тиімді шешім қабылдау болып табылады [1].

Осылайша, көлік саясаты мемлекеттік және жеке меншікті біріктіуі мүмкін, бірақ өкімет саяси процестерге жиі қатысады. Сондай-ақ, нормативтік-құқықтық базаның жетіспеушілігіне байланысты көлік саясатының осал тұстары болатындығын жиі қабылдайды. Дегенмен, теңіз және әуе тасымалы сияқты көптеген көлік жүйесі жеке меншік. Жалпы ереже, әдетте, мемлекеттік сектор көлік инфрақұрылымын және нормативтік-құқықтық базаны қамтамасыз етеді, ал жеке секторда көптеген режимдерді қамтамасыз ету және пайдалану көзделген [2].

Жаһандану мен дерегуляциямен бірге, жеке сектордың қоғамдық көлік саясатының жаңа парадигмаларында көрініс табатын активтерді бөлу туралы шешімдер арқылы саясат процесіне көп ықпал етеді.

Қоғамдық саясат - қоғамның әлеуметтік, саяси, экономикалық және экологиялық мақсаттары мен қоғамның ұмтылысын шындықпен салыстыруға тырысатын тәсілі. Бұл мақсаттар мен ұмтылыстар қоғам өзгерген сайын өзгереді, сондықтан саясаттың ерекшелігі оның өзгеру формасы мен сипаты болып табылады. Саясат динамикалық және эволюциялық болуы керек [3].

Жоспарлау мен саясат арасындағы басты айырмашылық, ол заңнамамен салыстырғанда әлдеқайда күшті қарым-қатынаста болады. Саясаттар көбінесе заңдар мен басқа да құқықтық құралдарға енгізіледі, олар жоспарлау іс-шараларын әзірлеу үшін негіз болып табылады. Жоспарлау міндетті түрде заңнамалық іс-қимылдарды талап етпейді және жетістікке жетуге бағытталған.

2. Көлік саясатының өзектілігі.

Көлік саясаты ұлттық-экономикалық, әлеуметтік және саяси қызметтің барлық аспектілерінде көлік маңыздылығына байланысты туындайды. Көлік әлем елдерінің үкіметтері жүзеге асырады. Көлік ұлттық экономиканы дамыту, дамыту және қалыптастырудың негізгі механизмі ретінде қарастырылады.

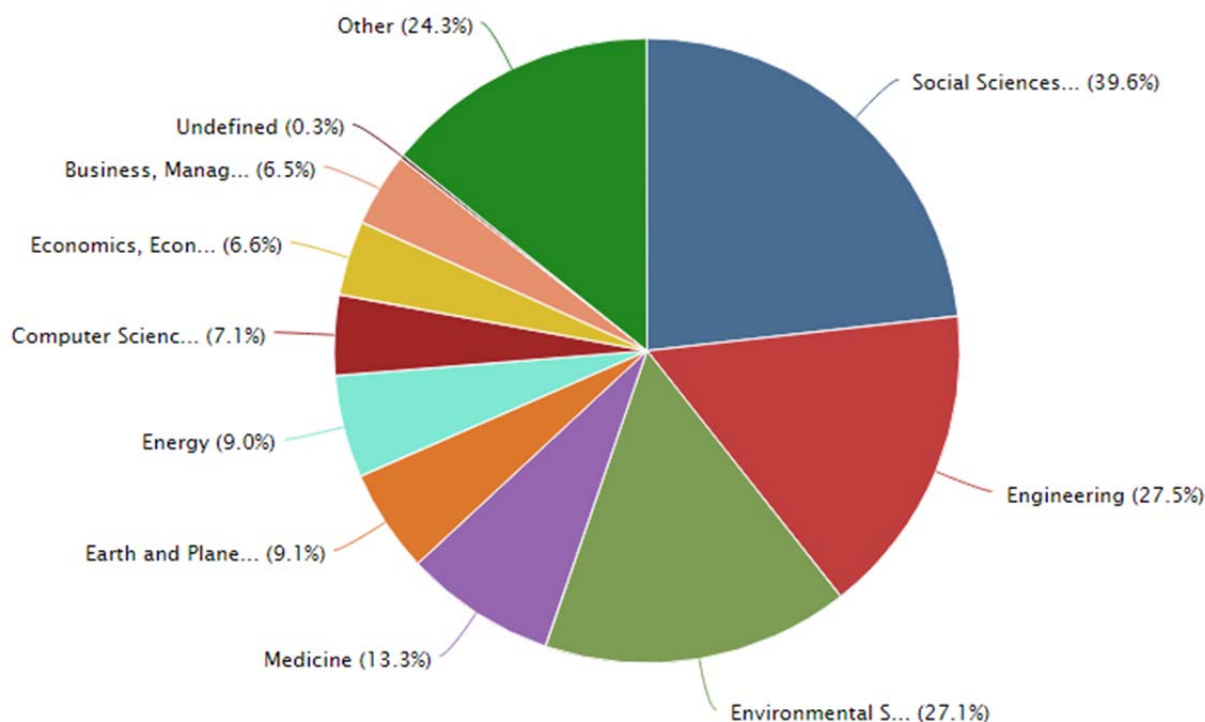
Әлемдік ғылыми ортада көлік саясаты мәселесін зерттеу қаншалықты өзекті? Бұл сала қаншалықты маңызды болып келеді? Осы сұрақтарға жауап бері үшін біз ғылыми басылымдардың ең ірі дерекқорлар базасын сараптадық.

Scopus (<http://www.scopus.com/>) – әлемдегі ең ірі бірыңғай анықтамалық база, онда шамамен 5000 халықаралық баспагерлерге 21000-нан астам ғылыми-техникалық және медициналық журналдар көрсетіледі. Күн сайын жанартылған Scopus деректер базасы алдыңғы қатарлы ғылыми басылымдардың журналдарының бірінші шығарылымына дейінгі жазбаларды қамтиды. Ол ғылыми жарияланымдарды іздестіруде бірегей қолдау көрсетеді және қол жетімді мақалалардың көпшілігінен жарияланған тезистерге сілтемелер ұсынады.

Мазмұнды әзірлеушілер жоғары сапалы ғылыми әдебиеттердің, соның ішінде ашық қол жетімді басылымдарды, ғылыми конференциялар мен материалдарды тек электронды түрде табуға болатындығын қамтамасыз ету үшін көптеген көздерді бағалауға мәжбүр болды. Scopus іздеу жүйесі Research Efficiency Measurement (RPM) - зерттеу жұмыстарының тиімділігін бақылау құралы болып табылады, ол авторларды бағалауға көмектеседі, зерттеу және журналдардағы бағыттар [4].

«Transport policy» тапсырысы бойынша Scopus базасының іздеу нәтижелері 24688 құжаттың бар

екенін көрсетті. Ең алғашқы мақала 1916 жылы SAE Technical Papers журналында жарық көрді [5]. Мақала экспериментті талдау форматында жазылып, көптеген үлестірмелі материалдармен қамтамасыз етілген. Алайда бұл мақаланың транспорт саясатын талдау немесе транспорт саясатының терең анықтамасын ашу мәселесі қозғалмаған. Осы тұстас ахаулықтардың алдын алу мақсатында, біз 24688 мақаланың қандай сала бойынша жазылғанын анықтап, біздің зерттеу бағытымызға сай болатын, яғни әлеуметтік ғылымдар саласында жазылған мақалаларды теріп алдық.

Диagramма-1. 1916-2018 жылдар аралығында Scopus базасында «transport policy» бағытында жарияланған мақалалардың ғылым саласы бойынша үлесі.

Нәтижесінде Scopus базасында «transport policy» бағытында жариялымдардың 39,6%, яғни 9773 мақала әлеуметтік ғылымдар бойынша жазылғанын анықтадық (диаграмма 1). Сонымен қатар көлік саясатын зерттеу инженерия, қоршаған орта, медицина, жаратылыстану ғылымдары және тағы басқа ғылым салаларында да көрініс табады.

Көлік саясатын зерттеуде қолданылатын әдіс тәсілдер мен қалыптасқан ғылыми мектептерді анықтау мақсатында біз Әлеуметтік ғылымдар бағытында жазылған 9773 мақаланы сараптауға көштік. Бұл саладағы ең алғашқы мақала 1943 жылы жарық көрген екен. «Some aspects of transport policy in britain» атты мақала The Annals of the American Academy of Political and Social Science журналының 230 басылымында жарияланды [6]. Ғылыми еңбекте Британиядағы көлік саясатына талдау жасалып, негізгі әсер етуші факторлар мен ұтымды тұстары мен әлсіз тұстары айқындалған.

3. XX және XXI ғасырдағы көлік саясатының зерттелуі.

Жалпы 1943 пен 2018 жылдар аралығында жарық көрген мақалалардың мазмұны мен жазылу және жариялану ерекшеліктерін талдай келе біз осы уақыт аралығын шартты түрде екі топқа бөліп тастадық. Бірінші топқа XX ғасырда жарияланған еңбектерді жатқызсақ, екінші топқа XXI ғасырда жарық көрген еңбектерді топтастырдық. Бұл бөлініске біріншіден, уақыт көрсеткіші себеп болса, екіншіден, жариялым санының күрт өсуі және үшіншіден, жаһандану жағдайында орын алған көлік саясаты тақырыбының өзектілігінің артуы.

Кесте-1. «Transport policy» тақырыбында жарияланған мақалалардың XX және XXI ғасырлардағы саны

1943-1999 жылдар аралығында көлік саясатына байланысты әлеуметтік ғылымдар бойынша 1709 мақала болса, XXI ғасырдың алғашқы ширегінде бұл бағытта 8064 мақала жарық көрген (кесте-1).

Зерттеуіміздің келесі қадамы бұл екі топ бойынша салыстырмалы талдау жасауға негізделген. Салыстырмалы талдау жариялым түрлерін, зерттеу жүргізілген оқу орындары/ғылыми мекемелерді, қай елдің өкілдері жүргізгеніне негізделеді.

XX және XXI ғасырда «transport policy» тақырыбы бойынша ең көп мақала 2-ші кестеде көрсетілген журналдарда жарық көрді.

Кесте-2. XX және XXI ғасырда «transport policy» тақырыбы бойынша журналдар рейтингі [6]

1943-1999 жж.			2000-2018 жж.		
журнал атауы	саны	№	саны	журнал атауы	
Transport Reviews	107	1	556	Transport Policy	
Transport Policy	68	2	442	Transportation Research Part A: Policy and Practice	
Transportation	61	3	326	Journal Of Transport Geography	
Journal Of Transport Geography	45	4	195	Transportation Research Procedia	
Transportation Planning And Technology	43	5	186	Transportation Research Part D	
Traffic Engineering And Control	39	6	143	Transport Reviews	
International Journal Of Transport Economics	37	7	142	Research in Transportation Economics	
Maritime Policy And Management	35	8	135	Transportation	
Transportation Research Part A	34	9	111	International Journal of Sustainable Transportation	
Proceedings Conference Of The Australian Road Research Board	30	10	105	Public Transport International	

Көріп отырғанымыздай, XX ғасырда қарастырылып отырған тақырып бойынша ең көп Transport Reviews журналы, жалпы 105 мақаланы жариялаған болса, XXI ғасырдың басында, әзірше бірінші орынға 556 мақаласы бар Transport Policy журналы шығып тұр. Ғылыми деңгейде көлік саясатын зерттеудің өзектілігінің артқанын осы саладағы жаңа журналдардың пайда болып, соңғы жылдары мақалалар саны бойынша алдыңғы қатарға енгенінен де байқауға болады. Мысалы Transportation Research Procedia басылымы тек 2014 жылдан бастап Scopus дерекқорлар базасына еңіп, осы күні 195 материал жариялап, көп сілтеме жасайтын, хирш индексі жоғары журнал атанды.

Басылымдар бойынша талдау, бізге осы саланы зерттейтін және көп сілтемелерге ие журналдарды көрсетті. Бірақ журналдағы мақалалар ғалымдардың қандай елдің өкілдері мен қай бағыттағы көлік саясатын зерттеуін анық ашпайды. Сондықтан да біздің зерттеуіміздің келесі сатысы, осы сала бойынша жазылған мақалалардың авторлары қай елдің өкілдері болғанын анықтау.

Осы саланың үздігі ретінде Ұлыбританияны айта аламыз, жалпы көлік саясатын зерттеу бойынша бұл елде екі мыңға жуық мақала жарияланған. Екінші орында Америка Құрама Штаттары орналасқан, бұл елдің өкілдері мың бесжүзге жуық мақаланың авторы атанды. Осы екі ел көлік саясатын зерттеудің басым бөлігін өздері жүргізіп келеді.

Егер салыстырмалы түрде шартты түрде бөлінген екі топты салыстыратын болсақ (диаграмма 2 және 3):

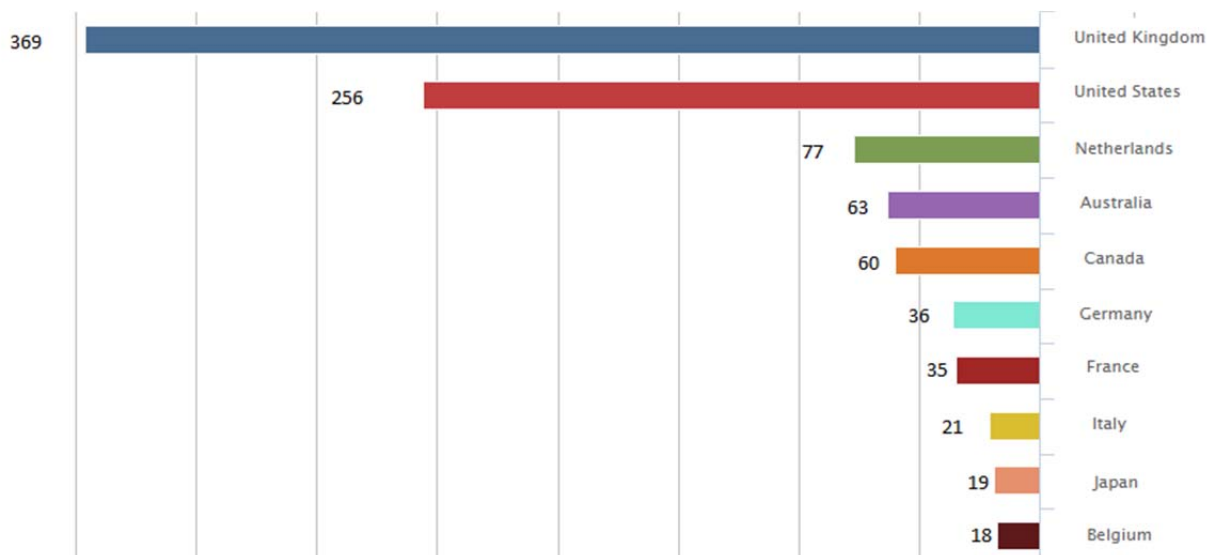

Диаграмма-2. 1943-1999 жылдар аралығында Scopus базасында «transport policy» бағытында елдер бойынша талдау нәтижесі.

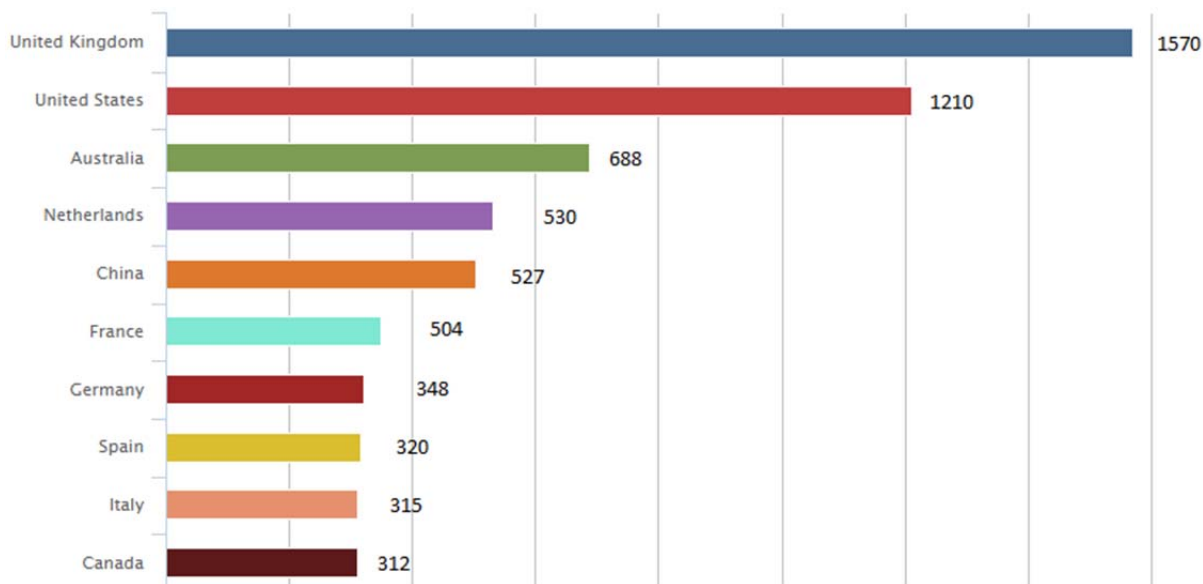

Диаграмма-3. 2000-2018 жылдар аралығында Scopus базасында «transport policy» бағытында елдер бойынша талдау нәтижесі.

Осы бағытты зерттеп келген мемлекеттердің алғы қатары өзгермеген, қалыптасқан мектептер бойынша зерттеулер жүргізілуде. Қазақстанның көлік саясатын зерттеу бағытындағы Scopus базасына еңген мақалаларын қарастыратын болсақ, соңғы жылдары ғана осы сала бойынша мақалалар дерекқорлар базасынан табылды. Бұл мақалалар 2012, 2016 және 2017 жылдары жарияланған. Мақалалардың жалпы саны – 6. Барлығы да Қазақстанның көлік саясаты мен көлік

жүйесін басқару тақырыбында жазылған. Осы елдерде орналасқан қандай мекемелер көлік саясатының басым мәселелермен айналысатының да қарастырдық. Бұл сұрақ бойынша келесі көрсеткіштер бар:

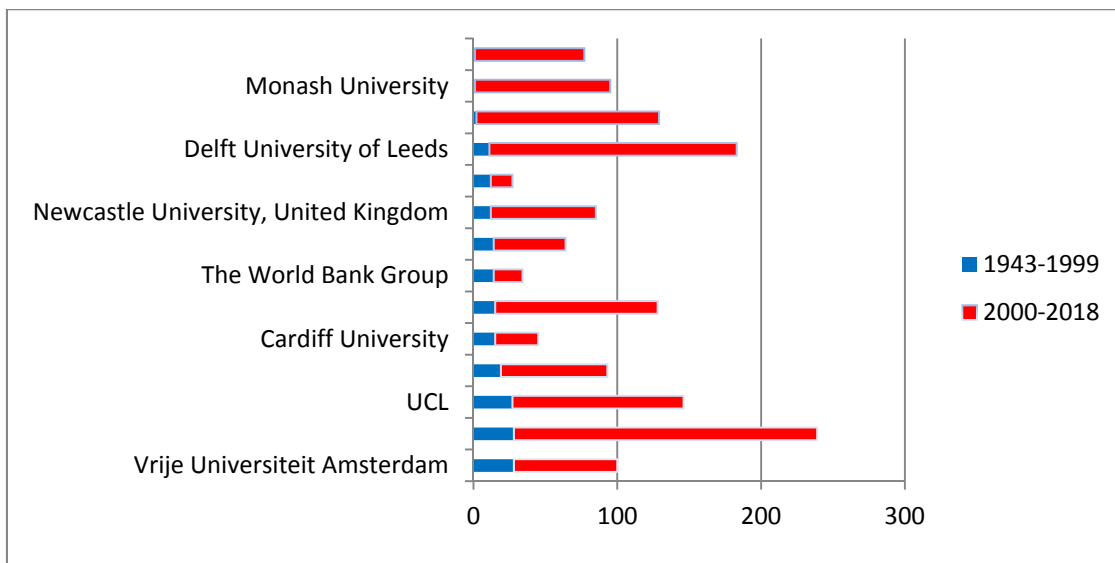

Диаграмма-4. Scopus базасында «transport policy» бағытында ғылыми орталықтардың көрсеткіштері.

XX ғасырда көлік саясаты бойынша ең таңымал еңбектер Vrije Universiteit Amsterdam, University of Leeds, UCL, Loughborough University, Cardiff University қабырғаларында жазылған. Ал XXI ғасырда көлік саясатын зерттеу бағыты бойынша алдыға жоғарыда аталған ғылым орадаларымен қоса The University of Sydney, University of Oxford, Monash University, Royal Institute of Technology сияқты университеттер шықты.

Қорытындылай келе, көлік саясаты мемлекеттік саясат жүргізілетін ірі салалардың бірі болып табылатынын және әрдайым ғылыми қолдауды талап ететін бағыттардың бірі екеніне көз жеткіздік. Соңғы уақыттарды, қоғамның жаһандану жағдайына бет бұруымен, уақыт пен кеңістік ұғымдарының өзгеруіне байланысты бұл бағыт көптеген өзгерістерге ұшырап отыр. Бұл ғалымдар мен эксперттердің назарын әрдайым тартатын құбылыс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Jean-Paul Rodrigue *The Geography of Transport Systems*/Jean-Paul Rodrigue, Claude Comtois, Brian Slack. – NY: Taylor & Francis, 2016. – 424 p.

2 Notteboom T. *Transport Policy Instruments*, in J-P Rodrigue, T. Notteboom and J. Shaw (eds), *The Sage Handbook of Transport Studies*. – London: Sage, 2013. – P281-292.

3 Stopher P. and J. Stanley (2014) *Introduction to Transport Policy*, Northampton, MA: Edwar Elgar Publishing.

4 Scopus in detail: What does it cover? Scopus Info. Elsevier. <https://www.elsevier.com/solutions/scopus> (дата обращения 23 января 2018 г.).

5 Slade A.J. *Mechanical transport mobilization* // *SAE Technical Papers* 1916 DOI: 10.4271/160033.

6 Hannon P.J. *Some aspects of transport policy in Britain* // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* Volume 230, Issue 1, November, 1943. – P.182-184.

7 Scopus дерекқорлар базасының іздеу нәтижелері

[https://www.scopus.com/results/results.uri?numberOfFields=0&src=s&clickedLink=&edit=&editSaveSearch=&origin=searchbasic&authorTab=&affiliationTab=&advancedTab=&scint=1&menu=search&tablin=&searchterm1=transport+policy&field1=TITLE_ABS_KEY&dateType=Publication_Date_Type&yearFrom=Before+1960&yearTo=Present&loadDate=7&documenttype=All&resetFormLink=&st1=transport+policy&st2=&sot=b&sdt=b&sl=31&s=TITLE-ABS-KEY%28transport+policy%29&sid=90721e0b49a65be37834f02310096cf1&searchId=90721e0b49a65be37834f02310096cf1&txGid=b75fa0b6fe963270339f10c9f9486c2d&sort=plf-f&originationType=b&rr=\(дата обращения 23 января 2018 г.\).](https://www.scopus.com/results/results.uri?numberOfFields=0&src=s&clickedLink=&edit=&editSaveSearch=&origin=searchbasic&authorTab=&affiliationTab=&advancedTab=&scint=1&menu=search&tablin=&searchterm1=transport+policy&field1=TITLE_ABS_KEY&dateType=Publication_Date_Type&yearFrom=Before+1960&yearTo=Present&loadDate=7&documenttype=All&resetFormLink=&st1=transport+policy&st2=&sot=b&sdt=b&sl=31&s=TITLE-ABS-KEY%28transport+policy%29&sid=90721e0b49a65be37834f02310096cf1&searchId=90721e0b49a65be37834f02310096cf1&txGid=b75fa0b6fe963270339f10c9f9486c2d&sort=plf-f&originationType=b&rr=(дата обращения 23 января 2018 г.).)

УДК 323.1
МРНТИ 11.15.37

Кусаинова А.М.¹, Рыстина И.С.²

*¹Ph.D., доцент кафедры международных отношений ЕНУ имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Казахстан*

*²Ph.D., доцент кафедры политологии ЕНУ имени Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Казахстан*

РАЗВИТИЕ МОРСКОГО ТРАНСПОРТА И РЕШЕНИЕ ГЛОБАЛЬНЫХ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ ПРОБЛЕМ

Аннотация

Мировая экономика возникла во многом благодаря развитию морского транспорта, с помощью него она стала единым комплексом. Морской транспорт по-прежнему играет ведущую роль в мировой транспортной системе, в то же время имеет множество проблем в своем развитии. А современные условия требуют и создания оптимальной транспортной инфраструктуры морского транспорта, в рамках которой действуют единые технические параметры и применяются эффективные технологии перевозок. От развития морских путей зависит во многом интеграция национальных экономик, их национальных транспортных комплексов в мировую транспортную систему и мировую экономику.

В статье рассматриваются основные проблемы, с которыми сталкивается морская транспортная система при осуществлении своей деятельности, в частности влияние на экологию. Предлагаются возможные варианты решения данных проблем с привлечением международных организаций и разработкой определенных международных и национальных нормативно-правовых документов, регулирующих правила судоходства.

Ключевые слова: морской транспорт, экологические проблемы, морская индустрия, международные морские перевозки, экологичные модели развития морской торговли, Международная Морская Организация, морское сообщество

А.М. Кусаинова¹, И.С. Рыстина²

*¹Ph.D., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
халықаралық қатынастар кафедрасының доценті,
Астана, Қазақстан*

*²Ph.D., Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті
саясаттану кафедрасының доценті,
Астана, Қазақстан*

ТЕҢІЗ КӨЛІГІН ДАМУЫ ЖӘНЕ ЖАҒАНДЫҚ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРДІ ШЕШУ

Аңдатпа

Әлемдік саясаттың дамуы мен біртұтас кешен ретінде қалыптасуына бірден бір ықпал етуші фактор ретінде – теңіз арқылы тасымалдау саласының дамуын келтіре аламыз. Теңіз көлігі әлі күнге дейін әлемдік саясаттың негізін қалаушылардың бірі болып тұр, сонымен қатар бұл бағыттың алдында тұрған мәселелері де аз емес. Заманауи жағдайға сай дамып отыру үшін, теңіз көлігінің сапасын жетілдіру мақсатында бірігей техникалық параметрлік ескерілген, жүк тасымалдаудың тиімді технологиялары қолданылатын инфрақұрылымды құру қажет. Теңіз жолдарының дамуы ұлттық экономикалардың интеграциялану процесімен тікелей байланысты, ал бұл өз кезегінде олардың көлік кешендерінің әлемдік көлік жүйелерін енуіне өз септігін тигізеді.

Мақалада көлік жүйесінің алдында туындайтын негізгі мәселелері қарастырылған, әсіресе бұл саланың экологияға әсер етуі. Бұл мәселерді шешу үшін қолдануға болатын әдістер мен халықаралық ұйымдардың ықпалы, халықаралық және ұлттық нормативті- құқықтық құжаттардың дайындалуын зерттеді.

Түйін сөздер: теңіз көлігі, экологиялық мәселе, теңіз индустриясы, халықаралық теңіз тасымалы, теңіз саудасының экологиялық моделдері, Халықаралық Теңіз Ұйымы, теңіз қауымдастығы

A.Kussainova¹, I.Rystina²

*¹Ph.D., Associate Professor of International Relations Department, L.N. Gumilyov ENU
Astana, Kazakhstan*

*²Ph.D., Associate Professor of Political Science Department, L.N. Gumilyov ENU
Astana, Kazakhstan*

DEVELOPMENT OF MARITIME TRANSPORT AND GLOBAL ENVIRONMENTAL ISSUES

Abstract

The world economy has arisen largely due to the development of maritime transport, with the help of which it has become a single complex. Maritime transport continues to play a leading role in the global transport system, while at the same time facing many challenges in its development. But modern conditions require creating the optimum transport infrastructure of marine transport, within which there are uniform technical parameters and apply effective transport technology. The development of sea routes depends largely on the integration of national economies and their national transport complexes into the world transport system and the world economy.

The article deals with the main problems faced by the maritime transport system in the implementation of its activities, in particular the impact on the environment. Possible solutions to these problems are proposed with the involvement of international organizations and the development of certain international and national legal instruments regulating shipping rules.

Keywords: maritime transport, environmental problems, marine industry, international maritime transportation, ecological models of marine trade development, International Maritime Organization, maritime community

Значение морского транспорта, согласно экономико-статистическим данным, не только не уменьшилось в XXI веке, но и получило дальнейшее развитие. Преимущества морского транспорта по сравнению с другими видами заключаются в низкой себестоимости перевозок массовых грузов и его универсальности. Морской транспорт лежит в основе международной торговли. Морские перевозки играют ключевую роль в содействии развитию других видов экономической деятельности, таких, как:

- производство технических средств для сектора морских перевозок;
- вспомогательные услуги морских перевозок (услуги страхования, брокерские услуги, банковское дело, консультативные услуги и др.);
- рыболовство, туризм и разработка энергоресурсов в море;
- развитие связанных с морским транспортом отраслей (судостроение и разборка судов на слом и др.).

В этой связи устойчивые системы морских перевозок должны обеспечивать, помимо прочего, создание такой транспортной инфраструктуры и оказание таких транспортных услуг, которые отвечали бы следующим требованиям:

- безопасные и надежные для потребителя;
- социально приемлемые и общедоступные для всех категорий;
- недорогостоящие и эффективные в плане расхода топлива;
- безопасные для окружающей среды;
- низкоуглеродные и устойчивые к изменению климата.

При этом нужно понимать, что последние два требования относятся к глобальным проблемам человечества.

Экологическая проблема для морской индустрии является наиболее важной, потому что покрывает мировой океан 70% поверхности земли. Морской океан регулирует на нашей планете многочисленные процессы: содержит огромные запасы морепродуктов; формирует климат и т.д.

Ученые сделали подсчеты, что человечество за последние 300 лет загрязнило окружающую атмосферу различными газами до уровня, который сформировался бы за счет природных процессов за 650 тысяч лет. Свой вклад в загрязнение природной среды вносит и морской транспорт. По прогнозным данным, приходится на долю береговой индустрии около 72% загрязнения моря (результаты человеческой активности), а 25% попадают в море в процессе эксплуатации морских судов.

Относятся к основным загрязнителям моря: нефть и нефтепродукты, химические товары и иные опасные грузы, которые перевозятся навалом и в таре, а также мусор и сточные воды. Загрязняет морской транспорт и атмосферу: выбросы от топлива, которые содержат вредные вещества (газы), пыль от грузов. Самый вредный из загрязнений морского транспорта – нефть, при попадании в море она образует на поверхности воды пленку – «нефтяной слик», который препятствуют биологическому и физико-химическому взаимодействию системы «Мировой океан — атмосфера» [1].

Хотя доля международных морских перевозок в глобальных выбросах, возможно, является сравнительно низкой в расчете на единицу груза или на расстояние перевозки, но при этом, согласно прогнозам, объемы этих выбросов увеличатся и продолжают наносить ущерб экологии. Для этого нужно принимать соответствующие меры по их снижению. Согласно среднесрочным прогнозам, выбросы углерода от международного судоходства к 2050 году могут возрасти на 50-250% в зависимости от темпов экономического роста и мирового спроса на энергоносители. Аналогичным образом международные грузовые перевозки, включая морские перевозки, возрастут к 2050 году, по прогнозам, более чем в 4 раза, а связанные с этим выбросы CO₂ от всех видов транспорта увеличатся в 2010-2050 годах в 3,9 раза [1].

В связи с этим необходимо отказаться от систем морских перевозок с использованием вредных видов топлива и перейти к более экологичным и устойчивым моделям развития морской торговли с помощью целенаправленных мер, особенно в области морских грузовых перевозок. Именно поэтому Международной Морской Организацией (ИМО) уже давно в секторе грузовых перевозок предлагается в целях обеспечения наибольшей энергоэффективности и снижения выбросов углерода:

- поощрять переход на более экологичные и менее энергоемкие виды морского транспорта;
- переходить на низкоуглеродные виды топлива;
- изменять транспортную архитектуру и сети, а также морские транспортные маршруты;
- внедрять энергоэффективные транспортные технологии.

Потенциальные выгоды от мер по повышению энергоэффективности могут быть существенными. Значительный потенциал для повышения энергоэффективности в морском транспорте существует в странах с формирующейся рыночной экономикой, которые находятся за пределами ОЭСР. Необходимо для повышения энергоэффективности и экологичности в морском транспорте за счет экономии мировых расходов на топливо в размере до 90 млрд. долл. к 2020 году и одновременно снизить местное загрязнение воздуха.

Согласно Конвенций ИМО:

– Конвенция 1972 года по предотвращению загрязнения моря сбросами отходов и других материалов [2].

– Международная конвенция 1973 г. по предотвращению загрязнения с судов с изменениями 1978 года [3].

– Международная конвенция по обеспечению готовности на случай загрязнения моря, реагированию и сотрудничеству 1990 года [4].

На морском транспорте должны предприниматься и предпринимаются активные и целенаправленные меры, направленные на защиту вод морей и океанов и на защиту окружающей атмосферы от эксплуатации судов. Все выдвигаемые требования должны исполняться всеми странами-участницами Международной Морской Организации. Конвенции Международной морской организации позволяют решать экологические проблемы следующим образом:

– предупреждение в период судовых операций загрязнений, которые предлагается достигать за счет применения необходимых мер не только при эксплуатации судов, а еще и на этапе их проектирования;

– достижение снижения числа аварий на море за счет введения строгих и обязательных стандартов на всемирной основе и навигационных процедур, направленных на повышение безопасности судоходства;

– меры, принимаемые к ограничению загрязнения в результате аварий, приводят к уменьшению последствий от аварий;

– помощь ИМО государствам в применении природоохранных требований и норм.

Кроме международных соглашений в рамках ИМО, на охрану морской среды большое влияние оказывает ряд технических документов, которые направлены на повышение ответственности лиц, работающих в морских транспортных компаниях и на борту морских судов, так как личная ответственность обычно приводит к снижению негативного влияния на экосистему океана. Особенно это касается требований к условиям работы танкерных судов.

В этом плане необходимо отдельно показать роль Конвенции МАРПОЛ (1973 года, с изменениями 1997 года) [3]. В данном документе 6 приложений имеют правила, которые направлены на то, чтобы предотвратить загрязнение вод морей и океанов нефтью и другими вредными веществами, которые обычно перевозятся морем (наливом, навалом или в упаковке). Также они направлены на снижение выбросов мусора, объема сточных вод и загрязнений атмосферного воздуха с морских судов.

Новые правила ИМО направлены на полный контроль за деятельностью судов в море, для этого контролируется выполнение обязательных экологических требований следующим образом:

– во время плавания морских судов проводится с патрульных самолетов наблюдение и фотосъемка;

– в морских портах посещения, куда заходят морские суда, проводится проверка органами государственного контроля порта.

Отдельно нужно выделить защиту антарктических вод от загрязнений со стороны тяжелых сортов судового топлива, эти Правила действуют с 1 августа 2011 года (согласно Конвенции ООН по морскому праву 1982 года) [5]. В настоящее время суда, которые работают районах Арктики, пассажирские или грузовые, должны переходить на дистилляционное топливо [6, с. 176].

Нужно отметить и роль природоохранной деятельности, которая отведена морским администрациям прибрежных государств. В ряде стран имеются международные общественные организации и специальные классификационные общества, которые активно занимаются вопросами экологии вод.

Хорошим примером является HELMERA (греческий клуб по защите морской среды). Уже несколько лет по всей Греции проходит кампания по очистке пляжей, в которую вовлечены как греки, так и иностранные туристы. Такие филиалы открываются и в других странах.

Во многих странах мира действуют национальные законы, которые направлены на защиту природной среды. В таких развитых странах, как Япония, США, страны ЕС, Австралия, установлены строгие меры наказания за загрязнение окружающей среды морским транспортом.

В результате нужно показать, что систематически проводимая мировым морским сообществом деятельность по решению глобальных проблем приносит впечатляющие результаты.

Количество зафиксированных в море пятен нефти массой до 700 тонн, было:

- в 1980 г. – 36 случаев;
- с 1990 по 2000 гг. – 28 случаев;
- с 2000 по 2008 гг. – 8 случаев;
- с 2008 по 2015 гг. – 5 случаев.

С 90-х годов XX века количество пятен массой более 700 тонн снизилось более, чем в три раза.

По данным дистанционного зондирования Земли из космоса, покажем на примере Балтийского региона согласно Рисунку 1, динамику нефтяных пятен.

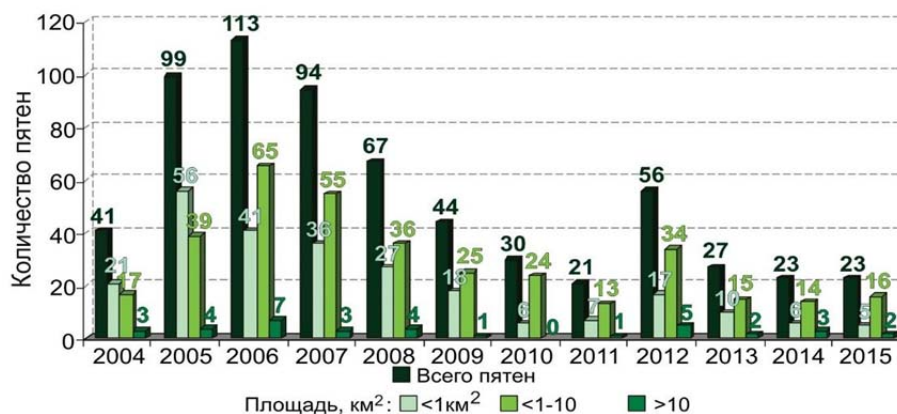

Рисунок-1. Распределение обнаруженных нефтяных пятен по площади

Примечание: источник [7]

Большинство обнаруженных пятен имеет площадь 1-10 км², затем идут пятна <1 км². Случаи крупных нефтяных разливов >10 км² встречаются редко, в 2015 году их в данном регионе – 2.

Таким образом, наиболее эффективным путем решения экологических проблем на морском транспорте считается в настоящее время понимание морским сообществом необходимости стремиться неуклонно к достижению цели, которая сформулирована в девизе ИМО: «Безопасное судоходство в чистых океанах».

К основным мерам, направленным на снижение негативного влияния морского транспорта на воды и атмосферный воздух, нужно отнести:

- жесткие требования со стороны ИМО и национальных законодательств морских стран;
- деятельность общественных и квалификационных сообществ;
- контрольные зоны, которые установлены для соблюдения требований и обеспечения чистоты судового топлива (SOx Emission Control Areas, SECA), согласно которым в топливе серы должно быть не более 1,0%;
- принят график постепенного перехода на более чистое от вредных примесей судовое топливо странами США, Япония, Канада, страны Балтийского и Северного морей;
- при проектировании и постройке судов в последние годы используются новейшие технологии, которые позволяют снизить существенно эмиссию углекислого газа в атмосферу.

Список использованной литературы:

- 1 *Partnership on Sustainable Low Carbon Transport, 2015 // <https://www.fiafoundation.org/>*
- 2 *Конвенция по предотвращению загрязнения моря сбросами отходов и других материалов. 1972 года // http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/dumping.shtml*
- 3 *Международная конвенция по предотвращению загрязнения с судов 1973 года, измененная Протоколом 1978 года к ней (с изменениями на 26 сентября 1997 года) // <http://docs.cntd.ru/document/499014496>*
- 4 *Международная конвенция по обеспечению готовности на случай загрязнения моря, реагированию и сотрудничеству 1990 года // http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010968*
- 5 *Конвенция ООН по морскому праву 1982 года // http://www.un.org/depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_r.pdf*
- 6 *Михина И.Н. Международно-правовой режим морских пространств Арктики: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003 – С.176.*
- 7 *Булычева Е.В., Костяной А.Г., Крек А.В. Межгодовая изменчивость нефтяного загрязнения морской поверхности Юго-Восточной Балтики в 2004-2015 гг. Современные проблемы дистанционного зондирования Земли из космоса. – 2016. – Т.13. – №4. – С.74-84.*

УДК 327 (4/9); 930.22(4/9)

МРНТИ11.25.91

D.R. Keldibayeva¹

*¹Master student of the International Relations faculty,
the L.N. Gumilyov Eurasian National university,
Astana, Kazakhstan*

**AMERICAN-CHINESE RELATIONS AFTER ELECTION
OF DONALD TRUMP TO THE PRESIDENCY**

Abstract

At the present stage of international relations' development, one of the key issues of multipolar world order is the American-Chinese vector. It is absolutely obvious that its direction and content significantly affect global civilizational, military-political and economic development. This article will consider the main contradictions of the last year between the United States and China, which form the basis of their destructive and global confrontation, as well as those points of agreement that at the same time make two powers irreplaceable partners in the international arena. Therefore, the given article covers changes in the framework of bilateral relations between China and America after the election of Donald Trump as a President of the United States. In addition, significant attention was paid to the main economic indicators and an assessment

was made to economic cooperation between states and to their attempts in settlement of the South China Sea conflict and North Korean nuclear problem.

Keywords: United States, China, Donald Trump, Xi Jinping, North Korea, nuclear weapons, sanction, congress, South China Sea, territorial dispute, conflict, foreign trade

Д.Р. Келдібаева¹

*¹Халықаралық қатынастар факультетінің магистранты,
Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті,
Астана қ., Қазақстан*

ДОНАЛЬД ТРАМП ПРЕЗИДЕНТТІККЕ САЙЛАНҒАННАН КЕЙІНГІ АМЕРИКА-ҚЫТАЙ ҚАРЫМ-КАТЫНАСТАРЫ

Аңдатпа

Халықаралық қатынастар дамуының қазіргі кезеңінде көпполярлы әлем тәртібінің маңызды мәселелерінің бірі американдық-қытайлық вектор болып отыр. Оның бағыты мен мазмұны жаһандық өркениеттік, әскери-саяси және экономикалық дамуға айтарлықтай әсер етеді. Бұл мақалада Америка Құрама Штаттары мен Қытай арасындағы өткен жылдың басты қайшылықтары, сондай-ақ халықаралық аренада екі ел серіктестігінің негізі болып табылатын негізгі келісімдерді қарастырылады. Сондықтан, берілген мақала Дональд Трамп АҚШ президенті болып сайланғаннан кейінгі Қытай мен Америка арасындағы, екі жақты қатынастарда, орын алған өзгерістерді қамтиды. Бұдан басқа, негізгі экономикалық көрсеткіштерге үлкен көңіл бөлінді. Мемлекеттер арасындағы экономикалық ынтымақтастыққа және Оңтүстік Қытай теңізі мен Солтүстік Кореяның ядролық проблемасын шешуге бағытталған әрекеттерге баға берілді.

Түйін сөздер: Америка Құрама Штаттары, Қытай, Дональд Трамп, Си Цзиньпин, Солтүстік Корея, ядролық қару, санкциялар, съезд, Оңтүстік Қытай теңізі, аумақтық даулар, шиеленіс, сыртқы сауда

Келдибаева Д.Р.¹

*¹магистрант факультета международных отношений,
Евразийский Национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
г. Астана, Казахстан*

АМЕРИКАНО-КИТАЙСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ПОСЛЕ ИЗБРАНИЯ ДОНАЛЬДА ТРАМПА НА ПОСТ ПРЕЗИДЕНТА

Аннотация

На современном этапе развития международных отношений одним из ключевых вопросов многополярного миропорядка является американо-китайский вектор. Совершенно очевидно, что его направление и содержание существенно влияют на глобальное военно-политическое и экономическое развитие. В этой статье будут рассмотрены основные противоречия прошлого года между Соединенными Штатами и Китаем, которые составляют основу их конфронтации, а также те точки согласия, которые в то же время делают две силы незаменимыми партнерами на международной арене. Поэтому в данной статье рассматриваются изменения в рамках двусторонних отношений между Китаем и Америкой после избрания Дональда Трампа президентом Соединенных Штатов. Кроме того, значительное внимание было уделено основным экономическим показателям, и была сделана оценка экономического сотрудничества между государствами и их попыток урегулирования Южно-Китайского конфликта и Северокорейской ядерной проблемы.

Ключевые слова: Соединенные Штаты Америки, Китай, Дональд Трамп, Си Цзиньпин, Северная Корея, ядерное оружие, санкции, съезд, Южно Китайское море, территориальный спор, конфликт, внешняя торговля

The shocking victory of Donald Trump in the US presidential election has already turned upside down all definitions that formed not only American policy, but also how the world perceives the United States. Now Trump will have to confront the rough times of managing America's international relations, and perhaps nothing is more important for the world than the relationship between the US and China. But these are also the relationships that were most questioned during the Trump campaign.

The first state visit of Donald Trump to China was carried out from the 8th to 10th November. Heads of two countries met in Beijing. According to results of this visit, both sides reached mutual understanding on key issues, underlined the need for cooperation and development of bilateral relations in the future, moreover, not only business relations between the heads of states were strengthened, but also personal ones. Additionally, the outcome of this meeting was trade and economic revenues amounting to more than \$250 billion, which broke by the way all records [1].

Chairman of the People's Republic of China Xi Jinping pointed out at the meeting the importance of maintaining high-level contacts and spoke in favor of coordinating actions on the problem of missile and nuclear program of the Democratic People's Republic of Korea (DPRK) and other important international and regional issues [2].

Tests of nuclear weapons and, in general, the nuclear potential of North Korea is still remaining one of the actual topics discussed in the world political arena nowadays. To date, Beijing says that it is ready to continue to pressure North Koreans with economic sanctions in order to achieve implementation of UN Security Council resolutions. But this does not mean that at the same time, China admits that the North Korean problem can be resolved by peaceful means. As a result, People's Republic of China agreed to strengthen its influence on the DPRK to stop nuclear testing, and the United States in response, had to demilitarize its presence in the Asia-Pacific region [3].

Worth to note that America-China talks on the fate of North Korea's nuclear program have been earlier in Washington on June 21 of 2017 (between U.S. Secretary of State Rex Tillerson, Defense Secretary James Mattis and the Chinese delegation led by State Councilor Yang Jiechi, General Fang Fenghui). The United States and China already have agreed to increase pressure on North Korea, forcing Pyongyang to completely refuse from the program of developing nuclear weapons. In the final document signed after the conclusion of Washington talks, parties particularly noted that they intend to achieve "complete, verifiable and definitive denuclearization of the Korean Peninsula". The text of the final agreement emphasizes that the United States and China are determined to act in strict accordance with resolutions of the UN Security Council. In addition, parties intend to improve communication channels between the military of both countries, and create a new "verification mechanism" in order to exclude possible errors in the evaluation of certain events [4].

By the intensive engagement in area and the threat of sanctions on Chinese companies, the US administration achieved: the implementation of a coal ban, support for stiffer sanctions at the United Nations, and strengthened control of Chinese commerce crossing the border with North Korea. Definitely, sanctions are currently needed against the DPRK for Americans as well as for Chinese to maintain the status quo on the Korean peninsula, since their plans do not include either a strong DPRK or strong Republic of Korea. America is aware that an independent (political-military) Pyongyang can become a locomotive in the matter of unification with Seoul.

Therefore, today it can be seen that parties are bringing together positions on international issues. As part of this "rapprochement", the North Korean missile program has already come to the fore, followed by territorial disputes in the South China Sea. However on the second question, negotiations are not going so smoothly between these countries. In mid-2017, the crisis in relations between these two countries was reflected in statements of officials. In May, Foreign Ministry spokesman Lu Kang urged America to stop provocations in the South China Sea and respect the territorial integrity of the PRC. Such sharp statement of Beijing official caused the appearance of USS Dewey destroyer in the 20-kilometer zone of the South China Sea in the area of Spratly archipelago, which is a subject of long territorial disputes between countries of this region.

Representatives of China's Ministry of Foreign Affairs noted that such behavior can lead to "unforeseen incidents" on the sea and in the air. However, the purely diplomatic methods for solving such problems are not the only thing that the PRC can oppose to the United States in the South China Sea [5]. The active construction of the fleet, which includes surface ships of various classes and multipurpose submarines, is only part of the "A2/AD" system being implemented by Chinese military, aimed at "limiting and prohibiting access and maneuver" of naval and air forces of the foreign states. At the same time, the main emphasis of Chinese military was made on defensive actions – Chinese companies are actively creating, testing and producing complexes, the main weapons of which remain winged long-range anti-ship missiles.

The more successful economic policy of the PRC and stronger the armed forces will be, the more often Beijing will use a harsh approach. The danger of China gaining full control over the sea and consequently the possibility of limiting the strategic resources supply make China's opponents pay closer attention to territorial disputes in the South China Sea. Therefore, some of Southeast Asian nations begin to negotiate with another powerful country that can balance China's influence in the region. Such power's role was

played by the United States. But apparently a new course in US foreign policy regarding the countries of Southeast Asia will experience considerable changes with newly elected president. A few days after taking office, Donald Trump decided to withdraw from negotiation processes for the creation of Trans-Pacific Partnership (TPP). From new president's point of view, this agreement, initiated by Obama administration, can have disastrous consequences for the US in terms of economy. During his campaign, he had said that he would return production to America and the US would withdraw from those multilateral agreements that were unprofitable to them. A TTP is beneficial primarily to countries such as China, which export a large number of their own products, because production also takes place in the PRC. Now Beijing gets new opportunities. Main multilateral economic processes in region are now China-centered, namely the Asian Infrastructure Investment Bank, the Regional Comprehensive Economic Partnership negotiations, and the "One Belt, One Road" initiative, and almost all Asian countries participate in each. As it is well known, during creation of TPP the Obama administration was guided by economic as well as political motives. Treaty originally was aimed at strengthening Washington's relations with the key states of Southeast Asia. But now it remains unclear how Trump intends to build relations with the Asia-Pacific region.

Such temporary but also large-scale crisis regarding territorial conflict in the South China Sea, nuclear tests of the DPRK, as well as the turbidity in relations with the PRC and Russia, Trump's impulsive and chaotic foreign policy – all of these were reflected in the US national security strategy. This document has been waited for a long time and with a great interest. The strategy states the return of the era of great-power rivalry, the "holiday" from which finally ended [7]. Russia and China, as described in the given document, are committed to make the economy less free and less equitable, building up their military potentials, controlling information and data, in order to suppress their societies and expand their own influence. Hopes for the "embedding" of competitors (particularly, Beijing and Moscow) into a system that was advantageous to America turned out to be illusions. And in general, the United States should not promote any of its values to build a suitable world order, should not build loyal states, but focus on the implementation of specific interests.

Principles of free trade and multilateral arrangements, which were considered as guarantee of the prosperity of the United States, are now actually declared to be contrary to their interests. This strategy confirms the importance of alliances, and such issues as climate change, are excluded from the list of security priorities. And finally, the credo, which is repeated by Trump and his closest associates – "peace through strength" – conviction that to maintain peace, one must constantly prepare for war, also found its place in this document [8].

Speaking about US-China relations at current stage, it is worth noting another important event of the last year – the re-election of Xi Jinping as a head of the state. At the 19th National Congress of Chinese Communist Party, from October 19 to 25, Xi Jinping was elected to the post of the head of Central Military Council of the People's Republic of China, and his work "Socialism with Chinese characteristics for a new era" was included in the program of the party. This in turn means that he will remain in his post for a very long time. At the congress, Chairman Xi Jinping made a keynote speech in which he stressed out that his country does not seek to threaten the United States [9].

According to politician, in coming years China will focus on the growth of military power and modernization of the economy, which should become more open. Unlike in the US national security strategy, this is not an attempt to challenge American hegemony [10]. Xi Jinping said that relationship between China and the United States is very important for him. He assured Donald Trump, to whom these words were addressed, that Beijing seeks to cooperate with Washington and does not consider relations with the overseas partner as a zero-sum game. At the same time, he asked his American colleague not to support actions that threaten China's sovereignty, such as the sale of weapons to Taiwan [11]. Certainly it can be said that the PRC willingly leaves the post of global policeman for America and has no intention to spend its resources on trying to resolve various sorts of conflicts around the world. And in fact, conflict relations are not needed, because it is not profitable for both America and China.

It is worth noting that for China's foreign policy it was not peculiar to play the role of leader or solve problems of all kinds around the world and be a moderator in conflicts. This is also considered to be as a special feature of this eastern country. Even in 1990's, Beijing's basic intention did not include strategic constituents and simply limited with identifying main diplomatic relations and development of regional trade. However, Chinese researchers and politicians have been associating country's political directions for a long time with such principles as the support of peaceful coexistence and harmonious neighborhood relations, non-interference to internal affairs of other countries, respect for sovereignty and assistance to regional stability [12].

Although during election campaign of Donald Trump, he often accused Beijing that the Chinese harms the American economy by manipulating the national currency, which provides Chinese exporters with the most favorable conditions for the conquest of American consumer goods markets. With this, Trump tried to explain the huge deficit in US foreign trade with China. Only in ten months of 2016, the deficit in trade with the PRC was \$289 billion for the Americans. To fix this situation, Donald Trump promised to apply import tariffs with the aim to raise the prices of Chinese goods in American market by 45% [13]. To revise the US trade relations with partners, primarily with China, Trump created a new body in the administration – the National Council on Trade - and appointed Peter Navarro, known for his tough statements relating Beijing on a wide range of issues: from trade and Sino-Taiwanese relations till the PRC policy in zones of the East and South China Seas.

But it is necessary to admit the market-oriented relations between China and the United States are quite profitable for both sides today. By the following indicators it can be understood how much these relations are profitable.

At first, in the field of investment, the US benefits enormously from bilateral American-Chinese investments. According to data released in October 2016 by US National Council for US-Chinese Trade, 90% of US businesses in China were beneficial.

Secondly, it is well known that China creates a large number of jobs in the America: according to the United States, exports of goods and services from the US to China contributed to the creation in its territory, respectively, 600 thousand and 310 thousand jobs in 2015. According to estimates of the British institute Oxford Economics, in the same year American imports from China allowed to save 1.8 million jobs in the US.

Well for China, America is the largest export market as well as one of the most important sources of investment. At the end of last year, the United States implemented 67,000 investment projects in China, real investments amounted for \$79.86 billion. American enterprises in China also contribute to the growth of employment and tax deductions in country [14].

While there is a huge potential for conflict between the US and China in the coming years, there is also a possibility for improvement in cooperation. Indeed, on the background of tremendous uncertainty that has arisen with Trump's victory in elections, at present new relations have a more strategic meaning than ever, taking into consideration the changing global circumstances, regional geopolitics and internal problems faced by both America and China.

It is obvious that Trump's administration mainly focuses on North Korean issue and trade in the framework of American-Chinese relations, while the previous administration had comparatively wide range of areas of cooperation. Unlike many current bilateral intergovernmental relations in the world, which have only limited significance for countries involved in them, the nature and direction of US-China relations have a significant impact on the security and policies of other states, as well as the entire international system.

References:

1 “США и Китай налаживают отношения?” Лу Сь, Ван Ицзюнь. – Независимая народная газета Советская Россия, 16 ноября 2017 г.

2 “Лидер КНР заявил о новом этапе отношений Китая и США” Джульетто Кьеца. – Общественно-политическая газета Труд, 9 ноября 2017 г.

3 США не смогли разменять на деньги отношение Китая к России и КНДР [Электрон. ресурс]. – 9 ноября 2017 г. – URL: https://rueconomics.ru/287673-ssha-ne-smogli-razmenyat-na-dengi-otnoshenie-kitaya-k-rossii-i-kndr#from_copy (дата обращения: 14.12.2017)

4 In high-level talks, U.S. asks China to do more to rein in North Korea by David Brunnstrom, Matt Spetalnick [Электрон. ресурс]. – June 21. 2017 – URL: <https://www.reuters.com/article/us-usa-china-talks/in-high-level-talks-u-s-asks-china-to-do-more-to-rein-in-north-korea-idUSKBN19C1R3> (дата обращения: 22.12.2017).

5 Foreign Ministry Spokesperson Lu Kang's Regular Press Conference, the South China Sea Issue, [Электрон. ресурс]. – URL: http://www.fmprc.gov.cn/nanhai/eng/fyrbt_1/t1450613.htm (дата обращения: 22.12.2017).

6 Presidential Memorandum Regarding Withdrawal of the United States from the Trans-Pacific Partnership Negotiations and Agreement [Электрон. ресурс]. – January 23, 2017. – URL: <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-memorandum-regarding-withdrawal-united-states-trans-pacific-partnership-negotiations-agreement/> (дата обращения: 26.12.2017).

7 *National Security Advisor Hints at Basis of Trump's National Security Strategy* By Jim Garamone, US Department of Defense [Электрон. ресурс]. – December 3, 2017. – URL: <https://www.defense.gov/News/Article/Article/1386467/national-security-advisor-hints-at-basis-of-trumps-national-security-strategy/> (дата обращения: 26.12.2017).

8 *National Security Strategy of the United States of America* [Электрон. ресурс]. – December 2017. – URL: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf> (дата обращения: 7.01.2018).

9 *CPC creates Xi Jinping Thought on Socialism with Chinese Characteristics for a New Era* [Электрон. ресурс]. – 19.10.2017 – URL: http://news.xinhuanet.com/english/2017-10/19/c_136689808.htm (дата обращения: 8.01.2018).

10 *Xi stresses implementation of major policies, integrity of leading officials*, International Department of the Central Committee of CPC [Электрон. ресурс]. – 2017.12.26 – URL: http://www.idcpc.org.cn/english/events/201712/t20171227_94797.html (дата обращения: 8.01.2018).

11 *Xi steers Chinese economy toward high-quality development*, International Department of the Central Committee of CPC [Электрон. ресурс]. – 2017.12.20 – URL: http://www.idcpc.org.cn/english/events/201712/t20171221_94624.html (дата обращения: 2.02.2018).

12 Сымтиков Ж.Қ., Қаныш Ж.А. ҚХР Орталық Азия мемлекеттеріне қатысты көпвекторлы экономикалық саясатының негізгі мәселелері // Вестн. КазНПУ. Сер. Международная жизнь и политика. – 2016. – №4. – С.6.

13 *President Donald J. Trump: Year One of Making America Great Again* [Электрон. ресурс]. – December 22, 2017 – URL: <https://www.whitehouse.gov/briefings-statements/president-donald-j-trump-year-one-making-america-great/> (дата обращения: 2.02.2018).

14 *Торгово-экономические отношения Китая и США в цифрах* [Электрон. ресурс]. – 2017.02.23 – URL: http://russian.news.cn/2017-02/23/c_136079315.htm (дата обращения: 3.02.2018).

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ. ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАТЫНАСТАР. БІЛІМ
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ.
ОБРАЗОВАНИЕ
INTERNATIONAL LAW. INTERNATIONAL RELATIONSHIPS.
EDUCATION**

УДК 341.2; 341.231.14
МРНТИ 10.87.27

Сабикиенов С.Н.¹

*¹академик НАН РК, доктор юридических наук, профессор
Института Сорбонна-Казахстан КазНПУ имени Абая*

**ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИЕ ЦЕННОСТИ КАК МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ
ОСНОВА НАУКИ ОБЩЕЙ ТЕОРИИ ПРАВА**

Аннотация

Как показывает государственно-правовая практика, состояние соблюдения прав и свобод человека в нашем обществе все еще не на высоте, желает еще лучшего. Нарушение прав и свобод человека преобладает в таких сферах, как в социальной: здравоохранении, образовании, жилищном строительстве, семейно-бытовой сфере, правоохранительной деятельности государства, точнее в сферах отправления правосудия, прокурорского надзора, в деятельности органов полиции и т.д.

В этой связи стоит задача перед государством и его органами укрепления режима законности и правопорядка. В этом процессе важнейшую роль играют органы правосудия, как гарант обеспечения прав и свобод граждан и их законных интересов.

Следует отметить, что в последние годы в результате проведенной судебно-правовой реформы значительно активизировалась деятельность судебных органов по защите прав и законных интересов граждан, сложилось у наших граждан доверительное отношение к рассмотрению дел судебными органами. Однако, в правоприменительной практике встречаются факты нарушения прав и законных интересов граждан в результате допущенной судебной ошибки. Любая судебная ошибка неизбежно приводит к нарушению прав и законных интересов граждан. Поэтому во избежание таких явлений суды должны строго придерживаться основных требований, предъявляемых к правоприменению: это принципы законности, обоснованности, целесообразности и эффективности.

Ключевые слова: судебная власть, правосудие, модернизация, правосознание, общественное сознание, общественное бытие, право и государство, правоприменение, законность, правопорядок

С.Н. Сабикиенов¹

*¹ҚР ҰҒА академигі, заң ғылымдарының докторы, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Сорбонна-Қазақстан институтының профессоры*

ЖАЛПЫ ТЕОРИЯЛАРДАҒЫ ҒЫЛЫМДАРДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗІ

Аңдатпа

Біздің елімізде, мемлекетімізде адам, азамат құқықтары мен бас бостандықтары сақталуының ахуалы ойдағыдай, қанағаттандырарлық. Бірақта соңғы уақыттың тәжірибесі айғақтағандай, адам, азаматтардың құқықтары, бас бостандықтары көп жағдайда бұзушылық орын алып жатыр. Осыған байланысты мемлекетте, қоғамда заңдылықты, құқықтық тәртіпті қатаң сақтау, оны алға қарай күшейту мақсатын іске асыру қажет. Елімізде заң үстемдігін орнату, кәсіби мемлекет аппаратын қалыптастыру, сот әділдігін орнату басты мақсаттардың бірі болып табылады. Мемлекет аппаратының қызметкерлердің құқықтық санасын жетілдіру, жаңғырту, оларды қазіргі заман талабына сай сәкестіру, бұл өте қажетті өзгерісті талап етеді. Мемлекеттану, құқық тану мәселелерін талдап, оларды жаңа көзқарас методологиялық тұрғыдан зерттеп, мемлекет қызметкерлерінің, сот қыз-

меткерлерін және тағы басқа лауазымды қызметкерлердің құқықтық санасын жаңа тұрғыдан қалыптастыру қажет, ол бүкіладамзаттылық құндылық теориясы.

Түйін сөздер: сот билігі, сот әділдігі, жаңғыру, құқықтық сана, қоғамдық сана, қоғамдық болмыс, құқық пен мемлекет, құқық қолдану, заңдылық, құқықтық тәртіп

S.N. Sabikenov¹

¹Academician of NAS of RK, Doctor of Juridical Sciences, Prof.

COMMONWEALTH VALUES AS A METHODOLOGICAL BASIS OF SCIENCE OF GENERAL THEORY OF LAW

Abstract

As the state-legal practice shows, the state of observance of human rights and freedoms in our society is still not up to expectations, it wants even better. Violation of human rights and freedoms prevails in such spheres as social: healthcare, education, housing construction, family-household sphere, law-enforcement activity of the state, more precisely in spheres of administration of justice, public prosecutor's supervision, in activity of police bodies, etc.

In this regard, the task is facing the state and its bodies to strengthen the rule of law and order. In this process, the most important role is played by the organs of justice, as a guarantor of ensuring the rights and freedoms of citizens and their legitimate interests.

It should be noted that in recent years, as a result of judicial and legal reform, the activities of the judiciary to protect the rights and legitimate interests of citizens have significantly intensified, and our citizens have a confidential attitude to the consideration of cases by the judicial bodies. However, in law enforcement practice, there are facts of violation of the rights and legitimate interests of citizens as a result of an admitted judicial error. Any judicial error inevitably leads to violation of the rights and legitimate interests of citizens. Therefore, in order to avoid such phenomena, courts must strictly adhere to the basic requirements for enforcement: these are the principles of legality, validity, expediency and effectiveness.

Keywords: judicial power, justice, modernization, sense of justice, public consciousness, social being, law and the state, law enforcement, law, order

Современному обществу сегодня на рубеже XXI века предстоит задача пересмотра, переосмысления государственно-правовых явлений и соединения политико-правовых и духовных идей в целях преобразования общества во имя самого человека и его жизни. В таких условиях политические и экономические процессы в обществе настолько стали динамичными, что существует опасность психологических кризисов и неустойчивости группового и индивидуального сознания.

В этой связи Президент Республики Казахстан Нурсултан Назарбаев в программной статье «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» подчеркнул: «... начатые нами масштабные преобразования должны сопровождаться опережающей модернизацией общественного сознания. Она не просто дополнит политическую и экономическую модернизацию – она выступит их сердцевинной» [1].

В этом контексте мой доклад ставит своей задачей поиск взаимосвязи и взаимодополняемости различных направлений в понимании и в трактовке правовых явлений, основных институтов юриспруденции через человеческое восприятие, главным образом сознание.

Между тем в советский период при господстве марксистской политико-правовой идеологии сознания вообще, общественному сознанию в частности должного внимания не уделялось. Вопрос о соотношении общественного бытия и общественного сознания решался в пользу общественного бытия, согласно которого общественное сознание всегда отстает от развития общественного бытия. Это марксистское положение повсеместно применялось при изучении государственно-правовых явлений без учета иных подходов к рассматриваемому вопросу.

Следует подчеркнуть, что в XXI веке, в условиях глобализации и растущей интеграции между обществами и государствами первостепенное значение приобретает общественное сознание, которое на мой взгляд, становится приоритетом над общественным бытием. В условиях растущего информационного общества общественное сознание все более становится опережающим общественное бытие. С этой точки зрения, поскольку правовые теории непосредственно связаны с идейно-политическими и экономическими сторонами жизни общества и участвуют в формировании прио-

ритетных взглядов и течений, а также индивидуальных установок, основной задачей прогрессирующего человеческого сознания у юристов-теоретиков в частности, остается целенаправленное утверждение идей единения на основе общечеловеческих ценностей, и в первую очередь в понимании и воплощении права как организующего фактора общественной жизни и ее преобразования.

Право и государство, особенно правовые инструменты, играют решающую роль в решении задач рыночной экономики и переустройства общества. Если с помощью права нам удалось решить в основном задачи по формированию рыночной экономики, то преобразование казахстанского общества в гражданское общество мы еще не добились, предстоит еще много сделать. Следует отметить, что строительство правового государства и формирование гражданского общества это длительный процесс, мы сегодня находимся только на начальном этапе.

Другой проблемой в современной науке теории права является ее методологическая основа. В советский период государственно-правовые явления изучались с позиции марксистско-ленинской методологии, основу которой составлял классовый подход. Современное государственно-правовое явление не представляется возможным изучать только с марксистских позиций, а необходимо обратиться к альтернативной теории, а такой теорией является теория общечеловеческих ценностей. Главными инструментариями ее являются такие понятия, как единение, сближение, сочетание, согласие, толерантность и т.д. Данная теория успешно применяется в сфере изучения теории прав человека в современных условиях.

В условиях, когда мир был разделен на два противостоящих лагеря, мир социализма и мир капитализма, между этими двумя системами велась ожесточенная идеологическая борьба в сфере политики, особенно в сфере теории прав человека. В изучении теории прав человека наблюдались два концептуальных подхода: это социалистический, основанный на марксистской и буржуазный, основанный на либеральной, естественно-правовой теории. В связи с распадом социалистического общества, его главного оплота Союза ССР, наши политики, философы и социологи перешли от социалистической концепции к либеральной, естественно-правовой концепции.

В нашей Конституции РК 1995 года и в конституциях других постсоветских стран (СНГ) заложена эта либеральная концепция, согласно которой человек, его жизнь, права и свободы представляют высшую социальную ценность. Эта основная конституционно-правовая идея составляет основу строительства правового государства, построения национального законодательства и осуществления правосудия в нашем современном обществе. Под этим углом зрения существенно обновлены основные отрасли национального законодательства, конституционного, административного, гражданского, гражданско-процессуального, уголовного и уголовно-процессуального законодательства и др.

Одним из пяти институциональных реформ и сто шагов наций, которые определил Президент РК Назарбаев Н.А., является принцип верховенства законов.

Данный принцип является всеобъемлющим, его нельзя понимать в узком значении слова, применительно только к юриспруденции. Верховенство законов лежит в основе организации государственной и общественной жизни, оно обеспечивает демократические начала в деятельности всех структур политической системы общества.

Возникает вопрос: почему закону придается столь важное значение? Ведь правовое регулирование обеспечивается не только законами, но и другими видами нормативно-правовых актов.

Следует отметить, что исключительная значимость закона исходит еще из древних времен. Древние мыслители такие как Платон, Аристотель, Демокрит утверждали, что ожидается гибель того государства, которое не считается с законами, в котором царят произвол, беззаконие. На мой взгляд, одной из основных причин гибели советского социалистического государства является именно игнорирование законов как основой организации общественной и государственной жизни. Например, за период существования Союза ССР, т.е. за 70-летний период, было принято всего лишь 50 законов, а Конституция СССР, принятая в 1936 году 5 декабря просуществовала без каких-либо изменений и дополнений до 1977 года, до принятия новой Конституции, так называемой Конституции развитого социализма. Общая социальная, политическая значимость законов состоит в том, что внутренним ядром права является норма права, содержащаяся в законах.

Особое место законов в системе нормативно-правовых актов состоит в том, что законы принимаются только высшими представительными органами власти и в особом законодательном порядке. Поэтому они имеют по отношению всех структур нормативно-правовых актов верховенством. Другим важным свойством законов является то, что они выражают воли и интересы всех социальных слоев общества, так как они принимаются высшими представительными органами государства.

На это внимание акцентировал еще дореволюционный немецкий ученый профессор права Рудольф фон Иеринг, который частенько приезжал в Петербург и читал лекцию по юриспруденции. Он определил понятия права следующим образом: «право – это есть охраняемый законом интерес человека». Прав был профессор Р.фон Иеринг, что закон всегда охраняет и защищает интересы человека и других социальных слоев общества.

Между тем, как показывает государственно-правовая практика, состояние соблюдения прав и свобод человека в нашем обществе все еще не на высоте, желает еще лучшего. Нарушение прав и свобод человека преобладает в таких сферах как в социальной: здравоохранении, образовании, жилищном строительстве, семейно-бытовой сфере, правоохранительной деятельности государства, точнее в сферах отправления правосудия, прокурорского надзора, в деятельности органов полиции и т.д.

В этой связи стоит задача перед государством и его органами укрепления режима законности и правопорядка. В этом процессе важнейшую роль играют органы правосудия, как гарант обеспечения прав и свобод граждан и их законных интересов. В центре внимания правовых исследований должен быть конкретный человек, его жизнь, права и свободы. Ведь для многих сегодня не секрет, что большинство подходов по исследованию правовой действительности, правового сознания либо вообще исключали отдельного человека из круга обсуждаемых проблем, либо косвенно, частично затрагивали вопросы существования личности. И это не могло не сказаться на жизнедеятельности общества, государства и личности.

По существу, теоретические разработки отделяли право от конкретного человека, от его форм жизнедеятельности. Все сводилось лишь к тому, что отдельный индивид должен всегда следовать установкам и правилам, а не самостоятельному творчеству. Поэтому юридическая наука не должна снимать с себя ответственность за то, что не развивала творческий потенциал личности, а только способствовала созданию правовой отчужденности человека, фактически лишая его реализации своих творческих возможностей.

Именно идея социального, свободного творчества человека должна найти правовое осмысление в рамках теоретического правосознания, а уже потом воплотиться в повседневной человеческой практике. Переход теоретической мысли о правовом ограничении к идее о правовой свободе есть решающий фактор в становлении юриспруденции нового типа.

Все это дает основание говорить о создании такой теории права, которая обеспечивала бы деятельно-творческие начала индивида, давая ему возможность самому познавать объективные обстоятельства и действовать в соответствии с познанным, формируя при этом новое, правовое мировоззрение. В этом положении представляется, что не только «творческая» составляющая может выступить интегрирующим фактором и позволит возродить нового типа юриспруденции. Достижению такой цели поможет перестройка всей системы категорий и понятий, существующих в теории права.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод, что главная роль в восприятии права принадлежит человеческому сознанию как основного фактора в понимании и реализации права. Поэтому человеческое сознание вообще, правовое сознание в особенности требует более углубленного и всестороннего исследования для того, чтобы постичь правовую реальность в полном объеме и модернизировать существующее правосознание общества.

Список использованной литературы:

1 Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания от 12 апреля 2017 г. [Электрон. ресурс]. – 2017. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36155529#pos=0;0 (дата обращения: 17.10.2017).

Исағалиев К.И.¹

¹Заслуженный дипломат Республики Казахстан, профессор КазНПУ имени Абая, академик Академии гуманитарных наук РК, issarus30@mail.ru

ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНИЦИАТИВЫ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН В СВЕТЕ ВЫСТУПЛЕНИЙ НУРСУЛТАНА НАЗАРБАЕВА В СОВЕТЕ БЕЗОПАСНОСТИ ООН

Аннотация

Казахстан избран непостоянным членом Совета Безопасности ООН от Азиатско-Тихоокеанской группы государств на 2017-2018 годы. Кандидатуру Казахстана поддержали 138 государств из 193 государств-членов ООН. Наша страна стала первым государством Центральной Азии, избранным в состав наиболее важного органа ООН, на которой Уставом Организации возложены полномочия по поддержанию глобального мира и безопасности. Казахстан официально вступит в права непостоянного члена СБ ООН с 1 января 2017 года и будет осуществлять до 31 декабря 2018 года.

Выступая в Совете Безопасности ООН, Президент РК Н.Назарбаев сказал: «Сотрудничать со всеми членами СБ на равноправной основе, способствовать достижению компромисса и формированию консенсуса в целях укрепления международного мира и безопасности».

Приоритетными направлениями Казахстана в качестве непостоянного члена СБ ООН являются – приближение мира без ядерного оружия, предотвращение угрозы глобальной войны, содействие миру в Афганистане и формирование зоны мира в Центральной Азии, продолжение работы по предоставлению площадки для переговоров в Астане по регулированию мира в Сирии, а также готовности содействия в организации миротворческих усилий по Северной Корейской проблеме.

Ключевые слова: внешнеполитическая инициатива, Совет Безопасности ООН, непостоянный член СБ ООН, глобальный мир и безопасность, приоритетные направления, предотвращение угрозы глобальной войны, зоны мира, предоставление площадки для переговоров по Сирии, миротворческие усилия по Северной Корее

Қ.И. Исағалиев¹

¹Қазақстан Республикасының еңбек сіңірген дипломаты, Қазақ Ұлттық педагогикалық университетінің профессоры, Қазақстан Республикасының гуманитарлық Академиясының академигі, issarus30@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ПРЕЗИДЕНТІ НҰРСУЛТАН НАЗАРБАЕВТЫҢ БІРІККЕН ҰЛТТАР ҰЙЫМЫНЫҢ ҚАУІПСІЗДІК КЕҢЕСІНДЕ ЕЛІМІЗДІҢ СЫРТҚЫ САЯСАТТАҒЫ БАСТАМАЛАРЫ ШЕҢБЕРІНДЕ СӨЙЛЕГЕН СӨЗІ

Аңдатпа

Қазақстан Азия мен Тынық Мұқит мемлекеттері тобының атынан, 2017-2018 жылдарға Біріккен Ұлттар Ұйымының Қауіпсіздік Кеңесіне тұрақты емес мүше болып сайланды. БҰҰ-на мүше 193 мемлекеттің 138-і Қазақстан Республикасының кандидатурасын қолдап дауыс берді. Қазақстан осындай мәртебеге ие болған Орталық Азиядағы тұңғыш мемлекет. БҰҰ-ның Жарлығына сәйкес, тұрақты емес мүше мемлекетіне осы Ұйымға тапсырылған әлемде бейбітшілік сақтау мен қауіпсіздік орнату мақсаттары жүктелген болатын.

Президент Н.Назарбаев БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесінде сөйлеген сөзінде былай деген болатын: «халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті орнату үшін, Қазақстан Республикасы, БҰҰ-ы мүшелерімен біріге отырып, көптеген шараларды іске асыруды өз борышы деп санайды».

Қазақстан Республикасының БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесіндегі тұрақты емес мүшесі ретінде алға қойған басымдылықтары – ядролық қарусыз әлемге бағыт алу, әлемде соғыс болдырмауға жол бермеу, Ауғанстанда бейбітшілік орнату, Орталық Азияда бейбіт аймақ құру, Сирияда бейбітшілік орнату шараларына ықпал жасай отырып Астанада осы үрдіске арналған келіссөздер алаңын ұйымдастыру, сондай-ақ Солтүстік Корея проблемасын бейбіт түрде шешу үшін Қазақстанда қолайлы жағдай жасау.

Түйін сөздер: сыртқы саясат бастамалары, БҰҰ-ның Қауіпсіздік Кеңесі, тұрақты емес мүше, әлемдік бейбітшілік және қауіпсіздік, халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті орнату, басты басымдықтар, әлемдік соғысты болдырмау, бейбітшілік алаңы, Сирия жөніндегі келіссөздер, Солтүстік Кореяда бейбіт өмір ортатуға ықпал жасау

K.I. Issagaliyev¹

¹Honored diplomat of the Republic of Kazakhstan, professor of the KazNPU named after Abai, academician of the Academy of Humanities RK, issarus30@mail.ru

EXTERNAL POLITICAL INITIATIVES OF THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN IN THE LIGHT OF SPEECHES OF NURSULTAN NAZARBAYEV AT THE UN SECURITY COUNCIL

Abstract

Kazakhstan was elected as a non-permanent member of the UN Security Council from the Asia-Pacific Group of States for 2017-2018 years. The candidacy of Kazakhstan was supported by 138 states from 193 UN member states. Our country became the first Central Asian state elected to the most important body of the United Nations, where the Charter of the Organization is entrusted with the task of maintaining global peace and security. Kazakhstan will officially enter into the rights of a non-permanent member of the UN Security Council from 1 January of 2017 and will carry out until 31 December of 2018.

Speaking at the UN Security Council, the President of Kazakhstan N.Nazarbayev has said: «to cooperate with all members of the Security Council on an equal footing, to promote the achievement of a compromise and the building of consensus in order to strengthen international peace and security».

Priority areas of Kazakhstan as a non-permanent member of the UN Security Council are – the approach of a world without nuclear weapons, the prevention of the threat of a global war, the promotion of peace in Afghanistan and the formation of a zone of peace in Central Asia, the continuation of work of the providing a platform for negotiations in Astana in order to regulate peace in Syria, and also readiness of assistance in the organization of peacekeeping efforts on the North Korean problem.

Keywords: foreign policy initiative, UN Security Council, non-permanent member of the UN Security Council, global peace and security, priority areas, prevention of the threat of a global war, peace zone, provision of a platform for negotiations on Syria, peacekeeping efforts for North Korea

Казахстан избран непостоянным членом Совета безопасности Организации Объединенных Наций (СБ ООН) от Азиатско-Тихоокеанской группы государств на 2017-2018 годы. Об этом стало известно по результатам голосования, состоявшегося в Генеральной Ассамблее ООН в Нью-Йорке 28 июня 2016 года. Кандидатуру Казахстана поддержали 138 государств из 193 государств-членов ООН, принявших участие в голосовании. Наша страна стала первым государством Центральной Азии, избранным в состав наиболее важного политического органа ООН, на который Уставом Организации возложены полномочия по поддержанию глобального мира и безопасности. Казахстан официально вступит в права непостоянного члена СБ ООН с 1 января 2017 года и будет осуществлять их до 31 декабря 2018 года [1].

«Стабильный и безопасный мир – это то, чего мы хотим для всех своих граждан и детей. Именно поэтому Казахстан воспользуется своим шансом сделать будущее более уверенным и благополучным. Мы намерены заострить внимание глобального сообщества на наших инициативах. Участие в решении ключевых проблем современности открывает перед нами возможности для развития отношений со многими странами и регионами. Избрание в Совет безопасности ООН – заслуженный успех всего народа Казахстана. Это показатель зрелости нации. Мы признательны всем странам, отдавшим голоса за кандидатуру Казахстана, как ответственного государства, способного продвигать общие ценности мира и сотрудничества. Уверен, что наша республика достойно выполнит почетную миссию по обеспечению представительства в Совете безопасности ООН. Это будет еще одним историческим шагом на пути к вхождению Казахстана в число самых развитых стран мира, построению безопасного и процветающего будущего», – говорится в специальном обращении Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева в связи с избранием Казахстана в качестве непостоянного члена Совета Безопасности ООН на 2017-2018 годы [2].

По словам Н.Назарбаева, Астана намерена «сотрудничать со всеми членами Совета Безопасности на равноправной основе, способствовать достижению компромисса и формированию консенсуса в целях укрепления международного мира и безопасности».

В этой связи в обращении были выделены приоритеты работы Казахстана в качестве непостоянного члена СБ ООН. В их числе - приближение мира без ядерного оружия, предотвращение угрозы глобальной войны, содействие миру в Афганистане и формирование региональной зоны мира в Центральной Азии, разработка Астанинского кодекса поведения при антитеррористических операциях в рамках усилий по созданию Глобальной антитеррористической коалиции (сети) под эгидой ООН, содействие мирному и стабильному развитию Африки, продвижение Целей устойчивого развития ООН и неразрывности связи между миром, безопасностью и развитием, адаптация ООН к требованиям XXI века и согласование механизма регулярных встреч государств-членов СБ на уровне глав государств и правительств с целью укрепления коллективной политической воли для решения глобальных проблем [3].

Астанинский процесс по Сирии является отличным примером стремлений Казахстана в обеспечении глобальной безопасности. Он осуществляется при непосредственной поддержке президента Нурсултана Назарбаева и представляет собой уникальный, всеобъемлющий формат, приемлемый для всех заинтересованных сторон.

За восемь раундов переговоров в казахстанской столице удалось достичь значительных результатов. Посадить за один стол переговоров вооруженную оппозицию и правительственные силы Сирии, создать четыре зоны деэскалации, заметно снизить уровень насилия в стране, содействовать решению гуманитарных проблем и достичь договоренностей об обмене пленными. Созданный в рамках Астанинского процесса режим прекращения огня сохраняется. В рамках Астанинского процесса были договоренности и они сейчас будут реализовываться, и о гуманитарных дополнительных шагах, об обмене пленными, о целом ряде других вещей, которые помогают укрепить доверие на земле. И которые помогают начать в рамках зон деэскалации процесс национального примирения на локальном уровне. Немаловажно и то, что Астанинский процесс стимулировал активность Организации объединенных наций [4].

В СБ ООН Президент предложил инициативу создания площадки для северокорейской проблемы наподобие Астанинского процесса. Тем самым, Казахстан намеревается внести посильный вклад в мирное урегулирование данного конфликта.

Как подчеркнул в своем обращении Глава государства, «Казахстан настроен работать в Совете со всеми странами-членами по указанным приоритетным направлениям открыто, объективно и без политической конъюнктуры, ответственно, взвешенно и конструктивно».

В этой связи в документе отмечается, что «Казахстан рассчитывает на поддержку со стороны партнеров своих инициатив по достижению важной цели – сделать мир в XXI веке безопасным, справедливым и процветающим».

Казахстанская сторона также обратила внимание участников дебатов на значение совместных усилий в превентивной дипломатии, продвижении и укреплении мер доверия, нераспространении оружия массового уничтожения, урегулировании конфликтов и противодействии международному терроризму. Еще раз была подтверждена готовность руководства Казахстана по предоставлению площадки для переговоров в Астане по установлению мира в Сирии.

Обращение Президента Казахстана получило высокую оценку участников заседания. Кроме того, было принято решение о его регистрации в качестве официального документа СБ ООН.

По итогам прошедшего 18 января 2018 г. в Нью-Йорке под руководством Президента Казахстана Нурсултана Назарбаева тематического брифинга Совета Безопасности ООН «Нераспространение оружия массового уничтожения (ОМУ): меры доверия», был принят исторический документ – заявление Председателя Совбеза по предотвращению конфликтов и превентивной дипломатии в региональном контексте.

Ранее подобные документы Совета никогда не имели направленности на широкое разрешение локальной проблематики по всему миру в рамках общей модели. Это первый политически обязывающий международный акт Совбеза, разработанный и принятый при лидерстве Казахстана. Он затрагивает актуальную конфликтологическую тематику современных международных отношений, предлагая практические решения и рекомендации.

В документ вошли постулаты, которые направлены на реализацию ряда знаковых инициатив Главы государства, озвученных им на 70-й сессии Генассамблеи ООН и в Политическом обращении к

СБ ООН «Концептуальное видение Казахстана: упрочение глобального партнёрства для построения безопасного, справедливого и процветающего мира» от 10 января 2017 года.

В Совбезе удалось договориться, что во всеобъемлющую стратегию предотвращения конфликтов, по предложению Астаны, впервые будет включено и нераспространение – в качестве одного из её компонентов. Это является практическим вкладом в реализацию приоритета №1 Политобращения к СБ, включающего в качестве стержневого элемента нераспространение ОМУ.

В современных реалиях не менее важны и меры доверия. Казахстан является основателем Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии (СВМДА), которое способствует обеспечению мира и стабильности в Азии. В этой связи, наша страна сочла уместным применить позитивный опыт открытого диалога и построения мер доверия на глобальной платформе. Поэтому в документ казахстанская делегация инкорпорировала положение о том, что разрешение конфликтов может включать меры восстановления доверия путем объединения государств-членов ООН вокруг общих целей, которые позволят избавить грядущие поколения от бедствий войны. Это также стало новеллой в рамках документов Совбеза.

Не менее важными для нашей страны стали положения документа о приверженности и уважении членами Совбеза политической независимости, суверенного равенства и территориальной целостности всех государств. Также в его рамках удалось отметить необходимость соблюдения государствами своих обязательств по международному праву, что коррелирует с инициативой Главы государства о необходимости переподтверждения его базовых принципов.

Принятие документа стало возможным благодаря высокому авторитету Главы нашего государства в сфере предотвращения конфликтов. С момента обретения независимости в 1991 году Казахстан выступает за усиление роли ООН в этой сфере, что является одним из основных принципов внешней политики нашей страны. Ярким примером данного подхода стало создание по инициативе Казахстана Регионального центра ООН по превентивной дипломатии для Центральной Азии (РЦПДЦА), десятая годовщина которого отмечалась в декабре 2017 г. РЦПДЦА является одним из успешных примеров механизма превентивной дипломатии в системе ООН.

Принятие Заявления стало очередным шагом в реализации Манифеста «Мир. XXI век», который содержит алгоритм совместных действий по прекращению конфликтов и насилия. Оно идет в унисон с реализацией приоритета №2 Политобращения к СБ – устранение угрозы глобальной войны и урегулирования локальных конфликтов. Впервые в рамках своего мандата на поддержание международного мира и безопасности Совбез отметил важность достижения ко столетию ООН мира, свободного от насильственных конфликтов, как это было предложено Президентом Н. Назарбаевым в 2015 году на юбилейной 70-й сессии ГА ООН.

Как известно, представленный на полях IV Саммита по ядерной безопасности программный документ Президента Н. Назарбаева акцентирует внимание на необходимости объединения усилий и сотрудничества в деле укрепления международного мира и безопасности и имеющего целью построение к 100-летию юбилею ООН мира без ядерного оружия, а также избавление планеты от войн и конфликтов при обеспечении неразрывной связи между миром, безопасностью и развитием.

Приложены усилия и для реализации нашего приоритета №5 Политобращения к СБ по последовательному построению мира и безопасности в Африке. Для претворения этой задачи в жизнь делегация Казахстана включила в документ пункт о необходимости повышения и укрепления роли Специальной рабочей группы СБ ООН по предотвращению и разрешению конфликтов на данном континенте.

В рамках приоритета №6, отмечающего необходимость увязки вопросов безопасности и развития, получила «зеленый свет» предложенная Казахстаном триединая стратегия по профилактике конфликтов и предупреждению их корневых причин, применимая, по мнению Астаны, и в различных частях планеты и имеющая основания стать модельной. В её основе – создание потенциала для тщательного исследования взаимосвязи безопасности и развития; использование инновационного регионального подхода; а также укрепление координации в рамках ООН для повышения эффективности оказываемой на местах помощи и обеспечения большей прозрачности.

В рамках приоритета №7 по адаптации всей системы ООН к угрозам и вызовам для человечества в XXI веке и повышению её роли в мировых делах, в Заявлении включён призыв в поддержку новой повестки дня и реформ Генсека. Как известно, они ставят целью трансформацию ООН в более последовательную, интегрированную и эффективную структуру, нацеленную на профилактику конфликтов и кризисов, а не на их адресацию постфактум. ООН при этом, согласно мандату, будет

переориентирована на более эффективное использование инструментов предотвращения конфликтов и превентивной дипломатии [5].

Избрание Республики Казахстан в качестве председателя Совета Безопасности ООН является знаковым и свидетельствует о высоком международном признании и доверии к стране на политической арене. Авторитет нашей страны позволит привлечь больше внимания не только к актуальным проблемам центральноазиатского региона, но и к обеспечению безопасности во всем мире. Также политика Президента РК, направленная на нераспространение ОМУ, поспособствует укреплению доверия между мировыми ядерными державами. Глава государства акцентировал внимание на важности установления взаимопонимания и взаимного доверия для эффективного решения конфликтов и достижения мира и стабильности.

Список использованной литературы:

1 *Официальный сайт Министерства иностранных дел Республики Казахстан // URL: <http://www.mfa.gov.kz/ru/beijing/content-view/kazahstan-izbran-v-sovet-bezopasnosti-oon>*

2 *Обращение Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева в связи с избранием Казахстана в качестве непостоянного члена Совета Безопасности ООН на 2017-2018 годы.*

3 *Официальный сайт Министерства иностранных дел Республики Казахстан // URL: <http://mfa.gov.kz/ru/bern/content-view/politiceskoe-obrasenie-prezidenta-kazahstana-predstavili-na-debatah-soveta-bezopasnosti-oon-5>*

4 *Подведены итоги Астанинского процесса // URL: <http://24.kz/ru/news/in-the-world/item/216050-podvedeny-itogi-astaninskogo-protssessa>*

5 *Официальный сайт Министерства иностранных дел Республики Казахстан // URL: <http://www.mfa.kz/ru/content-view/sovbez-podderzal-iniciativu-prezidenta-kazahstana-po-dostizeniu-k-stoletiu-oonmira-svobodnogo-ot-nasilstvennyh-konfliktov>*

УДК 341

МРНТИ 10.87

Сабитова А.А.¹

¹доктор юридических наук, профессор, заведующая кафедры международного права института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им. Абая

О МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОМ АСПЕКТЕ МЕЖГОСУДАРСТВЕННОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В СФЕРЕ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Для Республики Казахстан развитие науки и образования становится неотъемлемым условием повышения конкурентоспособности экономической системы, а также важно занять достойное место на региональном и мировом уровне, укрепить государственность и развивать национальные интересы. Задача высших учебных заведений РК – предоставлять качественное образование, которое должно соответствовать международному уровню, а Казахскому национальному педагогическому университету имени Абая активно участвовать в реализации государственной политики в сфере образования и удачно интегрировать в мировом образовательном процессе. Статья посвящена международно-правовому сотрудничеству государств в сфере образования, определена роль универсальных международных организации в осуществлении сотрудничества в области образования, проанализированы проблемы межгосударственного сотрудничества в образовательном пространстве с участием Республики Казахстан.

Ключевые слова: международно-правовое сотрудничество, образование, наука, государственная политика

А.А. Сабитова¹

¹заң ғылымдарының докторы, профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ,
Сорбонна-Қазақстан институты халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА МЕМЛЕКЕТАРАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҚТЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚЫРЛАРЫ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасы үшін білім мен ғылымның дамуы экономикалық жүйенің бәсекеге қабілеттілігін көтеру бөлінбес шарты болып табылады, сонымен қатар аймақтық және халықаралық деңгейде лайықты орын алу, ұлттық мүдделерді дамыту мен мемлекеттілікті сақтау маңызды болып табылады. Қазақстан Республикасы жоғару оқу орындарының мақсаты болып халықаралық деңгейге сай келетін сапалы білім беру табылады, ал Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің мақсаты мемлекеттің білім беру саласындағы саясатын жүзеге асыруға белсенді қатысу және әлемдік білім беру үдерісінде біріктіру болып табылады. Мақала мемлекеттердің білім саласындағы халықаралық-құқықтық ынтымақтастығына арналған, білім беру саласында ынтымақтастықты жүзеге асырудағы әмбебап халықаралық ұйымдардың маңызы анықталған, Қазақстан Республикасының қатысуымен білім беру кеңістігінде мемлекетаралық ынтымақтастық мәселелері талданды.

Түйін сөздер: халықаралық-құқықтық ынтымақтастық, білім беру, ғылым, мемлекеттік саясат

A.A. Sabitova¹

¹doctor of juridical sciences, professor, the chair of international law
department of Sorbonne-Kazakhstan Institute, KazNPU named after Abai

ON THE INTERNATIONAL LEGAL ASPECT OF INTERSTATE COOPERATION IN THE SPHERE OF EDUCATION

Abstract

For the Republic of Kazakhstan science and education is an essential condition for improving the competitiveness of the economic system, and it is important to take the rightful place at the regional and global level, to strengthen statehood and develop national interests. The goal of higher educational institutions of Kazakhstan is to provide qualitative education that must comply with international standards, and Kazakh National Pedagogical University named after Abai actively participates in implementation of the state policy in sphere of education and successfully integrates into the global educational process. This article is devoted to the state international legal cooperation in the field of education; the role of universal international organizations in the implementation of cooperation in the field of education is defined; the problems of international cooperation in the educational space with participation of the Republic of Kazakhstan is analyzed as well.

Keywords: legal cooperation, international organizations, education, science, Kazakhstan

Межгосударственное сотрудничество в сфере образования имеет сложившуюся правовую основу. Правовое регулирование сотрудничества осуществляется с помощью как общих, так и специальных принципов международного публичного права. Общие принципы имеют свои особенности действия и получают конкретизацию в процессе регулирования отношений государств в сфере образования. Регулирование в договорной форме осуществляется под интегрирующим воздействием принципов международного публичного права. Общие и специальные международно-правовые принципы получают свою конкретизацию в международных договорах по вопросам образования.

Предметом правового регулирования являются возникающие в ходе сотрудничества международные отношения. Эти отношения включают в себя международные публично-правовые отношения, а также возникающие на их основе и носящие вспомогательный характер частноправовые отношения.

В ходе сотрудничества решаются такие вопросы, как реализация права человека на образование, а также развитие образования путем осуществления обменов опытом и информацией, помощь развивающимся странам, построение единого образовательного пространства, признание иностранных дипломов и другие вопросы. Предметная направленность договоров по вопросам образования

охвачена развитием двух основных принципов международного права - принципа уважения прав человека и принципа сотрудничества государств.

Образование как объект международно-правового регулирования включает в себя все аспекты, являющиеся объектом регулирования национального права, т.е. в международно-правовых актах используется широкое понимание образования.

Специфику межгосударственных отношений в области образования составляет то, что они реализуются посредством внутрисударственных отношений различных отраслей права, что отражает комплексную правовую природу отношений в сфере образования.

Комплексный характер отношений государств в сфере образования и незначительный объем существующего нормативно-правового материала на универсальном уровне пока не позволяет сделать вывод о существовании в общем международном праве отдельной отрасли международного образовательного права. Вместе с тем, предлагается внедрить в учебный процесс КазНПУ им. Абая курс «Международное образовательное право».

Отличительной чертой специальных принципов, действующих в области международного сотрудничества в сфере образования, является направленность на защиту прав субъектов внутрисударственного права, связанных с реализацией права на образование, права на осуществление образовательной деятельности без каких-либо препятствий со стороны государства, а также направленность на развитие образования, экономический и социальный прогресс, сохранение международного мира. Специальные принципы взаимосвязаны и действуют совместно. Важной особенностью данных принципов является также предоставление соответствующих гарантий тем или иным участникам образовательного процесса.

Сотрудничество государств-участников СНГ в области образования прошло ряд последовательных этапов своего развития и на сегодняшний день имеет развитую нормативно-правовую базу, а также сложившуюся структуру органов сотрудничества. Сотрудничество в сфере образования проходило в контексте исторических процессов, в частности, процессов дезинтеграции и связанных с этим экономических и социальных проблем, что не могло не сказаться как на активности участия членов СНГ в договорах по вопросам образования, так и на эффективности реализации заключенных договоров.

По предмету правового регулирования сотрудничество развивалось от общих вопросов до их конкретизации в актах по специальным вопросам. Кроме того, изменилась цель сотрудничества – от общего обязательства развивать сотрудничество до построения единого образовательного пространства и, впоследствии, координации совместного участия в Болонском процессе.

Более тесное взаимодействие в области образования осуществляется между группой государств, входящих в ЕврАзЭС. Это обстоятельство свидетельствует о том, что экономическая интеграция, как правило, приводит к укреплению сотрудничества в социальной и культурной сферах, включая образование. Сотрудничество в сфере образования членов СНГ имеет определенные приоритеты. Кроме основной деятельности по построению единого образовательного пространства, осуществляется сотрудничество по таким направлениям, как развитие образования взрослых, развитие образования в конкретных областях (например, радиоэкология), обмен информацией, создание филиалов вузов, формирование согласованной нормативной базы по лицензированию, аттестации и аккредитации.

В содержании сотрудничества главный акцент делается на унификации государственного регулирования образовательной сферы, прежде всего, регулирования содержания образования путем согласования государственных образовательных стандартов.

Сотрудничество государств-участников СНГ в сфере образования получает новые ориентиры в связи со вступлением ряда стран СНГ в европейский процесс построения единого образовательного пространства. Возникающие проблемы можно решить путем координации усилий по выполнению принятых государствами обязательств.

Что касается предложений по совершенствованию договорной практики, то, прежде всего, заслуживает внимания вопрос о целесообразности пакетного подхода к принятию соглашений в том случае, если международные договоры содержат комплекс взаимосвязанных вопросов. Так, координация совместной деятельности в области лицензирования, аттестации и аккредитации и построение единого образовательного пространства невозможны без обмена информацией. Аналогично, предоставление равных прав на получение образования гражданами группы государств лишено смысла без закрепления на межгосударственном уровне гарантий признания документов об образовании.

Во избежание проблем, связанных со сделанными государствами оговорками относительно реализации договора, было бы разумно непосредственно в договоре указывать либо на недопустимость оговорок по определенным вопросам, либо указывать на последствия таких оговорок.

На универсальном уровне заключено сравнительно небольшое количество международных соглашений по вопросам образования, поэтому основная роль в регулировании принадлежит рекомендациям ЮНЕСКО. Роль рекомендаций ЮНЕСКО состоит в том, что в данных актах формулируются специальные принципы сотрудничества, а также в том, что такие рекомендации осуществляют непосредственное регулирование путем учета в национальном праве.

Говоря о тенденциях развития международно-правового регулирования сотрудничества государств в сфере образования на универсальном уровне, необходимо выделить следующие тенденции. Прежде всего, наблюдается расширение предметной сферы: от защиты права человека на образование к более широкому спектру вопросов международного сотрудничества по обеспечению реализации этого права. Соответственно, меняется и функция международного права - от охранительной функции наблюдается переход к преобладанию координационной функции. Это влияет также и на средства международно-правового воздействия: от императивных (запрещающих и обязывающих) норм происходит переход к рекомендательным и программным нормам.

Интеграционная деятельность в сфере образования осуществляется только на региональном и субрегиональном уровнях. Документы универсального уровня не направлены на глобальную интеграцию в сфере образования. Это можно объяснить тем, что в области образования объективно преобладают региональные связи. Предметная направленность договоров влияет на метод правового регулирования. В договорах, направленных на защиту права на образование, преобладает императивный метод (запрет, предписание). В договорах, посвященных организации сотрудничества, проявляется согласительная природа международного права.

Основная роль двусторонних соглашений – реализация принципов, универсальных актов и региональных соглашений по вопросам образования. Двусторонние соглашения не выходят за рамки направлений, очерченных в универсальных актах. Особенность реализации соглашений по вопросам образования состоит в том, что такая реализация осуществляется с использованием механизма международных организаций. Это свойственно универсальному и региональному сотрудничеству. Для реализации двусторонних соглашений характерно создание совместных органов реализации.

Подводя итоги обзора целей, направлений и приоритетов деятельности региональных и субрегиональных межправительственных организаций по вопросам образования, можно сделать ряд выводов относительно особенностей институциональной формы регионального сотрудничества государств в области образования. Компетенция международных организаций по вопросам образования напрямую зависит от уровня социального и экономического развития того или иного региона.

Таким образом, в компетенцию организаций не входит выработка юридически обязательных резолюций и рекомендаций государствам-членам. Этот факт можно объяснить тем, что организации создавались для более конкретной, реализующей цели уставов деятельности. Также распространенной является цель координации отношений между органами и учреждениями членов. В то время как нормотворческая деятельность, как правило, не входит в компетенцию организаций. Государства не возлагают на организации обязанности по координации вопросов, входящих в сферу государственного регулирования. Речь идет о таких вопросах, как выработка государственной политики в области образования, регулирование содержания образования, вопросы признания иностранных квалификаций, гармонизация законодательства в области образования, вопросы лицензирования, аттестации и аккредитации научных и научно-педагогических кадров. Подобные вопросы государства предпочитают решать, используя договорную форму сотрудничества. Этот факт еще раз подтверждает прикладной, вспомогательный характер деятельности организаций.

МРНТИ 339.54
УДК 23.00.04

Наурызбаев Н.Е.¹, Рыскельдин А.Р.²

*¹к.ю.н., профессор кафедрaы международного права КазНПУ им. Абая,
Института Сорбонна-Казахстан*

*²студент 2 курса кафедрaы международного права КазНПУ им. Абая,
Института Сорбонна-Казахстан*

ТАМОЖЕННАЯ ПОЛИТИКА, ЦЕЛИ И МЕТОДЫ ЕЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ

Аннотация

Таможенная система Казахстана имеет довольно богатый опыт защиты экономического суверенитета и безопасности государства, внутреннего рынка, отечественной торговли и промышленности. Осуществление этих стратегических мероприятий всегда было неразрывно связано с проводимой в стране таможенной политикой, являющейся составной частью как внешней, так и внутренней политики государства. И хотя действующий Таможенный кодекс РК не дает определения таможенной политики, в общем виде ее можно представить как систему государственных экономических и иных таможенно-правовых мер по регулированию внешней торговли, защите национальной экономики и решению фискальных задач. Таможенная политика – часть внешнеэкономической деятельности государства. Исторически она стала первой формой государственного регулирования внешней торговли. Сущность таможенной политики проявляется в таможенно-тарифном законодательстве, организации таможенных союзов, заключении таможенных конвенций, создании свободных таможенных зон и т.д. В статье будут рассмотрены основные методы осуществления таможенной политики на территории Казахстана.

Ключевые слова: таможня, таможенная политика, безопасность, защита, рынок, экономика

Н.Е. Наурызбаев¹, А.Р. Рыскельдин²

*¹з.ғ.к., Абай атындағы Қаз ҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының доценті,
Алматы қ., Қазақстан*

*²Абай атындағы атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна Институты,
халықаралық құқық кафедрасының 2 курс студенті*

КЕДЕНДІК САЯСАТ, ОНЫҢ МАҚСАТЫ ЖӘНЕ ОПЕРАТИВТІК ҚОЛДАНЫС ӘДІСІ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының кеден жүйесі мемлекеттің экономикалық егемендігі мен қауіпсіздік, ішкі нарық, сауда және өнеркәсіпті қорғауда өте бай тәжірибеге ие. Осы стратегиялық шараларды іске асыру – әрқашан мемлекеттің сыртқы және ішкі саясатының ажырамас бөлігі, және ол – еліміздің кедендік саясатын жүргізумен тығыз байланысты болып табылатын. Дегенмен, Қазақстан Республикасының қолданыстағы Кедендік кодексі кедендік саясатты анықтамағанымен, тұтастай алғанда, ол сыртқы экономикалық сауданы реттеу, ұлттық экономиканы қорғау және бюджеттік мәселелерді шешу үшін мемлекеттік экономикалық және өзге де кедендік-құқықтық шаралар жүйесі ретінде ұсынылуы мүмкін. Кеден саясаты – мемлекеттің сыртқы экономикалық қызметінің бөлігі болып табылады. Тарихи қарастырсақ, ол сыртқы сауданы мемлекеттік реттеудегі бірінші нысаны болды. Кедендік саясаттың мәні кедендік-тарифтік заңнамамен, кеден одағын ұйымдастыруда, кедендік конвенцияларды жасасуда, еркін кедендік аймақтарды құруда және т.б. аясында көрінеді. Осы мақалада аумақта кедендік саясатты іске асырудың негізгі әдістері қарастырылады.

Түйін сөздер: кеден, кеден саясаты, қауіпсіздік, қорғаныс, нарықтық экономика

N.E. Nauryzbaev¹, R.A. Ryskeldien²

¹Senior teacher, prof. of the Kazakh National Pedagogical University
named after Abay, institute Sorbonna Kazakhstan, International Law department

²2nd class student of the Kazakh National Pedagogical University named after Abay,
Institute Sorbonna Kazakhstan, International Law department

CUSTOMS TARIFF POLICY, PURPOSES AND METHODS OF ITS IMPLEMENTATION

Abstract

The customs system of Kazakhstan has a fairly rich experience in protecting the economic sovereignty and security of the state, domestic market, domestic trade and industry. The implementation of these strategic measures has always been inextricably linked with the conduct of the country's customs policy, which is an integral part of both foreign and domestic policy of the state. And although, the current Customs Code of the Republic of Kazakhstan does not define the customs policy, in general it can be represented as a system of state economic and other customs and legal measures to regulate foreign trade, protect the national economy and solve fiscal problems. The customs policy – is a part of the foreign economic activity of the state. Historically, it has become the first form of state regulation of foreign trade. The essence of the customs policy is manifested in the customs and tariff legislation, the organization of customs unions, the conclusion of customs conventions, the creation of free customs zones, etc. This article will consider the main methods of implementing customs policy in the territory of Kazakhstan.

Keywords: customs, customs policy, security, protection, market, economy

Краткий анализ состояния вопроса и актуальность тематики исследования.

Таможенная политика – это комплекс политико-правовых, экономических, организационных и иных мер государственного регулирования внешней торговли, а также мер по защите национальной экономики и решению ее фискальных задач.

Таможенная политика государства способствует расширению экономических связей, увеличению объема внешнеторговых операций, развитию международного туризма и иных форм международного взаимодействия, т.е. всего того, что так или иначе опосредуется в деятельности таможенных органов государства.

Таможенная политика реализуется посредством разумного сочетания политики протекционизма, направленной на защиту отечественного производителя от иностранной конкуренции, и политики фритредерства (свободной торговли), направленной на расширение внешнеторгового оборота страны и повышение уровня международного разделения труда.

В Республике Казахстан осуществляется единая таможенная политика, являющаяся составной частью внутренней и внешней политики Республики Казахстан. Основными целями таможенной политики Республики Казахстан являются стимулирование развития экономики и защита экономических интересов Республики Казахстан, обеспечение эффективного таможенного контроля и иные цели, установленные законодательными актами Республики Казахстан [7]. Проведение таможенной политики Республики Казахстан имеет целью защищать рынок страны, интересы казахстанских производителей и потребителей, поощрять конкуренцию и противодействовать монополизму, поощрять экспорт и развитие импортозамещающего производства, обеспечивать приток в страну иностранных инвестиций, решения задач торговой политики и др.

Программа реформирования и модернизации таможенной службы ВТО, должна рассматриваться не как единовременный акт, а как средство формирования постоянно действующих механизмов в таможенной организации, которые обеспечивали бы ее постоянное развитие не просто в соответствии с характером внешнеэкономических и торговых отношений, но и с учетом тенденций их развития.

Динамика и сложность процессов развития легитимных мирохозяйственных отношений требует непрерывного совершенствования деятельности по обеспечению:

- быстрого перемещения товаров, транспортных средств и физических лиц через национальные границы;
- надежного предотвращения и безусловного пресечения нарушений в сфере внешнеэкономической деятельности, представляющий экономическую, социальную, экологическую, технологическую опасность для государств и мирового сообщества в целом.

Именно эти две задачи являются ключевыми и определяющими эффективность деятельности таможенной службы. Их решение должно базироваться на основе стратегии, определяемой таможенной политикой и поэтому, характер развития и совершенствования нормативно – правовой основы деятельности таможенных органов, информационно-коммуникационных систем, структуры управления, таможенных технологий, инфраструктуры и других элементов, объективно зависят от того, насколько последовательно осуществляется стратегия таможенной политики и насколько она соответствует объективным условиям внутри страны и в мире.

Принципиальные задачи модернизации таможенных служб объективно определяются закономерностями и тенденциями развития мирохозяйственных связей и отношений, с одной стороны, и условиями, закономерностями и тенденциями социально-экономического развития, а также политиками конкретного государства в сфере внешней торговли. Вместе с тем, субъективные, действующие в конкретной таможенной службе факторы могут существенно повлиять на ход и исход этого процесса. Для казахстанской таможенной службы такие факторы порождаются условиями перехода РК на рыночные отношения.

Опыт модернизации таможенных служб в мире свидетельствуют о сложности этого процесса и необходимости использования широкого спектра стратегии и технологий.

В нем сочетаются, как правило, стратегии адаптационного, модернизационного типа, реструктуризации; удельный вес, место, характер сочетаний этих стратегий, в программах реформирования и модернизация определяется исходным состоянием таможенной службы, политическими и социально-экономическими возможностями государства, политической волей его руководства.

Опыт развития таможенных служб Европы и Америки, ряда стран Юго-Восточной Азии свидетельствуют, что формирование таможенной политики и стратегии развития таможенных служб – взаимосвязанные процессы. Их эффективная реализация возможна лишь на основе учета мирового опыта и тенденции развития мирохозяйственных связей и отношений, и недостаточно активное международное сотрудничество в этой сфере не даст ожидаемого эффекта и пользы ни для конкретной таможенной службы, ни для мирового сообщества. Более того, следует ожидать, что отставание в уровне развития таможенных служб государства отдельных регионов особенно в институциональном отношении может оказать существенное влияние на эффективность реализации потенциала мира хозяйственных связей и отношений в интересах каждой страны и сообщества в целом.

Система таможенных служб мира должна представлять собой территориально распределенную систему государственных служб, связанных между собой:

- едиными институциональными принципами таможенной политики;
- единым (общим) правовым, информационным коммуникационным пространством;
- общей целью и направленностью таможенной политики и функционирования таможенных служб;
- механизмами координации, реализующими принцип направляемого функционирования и развития с каждой из служб.

Каждая из таможенных служб, будучи юридически и организационно автономной, в общесистемном плане ориентирована на то, чтобы:

- способствовать развитию свободной международной торговли и соблюдению, принятых норм внешнеторговых отношений;
- совместными усилиями противодействовать контрабанде, коммерческим мошенничествам, обеспечивая своими средствами действенную экономическую, социальную, экологическую защиту интересов своей страны и мирового сообщества;
- обеспечивать единые принципы формирования законодательных и правовых отношений в сфере реализации таможенной политики;
- разрабатывать и совершенствовать механизмы международного сотрудничества, обеспечивающие реализацию принципов компромисса в согласовании национальных и мировых интересов и цели в области внешней торговли;
- активно способствовать формированию единого информационного и коммуникационного пространства в сфере таможенной деятельности.

Стратегия развития таможенной службы, подходы и методы ее реализации также тесно связаны с тем, насколько четко и последовательно определена таможенная политика. Поэтому концепция таможенной политики является основой для определения направлений и задач проектирования таможенной службы Казахстана.

Методологические и методические основы в проектировании и перепроектирования организаций в сфере производства и бизнеса достаточно полно представлены в работах зарубежных, Казахстанских и Российских ученых и практиков. Однако, эти вопросы не нашли рассмотрения применительно к институтам государства. Безусловно, что общие технологические аспекты разработки и реализации проектов развития в принципе инварианты по отношению к типу организаций. Однако, концептуальные и организационные походы, содержательная сторона этапов и структура предметной области, связанной с проектированием и перепроектированием государственных структур, требуют глубокой теоретической и методической проработки всего комплекса задач в этой области. Для таможенной службы Казахстана деятельность которой ориентирована, как обеспечение национальных интересов, так и соблюдение определенных международных норм во внешнеторговой сфере, актуальность и острота этой тематики обусловлена необходимостью ее развития и устойчивого функционирования на основе четкой стратегии, долгосрочных целей, а также с учетом возможностей и ограничений, накладываемых социально-политическими, социально-экономическими факторами, данного этапа развития государства и его внешне экономических отношений и на прогнозируемый период.

К основным первоочередным проблемам, подлежащим рассмотрению, на наш взгляд следует отнести:

1. Место таможенных служб как социальных институтов в системе международных экономических отношений.
2. Место и статус таможенных служб в системе государственных институтов.
3. Институциональные принципы взаимодействия международных организаций и государственных таможенных служб в сфере формирования, и реализации таможенной политики.
4. Формирование единого информационного и коммуникационного пространства таможенной системы и правовые аспекты информационного взаимодействия.
5. Механизм и координация взаимодействия в таможенной системе и предотвращение развития конфликтов.
6. Методология проектирования развития системы таможенной службы и разработка методов и инструментальных средств управления им.

Реализация концепции направляемого развития таможенных служб требует организации и развертывания многосторонних научных исследований на основе интеграции научного потенциала и опыта и создания сети национальных, региональных центров по проблемам проектирования развития таможенной службы мира.

- Подготовка специалистов по проблемам проектирования развития таможенных систем.
- Повышение квалификации специалистов органов управления и ведущих специалистов.
- Организация и ведение научно-исследовательской и практической работы по данной проблематике под общим руководством ДГД.

Операционная сторона реализации такого масштаба и сложности программ, а также управления их реализации наиболее полно отражается в концепции, организационных принципов, технологий, методах и средствах проектирования развития систем.

Правоохранительная деятельность с соблюдением принципа ответственности.

Цель – повышение эффективности правоохранительных мероприятий и программ с учетом принципа справедливости и ответственности.

Программы правоохранительных мероприятий направлены на поддержание целостности налоговых, торговых и пограничных служб. Это означает, что в деле исполнения законов и правил таможенные органы должны следить за тем, чтобы участники ВЭД выполняли свои обязательства перед законом.

Таможенные органы должны обеспечить, чтобы торговые и пограничные службы поддерживали конкурентоспособность нашей промышленности, а также служили на благо здоровья и безопасности граждан ЕвразЭС.

Основа программы – принцип гармоничного сочетания эффективных правоохранительных мер с уважением прав человека, служение нуждам клиента. Это достигается информированием клиентов об их обязанностях по закону, снабжая их информацией и давая возможность добровольно соблюдать законодательство, поощряя процесс самостоятельной оценки размеров налогов и используя для контроля выборочные правоохранительные мероприятия в честной, ответственной и профессиональной форме.

Совершенствование отчетности для повышения эффективности санкций, бухгалтерской ревизии, методики ведения следствия, информирование населения о санкциях за уклонение от уплаты налогов.

Развитие и внедрение всесторонней стратегии совершенствования форм бухгалтерского учета для контроля соблюдения законодательства путем расширения сфер использования методики оценки риска, основанной на анализе результатов деятельности секторов экономики и бухгалтерских проверок.

Развития надежных ключевых индикаторов для более эффективного целеполагания и более экономичного и выгодного использования возможностей.

Совершенствования методов бухгалтерских проверок и контроля для предприятий мелкого и среднего бизнеса.

Развитие и внедрение в практику протоколов по бухгалтерским проверкам, которые отражают особые условия крупных корпоративных налогоплательщиков. Эти протоколы будут содержать план проверки отчетности, выбор времени и избранный подход, определять моменты, вызывающие вопросы, предусматривать предварительные и рабочие встречи в ходе аудита, содержать финансовый и экономический анализ, которые будут использованы в течение протокольного периода.

Создание групп экспертов, обладающих навыками проведения сложных полноценных бухгалтерских проверок крупных корпораций путем подбора кадров, их обучения и мотивирования. Проведение проверок на мелких и средних предприятиях, направленных на соблюдение законодательства. Эта практика будет включать в себя обзоры бухгалтерских проверок в рамках контроля за соблюдением законодательства, более тесное сотрудничество с общественными предпринимательскими и профессиональными союзами, совершенствование техники менеджмента риска, гарантия качества. Укрепление стратегии борьбы с контрабандой в рамках государственного плана борьбы с контрабандой путем повышения объема досматриваемых граждан по прибытии в страну и ввозимых коммерческих товаров, отнесенных к группе риска, уделяя особое внимание отдельным сайтам, введение автоматической системы поддержки правоохранительных мероприятий, усиление таможенного контроля за ввозимыми товарами, укрепление и расширение возможностей оперативно розыскных служб, установление более тесного сотрудничества в рамках правоохранительных мероприятий региональными и местными властями, а также с таможенными властями членов ЕврАзЭС.

Совершенствование стратегии борьбы с контрабандой, основанной на оценке и менеджменте риска с определением четких целей и задач на основе ежегодных планов с определением приоритетов и учетом собственных возможностей.

Совершенствование контроля за ввозом оружия в РК путем внедрения стратегии контроля за огнестрельным оружием, которая базируется на трех основных направлениях:

- проверка подлинности и точности всех сопроводительных документов, которые представляются на таможенную границу при ввозе или транзите через Казахстан оружия;

- инспекция всех ввозимых и вывозимых товаров для контроля за соблюдением законодательства Казахстана;

- инспекция гарантий безопасности хранения оружия на уполномоченных складах.

Поддержка политики казахстанских властей в области борьбы с наркотиками, участие в международных правоохранительных акциях и соблюдение международных соглашений.

Совершенствование методов распознавания лиц, въезд которым в страну запрещен, с пропагандистской и разжигающей вражду материалами путем сотрудничества с КНБ, МВД и др.

Внедрение интегрированной стратегии сборов, интегрирования функции сбора налогов, используя единый механизм сотрудничества с министерством финансов в деле внесения изменений в закон по сбору налогов.

Определение законодательных возможностей для реинжиниринга функций сбора, идентификация краткосрочных программ совершенствования и долгосрочных инициатив, требующих изменения в законодательстве или системной поддержки.

Совершенствование системы сбора налогов «онлайн» путем консолидации информации о всех получаемых средствах, постоянного открытого электронного доступа к определяющим политику документам, а также руководством по процедурам сбора налогов.

Ситуационные факторы, определяющие характер таможенной политики и деятельности таможенных служб в мире.

Под внешнеэкономической политикой как правило понимается деятельность государства, направленная на развитие и регулирование торговых отношений с другими странами. Ею определяются стратегические цели государства во внешнеэкономических отношениях в целом, с отдельными странами и группами стран, а также выработку методов и средств, обеспечивающих достижение поставленных целей и сохранение впоследствии достигнутых результатов. Главная задача внешнеэкономической

политики – это создание благоприятных внешнеторговых условий для расширенного воспроизводства внутри страны. На решение этой задачи для каждой страны накладываются свои особенности процессы. Происходящие в мировой экономике и международных экономических отношениях, связанных с интернационализацией производства и капитала, с расширением и углублением торгово-экономических связей. Поступления в бюджеты от налогов на международную торговлю в период с 1998 по 2004 года составили в странах с развитой экономикой 2,5%, с переходной экономикой 9,3% в других странах и регионах от 25 до 36,5%, общей суммы налоговых поступлений.

Как следствие, каждая из стран расширяет арсенал и совершенствует механизмы регулирования с целью оптимизации условий ее участия во внешнеторговых связях и защиты национальной экономики от негативных влияний экономических спадов, валютных колебаний и недобросовестной конкуренции, а также для укрепления позиций национальных товаропроизводителей на мировом рынке.

Мировой опыт развития внешнеторговых отношений свидетельствует о непрерывном возрастании роли таможен в решении проблем внешнеторгового регулирования. Таможенная служба как орган исполнительной власти, занимается государственным пограничным контролем за внешнеторговой деятельностью, обеспечивая соблюдение законов страны, регулирующих ввоз-вывоз товаров, транспортных средств и валютных ценностей, а также пересечение границы физическими лицами. Чтобы максимально увеличить экономическую выгоду от тех возможностей, которые формируются в условиях глобализации мировой торговли необходимо критически проанализировать законодательство, политику и технологические процессы, внести такие изменения, чтобы деятельность таможенной службы хорошо сочеталась с новой торговой средой и оправдала ожидания государства. К числу важнейших характерных черт развития внешнеторговых отношений, непосредственно определяющих содержание и структуру таможенной политики в современном мире следует отнести. Высокий уровень правовой обеспеченности на основе системы законодательства. Определяющего пределы действий исполнительной власти, а также права и обязанности хозяйствующих субъектов сфере ВЭД и необходимую предсказуемость, гласность и стабильность правовой, экономической и административной регламентации в сфере внешней торговли. А также правовую защиту всех субъектов внешней торговли. Стремление к унификации правовых, административных, организационно-технических систем регулирования внешней торговли различных государств, международной совместимости практики и единообразию в понимании и трактовке понятий, методов регулирования и техники такого регулирования. Все возрастающая техническая оснащенность систем регулирования внешней торговли на основе современных систем связи и передачи информации, обработки данных, технологий документооборота, активное внедрение которых позволяет свести к минимуму издержки времени и материальных средств.

Таким образом, исходной посылкой для построения договорно-правовой системы регулирования внешнеторговых отношений является стремление развивать международную торговлю и обеспечить экономическое развитие путем взаимной либерализации доступа на рынки, предсказуемости условий деятельности предпринимателей на иностранных рынках и регламентации действий правительств по регулированию внешнеторговой сферы на основе соблюдения условий международных конвенций.

Следует отметить, что при всем разнообразии подходов к формированию таможенной политики и развитию таможенных систем в странах мира, можно выделить ряд общих тенденций.

1. Всемирное содействие средствами регулирования внешнеторговых отношений развитию внешней торговли.

2. Защита интересов государства в сфере экономики, обеспечение безопасности от проникновения контрабанды.

3. Полнота сборов таможенных налогов.

4. Ориентация национальной торговой и таможенной политики на «внешний мир» как средство достижения целей экономического роста в стране.

В основе подходов к решению этих задач лежат процессы, определяющие конечные результаты деятельности таможни и процессы обеспечения их достижения.

- совершенствование торгового и таможенного законодательства в отношении его «прозрачности» как для торгового сообщества, так и для самой таможенной службы как исполнительного органа;

- гармонизация законодательной основы с целью создания общего правового поля для всех участников внешней торговли и организаций, обслуживающих эту сферу;

- создание законодательной базы для упрощения процедур в сфере таможенного дела и их автоматизации;

- совершенствование процедур и технологий таможенного обслуживания;
- совершенствование системы управления таможней;
- развитие инфраструктуры таможенной службы, в том числе и коммуникационной инфраструктуры;
- комплексный подход к развитию информационно-технического обеспечения таможенной деятельности;
- внедрение компьютеризации и глобальных систем связи;
- совершенствование кадровой работы и организационной культуры таможни.

В последние десятилетия в рамках деятельности ведущих международных организаций, таких как ВТО/ГАТТ/ВТО/СТС, Мировой Банк, Международный валютный фонд, Международная Торговая Палата, Конференция ООН, по торговле и развитию проводится активная работа по унификации принципов и методов регулирования внешней торговли и, в том числе, в части организации деятельности таможенных служб. Сформировалась и продолжает активно развиваться целая система международных негосударственных органов, призванных обеспечивать глобальную координацию внешнеторговой политики и механизмов ее реализации.

Своевременное предоставление эффективной помощи международными организациями является ключевой составной частью поддержки правительств в их работе по осуществлению устойчивых стратегических и организационно-правовых форм внешнеторговой и таможенной политики. Такая помощь осуществляется по трем основным направлениям-техническая помощь в разработке политики и формировании организационно-правовых структур для поддержки макроэкономических целей правительств, в частности, таможенных органов, разработки и финансирования программ и надзор за их реализацией.

Список использованной литературы:

- 1 *Әлібеков С.Т. Қазақстан Республикасының кеден құқығы: Оқулық. – Алматы: Нұр-пресс, 2007. – 221 б.*
- 2 *Концепция модернизации таможенной службы Республики Казахстан. – Астана, 2006 – 125 с.*
- 3 *Правовое регулирование внешнеэкономической деятельности / Под редакцией М.А. Сарсембаева. – Алматы, 1995. – 248 с.*
- 4 *Әлібеков С.Т. Қазақстанның кеден құқығы. Жалпы және ерекше бөлім. – Алматы, 2002. – 143 с.*
- 5 *Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. – М., 1997. – 423 с.*
- 6 *Бахрах Д.Н., Кивалов С.В. Таможенное право России. – Екатеринбург, 1995. – 245 с.*
- 7 *Таможенный Кодекс Республики Казахстан (с изменениями и дополнениями по состоянию на 27.11.2007 г., Закон РК от 12 января 2007 года №224-III). – 127 с.*
- 8 *Габричидзе Б.Н. Таможенное право. – М., 1995. – 64 с.*
- 9 *Указ Президента Республики Казахстан, имеющий силу закона, "О таможенном деле в Республике Казахстан". – Алматы: Жеті Жарғы, 1995.*
- 10 *Законодательство Республики Казахстан о внешнеполитической деятельности / Сост. Р.Баймурзаева, Л.Аносова. – Алматы, 1996. – 133 с.*

УДК 341.2
МРНТИ10.87.27

Т.Н. Бан¹, С.Н. Сәбікенов²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан Институтының магистрі,
Алматы қ., Қазақстан

²з.ғ.д., академик, Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан Институты,
Алматы қ., Қазақстан

АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫНЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СТАНДАРТЫНА ШОЛУ

Аңдатпа

Адам құқықтарының халықаралық стандарты бүгінгі таңда кең етек жайған маңызды мәселелердің санатына жатады. Қоғам дамуының әр сатыларындағы орын алып отырған өзгерістер, заманауи халықаралық құқықтың жалпыға бірдей танылған қағидалардың бірі болып табылады. Құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және географиялық жағдайлардың әлемде әртүрлі болуына байланысты барлық стандарттар бір уақытта қолданыла алмайды. Дей тұрғанмен, шетелдік зерттеушілер адам құқықтары тұжырымдамасын әмбебап деп санайды. Адам құқықтары аясындағы Жалпыға бірдей Декларация бірегейлендірудің негізін қалады. Адам құқықтары мен бостандықтарын топтастыру сан алуан негіздемелерде жүргізіледі.

Халықаралық құқықтық құжаттарда бекітілген адам құқықтары мен бостандықтары саласындағы қазіргі замандағы стандарттар мен ішкі заңнамалар – саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтар жүйесінен құралған. Адам құқықтары төңірегіндегі халықаралық келісімдер мен конвенциялар негізінде мемлекеттердің егемендігін құрметтеу, олардың ішкі істеріне араласуға жол бермеу, халықтар мен ұлттардың өз істерін өздері мен өздері реттеуі, барлық адамдардың теңдігі мен кемсітушілікке жол бермеу, ерлер мен әйелдер арасындағы тең құқықтылық, сондай-ақ кез-келген жағдайда орын алатын қақтығыстардың басты құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу қағидалары пайда болды.

Түйін сөздер: адам құқықтары, халықаралық стандарт, қоғам дамуы, шетелдік зерттеушілер, тұжырымдама, Декларация, адам бостандықтары, халықаралық келісімдер мен конвенциялар, егемендікті құрметтеу, адамдардың теңдігі, кемсітушілікке жол бермеу, ерлер мен әйелдер арасындағы құқықтылық

Бан Т.Н.¹, Сабикенов С.Н.²

¹магистрант, Институт Сорбонна-Казахстан при Каз НПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

²д.ю.н., Академик Института Сорбонна-Казахстан при Каз НПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

ОБЗОР МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ В ОБЛАСТИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация

Международный стандарт прав человека является на данный момент одним из наиболее актуальных вопросов для международного сообщества. Данный стандарт имел различный вид на разных этапах развития общества и к тому же принцип уважения прав человека и основных свобод всегда являлся одним из общепризнанных принципов международного права.

В связи с тем что, юридические, социальные, экономические и географические условия в мире различны, все стандарты не могут применяться одновременно. Однако зарубежные исследователи утверждают, что концепция «права человека» является универсальной. Всеобщая декларация прав человека заложила основу для универсализации прав человека. Группировка прав и свобод человека осуществляется по целому ряду причин.

В первую очередь он основан на современных стандартах и национальном законодательстве в области прав и свобод человека, изложенных в международно-правовых документах – системе политических, социальных, экономических и культурных прав. Кроме того, на основе международных договоров и конвенций по правам человека, уважения суверенитета государств, невмешательства в их внутренние дела, самоопределения народов и наций, равенства всех лиц и недискриминации, равенства между мужчинами и женщинами, были основаны принципы уважения основных прав и свобод в конфликте.

Ключевые слова: права человека, международные стандарты, развитие общества, иностранные исследователи, Концепция, Декларация, свободы человека, международные соглашения и конвенции, уважение суверенитета, равенство людей, недискриминация, равенство между мужчинами и женщинами

T.N. Bap¹, S.N. Sabikenov²

*¹Master of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

*²d.l.s., Academician, of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

REVIEW OF INTERNATIONAL STANDARDS OF HUMAN RIGHTS

Abstract

The international standard of human rights is at nowadays one of the most pressing issues for the international community. This standard had different forms at different stages of the development of society but the principle of respect for human rights and fundamental freedoms right has always recognized as leading and universal principle of international law.

Due to the fact that legal, social, economic and geographical conditions in the world are different, all standards cannot be applied simultaneously. However, foreign researchers argue that the concept of "human rights" is universal. The Universal Declaration of Human Rights laid the foundation for the universalization of human rights. The grouping of human rights and freedoms is carried out for a number of reasons. First of all, it is based on modern standards and national legislation in the field of human rights and freedoms set out in international legal instruments - the system of political, social, economic and cultural rights. In addition, the principles of respect for fundamental rights and freedoms in the conflict based on the principles of international treaties and conventions on human rights, respect for the sovereignty of States, non-interference in their internal affairs, self-determination of peoples and nations, equality of all persons and non-discrimination, equality between men and women.

Keywords: human rights, international standards, development of society, foreign researchers, concept, Declaration, human freedoms, international agreements and conventions, respect for sovereignty, equality of people, non-discrimination, equality between men and women

Бүгінгі таңда адам құқықтарын қорғау мәселесі тек қана азаматтық, саяси, экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар мен адам бостандығын қалыптастыратын нормалардың жиынтығы ретінде, яғни дербес негізгі бір құқық саласы ретінде ғана танылып қоймай, сондай-ақ адам құқықтары мен бостандықтарының дұрыс орындалуын көздейтін аса тиімді құқықтық-ұйымдастыру тетіктері болып қалыптаса бастағаны белгілі. Адам құқықтары каталогы ұзақ тарихи қалыптасудың эталондары мен стандарттардың нәтижесі болып, халықаралық іс қағаздарда белгіленген қазіргі демократияның нормасы ретінде қалыптаса бастады деуге болады. Қоғам дамуының әр сатыларындағы күрт өзгерістер, өркениет өзгешелігі, формальды теңдік қағидасына негізделген адам құқықтарына қазіргідей жан-жақтылық белгісін берген жоқ. Атақты американдық философ, саясаткер Томас Пейн өзінің "Адам құқықтары" [1] атты кітабында «Әр ұрпақтың өзіне қатысты барлық мәселелерді шешу құзыры бар яки құзыры болуға тиіс. Әрқашан да өлгендер емес, тірілер жайын ойлау керек. Адам қоғамға кіргенде бұрынғымнан жаман болайын немесе бұрынғымнан құқықтарым кем болсын деп емес, сол құқықтарымды жақсырақ қамтамасыз етейін деп кірген. Оның барлық азаматтық құқықтарының негізінде жаратылыстық құқықтар жатыр. Бірақ осы айырмашылықты

дәлірек айқындау үшін жаратылыстық және азаматтық құқықтардың айырмалық ерекшеліктерін көрсету қажет. Заманауи халықаралық құқықтың жалпыға танылған қағидаларының бірі болып адам құқықтары мен бостандықтарын бәрі бірдей құрметтеу қағидасы табылады. Оған сәйкес барлық мемлекеттер тұлғаның құқықтық дәрежесімен байланысты халықаралық стандарттарды іске асыруға ұмтылуы керек. Стандарттар ең алдымен шынайы билік пен күшке ие бола отырып құқықтарға құрметті қамтамасыз етуге жағдайы бар және адам құқықтарының сақталуы үшін өз халқының алдында, халықаралық қоғамдастықтың алдында жауапкершілікті атқаратын мемлекеттерге жолданады. Адам құқықтарының халықаралық стандарттары өркениетті мемлекеттер одан төмендеп кете алмайтын межені анықтай отырып, ұлттық заңнамаларға ауыстырылуы керек. Құқықтық, әлеуметтік, экономикалық және географиялық жағдайлардың әлемде әртүрлі болуына байланысты барлық стандарттар бүкіл жерде және біруақытта қолданыла алмайды. Адам құқықтары мен бостандықтары аясындағы халықаралық құжаттардың нормаларын белгілеу үшін «стандарттар» термині қаншалықты қолайлы екендігіне қатысты ғылымда бірыңғай пікір жоқ. Бұл терминнің пайдасына осы құжаттардың жекелеген тұлғаларды, адамдар тобын, халықты қандай да бір құқықтармен үлестірмейтіндігінде қызмет етіп тұр. Олардың міндеті – тиісті тұлғалар мен ұжымдарға белгілі бір құқықтар мен бостандықтарды ұсынуға және олардың орындалуын мемлекеттердің билігіндегі әлеуметтік және құқықтық құралдардың көмегімен қамтамасыз етуі үшін мемлекеттерді міндеттеу немесе оған түрткі болу. Одан бөлек, стандарттар тек құқықтар мен бостандықтарға ғана таралмайды. Стандарттардың тұлғаның құқықтық мәртебесінің ажырамас бөлігін, сонымен бірге ол негізделетін қағидаларды құрайтын негізгі міндеттерді анықтайтындығында толықтыру қажет. Стандарттар сондай-ақ құқықтарды бұзуға тыйым салуға қатысты әрекет етеді, мысалы азаптауға, кемсітушілікке тыйым салу. Адам құқықтары, бостандықтары мен міндеттерінің халықаралық кодексі құқықтар мен бостандықтардың мәнін білдіретін түсініктер мен қағидаларды біркелкі түсінуге ықпалдастық жасайтын еді. Алайда, мұнда тікелей маңызды мәселе туындайды, адам құқықтары халықаралық стандарттарының әмбебап тұжырымдамасы мүмкін бе? Шетелдік зерттеушілер адам құқықтарының тұжырымдамасын әмбебап деп санайды және бұл әділетті. Жалпыға бірдей адам құқықтарының Декларациясын әлемдік қауымдастық адамзат өмірінің бағдары мен ережелерінің жоғарғы деңгейде бейнеленген және келісілген жүйесі ретінде, елдердің, халықтардың, корпоративтік ұйымдардың, сонымен бірге жекелеген азаматтардың өркениеттендірілген, өзара тиімді мінез-құлқы ретінде қарастырады. Ғаламшардың 200-ден аса мемлекетінің шоғырландырылған еркі білдірілген бұл құжаттың әмбебап мағынасы оның жарты ғасырдан астам әрекет етуін нандыра көрсетті. Жалпыға бірдей Декларация адам құқықтары аясындағы бірегейлендірудің негізін қалады. Декларацияның преамбуласында: «бұл құқықтар мен бостандықтар сипатының жалпыға ортақ түсінігі осы міндеттемелердің толық орындалуы үшін үлкен мәнге ие, яғни әртүрлі саяси жүйедегі, әртүрлі экономикалық дамуы мен мәдени-адамгершілік негіздегі мемлекеттерде адам құқықтары бірыңғай тұжырымдалып түсінілетін ережелерге жету үшін шешілген еді» деп аталады. Адам құқықтары мен бостандықтары әртүрлі халықаралық-құқықтық актілер және конвенциялармен регламенттелген. Адам құқықтары мен бостандықтарын топтастыру сан алуан негіздемелерде жүргізілуі мүмкін: құқықтарды іске асыру аясы бойынша: халықаралық құқық тарихындағы алғашқы буынның құқығы ретіндегі адамның азаматтық және саяси құқықтары; екінші буынның құқығы ретіндегі адамның әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтары; үшінші буынның құқығы ретіндегі адамның ұжымдық құқықтары. Халықаралық құқықтық құжаттарда бекітілген адам құқықтары мен бостандықтары саласындағы қазіргі заманғы стандарттар мен ішкі заңнамалар: саяси, әлеуметтік, экономикалық және мәдени құқықтар жүйесінен құралған. Саяси құқық – бұл дегеніміз азаматтардың мемлекеттік істерді басқаруға қатысуы, мемлекеттік органдар мен өзін-өзі басқаруды қалыптастыру және олардың қызметіне қатысу құқығы; экономикалық құқықтар негізінен мүліктік құқықтармен байланысты, олар тауарлар мен қызметтерді өндіру, айырбастау, бөлу және тұтынуда адам қызметінің еркіндігін қамтиды; әлеуметтік құқықтар еңбек ақы төлеу саласына (еңбек келісім-шартын жасасу, демалу құқығы, жұмыссыздық бойынша жәрдемақы) және мемлекет тарапынан денсаулық, білім, зейнетақымен қамсыздандыру; мәдени құқықтар – адамзат қоғамдастығының рухани және материалдық құндылықтарына қол жеткізу еркіндігі, оларға нақты қол жетімділік мүмкіндігі. Адам құқықтары саласындағы халықаралық келісімдер мен конвенциялардың негізінде мемлекеттердің егемендігін құрметтеу және олардың ішкі істеріне араласуға жол бермеу, халықтар мен ұлттардың өзін-өзі реттеуі, барлық адамдардың теңдігі мен кемсітушілікке жол бермеу, ерлер мен әйелдер арасындағы тең құқықтылық сияқты негізгі және

жалпыға танылған қағидалар, сондай-ақ кез келген жағдайда қарулы қақтығыстардың белгілі бір негізгі құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу қағидаттары пайда болды. Адам құқығын қорғау бүгінгі таңда ең өзекті, ауқымы кең әлемдік қоғамдастыққа жүктелген маңызды міндеттер қатарына жатады. Қауіпсіздік пен тұрақтылыққа жаңа қауіп-қатерлердің пайда болуы әлемдік қауымдастықты адам құқықтарын қамтамасыз ету тетігінің тиімділігіне белсенді және мақсатты түрде қол жеткізуге ынталандырады. Жалпы, қазіргі дүние жүзінде болып жатқан оқиғалар мен қоғамдық үдерістер, қақтығыстар адам құқықтарын қорғау мәселесіне көп-көңіл аудартады. Сондықтан, қазіргі уақытта халықаралық ұйымдар адам құқықтарын қорғау бойынша қызметін күшейтті. 1946 жылы Біріккен Ұлттар Ұйымының Экономикалық және Әлеуметтік кеңесі адам құқықтары жөніндегі комиссияны құрып, адам құқықтары жөніндегі салыстырмалы халықаралық заңға қатысты өз пікірлерін ұсынып, адам құқығы саласында маңызды халықаралық құжаттар құрастырды. БҰҰ-ның адам құқықтары бойынша Комиссиясы екі жақтың мүддесін есекере отырып, екі құжат даярлады. Қазіргі уақытта Құқықтық акт бірнеше халықаралық келісімдерді қамтиды олар: адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы; экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пакт; Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакт; азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің факультативтік хаттамасы; өлім жазасын жоюға бағытталған азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің екінші факультативтік хаттамасы және мемлекеттердің сыртқы саясаты. Адам құқықтары жөніндегі халықаралық билль, Біріккен Ұлттар Ұйымы жарғысының адам құқықтары жөніндегі ережелерге толықтыру, Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларациясынан, адам адам құқықтары жөніндегі екі халықаралық пакіден және Азаматтық және саяси құқықтар жөніндегі Пактіге Қосымша хаттамадан тұрады. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы бостандық пен теңдік, кемсітушілікке жол бермеу, тұлғаның ар-намысын құрметтеу қағидаттарын бекітуден басталады. Бірінші баптардан бастап: өмір сүру құқығы, бостандық құқығы, жеке адамның дербес құқығы, тұлғаның өмірінің қорғалуын жариялап, адам құқықтарының заңды кепілдігі, әділеттіліктің ресімдік кепілдігі, тұлғаны қинап, аяусыз қарауға тыйым салынады. Жоғарыда айтылған құқықтар дербес құқықтар мен бостандықтардың тобын құрайды. Тұрғын орынды таңдау және көшіп-қону құқығы, ар бостандығы, ой мен көзқарас бостандығы, мемлекеттік билік органдарына сайлану және сайлау құқығы, азаматтық құқық Жалпыға бірдей декларацияның 6, 13-21-баптарында азаматтық және саяси бостандықтарын құрайды.[2] Әлеуметтік-экономикалық құқықтарға Жалпыға бірдей декларация мынадай құқықтарды жатқызады: еңбек құқығы, жұмыссыздықтан қорғалу құқығы, еңбек үшін әділ ақы төлеу құқығы, демалыс алу және демалу құқығы, білім алу құқығы, әлеуметтік қамтамасыз етілу құқығы. Бұл құқықтар декларацияның 22, 28-баптарында көрсетілген.[3] Жалпыға бірдей декларация қабылдау халықаралық қатнастардың жаңа бір кезеңі болды. Жалпыға бірдей декларация БҰҰ Бас Ассамблеясының қарары ретінде қабылданды, сондықтан БҰҰ жарғысына сәйкес кепілдемелі түрде жазылған. Адам құқықтары жөніндегі жалпыға бірдей Декларацияда, сонымен қатар адам құқықтары жөніндегі Пактілерде әркімнің мемлекеттік билік органдарына сайлануға және сайлауға қатысуға құқығы туралы ереже бар. «Бірнеше кандидаттарды ұсыну кезінде көппартиялық жүйенің негізінде» «сайлану және сайлау» тұжырымдамасын жазуға ұсыныс енгізілді. Кеңес Одағы күрт қарсы болды және бұл ұсыныстан бас тартылды. Алайда Кеңес Одағының құлауы мен Ресейдің құрылуынан кейінгі соңғы жылдары қабылданған Еуропа Қауіпсіздік және Ынтымақтастық Ұйымының құжаттарында сайлаулар көппартиялы жүйенің негізінде жүргізіледі деп жазылған. Тиісінше, мемлекеттердің ұстанымы өзгереді, халықаралық құқықтағы сол немесе басқа мәселелерге деген олардың қатынастары да өзгереді. Адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын мемлекеттің сақтауы міндетті ма? Бұл сұраққа бірыңғай жауап бар. Егер мемлекет осы мәселелерді реттейтін халықаралық құжатты ратификациялаған болса, онда адамның негізгі құқықтары мен бостандықтарын сақтауға міндетті. Мәселен, егер мемлекет Азаматтық және саяси құқықтар жөніндегі халықаралық Пакті мен Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар жөніндегі халықаралық Пактінің қатысушысы болса, ол оны сақтауға міндетті және ол мемлекеттің ішкі құзірет болып табылады деп айта алмайды. Алайда шешілмейтін мәселе сияқты болып көрінетін бұл жағдайдан да мемлекеттер жол тауып жатады. Бір жағынан олар Пактілерді ратификациялайды, ал екінші жағынан мемлекет өзінің ішкі заңнамасын өзіне алған халықаралық-құқықтық міндеттемеге сәйкестендіруге алып келгеннен кейін ғана заңды күшке ие болып табылады деп мәлімдейді. Адамның құқықтары мен бостандықтары бұзылған барлық фактілер тексерілуі, құжатты тіркелуі керек және егер мемлекет өзінің халықаралық міндетін бұзып жатса, онда бұл мәселелер Біріккен Ұлттар Ұйымының, Еуропа Кеңесінің

талқылауына жіберілуі мүмкін және бұл халықаралық органдар тиісті резолюцияны қабылдауы және сол мемлекетті адамның құқықтары мен бостандықтарын бұзуды тоқтатуға шақыруы мүмкін, бірақ тек мемлекет өзінің халықаралық міндеттерін бұзып жатқан жағдайда ғана. Сондықтан БҰҰ Жарғысы Біріккен Ұлттар Ұйымының басқа мемлекеттің ішкі істеріне араласуға құқығы жоқ екендігін нақты тұжырымдаған.

Бүгінгі таңда Жалпыға бірдей Декларацияда жарияланған құқықтар мен бостандықтар заңи міндетті, жай нормалар болып танылады. Жалпыға бірдей Декларацияны қабылдағаннан кейін Бас Ассамблея өзінің алғашқы шешіміне өзгеріс енгізді және адам құқықтары жөніндегі бір Пактінің орнына екеу дайындауды ұсынды. Бұл БҰҰ-ның кейбір мүшелерінің азаматтық және саяси құқықтар барлық мемлекеттерде кешіктірілмей міндетті түрде өмірге келтірілуі керек, ал әлеуметтік-экономикалық және мәдени құқықтар әрбір елдің өз экономикалық даму деңгейін негізге ала отырып бірте-бірте жетуге ұмтылатын стандарттар болып табылады дегенді негіздеді. Адам құқықтары туралы билльдің ережелері көптеген мемлекеттердің конституциясына, олардың ішінде Қазақстанның конституциясына да енді. 1997 ж. 31 мамырда Азаматтық және саяси құқықтар туралы Пактіні 133 мемлекет, ал Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Пактіні 136 мемлекет бекітті. Қазақстан Республикасы қазіргі кезде адам құқықтары туралы билль құжаттарына кіру туралы мәселені қарастырып жатыр. Қазақстанда адам құқықтары мен бостандықтарын қорғайтын жүйенің орнатылуы. Адам құқықтарын қамтамасыз ету және қорғауды заңды жариялау – азаматтық қоғамға жол салған қоғамның және мемлекеттің маңызды мәселелерінің бірі болып табылады. Екі бөлімнің де құзырында адами өлшем аясындағы міндеттемерді орындауға әрекеттестік пен бақылау бар [4]. Қазақстан Республикасы адам мен азаматтың кәдімгі құқықтары мен конституциялық құқықтарын белгілеуде барынша алға жылжуда.

Қорыта келгенде айтарымыз – Қазақстан Республикасының 1995 жылғы өзгертулер мен ұсыныстар негізінде қабылданған Ата Заңға адам құқықтарын халықаралық стандартқа сай жүзеге асыру пәрменді түрде іске және бұл үрдіс болашақта да қоғам игілігі үшін маңызды рөл атқаратыны сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Томас Пейн. Адам құқықтары. – 1973.
- 2 Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, 1948 ж. 13-21 баптары.
- 3 Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы, 1948 ж. 22-28 баптары.
- 4 Сабикенов С.Н. *Общечеловеческая концепция прав человека (внутригосударственные и международные аспекты)*. // Журнал «Юрист». – №3, 2005. – С.18.

УДК 341.2; 341.231.14

МРНТИ 10.87.27

Т.Е. Жабелова¹

¹саяси ғылымдар кандидаты, «Халықаралық құқық» кафедрасының доценті, Сорбонна-Қазақстан Институты, Абай атындағы ҚазҰПУ, t.zhabelova@sorbonne.kz

**АДАМ ҚҰҚЫҚТАРЫ САЛАСЫНДА АЙМАҚТЫҚ
ӘРІПТЕСТІК ПЕН БАҚЫЛАУ МЕХАНИЗМДЕРІ**

Аңдатпа

Бұл мақалада адам құқықтары мен бостандықтары саласындағы аймақтық әріптестік пен бақылау механизмдері; еуропалық стандарттарды үстем етіп адам құқықтарын реттеу саласындағы ұлттық ерекшеліктерді жоғалту; біреулердің құқықтары мен бостандықтарын шектеу арқылы өзгелердің құқықтарын жүзеге асыру мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: адам құқықтары, адам құқықтарын халықаралық қорғау, адам құқықтары бойынша бірыңғай терминдерді түсіндіру, адам құқықтарының еуропалық стандарттары, ұлттық бірегейлендіру, құқықтар мен бостандықтарды шектеу

T.Zhabelova¹

*¹ candidate of political sciences, associate professor of International Law,
Abay KazNPU, t.zhabelova@sorbonne.kz*

MECHANISMS OF REGIONAL COOPERATION AND CONTROL IN THE FIELD OF HUMAN RIGHTS

Abstract

The article presented examines mechanisms for regional cooperation and control in the field of human rights: the lack of a uniform terminology and the same interpretations of the term; and the absorption of European standards with the loss of national specific regulation of human rights; and restriction of rights and freedoms as a fundamental conditions of exist it's for other.

Keywords: international protection of human rights, interpretation of unified human rights terms, European human rights standards, national self-identity, restriction of rights and freedoms

Жабелова Т.Е.¹

*¹доцент кафедры международного права Института Сорбонна-Казахстан,
КазНПУ имени Абая, кандидат политических наук, t.zhabelova@sorbonne.kz*

МЕХАНИЗМЫ РЕГИОНАЛЬНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И КОНТРОЛЯ В ОБЛАСТИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Аннотация

Представленная статья рассматривает механизмы регионального сотрудничества и контроля в области прав человека; абсолютизация европейских стандартов до утраты национальных особенностей регулирования прав человека; ограничение прав и свобод одних в качестве основополагающего условия реализации их другими.

Ключевые слова: международная защита прав человека, толкование унифицированных терминов по правам человека, европейские стандарты прав человека, национальная самоидентичность, ограничение прав и свобод

Адам құқықтарын қорғаудың Еуропалық жүйесін Еуропалық Кеңес, жеке адамдардың бостандығы мен демократияны қорғауды мақсат еткен бірқатар Батыс Еуропа мемлекеттері 1949 жылы негізін салған аймақтық-үкіметаралық ұйымдар құрды.

Еуропалық Кеңес Жарғысының 3-бабында «Еуропалық Кеңестің әрбір мүшесі өзінің адам құқықтары мен негізгі бостандықтарының құзыры шегінде барлық адамдарға арналған құқық пен оны жүзеге асырудың басымдық принципін мойындауы тиіс» [1]. «Қырғи қабақ соғыстың» бітуі Шығыс және Орталық Еуропа мемлекеттерінің біразы 3-бапта айқын көрсетілген принциптерді қабылдайтынын жариялағаннан кейін, бұл оларға Еуропалық Кеңеске кіруге мүмкіндік берді.

Кеңестің адам құқықтарының жүйесі заң тұрғысында екі шартқа: Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенция мен Еуропалық әлеуметтік хартияға негізделді. Конвенция негізгі әлеуметтік және саяси құқықтарға кепілдік береді; Хартия экономикалық және әлеуметтік құқық тізбесін жариялайды. Осы шарттардың әрқайсысы мемлекеттердің өзінің шартта көрсетілген міндеттемелерін қадағалайтын құрылымдық жүйесін қалыптастырды. Оларда, сондай-ақ, Еуропа конвенциясының Еуропа Одағының адам құқықтары саласындағы жұмысына ықпалы қаралады және Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық ұйымының ізгілік жүйесіне сипаттама беріледі.

Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияға 1950 жылғы 4 қарашада қол қойылып, 1953 жылғы 3 қыркүйекте күшіне енді. Еуропалық конвенция төмендегі құқықтарға кепілдік берді: өмір сүру құқығы, азапталмау, қатыгездікке немесе адамға жат қиянаттар мен жазалауға ұшырамау құқығы, құлдықтан азат болу, бостандық пен жеке басына тиіспеу, заңның тең қорғау құқығы, кері күші бар заң мен жазалаудан босату, жеке өзінің және отбасының өмір сүру құқығы, ой, ар-ождан және дін бостандығы, пікір білдіру мен бейбіт жиын өткізу бостандығы және үйлену мен отбасын құру құқығы.

Еуропа Кеңесі (ЕК) – 1949 ж. құрылған, құрамына 44 еуропалық демократиялық мемлекет кіретін үкіметаралық саяси ұйым. ЕК-нің Штаб-пәтері Страсбургтегі (Франция) Еуропа Сарайында

орналасқан. ЕК-нің мақсаты – адам құқын, плюралистік демократия мен заңның үстемдігін қорғау; еуропалық мәдениеттің ерекшелігі мен әркелкілігін түсінуге жәрдемдесу; адам құқы, әлеуметтік мәселелерді (ұлттық азшылықтарды алалау, ксенофобия, бірін-бірі жаратпау, ұстамсыздық, қоршаған орта мәселелері, адамды клондау, СПИД, наркомания, лаңкестік, ұйымдасқан қылмыс және т.б.) бірлесіп шешу жолдарын қарастыру; Орталық және Шығыс Еуропа елдеріне саяси, заңнамалық, конституциялық реформалар арқылы тұрақты демократиялық қоғам орнатуға көмектесу.

ЕК-нің мүшелері: Австрия, Әзербайжан, Албания, Андорра, Армения, Бельгия, Болгария, Босния, Герцеговина, бұрынғы Югославия Республикасы, Македония, Венгрия, Германия, Греция, Грузия, Дания, Ирландия, Исландия, Испания, Италия, Кипр, Латвия, Литва, Лихтенштейн, Люксембург, Мальта, Молдова, Нидерланды, Норвегия, Польша, Португалия, Ресей, Румыния, Сан-Марино, Словакия, Словения, Ұлыбритания және Солтүстік Ирландия Біріккен Корольдығы, Түркия, Украина, Финляндия, Франция, Хорватия, Чех Республикасы, Швейцария, Швеция, Эстония.

«Арнайы шақырылған» статустағы мемлекеттер: Беларуссия (тоқтатылған), Сербия және Черногория (бұрынғы Югославия).

Канада, Мексика, Ватикан, АҚШ және Жапония ЕК-нің үкіметаралық органдарында бақылаушы мәртебесіне ие.

ЕК мен Еуропалық Одақ әртүрлі ұйымдар, дегенмен Еуропалық Одақтың барлық мүшелері ЕК-нің құрамына кіреді [2].

ЕК-нің үш жұмысшы органы бар: Министрлер Комитеті – атқарушы-нұсқаушы орган, Страсбургте жиналады, құрамына 44 мүше-мемлекеттердің сыртқы істер министрлері мен олардың орынбасарлары кіреді; Парламенттік ассамблея (ЕКПА) – 44 елдің ұлттық парламентін көрсететін және «арнайы шақырылған» елдердің парламентінің делегациясынан, 306 мүше мен 306 олардың орынбасарларынан тұратын Еуропа Кеңесінің кеңесші өкілетті органы; Еуропаның жергілікті және аймақтық биліктерінің Конгресі – жергілікті және аймақтық билікті көрсететін кеңесші орган. Конгресс екі палатадан тұрады: бір палата жергілікті биліктің мүдделерін, екіншісі – аймақтық билік органдарының мүдделерін білдіреді.

Халықаралық секретариат ЕК-нің күнделікті жұмысын жүзеге асырады. Оны бес жыл мерзімге сайланатын Бас хатшы басқарады. Секретариаттың жұмыс тілдері – ағылшын және француз.

Еуропа Кеңесінің Парламенттік Ассамблеясы (ЕКПА) – 44 елдің ұлттық парламентін көрсететін және «арнайы шақырылған» елдердің парламентінің делегациясынан, 306 мүше мен олардың 306 орынбасарларынан тұратын Еуропа Кеңесінің кеңесші өкілетті органы. ЕКПА халықаралық саясат мәселелері мен әлеуметтік мәселелерді талқылау үшін сессияға жиналады. Оның жұмысына ұлттық парламенттерде негізгі саяси ағымдарды көрсететін делегациялар қатысады. ЕКПА жыл сайын өзінің Страсбургтегі штаб-пәтерінде тоқсандық ашық мәжілістерін өткізе отырып, жылда бір мүше-мемлекетте көктемгі сессияға жиналады. ЕКПА Еуропа Кеңесінің әртүрлі саяси шешімдерін талқылап, Министрлер кабинетіне ұсыныстар жасайды. Оның мақұлдауынсыз бірде-бір жаңа мемлекет Еуропа Кеңесіне мүше бола алмайды.

ЕКПА күн тәртібіндегі мәселелерді өздігінше қалыптастырады, оның шешімдері Министрлер кабинеті мен Еуропа Кеңесінің өзге де органдарының жұмысының бағытын анықтайды, сондай-ақ еуропалық мемлекеттердің ұлттық парламенттерінің шешімдеріне араласа алады.

Еуропа Кеңесінің мүше-мемлекеттері ЕКПА-да 2 ден 18-ге дейін, елдегі халық санына байланысты делегаттар жібере алады. ЕКПА-да бес негізгі саяси топ әрекет етеді: социалистер, Еуропалық халықтық партия, демократтар, либералдар тобы, демократтар мен реформистер, сондай-ақ бірлескен еуропалық солшылдар [3].

ЕКПА өз мүшелерінің ортасынан (дәстүр бойынша, үш жыл мерзімге қатарынан) Төрағасын, 18 төрағаның орынбасарларын, бес саяси топ және оған қоса ЕКПА Бюросын да сайлайды. ЕКПА-ның жиналысында ЕКПА-ның Бас хатшысы және оның орынбасары, сондай-ақ адам құқы жөніндегі Еуропалық сот судьялары сайланады.

ЕКПА-ның жұмысын саяси мәселелер жөніндегі, құқықтық мәселелер және адам құқы мәселелері жөніндегі, әлеуметтік мәселелер, мәдени, денсаулық сақтау, отбасы, көші-қон, босқындар мәселесі, демография, ғылым және білім, экономика және даму мәселелері, әйелдер мен ерлер мүмкіндіктерінің теңесуін қамтамасыз ету, Еуропа Кеңесіне мүше-мемлекеттердің мойнына алған міндеттемелерін адал орындауы жөніндегі сияқты арнайы комитеттер қамтамасыз етеді.

ЕКПА-ның мәжілістерінде еуропалық және әлемдік саясаттың көптеген мәселелері қаралады, кей жағдайларда көрнекті саяси, қоғам және дін қайраткерлерінің араласуымен өткізіледі. ЕКПА

үкіметтік емес ұйымдармен тығыз қарым-қатынас орнатып, әртүрлі шараларды ұйымдастыру мен өткізу барысында олардың кеңесіне сүйенеді.

Еуропалық Конституция (Еуропаның Конституциясы) – 2004 жылы 18 маусымда Еуропа елдері басшыларының жоғары кездесулері кезінде тарихтағы тұңғыш Еуропа конституциясының жобасы жасалды. Бұл 2,5 жыл күрделі әрі қиын жұмыстың қорытындысы болды, ол екі кезеңнен тұрды: 1) 2002 ж. ақпаны – 2003 ж. шілдесінде Еуропалық конвентті шақырып, өткізу.

Конвенттің Төрағасы (бұқаралық ақпарат құралдарында Еуропалық конституцияның «атасы» атанған) Францияның бұрынғы президенті Валери Жискар д'Эстен болды; 2) Конвент дайындаған Конституция жобасы Еуропалық Одақтың мүше-мемлекеттерінің үкіметаралық конференциясына талқылауға берілді (2003 ж. қазан – 2004 ж. маусым), соңғы тұжырымы 2004 ж. 17-18 маусымы аралығында өткен жоғары деңгейдегі кездесулерде жасалды.

Құжаттың толық аты – «Еуропалық Конституция орнату Келісімі». Бұл атау бір жағынан осы құқықтық құжаттың мазмұнын, түрін, қызмет ету әрекетін білдірсе, екінші жағынан, халықаралық ұйым және федеративті мемлекет элементтерін бойына сіңірген Еуропа Одағының жан-жақты құқықтық табиғатын көрсетуге бағытталған.

Еуропалық Конституцияның Келісімдік түрі оның мәтінін бекітудегі, түзетулер енгізудегі «соңғы сөзді» мүше-мемлекеттерге қалдырады.

Еуропалық Одақ Конституциясының қабылдануы – еуропа континентінің басым бөлігін қамтитын аймақтық конституциялық құқықты қалыптастыруда түбегейлі жаңа үрдістің пайда болуының көрінісі.

Ұлттық ұғымнан жоғары тұрған Еуропа қауымдастығын (қазіргі Еуропалық одақ) құрған шарттар әр түрлі институттар, соның ішінде өзінің сотын да құрды. Бұл сотқа осы шарттарға түсініктеме беру мен қолдану барысында заңның бұзылмауын қамтамасыз ету міндеті жүктелген. Еуропа қауымдастығының ролі мен өкілеттілігі кеңейген соң, оның заң шығару әкімшілік әрекеттері жеке азаматтар мен компаниялардың құқығына едәуір ықпал етті. Қауымдастық пен Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияға мүше мемлекеттердің ішкі конституциялық құқығы мемлекеттік өкіметтің актілерінен бұл құқықтарды қорғауды көздеген болса, Еуропа қауымдастығын құрған шарттар Еуропалық одақ құрылымдарының тарапынан бұл құқықтарды қорғаудың қатарлас жүйесін орнатқан жоқ. Бұл құрылымдар өзінің сипаты жағынан ұлттан жоғары тұрды, демек, өздерінің мүше-мемлекеттерінің ешқайсысының ішкі конституциялық заңдарымен байланысты болмады, демек, аталған институттардың қауымдастықтың қарауына жататын жеке адамдар мен компанияларды өздерінің ішкі құқықтары мен Еуропалық конвенцияға сәйкес кепілдік берілген адам құқығынан, мұндай әрекеттен қорғанудың ешқандай жолдары болмағандықтан, айыру қаупі туды. Еуропа қауымдастығының құрылымдары бұл проблемамен мұқият айналысып жатқан кезде, кейбір мүше – мемлекеттердің конституциялық соттары одақтың адам құқықтарының негізгі принциптерін ұстана алмауы оларды қауымдастық актілерін конституциялық емес, демек, өздерінің аумақтарында заңдық күші жоқ деп жариялауға мәжбүр етуі мүмкін екендігін айтты. Бұл Еуропа қауымдастығының соты бірқатар шешімдерінде негізгі құқықтарды құрметтеу жалпы құқық принциптерінің ажырамас бөлігі болып табылатынын, сот қауымдастық шарттарына түсініктеме беру кезінде Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияны ұстауға және бұл құқықтардың мәнін айқындау кезінде оны басшылыққа алуға тиіс екенін мәлімдеген кезде мүмкін болады. Сот осы кезге дейін бұл көзқарасты жиі ұстанып келді, Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық соттың құқықтық нұсқасына жүгінді.

Бұл өзара белсенді процеске Еуропалық одақтың барлық мүше-мемлекеттерінің Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияны бекіткені және Адам құқықтары жөніндегі Соттың құзырын танығаны біршама септігін тигізді. Бірер жылдың ішінде Еуропалық Одақ пен Еуропалық Кеңес арасында, біріншісінің Адам құқықтары жөніндегі Еуропалық конвенцияға қосылуына мүмкіндік беретін бірігу туралы өзіндік келісімді әзірлеуге әрекет жасалды. Осындай мәселені шешуге қажетті құқықтық және саяси мәселелер шоғыры тұрғысынан қарасақ, ол бір кезде жүзеге асты ма, аспады ма әлі күнге дейін белгісіз. Еуропа қауымдастығын Еуропа одағына айналдырған Маастрихт шартының кіріспесінде «Одақ Адам жөнінде Еуропалық конвенция кепілдік берген негізгі құқықтарды және мүше-мемлекеттерге ортақ конституциялық дәстүрлерден туындайтындықтан Қауымдастық құқығының ортақ принциптері ретінде құрметтейтін болады» [3] деп жариялады. Нақ осы тұжырымды Қауымдастық соты өзінің Еуропалық конвенциясына жүгінетінін дәлелдеу үшін бұрында қолданылған. Сөйтіп, оны шартқа енгізу Одаққа мүше-мемлекеттердің қауымдастық Соттың бұл қадамын айқын тануы болып танылады. Қауымдастық сотының тәжірибесін Конвенцияның арнайы ережелеріне сілтеме жасау арқылы тексеру жөнінде Еуропа қауымдастығында адам құқықтарын сот

арқылы қорғау, мұнда Қауымдастық сотының тәжірибесі Конвенцияның нақты ережелеріне жүгіне отырып қаралады.

Еуропалық Одақ (Еуроодақ, ЕО) – басты мақсаты «еуропа халықтарының барынша тығыз байланысын орнату» (ЕО жөніндегі Келісім-шарттың 1-бабы) болып табылатын ықпалдастырушы ұйым.

Демократиялық принциптерді ұстанушы кез келген еуропалық мемлекет Одаққа мүше бола алады (ЕО жөніндегі Келісім-шарттың 6-бабы, 49-бабы).

Еуропалық Одақ құрамына кіру үшін экономикалық даму деңгейі жоғары болып, құқықтық реформалар жүзеге асырылуы керек, алдын ала одаққа кіруден үміткер мемлекеттің ішкі заңнамалық жағдайы ЕО құқық ережелеріне сәйкестендіріледі.

Бүгінгі таңда ЕО-ға мүше-мемлекеттер: Бельгия, Италия, Нидерланды, Люксембург, Франция, ФРГ (1951); Ұлыбритания, Дания, Ирландия (1973); Греция (1981); Испания, Португалия (1986); Австрия, Финляндия, Швеция (1995); Венгрия, Кипр, Латвия, Литва, Мальта, Польша, Словакия, Словения, Чехия, Эстония (2004) – барлығы 25 ел.

Одаққа мүшеліктен үміткер елдер – Болгария, Румыния және Түркия (2007 жылдан).

Федералдандыру Еуропалық қауымдастықтың және Одақтың дамуының бүгінгі күнге дейінгі дамуының басты үрдісі болып отыр:

- ЕО-ның ішкі бірыңғай нарығы қалыптасқан жалпы нарықты құру, яғни, «осы Келісім ережелеріне сәйкес тауар, қызмет және капитал айналымы еркін жүргізілетін ішкі шекарасыз кеңістік» орнату (Еуропалық Қауымдастық құру жөніндегі Келісімнің 4-бабы);

- экономикалық және валюталық одақ орнату. Оның негізі ЕО бірыңғай ақша бірлігінің – еуроның (бұл процеске әзірше өз ұлттық валюталарын айналымда қолданатын Ұлыбритания, Дания және Швеция, сондай-ақ ЕО-ның 10 жаңа мүше-мемлекеті қосылған жоқ) енгізілуі;

- Шенген кеңістігін құру және осы Шенген келісімінің негізінде шетелдіктерге бірыңғай визаны енгізу;

- Еуропалық Одақ институттарының әртүрлі салаларда ортақ саясат жүргізуі: ЕО-ның ортақ аграрлық саясатын, бәсекелестік саясатын, көші-қон, көлік, экологиялық және т.б. саясаттарын жүргізу;

- Еуропалық одақ құқын – мүше-мемлекеттердің, заңды тұлғалардың және қарапайым азаматтардың қатысуымен қоғамдық қатынастардың маңызды салаларын реттейтін өзіндік құқық жүйесін қалыптастыру;

- тұрақты, құқықтық байланысы ретінде Одақтың азаматтық институтын құру.

Одақ азаматтарының негізгі құқықтық ережелері бекітілген жаңа кешенді дерек көзі – 2000 жылы қабылданған Еуропалық Одақтың негізгі құқықтар жөніндегі Хартия.

XXI ғ. басында Еуропалық одақ қайта құрулардың жаңа кезеңіне өтті, оның мақсаты – ұйымды тиімді қызмет ету жолын қалыптастыру және демократияландыра түсу. 2002 ж. «Одақтың болашағы жөнінде Конвент» шақырылды. 2004 ж. Конвент Еуропа Одағының Конституциясын жасады.

Еуропалық Одақ Институттары – Еуропалық Одақтың негізгі міндеттерін жүзеге асырушы құзырлы органдар. Еуропалық Одақ Институттары бір мезгілде Еуропалық қауымдастықтың әрқайсысының: Еуропалық қауымдастықтың, Еуропалық көмір және болат бірлестігі, Атом энергиясы бойынша Еуропалық Қауымдастық институттары ретінде де қызмет етеді. Осылайша, «Еуропалық Одақ институты» және «Еуропалық қауымдастық институты» ұғымдары синонимдер болып табылады. Еуропалық Одақ институттарына: Еуропалық Кеңес, Еуропалық Парламент, Еуропалық комиссия, Еуропалық Сот, Еуропалық санақ палатасы, Экономикалық және әлеуметтік комитет, Аймақтар комитеті, Еуропалық орталық банк, Еуропалық инвестициялық банк, Еуропалық одақ омбудсманы, Еуропол жатады.

Еуропалық Одақ құқы – [EU Law; European Union Law] – Еуропалық қауымдастық пен Еуропалық Одақ шеңберіндегі еуропалық ықпалдасудың дамуы негізінде пайда болған ерекше құқықтық феномен. Еуропалық одақ құқы халықаралық құқық пен мемлекетшілік құқықтың түйіскен жерінен пайда болған ерекше құқық тәртібі. Еуропалық одақ құқының автономдығы Еуропалық қауымдастықтар Сотының бірқатар шешімдерімен бекітілген. «Еуропалық Одақ құқы» ұғымы 1990-шы жылдардың басында Еуроодақтың пайда болуымен қатар қолданыла бастады.

ЕҚЫҰ-да адам құқықтарын қорғауды қамтамасыз ету.

1994 жылы Еуропадағы Қауіпсіздік пен Ынтымақтастық Ұйымының құрамына барлық Еуропа мемлекеттерімен қатар Құрама Штаттар мен Канада мемлекеттері де мүшелікке енді. ЕҚЫҰ 1975 жылы 33 Еуропа мемлекеттері, соның ішінде Кеңес Одағы, оған қоса Құрама Штаттар мен Канада тарапынан қол қойылған Хельсинки Қорытынды Актісінен (ХҚА) кейін құрылды. Ол кезде тек

Албания қосылуға қарсы болды. «Қырғи қабақ соғыс» аяталысымен ЕҚЫҰ құрамы 50 мемлекетке дейін өсті, оның ішінде Албания мен бұрынғы Кеңес Одағының республикалары да кірді. ХҚА адам құқығы мен қауіпсіздік қамы арасында өте маңызды байланыс орнатуға арналған келіссөз процесін жүргізуді хабарлады [4].

Еуропа Қауіпсіздік пен Ынтымақтастық Ұйымының адам құқығын дамыту және қорғау саласындағы маңызды ролін ЕҚЫҰ процесі алатын болып танылған, Халықаралық Қорытынды Актінің 4 «кәрзеңкесіндегі» тексеру процесімен ішінара байланыстырылып түсіндіріледі. Ол Қорытынды актінің ережелерін жүзеге асыру, олардың өзара қарым-қатынастарын тереңдету, қауіпсіздікті жақсарту, Еуропада ынтымақтастықты нығайту және келешекте шиеленісті бәсеңдету процесін дамыту жөнінде егжей-тегжейлі пікір алмасуға жету мақсатында мерзімді үкіметаралық конференцияға қатысушы-мемлекеттерді оған шақырудан тұрды. Осы тексеру конференциялары адам құқығын сақтау мен қорғау міндеттемелерін тексеру үшін форум құру және бұл құқықтар тізімін кеңейту механизімін жасау іспеттес қос мақсатта қолданылды. Бұл келіссөз процесінің болуы ХҚА-ға бірінен кейін бірі болатын конференцияларда оларды кеңейтуге, жаңадан түсініктеме беруге және қайта қарауға жол ашты. Бұл жиындар, әрине, бірсыпыра мемлекеттердің өз адамдарының құқығы міндеттемелерге сай бола алмауына жұртшылықтың назарын аударуға да бағытталды. Бұл конференцияларда жоғарыда аталған нормативті даму өзара түсіністік арқылы қабылданатын «қорытынды құжат» деп аталатынның тарапынан жүзеге асырылды. Бұл құжаттар жаңа ЕҚЫҰ-ның міндеттемелерін жариялау немесе қолда бардың көлемі мен мазмұнын кеңейту, өзгерту, немесе түсініктеме беру үшін қолданылды. Біздің қазіргі ЕҚЫҰ-ның адам құқығы міндеттемелерінің ұлғайып жатқан тұлғасын дүниеге әкелген, серпіліс және шығамашылық процесс. Олардың табиғатын және дамуын түсіну үшін, адам құқығы мәселесі көтерілген, ЕҚЫҰ-ның әрбір тексеру конференциясының қорытынды құжатын қарап шығудың маңызы зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 *Қазақстан Республикасының Конституциясы. 30 тамыз 1995 ж. // <http://online.zakon.kz/>*
- 2 *Сабитова Ш.А., Ордабаева А.Б. Право человека на неприкосновенность частной жизни. // Вестник КазНПУ имени Абая, серия «Международная жизнь и политика», №1(48), 2017.*
- 3 *Экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы Халықаралық Пакт, 1966 ж.*
- 4 *Азаматтық және саяси құқықтар туралы Халықаралық пакт, 1966 ж.*

УДК 341.2; 341.231.14
МРНТИ 10.87.27

A.A. Nurzhauova¹, S.N. Sabikenov²

*¹the 1st year master's student of International Law of the
Institute Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

²Scientific supervisor: d.l.s., professor, academician of the NAS RK

**ACHIEVEMENTS AND OBJECTIVES IN PROMOTION OF GENDER EQUALITY
AND EXPANSION OF OPPORTUNITIES FOR WOMEN IN KAZAKHSTAN**

Abstract

Kazakhstan has identified as a priority in foreign policy integration with the world community. In the Millennium Declaration of the United Nations (2000), which was signed by most of the world, the promotion of gender equality, empowerment of women identified as the main objectives of the development of humanity in the third millennium. Currently worldwide historically established domination of men over women is changing. In industrialized countries, and socially-oriented women have almost reached parity with men in matters of their rights and opportunities.

Keywords: gender equality, women's rights, women's issues, sustainable development

А.А. Нуржауова¹, С.Н. Сабикенов²

¹Абай атындағы Каз ҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының
халықаралық құқық кафедрасының 1-курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан

²Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі, профессор

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ТЕНДІКТІ АЛҒА ЖЫЛЖЫТУ ЖӘНЕ ӘЙЕЛДЕРДІҢ МҮМКІНДІКТЕРІН КЕҢЕЙТУДЕГІ ЖЕТІСТІКТЕР МЕН МАҚСАТТАР

Аңдатпа

Қазақстан әлемдік қоғамдастықпен сыртқы саяси интеграцияда маңыздылығын анықтады. Әлемнің көпшілігі қол қойған Біріккен Ұлттар Ұйымының Мыңжылдық декларациясында (2000 ж.) Гендерлік теңдікті алға жылжыту, үшінші мыңжылдықта адамзат дамуының негізгі мақсаттары ретінде анықталған әйелдердің құқықтары мен мүмкіндіктерін кеңейтуде. Қазіргі уақытта бүкіл әлемде тарихи қалыптасқан әйелдердің үстінен үстемдік жүргізу өзгеруде. Өнеркәсіптік дамыған және әлеуметтік бағдарланған елдерде әйелдер өз құқықтары мен мүмкіндіктері мәселелерінде ерлермен теңестігіне қол жеткізуде.

Түйін сөздер: гендірлік теңдік, әйел құқықтары, әйел мәселелері, тұрақты даму

Нуржауова А.А.¹, Сабикенов С.Н.²

¹магистрант 1 курса кафедры международного права
Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

²Научный руководитель: д.ю.н., профессор, академик НАН РК

ДОСТИЖЕНИЯ И ЦЕЛИ В ОБЛАСТИ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ГЕНДЕРНОГО РАВЕНСТВА И РАСШИРЕНИЯ ВОЗМОЖНОСТЕЙ ДЛЯ ЖЕНЩИН В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Казахстан определил своим приоритетом в области внешней политики интеграцию с мировым сообществом. В Декларации тысячелетия Организации Объединенных Наций (2000 г.), которую подписало большинство стран мира, поощрение равенства мужчин и женщин, расширение прав и возможностей женщин определены в качестве основных целей развития человечества в третьем тысячелетии.

В настоящее время во всем мире исторически сложившееся доминирование мужчин над женщинами претерпевает изменения. В промышленно развитых и социально ориентированных странах женщины практически достигли равенства с мужчинами в вопросах своих прав и возможностей.

Ключевые слова: гендерное равенство, права женщин, проблемы женщин, устойчивое развитие

“Gender equality is more than a goal in itself. It is a precondition for meeting the challenge of reducing poverty, promoting sustainable development and building good governance”.

Kofi Annan [Ghanaian diplomat]

Over the last three decades governments, and national and international organizations as well as feminist movement activists have been placing gender equality issues in the focus of human development programmer at a number of the UN sessions and follow-up conferences. These have been aimed at reviewing fulfillment of commitments, including the Fourth World Conference on Women in 1995 and the International Conference on Financing for Development in 2002, as well as the recent Conference at the Highest Level on the World Financial and Economic Crisis and Its Impact on Development. These commitments assumed obligations to implement measures for the promotion of gender equality and women’s empowerment in such areas as education, health care and employment, as well as in such important areas as infant and maternal mortality. As Sabitova Ainur states in her article, “Women’s rights around the world is an important indicator to understand global well-being. A major global women’s rights treaty was ratified by the majority of the world’s nations a

few decades ago. Despite many successes in empowering women, numerous issues still exist in all areas of life, ranging from the cultural, political to the economic. For example, women often work more than men, yet are paid less; gender discrimination affects girls and women throughout their lifetime; and women and girls are often the ones that suffer the most poverty. Many may think that women's rights are only an issue in countries where religion is law, such as many Muslim countries" [1].

Kazakhstan has identified integration into the world community as its foreign policy priority. Promotion of gender equality and women's empowerment are defined as the third human development goal under the Millennium Declaration, which has been signed by practically all the countries in the world [2].

Over the years of its independence, Kazakhstan has made progress in the protection of rights and legitimate interests of men and women. In 1998, Kazakhstan joined the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. Kazakhstan has joined over 60 international human rights treaties. In 2003, the Gender Policy Concept was adopted in the Republic of Kazakhstan, based on which the Gender Equality Strategy of the Republic of Kazakhstan for 2006-2016 was developed as initiated by the President on the fourth Congress of Women on 7 September 2004 and later approved by Presidential Decree No.1677 dated 29 November 2005. Gender priorities and monitoring indicators specified in the strategy were developed based on MDG indicators and the 'UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women' (CEDAW) and aligned with the national objectives. The RoK's Laws 'Prevention of Domestic Violence' №214-4 dated 4 December 2009 and 'State Guarantees for Equal Rights and Opportunities for Men and Women' №223-IV dated 8 December 2009 have been adopted [3].

In 1995, despite the challenging transition period in the country's life, the Head of State established the Council on Family Affairs and Demographic Policy under the President of the Republic of Kazakhstan. The purpose of the council was to support the family as an institution and to advance the rights of women and children. In 1998, it was reorganized into the National Commission on Family and Women's Affairs under the President of the Republic of Kazakhstan and acquired extended rights and authorities. In accordance with the Presidential Decree №56 dated 1 February 2006, 'The National Commission on Family and Gender Policy under the President of the RoK'; the Commission was established as an advisory authority under the President. In 2008, the Commission was renamed as the National Commission on Family and Demographic Policy under the President of the Republic of Kazakhstan. Similar arrangements were set up under the Akims of regions, cities and districts. At present, there is no such similar reputable family and women's institutional set-up in the CIS countries. The world community has praised this move highly [4].

The statistical yearbook 'Women and Men in Kazakhstan' has been published to reflect gender relations in the country. At the legislative level, the Commission on Family and Gender Policy was established under the Social Council of the Nur Otan National Democratic Party Group in the Mazhilis of the Parliament to protect the interests of the family, women and children.

However, despite of the achievements in gender policies there is still a lot to be done in Kazakhstan to achieve true gender equality in the country. Thus, for example, women in high-level positions are represented noticeably less than men. There were only two female ministers among 19 ministers as of the beginning of 2010 (the Ministry of Labour and Social Protection and Ministry of Economic Development and Trade). The proportion of women in the Mazhilis of the Parliament comprised 18 percent. Women are less in demand than men in the labour market. Due to various reasons, female employment is more represented in informal economy, particularly amongst the self-employed population. The level of crimes against women remains high [5].

References:

1 Dr. A.Sabitova. *Women's Rights issues in Kazakhstan in its compliance with the modern international law standards // Bulletin KazNPU named after Abai, A series of «International Affairs and Politics», №1(44), 2016. – P.22-26.*

2 *Millennium Development Goals in Kazakhstan*
(<http://kz.one.un.org/content/dam/kazakhstan/un/mdg/docs/Millennium%20Development%20Goals%20in%20Kazakhstan%202005.%20Overview.pdf>).

3 *Strategy for gender equality in the Republic of Kazakhstan for 2006-2016*
(www.akorda.kz/upload/nac_komissiya_po_delam_zhenshin/5.2%20СГР%20англ.pdf)

4 *The Economic and Financial Crises in CEE and CIS. Contribution to the Fifteen-year review of the Implementation of the Beijing Platform for Action arranged by the UN Economic Commission for Europe. UNIFEM. – New York, 2009.*

5 http://www.akorda.kz/www/wwww_akorda_kz.

УДК 341
МРНТИ 10.87

Гальских Д.¹, Сабитова Ш.А.²

¹студентка 3 курса специальности «Международное право» КазНПУ им. Абая

²Научный руководитель: д.ф.наук, ассоц. профессор КазНПУ им. Абая

ГЕНДЕРНОЕ НЕРАВЕНСТВО В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА

Аннотация

В данной статье рассматривается актуальная на сегодняшний день тема гендерного неравенства в современном обществе. В статье раскрывается понятие гендерного неравенства, а также приведён индекс гендерного неравенства, основанный на статистических данных Казахстана и зарубежных стран.

Ключевые слова: гендерное неравенство, женщины, Казахстан, Индекс гендерного неравенства, зарубежные страны

Д.Гальских¹, Ш.А. Сабитова²

¹Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
«Халықаралық құқық» мамандығының 3 курс студенті

²ф.ғ.д., халықаралық құқық кафедрасының қауымд. проф., Sabitova.Shinara@mail.ru

ҚАЗІРГІ ҚОҒАМ ДАМУЫ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ГЕНДЕРЛІК ТЕҢСІЗДІК

Аңдатпа

Мақалада қазіргі қоғам дамуындағы өзекті мәселелердің бірі гендерлік теңсіздік мәселесі қарастырылған. Мақалада гендерлік теңсіздік түсінігіне тоқталып, Қазақстан мен шет елдердің статистикалық мәліметтеріне сүйенген гендерлік теңсіздік индексі көрсетілген.

Түйін сөздер: гендерлік теңсіздік, әйелдер, Қазақстан, гендерлік теңсіздік индексі, шет елдер

D.Galsky¹, Sh.A. Sabitova²

¹3-year student of the specialty "International Law" KazNPU named after Abay

²Ph.D., assoc. Professor of the Department of International Law
KazNPU named after Abay, Sabitova.Shinara@mail.ru

GENDER INEQUALITY IN THE CONDITIONS OF DEVELOPMENT OF THE CONTEMPORARY SOCIETY

Abstract

In this article is examined theme of gender inequality in modern society. The concept of gender inequality opens up in the article, and also the index over of gender inequality, based on statistical data of Kazakhstan and foreign countries.

Keywords: Gender inequality, women, Kazakhstan, Index of gender inequality, foreign countries

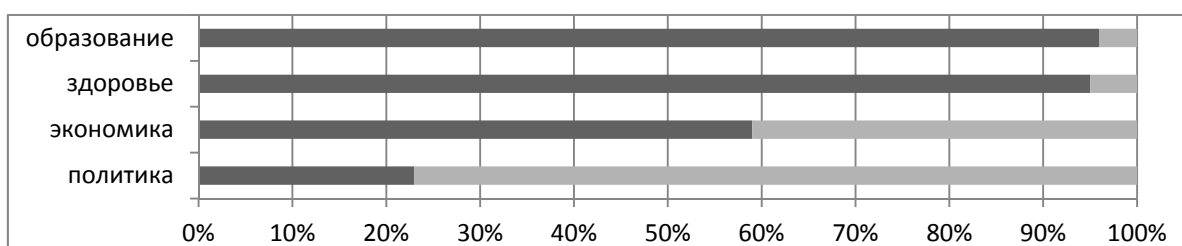
Гендерное неравенство – актуальная проблема человечества. Впервые термин гендерное неравенство возник в 1980 году, благодаря появлению понятия гендер, как основы феминистской концепции (Джейн Скотт). Гендерное неравенство можно определить как одну из характеристик общественного устройства, согласно которой дифференцированные социальные группы (женщины и мужчины) обладают устойчивыми различиями, которые возникли из-за неравных возможностей в

обществе [1]. За 25 летний период независимости Республики Казахстан гендерное неравенство продвинулось вперед, однако несовершенство в равноправии мужчин и женщин, особенно в стране с патриархальным уклоном, требуют не малых усилий в его совершенствовании [2].

Начиная с 2006 года был создан количественный измеритель равноправия полов – Индекс гендерного неравенства (*Gender Gap Index*), где аналитики ВЭФ оценивают значения этого Индекса для большинства стран мира. В конце 2016 года был опубликован очередной доклад. Индекс учитывает разрыв между мужчинами и женщинами в экономической, политической и других сферах, а также тенденции его изменения во времени.

По данным исследования 2016 года, ни одна страна не достигла полного равноправия между мужчинами и женщинами.

Таблица-1. Глобальные подиндексы гендерного неравенства в четырех сферах

Наибольший прогресс наблюдается в сфере здоровья и образования, где гендерный разрыв преодолен на 96 и 95%. Гендерный разрыв в экономической сфере остается значительным – 59%, а в политической сфере подиндекс не преодолел и половины – 23% (табл.1). В целом, сводный Индекс гендерного неравенства составил в 2016 году 68%.

На протяжении всего времени существования Индекса гендерного неравенства мировой рейтинг всё ещё возглавляют: Швеция (81,5%), Норвегия (84,2%), Финляндия (84,5%) и Исландия (87,4%), последняя страна занимает первую строчку восемь лет подряд. В 2016 году в первую пятерку стран попала также африканская Руанда, из-за наименьшего в мире различия между женщинами и мужчинами в политической сфере. В Руанде 64% мест в парламенте занято женщинами – это самый высокий в мире показатель. В данном рейтинге Казахстан (71,8%) занял 51-е место из 144 стран мира. Наибольшим гендерным разрывом среди постсоветских стран характеризуется Армения (102 место в мире). Помимо низких значений подиндексов в экономической и политической сферах, Армения занимает предпоследнее место в мире (на последнем месте – Китай) согласно значению подиндекса здоровья, главным образом из-за нарушенного (в пользу мальчиков) соотношения полов при рождении [3].

В целом, существование неравенства между мужчинами и женщинами свидетельствует о недостаточной разработанности международно-правовых норм, направленных на борьбу против неравенства между женщинами и мужчинами, и их невысокой эффективности. Во многих государствах международного сообщества реализация международно-правовых и национальных норм в данном аспекте оставляет желать лучшего. Ведь законодательно они закреплены в основных законах национального права, а на практике не реализуются [4].

За годы независимости Казахстан добился значительных успехов в формировании общества с равными правами и равными возможностями. Были приняты два гендерно-ориентированных закона: «О государственных гарантиях равных прав и равных возможностей мужчин и женщин», «О профилактике бытового насилия». Помимо этого, в 2006 году Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев выступил на Первом Евразийском саммите женщин и отметил, что «В нашей стране имеются все предпосылки развития гендерного общества» [5].

В условиях развития современного общества гендерное неравенство является одной из главных проблем. Доподлинно известно, что существует определенная связь между уровнем равноправия полов и экономическими показателями разных стран. И для того, чтобы оставаться конкурентоспособными, страны должны рассматривать гендерное равенство как неотъемлемую часть развития их человеческого капитала.

Список использованной литературы:

- 1 Кейзик А.С. Гендерное неравенство на современном этапе развития общества. *Международный научный журнал «Символ науки»* №7/2015. – [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL : <https://go.mail.ru/search> (дата обращения: 15.03.2018).
- 2 Акмолдина Г.И. Гендерное равенство. – [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <https://www.zakon.kz/4907400-gendernoe-ravenstvo.html> (дата обращения: 15.03.2018).
- 3 *World Economic Forum – Индекс гендерного неравенства.* – [Электрон. ресурс]. – 2018. – URL: <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2016/> (дата обращения: 16.03.2018).
- 4 Сабитова А.А. *Международно-правовые проблемы защиты прав женщин // Вестник КазНПУ, серия «Международная жизнь и политика», №2(45), 2016. – С.14-16.*
- 5 Назарбаев Н.А. *Приветствие Президента Республики Казахстан на I Евразийском саммите женщин. // Казахстанская правда. 2006, 23 февраль.*

УДК 341.2
МРНТИ10.87.27

Е.К. Илияс¹, С.Н. Сабикенов²

¹Абай атындағы Каз ҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының 1-курс магистранты,
Алматы қ., Қазақстан Республикасы

²Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі, профессор

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ШЕТЕЛ АЗАМАТТАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІН ПАЙДАЛАНУДЫ РЕТТЕУДІҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қазіргі уақытта жаңадан пайда болған ішкі саяси және сыртқы саяси мәселелер экономикалық, демографиялық және әлеуметтік мәселелермен қатар бүкіл қазақстандық еңбек нарығына үлкен әсерін тигізуде. Сонымен бірге қазақстан нарығы ішкі және сыртқа саясатқа тікелей әсер етуімен қатар, экономика, демография және әлеуметтік үрдістерге де елеулі түрде ықпал етуде.

Ал бүгінгі таңда еңбек миграциясының мәселелеріне жете мұқият назар аударылмауда. Жалпыға танылған халықаралық құқық пен халықаралық шарттардың нормалары мен қағидалары Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінің құрамдас бөлігі болып табылады. Қазақстан заңнамасы қазақстандық азаматтармен тең дәрежеде шетел азаматтарының құқықтар мен міндеттерге ие болатындығына, пайдаланатындығына және ҚР еңбек заңнамасының жалпы талаптары оларға бірдей таралатындығына негізделген еңбек қатынастары аясындағы ұлттық режим қағидасын қолданудан туындап отыр. Мақалада шетел азаматтарының Қазақстан аумағындағы еңбегін пайдалануды құқықтық реттеудің өзекті мәселелері қарастырылған.

Түйін сөздер: үрдісті заңнамалық реттеу, шетел азаматтары, еңбек нарығын қалыптастыру, иммигрант, Еңбек заңнамасы

Илияс Е.К.¹, Сабикенов С.Н.²

¹магистрант 1 курса Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Республика Казахстан

²Научный руководитель: д.ю.н., профессор, академик НАН РК

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТРУДА ИНОСТРАННЫХ ГРАЖДАН В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В настоящее время вновь возникшие внутриполитические и внешнеполитические проблемы наряду с экономическими, демографическими и социальными проблемами оказывают огромное влияние на весь рынок казахстанского труда. В то же время казахстанский рынок существенным

образом оказывает непосредственное воздействие как на внешнюю и внутреннюю политику, так и на экономику, демографические и социальные процессы.

В сегодняшний день на проблемы трудовой миграции не обращаются тщательного внимания. Общеизвестные принципы и нормы международного права и международных договоров являются составной частью правовой системы Республики Казахстан. По законодательству Казахстана иностранные граждане в равной степени имеют права и обязанности с гражданами Казахстана, на них распространяются национальный режим и общие требования трудового законодательства РК в рамках трудовых отношений, основанных на равноправии. В статье рассмотрены актуальные проблемы правового регулирования использования труда иностранных граждан на территории Казахстана.

Ключевые слова: тенденции законодательного регулирования, иностранных граждан, формирование рынка труда, иммигрант, трудовое законодательство

Ye.K. Ilyas¹, S.N. Sabikenov²

*¹Student of 1 course of the master's degree of the Institute
of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan*

²Scientific supervisor: d.l.s., professor, academician of the NAS RK

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF USE OF WORK OF FOREIGN CITIZENS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

Now again arisen internal political and foreign policy problems along with economic, demographic and social problems exert huge impact on all market of the Kazakhstan work. At the same time the Kazakhstan market essentially makes direct impact both on foreign and domestic policy, and on economy, demographic and social processes.

In today on problems of labor migration don't address careful attention. The conventional principles and rules of international law and international treaties are a component of legal system of the Republic of Kazakhstan. By the legislation of Kazakhstan foreign citizens equally have the rights and duties with citizens of Kazakhstan, the national treatment and the general requirements of the labor legislation of RK within the labor relations based on equality extend to them. This article describes the current legal problems employment of foreign citizens of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: tendencies of legislative regulation, foreign citizens, labor market formation, an immigrant, labor legislation

Қазіргі уақытта жаңадан пайда болған ішкі саяси және сыртқы саяси мәселелер экономикалық, демографиялық және әлеуметтік мәселелермен қатар бүкіл қазақстандық еңбек нарығына үлкен әсерін тигізуде. Сонымен бірге қазақстан нарығы ішкі және сыртқа саясатқа тікелей әсер етуімен қатар, экономика, демография және әлеуметтік үрдістерге де елеулі түрде ықпал етуде.

Осылайша қазақстандық еңбек нарығының мәселелерін, қалыптасқан ауыр дағдарыстан елдің шығуы мен әрі қарай әлеуметтік және экономикалық қарқынды дамуының негізі ретінде қарастыру қажет. Қазақстандық еңбек нарығы үшін үлкен мәселені соңғы уақыттарда бақыланып отырған заңсыз иммигранттардың толқыны құрап отыр. Заңсыз иммиграция ресми нарықты қыса отырып, жасырын еңбек нарығын айтарлықтай кеңейтуде. Бұл құбылыстың себебі Қазақстанның шетел мемлекеттерімен қарым-қатынастарының толыққанды реттелмеуінде, мемлекеттік айқын және тиімді миграциялық саясатының дұрыс орындалмай қалып жатуында және бұрын тәжірибеде бетпе-бет келіп көрмеген жаңа миграциялық жаңашылдықтардың пайда болуында жатыр.

Ал бүгінгі таңда еңбек миграциясының мәселелеріне жете мұқият назар аударылмауда. Академик С.Н. Сабикенов атап өткендей, «Өзіндік саяси-құқықтық дәстүрлерді есепке ала отырып адам құқықтары идеясы мен оның дамуын қабылдау ұлттық-құқықтық жүйе мен тиісінше құқықтық идеологиялардың жемісі болып табылады, бірақ сонымен қатар бұл жеке-дара жүйе ретіндегі халықаралық құқықтың да жетістігі» [1]. Жалпыға танылған халықаралық құқық пен халықаралық шарттардың нормалары мен қағидалары Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесінің құрамдас

бөлігі болып табылады. Қазақстан заңнамасы қазақстандық азаматтармен тең дәрежеде шетел азаматтарының құқықтар мен міндеттерге ие болатындығына, пайдаланатындығына және ҚР еңбек заңнамасының жалпы талаптары оларға бірдей таралатындығына негізделген еңбек қатынастары аясындағы ұлттық режим қағидасын қолданудан туындап отыр.

1995 жылы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған ҚР Конституциясының 12-бабында атап өтілгеніндей заңдарда және халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар Республикада азаматтар үшін белгіленген құқықтар мен бостандықтарды пайдаланады, сондай-ақ міндеттер атқарады [2]. Шетелдіктердің еңбек қатынастарының құқықтық жағын регламенттейтін негізгі құқықтық акті болып ҚР Еңбек Кодексі табылады. Оған сәйкес ҚР аумағында тұрып жатқан шетелдік тұлғалар мен азаматтығы жоқ тұлғаларға қатысты осы Кодексте белгіленген ерекшеліктерімен бірге, басқа да қазақстандық және халықаралық құқықтық актілердің ережелері қолданылады [3]. Сондықтан еңбек міндеттемелері аясындағы құқықтық қатынастар Еңбек Кодексіне қосымша «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 19 маусымдағы №2337 Заңымен, сондай-ақ азаматтардың белгілі бір санаттарына қатысты ҚР-сы шетел мемлекеттерімен жасасатын халықаралық шарттар мен келісімдермен реттеледі. «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» ҚР Заңының 6-бабы шетел азаматының еңбек қызметінің түсінігін қамтиды [4]. Қазақстан Республикасында тұрақты тұратын шетелдіктер еңбек қатынастарында Қазақстан Республикасының азаматтарымен бірдей құқықтарды пайдаланады және сол сияқты міндеткерлікте болады. Шетелдіктер жекелеген қызмет орындарына тағайындала алмайды немесе еңбек қызметінің белгілі бір түрімен ҚР азаматтары сияқты ортақ негізде ғана айналыса алады. Бұл ретте ҚР аумағында тұрып жатқан шетел азаматтарының құқықтық жағдайы мен құқық қабілеттілігі көлемінің азайтылуында маңызды рөл атқаратын ерекшеліктер бар. ҚР Еңбек Кодексінің 26-бабында атап көрсетілгеніндей шетел азаматы жұмысқа тұруға тек шетелдік жұмыс күшін тартуға тиісті рұқсаты болған жағдайда, ал жұмыс беруші мұндай жұмыскерлерді жұмысқа алу үшін тиісті мекеменің рұқсаты болған кезде ғана қабылдай алатындығы көрсетілген.

Шетел азаматтарын жынысына, жасына, түсіне, ұлтына, тілі мен дініне байланысты кемсітушілікке жол берілмейді. Басқа елдің заңнамасымен еңбек қызметіне қойылған шектеу Қазақстан заңнамасы бойынша танылмайды. Одан бөлек, шетелдік азаматтардың әлеуметтік қамсыздандырылуға, демалуға құқығы бар, оларға сонымен қатар әйелдер мен жасөспірімдердің еңбек өтіліне қатысты айрықша ережелер мен еңбек қорғау құқықтары таралады.

ҚР аумағында уақытша тұрып жатқан азаматтар еңбек қызметін өтеуді оларға уақытша тұруға рұқсат етілген аумақта ғана жүзеге асыра алады. ҚР Үкіметі аймақтық экономикалық байланыстарды ескере отырып «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» ҚР Заңына сәйкес басқа аумақта да жұмыс істеуге рұқсат беруі мүмкін [4].

«Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 ақпандағы N 30 Заңына сәйкес кез келген жұмыскер өндірістегі жазатайым оқиғалардан міндетті әлеуметтік сақтандырылуға тиіс [5]. Әрі бұл заң шетелдіктердің немесе азаматтығы жоқ тұлғалардың ҚР-дағы құқықтық жағдайына байланысты шектеулерді қамтымайды.

Одан бөлек, шетел азаматтарына ҚР Еңбек Кодексінің 91-бабында көзделген еңбек шартында бекітілетін апталық жұмыс уақытының 40-сағаттан аспауы тиіс екендігі туралы ережесі де қолданылады. Шетелдік жеке және заңды тұлғалардың Қазақстанда заңды тұлғаларды құруын реттейтін «Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 17 сәуірдегі №2198 Заңы да шетелдіктермен еңбек қатынастарында еңбек заңнамасының талаптарына жүгінеді [6]. Миграциялық мәселелерді реттеудегі маңызды рөлді Қазақстан азаматтығын беру мен азаматтықты алу рәсімін оңайлатқан «Қазақстан Республикасының азаматтығы» туралы 1991 жылғы 20 желтоқсандағы Заңы алып отыр [7].

Елеулі аспектілердің бірі болып шетелдік жұмыскерлерге ҚР аумағына келіп ықтиярхатты алу күнінен бастап бес жыл бойы Қазақстан аумағында тұрақты тұру шарты сақталған жағдайда азаматтықты алу құқығы ұсынылатындығында жатыр (бұл ретте жыл сайын үш айлық мерзімде шетелге шығуына жол беріледі).

Мемлекеттік және экономикалық қауіпсіздік тұрғысынан Заң шығарушы белгілі бір қызметпен айналысу мен арнайы лауазымдар үшін шектеулер қарастырған. Одан бөлек аймақтық шектеуде көзделген. «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» ҚР Заңының 16-бабына сәйкес шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ тұлғалар тиісті рұқсат берілген аумақ шегінде ғана жүріп тұруға құқылы [4].

Жалпы алғанда осы Заңның қабылдануы Қазақстанға еңбек мигранттарын реттеуде оңтайлы туындады. Алайда, оның оңтайлы тұстарынан бөлек жағымсыз жақтарында атаған жөн, ең алдымен Осы заңның шетел азаматтарының құқықтық жағдайының негіздерін тұжырымдау тәсілін жатқызуға болады. Онда шетелдіктердің құқықтық жағдайы емес, олардың құқықтық шектері анықталған.

«Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі №477-IV Заңы Қазақстанға білікті жұмыс тарту міндетін шешу күшін сапалы көші-қон бақылауын құрудағы алғашқы элементтердің бірі болды [8]. Ол бойынша біздің елімізге аса қажетті мамандардың ағымына әкімшілік кедергілерді алып тастауға мүмкіндік туындады. Соның арқасында Қазақстанға келген шетел азаматтары мен азаматтығы жоқ тұлғалардың тұруы жайындағы расталған ақпараттарды мемлекеттік билік органдарының алуына жол ашылды. Нәтижесі көрсеткеніндей көші-қон және демографиялық жағдайдың дүзелуі үшін жаңа мүмкіндіктер пайда болды.

Осы заң күшіне енген уақыттан бастап Қазақстанға келген шетелдіктер мен азаматтығы жоқ тұлғалардың ресми тіркелім үлесі арта түсті. Бұл тіркеу рәсімінің оңайлатылуымен байланысты. Сонымен қатар көші-қон есебінің жаңа ережелерінің енуімен шетелдік қонақ үшін барлық жауапкершілік қабылдап алушы тарапқа жүктелді. Бұл ережелерге сай тіркеу үшін құжаттарды жеке-дара ПО-ның бөлімшелеріне беруге болады.

Сонымен біртегізде заңсыз мигранттарды тартқаны үшін жұмыс берушілер үшін айыппұлдар көбейтілген. Қазақстандағы заңсыз көші-қон мәселесі арқылы заңды көші-қон алаңының қазақстандық заңнамамен жасанды тартылтылғанын да айта кетуіміз қажет. Қазақстан аумағында жүрген мигрантқа заңнамамен көзделген ерекше жағдайлардан басқа елдің еңбек құқығы нормаларының тұтас көлемі таралуы керек.

Құқық қорғау органдарымен тәжірибеде жасалып жүрген фактілік басқа тәсілі (соңғы жылдардағы бақылау-тексеру іс-шараларының күшейтілуі) еңбек мигранттарының құқықтары мен бостандықтарының шектеліп жатқандығын білдіреді. Бұл жағдайлардың құқықтық алаңнан шығудың алғышарты болып табылатындығы айқын, сол арқылы заңсыз көші-қон легін қалыптастыруда. Заңсыз көші-қонмен күрестегі бағыт заңсыз мигранттарға емес, көші-қон және еңбек заңнамасын бұзып жүрген олардың жұмыс берушілеріне ауыстырылуы керек. Көші-қон тартымдылығын арттыру үшін Қазақстанға көші-қон заңнамасын әрі қарайда ырықтандыру керек. Реттелмеген көші-қонның алдын алу үшін ажырамас шарт ретінде үйлескен шекаралық инфраструктураның болуы, шекаралық бақылау, шекарадан өтудің үйлескен рәсімі табылады.

Соңғы кездердегі Украинадағы экономикалық және саяси жағдайларды негізге ала отырып, саяси баспана берілген тұлғалар мен босқындардың еңбек құқықтарына айрықша көңіл бөлінуде [9]. Мұндай тұлғалардың құқықтық қатынастары Қазақстан аумағында тұрақты түрде өмір сүріп жатқан шетелдіктермен теңестірілген. Оларға кейбір мамандықтар мен лауазымдар үшін шетелдік тұлғаларға қойылатын заңнамамен көзделген айрықша шектеулерден басқа ҚР азаматтарына ұсынылатын құқықтар беріледі. Мұндай санаттағы тұлғаларды жұмысқа қабылдаушы жұмыс беруші үшін арнайы рұқсаттың болуы талап етілмейді. Мемлекеттік органдар босқындарға жұмысқа орналасулары үшін көмек беруге, кәсіби даярлауға әрекеттестік көрсетуге міндетті. Жұмыс берушілерге қосымша жеңілдіктер ұсынылады. Қазақстанға еңбек күштерін экспорттаушы елдердің географиясы өзіне 50-ге жуық мемлекеттерді кіргізеді, бұл басқа елдердің Қазақстанның еңбек капиталы мен нарығына қызығушылықтарын көрсетіп отыр, алайда иммиграцияның айтарлықтай сандық көрсеткіштерін тек бірнеше мемлекеттер құрайды. Ол Қытай, Түркия және Үндістан. Қытай мен Үндістаннан құрылыс, өнеркәсіп, мұнай және тауар айналымы салаларына еңбек күштері ағылса, Түркиядан ағартушылық, білім және медицина салаларының мамандары жұмысқа тартылуда. Сонымен қатар Қазақстанға ағылатын еңбек миграциясының салалық бағыттылығы да бірдей емес. Шетелдік жұмыскерлер негізінен жергілікті кадрлардың жеткілікті мөлшері жоқ материалдық өндіріс салаларында, көп еңбекті қажет ететін кәсіпорындарға арналған ауыр еңбек жағдайларында, ауыр климат талаптарында жұмыс істейді. Мұнда кадрларға деген қажеттілік тіпті жұмыссыздық жағдайларында да орнықты және Қазақстанға ағылатын жаппай миграция үшін көпшілік келешегі бар.

Осылайша, Қазақстанның еңбек нарығына иммиграциялық қысым жұмсартылған, өйткені қысымның өсу қарқыны жұмыссыздық өсімінен төмен. Бұл қысым өмір сүруге қолайсыз аймақтарда одан да төмен. Тиісінше, шетелдік жұмыс күшінің қысымы Қазақстан Республикасының еңбек нарығындағы шиеленіске тікелей ықпалын тигізіп отырған жоқ. Көші-қон тартымдылығын арттыру үшін Қазақстанға көші-қон заңнамасын әрі қарайда ырықтандыру керек. Реттелмеген көші-қонның алдын алу үшін ажырамас шарт ретінде үйлескен шекаралық инфраструктураның болуы, шекаралық бақылау, шекарадан өтудің үйлескен рәсімі танылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Сабикенов С.Н. – Вестник КазНПУ. Серия «Международная жизнь и политика». – 2017. – №2. – С.19.
- 2 Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз // <http://online.zakon.kz>. (2017.10.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
- 3 Қазақстан Республикасының Еңбек Кодексі Қазақстан Республикасының Кодексі 2015 жылғы 23 қарашадағы №414-V ҚРЗ // <http://online.zakon.kz>. (2017.30.11. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
- 4 «Шетелдіктердің құқықтық жағдайы туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 19 маусымдағы №2337 Заңы // <http://online.zakon.kz>. (2018.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
- 5 «Қызметкер еңбек (қызметтік) міндеттерін атқарған кезде оны жазатайым оқиғалардан міндетті сақтандыру туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 ақпандағы №30 Заңы // <http://online.zakon.kz>. (2018.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
- 6 «Заңды тұлғаларды мемлекеттік тіркеу және филиалдар мен өкілдіктерді есептік тіркеу туралы» Қазақстан Республикасының 1995 жылғы 17 сәуірдегі №2198 Заңы // <http://online.zakon.kz>. (2018.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
- 7 Қазақстан Республикасының азаматтығы туралы Қазақстан Республикасының 1991 жылғы 20 желтоқсандағы №1017-XII Заңы // <http://online.zakon.kz>. (2017.11.07. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
- 8 «Халықтың көші-қоны туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 22 шілдедегі №477-IV Заңы // <http://online.zakon.kz>. (2018.01.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен).
- 9 Бекяшев Д.К. *Международно-правовое регулирование вынужденной и трудовой миграции: монография / под редакци Д.К. Бекяшев, Д.В. Иванов.* – М.: Проспект, 2013. – 392 с.

УДК 32
МРНТИ 11.01

К.С. Нұрғалым¹, С.М. Абрешева²

¹саяси ғылымдардың кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Сорбонна-Қазақстан Институты, Халықаралық құқық кафедрасының доценті, kadyr_n@mail.ru

²Абай атындағы Каз ҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының аға оқытушысы, Алматы қ., Қазақстан

«АЛАШ» ҚАЙРАТКЕРЛЕРІНІҢ САЯСИ ОЙ-ПІКІРЛЕРІНІҢ ҚОҒАМ ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ

Аңдатпа

Мақалада Ресейдің отарлау саясаты сияқты күрделі де ауыр жағдайдағы саяси тарих сахнасына дәстүрлі тәлім-тәрбие алған бір топ зиялы азаматтардың қоғам дамуындағы ой пікірлері қарастырылады. «Қазақстан», «Қазақ» газеттері «Айқап» журналы арқылы қазақ зиялылары патша үкіметінің отаршылдық саясатын әшкереледі, халықты оқу-білімге, мәдениетке, қол-өнерге, отырықшылыққа шақырды, әйелдер теңдігін насихаттады, отырықшылыққа шақырды. Халықты бір ту астына біріктіруді өздерінің патриоттық борышы ретінде танытты.

Түйін сөздер: Алаш қозғалысы, мәдениет, саясат

Нургалым К.С.¹, Абрешева С.М.²

*¹к.полит.н., доцент кафедры международного права Института
«Сорбонна-Казахстан», КазНПУ им. Абая, kadyr_n@mail.ru*

*²старший преподаватель Института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

РОЛЬ ПОЛИТИЧЕСКИХ МЫСЛЕЙ АЛАШОРДИНЦЕВ В РАЗВИТИИ ОБЩЕСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются взгляды казахской интеллигенции на различные проблемы истории колониальной политики. В условиях колониального положения газеты «Казахстан», «Казах» имели свой авторитет среди читателей. Следует отметить, что первый казахский общественно-политический журнал «Айкап» выступал как союзник и полемист вышеуказанных газет. Благодаря такой прессе была открыта новая страница в истории казахской интеллигенции, где пропагандировали казахскую культуру, образование, равенство женщин.

Ключевые слова: движение Алаш, культура, политика

K.S. Nurgalym¹, S.M. Abresheva²

*¹associate professor of International Law, Abay KazNPU,
candidate of political sciences, kadyr_n@mail.ru*

*²senior teacher, Institute of Sorbonne-Kazakhstan at KazNPU named after Abay,
Almaty, Kazakhstan*

REVIEWS OF POLITICAL THOUGHT IN THE DEVELOPMENT OF SOCIETY THE ROLE OF THE FIGURES OF "ALASH"

Abstract

The article deals with the views of Kazakh intellectuals on various problems of the history of colonial policy. In terms of the colonial condition newspaper "Kazakhstan", kazakh people had a kind of allies and at the same time polemicist in the face of the first Kazakh political magazine "Aikap" having opened a new page in the history of the kazakh intelligency which promoted the equality of women.

Keywords: Alach of motion, culture, political

Еуропалық білім ордаларынан сусындаған қазақ зиялылары барлық мүмкіндікті пайдалана отырып, дінді, саясат пен ағартушылыққа бастайтын ең өзекті, көкейкесті мәселе деп анықтаған. Әдебиетте «жадидизм» деп аталған бұл ағым туралы академик С.З. Зиманов пен Қ.З. Ыдырысов былай деп жазады: «Джадидизм, возникший в конце XIX век, носил буржуазно-реформаторский характер.., главными задачами джадидов были органические влияния ортодоксальный мусульманской религии на советскую жизнь, реформа школьного образования, широкая пропаганда и стремление приобщить мусульманские народы к европейской культуре. В истории джадидизма прослеживается два этапа: просветительский, объединительный и политико-реформаторский. Под влиянием революции 1906-1907 гг. произошло размежевание среди его сторонников. Стали выделяться прогрессивные представители национальной интеллигенции. Свою просветительскую деятельность они связывали с отношением к политической системе» [1].

Әлеуметтік-саяси белсенділіктің күшеюіне әсер еткен тағы бір жайт – капитализмнің дамуымен жұмысшы қозғалысының жандануы еді. Ресей патшалығының отары ретіндегі Қазақстанда негізінен өнеркәсіптің екі саласы, яғни тау-кен өндірісі мен кен-зауыт өнеркәсібі сондай-ақ, ауыл шаруашылығы, оның ішінде мал өнімдерін ұқсату жөніндегі өнеркәсіп жатқызылды. Әсіресе, тау-кен өнеркәсібі түсті металдар мен темірдің бай кен орындарын пайдаланып жатқан Алтай мен Орталық Қазақстанда өркендеді. Бірақ 20 ғасыр басында мыс, алтын, темір және басқа қазба байлықтарын

шығаратын еліміздің тау-кен кәсіпорындары, негізінен, шетелдік акционерлік қоғамдардың қолына көшті. Мысалы, 1904 жылы Лондонда пайда болған Спасск мыс кендерінің ағылшын-француз акционерлік қоғамы Спасск-Успенск мыс кені мен заводын, Саран-Қарағанды тас көмір кенін және рудниктерін түгелдей сатып алып, пайдаланды.

Осындай себептерге байланысты, Қазақстанның кен өнеркәсібі бұл кезеңде жергілікті капитал негізінде өсіп шыққан жоқ. Оны сырттан келген Ресей және шетел капиталы жасады. Оның өнімі түгелдей дерлік өлкеден тыс жерлерге әкетілді, ал пайда өткен ғасырдың басынан бастап шетелге кетіп жатты. Осының бәрі – кен өнеркәсібінің Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық өсуіне ықпалын күрт кемуі саяси әлеуметтік мәселелерді күрделендірді.

Соған қарамастан, әлеуметтік тұрғыдан өлкенің өнеркәсіп жұмысшыларының жағдайы Ресейдің өнеркәсібі дамыған аудандарымен салыстырғанда әлдеқайда ауыр еді. Оған кәсіпорын қожайындарының өктемдігімен белгіленген жұмыс күнінің ұзақтығы себеп болды. Мысалы, Ембінің мұнай кәсіпорындарында 12 сағатқа дейін, алтын өндірілетін кен орындарда 10-12 сағат, тұз өндірілетін кәсіпшіліктерде 14-16 сағатқа дейін созылды. Міне, осындай әлеуметтік теңсіздіктердің басымдылығын көрген және кәсіп иелерінің өздеріне алалаушылық жасап, құқықтарынан айыру шараларын басынан өткізген қазақ жұмысшылары ерекше ауыр жағдайда болды. Осының бәрі күрделеніп келіп, қазақ жұмысшыларын өздерінің әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси жағдайларын жақсарту мақсатындағы, саяси күреске дайындала бастағаны байқалады.

Омбы қаласында кейінгі кезде баспаханалар тоналғандығы айтылады, дворян А.Иванованың Сібір баспаханасы тоналғаны жөнінде полиция өкілінің мәлімдемесі де ұрланған заттар мен үн парақтар шығаруға болатыны айтылған [2]. Патша үкіметіне қарсы саяси іс-әрекетіне байланысты Семейдің түрмесінде – 100 адам, Павлодар түрмесінде – 50 адам отырғандығын, олардың санының көбеюіне байланысты, түрме қызметкерлерінің ақшасын көбейтуді сұрап, түрме бастығы Дала гене-рал-губернаторына өтініш білдірген [3]. Омбы түрмесінде де саяси күдікпен қамалған адамдардың саны артқан, ісі қаралып жатқан адамдар – 190, жер аударылып келгендер – 55, саяси тұтқындар – 5, аз уақытқа қамалғандар – 72 [4].

Ресейдегі төңкерістік қозғалыстарға қатысқандары үшін саяси жер аударылғандар, Польшадағы азаттық қозғалысының өкілдері, халықшылдар мен социал-демократтар Сібірге, Қазақстанның солтүстік-шығыс өңірлеріне сотталып келді. Қазақстанға келгендер арасында А.Леонтьев, Б.Гуревич, А.А. Богомолец, И.А. Рафаилов жоғары білімді, халықшыл-демократтар бар болатын. «Халықтар түрмесі» атанған қазақ жерінде қимылы полиция тарапынан жіті бақыланғанымен олар саяси-қоғамдық жұмыстарын тоқтатпай, жер аударылған Семей, Ақмола, Верный қалаларында, Орынборда астыртын ұйымдар құрды. Олар жергілікті халықтың тарихын, әдет-ғұрпын зерттеп, ағартушылық қызметпен айналысты. Демократиялық бағыттағы үгіт-насихат жүргізіп, саяси сананың дамуына қоғамды модернизациялауға үлестерін қосты.

Жалпы Қазақстан еңбекшілерінің саяси оянуына, өлкедегі отаршылдық езгіге, әлеуметтік теңсіздік пен қанаудың басқа да түрлеріне қарсы ұлт-азаттық, жұмысшылар мен шаруалардың бостандығы жолындағы қозғалыстардың ерекше серпін алуына, әрине, патшалық Ресейдегі 1905-07 жылдарда өткен тұңғыш буржуазиялық-демократиялық революцияның ықпалы зор болды. Біріншіден, өлкенің экономикалық және саяси дамуы дәрежесінің салдарынан жұмысшы қозғалысы өрістеді. Екіншіден, оған өнеркәсіп пен қала жұмысшылары қатысты. Үшіншіден, аграрлық қозғалыстар, негізінен, қазақ ауылдарының, қоныс аударған деревнялардың, еңбеккерлер топтарының іс-әрекеттерінен көрінді. Төртіншіден, ұлт зиялылары қоғамдық-саяси жұмысқа белсене араласып, ұлт-азаттық қозғалысты жаңа сатыға көтерді.

Ресей империясындағы 1905 жылғы қалыптасқан саяси ахуал қазақ халқының азаттық қозғалысының жаңа сатыға көтерілу кезеңін бастап берді. 1905 ж. саяси оқиғалар туралы алғашқы хабарлар қазақ даласына жетісімен, Ә.Бөкейханов атап көрсеткендей, "бүкіл дала саясат аясына тартылып, азаттық үшін қозғалыс тасқыны құрсауына енді". Сол кезеңдегі әкімшілік орындарына түскен мәліметтердің бірінде: "Патша үкімдерінің жариялануынан бері қарай қырғыз жұрты мерзімді басылымдарға қызығушылықпен зер сала бастады. Сауаты барларының көпшілігі – астаналық газеттерді жаздырып алуда. Қырғыздар арасында бұрын-соңды болмаған құбылыстар байқалуда" – делінген. Қазақ даласында байқалған мұндай құбылыстардың бірі – өлкенің барлық елді-мекендерінде қазақтардың үлкенді-кішілі жиылыстарының өткізіле бастауы еді. Мұндай жиылыстарда қазақ жұртының көкейтесті мұқтаждықтары талқыланып, ол жөнінде орталық үкімет орындарына тапсыруға петициялар әзірленді. Осылайша, қазақ даласындағы саяси күрес патшаға, орталық билікке

петиция жазып тапсыру түрінде көрініс ала бастады. Қазақтардың орталық билік орындарына тапсырған петицияларында жерді тартып алуға, салықтың ауырлығына, төменгі басқару органдары мен патша чиновниктерінің тарапынан озбырлық, қиянат, қоқан-лоққы жасалуына наразылық білдірілді. Сонымен бірге өздерінің діни істерін Орынбор муфтилігіне қарату, қазақ арасында оқу-ағарту ісін ретке келтіру және өлкеге земство енгізу сұралды.

Ресейдің мұндай отаршылдық саясатына шыдамаған өткен ғасырдың басындағы қазақ зиялылары оған қарсы күреске шықты. «Көзінді аш, Оян қазақ, көтер басты, өткізбей қараңғыда бекер жасты» елім, жерім деп арыстандай айбаттанып үн қатқан, «Қинамайды абақтыға жапқаны, қиын емес дарға асқаны, атқаны, маған ауыр осылардың бәрінен, өз ауылымның иттері үріп, қапқаны» – деп, елі үшін еңіреп өткен Алаш зиялылары Бұқар жырау мен Ақтамбердіден, Дулат пен Шортанбайдан, Махамбет пен Абайдан нәр алды.

1907 жылы наурыздың 27-де Петербургте Шаһмардан Қосшығұлов пен Абдрашид Ибрагимовтардың басшылығымен қазақша тұңғыш бейресми «Серке» газетінің бірінші және соңғы саны шықты. Онда М.Дулатовтың «Жастарға» деген өлеңі мен «Біздің мақсатымыз» – деген мақаласы жарияланды.

Кейінірек бұл кезеңде «Қазақстан», «Қазақ» газеттері «Айқап» журналы және т.б. басылымдар дүниеге келді. Солар арқылы қазақ зиялылары патша үкіметінің отаршылдық саясатын әшкереледі, халықты оқу-білімге, мәдениетке, қолөнерге, отырықшылыққа шақырды, әйелдер теңдігін насихаттады. Мысалы, «Қазақ» газетінің бірінші санында редактор А.Байтұрсыновтың бағдарламалық мақаласында бұл газеттің мақсаты – бұқара халықтың мүддесін қорғау, қазақтар арасында ғылым мен мәдениеттің тарауына ықпал жасау, басқа халықтардың өмірі мен жетістіктері жөнінде хабардар ету. Бұл үшін үкіметтің шығарған заң, жарлықтары және басқа нұсқау құжаттарын халыққа түсіндіру. Мемлекеттік дума мен Мемлекеттік кеңес жұмысы туралы мағұлматтар беру өзімізде және шетелдерде болып жатқан жаңалықтармен таныстыру; қазақтардың өткені мен болашағын баяндау; сауда, күнделікті жұмыс, тұрмыс, егін шаруашылығы мен мал шарушылығы жөнінде кеңестер беру; мектеп пен медреселердің ісіне бағыт-бағдар беріп, ағартушылық, өнердің, тіл және әдебиеттің дамуына көмек жасау, денсаулық және мал дәрігерлік істерді насихаттау керек деп білген. Бұдан біз «Қазақ» газетінің жалпы халықтық саяси мүдделерді қозғағанын айқын байқаймыз.

Осыған орай кейбір ғалымдардың айтуы бойынша бірқатар шешілетін мәселелердің тәртібі: демократияландыру – халықтың әлеуметтік қолдаушысы, әсіресе, кедейшілікке ұшыраған халықтың қолдаушысы – экономикалық реформа болғанда, анағұрлым ұтымды стратегия болып есептеледі. Өздерінің экономикалық жағдайларына қанағаттанбайтын халықтың негізгі тобы кез келген саяси режимге қарсы өздерінің әртүрлі қоқан-лоққы әрекеттері арқылы оларға қолдау көрсетпейді [5].

Осындай күрделі де ауыр жағдайда саяси тарих сахнасына дәстүрлі тәлім-тәрбие алған бір топ зиялы азаматтар шықты. Ол аз ғана топтың басында Әлихан Бөкейхан бастаған Ахмет Байтұрсынов, Міржақып Дулатов, Мағжан Жұмабаев, Жақып Ақбаев, Халел Досмұхамедов сынды зиялылар тұрды.

Отаршыл өкімет орындары саяси аренаға қазақ халқының алдыңғы қатарлы өкілдерінің шығуы халықтың ояну белгісі болатынын айқын да ашық түсінді. Сондықтан олар өз қарсыластарының қызметін өрістетуге мүмкіндік бермеу үшін қажетті тәсілдердің бәрін пайдаланып, оларға қарсы жазалау шараларының қандайын болса да қолданудан тайынбады. Қазақ халқын жер бетінен жоюдың амал-тәсілдерін жасап бақты. Жазушы Ә.Әлімжанов былай деп жазады: «За правдивые слова казнили, бросали в шахты, свинцовые рудники, как непокорных сыновей России, которых привозили в Казахстан, слово казах должно было исчезнуть со страниц истории...» [6].

Патшалық империяның отаршылдық саясаты дала өлкесінің бар саласында үстемдік алып, «басынан ерік», «қолынан билік» кетіп, жерінен күштеп айырылған туған халқының тұрмысына байланысты, саяси-әлеуметтік мәселелерден көкірегі ояу қайраткерлердің оқшауланып қала алмайтыны әрине заңды құбылыс. Біздің ойымызға М.Дулатовтың мына сөздері дәлел бола алады: «Ол жылдардағы қазақ халқының қараңғылығы мен надандығын айтып жеткізу қиын. Қазақ бұқарасы губернаторлар мен уезд бастықтарын айтпағанда, ең төменгі урядниктің алдында діріл қағып, адам төзгісіз қорлыққа шыдады, оның бұл халге жетуіне өз арасынан шыққан надан тілмаш-чиновниктер, болыс басқарушылар және басқалары өз үлестерін қосты; ауыр салық, зорлық, парақорлық, өсек тасу, үйреншікті көрініске айналды, құнарлы шұрайлы жерлер ешқандай да есепсіз қоныс аударушыларға алынып берілді, ал қазақтар болса, шөлге ығыстырылды. Алым-салық ауыртпалығы кедей-кепшікке түсті, оны төлеуде жүздеген бас айдаған бай мен бес бас малы бар кедей теңгерілді. Қазақ елі, міне осындай түнекте ғұмыр кешті. Осының бәрін көре тұрып, өзімнің азын-аулақ біліміме қарамастан, қолымдағы барыммен ар-намысы аяқасты болған сорлы халқыма көмектесуді өз борышым – деп санадым» [7].

Патша чиновниктері қазақ интеллигенция өкілдерінің дүниежүзілік мәдениетін қазыналарына тартылуына ықыласты болмады, олар мұны Ресей мемлекетіне қатер төндіреді деп білді. Патша үкіметінің орталығы Қазақстан жөніндегі нысаналы, алысты көздейтін саясаты осы болатын. Ресей Білім министрілігінің құпия нұсқауларының бірінде тура былай делінген: «орыс державасының шет аймақтарында білім беру дегеніміз – өзінше бір рухани соғыс, ал соғысушы жақ өз жоспарларын ешқашан жария етпейді» [8].

Елдегі 1905 жылғы революция, столыпиннің аграрлық реформасы, 1916 жылғы Ұлт-азаттық қозғалысы т.б. өзгерулерден ғасырдың басында өмір сүрген қоғам қайраткерлерінің қалыс қалуы мүмкін емес еді. Қиын-қыстау кезеңнен, басқа түскен ауырпашылықтан шығудың бірден-бір жолы – халықтың сана-сезімін ояту, оқыту, өнер-білімге баулу деп түсінді. М.Базарбаев пен С.Аққұлұлы былай деп жазады: «Ұлттық дәстүрге сай тәлім-тәрбие алған қазақ зиялылары Ә.Бөкейхан, А.Байтұрсынов, Ж.Ақбаев, М.Дулатов, Х.Досмұхамедов бастаған тобы... саяси ұстамдылық танытып, патша үкіметіне сақтана қарады және құдіретті Ресей империясына қарсы ашық күрестің әлі ерте екендігін анық түсінді. Сондықтан, ең алдымен, халықтың сана-сезімін оятатын барлық жағдайды жасау керек деп білді, сол мақсатта күш-қуаттарын аямады», – деп жазды [9].

«Алаш» қозғалысының қайраткерлері елдің экономикалық саяси, мәдени дамуын қазақ халқының санасын оятуды, оқыту арқылы ғана шешу қажеттілігін дәлелдеді. Бұл жайында Ахмет Байтұрсынов «Қазақша оқу жайынан» атты мақаласында былай деп жазады: «Әуелі бізге елді түзеуді бала оқыту ісін түзеуден бастау керек, неге десек, болыстық та, билік те, халық та – оқумен түзеледі» [10].

Қоғам қайраткерлерінің ең басты, ізгі мақсаттары – халқына қызмет ету болды. Бұл мәселе М.Дулатовтың 1929 жылы Бутырск түрмесінен жазған хатынан байқалады. «Мен өзімнің құлдыққа түсіріліп, езгіге салынған бейшара халқымның осы құлдық жағдайдан шығуына көмектесуді өз борышым деп санадым... Саяси саладағы оқиғаларды дер кезінде болжай алмадым деп санаймын, ал қазір Кеңес өкіметіне қарсы күрес деп отырғанның бәрі – менің қазақ ұлтын дербес, тәуелсіз, бақытты жағдайда көргім келген тілегім ғана» [11].

Қазақ қайраткерлерінің бірі – Халел Досмұхамедов те саяси партиялардың бағыт-бағдарымен студент кезінде-ақ таныса бастаған. Ол ОГПУ тергеушісіне 1931 жылы берген түсініктемесінде: «Мен Петербургке бірінші орыс революциясы қарсаңында келдім. Бұл кезде демократиялық күштер, оның ішінде студенттер қауымы жиі-жиі наразылық білдіріп жататын. Қым қиғаш студенттік өмірге араласумен қатар саяси білімімді жетілдіруге кірістім. Осындай алмағайып, ұрымтал жағдайда «Алаш» басшылары Ресейдің демократиялық жұртшылығына жазалаушылардың айуандық әрекеттерін ашып жеткізе білді. ІҮ Мемлекеттік Дума өз жұмысын бастар кезде Ә.Бөкейханов осы мәселе бойынша арнайы Петроградқа барып, депутаттарға сұрау жасады. Сонымен қатар, ол Зайсан уезінде казактар мен полиция бөлімдерінің қанқұйлы жазалау шаралары туралы хатты Мемлекеттік Думадағы мұсылман жігінің (фракциясының) мүшесі, бұрынғы танысы Жапаровқа тапсырып, ол соның тілегі бойынша Думада оқып шықты. Соған байланысты Мемлекеттік Дума еңбекшілер фракциясының жетекшісі А.Ф. Керенскийді Түркістан өлкесіне сол жердегі жағдаймен жақсылап танысу үшін жіберді.

Ол өртенген ауыл, тоналған жұртты көрді, әкімшілік органдарының қызметкерлерімен кездесіп, жергілікті халықпен әңгімелесті. Сөйтіп жағдайға әбден қанық болып қайтқан соң, 1916 жылдың 13 желтоқсанында Думаның жабық мәжілісінде сөз сөйледі. Онда ол қатысып отырған үкімет басшыларын қолымен нұсқап; «міне, мыналар гүлденген өлкені күйретіп, жергілікті халықты аштыққа қамады. Түркістан маған кейбір кезде соғыс майданынан да қорқынышты үрей тудырды», деді. Ресейдің болашақ премьер-министрі бұл сөздерді бекер айтпаған еді. Себебі мұнда ол қаңырап қалған ауылдарды, жазықсыз қырылған адамдарды өз көзімен көрді. Мәселенің бұлай жария болуына жоғарыда айтылғандай, «Алаш» азаматтарының еңбегі жүргізілген жазалау, халықтың қуғын-сүргінге түсуі олардың дұрыс қауіптенгендігін дәлелдейді.

Сондықтан «Алаш» басшылары көтерілісшілерге болсын, әскери-тыл жұмысына алынған азаматтарға болсын сатқындық жасаған жоқ. Олар халқының амандығын ойлады. Егер ұлттық интеллигенцияның радикалды тобы – Қазақстанның болашағын революциялық қарулы күреспен байланыстырса, «Алаш партиясы» көсемдері оны біртіндеп дамуын, бейбіт реформа жолымен байланыстырды. Екеуінің де мақсаты – елімізде тәуелсіз ұлттық мемлекет орнату еді. Бірақ таңдаған жолдары әртүрлі болды, мақсаттарына жетудің жолы, саяси сананы оята отырып, саяси әлеуеттендіру. Осындай саяси тәсілдер мен әдістерді пайдалану партиялардың шығындарын тиімді жұмсау, көпшілік сана-сезіміне әсер етудің кәсіби деңгейіне жеткізеді [12].

Сол кезде қазақстанда құрылып жатқан, Түркістан және Сібір автономиясына байланысты пікірлер әртүрлі болды. Ә.Бөкейханов «Қазақта» жарияланған мақаласында былай деп жазды. «Түркістан өз алды автономия болар. Біздің қазақтың Түркістанға қосылғаны оң деген пікір де бар. Біз Түркістанмен діндес, туысқанбыз. Автономия болу – өз алды мемлекет болу. Мемлекет болып іс атқару оңай емес. Біздің қазақ іс атқаратын азаматқа жұтап отырған болса, біздің жалпы қазақ қараңғы болса, Түркістан халқының қараңғылығы хәм шебер адамның жоқтығы бізден он есе артық. Қазақ Түркістанмен бір автономия болса, автономия арбасына түйе мен есекті пар жеккен болады. Бұл арбаға мініп, біз қайда барамыз» [13], деп өз ойын білдіре отырып, қазақтар тұратын аймақтарды біріктіретін, жалпы ұлттық мүддесін білдіретін автономия құру идеясы, қазақ жастарының саяси көзқарасын өзгертеді деп үміттенемін.

Қорыта айтқанда, Ресей империясының Қазақстанда жүргізген отарлық заңдарының бәрі – қазақ халқының экономикалық, саяси, рухани, аумақтық тұрғыдағы бірлігін бұзуға бағытталды. Отарлық заңдар қазақ халқы өкілдерін болыстық көлемнен жоғары билікке жібермеді. Азаттықты аңсаған қазақ халқы саяси күрестің жалынына шарпылды. Оның қуаты – Мемлекеттік Думаға да жетті. Ұлт-азаттық қозғалыс жетекшілері Ресейдің I және II Мемлекеттік Думасы мінбесінен: қазақ халқына саяси бостандық беру, қазақ жерін тартып алуды тоқтату туралы талап-тілектерін айтып саяси оң өзгерістер жасауды талап етті. Бір сөзбен айтқанда, өтпелі дәуірдегі саяси ойдың дамуы, қоғамға әсер етіп өткен кезеңнің белгілерін сақтайды, сонымен бірге орасан зор модернизациялық қызметті жүзеге асырады. Қоғамның саяси жүйесін модернизациялау өткен ғасырдың басында да жүзеге асқан, соған сай қазақтың саяси элитасы мен саяси процесс көшбасшылары халықтың саяси сана-сезімін ояту жолында көптеген істерді жүзеге асырды. Қалыптасқан саяси ахуал қазақ халқының азаттық қозғалысының жаңа сатыға көтерілу кезеңін бастап берді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 ҚОММ, 64-қор, I-тізбе, 5977-іс, 20-п.
- 2 ҚОММ, 64-қор, I-тізбе, 5977-іс, 20-п.
- 3 Сәрсенбаева Ж.Ф. Қазақстан Республикасының билік жүйесін демократияландыру саясаты: с.ғ.к. ... автореф. – Алматы, 2007. – 11 б.
- 4 Нысанбаев Ә.Н. Қазақстан. Демократия. Рухани жаңару: Қазақстан. Демократия. Духовное обновление. – Алматы: Қазақ энциклопедиясы, 1999. – 419 б.
- 5 Әбсаттаров Р.Б. Саяси оппозиция: мазмұны және анықтамасы // Хабаршы «Әлуметтану және саяси ғылымдар». – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2012. – №1(37). – Б.61-62.
- 6 Әлімжанов А. Дороги людей – дороги человека: воспоминание МустафЫ Шокая. – Алматы: Санат, 1991. – 31 с.
- 7 Дулатов М. Шығармалары. – Алматы: Білім, 1999. – 45 б.
- 8 Мырзахметов М. Патриалық Россияның ұлт аймақтарындағы саясаты. – Қазақ әдебиеті, 1990, 5 шілде. – Б.5-6.
- 9 Бөкейхан Ә. Таңдамалы. – Алматы: Ғылым, 1995. – 39 б.
- 10 Байтұрсынов А. Тіл тағылымы. – Алматы: Ғылым, 1992. – 433 б.
- 11 Дулатов М. Ұрпаққа хат // Дала дидары, 1991, 8 мамыр. – 3 б.
- 12 Дәрбетханұлы Т. Саяси партиялардың құрылымдық жүйесін жетілдірудегі имидждік технологияның ерекшелігі. // Хабаршы «Әлуметтану және саяси ғылымдар». – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2003. – №2. – Б.17-18.
- 13 Нұрғалым К.С. Алаш ұлттық идеяның арқауы // Хабаршы «Әлуметтану және саяси ғылымдар». – Алматы: Абай атындағы ҚазҰПУ, 2008. – №4(24). – Б.78-80.

УДК:81:001.83(100)
МНРТИ 16.01.17

Сабитова Ш.А.¹

¹доктор филологических наук, ассоц. профессор КазНПУ им. Абая

ЗАГОЛОВКИ СВЕТСКОГО ГАЗЕТНОГО ДИСКУРСА РК

Аннотация

Статья посвящена проблеме изучения языковых особенностей газетного дискурса (текста) суверенного Казахстана. С обретением независимости Республики Казахстан улучшилась интенсивность развития средств массовой информации, потому изучение газетного текста является актуальным в лингвистике. Фрагменты мирозерцания, запечатленные в казахстанском светском газетном дискурсе, носят универсальный характер и актуализируют значимость статуса граждан, населяющих Республику Казахстан, как единого народа Казахстана. С позиций достижений современной лингвистической науки газетный текст эффективнее подвергать анализу с учетом фоновых знаний поставляющего и получающего информацию, иными словами, с учетом пресуппозиции и дискурсной деятельности героев повествования. Особенно это значимо для светских хроник. В этом контексте актуализируется внимание на анализе светского дискурса.

Ключевые слова: Республика Казахстан, СМИ, дискурс, газетный текст

Ш.А. Сабитова¹

¹халықаралық құқық кафедрасының ассоц. проф., ф.ғ.д., Sabitova.Shinara@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ЗАЙЫРЛЫ ГАЗЕТІНІҢ ДИСКУРСІНІҢ ТАҚЫРЫБЫ

Аңдатпа

Мақала егеменді Қазақстанның газеттік дискурсының (мәтінінің) тілдік ерекшеліктерін зерттеу мәселелеріне арналған. Қазақстан Республикасы тәуелсіздік алғаннан бері бұқаралық ақпарат құралдарының даму барысы жақсарды, сондықтан газеттік мәтіндерді зерттеу лингвистикада маңызды болып табылады. Қазақстандық зайырлы газет дискурсында көрініс тапқан дүниені түйсіну көріністері әмбебап сипатқа ие және Қазақстан Республикасында тұратын азаматтардың Қазақстанның біртұтас халқы ретіндегі мәртебесін өзектендіреді. Қазіргі лингвистикалық ғылымның дамуы тұрғысынан газеттік мәтінді талдау, әсіресе мәліметтерді беруші және алушының білімдерін есепке ала отырып, басқаша айтқанда, баяндама кейіпкерлерінің пресуппозиция және дискурстік қызметтерін есепке ала отырып талдау тиімді болып табылады. Әсіресе, бұл зайырлы хроника үшін маңызды. Бұл тұрғыда зайырлы дискурсті талдауға көп көңіл бөлінеді.

Түйін сөздер: Қазақстан Республикасы, БАҚ, дискурс, газеттік мәтін

Sh.A. Sabitova¹

¹Ph.D., assoc. Professor of the Department of International Law KazNPU Abaya, Sabitova.Shinara@mail.ru

HEADLINES OF SECULAR NEWSPAPER DISCOURSE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article is devoted to the problem of studying the language features of the newspaper discourse (text) of sovereign Kazakhstan. Gaining the independence, the Republic of Kazakhstan has improved the intensity of media, so the study of newspaper text is relevant in linguistics. Fragments outlook, captured in a secular of Kazakh newspaper discourse, are universal and actualize the importance of the status of citizens living in the Republic of Kazakhstan as a unified people of Kazakhstan. From the standpoint of the achievements of the modern linguistics newspaper text is effectively analyzed by taking into account the background knowledge delivering and receiving information, in other words, given the presuppositions of discourse and activities of

the key actors of the story. This is especially significant for the society columns. In this context, attention is concentrated on the updated analysis of the secular discourse.

Keywords: Republic of Kazakhstan, Mass Media, discourse, newspaper text

Как известно, заголовок несет в себе первичную информацию о содержании текста и замысле его автора. Номинативная, сигнальная функция заголовка – одна из важнейших его функций. Поэтому большинство читателей ориентируются в газетном мире именно по заголовкам: многие просто «просматривают» заголовки, принимая решение о том, будут ли они читать ту или иную статью. По заголовкам судят, есть ли информация, которая является интересной и актуальной. С одной стороны, заголовок несет информацию о содержании газетной статьи, помогает определить тему публикации. С другой стороны, заголовок включает дополнительный экспрессивный компонент, эмоциональную окраску, пробуждая читательский интерес, фиксируя внимание на той или иной информации. Поэтому заголовок – важнейший компонент газетного дискурса, в том числе светского.

Заголовок – явление, характерное для периодики, представляет собой единство языковых и графических средств, помогает читателю получить предварительные сведения о содержании той или иной публикации.

Выбор заголовка – далеко не простая задача для журналиста. В лаконичной форме, с помощью всего нескольких слов нужно передать суть статьи, нередко дать оценку описываемым событиям, кроме того, необходимо вызвать интерес потенциального читателя. З.Д. Блисковский отмечает, что «журналистам приходится каждодневно изобретать, придумывать всё новые и новые названия. Ведь для каждого номера газеты нужно подобрать несколько десятков заголовков» [1].

Подход к выбору средств и приемов, позволяющих воздействовать на читателя, принцип подбора заголовков определяет имидж газеты, влияет на репутацию того или иного издания. Функционируя на газетной полосе, заголовок формирует «лицо» газетного издания, отражает его специфику: официальная газета, серьезное аналитическое издание, оперативная информация о новостях и событиях, газета для семейного чтения, развлекательно «читиво», «желтая» пресса.

В большинстве случаев заголовки светского газетного дискурса русскоязычных изданий РК все-таки направлены на привлечение читательского интереса и формируются с использованием таких приемов, как употребление известных имен, шокирующих фактов, интригующих подробностей: *Наследство Штирлица поссорило его родных [ЖК, №14, 13.04.10]; Жаркая страсть Милявской [ЖК, №14, 13.04.10]; Александру Жулину изменяет юная любовница [Э, №9 (734), 2010]; Под машиной оргазма не испытываю (заголовок статьи о Фахретдине Ахназарове, артисте цирка), [Вр., 13.02.2008].*

Удачно выбранный заголовок в «спрессованной» форме отражает содержание публикации, сущность и оценку происходящих событий, является экспрессивным и убедительным для читателя. Поэтому журналисты зачастую прибегают к использованию различных выразительных средств: использование переносного значения слов, паронимия, оксюморон, стилистически окрашенная лексика, синонимы и антонимы, каламбуры. Кроме того, в заголовке могут быть использованы фразеологизмы, пословицы или поговорки, строчки из популярных песен, фразы из известных кинофильмов, цитаты, крылатые выражения и другие языковые средства, позволяющие сделать заголовок более ярким, выразительным, обозначить многообразие связей выбранного текста заголовка с ментальными представлениями народа, культурными традициями, историко-литературной средой.

Особенностью заголовка является его двойственная природа: с одной стороны, это языковая структура, которая находится перед текстом и «над» ним. Заголовок является своеобразной экспозицией, прологом газетного текста, предваряет его содержание, ориентируя читателя в пространстве газеты. Поэтому заголовок воспринимается как дискурсивный элемент, находящийся вне текста и имеющий определенную самостоятельность. Кроме того, заголовок – неотъемлемый структурный элемент текста, отражающий сущность описанных событий, иногда представляющий собой концепцию авторского мировосприятия и оценки ситуации. В некоторых случаях заголовок содержит определенную интригу, недосказанность и суть его становится понятной только после прочтения газетного текста. Таким образом, заголовок составляет единую с текстом систему «заголовок – текст».

Газетный заголовок синтезирует в себе две основных взаимосвязанных и взаимообусловленных функции: номинативную, поскольку он вычленяет явление действительности и называет его, и коммуникативную, поскольку заголовок призван информировать о характере газетного сообщения,

об его актуальности для данного читателя, сообщать что-либо новое или интересное. Таким образом, заголовок имеет ярко выраженную функцию воздействия на читателя, служит порой неким «якорем», задерживающим внимание на той или иной информации, убеждает адресата в правильности авторской позиции относительно оценки описываемых событий. Политика того или иного периодического издания в выборе формата заголовков свидетельствует о концепции издания в целом, о его направленности и вкусах, о его аудитории.

Значительное количество заголовков в газетном дискурсе Республики Казахстан выражает тему текста. Например, заголовок *Приятные хлопоты* [ЖК, №38, 17.09.09] вполне адекватно отражает тему публикации – приготовление к свадьбе подружек невесты Яны Рудковской, как и заголовок *Медовый месяц* (там же), предваряющий статью о молодоженах Яне Рудковской и Евгении Плющенко, которые отправились после свадьбы в роскошный отель на Мальдивах. Заголовок статьи о двух великих актрисах XX века Брижит Бардо и Софии Лорен *Две судьбы* [К-н, 10.09.09] лаконично и емко отражает тему публикации: жизненный путь двух великих актрис, женщин с нелегкой и прекрасной судьбой, отмечающих свой 75-летний юбилей; рассказ об эталоне женственности и красоты целого поколения, об уроках их жизненного пути. Заголовок *Нашу судьбу определил зритель* [К-н, №9, 26.02.10], предваряет интервью Сакена Майгазиева из группы «МузАрт» и полностью отражает тему статьи о судьбе музыкального коллектива, о творческом кредо артистов: искусство является таковым тогда, когда находит поддержку в сердцах людей, рассказывает о важном и дорогом для каждого.

В казахстанской прессе светского содержания отмечаются публикации, тема которых сенсационно, а порой скандально, заявлена в заголовках: *Бриллианты Зыкиной ищет милиция* [КП К-н, 14-21.01.10]; *За Дэна Брауна сочиняет романы его жена* [КП К-н, 04-11.03.10].

Большинство заголовков светской газетной хроники отражают отдельные факты, порой не самые важные. Так, заголовок *Хью Джекман в Москве* [ЖК, №29, 16.04.09] представляет собой безоценочную информацию о визите актера в российскую столицу. Так же просто, без малейшего намёка на метафору рассказывает о событии газетный заголовок *Рокер на отдыхе* [ЖК, №29, 16.04.09] – об отдыхе рок-музыканта Боно на острове Сен-Барт. Как правило, такие заглавия информативны, понятны для читателя и полностью отражают содержание заметки. В подобных текстах главным становится не анализ или оценка происходящего, а само действие или событие в качестве информационного повода для создания газетного текста.

Среди анализируемых заглавий часто встречаются заголовки, называющие героя публикации, которыми, как правило, становятся артисты театра и кино, знаменитые музыканты, ведущие телепередач, политики, различные персоны и другие популярные люди. Использование имени известного, статусного человека – прием в газетном светском дискурсе несколько примитивный, однако достаточно действенный: читатель легко и бездумно «заглатывает наживку», в момент первоначального спонтанного интереса не способен анализировать и объективно решать, нужна ли ему эта информация, насколько она отвечает его духовным запросам. Примеры таких заголовком достаточно многочисленны: *Певцова потянуло на природу* [ЖК, №7, 23.02.10] – о приобретении актером загородного дома для постоянного проживания; *Виктория Бэкхем замерзла в Москве* [КП К-н, 26.03.10] – один из примеров заголовков, где заявленный факт является явно преувеличенным и рассчитан на первоначальный интерес к известной персоне светской «тусовки»; *Валерию отправили на уроки* [ЖК, №14, 07-13.04.10] – для съемок артистке придется освоить серфинг и научиться управлять байком; *Анита взяла паузу* [ЖК, №14, 07-13.04.10] – о болезни певицы Аниты Цой; *Алибасова обидели, Филипп Киркоров стал жертвой мошенников* [ЖК, №14, 07-13.04.10]; *Буйнов гулял без Примадонны* [ЖК, №14, 07-13.04.10] – о 55-летию Буйнова, на которое не смогла приехать Алла Пугачева; *Собчак отбила мужа у топ-модели* [КП К-н, 11-18.03.10]; *Шымкентский «сын» Депардье сыграет Нурсултана Назарбаева* [КП К-н, 11-18.03.10].

Как видно из приведенных примеров, средства лексической и стилистической выразительности в подобных заголовках не отличаются сложностью и разнообразием: прямой порядок слов, простая и однообразная синтаксическая структура. Как правило, имя известного человека находится в самом начале заголовка-предложения, сразу обращая на себя внимание читателя, а легкая интрига, элемент недосказанности в формулировке заголовка заставляют все-таки прочитать заметку. И только отдельные заголовки, включающие звездные имена, можно оценивать как семантически многозначные, содержащие идею, концепцию, по-настоящему субъективное отношение автора к предмету газетной публикации: *Стильная Алла на все времена* [ЖК, №16, 16.04.09] – заголовок имеет

несколько смыслов одновременно: говорит о стиле в одежде всенародно любимой певицы Аллы Пугачевой, о чем свидетельствует поверхностный смысл, вытекающий из прямого значения лексем, включенных в заголовок; а также утверждает уникальность талантливой актрисы, стиль жизни которой стал таким же значимым событием в историко-культурном сознании народа, как и ее творчество.

Близки по своему эффекту к заголовкам, называющим героя публикации, чрезвычайно распространенные в светском газетном дискурсе РК заголовки-цитаты, при использовании которых возможно прямое цитирование. Последнее обстоятельство повышает уровень доверия читателя к содержанию газетной статьи, обеспечивает, на первый взгляд, достоверность информации, а также включает элемент «откровения», «исповеди», что всегда привлекает спонтанный интерес читателя. Чаще всего журналистами используются в качестве заголовков цитаты, значение которых вне контекста представляется интригующим, таинственным, а также те реплики звезд, которые иллюстрируют самую неожиданную характеристику известных людей, часто содержат шокирующую информацию, например: *Юрий Степанов: «Мне как-то неловко, что Абдулов умер, а мы живем»; Анна Семенович: «Богатый мужчина не может быть глупым!»; Автор шоу «Наша Russia» Сергей Слепаков: «Мы не убивали наших героев. Они же такие родные...»; «Марина Александрова: «Надеюсь, скоро стану мамой»» (примеры заголовков-цитат из КП К-н, 11-18.03.10).*

Для создания более оригинального и запоминающегося образа журналисты часто используют разнообразные стилистические приемы, из которых наиболее интересным и остроумным, на наш взгляд, является паронимазия, суть которой состоит в обыгрывании в тексте разницы в значениях сходно звучащих слов-паронимов. Кроме того, под этим термином иногда рассматривают значительно более широкое явление: различные языковые игры со словами, когда близкие по звучанию лексемы ярче проявляют оттенки смысла; окказионализмы, придуманные автором для яркого и уникального обозначения своей идеи. Разнообразные игры со словами, которые созвучны не в силу своей словообразовательной общности (как паронимы), получили в лингвистической литературе название паронимической аттракции.

При анализе текстов казахстанского светского газетного дискурса мы обнаружили, что заголовки, включающие имя известного человека, достаточно часто основываются на стилистическом приеме паронимазии или паронимической аттракции. При этом не принципиальным является использование как созвучных слов, которые действительно функционируют в системе русского языка (однокоренных и разнокорневых), так и окказионализмов, удачно «совпавших» с именем героя публикации или остроумно обозначивших ситуацию, например: *Буш бушует [КП К-н, 16.03.01]; Начехала на цены [ЖК, №14, 13.04.10]* – Анфиса Чехова и «шопоголизм»; *Собчак наготове* (там же) – анонс передачи, где Ксения Собчак будет учиться готовить на глазах у зрителей; *Премьерение Бабенко* (там же) – известная актриса помирилась с бывшим супругом Виталием Бабенко: появились вместе на премьере фильма «Как я провел этим летом»; *Маршал крепко взялся за Ручку* (там же) – певец А.Маршал вернулся к своей возлюбленной Наде Ручке после бурного разрыва; *НЕХИЛ-ЛО-ЛО ПРОГРЭММИТ* (там же) – Эдуард Хиль номинирован на главную музыкальную премию США.

Одним из наиболее распространенных языковых средств является употребление в качестве заголовка предложений, различных по цели высказывания и эмоциональной окрашенности: вопросительных, побудительных, восклицательных. Материал светских текстов казахстанских газет позволяет утверждать, что наиболее часто в газетных заголовках используются вопросительные предложения.

Вопросы являются важным приемом установления речевого контакта, своего рода «интимизирующим» фактором. Вопросы представляют материал максимально наглядно, облегчая восприятие читателя. Роль вопросительных предложений в письменных текстах подобна жестам и интонации в устной речи. В газетных заголовках вопросы задаются чаще всего для формулировки проблемы, предваряя диалог между газетой и читателями. Но такое употребление вопросительных конструкций характерно все-таки в большинстве случаев для публикаций политического и социального характера, аналитических статей, при рассмотрении общественно значимых тем. В текстах светского газетного дискурса использование вопросительных предложений направлено, прежде всего, на привлечение внимания читателя, облегчения установления контакта между ним и автором статьи. Журналисты и здесь применяют проверенный прием сенсационного сообщения, например: *Юрия Степанова погубило «проклятие Владимира Высоцкого»? [КП К-н, 11-18.03.10]; Мама Волочковой не пожелала сесть за один стол с зятем?; Чем Марат Сафин шокировал публику?; Анджелина Джоли и Брэд Питт: развод или большой пиар? [КП К-н, 26.01-04.02.10]; Омолаживание сгубило Самохину и*

Полицук? [КП К-н, 11-18.03.10]. Несколько реже в светском газетном дискурсе используются восклицательные, эмоционально окрашенные заголовки-предложения: *Богатый мужчина не может быть глупым!* (Анна Семенович); *Кто себя первым сожрет, так это я!* (Лолита Милявская) [Вр., 11.03.10].

Как показывают приведенные примеры, наиболее часто журналистами используется одновременно несколько средств воздействия на читателя: известное имя, сенсационные, скандальные факты, вопросительные конструкции, восклицательные предложения.

Анализ фактического языкового материала позволяет выделить некоторые типы заголовков в газетном дискурсе Республики Казахстан.

Первый тип заголовка основывается на нескольких приемах. Повествовательный заголовок-сообщение используется для информации, которая в силу оперативности обладает большой значимостью. Тут наблюдается прямой метод подачи – в нем безоценочно и просто излагается проблема, например: *У Руслановой прихватило сердце* [Вр., 11.03.10]; *Макаревич написал новую книгу* [Вр., 11.03.10]; *показ «Иронии любви» начали с Астаны* [КП К-н, 26.03.10]. Разновидностью данного типа заголовка считается заголовок-констатация (информативно-констатирующий, например: *Расследование продолжится* [Вр., 11.03.10] – в данном заголовке говорится о продолжении следствия по делу об убийстве Владислава Листьева, несмотря на то, что истекает срок давности). Смысловое содержание информативных заголовков – новая информация, которая должна заинтересовать читателя.

Информативно-привлекательные заголовки, заголовок-интрига, заголовок-сенсация основаны на некоей интриге, недосказанности, неполноте факта, отраженного в заголовке, и провоцируют читателя найти разгадку, прочитав статью: *Материальная девушка задумалась о высоком? (статья о певице Мадонне)* [М, 09.09.09]. В популярной казахстанской газете «Экспресс К» в рубрике «Киноглас» вышла статья под заголовком *Жанна Куанышева, дочь Раджа Капура* [ЭК, 24.08.07]. Если проанализируем заголовок газетной статьи, то заметим, что первая часть предложения всем понятна. Первая часть – это собственное имя, имя известной казахстанской актрисы. Уточняющая вторая часть – *дочь Капура*. Конечно, данная фраза вызывает интерес у читателей. Читатель, прочитав внимательно интервью с Жанной Куанышевой, понимает, что курьезный, смешной случай сыграл свою роль в её актерской деятельности.

Другие примеры такого рода заголовков часто содержат шокирующую, сенсационную либо неожиданную информацию, например: *Асель Сагатову преследует маньяк* [ЖК, №14, 13.04.10]; *Домогаров нашел свою любовь после сериала «Не отрекаются любя...», а Зиминова завела роман с «Цыганом»* [КП К-н, 14-21.01.10]; *Фото близких нужно срочно перевесить!(там же; о доме Ю.Николаева: фотографии повесили не по правилам фэн-шуй)*; *На ладонях у Тимошенко – знак фараона, у Ющенко – колдуна, а у Януковича – удачи* [КП К-н, 14-21.01.10]; *Степные клетки испытывают ... на российских звездах!* [КП К-н, 11-18.03.10]. Практику создания заголовков данного вида можно объяснить тем, что в условиях увеличения воздействия на умы информационного шума каждая составляющая коммуникационного потока нуждается в адекватном и ярком названии. Заголовки достаточно просты со стилиевой точки зрения, но являются максимально шокирующими, сенсационными. Наблюдения показывают, что из-за нехватки времени или выборочного интереса часть аудитории удовлетворяется информацией, полученной при чтении заголовков, поэтому до конца не читает газетный материал.

Одним из самых интересных типов заголовков являются «игровые» заголовки, основанные на обыгрывании смысла знакомых читателям текстов:

- известных песенных строк: *А годы, как птицы...*[КП К-н, 11-18.03.10] – о юбилее журналиста Василия Пескова; *Черный кот и генетический код* [М, №30, 09.08.07 (о Михаиле Таниче)]; *Синий, синий иней* [ЖК, №16, 13.04.10] – о сумке синего цвета голливудской актрисы Евы Лонгории; *Фарш невозможно повернуть назад* [КП К-н, 04.02.10] – интервью с экс-совладельцем «Евросети» Евгением Чичваркиным – налицо аллюзия со строчкой известной песни Аллы Пугачевой «Старинные часы»: *Жизнь невозможно повернуть назад; Это будет последний и решительный той* [Вр., 03.02.10] – о ликбезе налоговиков для деятелей шоу-бизнеса;

- пословиц: *Баурсак – всему голова* [КП К-н, 11-18.03.10]; *Саркози – 55. А он как огурец опять* [КП К-н, 04.02.10]; *Нет дыма без огня?*[КП К-н, 04.02.10] – о разводе Анджелины Джоли и Брэда Пита; *От Михалкова щепки летят. Экологи жалуются на режиссера в прокуратуру за порчу леса при съемках «Утомленные солнцем-2»* [ЖК, №14, 13.04.10];

• фраз из любимых кинофильмов, а также их названий: *Секс-символ превращается...* [М, №32, 09.09.09] – о новом имидже Шона Пенна; аллюзия с фразой из кинофильма «Брильянтовая рука»: *Брюки превращаются, брюки превращаются, превращаются брюки... в элегантные шорты; Однажды в Москве* [М, №32, 09.09.09] – аллюзия с названием фильма «Однажды в Америке», которая использована в связи с главным героем публикации – актером Робертом де Ниро; *Невероятные приключения итальянцев в Казахстане* [ЭК, №216, 15.11.07] – о гастролях в Алматы итальянских дирижера Вито Ло Ре и тенора Джованни Рибикезу; заголовок содержит явную отсылку к названию фильма «Невероятные приключения итальянцев в России»;

• фразеологизмов: *Не пытайтесь своим нарядом бить мужчину ниже пояса* [КП К-н, 11-18.03.10] – реплика историка моды Александра Васильева.

Эффектом субъективной авторской оценки, эмоциональным воздействием на читателя характеризуются в светском газетном дискурсе РК заголовки-метафоры: *Иранское солнце* [К-н, №12, 26.02.10] – о певце Араше; *Дети солнца* [М, 09.09.09] – о путешествии в Египет; *Вкус весны* [КП К-н, 11-18.03.10] – из интервью ведущего телеканала «Домашний» топ-кондитера Александра Селезнева о фруктовом салате.

В казахстанском светском газетном дискурсе достаточно популярны составные заголовки. Они открывают дополнительные возможности для комментария, предваряющего восприятие текста статьи, подчеркивают авторскую оценку и мнение журналиста, например: *Четыре миллиона могли попасть в настоящее дело. А попали в уголовное; Актер боялся играть палача поэта в новом фильме. И не дождался съемок; Елена Воробей и Татьяна Навка укоротили носы. Как известные красотки меняют внешность* [КП К-н, 11-18.03.10].

Заголовки, включающие манипулятивную составляющую (интрига, сенсация, недосказанность), характеризуются достаточно интересными приемами. Так, заголовок-парадокс пробуждает любопытство, шокирует читателя или искусственно усиливает значимость сообщения, например: *Бутырский эск играет Шостаковича* [КП К-н, 11-18.03.10]; *Под машиной оргазма не испытываю* [Вр., 13.02.08]; *Я похожа на лошадь, прыгающую с обрыва* [КП К-н, 11-18.03.10] (Софи Марсо).

Некорректное использование многозначных слов, двусмысленность, намеренная запутанность фразы формируют дезориентирующие заголовки. Подобные заголовки часто скрывают некий обман. Обычно за ними не сенсация, а довольно рядовое сообщение. Необычайную популярность дезориентирующих заглавий у газетчиков исследователи объясняют стремлением журналистов во что бы то ни стало сделать заголовок интересным для читателя, даже если им нечего сказать последнему, например: *Наоми не собиралась выходить замуж за Доронина* [КП К-н, 04.02.10]; *Много раз уходил со спектакля, краснея от стыда* [Вр., 11.03.10] – в качестве заголовка некорректно использована часть реплики актера В.Ланового: *Когда не хватает мозгов и культуры, ее начинают трактовать на своем уровне. Это проще простого. И тогда получают спектакли, с которых уходил, краснея от стыда.* В данном случае заголовок не отражает основное содержание интервью с В.Лановым о его актерской судьбе, дезинформирует читателя, который может безосновательно решить, что Лановой стыдится собственного творчества.

Список использованной литературы:

1. Блисковский З.Д. Муки заголовка. Изд. 2-е перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1981. – 111 с.

Условные сокращения

Вр. – Время

ЖК – Жизнь за всю неделю Казахстан

Э – Экспресс-газета

К-н – Караван

КП К-н – Комсомольская правда Казахстан

М – Метро (приложение к газете «Время»)

РК – Республика Казахстан

КП К-н – Комсомольская правда Казахстан

МК в Каз-не – Московский комсомолец в Казахстане

АиФК – Аргументы и факты Казахстан

ВА – Вечерний Алматы

ЭК – Экспресс К

УДК 32
МРНТИ 11.01

К.С. Нұрғалым¹

¹*Саяси ғылымдардың кандидаты, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті, Сорбонна-Қазақстан Институты, Халықаралық құқық кафедрасының доценті, kadyr_n@mail.ru*

САЯСИ ӘЛЕУМЕТТІК МОДЕРНИЗАЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН

Аңдатпа

Саяси ойдың дамуын негізге ала отырып, модернизация теориясының мәні мен мазмұнын зерттеу қажеттілігіне талдау жасалған, Қазақстандағы саяси процестерді оқып бағалау қажеттілігі анықталды. Мемлекеттің қалыптасуындағы демократиялық билікке көшу процесіне теориялық тұрғыдан пайымдаулар жасалған. Саяси жаңару барысында институттардың саяси жүйесінің тиімді дамуының арқасында, мемлекетпен халық арасында әлеуметтік мәселелерді қолдау оң шешімін табады. Әлеуметтік қажеттіліктерді қанағаттандыру саяси биліктің жаңаруының көрінісі.

Түйін сөздер: "Қазақстан-2050" стратегиясы, саяси жаңғырудың алғышарттары

Нұрғалым К.С.¹

¹*к.полит.н., доцент кафедры международного права института «Сорбонна-Казахстан» КазНПУ им. Абая, kadyr_n@msil.ru*

СОЦИАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ И ПОЛИТИЧЕСКАЯ МОДЕРНИЗАЦИЯ

Аннотация

Основываясь на достижениях политических мыслей, на теорию модернизации были изучены их содержание и суть, была в необходимости в изучения политических процессов в Казахстане. «Политическая модернизация – это не только институт, который дает возможность постоянному и плодотворному росту политической системы в целях ориентирования социальных систем, но и создание канала между правительством и населением». Таким образом, удовлетворение социальных потребностей и политическое отношение с государством – основная картина модернизации в политической сфере.

Ключевые слова: Стратегия «Казахстан-2050» в условиях политической модернизации и предпосылки его развития

K.S. Nurgalym¹

¹*associate professor of International Law, Abay KazNPU, candidate of political sciences, kadyr_n@mail.ru*

SOCIAL DEVELOPMENT AND POLITICAL MODERNIZATION

Abstract

Based on the achievements of political thoughts, the theory of modernization was studied its content and essence, it was revealed the need to study the political processes in Kazakhstan. "Political modernization is not only an institution that enables the constant and fruitful growth of the political system in order to Orient the social systems, but also the creation of a channel between the government and the population". Thus, meeting social needs and political relations with the state is the main picture of modernization in the political sphere.

Keywords: Strategy "Kazakhstan-2050" in the conditions of political modernization and offer its development

Қазақстан Республикасының демократиялық дамуы, саяси әлеуметтік модернизация, азаматтық қоғамның жаңа қағидалары және өмір сүруі мәселелері «Қазақстан – 2050» стратегиясы – қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Елбасы Жолдауында айқындалған. Президент Н.Ә. Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты мақаласында Ұлт көшбашысы баршамызды ел игілігі жолындағы еңбекке шақырып, еліміздің әлеуметтік жаңғыруына қатысты

өзекті мәселелер алға қойылып, тиісті орындарға нақты міндеттер жүктелді. Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды өзегіне айналу тиіс, Президенттің бірінші және екінші бастамасы халықтың әлеуметтік мәселелерін шешуге тікелей бағытталғандығын айқындайды.

Бүгінгі күні әлеуметтік жаңғыртудың мақсаттары мен мәні қоғамды жаңа индустриялық-инновациялық экономика жағдайындағы өмірге дайындауда, Қазақстанның үдемелі экономикалық дамуы мен қоғамдық игіліктермен кең көлемді қамтамасыз ету арасында, еңбекке орналастыру арқылы әлеуметтік мәселелер оң шешілуде. Азаматтық қоғам институттарын дамыту мен нығайту жөніндегі шараларды жүзеге асыруда. Қазақстандық үкіметтік емес ұйымдарға кең қолдау көрсетіледі, мұның өзі азаматтық қоғам дамуының деңгейін, сондай-ақ мемлекеттің әлеуметтік саясатының тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Әлемдегі бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына кіру мақсатын қоятын Қазақстанның стратегиялық басымдылығы өзін-өзі басқаруды жергілікті деңгейде белсенді енгізу мен дамытуды ұйғарады. Қазақстан Республикасының қазіргі Конституциясы жергілікті өзін-өзі басқарудың құрылуы мүмкін деп таниды. Әлемнің барлық дамыған елдерінде жергілікті өзін-өзі басқаруды құру мен одан әрі дамыту заңдармен кепілдік берілгені туралы жергілікті өзін-өзі басқарудың Еуропалық хартиясы белгілейді. Осы елдердегі жергілікті өзін-өзі басқару моделдерінің тұрпаттары бір-бірінен ерекшеленеді және халықтың жергілікті салт-дәстүріне, мәдениетіне, діліне, экономикалық даму деңгейіне және басқа да жағдайларға түгелімен бейімделген. Әлемнің барлық елдерінде мемлекеттік құрылғыдан немесе саяси партиядан бөлек, сайлау негізінде қалыптасқан жергілікті өзін-өзі басқару органдары бар. Жергілікті әкімдерді сайлау саяси жүйенің қоғамдық өмірдің барлық салаларының дамуына бағыт беріп, модернизация негізінде қалыптасуын көрсетеді.

«Қазақстан – 2050» ұзақ мерзімді даму стратегиясында және басқа да Қазақстанның тәуелсіз, егеменді мемлекет сияқты дамуының келешегіне қатысты бағдарламалық құжаттарда, кез-келген елдің аман қалуы мен гүлденуі қазіргі әлемдегі халықаралық аренада бәсекеге қабілеттігіне байланысты екені атап өтілген. Ал бәсекеге қабілеттіліктің мән-мағынасы елдің, әр азаматтың өзінің өмірлік тәжірибесінде жүзеге асыра алатын нақты бәсекелес артықшылықтары болуы керек. Жергілікті өзін-өзі басқару қазіргі мемлекеттің ең таптырмайтын бәсекелестік артықшылықтарының біріне жатады. Экономикада, халықтың әл-ауқатының өсуінде жетістіктерге жеткен кез-келген елді талдағанда, дамыған демократиялық институттардың орнына, жергілікті өзін-өзі басқарудың дамыған жүйесін көреміз.

Еркін нарықтық қоғамда, тек жергілікті өзін-өзі басқару, сайлаулар барлық елдің халқының бастамашылығындағы жүзеге асырылатын орасан зор шығармашылық әлеуетті жұмылдыруға мүмкіндік береді. Республикада әлі жергілікті өзін-өзі басқару органдары жоқ, өкінішке орай, жергілікті мемлекеттік басқару жүйесі халық алдында толық жауапты емес, ол есепті және бақылауда емес. Мемлекеттік биліктің жергілікті органдары әкімдер бейнесінде – биліктің атқарушы органдары, президент вертикалінің өкілдері және халықпен сайланған мәслихаттар – биліктің жергілікті өкілетті органдары бола тұра, өмірде мемлекеттік саясатты жүргізе отыра, жергілікті мүдделерді түгел ескермейді, сол себепті, халыққа көрсетілетін қызметтердің сапасы төмендейді.

Қазақстан Республикасы президенттік басқару нысанындағы біртұтас мемлекет ретінде мемлекеттік басқарудың құрылымында өзіндік ерекшеліктер бар. Өтпелі кезеңді басынан кешіріп жатқан тәуелсіз мемлекет ретінде атқарушы биліктің әкімдер бейнесінде вертикалі бар. Орасан зор аумағы бар республика халықтың аздығы мен көпұлттық сипатымен орталық қорғаныс күштерін ескереді. Конституция басқарудың президенттік пішімі бар мемлекеттің унитарлылығын бекітті. Бірақ, қоғамды одан әрі демократияландыру мен барлық саяси партияның жүйесін жетілдіруге байланысты, қазіргі жергілікті басқарудың формаларын дамыту азаматтық қоғамды қалыптастыруға негізделеді. Азаматтық қоғамның ұйымдары ұжымдық ойлау мен іс-қимыл жасаудың «мектебі», көпшіліктік айтыстар орталығы, жалпы мүдделердің анықтау мен түзу үшін база болып табылады.

Демократиялық мемлекеттің саяси жүйесіндегі саяси партиялар кез-келген мемлекеттік құрылыстың өзегі, дамуының іргетасы, қозғаушы күші болып табылады.

Азаматтық қоғамды дамыту – бұл тек демократиялық даму үшін жағдайлар жасау жолымен жүзеге асырылатын эволюциялық процесс қана емес, сондай-ақ азаматтық сапаны өндіретін оның субъектісі – адамдарды, олардың мүдделерін білдіретін бірлестіктер. Азаматтық қоғамның дамуы басқа салалардың, алдымен экономикадағы, содан кейін әлеуметтік саладағы өзгерістермен үйлесімде жүзеге асырылады. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті елдердің қатарына кіру

стратегиясын жүзеге асыру Қазақстан халқының қатысуынсыз және талап-тілектерінсіз мүмкін емес. Қазақстан Республикасы Президентінің 2006 жылғы 1 наурыздағы Қазақстан халқына Жолдауында атап өтілгендей, олардың жүзеге асырылуы саяси жетілдіруді, мемлекет пен азаматтардың қарым-қатынастар жүйесінің жетілдіруін; заң мен құқықтың жоғарылығын, заң алдында барлығының теңдігін талап етеді [1]. Жетістіктерге жету қажеттілігі елдегі жүргізіліп жатқан реформалар барысының нәтижесінде белгіленеді, мемлекеттік функциялар қатарының одан әрі демократияландыруын, тазалығын, барлық деңгейдегі биліктің атқарушы органдарының бақылауға алынғанын талап етеді.

Азаматтық қоғамның дамуы А.Бергсон еңбектерінде «ашық қоғам» негізінде тұжырымдайды. Ол ұғымның негізінде қандайда бір шектеулерден адам, жалпы адамзаттық жоғары моральды, жеке тұлғаның бостандығы мен шығармашылығын барынша дәріптейтін, өзіндік басыбайлы гуманизм жатыр [2]. Жалпы «ашық» пен «жабықтық» мәселелерінің өзара байланысының көрінісі ретінде қоғам мен адам, әлеуметтік тәртіп пен табиғи тәртіп, ыңғай мен міндет, парыз бен бағынушылық, міндет пен ақыл-ой талаптары, әлеуметтік мораль мен жеке парыз, адамның қоғамдық мүдделері мен жеке мүдделері, қоғамдық намысы мен жеке намысы арасындағы байланысты айтуға болады.

Азаматтық қоғам институттарының қалыптасуы тұтас қоғамдық құбылыс. Қоғамда бытыраңқылық орын алған жағдайда шын мәніндегі демократияның орын тебуі қиын. Модернизация – халық бұқарасы шығармашылығының нәтижесі. Қоғамның және оның алдыңғы қатарлы басшыларының прогрессивті іс тәжірибесінің жемісі болып табылады. Азаматтық қоғамды жоғарыдан билеуші күштердің зорлап таңуына болмайды. Өйткені, патернализм түбінде демократиялық процестен бюрократиялық бақылауға айналып кетеді. Демократияның, ұзақ уақыттағы тәжірибе көрсеткеніндей, кепілі, біріншіден, қоғамның өзі болып табылады. Екіншіден, демократияны сақтайтын азаматтық қоғам институттары болып табылады. Үшіншіден, саяси билік, құқықтық құралдар, мәдениет және мораль нормалары арқылы тұрақты етіледі.

Азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасында көрсетілгендей, Қазақстанда азаматтық институттардың ең негізгілеріне жататын саяси партиялар, түрлі бағыттағы үкіметтік емес ұйымдар, қоғамдық қорлар, заңды тұлғалар қауымдастығы, ұлттық-мәдени бірлестіктер, конфессиялар мен діни бірлестіктер, түрлі меншік нысанындағы БАҚ ресми тіркеліп, елді одан әрі демократияландыруға өз үлесін қосып келеді. Қазіргі кезеңде азаматтық қоғамның институттарының үйлесімді жетілдіруін тежейтін саяси-құқықтық экономикалық, әлеуметтік-мәдени мәнді жайттарының болуы заңды. Бұл үнемі дамушы әлеуметтік үрдістің тиімділігі жеке тұлғаның жан-жақты дамуымен анықталады. Әр тұлға саналы азамат ретінде қалыптасуы қажет. Азаматтық қоғамның мемлекетпен әріптестік негізінде дамуы әлеуметтік прогреске және реформалар үшін қолайлы жағдай туғызуға жәрдемдеседі. Бұл – елдің модернизациялаудың, демократиялық дамудың және экономикалық өсудің, мемлекеттік саясаттың тиімділігін арттырудың маңызды шарты болып табылады.

Азаматтық қоғам белсенділігінің арта түсуі, оның маңызы мен рөлі, сондай-ақ оның институттарының нығаюы Қазақстанның адам құқықтары мен бостандықтарын, өмір сапасының жоғары әлеуметтік стандарттары мен тұлғаның өзін-өзі толыққанды көрсете алу жағдайларын қамтамасыз етуге қабілетті демократиялық мемлекет ретінде қалыптасуының басты шарты болып табылады [3].

Азаматтық қоғамның құрылымы – Қоғамды өзінің табиғи мүдде-мақсаттарына сәйкес құрушы, реттеп-басқарушы – адам. Адам – қоғам құрылымының негізгі элементі, діңгегі. Адамдардың бірлестіктері, ұйымдары, одақтары, еңбек ұжымдары, саяси партиялары, мемлекет, олардың ара қатынастары – азаматтық қоғамның элементтері. Қазіргі Қазақстанның азаматтық қоғамын бес жүйеге бөлуге болады: әлеуметтік, саяси, экономикалық, рухани-мәдени және ақпараттық жүйелер.

Әлеуметтік жүйе – объективтік тұрғыдан қалыптасқан адамдардың бірлестіктері, ұйымдары, одақтары т.б., олардың өзара байланысы бұл жүйеге азаматтық қоғамның ең негізгі ұйымдастырушы жүйе, өзі үш топқа бөлінеді: бірінші тобы – қоғамның үзіліссіз өмір сүру негізін жасаушы, дамытушы топ: отбасы, бала тәрбиелеу, табиғи өмірді жалғастыру; екінші тобы – адамдардың өзара, бір-бірімен байланысы, қатынасы; үшінші тобы – қоғамдық ұйымдардың, таптардың, топтардың, ұлттардың ара қатынастары.

Азаматтық қоғамның мазмұнының негізгі талаптары:

1. Азаматтық қоғамның объективтік даму процесіне сәйкес ескіріп, жаңарып жататын көп қырлы құбылыс. Бұл мемлекетте адамның толық егеменді болуы қажет, олардың мемлекеттің билік жүргізетін органдарын құруға қатысуы заңды түрде бекітілуі керек.

2. Азаматтық қоғамда адамдардың бостандығын, теңдігін қамтамасыз етіп, олардың жақсы еңбектенуіне, дұрыс жұмыс жасауына мүмкіншілік беру. Қоғамның әлеуметтік жағдайының жақсаруы құқықтық мемлекеттің нығаюы. Бұл екі процесс бір-бірімен тығыз байланысты. Құқықтық мемлекет сонымен бірге әлеуметтік мемлекет.

3. Моральдық негізі – гуманизм, әділеттік, бостандық, теңдік, адамдардың қадір-қасиетінің, арнамысының деңгейі. Өйткені мұндай қоғамда адамдардың рухани сана-сезімі де жоғары дәрежеде болады.

4. Азаматтық қоғамның саяси негізі – халықтың, ұлттық тәуелсіздігін қалыптастырып қоғамдық билікті жан-жақты дамытып, адамдардың бостандығын, теңдігін қорғап, әділеттікті, демократияны орнату, қарым-қатынастарды реттеп басқару. Міне қоғамның осы негіздеріне сүйене отырып құқықтық мемлекет орнатуға мүмкіншілік қалыптасады.

Адам қоғамы қалай қалыптасты, оның себептері қандай? Бұл туралы бір қорытынды пікір жоқ. Бірақ бұл түсінікті ең бірінші ғылымға енгізген Адам Смит, Давид Рикардо, оған саяси сипаттама берген Гегель. Дүниежүзілік ғылыми, саяси қайраткерлердің, ойшылдардың айтуынша, қоғам саналы адамдардың ерікті түрде бірігіп өмір сүруі. Бұл бірігудің негізгі себебі – адамдардың бір мүдделігі, бір тілектестігі. Мұнсыз бірігу мүмкін емес. Мүдде екі түрлі болады: жеке адамның мүддесі және қоғамның мүддесі. Қоғам осы екі мүдде-мақсатты біріктіріп, дамытып отырады [4]. Осы объективтік даму процесінде адамдардың өзара ынтымақтастығы қалыптасты. Сол арқылы жеке адамның қолынан келмейтін, әлі жетпейтін істерді атқаруға мүмкіншілік туды.

Бір сөзбен айтқанда, азаматтық қоғам мемлекеттік құрылымдарды алмастыруға тиіс. Мемлекеттік құрылымдар өз функциясын, азаматтық қоғам өз қызметтерін атқаруы абзал. Олар бір-бірін қайталамай, бір-бірін толықтырып отыруы қажет. Мемлекеттің қолы жетпей тұрған мәселелерді азаматтық қоғам өз иелігіне алуға тиіс. Ал үкімет оған кедергі келтірмей, түсіністікпен бірлесіп, өмір сүруі керек. Билік пен азаматтық қоғам адамдардың бейбіт, жарасты тіршілік етуіне көмектесуі қажет [5]. Азаматтық қоғам идеология жүргізуші институт емес, ол нақты іспен айналысушы, адамдардың өмір сүру сфераларының бәрінде – экономика, саясат, рухани салаларда өзін белсенді түрде көрсете білуі керек.

Ел Конституциясы терең экономикалық қана емес, сонымен бірге саяси өзгерістерге байланысты үлкен жолдан өтуімізге мүмкіндік берді. Мұны Егемен Қазақстанның жаңа ұлттық заңнамасы дәлелдеп шықты. Нақ сонымен көмегімен бұл жылдары Қазақстанды нақты демократиялық институттар әрекет ететін, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына кепілдік берілетін елге айналдыру үшін берік іргетас қаланды.

Саяси тұрақтылық сыртқы инвесторлар үшін экономикамыздың тартымдылығын қамтамасыз етті, отандық индустрияны дамыту үшін капиталдың негізгі көзі болды. Экономика көтеріле бастады, жаңа инфрақұрылым жасалып, ауылшаруашылығы дамуға бет алды. Жаңа жұмыс орындары дәйектілікпен ашылып, «орта тап» құрыла бастады. Адамның объективтік тарихи даму процесіне және күнделікті қарым-қатынасында қоғамның бірнеше түрлері болады: өндірістік қоғам, шаруашылық қоғам, әлеуметтік қоғам, азаматтық қоғам т.б. Осылардың ішіндегі ең күрделісі, ең түпкіліктісі – адаммен бірге дамып келе жатқан азаматтық қоғам. Қоғамның басқа түрлері тез құрылып, тез тарап жатады. Олардың өмірі, іс-әрекетінің шеңбері, кеңістігі көп өлкеге жайылмайды, уақыты көпке созылмайды. Қоғам – мемлекеттік құрылымнан тыс қалыптасатын әлеуметтік-экономикалық және мәдени-рухани қоғамдық қатынастардың жиынтығы. Оған қатынасушылардың табиғи және азаматтық құқықтарын, бостандығы мен міндетін автономиялық даму жолы қамтамасыз етеді. Азаматтық қоғамда үзіліс болмайды, уақыты шектелмейді, өлкеге, аймаққа бөлінбейді, мемлекеттің барлық жерін, барлық халқын біріктіреді. Қоғам – мемлекетке тәуелді емес, дербес, ашық, жариялы қоғам.

Қорыта айтқанда, саяси әлеуметтік модернизацияның нәтижесі ретінде еліміздің әрбір азаматы өз Отанына керектігін, оған пайдасын тигізетініне сенуі тиіс. Үкіметтік емес ұйымдардың санының көбеюі, биліктің азаматтық қоғамға деген мүдделігін білдіреді, саяси институттардың құрылуы қазақстандық мемлекеттіліктің құрылуымен, әлеуметтік демократиялық мемлекеттің даму кезеңімен сәйкес келеді. Осыған байланысты мемлекеттік секторды реформалаудың басым бағыттары анықталған. Тиімділік, ашықтық және қоғам алдында есеп беру қағидаттарымен әкімшілік реформаларды тереңдету бүгінгі таңда аса маңызды міндеттер болып отыр. Ең бастысы, азаматтық қоғам адамдардың мақсат-мұратын қанағаттандыруға, олардың тіршілігін жақсартуға жұмыс істеуге құқылы. Бұған билік те, оппозиция да мүдделі екендігі сөзсіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Назарбаев Н.Ә. Қазақстан жедел экономикалық және саяси жаңару жолында: Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. – Алматы, 2005. – Б.79-80.

2 Бергсон А. Два источника морали и рилегии. – М., 1994. – С.32.

3 Сағын М.К. Жаһандану жағдайындағы азаматтық қоғам. – Алматы: Саясат-POLICY, 2011. – №4. – Б.15-16.

4 Қалмырзаев Ә. Күшті билік дегеніміз көптің үнін өшіру емес, керісінше азаматтық қоғамды нығайту деген сөз. – Алматы: Жаңа гасыр, 2006. – №8. – Б.11-17.

5 Қарабаев Ш.Қ. Азаматтық қоғамның тұрақтылығының әлеуметтік-құқықтық алғы шарттары // Материалы международной научной конференции «Роль неправительственных организаций в развитии гражданского общества в Казахстане». – Алматы: Саясат-POLICY, 2007. – Б.150-152.

УДК 343.102:351.745.7

МРНТИ 10.71.43

Кудратбаев Е.¹, Хусаинов О.Б.²

¹магистрант 2 курса, специальности 6М030100 – «Юриспруденция»,
Казахская Академия труда и социальных отношений
Алматы, Казахстан

²Научный руководитель: к.ю.н., доцент

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ДОКАЗЫВАНИИ

Аннотация

В статье рассматривается понятие результатов оперативно-розыскной деятельности, требования, предъявляемые к ним, а также использование результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании.

Наиболее часто выявлению и раскрытию оперативно-розыскным путем подлежат преступления, которые тщательно скрываются и остаются неизвестными, когда нет достаточных данных для возбуждения уголовного дела или когда лицо к моменту обнаружения признаков преступления не установлено. Эффективным средством в борьбе с преступностью остается оперативно-розыскная деятельность. Возможность использования результатов оперативно-розыскной деятельности в качестве средств познавательной деятельности в доказывании по уголовным делам имеет важное значение в работе органов и должностных лиц, осуществляющих уголовное судопроизводство.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, оперативно-розыскные мероприятия, результаты оперативно-розыскной деятельности, доказательства, доказывание

Е.Кудратбаев¹, О.Б. Хусаинов²

¹6М030100 – «Құқықтану» мамандығының 2 курс магистранты,
Қазақ Еңбек және әлеуметтік қатынастар академиясы
Алматы, Қазақстан

²Ғылыми жетекшісі: з.ғ.к., доцент

ДӘЛЕЛДЕУ КЕЗІНДЕ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ ЖҰМЫСТАРЫНЫҢ НӘТИЖЕЛЕРІН ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа

Мақалада жедел-ізвестіру қызметі нәтижелерінің ұғымы, оларға қойылатын талаптар, сондай-ақ дәлелдеу кезінде жедел-ізвестіру жұмыстарының нәтижелерін пайдалану қарастырылады. Көбінесе

жедел-іздігі жұмыстары арқылы қылмыстық іс қозғау үшін деректер жеткіліксіз болған жағдайда немесе қылмыс белгілері анықталған сәтте қылмыскер белгісіз болса, анықталмаған және жасырын қалған қылмыстарды анықтау және ашу жатады. Жедел-іздігі қызметі қылмыспен күресуде тиімді құрал болып қала береді. Қылмыстық істер бойынша дәлелдеуде танымдық қызмет құралдары ретіндегі жедел-іздігі қызметінің нәтижелерін пайдалану мүмкіндігі қылмыстық іс жүргізуді жүзеге асыратын органдар мен лауазымды тұлғалардың жұмысында маңызы зор.

Түйін сөздер: жедел-іздігі қызметі, жедел-іздігі іс-шаралары, жедел-іздігі қызметінің нәтижелері, дәлелдер, дәлелдеу

E.Kudratbaev¹, O.B. Husainov²

*¹Master of 2 course, specialty 6M030100 – «Jurisprudence»,
Kazakh Academy Labor and Social relations
Almaty, Kazakhstan*

²Scientific adviser: c.j.s., Associate Professor

THE USE OF THE RESULTS OF OPERATIONAL-SEARCH ACTIVITY IN PROVING

Abstract

The article deals with the concept of the results of operational-search activity, the requirements imposed on them, as well as the use of the results of operational-search activity in proving. Most often, the detection and disclosure of operationally searchable crimes are subject to crimes that are carefully hidden and remain unknown when there is insufficient data to initiate a criminal case or when a person is not identified by the time the signs of the crime are discovered. Operational-search activity remains an effective tool in the fight against crime. The possibility of using the results of operational-search activity as a means of cognitive activity in proving in criminal cases is of great importance in the work of bodies and officials engaged in criminal proceedings.

Keywords: operatively-search activity, operatively-search measures, results of operatively-search activity, proofs, proving

Правоохранительные органы постоянно сталкиваются с активным противодействием преступников, с различными формами совершения преступлений и сокрытия их следов; трудностью раскрытия определенных категорий преступлений; сложностью их квалификации; пробелами в праве и другими причинами. Раскрыть такие преступления только традиционными методами трудно, а порой и невозможно. Эффективным средством в борьбе с преступностью остается оперативно-розыскная деятельность. Важными направлениями деятельности данных подразделений являются получение и последующее использование результатов оперативно-розыскной деятельности в ходе предварительного расследования преступлений.

Результаты ОРД, представляемые для использования в доказывании по уголовным делам, должны позволять формировать доказательства, удовлетворяющие требованиям уголовно-процессуального законодательства, предъявляемым к доказательствам в целом, к соответствующим видам доказательств, и содержать сведения, имеющие значение для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовному делу, указания на источник получения предполагаемого доказательства или предмета, который может стать доказательством, а также данные, позволяющие проверить в условиях судопроизводства доказательства, сформированные на их основе.

Возможность использования результатов оперативно-розыскной деятельности в качестве средств познавательной деятельности в доказывании по уголовным делам имеет важное значение в работе органов и должностных лиц, осуществляющих уголовное судопроизводство.

Результаты оперативно-розыскной деятельности, полученные при соблюдении требований закона, могут использоваться в доказывании по уголовным делам, регламентирующими собирание, исследование и оценку доказательств с соблюдением требований УПК РК, а также закона «Об оперативно-розыскной деятельности».

Правовая основа оперативно-розыскной деятельности включает в себя правовые нормы Конституции РК, Уголовного и Уголовного процессуального кодексов, законов РК о национальной безопасности, оборонах внутренних дел, о прокуратуре и т.д. [1, с. 49].

Согласно п.15-1, ст.1 Закона РК «Об оперативно-розыскной деятельности» результатами оперативно-розыскной деятельности являются сведения, документы, предметы либо материалы, полученные для решения задач, перечисленных в статье 2 Закона: «Задачами оперативно-розыскной деятельности являются:

- 1) защита жизни, здоровья, прав, свобод, законных интересов человека и гражданина, собственности от противоправных посягательств;
- 2) содействие в обеспечении безопасности общества, государства и укреплении его экономического потенциала и обороноспособности;
- 3) выявление, предупреждение и пресечение преступлений;
- 4) осуществление мер по розыску лиц, скрывающихся от органов дознания, следствия и суда, уклоняющихся от уголовной ответственности, отбывания наказания или пробационного контроля, без вести пропавших граждан и иных лиц в случаях, предусмотренных законом, а также идентификация обнаруженных неопознанных трупов;
- 5) обеспечение безопасности Президента Республики Казахстан и других охраняемых лиц;
- 6) обеспечение охраны Государственной границы Республики Казахстан;
- 7) обеспечение защиты сведений, составляющих государственные секреты или иную охраняемую законом тайну;
- 8) содействие организациям в защите коммерческой тайны;
- 9) поддержание в местах содержания под стражей или лишения свободы режима, установленного законодательством Республики Казахстан;
- 10) обеспечение безопасности подозреваемых, обвиняемых, подсудимых, осужденных, персонала в местах содержания под стражей или лишения свободы и иных лиц;
- 11) обеспечение безопасности органов, осуществляющих оперативно-розыскную деятельность» [2].

Следует отдельно остановиться на 3 разделе Закона РК «Об оперативно-розыскной деятельности»: Проведение оперативно-розыскных мероприятий. Так в ст. 11 приводится определение и перечень общих и специальных оперативно-розыскных мероприятий.

2. Общими оперативно-розыскными мероприятиями являются:

- 1) опрос лиц;
  - 2) установление гласных и негласных отношений с гражданами, использование их в оперативно-розыскной деятельности;
  - 3) внедрение;
  - 4) применение модели поведения, имитирующей преступную деятельность;
  - 5) создание конспиративных предприятий и организаций;
  - 6) контролируемая поставка;
  - 7) применение технических средств для получения сведений, не затрагивающих охраняемые законом неприкосновенность частной жизни, жилища, личной и семейной тайны, а также тайну личных вкладов и сбережений, переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных и иных сообщений;
  - 8) наведение справок;
  - 9) получение образцов;
  - 10) оперативный закуп;
  - 11) применение служебно-розыскных собак;
  - 12) поиск и отождествление личности по приметам;
  - 13) поиск устройств незаконного снятия информации;
  - 14) обнаружение, негласная фиксация и изъятие следов противоправных деяний, их предварительное исследование;
  - 15) преследование лица, готовящего, совершающего или совершившего преступление, и его задержание;
  - 16) осуществление с участием понятых личного досмотра задержанных лиц, изъятия находящихся при них вещей и документов, могущих относиться к преступной деятельности, а также досмотра жилых помещений, рабочих и иных мест, досмотра транспортных средств.
- В ходе осуществления антитеррористической операции личный досмотр и досмотр вещей, находящихся при физическом лице, досмотр транспортных средств, в том числе с применением технических средств, могут производиться без участия понятых;
- 17) проведение операций по захвату вооруженных преступников;
  - 18) наблюдение.

3. Специальными оперативно-розыскными мероприятиями являются:

- 1) негласные аудио- и (или) видеоконтроль лица или места;
- 2) негласные контроль, перехват и снятие информации, передающейся по сетям электрической (телекоммуникационной) связи;
- 3) негласное получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами;
- 4) негласное снятие информации с компьютеров, серверов и других устройств, предназначенных для сбора, обработки, накопления и хранения информации;
- 5) негласный контроль почтовых и иных отправлений;
- 6) негласные проникновение и (или) обследование места [2].

Но отметим, в Законе дан перечень оперативно-розыскных мероприятий, но не раскрыто их правовое содержание.

Результаты проведения оперативно-розыскной деятельности можно разделить на две группы данных:

1) фактические данные, непосредственно указывающие на признаки преступления, которые могут быть введены в уголовный процесс в качестве доказательств;

2) фактические данные, которые носят вспомогательный характер.

Первую группу составляют фактические данные (сведения), непосредственно указывающие на признаки преступления. Данные (сведения), должны быть процессуально закреплены и отвечать требованиям, предъявляемым к доказательствам, а также они могут служить источниками доказательств по уголовному делу. Они могут иметь значение для выяснения подлежащих доказыванию обстоятельств, о наличии и местах нахождения орудий преступлений, похищенных ценностей, денежных средств, предметов, сохранивших следы преступления и др.

Вторую группу образуют фактические данные, которые носят вспомогательный характер (данные о личности подозреваемого, противоречиях в преступной группе, способах маскировки преступной деятельности и т.п.) и могут служить для выбора организационных и тактических приемов проведения оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий. Данные, имеющие вспомогательное значение, оформляются по правилам оперативного делопроизводства и могут использоваться, к примеру, при выборе тактических приемов проведения следственных действий. Следует иметь в виду, что результаты оперативно-розыскной деятельности в силу ее специфики не всегда могут иметь процессуальное значение и официально использоваться в уголовном процессе. Чаще, наоборот, они выступают лишь в качестве информации, которая может быть легализована в официальных следственных действиях и представлена как их результат. Это может быть вызвано причинами, связанными с реализацией оперативно-розыскного принципа конспирации, преимущественно негласных начал этой деятельности.

Для того, чтобы фактические данные можно было рассматривать как результат ОРД, требуется соблюдение ряда общих условий. Так, фактические данные должны:

- быть получены оперативными подразделениями с соблюдением порядка, установленного законом РК «Об оперативно-розыскной деятельности»;

- содержать информацию о признаках подготавливаемого, совершаемого или совершенного преступления, лицах, подготавливающих, совершающих, совершивших правонарушение, скрывшихся от органов дознания, следствия и суда, а также событиях и действиях, создающих угрозу государственной, военной, экономической или экологической безопасности РК;

- быть зафиксированными в оперативно-служебных документах.

Собранные материалы должны содержать достаточные данные:

- о наличии признаков преступления, в частности где, когда, какие признаки и какого именно преступления обнаружены;

- об обстоятельствах обнаружения таких признаков;

- о лице (лицах), совершившем преступление, и об очевидцах, если они известны;

- о любых других фактах и обстоятельствах, имеющих значение для решения вопроса о возбуждении уголовного дела.

Поскольку представляемые материалы в последующем приобщаются к уголовному делу, к ним предъявляются особые требования с точки зрения сохранения в тайне источников и методов их получения. Такие материалы могут быть несекретными, либо рассекречены, либо передаваться с соблюдением правил обращения с соответствующими документами.

Каждое доказательство должно отвечать критериям относимости, допустимости, достоверности, а все собранные доказательства в совокупности – достаточности для разрешения уголовного дела. Результаты ОРД, представляемые для использования в доказывании по уголовным делам, должны позволять формировать доказательства, удовлетворяющие требованиям уголовно-процессуального законодательства. Так в соответствии с п.1 статьи 121 Уголовно-процессуального кодекса РК: «1. Доказывание состоит в собирании, исследовании, оценке и использовании доказательств с целью установления обстоятельств, имеющих значение для законного, обоснованного и справедливого разрешения дела» [3].

Установление такой совокупности фактов и обстоятельств, имеющих значение для разрешения уголовного дела при помощи доказательств, по существу невозможно без проведения оперативно-розыскных мероприятий и использования результатов оперативно-розыскной деятельности.

В статье 14 Закона РК «Об оперативно-розыскной деятельности» закреплено, что результаты оперативно-розыскной деятельности могут быть использованы в следующих направлениях:

- материалы, полученные в процессе оперативно-розыскной деятельности, могут быть использованы для подготовки и осуществления следственных действий и проведения оперативно-розыскных мероприятий по предупреждению, пресечению и раскрытию преступлений, а также в процессе доказывания по уголовным делам при условии их проверки в соответствии с положениями уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан, регламентирующими собирание, исследование и оценку доказательств;

- материалы оперативно-розыскной деятельности могут быть использованы при выполнении других задач, предусмотренных статьей 2 настоящего Закона, после их проверки в порядке, установленном законодательством Республики Казахстан, за исключением результатов, полученных в ходе разведывательной и контрразведывательной деятельности, для которых порядок их использования устанавливается ведомственными нормативными актами;

- материалы, полученные в результате проведения оперативно-розыскных мероприятий, до облечения их в форму, предусмотренную уголовно-процессуальным законодательством Республики Казахстан, либо при отсутствии возможности ввести их в уголовный процесс не являются основанием для ограничения прав, свобод и законных интересов физических и юридических лиц;

- не подлежат разглашению сведения об организации оперативно-розыскной деятельности, о конкретных оперативно-розыскных мероприятиях, источниках и способах получения информации, составляющей государственную или иную охраняемую законом тайну, за исключением случаев, предусмотренных законодательством Республики Казахстан, а также сведения, затрагивающие личную жизнь, честь и достоинство человека и гражданина;

- за разглашение сведений об оперативно-розыскной деятельности лица, которым они стали известны в результате выполнения профессиональных обязанностей, несут ответственность, предусмотренную законами РК.

Закон РК «Об оперативно-розыскной деятельности» и УПК РК допускают возможность использования результатов ОРД в доказывании, но и ограничивают их использование в качестве доказательств.

Процесс сбора доказательств начинается с поиска и обнаружения носителя информации, поскольку получить необходимые сведения невозможно, не обнаружив их источников. Роль оперативно-розыскной деятельности здесь заключается в том чтобы обнаружить источники и (или) носители информации: предмета, сохранившего на себе следы преступления; человека, в сознании которого запечатлелись имеющие значение для дела обстоятельства, и др. В частности, важно определить и обнаружить предмет посягательства в тех случаях, когда законодатель дифференцирует ответственность в зависимости от того, на какой предмет направлено деяние, поскольку от этого зависит квалификация содеянного. Не обнаружив орудие или средство преступления, в отдельных случаях невозможно доказать наличие как самого состава преступления, так и причастности к нему конкретного лица. Установление вещи, которая была предметом посягательства, важно еще и потому, что она признается вещественным доказательством.

Результаты оперативно-розыскной деятельности, предоставляемые для использования в доказывании по уголовным делам, должны позволять формировать доказательства, удовлетворяющие требования уголовно-процессуального законодательства, предъявляемым к доказательствам в целом, к соответствующим видам доказательств; содержать сведения, имеющие значение для установления обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовному делу, указания на оперативно-розыскные

мероприятия, при проведении которых получены предполагаемые доказательства, а также данные, позволяющие проверить в условиях уголовного судопроизводства доказательства, сформированные на их основе [4].

Подводя итоги вышеизложенному, приходим к следующим выводам: чтобы стать доказательствами, результаты оперативно-розыскной деятельности должны отвечать следующим критериям:

1. Результаты оперативно-розыскной деятельности должны быть получены в ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий, закрепленных в статье 11 Закона РК «Об оперативно-розыскной деятельности».

2. Оперативно-розыскные мероприятия должны быть проведены уполномоченными на то органами, при наличии законных оснований, предусмотренных в статье 10 Закона РК «Об оперативно-розыскной деятельности».

3. Результаты проведенных оперативно-розыскных мероприятий должны быть зафиксированными в оперативно-служебных документах, материальных (физических) носителях, к которым могут прилагаться предметы и документы, полученные при проведении ОРМ.

4. Результаты оперативно-розыскной деятельности должны отвечать условиям и основаниям проведения негласных следственных действий предусмотренных ст. 232 УПК РК.

5. В Законе дан перечень оперативно-розыскных мероприятий, но не раскрыто их правовое содержание. С учетом общих свойств, присущих каждому ОРМ, правовое регулирование мероприятий должно быть более открытым, понятным и подконтрольным с точки зрения их допустимого единообразия, цели, участников, содержания, документирования и получаемых результатов; внести уточнения в наименование ряда перечисленных в ст.11 Закона оперативно-розыскных мероприятий, исключить повторение наименований ОРМ, сходных по названию, но разных по содержанию.

Список использованной литературы:

1 Хусаинов О.Б. Прокурорский надзор за оперативно-розыскной деятельностью в современном Казахстане и странах содружества независимых государств: сравнительно-правовой анализ. // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Международная жизнь и политика». – №1(48), 2017. – С.147-152.

2 Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года №154 -XIII «Об оперативно-розыскной деятельности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 21.12.2017 г.) [Электронный ресурс] // Режим доступа http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158

3 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года №231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.07.2017 г.) [Электронный ресурс] // Режим доступа http://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852#pos=0;0

4 Кусаинов С.Ж. Вопросы использования результатов оперативно-розыскной деятельности в доказывании. // Вестник КазНПУ им. Абая, серия «Юриспруденция», 2014. [Электронный ресурс] // Режим доступа <https://articlekz.com/article/10205>

УДК 341.2; 341.231.14

МРНТИ 10.87.27

Ж.Нұрболатқызы¹, С.Н. Сабикенов²

¹Абай атындағы ҚазҰПУ аясындағы Сорбонна-Қазақстан Институты, халықаралық құқық кафедрасы, «Халықаралық құқық» мамандығының 1 курс магистранты, nurbolatkyzy95@mail.ru

*²ҚР ҰҒА академигі, заң ғылымдарының докторы,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының профессоры*

БАЛАЛАР ҚҰҚЫҚТАРЫН ҚОРҒАУДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақаланың өзектілігі бала құқығын қорғаудың халықаралық құқықтық мәселелері. Негізгі қозғалатын тақырып бала құқықтары туралы, құқық саласындағы халықаралық құжаттар адам құқықтарын қорғау мен бала құқығының арасындағы байланысты анықтау, сонымен қатар бала құқықтарын қорғаудың принциптерінің үлгілері келтіріледі.

Бала құқықтарын қорғаудың негізгі тәсілі – халықаралық шарттарын жасасу, шет мемлекеттермен ынтымақтастық балалардың құқықтарын қорғау, сондай-ақ халықаралық дәрежедегі бала құқықтарын қамтамасыз ету.

Түйін сөздер: бала құқығын қорғау, негізгі құқық, жалпы принциптер, бала құқықтары туралы Конвенция, халықтық шарттар, адам құқықтары

Нурболатқызы Ж.¹, Сабикенов С.Н.²

¹*магистрант 1 курса специальности «Международное право», кафедры международного права Института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им. Абая, nurbolatkyzy95@mail.ru*

²*Академик НАН РК, доктор юридических наук, профессор
Института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им. Абая*

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА

Аннотация

Статья посвящена рассмотрению вопросов, касающихся защиты прав ребенка в международном праве. В ней изложены основные аспекты нормотворческой деятельности по правам ребенка, освещены основные международные документы в области защиты прав человека и ребенка, выявлена связь между этими документами, приводятся базовые права ребенка и общие принципы защиты этих прав. Раскрывается основной способ защиты прав ребенка – заключение международных договоров о сотрудничестве в области защиты прав детей с иностранными государствами, а также международный механизм обеспечения прав ребенка.

Ключевые слова: защита прав ребенка, базовые права, общие принципы, Конвенция о правах ребенка, международные договоры, международный механизм защиты, Комитет ООН по защите прав ребенка, комиссия по правам человека

Zh.Nurbolatkyzy¹, S.N. Sabikenov²

¹*Undergraduate of 1st course specialty «International Law» Department of International law of the Institute Sorbonne-Kazakhstan in KazNPU named after Abai, nurbolatkyzy95@mail.ru*

²*Academic of NAS of RK, Doctor of Juridical Sciences, Prof.*

INTERNATIONAL LEGAL PROBLEMS OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE CHILD

Abstract

The article is devoted to consideration of the questions concerning protection of the rights of the child in international law. In it the main aspects of rule-making activities for the rights of the child are stated, the main international documents in the field of protection of human rights and the child are consecrated, communication between these documents is revealed, the basic rights of the child and the general principles of protection of these rights are given. The main way of protection of the rights of the child conclusion of international treaties on cooperation in protection of the rights of children with the foreign states, and also the international mechanism of ensuring the rights of the child is revealed.

Keywords: protection of the rights of the child, basic rights, general principles, Convention on the Rights of the Child, international contracts, international mechanism of protection, UN committee on protection of the rights of the child, Commission on Human Rights

«Адам құқығы бала құқығын қорғаудан басталады». Міне, адамның шыр етіп жерге түскен минутынан бастап, оны өмірін, денсаулығын, тыныштығын қорғап отырған заң бар. Бұл заң 1948 жылы 10 желтоқсанда қабылданған. «Адам құқығының жалпыға бірдей декларациясы», сонымен қатар 1959 жылы қабылданған «Бала құқығы Декларациясы», міне осы декларациядан кейін 61 ел қол қойған 1989 ж. 20 қарашада «Балалар құқығы туралы Конвенция» қабылданды. Қазірде бұған 191 мемлекет кірген. Конвенция деген – арнаулы мәселелер жөніндегі келісім шарт. Осы Конвенция

негізінде 2002 ж. тамызда Қазақстанда «Балалар құқығы туралы» заң қабылданды. Бұл заң 9 тарау, 53 баптан тұрады. Осы ережелерді бұлжытпай орындау – біздің Отанымыз, еліміз, халқымыз алдындағы парызымыз. Біздің өмірдегі кейбір келеңсіз жағдайлардың көбі біздің осы заң талаптарын, тәртіп талаптарын білмейтіндігімізден туындап жататын секілді [1].

Заң дегеніміз қоғамның негізгі тірегі. Қоғам деп отырғанымыз – мына біздер. Н.Ә. Назарбаев: «Конституция – бұл да ел рәміздерінің бірі. Сондықтан негізгі заңды елдің туы, әнұраны, елтаңбасы секілді қадірлеу, құрметтеу – біздің парызымыз» – деген. Сондықтан әрбір адамның заң талабына бағынып, жат қылықтар, өрескел тәртіп бұзушылыққа бармау, өзіне жүктелген міндетті уақытылы орындаудың өзін еліміздің Ата Заңның, халықты құрметтеуі деп білуімізге болады. Конституция – елдің барлық ережелері жинақталған мемлекеттің негізгі құжаты. Сондықтан да біз оны Ата заң деп құрметтейміз. Әрбір адам өзінің де, өзге елдің де заңына бағынуға міндетті. Әр мемлекеттің өзіне тән заңы бар. Құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау үшін баланың құқығы заңмен бекітіледі. Құқық қорғауды ата-аналар, бағып-қағу және қамқорлыққа алу органдары, сот, прокурор жүзеге асырады. Заң баланы озбырлықтың түрлерінен оның а브ройын төмендетуден, ата - аналар тарапынан болатын қиянаттан қорғайды. ҚР-да балалардың мүддесі қорғала отырып, ондай ата-аналарды ата-аналық құқықтан және баланы бағып-қағуға беруден айыруға байланысты шараларды қолдану заңдық тұрғыда қарастырылған. Бала мүліктік құқыққа да ие. Ол көбінесе өз ата-аналарының және отбасының өзге де мүшелерінің күтіп бағуы құқықтарына байланысты болмақ. Алименттер, зейнетақы мен жәрдемақылар ата-ананың атына келіп түседі, алайда, ол қаржы баланы күтіп-бағуға, білім беруге және тәрбиелеуге жұмсалады. Заң балаға сыйға немесе мұраға алған мүлікті меншігіне алу құқығын береді, сондай-ақ еңбекпен айналыса отырып, өзінің жеке еңбегінің кірістерін алуға, жекеленген пәтердің иесі болуға, т.б. мүмкіндік береді. Балаларға қамқорлық жасай отырып, мемлекет бала туған кезде жәрдемақы төлейді. Көп балалы отбасыларын түрлі жағынан қорғауға алынған.

Бала құқықтары туралы Конвенцияға сәйкес, олардың әрқайсысы өзінің даралығын сақтауға құқылы. Даралықтың белгісіне оның есімі, тегі, әкесінің аты жатады. Балаға есім ата-анасының келісімі бойынша беріледі. Әдетте, ата-аналар өз балаларына кез келген атты ойлап қоя береді. Дегенмен, ондай таңдаудың шегі бар. Баланың мүддесін ескере отырып, ата-аналар өз құқықтарын пайдаланып, баланың мүддесіне қарама-қайшы келетін, айналасына күлкі, не жағымсыз жағдай туындататын есімді таңдамау керек. Баланың әкесінің аты ұлттық дәстүр ескеріле отырып, әкесінің есімімен жазылады. Мәселен, ата-аналарының қалауына қарай әкесінің атына “ұлы”, “қызы” сөздері қосылып жазылуы мүмкін. Егер баланың әкесінің аты қос аттан тұрса (мәселен Әділмұрат) ата-аналарының қалауына қарай екі аттың бірі баланың әкесінің аты болып жазылады. Егер әкесінің аты белгісіз болса, шешесінің нұсқауымен баланың әкесі ретіндегі адамның есімі жазылады, ал тегі шешесінің тегімен көрсетіледі.

Бала құқықтары туралы халықаралық Конвенциядан:

- Мемлекет әрбір баланың аман-сау өсіп, жан-жақты дамуын қамтамасыз етеді.
- Бала өмірге келе салысымен тіркеуге алынады және өзіне есім мен азаматтық алуға құқылы.
- Әрбір бала өз отбасында, ата-анасымен бірге өмір сүруге құқылы.
- Отбасында әкесі мен анасы өз алдына дербес өмір сүрумен, баланы ата-анасымен ажыратуға ешкім құқықты емес.
- Бала мектепте кінәлі болғанда да оны ешкімнің ұрып жазалауға, кемсітіп қорлауға құқығы жоқ.
- Бала тынығуға және мәдени демалуға құқылы.
- Әрбір баланың ой-пікір, ар-ождан және дін еркіндігіне құқығы бар.
- Бала өзі қалаған спорт түрімен шұғылдануға құқылы.
- Бала денсаулығын сақтауға, емделуге құқылы.
- Бала өз ойын еркін айтуға құқылы.

Конвенция бала азаматтығы жайында олардың өмірі мен денсаулығын қорғап, балалардың отбасында өмір сүруін қамтамасыз ету құқығын сақтауды мемлекеттік міндет деп қарастырған.

Құқық – адамның міндеті де болып табылады.

Құқық адамға тек жақсы, игі істерді жасау үшін берілген. Адамға зиян келтіретін істердің барлығына тыйым салынған.

Қазіргі таңда бала құқығы бірінші кезекте тұрған күрделі, көптеген күшті қажет ететін күрделі мәселелердің бірі болып отыр. Қоғамда қаншаа шиеленісулер болып жатыр, солардың ішінде алып қарайтын болсақ балалар зардап шегушілердің қатарында бірінші кезекте тұр. Қоғам өмірін бала өмірінен алшақтатып қарауға болмайды. Себебі, олар тығыз қарым-қатынаста. Бала құқығының

зардап шегу тұстары өте көп, тіпті адам санасына кіріп шықпайтын оқиғалар орын алуда. Кезекті болып жатқан оқиғаларды көз алдымыздан өткізсек, көңіліміз су сепкендей болады. Бейкүнә балалардың зардап шегуі күн санап өспесе, азаяр емес. Бұған кінәні, кімнен? қалай? іздеп табуға болады деген сұрақты сан мәрте қойсақта, нақты жауап әлі жоқ. Бала өміріне бала шабылу, күн санап өсіп, сағат сайын артуда. Тіпті мемлекетіміздің әр өңірінде болып жатқан оқиғаларды естісең жүрегің қан жылайды. Осындай санасыздықпен жасалаып отырған сан түрлі оқиғаларға қашан тоқтау болады екен?! Бала өміріне қоғамды жазғыру бекершілік. Себебі, адам қолымен істеліп жатқан жауыздық емеспе. Күні кеше ғана тұрмысымыз түзелді деп қуанғанымыз бекершілік болды ма? – деген сұрақ туындайды. Біз қазақ, қазақ болғалы бала тәрбиесін бесіктен қолға алған халық емес пе едік. Бүгінгі болып отырған бейбастықты қалай саралауға болады.

Халықаралық құқықты қорғаудағы ең басты мәселелердің бірі болып отырған бала құқығы және әйел құқығы. Кез келген құқық бұзушылықты алып қарайтын болсақ онда балар мен әйел адамдар зардап шегуде. Қоғамның ең осал тұсы әлі құқықтық қорғауды жүзеге асырса да, толықтай доспарлы түрде орындай алмауы... [2].

Адам құқықтарының қорғалуының келесі мәселесі қоғамдағы билік бөлінісіне ақпараттық технологиялардың ықпалымен тікелей байланысты. Бізге технологиялық инфрақұрылым және ақпараттық экономиканың операциялық жүйелері саласында тепе-теңдікті қалыптастыру аса қажет. Сандық экономиканы бағдарлау және қолдану мүмкіндіктері кеңінен әрі әділ бөлінуі керек. Денсаулық сақтау саласы, білім және мәдениетке пайда түсіріп, табыс әкелетін коммерциялық мекемелер ғана емес, сонымен қатар қоғамның игілігіндегі ресурстар болып қала беруі керек. Ғылыми, техникалық және тәжірибелік білімнің (өндірістік және экономикалық ақпарат, технологиялар, стандарттар, патенттер, әдістемелер, кітаптар, электронды жазбалар және басқалар) сияқты ақпараттық ресурстар да қоғам игілігіне жаратылғаны жөн [4].

Ғаламдық дәрежедегі бала құқығының қорғалуына келе болсақ сансыз сұрақтар мен мардымсыз жауаптарға әкеліп соғады. Дуниежүзілік бала құқығын қорғауға атсалысып отырған ұжымдар мен институттар, мекемелердің жарыса жасалып жатқан шаралары мен еңбектеріне еш сөзім жоқ. Бірақ сыртынан қарағанда ешқандай пайдасы тимей жатқанына қарап қарының ашады екен. Үкіметтің бала құқығын қорғауына деген әр елде жан-жақты қарастырылып жатқан жоспарларына ризашылығымды білдіремін. Алайда еш тиімді жағы болмай, пайдаға ассада, қорытындысы болмай жатқанына қатты қынжыламын. Құқық жолында қарастырылған заңдар мен тұжырымдарға сүйенсек, қазіргі таңда бала біткеннің бәрі мемлекеттің қарамағында, бейбіт өмір сүруге сәйкес келеді. Болашақта әлемдік аренада болмаса да, өз мемлекетіміздің бейкүнә балақайлардың болашағына үлкен үлес қосқым келеді [3].

Қазақстандық балалардың сапалы білім, медициналық қызметті алуына, қоғамдық өмірге араласуына, қауіпсіз ортада жеке өміріне құқығын жүзеге асыруына және әртүрлі қызмет саласында өздерінің құқықтарын пайдалануына мүмкіндіктері бар. Қазіргі таңда балалар – қоғамдық бірлестіктер мен балалар ұйымдарының белсенді көшбасышылары, олар балаларға арналған жобалар, форумдар және іс-шаралар арқылы өз пікірлерін сүйіспеншілікпен және олардың қатысуымен жүзеге асырады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Тәрбие сағаты. [Электрондық ресурс] URL:<http://bilimdiler.kz/tarbie-sagaty/6853> 25.06.2013

2 Подуфалов В.Д. К вопросу о понятии "Адам құқығын халықаралық құқықтық қорғау" // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Халықаралық өмір және саясат» сериясы, №4(31), 2012 г. халықаралық құқық. – 1985-1986.

3 Сабитова А.А. Әйел құқығын қорғаудың халықаралық құқықтық мәселелері // Хабаршы/вестник №4(31), 2012. – 9 б.

4 Жабелова Т.Е. Халықаралық құқықтағы адам құқықтарын қорғаудың өзекті мәселелері // Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршысы, «Халықаралық өмір және саясат» сериясы, №2(41), 2015. // Саяси түсіндірме сөздік. – Алматы: «Дәуір», 2007.

УДК 341.2; 341.231.14
МРНТИ 10.87.27

Серикова А.Н.¹, Сабикенов С.Н.²

¹магистрант 1 курса специальности «Международное право», кафедры международного права Института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им. Абая, asema_s_96@mail.ru

*²Академик НАН РК, доктор юридических наук, профессор
Института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им. Абая*

МЕЖДУНАРОДНО-ПРАВОВОЙ СТАТУС БЕЖЕНЦЕВ

Аннотация

В настоящее время вопросы, связанные с обеспечением прав человека и их реализацией, занимают одно из первых мест в перечне наиболее актуальных проблем современности. Развитие общества обусловило не только осознание ценности и неотъемлемости, основных прав и свобод, но и поставило весьма остро вопрос об их защите от противоправных посягательств, в том числе и со стороны органов власти. Более того, невозможно отрицать тот факт, что человек был, есть и остается существом социальным, следовательно, в социальном обществе у человека должно быть определенное положение, с правами и обязанностями, которые в свою очередь гарантируются государством и Основным законом и уважаются окружающим социумом. Таким и является правовое положение человека, оно в свою очередь считается соответствующим мировым стандартам демократии, основанном на трех естественных началах: праве на жизнь, свободу, равенство. Современная теория международного права все более ориентируется на человека. И в этом нет противоречия, скорее можно говорить о закономерности связи. Уважение прав человек, демократия – важная гарантия мира. В международных актах подчеркивается, что уважение этих прав является основой всеобщего мира. Международное право призвано стать гомоцентричным, т.е. ориентированным на человека. В развитии идей Всеобщей декларации прав человека принято значительное число конвенций и пактов, посвященных правам человека. Сегодня права человека являются одной из ключевых научных проблем и изучаются с самых разнообразных позиций.

Ключевые слова: права человека, права на жизнь, свободу, равенство, международное право

С.Н. Сабикенов¹, А.Н. Серикова²

*¹ҚР ҰҒА академигі, заң ғылымдарының докторы,
Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының профессоры*

²Абай атындағы ҚазҰПУ аясындағы Сорбонна-Қазақстан Институты, халықаралық құқық кафедрасы, «Халықаралық құқық» мамандығының 1 курс магистранты, Asema_s_96@mail.ru

БОСҚЫНДАРДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ

Аңдатпа

Қазіргі уақытта, адам құқықтарын қорғау және оларды іске асыру мәселелері, бүгінгі таңда ең өзекті мәселелердің қатарына кіреді және алғашқы орындарды иеленеді. Қоғамның дамуы адам құндылығы ажырамас, негізгі құқықтары туралы хабардар және бостандықтары, сондай-ақ билік тарапынан, болған заңсыздықтардан оларды қорғау өзекті мәселе.

Сонымен қатар, адам әлеуметтік қоғамда болатынын жоққа шығара алмайды, соған сәйкес әлеуметтік қоғамда адам белгілі бір лауазымға ие болуға, құқықтар мен міндеттерге ие болуға тиіс, бұл өз кезегінде мемлекет пен негізгі заңға кепілдік береді және қоршаған қоғамды құрметтейді. Бұл адамның құқықтық позициясы, өз кезегінде, демократияның әлемдік стандарттарына сай деп есептеледі, ол үш негізгі принципке негізделген: өмірге еркіндік, құқық сақталуы, теңдігіне негізделеді.

Қазіргі заманғы халықаралық құқық теориясы адамға бағытталған. Бұған ешқандай қайшылық

жоқ, қарым-қатынастың тұрақтылығы туралы айтылған. Адам құқықтары мен демократияны құрметтеу – бейбітшіліктің маңызды кепілі. Халықаралық құжаттарда осы құқықтарды құрметтеу жалпыға ортақ бейбітшіліктің негізі болып табылатынын атап өтуге болады. Халықаралық құқық гомосорттыққа айналды. Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының идеяларын әзірлеу кезінде адам құқықтары жөніндегі конвенциялар мен келісімдердің елеулі әсер етіп қабылданады. Бүгінде адам құқықтары – бұл негізгі ғылыми мәселелердің бірі және көптеген бағытта зерттеледі.

Түйін сөздер: адам құқығы, өмір сүру құқығы, теңдік құқығы, халықаралық құқық

A.Serikova¹, S.N. Sabikenov²

¹Undergraduate of 1st course specialty «International Law», Department of International law of the Institute Sorbonne-Kazakhstan in KazNPU named after Abai, asema_s_96@mail.ru

²Academic of NAS of RK, Doctor of Juridical Sciences, Prof.

THE INTERNATIONAL LEGAL STATUS OF REFUGEES

Abstract

Currently, issues related to ensuring human rights and their implementation, are one of the first places in the list of the most urgent problems of our time. The development of the society determined not only the recognition of the value and inalienability, the basic rights and freedoms, but also raised the issue of their protection against illegal encroachments, including by the authorities. Moreover, it is impossible to deny the fact that a person was, is and remains a social being, therefore, in a social society, a person should have a certain position, with rights and duties, which in turn are guaranteed by the state and the Basic Law and respected by the surrounding society. This is the legal position of a person, it is in turn considered to correspond to the world standards of democracy based on three natural principles: the right to life, freedom, equality. The modern theory of international law is increasingly oriented toward man. And there is no contradiction in this, it is more possible to talk about the regularity of communication. Respect for human rights, democracy is an important guarantee of peace. In international instruments, it is emphasized that respect for these rights is the basis of universal peace. International law is meant to become homocentric, i.e. oriented person. In the development of the ideas of the Universal Declaration of Human Rights, a significant number of conventions and covenants on human rights have been adopted. Today, human rights are one of the key scientific problems and are studied from a wide variety of positions.

Keywords: human rights, the right to life, freedom, equality, international law

Как подчеркивают авторы большого монографического научного труда Гай С., Гудвин-Гилл [1], термин «беженец» является строгим термином, т.е. его содержание определяется в соответствии с принципами общего международного права.

В обогащение развития теорий прав человека весомый вклад внес академик НАН РК, д.ю.н. профессор Сабикенов С.Н., который выдвинул научную литературу «Общечеловеческая концепция прав человека как идейная основа международного сотрудничества государств в сфере защиты прав человека». В этой связи он отмечает, что *права, свободы каждого человека, честь и достоинства личности – величайшие общечеловеческие ценности, повсюду подлежащие защите и обогащению* [2].

Уже несколько десятилетий проблему беженцев относят к числу важных проблем современности. Обстоятельства и причины, вызывающие перемещение беженцев, различны. Одни порождаются ситуациями, формирующимися в рамках взаимоотношений людей или являющимися их результатом; другие обусловлены ситуациями, возникновение которых не зависит от воли людей, например стихийными бедствиями. Основную массу беженцев порождают, безусловно, ситуации первого рода, а именно: вооруженные конфликты, расовые и религиозные распри.

В 1997 г. в мире насчитывалось 22,3 млн. беженцев и других лиц, на которых распространяется мандат УВКБ ООН, в 1998 г. – 21,4 млн. чел. Более половины из них (11,4 млн.) составляли беженцы, остальные – вынужденные переселенцы, возвращены, лица, ищущие убежища, и лица без гражданства. По данным ООН в 2016 году число людей относящихся под определение беженца составило 21,3 млн. человек.

При этом большинство беженцев – 57% – приняли всего 10 стран, первое место из которых заняла Турция. По данным Главного управления МВД Турции по делам мигрантов, на декабрь 2016 года на территории страны были размещены 3,1 млн. беженцев [3].

Пакистан разместил, по данным ООН, 1,6 млн.; Ливан – 1,1 млн.; Иран – немногим менее миллиона; Эфиопия приняла 736,1 тыс. человек, Иордания – 664,1 тыс.; Кения с соседней Угандой – 552 тысячи и 428 тыс. Еще 420 тыс. и 356,2 тыс. также нашли приют в африканских странах – Чаде и Судане.

В работах западных исследователей положение беженцев в международном праве определяется как статус. Допуская возможность применения этого термина в широком смысле, следует, тем не менее, поставить под сомнение обоснованность его использования с точки зрения правовой квалификации. Правовой статус – это установленное нормами международного права положение субъектов международного права, отдельных территорий, различных международных и государственных органов, отдельных категорий лиц и имущества. Например, когда речь идет о правовом статусе отдельных категорий лиц, то подразумевается, прежде всего, правовое положение дипломатических сотрудников и международных служащих, то есть тех категорий физических лиц, деятельность которых носит с некоторыми оговорками международный характер и не обусловлена спецификой их временного пребывания на территории другого государства. Положение беженцев, несмотря на все сложности и противоречия, ему присущие, носит временный характер. Поэтому, говоря о положении беженцев в международном праве, было бы правильным называть его не статусом, а режимом. Тем самым подчеркивается не только временный характер проблемы (по аналогии с режимом военнопленных и раненых), но и определяется основное отличие положения беженцев от положения других категорий лиц в международном праве [4].

Принцип уважения прав человека является одним из основных принципов международного права. Права человека определяются экономическими, политическими, социальными, гражданскими и культурными правами и свободами, предусмотренными законами страны, в которой он проживает. Характер этих прав и свобод, равно как и их объем, определяется общественно-политическим и социально-экономическим строем данного государства и его законодательством.

Проблема беженцев является одной из актуальных проблем, вокруг которой вот уже многие годы идет острая и незатухающая борьба, связанная с политическими, экономическими, национальными и другими интересами государств. Решая проблему беженцев, устанавливая определенные правом средства защиты, государства, прежде всего, руководствуются необходимостью соблюдения прав и свобод человека и гражданина.

Список использованной литературы:

- 1 Гай С. Гудвин Гилл. *Статус беженца в международном праве.* – М.: «Юнити», 1997. – С.15.
- 2 Сабикенов С.Н. *Общечеловеческая концепция прав человека как идейная основа международного сотрудничества государств в сфере защиты прав человека // Права человека и актуальные проблемы международного права: Материалы научно-теоретической конференции, посвященной 60-летию Всеобщей Декларации прав человека.* – Алматы, 2009. – С.5-10.
- 3 *Новости с сайта rosball.ru 27 января 2017 года.*
- 4 Потапов В.И. *Беженцы и международное право.* – М.: «Международные отношения», 1986. – С.7.

УДК 341.2;341.231.14
МРНТИ 10.87.27

Абрешева С.М.¹

¹*старший преподаватель Института Сорбонна-Казахстан, КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРЕСЕЧЕНИЕ КАК ФОРМА ОБЕСПЕЧЕНИЯ АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ПРИНУЖДЕНИЯ

Аннотация

В настоящей статье рассмотрены вопросы об административном принуждении, являющиеся особым видом государственного принуждения, имеющий своим назначением охрану общественных отношений, складывающихся преимущественно в сфере государственного управления.

Автором комплексно исследуются как меры административного принуждения используются в процессе реализации исполнительной власти соответствующими органами и должностными лицами, что является результатом проявления их государственно-властных полномочий. Всем мерам административного воздействия присущ властно-принудительный характер.

Данный признак административного принуждения необходимо подчеркнуть особо, поскольку некоторые авторы отрицают принудительный характер ряда мер административного воздействия (например, карантина, таможенного досмотра), отождествляя их с правовыми запретами и обязанностями, самими обязывающими нормами права, которые, разумеется, мерами принуждения не являются.

Ключевые слова: административное принуждение, охрана общественных отношений, исполнительная власть, сознание, поведение людей, имущественный характер, администрация, государственные органы, должностные лица, полномочия

С.М. Абрешева¹

¹*халықаралық құқық кафедрасының аға оқытушысы, Абай атындағы Қазақ
Ұлттық Педагогикалық университеті, Сорбонна-Қазақстан институты*

ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘЖБҮРЛЕУДІ ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУДІҢ БІР ТҮРІ РЕТІНДЕ ӘКІМШІЛІК БҰЛТАРТПАУ ШАРАЛАРЫ

Аңдатпа

Осы мақаладағы мәселелер туралы әкімшілік құрбанды болып табылатын ерекше түрі мемлекеттік мәжбүрлеу бар, өз мақсатына қорғауды, қоғамдық қатынастар, қалыптасқан, негізінен, мемлекеттік басқару саласында.

Авторы кешенді түрде зерттеледі әкімшілік мәжбүрлеу шарасы ретінде пайдаланылады іске асыру процесінде атқарушы билік тиісті органдар мен лауазымды адамдардың, бұл нәтижесі болып табылады көріністері, олардың мемлекеттік-биліктік өкілеттіктері. Барлық шаралары әкімшілік ықпал ету тән билік-мәжбүрлі сипатта болады.

Бұл белгі бойынша әкімшілік мәжбүрлеу ерекше атап өту қажет, өйткені кейбір авторлар жоққа мәжбүрлі сипатқа ие бірқатар әкімшілік ықпал ету шараларын (мысалы, карантин, кедендік тексеру), отождествляя оларды құқықтық тыйым мен міндеттері, өздері обязывающими құқық нормалары, олар, әрине, мәжбүрлеу шараларымен емес болып табылады.

Түйін сөздер: әкімшілік мәжбүрлеу, қоғамдық қатынастар қорғау, мемлекеттік билік, сана, адамдардың мінез-құлқы, әкімшілік мүлікті сипаттама, мемлекеттік органдар, лауазымды тұлғалар, мемлекеттік органдар

S.M. Abresheva¹

*¹Institute of Sorbonne-Kazakhstan at KazNPU named after Abay,
Almaty, Kazakhstan*

THE ADMINISTRATIVE SUPPRESSION OF THE ADMINISTRATIVE-LEGAL COMPULSION

Abstract

The article deals with the issues of administrative coercion, which is a special type of state coercion and which has as its purpose the protection of public relations, developing mainly in the field of public administration.

The author comprehensively examines how administrative coercive measures are used in the process of implementing the Executive power by the relevant bodies and officials, which is the result of the manifestation of their state-power powers. All measures of administrative influence inherent power-coercive.

This sign of administrative coercion must be emphasized, since some authors deny the coercive nature of a number of administrative measures (e.g. quarantine, customs inspection), identifying them with legal prohibitions and obligations that are binding legal norms, which, of course, are not coercive measures.

Keywords: administrative coercion, protection of public relations, Executive power, consciousness, behavior of people, property character, administration, state bodies, officials, powers

Административное принуждение является особым видом государственного принуждения, имеющим своим назначением охрану общественных отношений, складывающихся преимущественно в сфере государственного управления. Меры административного принуждения используются в процессе реализации исполнительной власти соответствующими органами и должностными лицами, что является результатом проявления их государственно-властных полномочий. Всем мерам административного воздействия присущ властно-принудительный характер.

Данный признак административного принуждения необходимо подчеркнуть особо, поскольку некоторые авторы отрицают принудительный характер ряда мер административного воздействия (например, карантина, таможенного досмотра), отождествляя их с правовыми запретами и обязанностями, самими обязывающими нормами права, которые, разумеется, мерами принуждения не являются.

Административное принуждение по своему содержанию заключается во внешнем государственно-правовом психическом и физическом воздействии на сознание и поведение людей в форме ограничений (лишений) личного, организационного или имущественного характера, т.е. тех или иных неблагоприятных последствий.

Внешние формы проявления административного принуждения различны. Это обусловливается громадным разнообразием обеспечиваемых с их помощью отношений, целями, основаниями применения принуждения, содержанием компетенции органов и должностных лиц, которые наделены правом использования этих мер, и рядом других обстоятельств. Личные ограничения могут выражаться, например, в административном аресте за мелкое хулиганство, в задержании и доставлении нарушителя в полицию. К организационным ограничениям относятся, например, закрытие предприятий общественного питания ввиду их антисанитарного состояния, приостановление функционирования зрелищных учреждений вследствие нарушений правил противопожарной безопасности. К имущественным ограничениям относятся, в частности, штраф, конфискация, реквизиция.

Меры административного принуждения могут устанавливаться только правовыми актами. Применение этих мер допускается лишь на основе законов и других нормативных предписаний и только в пределах и формах, предусмотренных нормами права. Следовательно, административное принуждение является правовым принуждением, направленным на реализацию правовых актов, регулирующих общественные отношения в сфере государственного управления.

Административное принуждение применяется лишь уполномоченными на то органами и должностными лицами. Их круг строго определен правовыми актами. Как правило, к ним относятся исполнительные органы и их должностные лица, уполномоченные на осуществление правоохранительных функций в сфере государственного управления (например, органы внутренних дел, контрольно-надзорные органы). Таким образом, административное принуждение характеризуется множественностью органов и должностных лиц, полномочных применять меры такого принуждения.

Специфика управленческих отношений объективно определяет необходимость самостоятельной и быстрой реакции соответствующих должностных лиц на правонарушения, оперативного использования ими дозволенных правом мер. Нарушения правопорядка должны быть прекращены немедленно, ибо они затрагивают интересы всего общества, нередко угрожают личной и имущественной безопасности граждан.

В этой связи очевидной становится особенность административного принуждения, которое должно заключаться в немедленном его применении, с целью предупредить, пресечь противоправное посягательство, безотлагательном следовании за совершенным правонарушением. Именно в этом и состоит эффект административного принуждения.

Административное принуждение характеризует внесудебный порядок его применения соответствующими органами исполнительной власти, должностными лицами в процессе реализации своей компетенции без обращения в суд. Вместе с тем правом административной юрисдикции наделены суды и единично судьи, которые рассматривают значительную категорию дел об административных правонарушениях и применяют к виновным меры административного наказания (административные взыскания, например, за мелкое хулиганство). Однако эта деятельность судов (судей) не является правосудием в полном смысле слова, а составляет часть административного процесса.

Административное принуждение осуществляется в рамках особых охранительных административно-правовых отношений, складывающихся в сфере государственного управления и охватывающих права и обязанности компетентных органов и лиц, к которым оно применяется. Применение мер административного принуждения в деятельности органов исполнительной власти и их должностных лиц ограничивается сферой защиты преимущественно общеобязательных правил поведения, не имеющих ведомственных границ, например, правил пожарной безопасности, правил лицензионно-разрешительной системы, природоохранительных правил и т.д.

Административное принуждение характеризует и то обстоятельство, что компетентный государственный орган и лица, к которым оно применяется, не связаны отношениями служебной подчиненности. Субъект административной власти и нарушитель не являются членами одного коллектива, нарушитель непосредственно по службе не подчинен тем, кто применяет к нему меры административного принуждения, в отличие от дисциплинарного принуждения, реализуемого в рамках государственно-служебных отношений. Здесь находит объяснение и то обстоятельство, что административное принуждение может использоваться в отношении широкого круга субъектов административного права.

Процессуальный порядок его применения отличается оперативностью, относительной простотой и экономичностью. Административное принуждение применяется не только к физическим лицам (гражданам России, иностранным гражданам и лицам без гражданства), но и в отношении юридических лиц [1]. В связи с переходом к рыночной экономике и появлением частных, акционерных и других негосударственных предприятий, учреждений и организаций расширяется сфера применения административного принуждения в виде достаточно крупных штрафных санкций за нарушение юридическими лицами общеобязательных правил, установленных законодательными актами в области строительства, за нарушение земельного, налогового и таможенного законодательства, нарушения правил пожарной безопасности, законодательства о рекламе и т.д.

Одним из важнейших признаков административного принуждения является специфическая юридическая природа оснований его применения. Основаниями применения административного принуждения являются: во-первых, совершение административного правонарушения, во-вторых, наступление особых условий, предусмотренных правовой нормой, например, эпидемий, эпизоотии, стихийных бедствий, катастроф техногенного характера и других чрезвычайных обстоятельств, при которых меры административного принуждения используются при отсутствии правонарушения и вины человека в целях предупреждения возникновения тех или иных опасных последствий, их локализации. Необходимо подчеркнуть коренное отличие оснований административного принуждения от оснований иных видов государственного принуждения, в частности, уголовного наказания, в качестве которого может выступать только совершение правонарушения, т.е. преступления.

Сущность административного принуждения раскрывается через ряд присущих ему признаков.

Является средством обеспечения и охраны правопорядка в сфере государственного управления. Административное принуждение призвано обеспечить использование правил поведения, выраженных в административно-правовых нормах.

Административное пресечение позволяет предотвратить деяния и события, которые могут усугубить ответственность правонарушителя, вследствие чего можно говорить о применении мер административного пресечения не только в интересах государства, общества, заинтересованных лиц, но и в интересах лица, противоправные действия которого пресекаются.

Кроме того, меры административного пресечения могут использоваться и для защиты интересов, здоровья, жизни самого правонарушителя (например, в случае управления транспортным средством в состоянии алкогольного, наркотического опьянения либо в случае помещения правонарушителя, находящегося в общественном месте в сильном опьянении, в медицинский вытрезвитель, что предохранит его от возможного ограбления и замерзания).

И, наконец, третье важное обстоятельство обуславливает применение мер административного пресечения: указанные пресекательные меры используются для того, чтобы создать необходимые условия для возможного в будущем привлечения виновных лиц к ответственности. В ряде случаев административное пресечение предшествует привлечению к административной ответственности, связано с совершением необходимых, неотложных действий, без которых применить меру административного наказания было бы невозможно. Действительно, меры административного пресечения могут применяться как самостоятельно (*закрытие в связи с антисанитарным состоянием предприятия общественного питания*), так и в совокупности с административными взысканиями, при этом они обеспечивают возможность взыскания и, как правило, им предшествуют (задержание нарушителя общественного порядка с последующим наложением на него административного штрафа) [2]. Однако следует помнить, что мера административного пресечения далеко не обязательно во всех случаях сопрягается с административным наказанием: воздействие на правонарушителя может быть завершено только одним ее применением.

В административном законодательстве и Российской Федерации, и Республики Казахстан традиционно выделяется специальная группа мер пресечения, характеризующаяся преимущественно указанным целевым назначением – меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях [3].

Так, например, процессуальным основанием привлечения к административной ответственности является надлежаще составленный протокол о нарушении – важнейший административно-процессуальный документ, фиксирующий фактические обстоятельства совершения административного правонарушения. Без этого документа уполномоченный орган или должностное лицо не могут, и не будут рассматривать, и разрешать по существу конкретное дело об административном проступке. Для того чтобы данный административно-процессуальный документ мог быть составлен, необходимо обеспечить соответствующие условия, т.е. возникает необходимость задержать правонарушителя на определенное время для составления административного протокола [4].

Таким образом, меры административного пресечения, являясь одной из форм обеспечения административно-правового принуждения, используются как средство принудительного прекращения правонарушений и предотвращения их вредных последствий. Эти меры направлены на принудительное прекращение противоправного поведения, недопущение, устранение вредных его последствий, на создание условий для возможного привлечения виновных лиц к административной ответственности. Специальное целевое назначение мер административного пресечения позволяет индивидуализировать их, выделить из общей массы административно-принудительных средств воздействия, применяемых в борьбе с правонарушениями [5]. С помощью анализа содержания рассматриваемых принудительных средств, правовых норм, регулирующих их применение, можно выделить и другие существенные признаки (особенности), характеризующие меры административного пресечения.

Так, существенное значение для целей определения понятия мер административного пресечения имеет вопрос об основаниях применения мер административного пресечения. Логика подсказывает, что он напрямую связан с проблематикой целевого назначения исследуемых мер.

Как писал в своих работах Марат Жумагулов со ссылкой на ранние работы Д.Н. Бахрах, «в отличие от административно-предупредительных мер меры пресечения применяются в связи с совершенными правонарушениями и к субъектам, их совершившим» [6]. Основанием для применения меры пресечения служит конкретный административный поступок (*например, мелкое хулиганство*), в других – систематические нарушения, антиобщественный образ жизни (*например, занятие проституцией или появление в общественных местах в нетрезвом состоянии*). Прежде всего, в этой связи заслуживает внимания то обстоятельство, что будучи мерами сугубо адми-

нистративно-правовыми, меры пресечения направлены на прекращение не только административных правонарушений, но и любых других действий, содержащих признаки противоправного деяния, в том числе и уголовных правонарушений, т.е. преступлений.

Список использованной литературы:

- 1 Бахрах Д.Н. Административное право России. Учебник для вузов. – М.: Издательство НОРМА, 2000. – С.211-215.
- 2 Бахрах Д.Н. Административная ответственность граждан в СССР. – Пермь, 1996. – С.21.
- 3 Бахрах Д.Н. Административное право России. Учебник для вузов. – М., 2000. – С.452.
- 4 Коренев А.П. Административное право России. Учебник в 3-х частях. Часть 1. – М., 1996. – С.194.
- 5 Сабитова А.А. Практикум по международному праву. – А., 2012. – 161 с.
- 6 Жумагулов М. К вопросу о правовой природе мер административного пресечения как одной из форм обеспечения административно-правового принуждения. – Заң және Заман, №8, 2009. – С.68.

УДК 341.2

МРНТИ10.87.27

Э.С. Усенова¹, Н.Е. Наурызбаев²

¹Халықаралық құқық кафедрасының 4 курс студенті,
Сорбонна-Қазақстан институты, Абай атындағы ҚазҰПУ

²Ғылыми жетекшісі: з.ғ.д., профессор, Абай атындағы ҚазҰПУ профессоры

ҚАЗІРГІ КЕЗДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫ

Аңдатпа

Бұл мақалада халықаралық құқық және оның жүйесі туралы айтылған. Халықаралық құқық қашан пайда болды, оның пәні, салалары, қызметі және қағидалары туралы сұрақтарға жауап беремін.

Мемлекеттер арасындағы өзара қарым-қатынастың тығыз байланыста болуы мемлекеттердің халықаралық құқық нормалары мен егемендік құқығын сақтау болып табылады. Халықаралық құқықтың нормалары халықаралық өзара қарым-қатынастан басталады. Халықаралық жүйе, халықаралық өзара қарым-қатынаста қолданылып жүрген қағидалар, халықаралық-құқықтық және әлеуметтік нормаларды құрайды. Қазіргі таңда халықаралық құқықтың реттелу жағдайы, оның Қазақстанның құқық жүйесіндегі орны, халықаралық келісім-шарт ынтымақтастығы мен Қазақстан заңдарында халықаралық құқықтың бағалылығы тек қана халықаралық байланысқа тікелей қатысушылар үшін ғана емес, лауазымды және басқа да тұлғалардың кең көлемінде ғана болжанбайды, оның мағынасы кең, ол қоғамдық өмірдің барлық негізгі салаларына өз ықпалын жасайды [1].

Түйін сөздер: халықаралық құқық, жүйесі, халықаралық құқық нормалары, Қазақстан құқық жүйесі, халықаралық байланыс.

Усенова Э.С.¹, Наурызбаев Н.Е.²

¹студентка 4-го курса кафедры международного права
Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая

²Научный руководитель: кандидат юридических наук, доцент КазНПУ им. Абая

РАЗВИТИЕ СОВРЕМЕННОЙ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ В НАШЕ ВРЕМЯ

Аннотация

В этой статье рассматривается международное право и его система. Я отвечаю на вопросы о его предмете, сферах, деятельности, принципах и о его появлении.

Тесные взаимосвязи между государствами являются соблюдением государствами международного права и прав суверенитета. Нормы международного права начинаются с международных отношений. Международная система состоит из других международных, правовых и социальных норм в международных отношениях. В настоящее время регулируется международное право, его роль в правовой системе Казахстана, международное соглашение и правомерность международного права в законах Казахстана не предназначены исключительно для международных прямых контактов, причем не только в широком кругу должностных лиц и других лиц, это затрагивает все основные сферы жизни [1].

Ключевые слова: международное право, система, нормы международного права, правовая система Казахстана, международные отношения

E.S. Usenova¹, N.E. Nauryzbaev²

*¹the 4th year bachelor's student of International Law, Department Sorbonne-Kazakhstan,
Institute in Abai Kazakh National Pedagogical University*

²Scientific Supervisor – c.l.s., professor KazNPU named after Abay

DEVELOPMENT OF THE MODERN INTERNATIONAL LEGAL SYSTEM IN OUR TIME

Abstract

This article examines international law and its system. I answer questions about its subject, spheres, activities, principles and its appearance.

Close interrelations between states are the observance by states of international law and the rights of sovereignty. The norms of international law begin with international relations. The international system consists of other international, legal and social norms in international relations. Currently, international law is regulated, its role in the legal system of Kazakhstan, international agreement and the legitimacy of international law in the laws of Kazakhstan are not intended solely for international direct contacts, not only in a wide range of officials and other persons, it affects all major spheres of life [1].

Keywords: international law, system, norms of international law, legal system of Kazakhstan, international relations

Халықаралық құқық әлемдік өркениеттің жетістігі болып табылады. Халықаралық құқық мемлекеттердің пайда болуымен қатар пайда бола бастады. Себебі ол кезде мемлекеттердің арасындағы қатынастарды реттеу керектігі туындайды. Ежелгі мемлекеттер келісімінде қалыптасқан тайпа аралық ережелердің (мерзімдік) негізінде ең бірінші болып халықаралық құқы нормалары пайда бола бастайды. Мысалы, ежелгі халықтар құқығы, ол соғыс жүргізу, патшалық құру, мүлікті бөлу, шекараны айқындау, ғимараттарды салу, сауда жасау және т.б. маңызды мәселелерді реттейтін ережелердің жиынтығы ретінде қалыптасқан болатын. Халықаралық құқықтың құрылуының алғашқы кезеңінде мемлекеттің ішкі құқығы және халықаралық құқық деп екі бөлік жүйеге бөлінбегендіктен, мемлекеттің ішкі қатынастары және ішінара мемлекетаралық қатынастарды реттеуде мәселелер туындаған.

Халықаралық құқықтың пайда болуының негізгі себептері:

1. Мемлекеттер арасында байланыс орнату қажеттілігі.
2. Халықаралық еңбек бөлінісі.
3. Адамзаттың алдында тұрған экологиялық, демографиялық, саяси және т.б. проблемалар.
4. Мемлекеттің коммуникациялық байланысының, білім деңгейі және мәдениет даму деңгейінің өскендігі [2].

Халықаралық құқықтың даму кезеңдері жалпы адамзат тарихының бір-бөлігі болғандықтан, оны төрт кезеңге бөлуге болады:

1. б.з.д. 4000 мың жылдан – б.з. 476 ж. дейін ежелгі заманның халықаралық құқықтық кезеңі;
2. б.з. 476 ж. б.з. 1648 ж. дейін (Орта ғасырлық халықаралық құқық кезеңі);
3. 1648-1917 ж. классикалық халықаралық құқық кезеңі;
4. 1917 ж. бастап XX ғ. аяғы (бүгінгі күнгі халықаралық құқығы кезеңі) және XX ғ. халықаралық құқығы [1].

Құқық жүйесі мен халықаралық құқық жүйесі жайындағы мәселелер маңызды болып келеді. Екі ұғымды екі бөліп айта кетуге болады, яғни ұлттық құқықтың жүйесі мен халықаралық құқық жүйесі. Бұл ұғымның әрқайсысы бірдей болып табылмайды, сонымен қатар, олар әр түрлі кеңістікте әрқалай жүреді. Ұлттық құқық жүйесі салаларға, институттар мен нормаларға бөлінуін көрсетеді; яғни жария құқықтық, жеке құқықтық, қылмыстық құқықтық және т.б. Ұлттық құқық жүйесі, әрбір жеке алып қарастырылатын мемлекетке тән нәрсе. Халықаралық құқық жүйесі бір ғана халықаралық құқықтың мемлекетаралық сипатынан туындайды. Бұл жүйеде жалпы және ерекше бөлімдерге бөлінуі көрсетіледі, осы шеңберде қандай да бір салаларға жататындығы, институттарға бөлінуі, ең ақыры нормаларға келіп тіркеледі. Мұның үш тармаққа бөлінуі халықаралық құқықтың ерекше бөліміне қатысты болып саналады. Жалпы бөлімінде, тек негізгі кіріспелік сипатындағы тараулары жайында айтылады, алайда олардың біразы халықаралық құқықтың нақты нормаларын қайткенмен де біріктіре түседі. Соған сәйкес, олардың шеңберінде халықаралық қатынастардың нақты реттелуі жүзеге асырылады, мысалға халықаралық шарттардың құқығы, халықаралық құқықтағы жауапкершілік, халықаралық ұйымдардың құқығы. Толық айтқанда, қазіргі халықаралық құқық, тұрып қалған жүйені көрсете отырып, салаларға қарасты түрлерін кіргізеді.

Жалпы бөлім ішінде:

- Халықаралық құқық ұғымы, тарихы, қызметі, қағидалары.
- Халықаралық құқық субъектілері.
- Халықаралық құқық қайнар көздері.
- Халықаралық шарттар құқығы.
- Халықаралық ұйымдар құқығы.
- Халықаралық құқықтағы жауапкершілік.

Ерекше бөлім ішінде:

- Халықаралық қауіпсіздік құқығы және дауларды бейбіт жолмен шешу.
- Дипломатиялық және консулдық құқық.
- Адамның халықаралық құқықтары мен халық мәселесі.
- Халықаралық құқықтағы жер мәселесі.
- Халықаралық қоғамдық құқық.
- Халықаралық экономикалық құқық.
- Халықаралық теңіз құқығы.
- Халықаралық әуе құқығы.
- Халықаралық экономикалық құқық.
- Халықаралық ғарыш құқығы.
- Халықаралық қылмыстық құқық [1].

Халықаралық құқық – құқықтық қағидалар мен нормаларды реттейтін жүйе, бейбітшілік пен ынтымақтастықты қамтамасыз ету мақсатындағы мемлекетаралық қатынастар. Халықаралық құқық – халықаралық байланыс тілі ғана емес, Дүниежүзілік халықаралық құқық конференциясының бірінші отырысында айтылғандай (1995), халықаралық құқық – бұл әлемдік тәртіптің негізі [2].

Халықаралық құқық – бұл құқықтың әр түрлі: саяси, экономикалық және мемлекеттер арасындағы басқа да өзара қарым-қатынасты, сонымен қатар халықаралық өзара қарым-қатынасқа қатысушы басқа да құрылымдарды реттейтін құқық саласы. Халықаралық құқық халықаралық өзара қарым-қатынасты реттейтін және мемлекеттің еркін білдіретін келісім және жай нормалар қағидаларының жүйесін білдіреді [1].

Халықаралық құқықты сақтау, халықаралық құқықтың белгіленген шегі және үлгісі көлемінде жеке және алқалы өлшеммен қамтамасыз етіледі.

Халықаралық құқық, соның ішінде халықаралық құқық нормалар жүйесі, жалпы мақсаттар мен қағидалар негізінде құрылымдық түрде ұйымдастырылған.

Халықаралық құқықтың да өз реттеу пәні бар. Халықаралық-құқықтық реттеудің пәні болып табылатын қатынастарды екіге бөлуге болады:

- а) мемлекеттер арасындағы қатынастар;
- б) мемлекеттер мен өз тәуелсіздігі үшін күресуші ұлттар арасындағы қатынастар [1].

Халықаралық құқық әлемдік өркениеттің жетістігі болып табылады. Халықаралық құқық мемлекеттердің пайда болуымен қатар пайда бола бастады. Себебі ол кезде мемлекеттердің арасындағы қатынастарды реттеу керектігі туындайды. Ежелгі мемлекеттер келісімінде қалыптасқан тайпа аралық ережелердің (мерзімдік) негізінде ең бірінші болып халықаралық құқық нормалары пайда

бола бастайды. Мысалы, ежелгі халықтар құқығы, ол соғыс жүргізу, патшалық құру, мүлікті бөлу, шекараны айқындау, ғимараттарды салу, сауда жасау және т.б. маңызды мәселелерді реттейтін ережелердің жиынтығы ретінде қалыптасқан болатын. Халықаралық құқықтың құрылуының алғашқы кезеңінде мемлекеттің ішкі құқығы және халықаралық құқық деп екі бөлік жүйеге бөлінбегендіктен, мемлекеттің ішкі қатынастары және ішінара мемлекетаралық қатынастарды реттеуде мәселелер туындаған [2].

Халықаралық құқықтың қағидалары – халықаралық құқық субъектілерінің негізі болатын жан-жақты және көпшілік таныған тәртіп ережелері. 1970 жылы «Халықаралық қағидалар туралы» декларацияда мемлекеттер арасындағы достық қарым-қатынас пен ынтымақтастыққа қатысты халықаралық құқық қағидаларын адал ниетпен қолдану және мемлекеттер өз міндеттерін адал ниетпен орындау, халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті қолдау үшін және БҰҰ-ның басқа да мақсаттарына жету үшін өте маңызды екендігі көрсетіледі. Халықаралық құқықтың қағидалары мынадай құжаттарда бекітілген: 1) БҰҰ-ның 1945 жылғы Жарлығында; 2) 1970 жылғы «Халықаралық қағидалар туралы» декларацияда; 3) 1975 жылғы Хельсинки Кеңесінің «Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық туралы» Қорытынды Актісінде. 1970 жылдың 24-қазанында қабылданған декларация 7 қағиданы қамтиды:

1. Мемлекеттердің егемендік тепе-теңдігі қағидасы.
2. Өзге мемлекеттердің ішкі істеріне араласпау.
3. Ынтымақтастық.
4. Міндеттерді адал орындау.
5. Күш қолданбау және қолданамын деп қоқан-лоққы көрсетпеу.
6. Халықаралық дауларды бейбіт жолмен шешу.
7. Халықтардың өз құрылысын өзі шешу және теңқұқылық.

1975 жылдың 1-тамызында қабылданған Хельсинки Кеңесінің «Еуропадағы қауіпсіздік пен ынтымақтастық туралы» Қорытынды Актісінде халықаралық қағидалардың тағы үшеуі қарастырылған:

1. Шекаралардың мызғымастығы.
2. Аумақтардың тұтастылығы.
3. Адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу.

Қағидаларды жалпы 3 топқа жинақтауға болады: 1. Халықаралық ынтымақтастық қағидалары (егемендік тепе-теңдік, басқа мемлекеттердің ішкі ісіне араласпау, ынтымақтастық, халықаралық міндеттерді адал орындау). 2. Халықаралық қауіпсіздікті қамтамасыз ету қағидалары (күш қолданбау және қолданамын деп қоқан-лоққы көрсетпеу, шекараның мызғымастығы, аумақтардың тұтастылығы, дауларды бейбіт жолмен шешу). 3. Халықтардың, ұлттардың, адамдардың құқықтарын құрметтеу және қорғау қағидалары (халықтардың өз құрылысын өзі шешу және теңқұқылық, адам құқықтары мен бостандықтарын құрметтеу) [3].

Қазақстан өз егемендігін алған сәттен бастап, қайнар көзіне қарамастан, халықаралық міндеттемелерді сақталуы тиіс деген жалпыға бірдей сипаттағы халықаралық әдет-ғұрыптық нормаға сай қызмет етті.

Тәуелсіз Қазақстанның 1993-жылғы алғашқы Конституциясы қабылданғанға дейін көптеген өзгертулер мен толықтырулармен әрекет еткен 1978-жылғы ҚазКСР Конституциясына 1991 жылдың 21-тамызы мен 20-қарашасында мемлекеттің халықаралық құқықтың легитимді қатысушысы болуға мүмкіндік беретін біршама өзгерістер мен толықтырулар енгізілді.

Қазақстан Республикасының 1993 жылғы Конституциясы еліміздің тәуелсіздігін қалыптастыруда маңызды саты болды: тарихта бірінші рет еліміздің егемендігі Негізгі заңда бекітілді. Конституция Преамбуласында ережелердің үйлесімді қалыптастырылуы ерекше назар аудартады. Онда елдің егемендігі бекітіліп, өзін әлемдік қауымдастықтың бөлшегі ретінде жариялаған, демократиялық қоғам мен құқықтық мемлекет құру міндетінің алдына адамның құқықтары мен бостандықтарының басымдықтары бекітілген ережелер үйлескен. Бұл ғана көпұлтты мемлекетте қазіргі замандас-тарымыз мен болашақ ұрпақтың лайықты өмірін қамтамасыз ететін мығым азаматтық әлем мен ұлтаралық келісімге негіз болатын еді. Конституциялық құрылым негіздерінің жетінші тармағы Конституцияның жоғары заң күшіне ие екенін, нормалары тікелей қолданылатындығын бекітті. Бұл ереже кейін 1995 жылғы Конституцияның 4-бабының 2-тармағында бекітілді. 1993 жылғы Конституцияда адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау бірінші кезекте болды. Бұл Конституцияның бірінші бөлімі толығымен азаматқа, оның құқықтарына, бостандықтары мен міндеттеріне арналғанынан көрінеді. Бұл Конституцияның ерекшелігі, оның 3-бабы Қазақстан

Республикасы ұлттық заңнамадан басым деп таныған адам мен азаматтың құқықтары мен бостандықтары туралы халықаралық құқықтық актілердің басымдығын белгіледі.

Конституция ұлттық құқықтық жүйе мен халықаралық құқықтық жүйесін жалғастыратын буын ретіндегі басты трансформатор рөлін атқарады. Конституцияның 4-бабының 2-тармағы бойынша ратификацияланған халықаралық шарттар заңнамалық актілердің иерархиясында жоғары заң күшіне ие, барлық аумақта тікелей қолданылатын Конституциядан кейінгі орында орналасқан [4].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Қазақ гуманитарлық-заң университеті, Халықаралық құқық және халықаралық қатынастар кафедрасы «Халықаралық құқық» (Дәрістер курсы). – Алматы: ҚазГЗУ, 2003.

2 Сарсембаев М.А. *Международное право: учебник. 3-е издание.* – Алматы: «Данекер», 2001.

3 <http://www.uniface.kz/index.php?post=article&section=2&id=413> (дата обращения 10.04.2018).

4 Саняя Кучаева // «Казахстанская Правда». *Общенациональная ежедневная газета №100-101, 19.03.2011.*

УДК 341.4

МРНТИ 10.87.89

Ахметова А.¹, Сабитова Ш.А.²

*¹студентка 1 курса специальности «Международное право»
Института Сорбонна-Казахстан КазНПУ им. Абая*

²Научный руководитель: д.ф.наук, ассоц. профессор КазНПУ им. Абая

МЕЖДУНАРОДНОЕ УГОЛОВНОЕ ПРАВО В СИСТЕМЕ ЮРИСПРУДЕНЦИИ

Аннотация

Международное уголовное право как отрасль международного публичного права представляет собой совокупность принципов и норм, регулирующих сотрудничество государств и международных организаций в борьбе с преступностью. Объектом регулирования международного уголовного права являются межгосударственные отношения, т.е. отношения с участием государств и международных организаций. Соответственно, субъектами являются государства и международные организации. Основными источниками международного уголовного права принято считать международный договор и международный обычай.

Ключевые слова: преступность, международное сотрудничество, международное уголовное право, концепция

А.Ахметова¹, Ш.А. Сабитова²

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының 1 курс студенті,
Алматы қ., Қазақстан*

²халықаралық құқық кафедрасының ассоц. проф., ф.ғ.д., sabitova.Shinara@mail.ru

ҚҰҚЫҚТАНУ САЛАСЫНДАҒЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ

Аңдатпа

Халықаралық қылмыстық құқық халықаралық қоғамдық құқық саласы ретінде қылмыспен күресте мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың ынтымақтастығын реттейтін қағидалар мен нормалар жиынтығы болып табылады. Халықаралық қылмыстық құқықты реттеудің нысаны мемлекетаралық қатынастар болып табылады. Яғни, мемлекеттер мен халықаралық ұйымдардың қатысуымен қатынастар. Тиісінше, субъектілер мемлекет пен халықаралық ұйымдар болып табылады. Халықаралық қылмыстық құқықтың негізгі көздері халықаралық келісім және халықаралық салт болып саналады.

Түйін сөздер: қылмыс, халықаралық ынтымақтастық, халықаралық қылмыстық құқық, концепция

¹1-year student of the specialty "International Law" KazNPU them Abay

²Ph.D., assoc. Professor of the Department of International Law KazNPU Abaya

INTERNATIONAL CRIMINAL LAW IN THE JURISPRUDENCE SYSTEM

Abstract

International criminal law as a branch of international public law is a set of principles and norms governing the cooperation of states and international organizations in the fight against crime. The object of international international law, interstate relations, i.e. relations with the participation of States and international organizations. Accordingly, the subjects are states and international organizations. The main sources of international arbitration are the international treaty and international custom.

Keywords: crime, international cooperation, international criminal law, concept

В связи с тем, что преступность в последние годы все чаще носит международный характер, возникает острая необходимость международного сотрудничества. В статье в различных аспектах рассматриваются международное уголовное право, его интерпретации, концепция. Автор анализирует различные точки зрения на вопросы, связанные с понятием международного уголовного права, с трактовками данного термина, и высказывает собственное мнение по данным вопросам. Беспрецедентное возрастание масштабов и опасности международной преступности обуславливает повышение значения международного сотрудничества в противодействии ей и, соответственно, научных исследований в этой сфере. Правовой базой таких исследований являются уголовно-правовые аспекты международного права и международно-правовые аспекты национальных уголовно-правовых систем, то есть, с одной стороны, "межгосударственное публичное международное уголовное право" (interstate public international criminal law, Völkerstrafrecht), с другой – внутригосударственное международное уголовное право ("municipal", или "domestic" international criminal law) [1]. Эти аспекты имеют определенное феноменологическое единство, и необходимость их изучения предопределяет существование комплексной научной дисциплины, охватывающей все направления международного сотрудничества в противодействии преступности.

Считается, что аналог термина "international criminal law" – "международное уголовное право" – появился в немецкой юридической лексике в 1862 году. Л. фон Бар рассматривал международное уголовное право отдельно от международного частного права [2]. Как известно, термин "private international law" – международное частное право был применен Дж.Стори в 1834 году. Дж.Стори посвятил главу своего трактата о конфликтах права (Commentaries on the Conflict of Laws) коллизиям в уголовном праве. Поскольку международное уголовное право изначально считалось правом, регулирующим узкую сферу вопросов, касающихся юрисдикции внутригосударственных уголовных судов, некоторыми авторами оно не причислялось к международному публичному праву и относилось к частному международному праву. С другой стороны, многие ученые категорически не соглашались с той точкой зрения, что международное уголовное право связано с международным частным правом. Исходя из того, что международное частное право является частью частного права, а уголовное право, в свою очередь, – частью публичного права, они считали, что граница между частным и публичным правом столь четко и жестко определена, что ничто, связанное с публичным правом, не может быть квалифицировано как часть международного частного права.

Множественность и неопределенность значений, вкладываемых в термин "международное уголовное право", не стали препятствием для его дальнейшего использования: лаконичное обозначение обширного комплекса проблем, связанных с взаимодействием национальных уголовно-правовых систем и учреждением международной уголовной юстиции, сохранило свою привлекательность. В ходе острой дискуссии, осложненной политическими и идеологическими противоречиями, на протяжении всего XX века шло интенсивное развитие международного сотрудничества в противодействии все более интернационализирующейся преступности. Две мировые войны XX столетия, явившие миру злодеяния невиданного ранее масштаба и цинизма, с особой остротой поставили вопрос об учреждении органов международной уголовной юстиции, облеченных правом осуществлять уголовное преследование от имени мирового сообщества. Революционное значение для

развития международного уголовного права имело учреждение Нюрнбергского трибунала, положившее начало практическому осуществлению этой идеи. После II Мировой войны в системе международного права сложилась система норм, преодолевающая ограниченность национального права, имеющая свой механизм криминализации и механизм правосудия, то есть система, устанавливающая преступность деяния и подчиняющая его своей юрисдикции. Она стала функциональным аналогом национального уголовного права и получила название "международное уголовное право *stricto sensu*". Это существенно изменило направление дискуссии относительно содержания рассматриваемого понятия и придало ей дополнительный импульс. Ныне одни ученые признают существование международного уголовного права в узком значении, отрицая широкую концепцию, другие – поддерживают широкое толкование, сомневаясь в существовании международного уголовного права *stricto sensu*, третьи – отрицательно относятся к самому термину "международное уголовное право", считая его не вполне корректным. Некоторые специалисты исключают существование международного уголовного права на основании того, что не существует центрального правотворческого и правоприменительного органа. Многие ученые, рассматривая международное уголовное право сквозь призму национального права, сосредотачивают свою критику на аргументации незрелости международной уголовно-правовой системы и ее несоответствии представлениям и требованиям внутригосударственного права. В 1950 году на фоне всеобщего энтузиазма относительно перспектив международной уголовной юстиции, связанного с деятельностью Нюрнбергского и Токийского трибуналов, известный британский ученый Дж.Шварценбергер весьма резко высказался против международного уголовного права. По мнению Дж.Шварценбергера, возникшая в XIX столетии континентальная доктрина принадлежит не международному, а внутригосударственному праву. Проанализировав шесть вариантов трактовки этого понятия, Дж.Шварценбергер пришел к заключению, что международного уголовного права в истинном смысле не существует: этот термин содержит в себе противоречие, поскольку предполагает наличие надгосударственной власти. Отсутствие власти, которая была бы способна применять право по отношению ко всем государствам, включая те, которые имеют право вето в Совете Безопасности ООН, лишает международное сообщество наиболее существенного условия, от которого зависит уголовное право. Дж.Шварценбергер подчеркивал, что как отдельная отрасль международного права "международное уголовное право" еще не развилось [3]. Другой авторитетный ученый, Э.М. Вайс, также выражал сомнения в том, что современное международное сообщество имеет социально-политическую базу, необходимую для создания системы уголовного права, аналогичной национальным системам. Сомнения относительно реальности существования международного уголовного права в *stricto sensu*, в конечном счете, опираются на скептицизм относительно реальности существования подлинно международного сообщества. Международная система, по мнению Э.М. Вайса, имеет очень слабую степень единства и не составляет "международное сообщество", а без такового не может быть никакого международного уголовного права. Тем не менее Вайс охотно признает широкую концепцию международного уголовного права. "Несмотря на то, что международное уголовное право в широком смысле может напоминать некую гетерогенную массу норм, эти нормы отражают цели уголовного права и процесса в международном контексте и, в конечном счете, составляют тематическое единство, образующее "международное уголовное право, – пишет он. – Во всяком случае, никто не возражает против того, что они заслуживают быть объединенными для изучения под одним заголовком" [4, с. 24-25]. Несмотря на критику, концепция международного уголовного права утвердилась в мировой юридической литературе. Более того, термин "международное уголовное право" становится все более востребованным в современной юриспруденции [4]. Советские юристы приняли активное участие в формировании концепции международного уголовного права. С 90-х годов прошлого века термин "международное уголовное право" приобрел признание в постсоветских странах и был широко использован в наименовании учебников и научных работ. Тем не менее, единства в его трактовке по-прежнему не существует. Многочисленные определения, как правило, акцентированы на каком-то одном аспекте. Так, В.П. Панов полагает, что "международное уголовное право – это система принципов и норм, регулирующих сотрудничество государств в борьбе с преступлениями, предусмотренными международными договорами" [5, с. 14-15]. По мнению И.П. Блищенко и И.В. Фисенко, "система международного уголовного права как отдельной отрасли международного права охватывает материальные и процессуальные принципы и нормы сотрудничества государств по предотвращению, расследованию и наказанию за совершение международных преступлений и преступлений

международного характера" [6]. Относительно отраслевой принадлежности международного уголовного права высказывались и высказываются разные точки зрения. Еще в 1983 году Ю.А. Решетов писал, что "международное уголовное право – это комплексная отрасль, включающая в себя материальные и процессуальные нормы, которые, в свою очередь, могут относиться как к международному публичному, так и к международному частному, а также к национальному уголовному праву". Эта точка зрения стала предметом обсуждения и вызвала возражение строгих последователей дуализма в теории международного права. И.И. Лукашук и А.В. Наумов в своем совместном труде "Международное уголовное право" пишут: "Международное уголовное право – отрасль международного публичного права, принципы и нормы которой регулируют сотрудничество государств и международных организаций в борьбе с преступностью" [7, с. 9]. Критикуя утверждение о том, что международное уголовное право включает как международные нормы, так и нормы внутреннего уголовного права, И.И. Лукашук и А.В. Наумов замечают: "Подобный конгломерат невозможен, поскольку речь идет о слиянии различных правовых систем. Каждая из них имеет принципиально отличный механизм правотворчества и правоприменения, иную правовую природу. Тем не менее, совместное изучение международного уголовного права и соответствующих норм внутреннего уголовного права в учебных целях вполне целесообразно" [8]. Завершая изложение точек зрения на понятие "международное уголовное право", попытаемся сформулировать свою (ни в коей мере не претендующую на оригинальность) позицию. Итак, как видим, термин "международное уголовное право" используется для обозначения отрасли публичного международного права и в то же время для обозначения сферы юриспруденции, исследующей уголовно-правовые аспекты международного права и международно-правовые аспекты национальных уголовно-правовых систем. Не вызывает сомнения вполне очевидный факт функционирования в правовой среде большого количества норм, регламентирующих международное сотрудничество государств в противодействии преступности. Эти нормы имеют как международно-правовое, так и национально-правовое происхождение. Иногда вопрос ставится следующим образом: относится ли международное уголовное право к международному или уголовному праву? Такая постановка вопроса представляется некорректной: в данном случае нет дилеммы. Определения "международное" и "уголовное" право не противоречат друг другу, так как уголовными являются нормы, имеющие как национальное, так и международно-правовое происхождение, соответственно, уголовное право может быть как внутригосударственным, так и международным. Существование международного уголовного права как отрасли международного права не исключает наличия в национальном праве отдельных государств большого количества норм, регламентирующих порядок взаимодействия этого государства с другими государствами в вопросах уголовной юстиции и противодействия преступности, то есть своего, внутреннего "международного" уголовного права (внутригосударственного права антикриминального международного сотрудничества). Система норм, имеющих международно-правовое происхождение, претендует на "звание" международного уголовного права как отрасли международного права. Для того чтобы решить, насколько обоснованы такие претензии, нужно, прежде всего, ответить на вопрос: являются ли нормы, регламентирующие материально-правовые аспекты такого взаимодействия, уголовно-правовыми, то есть действительно ли это уголовное право? Такая постановка вопроса предполагает обсуждение, как минимум, двух его аспектов. Во-первых, соответствует ли международное уголовное право юридической природе уголовного права, не выходит ли за его концептуальные рамки? Ответ на этот вопрос, в значительной мере, зависит от того, включаем ли мы в предмет международного уголовного права правоотношения, возникающие с совершением государством серьезного правонарушения ("квазипреступления"). Признание того, что государства являются субъектами преступлений и подлежат ответственности в соответствии с международным уголовным правом, привело бы к коренной ломке всех понятий, лежащих в основе уголовно-правовой системы: от преступления до наказания. Такие революционные изменения вряд ли оправданны. Международное уголовное право строится на принципе индивидуальной уголовной ответственности; его основными категориями остаются уголовная ответственность и преступление как уголовное правонарушение. Государство не подлежит уголовной ответственности и не является субъектом преступления в уголовно-правовом смысле. Нормы, регламентирующие ответственность государств, не включаются в международное уголовное право и, таким образом, не выводят его за концептуальные рамки уголовного права. Во-вторых, можно ли назвать нормы, регламентирующие материально-правовые аспекты взаимодействия национальных уголовных правосистем в международном пространстве, именно уголовным правом?

Ответ на этот вопрос зависит от того, какое значение вкладывается в понятие "уголовное право". "Уголовное право – это право о преступлении и наказании, – пишет А.В. Наумов. – На языке некоторых европейских народов оно нередко имеет двойное название, в зависимости от того, какая идея лежит в основе его концепции. Если идея преступления, то его называют *criminal law* (англ.), *droit criminel* (франц.), *criminal-recht* (нем.) – от лат. "crimen" (преступление), то есть право о преступлении. Если же на первое место выдвигается идея наказания за преступление, то его называют иначе – *penal law* (code), *droit penal*, *strafrecht* – от лат. "poena" (наказание), то есть право о наказании. В русском языке такой двойственности в названии нет. И в этом смысле понятие уголовного права как бы объединяет обе идеи (и преступления, и наказания), не отдавая предпочтения ни одной из них" [9]. Действительно, если, основываясь на национально-правовом подходе, связывать понятие уголовное право исключительно с охранительными уголовно-правовыми отношениями (в их традиционном понимании), то "международное уголовное право" – это право о "международном наказании", и, следовательно, им может быть названо только международное уголовное право *stricto sensu*. Именно поэтому многие ученые ограничивают это понятие интерпретацией *stricto sensu*. Если же рассматривать "международное уголовное право" как право о "международном преступлении", то в широкую трактовку международного криминального права можно вкладывать все международно-правовые нормы, сосредоточенные вокруг понятия "crimen", а это большой массив норм, регламентирующих взаимодействие национальных уголовных правовых систем в реагировании на преступление и предупреждении преступности. Вне зависимости от того, будем мы говорить о существовании сформировавшейся отрасли международного права или о гетерогенном комплексе норм, не объединенном единством метода правового регулирования и не заслуживающем "звания" отрасли права, очевидно, что эти нормы имеют между собой большую степень единства, нежели, допустим, с международным космическим правом. Очевидно и то, что этот комплекс норм нуждается в каком-то названии. Следует ли объединять названием "международное уголовное право" весь этот комплекс или такого обозначения "достойна" только часть его, регламентирующая основания и порядок привлечения индивида к уголовной ответственности по международному праву, – это, в конечном итоге, не предмет спора, а вопрос договоренности. Многие аргументы сторонников узкой концепции звучат убедительно. Тем не менее более полутора сотен лет термином "международное уголовное право" называли и продолжают называть всю эту гетерогенную массу норм. И тот факт, что советская юридическая наука некоторое время сопротивлялась использованию термина, не изменил складывавшуюся десятилетиями тенденцию. Такова реальность, на которую трудно повлиять научными изысканиями. Не исключено, что интенсивное развитие международного уголовного права *stricto sensu* приведет к тому, что строгая интерпретация этого термина вытеснит широкую концепцию, но пока она уверенно сохраняет свои позиции. Таким образом, можно констатировать, что в международном праве сформировалась отрасль, получившая название "международное уголовное право". Составляющие ее нормы неоднородны. Поскольку уголовное преследование лиц, совершивших международное преступление, осуществляется в рамках национальной или международной юрисдикции, солидарное уголовное преследование может выражаться: а) во взаимодействии национальных юрисдикций, то есть принимать транснациональный характер; б) в деятельности органов интернациональной юстиции, то есть носить интернациональный характер в строгом значении. Соответственно, в международном уголовном праве можно выделить две подотрасли.

Первая подотрасль международного уголовного права регламентирует основания и порядок привлечения индивидов к уголовной ответственности органами международной уголовной юстиции, устанавливая редкие для международно-правовой системы вертикальные отношения, в силу чего за ней утвердилось название "международное уголовное право *stricto sensu*". Эта подотрасль регулирует не только материально-правовые основания привлечения к международной уголовной ответственности, но и международное уголовное судопроизводство и судопроизводство. Внутри нее наметилась тенденция к обособлению процессуальных норм в "международный уголовный процесс". Вторая подотрасль устойчивого обозначения не получила. Она состоит из норм, которые не могут функционировать вне национального правового пространства: эти нормы либо регламентируют определенные аспекты взаимодействия национальных правовых систем (например, в вопросах экстрадиции), либо являются обязательствами, влияющими на национальное право. За пределами международного уголовного права *stricto sensu* юридические отношения остаются традиционно горизонтальными. В последнее время в юридической литературе встречаются предложения

определять совокупность таких норм как "транснациональное уголовное право". С этим предложением, считает автор статьи, можно согласиться.

Международное уголовное право как комплексная научная дисциплина изучает складывающиеся в процессе международного противодействия преступности правоотношения, а также нормы международного и национального права, регламентирующие сотрудничество государств в уголовном преследовании лиц, совершивших международные преступления, и предупреждении преступности. Не оспаривая правомерность определения международного уголовного права как отрасли международного права (это, если можно так выразиться, "внутреннее дело международного права"), автор считает необходимым подчеркнуть, что термин "международное уголовное право" используется им, преимущественно, в значении научной дисциплины. В этом контексте международное уголовное право – концептуально связанная, последовательная и интенсивно развивающаяся сфера юриспруденции, охватывающая международные аспекты всех наук криминально-правового цикла, а также уголовно-правовые аспекты науки международного права: в этом смысле ее можно назвать комплексной. Ее предмет выходит далеко за пределы одноименной отрасли международного права. Безусловно, обозначение разных по объему и содержанию понятий одним и тем же термином крайне нежелательно и вызывает справедливую критику. Для обозначения научной дисциплины можно предложить множество других названий (например, "международное антикриминальное право"), однако, как показало время, мало шансов, что они вытеснят из научного оборота использовавшийся в течение многих десятилетий термин "международное уголовное право". Находясь в сфере науки международного права, международное уголовное право не перестает быть частью уголовной юриспруденции. Некоторые из исследуемых проблем связаны, в большей мере, с международным публичным правом (например, учреждение и юрисдикция органов международной уголовной юстиции, иммунитеты от уголовной юрисдикции); другие, например, проблемы экстрадиции, "не вмещаются" в рамки международного права и в равной мере относятся к внутригосударственному; третьи (например, вопросы национальной уголовной юрисдикции) регламентируются национальным правом и выходят на международный уровень, главным образом, в случае коллизии, образуя "коллизионное уголовное право". Можно привести и другие примеры, когда требование однозначного и жесткого разграничения вопросов национального и международного права является неадекватным. Следовательно, можно говорить о тенденции сглаживания такого разграничения. При изучении проблем уголовного права, выходящих за национальные границы, особенно сложно разделять вопросы национального и международного права. Напомним, что доктрина международного уголовного права, практически с самого начала, стала рассматриваться как включающая в себя, в сущности, весь диапазон проблем, связанных с транснациональными аспектами применения внутренних уголовно-правовых систем. Безусловно, права Н.Ф. Кузнецова, когда пишет, что предмет науки уголовного права включает в себя исследование международного уголовного права [10].

Итак, преступление, став международным, не перестает быть преступлением. Принадлежность международного уголовного права к уголовной юриспруденции не вызывает ни малейших сомнений. Принадлежность норм, регламентирующих антикриминальное взаимодействие государств, к международно-правовой и национально-правовой системам на лишает международное уголовное право его феноменологического единства. Это единство обеспечивается тем, что оно сосредоточено на изучении преступного и уголовно-наказуемого поведения, мер реагирования на него и его предупреждения в международном масштабе. Уголовное преследование, пресечение и предупреждение международных преступлений осуществляется посредством мер, принимаемых как на внутригосударственном, так и на международном уровне. Так как международным уголовным правом занимаются специалисты международного и уголовного права, они используют различные подходы при изучении одних и тех же вопросов. "Хотя несогласие между специалистами по уголовному и международному праву может временами создавать проблему недостаточности доктринального единства, именно объединение этих двух отраслей юриспруденции в одно целое придает международному уголовному праву его силы и жизнеспособность".

Список использованной литературы:

1 Szasz I. *International Criminal Law. – Vol. II. / Compiled and edited by M.C. Bassiouni, V.P. Nanda. – Harles C. Thomas-Springfield, 1998. – P.135.*

2 Буткевич В.Г. *Международное право. – Киев, 2004. – С.681.*

3 *Курс общего международного права. – Петроград, 1917. – С.231 -232.*

4 Ромашкин П.С. К вопросу о понятии и источниках международного уголовного права // Советское государство и право. – 1948. – №3. – С.24-25.

5 Ромашкин П.С. Вопросы международного уголовного права в Организации Объединенных Наций // Советское государство и право. – 1949. – №2. – С.14-15.

6 Ромашкин П.С. Развитие советской науки международного уголовного права // Уголовное право. История юридической науки. – М., 1978. – С.266-307.

7 Шаргородский М.Д. Некоторые вопросы международного уголовного права // Сов. Государство и право. 1947. – №3.

8 Решетов Ю.А. Борьба с международными преступлениями против мира и безопасности. – М.: Междунар. отношения, 1983. – 224 с.

9 Панов В.П. Международное уголовное право: учеб. – М., 1997. – С.25-30.

10 Костенко Н.И. Международное уголовное право: современные теоретические проблемы. – М.: Издательство «Юрлитинформ», 2004. – 448 с.

УДК 323.28

МРНТИ1.25.41

A.Kanayeva¹

*¹Enseignante de français de l'Institut Sorbonne-Kazakhstan KazNPU
Almaty, Kazakhstan*

LES PROBLEMES D'ENSEIGNEMENT DU FRANÇAIS SUR OBJECTIFS SPECIFIQUES AU KAZAKHSTAN

Abstract

Dans cet article il s'agit des problèmes de l'enseignement du français sur objectifs spécifiques dans les universités du Kazakhstan. L'enseignement de la langue française a pour objectif de permettre aux apprenants d'acquérir un savoir, un savoir être et un savoir-faire. L'enseignement du français dans les domaines professionnels a besoin d'une attention spécifique. La formation professionnelle dans les établissements académiques repose sur une alternance d'enseignements et de stages afin de coordonner l'acquisition de connaissances et de compétences professionnelles. Le développement des compétences est organisé pour répondre aux besoins du marché du travail.

Mots-clés: Français sur Objectifs Spécifiques (FOS), Français Langue Etrangère (FLE), l'approche par compétences, didactique, pédagogie, la formation, professionnalisation, la forme pédagogique, la consolidation du français, l'analyse des besoins

А.Ж. Қанаева¹

*¹Абай атындағы Каз ҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының магистр, аға оқытушысы
Алматы қ., Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАНДА ФРАНЦУЗ ТІЛІН АРНАЙЫ МАҚСАТТА ОҚЫТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада Қазақстанның жоғары оқу орындарында француз тілін арнайы мақсатта оқыту мәселелері қарастырылады. Француз тілін оқытудың мақсаты – студенттердің француз тілінде білімі біліктіктері мен білімін қалыптастыру болып табылады. Француз тілін мамандық салалары бойынша оқыту ерекше назар аударуды талап етеді. Жоғары оқу орындарында студенттерді кәсіби даярлау теориялық біліктілікке және білім мен кәсіптік құзыреттілікке ие болу тәжірибесіне негізделеді. Студенттер үшін кәсіби құзыреттілікті қалыптастыру еңбек нарығының талаптарын қанағаттандыру үшін қажет болып табылады.

Түйін сөздер: арнайы мақсаттағы француз тілі (FSC), шет тілі ретінде француз тілі (FIS), құзыреттілік, педагогика, дидактика, оқыту, кәсіптік білім беру, педагогикалық форма, француз тілін нығайту

Канаева А.Ж.¹

*¹магистр, старший преподаватель Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ФРАНЦУЗСКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ СПЕЦИАЛЬНЫХ ЦЕЛЕЙ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются проблемы преподавания французского языка для специальных целей (ФСЦ), в высших учебных заведениях Казахстана. Цель преподавания французского языка, в целом – сформировать у студентов навыков, умений и знаний на французском языке. Преподавание французского языка по специальности требует особого внимания. Профессиональная подготовка студентов в высших учебных заведениях основана на теоретическом обучении и практики для приобретения знаний и профессиональных компетенций. Формирование профессиональных компетенций у студентов необходимо для соответствия требованиям рынка труда.

Ключевые слова: Французский язык для специальных целей (ФСЦ), Французский как иностранный язык (ФИЯ), компетентностный подход, педагогика, дидактика, обучение, профессиональная подготовка, педагогическая форма, укрепление французского языка, анализ потребностей

A.Kanayeva¹

*¹Master, senior lecturer at the Sorbonne-Kazakhstan Institute at KazNPU named Abay,
Almaty, Kazakhstan*

THE PROBLEMS OF TEACHING FRENCH FOR SPECIAL PURPOSES IN KAZAKHSTAN

Abstract

This article examines the problems of teaching French for special purposes (FSP), in higher educational institutions of Kazakhstan. The purpose of teaching French, in general, is to form students' skills, capability and knowledge in French. Teaching French in the specialty requires special attention. The professional training of students in higher education institutions is based on theoretical training and practice for the acquisition of knowledge and professional competencies. Formation of professional competencies for students is necessary to meet the requirements of the labor market.

Keywords: French language for special purposes (FSP), French as a foreign language (FFL), competence approach, pedagogy, didactics, training, vocational training, pedagogical form, strengthening of the French language, requirements of analysis

Le Président de la République française, Emmanuel Macron, dans son discours prononcé à la 27e session de l'Assemblée des Français de l'étranger, le 2 octobre 2017, a affirmé sa volonté d'agir en faveur de la langue française [1]. Cette initiative a pour double objectif de **mobiliser les acteurs de la présence française** à l'international autour des enjeux linguistiques et d'**aboutir à la définition de propositions concrètes** pour moderniser l'usage du français et pour promouvoir le plurilinguisme.

La question de plurilinguisme reste toujours l'une des priorités de la politique du Président du Kazakhstan Nursultan Nazarbayev. Les politiques linguistiques et éducatives de l'Etat jouent un rôle important dans la formation de l'unité de la société kazakhstanaise qui comprend plus de 130 ethnies. La loi de 2007 sur le Trilinguisme vise l'enseignement de trois langues dans les établissements d'enseignement, notamment: le kazakh, le russe et l'anglais [2].

Une autre priorité dans le système de l'éducation du Kazakhstan est l'enseignement technique et professionnel. La professionnalisation concerne en premier lieu l'intégration des disciplines professionnalisantes dans les cursus universitaires y compris les langues, notamment le FOS et le FOU.

La formation professionnelle dans les établissements académiques repose sur une alternance d'enseignements et de stages afin de coordonner l'acquisition de connaissances et de compétences. Le développement des compétences est organisé pour répondre aux besoins du marché du travail.

Comme la formation professionnelle répond mieux aux attentes de l'employeur et aux besoins du marché du travail le Kazakhstan intègre progressivement «le système dual» dans son enseignement secondaire et supérieur. Ce dispositif associe l'enseignement au travail en entreprise, soi-disant l'enseignement par

alternance. D'où les préoccupations des responsables d'universités kazakhstanaaises sur les questions de l'insertion professionnelle des étudiants. Les langues deviennent aujourd'hui l'un des outils d'accès au marché de travail et de réussite professionnelle.

Comme l'affirme **Jacques Attali**, auteur d'un rapport pour le gouvernement français (2013), «entre 17 et 20% du commerce mondial est réalisé entre francophones et ce nombre augmente rapidement sur des territoires à forte croissance. Pour communiquer avec ces territoires, il est nécessaire d'entretenir un corps enseignant francophone de qualité et en nombre suffisant qui formera pour l'avenir les diplomates, les interprètes et les professionnels de tous les secteurs concernés par cette dynamique».

La question de la formation du FOS a été étudiée par de nombreux spécialistes français en didactique des langues, notamment par J.-M. Mangiante et C. Parpette qui précisent que le Français sur objectifs spécifiques vise à transmettre des connaissances et des compétences dans un champ particulier et dans une période temporelle restreinte. «...le FOS travaille au cas par cas, ou en d'autres termes, métier par métier, en fonction des demandes et des besoins d'un public précis» [3].

Selon la définition de J.-P. Cuq: «Le français sur objectifs spécifiques est né du souci d'adapter l'enseignement du FLE à des publics adultes souhaitant acquérir ou perfectionner des compétences en français pour une activité professionnelle ou des études supérieures» [4].

Cette définition nous permet de comprendre que les besoins en langues sur objectifs spécifiques dépassent les besoins linguistiques et les savoir-faire professionnels.

Au seuil du troisième millénaire, le FOS est à l'heure d'un nouveau développement qui marquera son parcours. Il se voit obligé de s'adapter aux besoins du marché basés notamment sur des demandes croissantes du monde professionnel. D'une part, nous assistons à une diversification des domaines professionnels qui sont de plus en plus pointus (l'aéronautique, l'art floral, etc.). D'autre part, nous remarquons l'émergence des demandes d'amélioration des compétences en français des professionnels de qualification faible. Ces demandes émanent dans la plupart des cas des organisations professionnelles pointues (office de professions, fédérations professionnelles, écoles spécialisées, etc.) [5].

L'enseignement/apprentissage de la langue pour des raisons professionnelles serait motivés par une approche fonctionnelle. Dans l'approche communicative, les quatre habiletés peuvent être développées puisque tout dépend des besoins langagiers des apprenants. La langue avec cette approche est considérée comme un instrument de communication ou d'interaction sociale. Les aspects linguistiques (sons, structures, lexique, etc.) constituent la compétence grammaticale importante à la communication. Elle prend en compte les dimensions linguistique et extralinguistique qui constituent un savoir-faire à la fois verbal et non verbal, une connaissance pratique du code et des règles psychologiques, sociologiques et culturelles qui permettront son emploi approprié en situation. Les règles grammaticales ne sont pas mémorisées. Afin de bien communiquer en langue étrangère, il faudrait connaître les règles d'emploi de cette langue, quelles formes linguistiques employée dans telle ou telle situation, avec telle ou telle personne, etc. L'objectif est d'arriver à une communication efficace [6].

Ainsi, la langue française représente la force motrice des relations économiques et socio-politiques, c'est à dire elle devient une langue des professionnels.

L'enseignement et l'apprentissage du FOS est un phénomène relativement nouveau dans les universités kazakhes. Plusieurs universités du Kazakhstan n'ont pas encore intégré l'enseignement du FOS dans leurs cursus. Au fil des années, elles offraient des cours de Français langue étrangère (FLE) aux apprenants préparant des licences en langues, aux futurs enseignants du français langue étrangère et aux étudiants de différentes spécialités qui choisissaient le français comme une langue étrangère avec l'anglais, l'allemand, le turc, le chinois et d'autres langues.

Les formations actuelles dans le domaine de FLE dans les facultés des langues des universités kazakhes ne forment pas des enseignants de FOS. Cela crée des problèmes liés aux programmes de formation en différentes spécialités, des curricula de FOS, des techniques pédagogiques et autres.

Dans le cadre du projet «Dialogue d'expertise» de l'AUF, gagné et mis en place par l'ISK, les experts de l'AUF M. Jean-Marc Mangiante de l'université d'Artois (France) et Mme Gabriela Scripnic de l'université «Dunărea de Jos» de Galati (Roumanie) ont assuré la mission d'expertise du 5 au 7 avril 2017 afin d'étudier l'offre de formation en français dans cet établissement. Le compte-rendu d'expertise a contribué à la mise en application de leurs recommandations dès la rentrée 2017-2018, notamment: l'augmentation du volume horaire de FLE-FOS-FOU dans les programmes d'études et l'intégration des disciplines spécialisées dans les cursus.

Comme suite à la démarche du projet «Dialogue d'expertise», en 2017, l'Institut Sorbonne-Kazakhstan (ISK) a gagné un autre projet de l'AUF intitulé «De la formation des formateurs à la qualité de

l'enseignement de la langue française». Dans le cadre de ce projet, les enseignants de l'ISK ont participé au séminaire de formation sur le Français sur Objectifs Spécifiques (FOS) et le Français sur Objectifs Universitaire (FOU) du 26 au 30 mars 2018. Cette formation a visé l'amélioration de la qualité de l'enseignement du français à l'ISK, d'un côté, et l'intégration des cours de FS, de FOS et de FOU à l'ISK, de l'autre côté.

L'intégration de l'enseignement du FOS dans les universités du Kazakhstan vise la professionnalisation du français, l'intégration des étudiants dans le milieu professionnel et l'augmentation de la compétitivité des universités kazakhes et la motivation des étudiants durant leurs études.

Liste de la littérature utilisée:

- 1 <http://www.lefigaro.fr>
- 2 *La Loi sur les langues (15 juillet 1997).*
- 3 *PARPETTE, C. et MANGIANTE, J.-M. Le Français sur Objectif spécifique : de l'analyse des besoins à l'élaboration d'un cours. – Paris: Hachette FLE, 2004.*
- 4 *CUQ, J.-P. Dictionnaire de didactique du Français langue étrangère et seconde. – Paris: CLE International, 2004.*
- 5 *QOTB, H. (2009) Vers une didactique du français sur Objectifs Spécifiques médié par Internet, Publibook, Paris.*
- 6 *MAVIS ANTIRI KODUA. 2012, Les difficultés des apprenants du français sur objectifs spécifique au Ghana.*

УДК 323.28
МРНТИ11.25.41

Сейдуллаева Г.А.¹

*¹старший преподаватель Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ИННОВАЦИОННЫЕ АСПЕКТЫ ЛИЧНОСТНОГО САМОПРОЕКТИРОВАНИЯ

Аннотация

В данной статье рассмотрена суть специфической деятельности индивида по самопроектированию как важной составляющей личностного самосовершенствования. Проанализированы подходы современных ученых к определению сути самопроектирования. Особое внимание уделяется изучению позиций исследователей относительно выделения его основных этапов. Автором предложена модель проектирования положительных самоизменений.

Ключевые слова: самосовершенствование, самопроектирование, самопознание, идеальный образ, самопроект

Г.А. Сейдуллаева¹

*¹Абай атындағы Каз ҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының аға оқытушысы,
Алматы қ., Қазақстан*

ЖЕКЕ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада жеке тұлғалық өзін-өзі жетілдірудің маңызды құрамдас бөлігі ретінде индивидтің өзін-өзі жобалау бойынша ерекше қызметінің мәні қарастырылған. Өзін-өзі жобалау мәнінің анықтамасы бойынша қазіргі ғалымдардың көзқарастары талданады. Зерттеушілердің өзін-өзі жобалауға қатысты оның негізгі кезеңдерін бөліп қарастыру бойынша қағидалардың зерттелуіне ерекше назар аударылады.

Түйін сөздер: өзін-өзі жетілдіру, өзін-өзі тану, мінсіз бейне

G.A. Seidullaeva¹

¹Senior teacher of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan

INNOVATIVE ASPECTS OF PERSONAL SELF-PROJECTING

Abstract

In the current article have been analyzed up-to-day approaches to the understanding of “self-projection” as a specific activity of a person aimed at self-projection. Author picked out main stages of self-perfection (adjusting, image-creating and programming).

Keywords: self-perfection, self-projection, self-knowing, ideal image, self-project

Тенденция интеграции требует от каждой страны процесса развития системы непрерывного образования, создания широкой сети разнообразных учебных заведений, доступных различным социальным, профессиональным и возрастным группам населения. Непрерывное образование занимает важнейшую роль и имеет место в жизни и развитии человека. Современный взрослый человек как активный субъект обогащения и одухотворения себя через интеграцию профессионального и общекультурного образования актуализирует в себе ценнейшие атрибутивные качества, такие как креативная свобода, переживаемая ответственность, потребность в инновационных поисках нестандартных решений, рефлексивная компетентность и осознание подлинной результативности в своей деятельности. Неадекватность данных механизмов в образовании лишает его свободного и инициативного выбора и снимает всякую ответственность за собственное продуктивное обучение и развитие. В настоящее время образование должно включать в себя такие характеристики, как непрерывность, фундаментальность, целостность. На основании этого необходимо прийти к контекстуальному единству формального, неформального и информального образования через всю жизнь, где особое значение придается информальному образованию, поскольку оно организуется и иницируется самим человеком на любых этапах его жизнедеятельности.

Следует отметить, что результативность позитивных самоизменений в значительной мере зависит от правильности разработки проекта самосовершенствования, а именно определения его целей, направления, средств и т.д. Однако изучение вопросов проектирования индивидом самоизменений стало предметом научных поисков относительно недавно, что обуславливает необходимость детального изучения данной проблемы. Проектирование собственного Я нацелено на укрепление мотивации самосовершенствования; способствует систематизации планов и намерений личности; помогает увидеть перспективу самоизменений, а представления индивида о будущих результатах деятельности сделать четкими, понятными и посильными для выполнения.

Взгляды исследователей касательно сущности самопроектирования отличаются. Ученые рассматривают его как вид деятельности по конструированию своего будущего (определению основных характеристик) и его целенаправленному преобразованию (внесению изменений, которое способствует повышению качества жизнедеятельности); механизм личностного развития (в виде определенной последовательности этапов); процесс (последовательные действия, способствующие саморазвитию); предвосхищение событий (заранее сформированное представление о желаемом будущем); программу самовоспитания и самореализации (подробное описание, план действий).

Учитывая, что самопроектирование представляет собой сложный вид деятельности, который связан с определенными трудностями, неопределенностями, важно начинать проектирование самоизменений с подготовки и формирования позитивной установки к предстоящей деятельности. Именно, поэтому считается целесообразным выделить первым его этапом *установочный*, который предусматривает планирование процесса самопроектирования. Главными задачами первого этапа являются осознание субъектом целей самопроектирования, его связи с самосовершенствованием, воодушевление личности благодаря предвосхищению возможного положительного результата, что может стимулировать дальнейшую активность индивида. При проектировании сложных личностных изменений возникает потребность в создании модели процесса предполагаемых изменений, который предусматривает абстрагирование, прогнозирование, что является частью проектирования.

Следует отметить, что для моделирования свмопроектирования, переменными являются некоторые качества, умения, черты, способности, привычки индивида, а также результаты его деятельности, успехи, которые характеризуют личность в начале самоизменений.

Параметрами модели самопроектирования выступают определенные личностные ресурсы и средства, которые доступны для использования с целью самосовершенствования. Среди них можно выделить *внешние*, информационные знания, которые могут пригодиться в реализации программы самоизменений, например, всевозможные методы работы над собой, месторасположение курсов, адреса полезных сайтов в интернет сети и т.д.; материальные возможности – наличие комфортных домашних условий для самообразования и т.д.; финансовые – свободные денежные средства, которые могут быть использованы для прохождения обучающих курсов и т.д.; временные – свободное время, что может быть использовано с целью самосовершенствования; технологические – доступ в сети интернета и др.; и *внутренние* личные качества: ответственность, чувство юмора, полезные привычки и умения, которые могут содействовать успешному самосовершенствованию.

Следует добавить, что самопроектирование представляет собой некоторым образом переход от абстрактного к конкретному. С помощью проектирования процесс самоизменения индивида постепенно становится все более понятным, его цели конкретными, результаты реалистичными. В процессе формирования идеального образа важную роль играет процесс самопознания, способствующий осознанию желаемого образа, собственных возможностей, способностей, ценностей, на основе которых возможно формирование более взвешенного образа не только возможного, но еще и необходимого идеального образа, который безусловно, требует конкретизации путей достижения.

Из вышесказанного следует, что идеальный образ может иметь такой вид: «Я – известный, красивый, у меня много последователей, имею неограниченные финансовые средства», что в свою очередь не подкреплено реальными потребностями личности, способностями, жизненными реализациями. Для разработки проекта идеального образа критическое значение имеет представление не только того, каким я хочу, но и могу быть, опираясь на свои способности, ресурсные возможности, приоритеты деятельности, личностные ценности, понимание смысла собственной жизнедеятельности. И с этой точки зрения считается рациональным вторым этапом самопроектирования выделить *образосозидательный*, который посвящен созданию желаемого реалистичного образа, формированию общего представления о том, какие результаты самосовершенствования личность намерена получить.

Формирование реалистичного образа желаемого результата способствует возможности перехода к поиску путей его эффективной реализации с помощью целеполагания, планирования, что должно послужить завершению разработки самопроекта, обобщению планов и составлению программы личностного развития на определенный период времени. Принимая во внимание, что постановка целей и разработка планов на их основе имеют одну цель – конкретизировать какие рациональные действия субъекта, в какой последовательности и в какой период времени могут привести субъект к желаемым изменениям, считается целесообразным объединить целеполагание и планирование в третий завершающий этап самопроектирования – *программирующий*. Стоит отметить, что при создании программы реализации образа с целью предупреждения возможных неудач, важно руководствоваться требованиями: а) полным подчинением целей и задач проектирования интересам, способностям личности; б) избеганием жесткого планирования; в) гибкостью программы реализации проекта, допущением возможности его усложнения или упрощения; г) возможностью фиксации и оценки результатов деятельности в соответствии с определенными целями; д) объективной возможностью осуществления проекта.

При рассмотрении этапов самопроектирования, исследователи выделяют отдельно аналитический этап, предусматривающий оценку индивидуальных изменений в следствии реализации самопроекта, анализ и коррекцию результатов. Предлагается рациональным провести анализ результатов самопроектирования отнести в состав задач программирующего этапа, главной из задач которого было определено планирование в соответствии с поставленными целями, что в свою очередь предусматривает анализ и проверку каждого действия на соответствие ранее определенным целям.

Таким образом, главными этапами самопроектирования выделяем: установочный, образосозидательный и программирующий. Результатом самопроектирования может стать не только создание самопроекта, а и повышение уверенности субъекта в завтрашнем дне через осознание перспектив самосовершенствования; наполнение настоящего новым смыслом, что может помочь индивиду сознательно организовывать собственную жизнедеятельность; развитие личности, так как само-

проектирование требует постоянной концентрации, напряженного мышления при целеполагании, постановке планов, выделении приоритетов деятельности и т.д.

Для реализации целей самосовершенствования недостаточно лишь спланировать, спрогнозировать будущие действия, важно не останавливаться на самопроектировании и приступать к активным действиям по самоизменению в соответствии с разработанным самопроектом.

Приоритетными для дальнейших исследований выступают проблемы разработки педагогических технологий стимулирования учеников и студентов к проектированию положительных самоизменений.

Самопроектирование является принципом непрерывности и выражает временную и пространственную связь уровней, ступеней образования. В процессе педагогической профессионализации непрерывность связана с поступательным овладением новыми знаниями, технологиями, профессионально-значимыми личностными качествами. Важнейшим механизмом непрерывности в педагогической подготовке является преемственность, предполагающая сохранение на каждом новом этапе базовых компетенций как результата предшествующих этапов и возможность продвижения в профессионально-творческом становлении. Соблюдение принципа непрерывности и преемственности в процессе становления и развития профессиональной компетентности педагога обеспечивает единство теоретической и практической подготовки. Содержание теоретических знаний на каждом этапе педагогической профессионализации должно соответствовать приобретаемому практическому опыту и степени готовности к преобразованию в способности и качества личности будущего учителя. Непрерывность и преемственность формирования профессиональной компетентности педагога достигается за счет построения единого образовательного развивающего пространства в системе педагогического образования от профильных педагогических классов и педагогических колледжей до творческого самосовершенствования в условиях послевузовского профессионального образования и самообразования.

Принцип непрерывности и преемственности образования, его уровней и ступеней позволит реализовать академическую мобильность студентов.

Обучение в течение всей жизни не означает построения новой системы образования. Это новый подход, расширяющий возможности обучения, но в то же время требующий более гибких форм и структур, реализующих образовательные программы, внедрения системы признания ранее полученных квалификаций, развития модульного и дистанционного обучения, активизации обратной связи между потребителями образовательных услуг и системой образования. Реализация концепции непрерывного образования актуализирует ряд теоретических проблем и практических задач организации дополнительного образования взрослых. В современных условиях оно становится жизненной необходимостью для каждого социально активного члена общества, поскольку предоставляет человеку возможность осознанной реализации жизненно значимых проектов.

Непрерывное образование не составляет самостоятельного уровня или звена в системе образования и отвечает образовательным потребностям обучающихся, общества, государства, которые не могут быть удовлетворены в рамках законодательно установленных уровней. В то же время непрерывное образование охватывает все звенья системы образования, являясь его неотъемлемой частью, и представляет собой сферу образовательной деятельности, сопоставимую если пока не по масштабам, то по значению со сферой основного образования. На первый взгляд, дополнительное образование по-прежнему выполняет компенсаторскую функцию, обеспечивает развитие особенных, «непрофильных» способностей обучающегося за рамками основного образовательного курса. Однако, неправомерно в нынешних условиях, сводить его роль только к восполнению неудач и недостатков основного образования. Непрерывное образование следует рассматривать как гарант сохранения и воспроизводства основного образования, придающий ему смысл и определяющий его использование в жизнедеятельности конкретной личности. По мере перехода к непрерывному образованию основное образование, выступающее в форме всеобщего, массового, необходимого и обязательного для каждого члена общества, все больше нуждается в дополнительном.

Для эффективной реализации непрерывного профессионального обучения следует совершенствовать механизмы оценки, особенно для неформального и спонтанного обучения. Растущий спрос на квалифицированных работников и увеличивающейся конкуренции приводят к повышению спроса на сертифицированное обучение.

Основное и дополнительное образование тесно связаны, более того, взаимозависимы. При этом дополнительное образование в большей степени ориентировано на персональные способности

обучающегося. Именно в силу своего «необязательного» характера оно более открыто новшествам, более чувствительно к появлению новых образовательных потребностей и новых способов их реализации. Виды и формы дополнительного образования взрослых, отвечающие образовательным потребностям, становятся более разнообразными: курсы повышения квалификации, производственные стажировки, консультации по самообразованию, научно-практические конференции, курсы сопряженного образования и др.

Развитие непрерывного образования требует одновременного решения экономических, нормативных и методологических задач. Только в этом случае возможно построение целостной и эффективно действующей системы непрерывного профессионального образования, способной ответить на вызовы времени.

Список использованной литературы:

- 1 Ананьев Б.П. *Психология и проблемы человекознания*. – М.; Воронеж, 1996.
- 2 Вершовский С.Г. *Непрерывное образование: историко-теоретический анализ феномена*. – СПб, 2008.
- 3 Слостенин В.А. *Болонское соглашение: курс на интеграцию*. – М., 2010.
- 4 Иванова Е.И. *Этапы личностного самопроектирования*. – Алматы: Педагогика и психология, 2014. – №1. – С.121.
- 5 Пустовалова В.В. *Самопроектирование управленческой деятельности*. – Томск, 2009. – 172 с.

УДК 341

МРНТИ 10.87.01

Сабитова Ш.А.¹, Зикриярова Р.²

¹*д.ф.наук, ассоц. профессор КазНПУ им. Абая*

²*магистрант 1 курса специальности «Международное право», КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

РОЛЬ КАЗАХСТАНА В БОРЬБЕ С ТЕРРОРИЗМОМ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ МЕЖДУНАРОДНОЙ ПОЛИТИКИ

Аннотация

В статье отмечается, что в современном мире невозможна борьба с терроризмом каждой страны по отдельности. Нужна сплоченность всех стран, заинтересованных в уничтожении терроризма. Удар должен быть нанесен сразу по всем направлениям деятельности террористов, и должен состоять не только из военных мер, но экономических, и политических. Уничтожить необходимо не только военные подразделения бандитов, но и перекрыть их финансовую и кадровую поддержку. Необходимо создать условия, при которых не будут появляться новые террористы, зло нужно искоренить полностью.

Немаловажной частью борьбы является информационная война, победа в которой может принести значительную часть успеха во всей операции, а поражение может свести на нет успехи в других направлениях.

Следует отметить, что современный терроризм характеризуется резко возросшей технической оснащенностью, высоким уровнем организации, наличием значительных финансовых средств. Его главная отличительная черта – это размывание границ между международным и внутренним терроризмом. Расширяются связи террористических организаций с наркобизнесом и незаконной торговлей оружием, растут террористические группы в современном мире.

Необходимость повышения эффективности мер борьбы с терроризмом, как внутригосударственным, так и международным, делает тему настоящей работы актуальной, так как она посвящена проблемам, которые волнуют все человечество – это терроризм, ядерное разоружение и вопрос Северной Кореи. Все эти три вопроса невозможно решить без консолидации всех стран мира, особенно великих держав – США, России и Китая. Решить эти проблемы можно только после того, как между тремя этими державами будут устранены недопонимания по экономическим и политическим вопросам.

Ключевые слова: терроризм, экстремизм, террористический акт, террористическая деятельность, ядерное разоружение, ИГИЛ, борьба и меры предупреждения терроризма в современных условиях международной политики

Ш.А. Сабитова¹, Р.Зикриярова²

¹халықаралық құқық кафедрасының ассоц. проф., ф.ғ.д., sabitova.Shinara@mail.ru

²Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан Институтының магистрі,
Алматы қ., Қазақстан

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САЯСАТТЫҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫНДА ТЕРРОРИЗММЕН КҮРЕСУДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа

Бапта аталып өткендей, бұл әлемде терроризмге қарсы күрес әр елде жеке-жеке. Барлық елдің көздегені ланкестікті жою. Соққы барлық бағыттары бойынша соғылуы керек тек әскери шаралар ғана емес, экономикалық және саяси түрде де болуы қажет. Әскери бөлімшелерін жойып қана қоймай, сонымен қатар олардың қаржылық және қардылық қолдауларын жабу қажет. Жамандықты толық жою үшін, жаңа ланкестік пайда болмайтындай жағдай тудыруымыз қажет.

Күрестің маңызды бөлшегі болып ақпараттық соғы табылады, бұл операция жеңіске жетудің елеулі бөлігі.

Қазіргі заманғы терроризм техникалық жабдықталуы, сұраныс жоғары болуы, айтарлықтай қаражат күрт арты. Оның басты ерекшелігі – бұл халықаралық және ішкі терроризм арасындағы шекараларды жою. Террористік ұйымдардың кеңеюде, есірткі бизнесіне және заңсыз қару-жарақ сатумен байланысты, қазіргі әлемде террористік топтың өсіп келеді.

Терроризмге қарсы күрес шараларының тиімділігін арттыру қажет, мемлекетшілік және халықаралық жасайды тақырыбында осы жұмыс өзекті, өйткені ол барлық адамзатты толғандыратын проблема-терроризм, ядролық қарусыздану және Солтүстік Корея. Осы үш мәселені барлық елдердің, әсіресе ұлы державалар – АҚШ, Ресей және Қытай мемлекеттерімен ақылдаспай шешу мүмкін емес. Тек осы үш державалардың арасындағы экономикалық және саяси түсініспеушілік мәселелер жойылған кезде ғана бұл проблемаларды шешуге болады.

Түйін сөздер: терроризм, экстремизм, ланкестік әрекеттер, террорлық қызметі, ядролық қарусыздану, ИЛИМ (ИГИЛ), күрес және алдын алу шаралары терроризм қазіргі заман жағдайында, халықаралық саясат

Sh.A. Sabitova¹, R. Zikriyarova²

¹Ph.D., assoc. Professor of the Department of International Law KazNPU Abaya

²Master of 1 course of the specialty "International Law" of KazNPU named after Abay,
Almaty, Kazakhstan

THE ROLE OF KAZAKHSTAN IN THE FIGHT AGAINST TERRORISM IN THE CURRENT CONDITIONS OF INTERNATIONAL POLITICS

Abstract

The article notes that in the modern world it is not possible to fight terrorism by each country separately. Need cohesion of all countries interested in the destruction of terrorism. The blow must be dealt with immediately in all areas of terrorist activity, and must consist not only of military measures, but economic, and political. It is necessary to destroy not only the military units of the bandits, but also to block their financial and personnel support. It is necessary to create conditions under which no new terrorists will appear, the evil must be eradicated completely.

Not infrequently an important part of the struggle is an information war, the victory of which can bring a significant part of the success in the whole operation, and the defeat can negate the successes in other directions.

Modern terrorism is characterized by a sharp increase in technical equipment, a high level of organization, and the availability of significant financial resources. Its main distinguishing feature is the blurring of the boundaries between international and domestic terrorism. Expand the links of terrorist organizations with drug trafficking and illegal arms trade, terrorist groups are growing in the modern world.

The need to increase the effectiveness of measures to combat terrorism, both within the state and international, makes the topic of the present work relevant, since it is devoted to problems that concern all of humanity terrorism, nuclear disarmament and the question of North Korea. All these three issues can not be solved without the consolidation of all countries of the world, especially the great powers – the USA, Russia and China. These problem can be solved only after the misunderstandings between the three powers on the economic and political issues are eliminated.

Keywords: terrorism, extremism, terrorist act, terrorist activities, nuclear disarmament, YGIL, struggle and measures to prevent terrorism in the current conditions of international politics

В данной статье рассмотрены вопросы терроризма, ядерного разоружения, конфликта в Сирии, Северной Кореи.

Как мы видим, терроризм представляет собой сложное, многомерное явление. Анализируя терроризм надо дать оценку насилию, анализу целей, характеристике возможных субъектов и оценку их последствий.

Казахстан большое внимание уделяет вопросам безопасности. Это касается и антиядерного аспекта. Казахстан официально присоединился к Договору о запрещении ядерного оружия. Подписавшиеся страны, обязуются ни при каких обстоятельствах не разрабатывать, не использовать и не хранить ядерное оружие. Документ в ООН приняли при поддержке 122 государств. Однако девять ведущих стран, обладающих опасным оружием, среди которых США, Россия, Китай и Франция, пока никак не отреагировали на данный Договор.

Американская администрация придает большое значение лидерству Казахстана в сфере ядерного нераспространения. К тому же события на Корейском полуострове, Афганистан были актуализированы в переговорах 16-18 января 2018 года между Казахстаном и США.

Следует отметить, что Казахстан внес свой посильный вклад в решение конфликта в Сирии. Меры доверия как никогда актуальны для Ближнего Востока, где сегодня происходят драматические события. Конфликт в Сирии влечет негативные последствия за пределами региона. Очень важно отметить, что именно взаимодоверие стало основой для диалога на астанинской площадке, которая внесла свой посильный вклад в процесс сирийского мирного урегулирования, дополняя при этом Женевские переговоры.

Президент Республики Казахстан Нурсултан Абишевич Назарбаев уверен, что польза от переговоров по урегулированию ситуации в Сирии, которые проходят в Астане, очевидны. Мы делаем благородное дело для мира, и борьбы с ИГИЛ (террористическая группировка «Исламское государство»). Действия США, России, Турции и Ирана приводят к результатам в Сирии.

Необходимо дальнейшее консолидированное международное сотрудничество государств-членов мирового сообщества в целях борьбы с терроризмом и выработки мер его предупреждения. Мы накануне победы над этой организацией, но надо думать дальше, что будет. Она будет фрагментироваться и может появляться то там, то здесь.

Терроризм стал общепланетным злом, направленным не против конкретных личностей, госструктур или даже стран, а против всего мирового сообщества. Об этом наглядно свидетельствуют данные: 11 сентября погибли граждане более 90 стран мира, в том числе и Казахстан. События на Бали и в Москве также унесли жизни представителей многих государств. Московская трагедия потрясла казахстанцев известием о гибели нашей соотечественницы – тринадцатилетней школьницы из Караганды Саши Летяго [1, с. 5].

В недавней трагедии гражданин Казахстана Максим Арышев скончался в результате террористического акта в Санкт-Петербурге 3 апреля 2017 года. Это большая трагедия также потрясла казахстанцев. В ходе выступления в Праге на сессии глав государств-участников Совета Евроатлантического партнерства (СЕАП), Н.А. Назарбаев отметил, что весь мир столкнулся с новыми угрозами и должен объединиться в борьбе с терроризмом во имя защиты общечеловеческих ценностей. И именно в контексте борьбы с терроризмом важная роль сегодня принадлежит Центральной Азии. Если же говорить о роли СМИ в борьбе с терроризмом и экстремизмом на национальном уровне, а именно в Республике Казахстан, то нужно отметить дефицит комплексных

механизмов противодействия экстремизму и терроризму. Участвовавшие факты проявления религиозного экстремизма и, в особенности, религиозного терроризма в современном казахстанском обществе, стремление некоторых деструктивных сил под религиозными лозунгами реализовать свои интересы, ставят перед нашим государством необходимость создания политических механизмов и повышения эффективности политических институтов, направленных на выявление и устранение причин и условий религиозного экстремизма. Эффективного противодействия экстремизму на этноконфессиональной почве нельзя добиться усилиями правоохранительных органов и административной системы. Необходима комплексная программа рационального, планомерного и постоянного привлечения ресурсов всего общества: представителей духовенства, научного сообщества, экспертов и СМИ. Поэтому при реализации государственной политики, направленной на нейтрализацию отрицательных факторов, воздействующих на духовное развитие общества, необходимо активнее использовать потенциал СМИ и, в особенности, электронных информационных сетей [2].

В настоящее время существует достаточно разнообразное количество форм проявления терроризма. Но появляются новые формы терроризма, связанные с развитием научно-технического прогресса.

Поэтому необходимо дальнейшее проведение научных исследований по проблеме терроризма, с учетом современных тенденций развития мирового сообщества, которые существуют в настоящее время и оказывают свое влияние на современный терроризм.

Список использованной литературы:

- 1 Газета “Казахстанская правда”, №235-236, 5 ноября 2002. – С.5.
- 2 Ашимбаев М., Косиченко А., Султанов Б., Шоманов А., Бегалиев Н., Нурмухамедов Б. *Современный терроризм: взгляд из Центральной Азии*. – Алматы: Дайк-Пересс, 2002. – 213 с.
- 3 Назарбаев Н.А. *Генеральная Ассамблея ООН 70-я сессия. 15 сентября по 2 октября 2015 года. Поддержание международного мира и безопасности*.
- 4 *Стратегия «Казахстан-2050»: Новый политический курс состоявшегося государства. Послание Президента Республики Казахстан – Лидера Нации Н.А. Назарбаева народу Казахстана*. – Алматы: Юрист, 2013. – С.35, С.43-44.
- 5 Назарбаев Н. *Совбез ООН. «Нераспространение оружия массового уничтожения (ОМУ): меры доверия»*. 2018 год.
- 6 *Позиция Казахстана в урегулировании ситуации в Афганистане*. 24.12.2001 года.
- 7 Назарбаев Н.А. *Глобальный мир и ядерная безопасность // Известия*. – 2010, 2 апреля.
- 8 *Выступление Президента РК на глобальном саммите по ядерной безопасности США от 13 апреля 2010 года // Казахстанская правда*. – 2010. – 15 апреля.
- 9 *Специальный корреспондент Юлия Магер. С мечтой о мире, свободном от ядерного оружия*. – Вашингтон, 2 апреля 2016 года.
- 10 *Договор о нераспространении ядерного оружия от 01.07.1968 года // armscontrol.ru*.
- 11 К.Умаров – *постоянный представитель при ООН*. 12 сентября 2017 года *Совет Безопасности ООН*.
- 12 Черчилль У. *Вступление в Палате Общин: «Немногие»*. – Лондон, 20 августа 1940.

УДК 341.1
МРНТИ 10.87.47

Саятқызы М.¹, Сабитова А.А.²

*¹магистрантка специальности «Международное право»,
Казахский Национальный педагогический университет имени Абая
Алматы, Казахстан*

²Научный руководитель: д.ю.н., профессор

ПРОБЛЕМЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО СУДА ООН С ЦЕЛЮ ПОВЫШЕНИЯ ЕГО РОЛИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВОСУДИИ

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные вопросы и перспективы Международного Суда ООН в современных условиях. В настоящее время проблемы реформирования главных органов Организации Объединенных Наций, в том числе и главного судебного органа – Международного Суда ООН с целью повышения их эффективности и роли в борьбе за установление международного мира и безопасности, становятся все более актуальными. В современных условиях возросла необходимость усиления международного контроля и усовершенствования механизмов мирного разрешения споров.

Ключевые слова: Международный Суд ООН, Организация Объединенных Наций, международное правосудие, международные судебные органы

М.Саятқызы¹, А.А. Сабитова²

*¹«Халықаралық құқық» мамандығының магистранты,
Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Алматы, Қазақстан*

²Ғылыми кеңесшісі: з.ғ.д., профессор

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ӘДІЛЕТТІЛІК САЛАСЫНДАҒЫ РОЛІН АРТТЫРУ МАҚСАТЫНДА БҰҰ-НЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ СОТЫН РЕФОРМАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Мақалада БҰҰ-ның Халықаралық Сотының қазіргі өзекті мәселелері мен келешегі қарастырылады. Қазіргі кезде халықаралық әділеттілік саласындағы ролін арттыру мақсатында Біріккен Ұлттар Ұйымының негізгі органдарын, соның ішінде негізгі сот органын – Біріккен Ұлттар Ұйымының Халықаралық Сотының тиімділігін арттыру және халықаралық бейбітшілік пен қауіпсіздікті нығайту үшін күрестегі ролін арттыру мәселелерін реформалау мәселесі өзекті болып отыр.

Қазіргі жағдайда халықаралық бақылауды нығайту және дауларды бейбіт реттеу тетіктерін жетілдіру қажеттігі артты.

Түйін сөздер: БҰҰ-ның Халықаралық Соты, Біріккен Ұлттар Ұйымы, халықаралық әділеттілік, халықаралық сот органдары

M.Sayatkyzy¹, A.A. Sabitova²

*¹master student of the speciality "International Law"
Kazakh National Pedagogical University named after Abay
Almaty, Kazakhstan*

²Scientific adviser: Doctor of Law, Professor

PROBLEMS OF REFORMING THE UN INTERNATIONAL COURT OF JUSTICE WITH THE PURPOSE OF IMPROVING ITS ROLE IN THE INTERNATIONAL JUSTICE

Abstract

The article examines the current issues and prospects of the UN International Court of Justice in the current conditions. At present, the problems of reforming the main organs of the United Nations, including the main judicial organ – the International Court of Justice of the United Nations with the aim of increasing their effectiveness and role in the struggle for the establishment of international peace and security, are becoming more urgent. In modern conditions, the need to strengthen international control and improve mechanisms for the peaceful settlement of disputes has increased.

Keywords: International Court of Justice, United Nations, international justice, international judicial bodies

Современный мир претерпевает изменения, в некоторых вопросах они радикальные, в каких-то более сдержанные, но бесспорным является тот факт, что сегодня роль международного права все время возрастает. Органы и организации системы ООН обращаются в Международный Суд ООН для того, чтобы этот орган разрешил имеющиеся противоречия и спорные вопросы, разъяснил правоприменительные моменты и обеспечил толкование положений соглашений и других актов международного масштаба [1, с. 8].

Казахстан подписал Статут Международного Суда ООН без каких либо оговорок и признал для себя обязательность его юрисдикции [2, с. 265].

Международный Суд является одним из шести главных органов ООН, ее главным судебным органом. Статут Международного Суда составляет неотъемлемую часть Устава Организации. Устав ООН возложил на Суд нелегкую задачу: основываясь в своей деятельности на принципах и нормах современного международного права, быть одним из важных средств мирного урегулирования международных споров, содействовать своими решениями делу мира и международной безопасности, строго стоять на страже международной законности и правопорядка [3, с. 3].

В настоящее время проблемы реформирования главных органов Организации Объединенных Наций, в том числе и главного судебного органа – Международного Суда ООН, с целью повышения их эффективности и роли в борьбе за установление международного мира и безопасности, становятся все более актуальными.

В современных условиях возросла необходимость усиления международного контроля и усовершенствования механизмов мирного разрешения споров. В определенной степени эту проблему можно решить за счет реформирования международного правосудия, в том числе путем повышения эффективности Международного Суда ООН. Однако при всей значимости Суда в процессе мирного разрешения международных споров и конфликтов, реформирование только Суда не приведет к существенным результатам, существует необходимость совершенствования взаимосвязи Международного Суда ООН как с органами ООН, так и с другими международными межправительственными и неправительственными организациями [5, с. 3].

Круг дел, входящих компетенцию Международного Суда ООН, объем которой составляют общие и смежные полномочия К общим полномочиям относятся:

1. Разрешение правовых споров между государствами, по которым участники могут признать обязательную юрисдикцию Суда – о толковании договора; вопросы международного права; о наличии факта; о характере и размере возмещения (ст. 36 Статута Суда).

2. Дача консультативных заключений по вопросам международного права по запросу любого органа ООН, уполномоченного давать такие запросы (ст. 96 Устава ООН).

К смежным полномочиям относятся толкование международных договоров, выявление и констатирование пробелов в действующем международном праве. Согласно п. 1 ст. 36 Статута к ведению Суда относятся все дела, которые будут переданы ему сторонами, и все вопросы, специально предусмотренные Уставом ООН или действующими договорами и конвенциями.

Помимо правомочия Международного Суда ООН осуществлять толкование, Суд, осуществляя правоприменительную практику, способствует и устранению пробелов в праве, способствует развитию международного права.

Суд состоит из 15 судей, избираемых в личном качестве, т.е. как представителей государств, Генеральной Ассамблеей и Советом Безопасности сроком на 9 лет. Состав Суда должен обеспечить представительство основных правовых систем мира. Кворум составляет 9 судей. Если в составе Суда нет судьи гражданства в споре, то она может назначить судью для данного дела (судья *ad hoc*).

Суд обычно рассматривает дела в полном составе. Вместе с тем Статут предусматривает возможность учреждения камер в составе трех и более судей. Такие камеры могут специализироваться на рассмотрении определенных категорий дел. Была например, создана камера для рассмотрения споров о морском дне. Камера может быть создана для рассмотрения отдельного дела самим Судом или по просьбе сторон. В таком порядке была, например, создана камера, которая в 1984 году вынесла решение по делу о разграничении в заливе Мэн, сторонами в котором были США и Канада. Решение камеры считается решением суда. До сих пор камеры создавались нечасто. В будущем, по мере роста количества дел, представляемых на рассмотрение Суда, практика создания камер может получить более широкое распространение.

Особенность компетенции Суда состоит в том, что сторонами в споре могут быть только государства, а также в том, что он не обладает обязательной юрисдикцией. Положение, исключающее из компетенции Суда споры с участием международных организаций, заимствовано из Статута Постоянной палаты международного правосудия, принятого в то время, когда число международных организаций было невелико. Ныне все более возрастает необходимость распространения компетенции Суда и на споры с участием организаций, число и роль которых существенно возросли.

Отсутствие обязательной юрисдикции означает, что Суд не вправе рассматривать дела по собственной инициативе, он может рассматривать только те дела по собственной инициативе, которые будут ему переданы по соглашению сторон. Такое соглашение может касаться конкретного спора либо определенной категории дел, предусмотренных каким-либо договором, включая Устав ООН.

Государства-участники Статута могут сделать заявления, что они заранее, без особого о том соглашения признают обязательной юрисдикцию Суда по всем правовым вопросам относительно толкования договора; любого иного вопроса международного права; наличия факта, который если будет установлен, представит нарушение международного обязательства; характера и размера возмещения, причитающегося за нарушение международного обязательства (ст. 36 Статута).

Согласно ст. 93 Устава ООН, все члены Организации являются *ipso facto* (т.е. в силу членства) участниками Статута Международного Суда ООН. Статьей 93 Устава также предусмотрена возможность участия в Статуте и других государств, не являющихся членами ООН, на условиях, определяемых Генеральной Ассамблеей по рекомендации Совета Безопасности. Таким образом, вопрос об условиях присоединения к статуту Суда не членом ООН остался не урегулированным уставом.

Международный Суд Организации Объединенных Наций не рассматривает дела военных преступников.

Международный Суд Организации Объединенных Наций не обладает уголовной юрисдикцией и, следовательно, не может судить физических лиц (например, военных преступников). Эта задача входит в компетенцию национальных судебных органов, специальных уголовных трибуналов, учрежденных Организацией Объединенных Наций, таких, как Международный уголовный трибунал по бывшей Югославии (МТБЮ) и Международный уголовный трибунал по Руанде (МУТР), а также Международного уголовного суда (МУС).

Международный Суд Организации Объединенных Наций также следует отличать от Европейского суда (находящегося в Люксембурге) и занимающегося исключительно делами, связанными с Европейским союзом, а также от Европейского суда по правам человека (Страсбург, Франция) и Межамериканского суда по правам человека (Сан-Хосе, Коста-Рика), которые рассматривают утверждения о нарушениях конвенций по правам человека, в соответствии с которыми они были учреждены. Эти три суда могут рассматривать дела, переданные на их рассмотрение частными лицами (против государств и других ответчиков), которые Международный Суд не может принимать к производству.

Показатели результативности Международного Суда ООН, определяются, прежде всего, количеством вынесенных решений, исполнение, которых обязательно всеми государствами. Так за годы своего существования Суд принял 92 решения, и лишь в пяти случаях были проблемы, связанные с попытками того или иного государства отказаться от выполнения решения Международного Суда ООН.

Существует много дискуссий по реформированию всей системы ООН и пересмотру некоторых положений Устава ООН, в том числе Статута

Вопрос о реформировании Международного Суда ООН поднимался на протяжении всей его деятельности.

Существует мнение о включении в перечень состава сторон в споре индивидов, что означает признание государствами принципа обязательного судебного рассмотрения. Однако, как видно из оговорок, касающихся исключения из компетенций Суда вопросов внутренней юрисдикции, государства сочли бы это нежелательным. Хотя, несмотря на запрещение доступа частных лиц в судебные органы, Международный Суд ООН в своей практике не сумел избежать вопросов о правах человека. Среди вопросов, поднятых в решениях и Консультативных заключениях Суда, например, о праве нации на самоопределение в Консультативном заключении Международного Суда ООН по Западной Сахаре 1975 г.; дело братьев Лагранд с решением от 27 июня 2001 г. и др.

Практика международного права столкнулась еще и с необходимостью предоставления права доступа к Суду некоторым территориям, частям суверенного государства в качестве стороны разбирательства дела по существу. Проблема достаточно явно обозначилась при рассмотрении одного из последних запросов о даче консультативного заключения относительно правовых последствий строительства стены на оккупированной палестинской территории.

Международный Суд ООН в своей практической деятельности сталкивается с рядом проблем, которые могут быть разделены на институциональные и процессуальные. К институциональным проблемам и трудностям, зависящим от участников международных отношений, прежде всего суверенных государств, относятся: доверие и популярность обращения в Международный Суд ООН среди государств мирового сообщества; наличие большого количества действующих органов международного правосудия с широкой компетенцией; недостаточность финансирования. К числу процессуальных проблем и трудностей, связанных с практикой самого Суда, относятся: необязательность юрисдикции; необязательность исполнения судебных решений и исполнения временных мер; ограниченный доступ в Суд субъектов международного права. Решение каждой проблемы в отдельности значительно повышает степень эффективности Международного Суда ООН, а следовательно, способствует наиболее полной реализации принципов международного права, перечисленных в ст.1 Устава ООН.

Список использованной литературы:

- 1 Айдарбаев С.Ж. Международное правосудие и международное право // Айдарбаев С.Ж., Арыстанов Д.К. Постоянная палата международного правосудия при лиге наций. Учебное пособие. – Алматы, 2008. – С.8-16.*
- 2 Сарсембаев М.А. Международное право. Учебное пособие. Особенная часть. – Алматы, 1999. – 284 с.*
- 3 Кожевников Ф.И., Шармазаншвили Г.В. Международный Суд Организации Объединенных Наций. Организация, цели, практика. – М., 1970.*
- 4 Верещетин В.С. Международный Суд на новом этапе // Московский журнал международного права, 2002. – №2.*
- 5 Гончарова Н.Н. Международный Суд ООН: пути повышения его эффективности // Диссертация, кандидат юридических наук. – Казань, 2007.*

ШЕТЕЛДІК ӘРІПТЕСТЕРДІҢ ЖАРИЯЛЫМДАРЫ
ПУБЛИКАЦИИ ЗАРУБЕЖНЫХ КОЛЛЕГ
PUBLICATIONS OF FOREIGN COLLEAGUES

УДК: 32; 301; 327.7

МРНТИ 11.01

Тагиева Х.Г.¹

¹*докторант кафедры дипломатии и современных интеграционных процессов
Бакинского Государственного Университета*

**ЭТНОПОЛИТИЧЕСКИЕ КОНФЛИКТЫ И ИХ МИРНОЕ УРЕГУЛИРОВАНИЕ:
ПРИМЕР АЛАНДСКИХ ОСТРОВОВ**

Аннотация

В наше время, самым распространенным видом международных конфликтов являются этнополитические конфликты. Этнополитические конфликты – это, как правило, геополитическая борьба за материальные и моральные ресурсы. После Второй Мировой Войны, большое количество гуманитарных организаций начали работу над предотвращением международных военных конфликтов на этнической основе, но количество конфликтов, приведших к большому количеству человеческих смертей, большим экологическим, политическим и экономическим проблемам, не только не уменьшилось, но начало расти. По этой причине, задача изучения и предотвращения международных конфликтов является очень актуальной и обсуждаемой. В статье отражены как теоретические аспекты изучения этнических конфликтов, так и варианты мирного урегулирования конфликтов на примере Аландских островов.

Ключевые слова: этнополитические конфликты, геополитическая борьба, Аландские острова, урегулирование конфликтов

Х.Г. Тагиева¹

¹*Баку Мемлекеттік университетінің Дипломатия және қазіргі
интеграциялық үрдістер кафедрасының докторанты*

**ЭТНОПОЛИТИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕР ЖӘНЕ ОЛАРДЫ
БЕЙБІТ ЖОЛМЕН ШЕШУ: АЛАНД АРАЛДАРЫ МЫСАЛЫНДА**

Аңдатпа

Біздің заманымызда халықаралық жанжалдардың кең таралған түрі – этносаяси қақтығыстар. Этносаяси қақтығыстар – әдетте, материалдық және моральдық ресурстар үшін геосаяси күрес болып табылады. Екінші дүниежүзілік соғыстан кейін, гуманитарлық ұйымдардың үлкен саны этникалық негізде халықаралық әскери шиеленістердің алдын алу жөніндегі жұмысты бастады, бірақ адамдардың қаза, үлкен, экологиялық, саяси және экономикалық проблемалардың үлкен санына соқты жанжалдар саны, азайған жоқ, бірақ өсе бастағаны ғана емес. Осы себепті, халықаралық жанжалдарды зерттеу және алдын-алу міндеті өте өзекті және талқыланды. мақала этникалық қақтығыстар, сондай-ақ Аланд аралдары мысалында жанжалдарды бейбіт реттеу үшін опцияларды зерттеудің теориялық аспектілерін сипаттайды.

Түйін сөздер: этносаяси жанжалдар, геосаяси күрес, Аланд аралдары, жанжалдарды шешу

H.G. Taghiyeva¹

¹doctoral student of the department of Diplomacy and modern integration processes of Baku State University

ETHNOPOLITICAL CONFLICTS AND THEIR PEACEFUL REGULATION: EXAMPLE OF ALAND ISLANDS

Abstract

Nowadays, ethnopolitical conflicts are the most widespread type of international conflicts. Ethnopolitical conflicts are as a rule geopolitical struggle for material and moral resources. After World War II large number of humanitarian organization started to work on prevention of international military conflicts on ethnic base. However, the number of conflicts that led to large number of human deaths and big ecological, political and economic problems not only did not decrease but started to grow. For this reason, the task of researching and preventing international conflicts is very actual and discussed. The article represents both theoretical aspects of ethnic conflicts and the options of peaceful regulation of conflicts on the example of Aland Islands.

Keywords: ethnopolitical conflicts, geopolitical struggle, Aland Islands, conflict regulation

Конфликт социальное явление, понимается как столкновение мыслей, идей, интересов и действий. Конфликт – одно из проявлений социального взаимодействия, которое протекает в форме противостояния, столкновения, противоборства личностей или общественных сил, интересов, взглядов, позиций по меньшей мере двух сторон [1, с. 53]. Современное общество не может функционировать без противостояний и противоречий между субъектами с разными взглядами и позициями. Такие противоречия часто приводят к конфликтам.

Известный американский ученый Л.Козер определял социальный конфликт как «столкновение между коллективными акторами по поводу ценностей, статусов, власти или редких ресурсов, в котором цели каждой из сторон состоят в том, чтобы нейтрализовать, ослабить или устранить своих соперников» [2, с. 241].

Объясняя концепцию конфликта, необходимо сначала изучить этимологические корни этого выражения. Слово «конфликт» произошло от латинского слова «conflictus», которое понимается как столкновение сторон, идей, позиций, сил. Для возникновения международного конфликта требуется наличие как минимум двух сторон, использование силы этими сторонами для достижения своих целей и восприятие этими сторонами друг друга как препятствие в достижении своих целей. В целом, для анализа любого международного конфликта необходимо исследование таких факторов, как участники конфликта (которые являются главными элементами конфликта), а также ресурсы противостояния, причины конфликта, наличие не причастных прямо, но заинтересованных в результате сторон, попытки и интересы соперников, условия при которых происходит конфликт (временные, местные, социальные, экономические и др.). Конкретным примером международных конфликтов являются межгосударственные экономические противоречия, дипломатические споры и территориальные претензии. Хотя невозможно создать общепринятую классификацию конфликтов, конфликты обычно делятся на 3 части по уровню напряжения противостояний между сторонами: 1) более жесткие; 2) напряженные; 3) потенциальные. Кроме того, с функциональной точки зрения, конфликты делятся на конструктивные и деструктивные, с точки зрения участников – на межличностные, межгрупповые и межгосударственные, по масштабу – на внутригосударственные, региональные и международные, по числу участников – на двусторонние и многосторонние, с точки зрения областей, в которых затрагиваются интересы конфликтующих сторон – на экономические, религиозные и политические и т.д. Согласно другому разделу, международные конфликты делятся на два вида: 1) не территориальные конфликты; 2) территориальные конфликты.

Первая категория включает в себя следующее:

- Желание распространить религию (религиозные войны) или идеологию в одной стране.
- Получение определенных экономических преимуществ или нежелание их терять (например, претензии Италии на Суэцкий канал в 1938-39 годах).
- Желание одной страны не допускать чрезмерного усиления другой страны (например, в 1844-45 годах желание Великобритании не допустить Францию оккупировать Марокко).
- Стремление страны защищать права и интересы своих соотечественников, проживающих в другой стране (например, английская и немецкая интервенция в Венесуэле, в конце XIX века).

- Желание не унижаться, сохранить честь и достоинство (например, в 1870 году реакция Франции на оскорбление Эмской депеши).

- Желание защищать какой-либо принцип (например, в апреле 1917 года Уилсон присоединился к войне, чтобы защитить «свободу морей»).

Рассматриваемые нами категории, подразделяются и на подкатегории, но лучше всего сохранить 3 основные категории, обобщая их:

1. Конфликты на экономической основе.
2. Конфликты на идеологической основе.
3. Конфликты на силовой основе [3, с. 304].

Что касается территориальных конфликтов, то вышеупомянутая классификация к ним тоже подходит. Только к этим трем категориям следует добавить национальные (этнические) конфликты. Во многих международных конфликтах, как правило, отражаются как территориальные, так и не территориальные проблемы. Подводя итог над всем этим, мы можем рассмотреть классификацию международных конфликтов в следующей таблице.

Территориальные конфликты	Не территориальные конфликты
Конфликты на экономической основе: области с потенциальными природными ресурсами; хорошо известные области; жизненно важные области.	а) Конфликты на экономической основе: Получить или защитить какое либо экономическое преимущество
Конфликты на идеологической основе: религиозные походы с целью захвата; религиозные завоевания.	б) Конфликты на идеологической основе: религиозные экспансии; революционные экспансии.
Конфликты на силовой основе: земля; пространство; оборонительные линии; забота о чести и достоинстве.	с) Конфликты на силовой основе: безопасность; влияние; защита международного права защита граждан, проживающих за рубежом
Национальные (этнические) конфликты: язык, раса, этническая принадлежность; воля населения; «Исторические права».	

В наше время, самым распространенным видом международных конфликтов являются этно-политические конфликты. Они являются более сложными, запутанными и трудноразрешимыми. История человечества развивается и меняется в результате конфликтов и войн. Хотя возможность политических или идеологических конфликтов всегда возможна, этнополитические конфликты становятся более актуальными в современную эпоху. После Второй Мировой Войны, большое количество гуманитарных организаций начали работу над предотвращением международных военных конфликтов на этнической основе, но количество конфликтов, приведших к большому количеству человеческих смертей, большим экологическим, политическим и экономическим проблемам, не только не уменьшилось, но начало расти. Подавляющее большинство гражданских войн в эпоху после Второй мировой войны было осуществлено ради этнической автономии или независимости. С 1950-х годов число этнических конфликтов быстро росло и достигло своего пика в 1993-1994 годах.

Andreas Wimmer

Чтобы понять динамику различных этнических конфликтов и возможность их стратегий управления и урегулирования, прежде всего, следует отличать этнические меньшинства друг от друга. Этнические меньшинства можно разделить на 3 типа:

1. Зарубежные меньшинства, то есть этнические меньшинства, живущие на территории одной страны, но являющиеся этнически родственными с титульным народом другого (в основном соседнего) государства (например, албанцы, живущие в Косово, венгры, проживающие в Румынии и Словакии, немцы, проживающие в Центральной и Восточной Европе, Южном Тироле, Бельгии, Дании и Франции и т.д.).

2. Транснациональные меньшинства, то есть этнические меньшинства, живущие на территории нескольких стран, однако не являющиеся титульным народом ни в одном из этих государств (например, баски и каталонцы в живущие Испании и Франции).

3. Национальные меньшинства, то есть этнические меньшинства, живущие на своей исторической родине, но не являющиеся титульным народом (например, галы живущие в Испании, корсиканцы и бретонцы живущие во Франции) [5, с. 2-3].

Систематический международный подход к проблеме этнических меньшинств впервые был применен во время Первой и Второй Балканских войн и расширен после Первой мировой войны. Лига Наций, возникшая после Первой мировой войны, стала уделять пристальное внимание правам меньшинств, в частности их языку, образованию и политическому представительству. Однако Лига Наций не смогла предотвратить политизацию этнических проблем на своих новых мандатных территориях [4, с. 4].

После Второй мировой войны, политика Запада в отношении этнических конфликтов в корне изменилась. Если в Лиге Наций были защищены «права меньшинств», после Второй мировой войны США, который стал новым гегемоном, начал пропагандировать защиту прав человека. Кроме того, во время «холодной войны» в государствах, которые были разделены на коммунистические и капиталистические фронты, права меньшинств и этнические конфликты не считались столь важными вопросами и государства, объединённые против единого врага, считали эту проблему второстепенной. После окончания «холодной войны» политическая мысль Запада начала иметь иной подход к этническим конфликтам. Прежде всего, Запад начал проводить политические и военные вмешательства в развивающиеся страны, особенно широко распространились политические вмешательства проводимые под предлогом развития и защиты демократии, рыночной экономики, верховенства закона и других ценностей в посткоммунистических странах. Для успешной реализации этих реформ, важным условием было существование политической стабильной обстановки без этнических конфликтов. Кроме того, в результате этнических войн на Балканах, в Ираке, Турции, Эфиопии и других регионах, многочисленные беженцы отправились на Запад и это привело к

проблемам терроризма, мигрантов и т.д. Международные организации, такие как ООН, НАТО, Совет Европы, ОБСЕ, ряд неправительственных организаций и многие государства, начали разрабатывать различные политические подходы к предотвращению, смягчению или мирному урегулированию этнических конфликтов. Параллельно с ростом числа этнических конфликтов процесс их понимания и изучения также начал развиваться. В последние десятилетия, особенно после окончания «холодной войны», государства и международные организации начали рассматривать этнополитические конфликты, как проблему глобальной безопасности, а регулирование этнических конфликтов было сформировано для содействия миру, стабильности и защите прав человека во всем мире.

Немецкий философ и политик, основоположник теории марксизма и ленинизма Карл Маркс предсказывал, что классовая революционная борьба изменит весь мир в XX веке. Но, напротив, это был век этнических конфликтов. В период между Венской конвенцией 1814 года и подписанием Версальского договора 1919 года, войны за национальное освобождение или автономию составляли лишь одну пятую всех войн за этот период. С момента подписания Версальского договора до 2001 года доля этнологических войн составляла 45%. Эта цифра составляла 75% после окончания «холодной войны» [6, с. 319].

Этнический конфликт – это форма гражданского противостояния на внутригосударственном или трансгосударственном уровне, при которой хотя бы одна из сторон организуется и действует по этническому признаку или от имени этнической общности. Этнополитический конфликт – борьба различных социальных групп, которые организуются по этническому принципу, и этот принцип становится основанием их идеологического и политического противостояния [7, с. 193].

Одной из основных причин этнических конфликтов являются взаимные территориальные претензии наций. Такие конфликты возникают на межгосударственном, межрегиональном и местном уровнях. Однако основными причинами возникновения этнических конфликтов являются не только территориальные претензии, но и политический статус, независимость, представительство в правительстве, материальные ценности, свобода слова, свобода религии, экономические интересы и т.д. Сохранение мира и стабильности в мире, более динамичное развитие человечества и расширение международного сотрудничества имеют важное значение для всех стран мира. Поэтому проблема предотвращения и разрешения любого международного конфликта, включая этнические конфликты, является очень важной проблемой.

Важность мирного урегулирования международных конфликтов нашла свое отражение в ряде международных документов, в том числе в Уставе Организации Объединенных Наций. Статья 33 раздела VI Устава Организации Объединенных Наций называется «мирное урегулирование споров». Здесь говорится:

– Стороны, участвующие в любом споре, продолжение которого могло бы угрожать поддержанию международного мира и безопасности, должны прежде всего стараться разрешить спор путем переговоров, обследования, посредничества, примирения, арбитража, судебного разбирательства, обращения к региональным органам или соглашениям, или иными мирными средствами по своему выбору.

– Совет Безопасности, когда он считает это необходимым, требует от сторон разрешения их спора при помощи таких средств.

В процессе урегулирования этнополитических конфликтов международное сообщество использует все методы – от поддержки одной стороны конфликта до интернационализации конфликта, от дипломатических методов до применения силы. Эти методы были реализованы как международными наблюдателями, так и миротворческими миссиями ООН. Тем не менее, сегодняшнее международное сообщество не имеет правовых норм для регулирования этнополитических конфликтов и механизмов для реализации этих норм. Первым и самым успешным прецедентом в области урегулирования этнополитических конфликтов была модель Аландских островов. Аланд – это архипелаг из примерно 6 757 островов, расположенных между Финляндией и Швецией в Балтийском море. 65 из этих островов не заселены. Аланд имеет около 28 000 жителей. Столица и единственный город острова – Мариэхем [8, с. 134].

Расположение Аландских островов в Балтийском море всегда было очень стратегическим с исторической точки зрения. Исторически сложилось так, что Аландские острова и современная территория Финляндии являются частью Шведского королевства. Эти острова имели большое значение в треугольнике конфликтов между Швецией и Россией и Англией и вызывали споры. В 1808-1809 годах, после шведско-русской войны, Аландские острова и современная территория

Финляндии присоединились к Российской империи в 1809 году, согласно Фридрихсгамскому миру. По решению Парижского конгресса в 1856 году, был объявлен демилитаризованной зоной. В 1917 году, в то время как Российская Империя была разрушена и Финляндия приобрела независимость, началось Аландское движение и Аландские острова, 96% населения которых являются шведами, выразили желание отделиться от Финляндии и присоединиться к Швеции [9, с. 162]. Правительство Финляндии не поддержало желание аландцев присоединиться к Швеции, и их просьба была отвергнута Законом об автономии, принятым парламентом Финляндии 6 мая 1920 года. Швеция предложила провести региональный опрос, чтобы население Аланда само решало, какой стране принадлежать. Таким образом, вопрос об Аланде превратился в предмет спора между Финляндией и Швецией, и по инициативе Великобритании проблема была отправлена в Лигу Наций [10, с. 204].

В июле 1920 года Лига Наций созвала Комиссию, состоящую из трех адвокатов. Комиссия должна была расследовать в рамках международного права вопрос о свободе выбора в вопросе отделения населения Аландских островов от Финляндии и присоединения их к Королевству Швеции. Согласно Швеции, принцип самоопределения народов должен позволить населению Аланд присоединиться к Швеции через плебисцит. Согласно Финляндии, вопрос, который был представлен Швецией в Лигу Наций, должен регулироваться в рамках законодательства Финляндии в соответствии с международным правом [11, с. 27].

Лига Наций приняла резолюцию по Аланду 24 июня 1921 года. Эта резолюция была компромиссным решением для всех трех сторон конфликта. Согласно Резолюции:

Неоднозначно признан суверенитет Финляндии над островами. Финляндия обязалась сохранить шведский язык на островах, сохранить шведскую культуру и традиции и защитить право на самоуправление данное Аланду в 1920 году. Население Аланда получило автономию и дополнительную уверенность в том, что условия автономии и Закон об автономии 1920 года будет выполнен [12].

В ноябре 1921 года Лига Наций подписала Конвенцию об изоляции – превращение островов в нейтральную зону островов. 9 июня 1922 года парламент Аланда, Лагтинг, провел свою первую сессию, а Юлиус Сундблом, самый влиятельный лидер движения «Аланд», был избран спикером парламента. С этого дня, 9 июня отмечается как «День автономии» [13, с. 80].

На данный момент местный парламент Аланда назначает правительство наряду с принятием законов о внутренних делах и о бюджете островов. Лагтинг состоит из 30 членов, избираемых каждые четыре года на основе пропорционального правительства с тайным голосованием. Согласно Конституции Финляндии, парламент Финляндии может внести поправки в законы о самоуправлении с разрешения Аландских островов. Юридические полномочия Лагтинга включают образование, культуру, здравоохранение, экономику, транспорт, коммунальные услуги, полицию, почту, радио и телевидение. Оставшиеся законодательные полномочия – внешняя политика, большая часть гражданского права, судебное и уголовное право, таможня и денежный оборот принадлежат Финляндии. С 1954 года У Аланда есть свой собственный флаг, а с 1984 года своя почтовая марка. В 80-ые годы аландцы пошли еще дальше и выразили желание печатать собственные деньги, но правительство Финляндии было против этого.

Для защиты интересов населения Аланда один депутат от архипелага избирается в парламент Финляндии. Губернатор островов, назначается Президентом Финляндии с согласием Лагтинга. В обязанности губернатора входило главенствование над Союзом Представителей Аландских островов, а также открытие и завершение сессий Лагтинга [14, с. 85].

Правительство Финляндии собирает налоги, таможенные пошлины и другие сборы в соответствии с правилами, действующими на всей территории страны. Расходы архипелага вычитываются из государственного бюджета. Государство выделяет часть своих доходов на архипелаг после того, как его долги погашены. Оставшаяся сумма распределяется по статьям бюджета. Президент Финляндии имеет право налагать вето на законы, принятые Лагтингом. Президент может наложить вето на законы, направленные ему, только в двух случаях – когда парламент островов превышает его полномочия или когда принятый закон угрожает внутренней и внешней безопасности Финляндии.

Право жить на островах также является правом на гражданство (*Åländsk hembygdsrätt*). Гражданство Аланда дает право голоса и право выдвигать свою кандидатуру в местный парламент - Лагтинг, а также право собственности на землю и предпринимательство. Этим правом обладает ребенок, родившийся на островах, один из родителей которого являлся гражданином Аландских островов. Аландцы также являются гражданами Финляндии. Аландское гражданство предоставляется

каждому гражданину Финляндии, который проживает на архипелаге в течение пяти лет и свободно владеет шведским языком. В Аланде существуют определенные ограничения на право иметь недвижимость, что объясняется желанием аландцев укрепить свои земельные участки в качестве их имущества. Житель острова, который прожил 5 лет за рубежом, теряет свое гражданство [15, с. 373].

Граждане Аландских островов освобождаются от обязанности служить в армии Финляндии, но если в течение 5 лет не живут в Аландских этот иммунитет теряется. На острове нет военных подразделений и военных объектов. Аланд может напрямую сотрудничать со Скандинавскими странами. Правительство Аланда также участвует в Совете Министров Скандинавских стран. Внешняя политика находится под юрисдикцией правительства Финляндии и парламента. Однако, когда Финляндия подписывает международное соглашение, которое может повлиять на внутренние дела Аланда, то вступления в силу этого соглашения должно быть согласовано с Лагтингом. В настоящее время Аландские острова регулируются законом, который вступил в силу 1 января 1997 года. 5% населения острова – за независимость, а остальные 95% предпочитают использовать «высокий статус автономии» и поддерживать нормальные отношения со Швецией и Финляндией.

В целом урегулирование конфликта в Аланде является хорошим примером мирного урегулирования национально-территориальных конфликтов в мировой политике. Эта модель является одним из лучших показателей международного урегулирования конфликтов. Даже в демократических обществах нет единых принципов для решения этнополитических и этнических проблем, поскольку этнические проблемы различаются в зависимости от каждой конкретной страны и каждой конкретной ситуации. Опыт Аландских островов показал, что социально-экономические и культурные аспекты этнической принадлежности, статус национальных меньшинств в стране являются важным показателем демократии, международного согласия и культуры в этой стране. Реализация социально-культурных аспектов этнической принадлежности позволяет сохранить политическую стабильность в государстве, создать гражданское общество, предотвратить конфликты и напряженность. Модель Аланда была одной из самых успешных моделей обоих принципов международного права в области урегулирования конфликтов в истории дипломатии – принципа самоопределения народов, а также принципа сохранения территориальной целостности государств.

Список использованной литературы:

- 1 Аклаев А.Р. *Этнополитическая конфликтология. Анализ и менеджмент.* – Москва, 2005. – 471 с.
- 2 Цыганков П.А. *Международные отношения.* – Москва, 1996. – С.320.
- 3 Jean Baptiste Duroselle. *Revue Française de Science politique. Volume XIV. №2, 1964.* – 424 p.
- 4 Wimmer, A. (Ed.). *“Facing ethnic conflicts: toward a new realism”.* Rowman & Littlefield. 2004. – 384 p.
- 5 Schneckener, U., & Wolff, S. *“Managing and Settling Ethnic Conflicts: Perspectives on Successes and Failures in Europe, Africa, and Asia”.* – London: Hurst. – 291 p.
- 6 Wimmer, A., Cederman, L.E., & Min, B. *“Ethnic politics and armed conflict: A configurational analysis of a new global data set”.* *American Sociological Review*, 2009. – 337 p.
- 7 Тишков В.А., Шабаетов Ю.П. *Этнополитология: политические функции этничности.* – Москва, 2011. – С.376.
- 8 *Caucasus International. “Social Media in Politics and Foreign Policy: Can it Transform Eurasia?” Vol.1. No:2. Autumn 2011.* 208 p.
- 9 Patrick Salmon. *Scandinavia and the Great Powers 1890-1940.* – Cambridge University Press, 1997. – 425 p.
- 10 Sven Tagil. *Ethnicity and nation building in the Nordic world.* – USA, 1995. – 337 p.
- 11 Almeida A.J., Antonio Cassese. *Self-Determination of Peoples: A Legal Reappraisal.* – Cambridge University Press, Cambridge, 1995. – 377 p.
- 12 *Decision of the Council of the League of Nations on the Aland Islands Including Sweden’s Protest 1921. Original English version. September 1921.*
- 13 Suksi M. (Ed.) *Autonomy: applications and implications.* Martinus Nijhoff Publishers. – Finland, 1998. – 373 p.
- 14 Ghai Y.&Woodman S. *Practising Self-Government.* – Cambridge University Press, 2013. – 501 p.
- 15 Hannum H. *Autonomy, sovereignty, and self-determination: the accommodation of conflicting rights.* – USA: University of Pennsylvania Press, 1996. – 537 p.

УДК 63
МРНТИ 68.01

Мирзоева А.Г.¹

¹докторант Института Археологии и Этнографии
Национальной Академии наук Азербайджана

СКОТОВОДСТВО У АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ЦАХУРОВ

Аннотация

Данная статья посвящена изучению скотоводства у цахуров Азербайджана. В статье нашли отражение исторические формы и виды хозяйственной деятельности цахур, формы и направления скотоводства в конце 19-20 столетий, пользование летними и зимними пастбищами, корма, найм пастухов, распределение обязанностей, уход за скотом.

Цахуры, населяющие высокогорье Кавказа, относятся к скотоводческо-земледельческому хозяйственно-культурному типу, в котором скотоводство было главным и ведущим, с преобладанием овец и отгонных форм скотоводства.

Ключевые слова: пастбище, отгонная форма, овцеводство

А.Г. Мирзоева¹

¹Әзірбайжан Ұлттық ғылым Академиясының Археология
және Этнография Институтының докторанты

ӘЗІРБАЙЖАН ЦАХУРЛАРЫНЫҢ МАЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ

Аңдатпа

Бұл мақала Әзірбайжан цахурларының мал шаруашылығын зерттеуге арналған. Мақалада цахурлардың шаруашылық қызметінің түрлері және тарихи нысандары, 19-20 ғасырдың соңындағы мал шаруашылығының нысандары мен бағыттары, мал бағу, бақташыны жалға алу, міндеттерді бөлу, жем, жазғы және қысқы жайылымдарды қолдану көрініс тапты. Кавказдың биік тауларын мекендейтін цахурлар мал шаруашығы басты және жетекші болып табылатын мал-егін шаруашылығының мәдени-шаруашылық типіне жатады.

Түйін сөздер: жайлау, отарлы сипат, қой шаруашылығы

A.G. Mirzoeva¹

¹Doctoral student of the Institute of Archeology and Ethnography
of National Academy of Sciences of Azerbaijan

CATTLE BREEDING OF THE AZERBAIJANI TSAKHURS

Abstract

This article is devoted to the study of the cattle breeding of the Tsakhurs of Azerbaijan. The article reflects the historical forms and types of economic activity of the tsakhurs, forms and directions of the cattle breeding in the late 19th and 20th centuries, use of summer and winter pastures, feed, hiring of shepherds, distribution of duties, care of livestock.

The Tsakhurs inhabiting the high mountains of the Caucasus belong to the livestock-farming economic-cultural type in which the cattle breeding was the main and leading with the predominance of sheep and transhumance forms of the cattle breeding.

Keywords: pastures, transhumance form, sheep farming

Цахуры населяют высокогорье Кавказа и относятся к скотоводческо-земледельческому хозяйственно-культурному типу, в котором скотоводство было главным и ведущим, с преобладанием овец и отгонных форм скотоводства с частичным отходом населения. Было здесь и земледелие, но оно шло после скотоводства. У цахуров была развита яйлажная и кышлажная форма отгонного скотоводства. Скот отгонялся на отдаленные от поселения пастбища для постоянного содержания на

месте под присмотром пастухов в течении некоторого времени без периодического возврата в поселение. Население при этом не перемещалось, а оставалось в селении. Достаток сенокосов обусловил и содержание крупного рогатого скота мясо-молочного направления и соответственно стационарного внутриальпийского, с преобладанием летнепагульного содержания. Говоря об исторических формах и видах хозяйственной деятельности цахур, нельзя не затронуть Дагестан, историческую родину цахуров.

Начальное скотоводство было по определению археологов стойловым с зачатками выгонного выпаса. Однако уже с первых шагов горное скотоводство сталкивается с проблемой недостатка зимних кормов, что вынуждает население изыскивать возможности использования отдаленных от поселения пастбищ (5, 46).

Период феодализма, время наивысшего подъема террасного земледелия и стационарных форм скотоводства в горном Дагестане и продвижения земледелия в высокогорье, из-за изолированности от равнины в связи с воздействием кочевников.

В период феодальной раздробленности (XV-XVIII вв.), в освободившейся от кочевников равнине, интенсивно развивается земледельческо-скотоводческое хозяйство с ведущим земледелием. В экономике внутреннего горного Дагестана главным становится скотоводство, однако земледельческие традиции сохраняются. В высокогорье преобладают скотоводство и отгонная форма и бытует внутриальпийское скотоводство (5, 48-49).

К XIX веку завершилась зональная хозяйственная специализация и становление основных форм земледелия и скотоводства. Отгонное скотоводство став в горных областях Дагестана ведущей отраслью хозяйства, привело к развитию феодальных отношений, одним из проявлений которого стала пастбищная рента (5, 49).

Большинство наблюдателей и исследователей единодушны в том, что в горных областях Кавказа преобладало скотоводство, признавая, однако, хотя и второстепенное, но и обязательное земледелие (5, 58). Высокогорье имело наиболее низкий показатель по земледелию. Препятствием для роста удельного веса земледелия был острый недостаток пахотной земли. Отсюда можно сделать вывод, что исторические виды хозяйственной деятельности цахур не менялись. Земледелие для них в целом имело второстепенное значение. Наличие крупного рогатого скота было связано не с земледелием, а обуславливалось мясо-молочным направлением. Заготовка кормов была достаточно значительна, но все же оставалось “домашней” отраслью, лежащей на плечах женщины (в том числе и доставка кормов к дому).

Отгонное скотоводство играло большую роль в налаживании экономических и культурных контактов. Особую силу имеют контакты, основу которых составляют хозяйственные связи: взаимообмен земельными угодьями, произведенными продуктами, участие в производстве. Важная форма контактов – приход на равнину горцев в стадную пору земледельческих работ. Обратных уходов населения с равнин в горы не было. Равнина давала горцам зимние пастбища, рынки, хлеб. Это ставило последних в экономическую зависимость от жителей равнины (5, 234). И для горцев уже было необходимо знать язык и культуру жителей равнины. Равнинный земледельческо-скотоводческий район становится контактной средой для разных обществ. Отсюда и единообразие элементов культуры, терминов, связанных с отгонным скотоводством (5, 235). Южное высокогорье Дагестана, в большей степени было экономически и культурно связано с Азербайджаном. Оседание здесь было массовым, также массовым было внедрение языка и культуры азербайджанцев.

Итак стада на несколько месяцев отгонялись на зимние и летние пастбища – «кышлаги» и «яйлаги». Первоначально все пастбища участка принадлежали нераздельно всему обществу цахуров. Потом зимние пастбища они вздумали разделить по фамилиям (тохумам), «...но так-как вследствие этого большая часть зимних пастбищ сосредоточилась в руках немногих, более богатых людей, преимущественно беков, от которых остальным лезгинам (цахурам) приходилось уже нанимать их, то, убедившись на опыте в неудобствах раздела общественного достояния, лезгины (цахуры), чтобы избавить оставшиеся у них пастбища от подобной участи, наложили проклятие на таковой раздел...» (3, 1). Остальные пастбища были разделены уже по числу главных обществ: Цахурского, Сувагильского, Карадолакского и Елисуйского. В пользовании каждого общества находились определенные горы и отроги, которые с наступлением периода перекочевков распределялись по жребью между ятагами. Мугалы и ингилой, желавшие пользоваться яйлагами, вносили за это плату, чаще всего по два барана в каждой сотне голов (6, 45).

Овцеводы каждого общества ежегодно свои яйлаги делили на столько участков, сколько ятагов (стад) в их обществах. В ятаге обычно было около 1000 голов овец. Если у одного овцевода не имелось такого числа овец, то он для пополнения ятага входил в сотоварищество с другими овцеводами и присоединял их овец к своим. Один из этих овцеводов, у которого больше овец, при общем стаде считался саркараром (главою), другие чобанами (пайщиками). Затем, участки между ятагами распределялись по жребию (1, 267).

Забота о приискании и найме пастбищ, пастухов (пешакар), а также снабжение последних необходимой посудой и сторожевыми собаками – лежала на обязанности саркара. Все расходы с ятага саркар обязан распределить между всеми пайщиками, по числу овец каждого. За стадом под надзором саркара и чобанов присматривали пастухи (пешакары), которые также доили овец и из молока делали сыр. За труд свой они получали вознаграждение натурой: овцами от 2 до 3 в год, сыром, молоком, мукой, обувью и одеждой. Саркар за предводительство ятага получал 1 или 2 бурдюка (мотала) сыра (1, 268).

Кышлажная форма скотоводства отличается от яйлажной большей степенью промысловости, но меньшей распространенностью и удельным весом. Ее предпосылка – недостаток зимней кормовой базы. В кышлажной форме преобладали овцы (большая приспособленность к отгону, отсутствие необходимости постоянного пребывания при хозяйстве) (5, 239). Кышлаги располагались на правом берегу р.Алазани в ширакских степях и долинах: Ага-язлу, Аджнаур и Сарыджа.

Цахуры разводили овец, лошадей, ослов, коров и коз. Но ведущей отраслью скотоводческого хозяйства является разведение мелкого рогатого скота, в основном овцеводство. Это было обусловлено спецификой естественно-климатических условий Азербайджана – сочетанием ценных зимних пастбищ с альпийскими лугами, богатыми солончаковыми растениями. Содержание овец облегчалось их неприхотливостью, выносливостью при длительных перекочевках (4, 72). В начале осени стада овец, лошадей, рогатого скота, за исключением дойных коров и рабочего скота начинали сгонять с летних пастбищ на плоскость: Хозяева полей и выгонов не препятствовали пастухам перегонять их через свои земли, а наоборот, бывали довольны, так как скот оставляет после себя навоз, который служит прекрасным удобрением. К началу ноября все стада уже собираются на указанных ширакских долинах, где и остаются на подножном корму осень, зиму и весну. Оседлые скотоводы и полукочевники заготавливали на зиму сено и солому.

Пастухи для кочевки делали особые приготовления. Они обязательно запасались мукой (ячменной, просяной). Брели медную, керамическую и кожанную посуду, бурдюки, железный лист для выпечки лепешек «садж», лампу, деревянные ложки. Более ответственным периодом в работе пастухов, за исключением времени окота, считался отгон скота на летние и зимние пастбища. В это время пастухи обязательно должны были ежедневно проверять наличие поголовья овец в стаде. При этом проверка производилась не путем простого порядкового счета овец, а по приметам каждой из них (2, 127). Главный пастух и его помощники хорошо знали и помнили в стаде каждую овцу в отдельности, как по наружному виду, так и по поведению. Овец различали в основном, по форме ушных раковин, наличию или отсутствию рогов и масти овец (2, 128).

В зимовьях пастухи жили в землянках, которые представляют собой заглубленное на один метр в землю жилище длиной 4-5 метров, укрытое сверху широкими ветками и землей. В землянку можно было попасть спустившись по земляным ступенькам. Вместо двери висел кусок войлока. Позднее начали ставить деревянную дверцу.

Скот держали в специальных хлевах, стенки которых сплетены из прутьев мелкого лесного орешника. Перекрытие хлева было из ветвей, колючек и земли. Такой хлев назывался «гямра». Хлева строили также из так называемых трухлявых камней «хол». С 50-х годов хлева строили из камня скрепляя желтой глиной, а позже цементом и покрывали шифером. Внутри были отдельные помещения для самцов, самок и молодняка. Такие хлева назывались «медени» (культурный).

Скот поили из небольших прудков, здесь было мало питьевой воды (7).

В феврале месяце животные начинают массово плодиться. Период окота называется «доль». Приплод держали отдельно в специально приготовленных местах, называемых «кюз». Для этого в хлевах делали ограждения из прутьев, а на землю стелили хворостину растения называемого «чёп». Вода и нечистоты протекали через хворостину, в результате она оставалась сухой и служила хорошей застилкой для новорожденных ягнят.

В девять часов утра и в четыре часа вечера ягнят кормили молоком. В течении месяца овец не доили. По мере того, как всходила молодая весенняя трава начинался период дойки. Это попадало на

начало апреля. После дойки ягнят отпускали к овцам на кормление. После марта месяца ягнят начинали пасти. К концу июля, между 20-м и 25-м числами молодняк отрывался от молока. А дойка продолжалась до 15 августа.

Всеми делами, в том числе разделением труда среди пастухов в период окота скота руководил «саркяр». В это время пастухи должны были быть крайне бдительными. За слабыми и хилыми ягнятами был особый присмотр. Их вместе с матерью держали в специальных местах «хам», где всегда есть трава. Если овца не принимала своего ягненка, их вместе помещали в особую корзину «джермчэ». Пастухи, которые пасли дойных овец назывались «сагманчи». Пастухи, пасущие ягнят назывались «корпачи», а пасущие подросший молодняк «тохлучи». Пасущих овец не давших приплод называли «гысырчы».

Дважды в год овец стригли. Весенняя стрижка производилась со 2 мая по 25 мая. Осенняя стрижка начиналась после 10 сентября до 25 сентября. Стрижка производилась при помощи специальных ножниц «адессэ». Позже начали стричь при помощи машинки. Всю шерсть собирали в мешки – «бердан» и отдавали хозяину стада. В советские годы шерсть сдавали в специальные приемные пункты (7).

К началу лета, когда трава в степях и долинах успеет уже выгореть, а между тем летние пастбища недостаточно еще покроются зеленью, стада обратно направлялись в горы. По дороге они опять несколько недель держались на низовых и предгорных полях и затем перегонялись на яйлаги. Яйлажная форма – наиболее древняя и простая из отгонных форм – постепенно образовалось из выгонной, присельской, но отличается от нее пребыванием скота на яйлагах весь сезон или часть сезона (без возврата в селение) (5, 239). Яйлаги находились на непокрытых лесом горных вершинах и склонах хребтов.

Летние пастбища частью принадлежали нераздельно всему обществу, частью же бекам. Беки за свои пастбища с ятага брали от 80 до 120 рублей и более. Общественными же пастбищами прежде овцеводы пользовались даром, но позже была положена незначительная плата: от 10 до 30 рублей с ятага. Это было сделано для того, чтобы и не имеющим овец доставить некоторую пользу от этих пастбищ. Собранные деньги распределялись между членами общества, а иногда их издерживали на общественные надобности – постройку и ремонт мечети, мостов, общественных зданий и прочего (1, 268).

Летние пастбища находились в горах, которые у цахуров носили название «Халых», «Голедж», «Дабалт», «Симис-кури», «Кача-пури» и другие. На летние пастбища отправлялись в конце мая, а спускались уже к середине сентября. В начале лета, когда еще прохладно, пастухи пасли овец на подошвах гор. По мере того, как температура повышалась они поднимались все выше и выше в горы. И скот, и пастухи спали на открытом воздухе. А когда было холодно и шел дождь, пастухи укутывались в бурку, так как она не пропускает влагу. Воду использовали речную. Перевозили ее в деревянных бочках «гов», привязав веревками к спине вьючного животного. На летних пастбищах животным давали соль. В Аджнауре этого не делали, так как там растет полынь и растение называемое «чурук», которые содержат соль. В начале июня самцов кастрировали, для того, чтобы они быстро набирали вес. Это процедура называлась «хаци». Для этого молоток обвязывали материей, на мошонку ставили кусок дерева и били молотком по кровеносным сосудам. Эта процедура делалась при умеренной температуре воздуха. В холодную погоду животное может простудиться, а в жаркую погоду раны могут загноиться.

С 10 сентября до 15 октября самцов и самок держали вместе. Все остальное время их строго держали в отдельности. В сентябре месяце самок, не дающих еще приплода смешивали с остальными самками, а молодых самцов с остальными самцами.

В соответствии с возрастом, мелкий рогатый скот назывался по разному. Ягнят называли «гев», молодняк в возрасте одного года назывался «бедер». Самку «бедер» помимо этого еще называли «нушей», а самца «бедер» – «ипшеннагарг». Двухлетних самцов называли «гарг», самок «вага». Старые овцы носили имя «гаставага», а самцы «гастагарг». Овец отличали и по внешним признакам. Короткоухие овцы имели прозвище «габаш», пестрые – «гариджина», а безрогие самцы «габак».

Цахуры разводили следующие породы овец: мериносовые, местные («херик», «туши») и мериносовая скрещенная с местной породой («донме»). Признаки тушинской породы – длинный хвост с жировыми отложениями, достигающими скакательных суставов (5, 72-73). Местные породы горских овец соединяют в себе достоинства, которые считаются несоединимыми, давая вкуснейшее мясо, массовое отложение жира курдюка, прочную кожу, нежнейшие овечьи меха и хорошую по тонкости и завитку шерсть для сукна и войлочных изделий (5, 75).

Коз, также различали по возрастам. Козлята назывались «мусува», коза не дающая еще приплода «кувар», коза давшая приплод «цес», а самец «вудра».

Крупный рогатый скот, разводимый цахурами, был двух пород – горная и низменная порода. Крупный рогатый скот в редких случаях брали на зимовки или летние пастбища, по большей части они оставались в деревне и паслись в окрестностях деревни. Как и мелкий рогатый скот, коровы именовались в зависимости от возраста. Теленок именовался «гыка», корова еще не дающая прилода – «вудже». Быка называли «бога», а корову «зер».

Богатые цахуры барановоды нанимали пастухов для своего стада. По ранее заключенному договору с хозяином стада, пастух получал пропитание или несколько голов овец. Помимо всей работы, пастух ставил метки на животных, чтобы они не смешивались – открывал на ушах дырки, укорачивал уши, красил какой-то участок шерсти. На пастбищах пастухи занимались приготовлением сыра, простокваши, масла, творога. Пастухи сами готовили себе еду и хлеб. Кушали в основном мясную и мучную пищу. Излюбленным кушаньем пастуха были «комба», «ханкал», которые готовились из пшеничной и кукурузной муки. Они также пекли хлеб и лепешки – «фатир», «джады», «шилгеди» (7).

Чтобы пасти овец, которых оставляли в селении нанимали пастуха «муздур» (вольнонаемный). Круглый год он пас овец и получал деньги за каждую голову. Цену определяли сельские аксакалы. Каждое утро пастух уводил стадо в горы, а вечером гнал обратно в село. Если пастух не желал больше работать, вместо него нанимали другого. И на сегодняшний день цахуры нанимают пастухов, чтобы пасти своих овец в окрестностях села.

Как отмечалось выше, крупный рогатый скот оставляли в деревне. И потому в каждом селении был свой пастух, который смотрел за крупным рогатым скотом. Этим пастухом как правило становился по собственному желанию один из сельских жителей. Каждый вечер пастух ужинал у какого-нибудь сельского жителя, который имел скотину в общем стаде. Для него готовили хорошее блюдо. У пастуха была и сума, которую каждый вечер по очереди сельские жители наполняли хлебом, творогом, сахаром и чаем, чтобы он обедал на пастбище. Наполненную суму ему приносили по утрам. Осенью пастух собирал для «чопуза» шерсть, у тех, чья корова пасется со стадом. С каждой головы скота пастух брал 1 «гугай» («чанаг» – равен 5 кг) зерна. Для «чарухов» каждая семья давала пастуху или кожу, или деньги. Если в стаде умирала корова или кто-то резал свою корову, голова обязательно доставалась пастуху. До выпадения снега пастух уводил скот на выгон. А после того, как снег тает, приблизительно с 1 апреля гнал стадо в поле.

Вплоть до сегодняшних дней в цахурских селах имеются пастухи «нахырчы», которые пасут крупный рогатый скот. Пастухи по-прежнему кочуют на зимовья в Шеки (Аджнаур) и на летние пастбища в горы, ухаживают за скотом и занимаются приготовлением молочных продуктов (8).

Список использованной литературы:

- 1 Джанашвили М. Краткий очерк Кахского участка. // Тр. КОСХ, №3. – Тифлис, 1887.*
- 2 Джафарзаде И.М. Проверка овец в стаде по их приметам и лечение некоторых болезней их по народному способу. // Азербайджанский этнографический сборник, вып. I. – Баку, 1964.*
- 3 Линевиц И.П. Бывшее Елисуйское султанство. Несколько данных для определения экономического быта жителей Элисуйского наибства Закатальского округа. // ССКГ, вып. VII. – Тифлис, 1873.*
- 4 Народы Кавказа. Под редакцией М.О. Косвена, т. I. – Москва, 1960.*
- 5 Османов М-З. О. Формы традиционного скотоводства в Дагестане в XIX-начале XX вв. – Москва, 1990.*
- 6 Петрушевский И.П. Джаро-Белоканские вольные общества в первой половине XIX в. – Махачкала, 1993.*

Источники

(полевой материал)

- 7 Амиров Шахмир – житель селения Али-Байрамлы Закатальского района, бывший пастух.*
- 8 Шахмалыева Сахиба – жительница селения Али-Байрамлы Закатальского района, ранее жительница селения Кас Закатальского района, юрист.*

УДК 7
МРНТИ 18.01

Мамбетова Г.Р.¹

*¹кандидат искусствоведения, доцент Государственного бюджетного
Образовательного учреждения высшего образования Республики Крым,
«Крымский инженерно-педагогический университет», E-mail: gulchen_1@mail.ru*

ПРОГРАММНОСТЬ СИМФОНИИ №3 СОВРЕМЕННОГО КРЫМСКО-ТАТАРСКОГО КОМПОЗИТОРА МЕРЗИЕ ХАЛИТОВОЙ

Аннотация

В статье рассматривается симфоническое творчество современного крымско-татарского композитора Мерзие Халитовой. Автор статьи раскрывает программность Симфонии №3 «Посвящение», выявляет полифонические приёмы и современную технику письма не характерные для музыкальной культуры крымских татар. Произведение до сих пор не исследовалось, поэтому выбор темы оправдан надеждой на возможность заполнения существенного пробела.

Ключевые слова: программная музыка, современная техника письма, полифонические приёмы, тема, имитация, кластеры

Г.Р. Мамбетова¹

*¹өнертану ғылымдарының кандидаты, Мемлекеттік бюджеттің тәрбие
жұмысы жөніндегі доценті, Қырым Республикасы жоғары білім беру мекемелері,
«Қырым Инженерлік педагогикалық университеті», E-mail: gulchen_1@mail.ru*

ҚАЗІРГІ ҚЫРЫМ ТАТАРЛАРЫНЫҢ КОМПОЗИТОРЫ МЕРЗИЕ ХАЛИТОВАНЫҢ №3 СИМФОНИЯЛЫҚ БАҒДАРЛАМАСЫ

Аңдатпа

Мақалада заманауи Қырым татарлары композиторы Мерзие Халитованың симфониялық шығармасы қарастырылған. Мақаланың авторы №3 симфониялық бағдарламасының «Арнау» бағдарламалауын көрсетеді, қырым татарларының музыкалық мәдениетіне тән емес полифониялық әдістер мен қазіргі заманға сай жазу техникасын ашады. Жұмыстар әлі күнге дейін зерттелмеген, сондықтан тақырыпты таңдау елеулі алшақтықты толтыра алатын үмітпен ақталады.

Түйін сөздер: бағдарламалық музыка, қазіргі заманғы жазу техникасы, полифониялық техника, тақырып, имитациялық, кластерлер

G.R. Mambetova¹

*¹candidate of art history, docent of National budgetary educational institution of higher education of
Crimea Republic, "Crimean Engineering and Pedagogical University", E-mail: gulchen_1@mail.ru*

PROGRAMME OF THE 3th SYMPHONY OF MODERN CRIMEAN TATAR COMPOSER MERZIYE HALITOVA

Abstract

In this article described about modern Crimean Tatar composer Merziye Halitova's symphonic creation. The art author reveals a programme of the 3th Symphony "Posviasheniye" ("Dedication"), detects a polyphonic techniques and a modern compousing techniques which are not typical for Crimean Tatar's music culture. This composition had not explored yet, therefore theme selection is justified of hope for fill up the significant gap.

Keywords: a programme music, a modern compousing techniques, a polyphonic techniques, a theme, an imitation, a clusters

Музыка, являясь важнейшей составляющей человеческой культуры, находится в теснейшей связи со всеми остальными видами искусства. Однако в отличие от них, она имеет преимущества в отображении чувств, настроений, душевной жизни человека. Музыка, воздействуя на эмоции

человека, различными средствами музыкальной выразительности, порождает определённые ассоциации, которые могут передать не только эмоциональную, но и событийную информацию. Многие композиторы, для более предметной, понятийной конкретизации, создают программные музыкальные произведения, которые имеют определённую словесную программу и раскрывают запечатлённое в ней содержание.

Программа не является разъяснением музыки, она дополняет её, раскрывая нечто отсутствующее в музыке, недоступное для воплощения музыкальными средствами. Любое описание музыки, принадлежащее автору сочинения, указывает на конкретные явления, которые вызвали в творческом сознании композитора те или иные музыкальные образы. Программные сочинения – это отражение музыкальными средствами того же сюжета, который обозначен в программе. Определёнными средствами конкретизации обладает сам музыкальный язык. В их числе музыкальная изобразительность – отражение различного рода звучаний действительности, ассоциативные представления, порождаемые музыкальными звуками – их высотой, длительностью, тембром. Важным средством конкретизации являются прикладные жанры – танцевальные, марши во всех его разновидностях и т.п. Конкретизацией могут служить и национально-характерные черты музыкального языка, музыкальный стиль. Программность явилась большим завоеванием музыкального искусства. Она обогатила круг образов действительности, находящихся отражение в музыкальных произведениях. Поиски новых выразительных средств, новых форм способствовали обогащению и дифференциации форм и жанров. Обращение композитора к программной музыке определяется его связью с жизнью, с современностью, вниманием к актуальным проблемам.

Автор данной статьи ставит целью показать обрисованные в музыкальном произведении события во всей их последовательности и сложности, описать тончайшие детали промежуточных этапов развития событий.

Симфония №3 «Посвящение моему народу» является трагедийно-драматической. Произведение написано в одночастной форме и построено по принципу контрастной драматургии. Симфония является программной. В ней описываются исторические события и жизнь крымскотатарского народа, начиная с периода 1944 г. и заканчивая описанием настоящего времени. Композитор оригинально и достаточно понятно описывает реальные события жизни крымских татар. Несмотря на одночастную форму, автор делит произведение на отдельные эпизоды (всего их семь).

I эпизод автор называет «Гимн моему славному, героическому народу».

Патриотическое отношение композитора к народной музыке проявляется через фольклорные интонации. Тема звучит ярко и грациозно. Ее проводят в унисон деревянно-духовые и струнно-смычковые инструменты.

The image shows a musical score for the first episode of the Third Symphony 'Dedicated to my people'. The score is for a woodwind section and includes parts for Flauto piccolo, 2 Flauti, 2 Oboe, Corno inglese, 2 Clarinetti in B, Clarinetto basso, and 2 Fagotti. The music is in 2/4 time and begins with a forte (f) dynamic. The woodwinds play a rhythmic melody with slurs and accents, while the bassoons and fagotti provide a harmonic accompaniment with sustained notes and slurs.

The image displays a musical score for a string quartet and a woodwind section. The string section includes Violini 1, Violini 2, Viole, Violoncelli, and Contrabassi. The woodwind section includes Fl. picc., Fl., Ob., C. ingl., Cl. B., Cl. b., and Fag. The score is written in 2/4 time and features a complex melodic line in the upper registers of the strings and woodwinds, with a strong emphasis on fortissimo dynamics. The woodwinds provide a rhythmic and harmonic support, with the bassoon and double bass playing a steady, low-frequency accompaniment.

Как правило, верхним регистрам обеих инструментальных групп поручается основная тема, в то время как нижние регистры отвечают за педальную функцию. Далее появляются подголоски фагота (у деревянно-духовых) и виолончели с контрабасом (у струнно-смычковых), при этом медно-духовая группа инструментов держит педальную функцию для уплотнения общего фона основной мелодии. Заключительные такты «гимна» представляют интересную переключку деревянно-духовых и медно-духовых инструментов. При этом трубы и струнно-смычковые инструменты выполняют второстепенную функцию, в виде острых сигналов. Тройное fortissimo (fff) завершает первый эпизод.

Во II эпизоде «Жизнь народа» происходит смена размера (пять восьмых), смена темпа (Allegretto). На фоне пиццикатного звучания у струнных инструментов вступает кларнет, который передает эстафету танцевального характера гобою, флейтам. II эпизод проникнут элементами народной музыки. Композитор здесь прибегает к приёму имитационной полифонии, что также не менее важно для изображения народа. Это отражается и в ладовой сфере, с характерными увеличенными секундами, и в метрике, воспроизводящей ритмы крымскотатарской народной музыки. Тема, вначале звучащая у скрипок, постепенно проводится в виде нисходящих квартовых имитаций у всей группы струнных.

The image displays two systems of musical notation. The first system includes staves for V-ni 1, V-ni 2, V-le, V-c, and C-b. The second system includes staves for V-ni 1, V-ni 2, V-le, V-c, and C-b. Dynamics such as *p*, *mp*, *mf*, and *f* are indicated throughout the score.

Идея автора заключается в изображении народного образа с ярко выраженным единством мыслей, единством действий. Постепенно присоединяются остальные инструменты оркестра, усиливается динамика, предвещающая о надвигающейся катастрофе.

III эпизод «Депортация» начинают струнно-смычковые инструменты, путем квартетных нисходящих имитаций, которые создают нарастание эмоциональной напряженности. В симфонии этот эпизод является для слушателя самым сложным в слуховом восприятии, так как именно здесь закладывается основная идея драматургии всего произведения. В данном разделе описывается весь «ужас» депортации крымскотатарского народа в 1944 году. Особого внимания заслуживает эпизод безудержного хаоса, где автор вводит характерные элементы крымскотатарского фольклора. Здесь используются различные композиционно-технические средства: смена размера на семь восьмых – явный признак народного языка (в фольклорной музыке часто используется смена сложных размеров), смена темпа (Allegro-Andante-Adagio). В Allegro автор изображает смятение, страх, панические интонации. Постепенно темп замедляется. Автор произведения изображает смерть огромного количества людей. И заключительную точку в этом эпизоде делает туттийный аккорд, который воспринимается слушателем как образ «гудка поезда». В данном эпизоде используются алеаторика, сложнейшие полиритмические соединения.

The image shows a woodwind section of a musical score. The staves are labeled Fl. picc., Fl., Ob., C. ingl., Cl. B., Cl. b., and Fag. The notation includes complex rhythmic figures and dynamic markings.

* – Исполнители играют указанные ноты в любом порядке.

Здесь используются кластеры, глissандо, полиритмия у всех основных групп инструментов.

IV эпизод «Приезд на чужбину» Andante.

Представляет собой вариант темы первого эпизода, которая далее и будет развиваться. Вначале её проводит струнный квинтет, где наблюдаются диссонансы, изображающие страдания, скорбь.

Musical score for strings, including Violin 1 (V-ni 1), Violin 2 (V-ni 2), Viola (V-le), Violoncello (V-c), and Contrabass (C-b). The score shows a melodic line in the violins and a supporting bass line in the cellos and double basses, with dynamic markings such as *f* (forte).

После проведения этой темы, звучит соло скрипки. Затем эту же тему проводит медно-духовая группа, с переключками деревянно-духовых инструментов. Далее звучит ещё одна тема, которую проводит первая труба в сопровождении с флейтой и кларнетом. После разрядки этой обстановки, появляется «Плач хорала» у медно-духовой группы инструментов,

Musical score for Cor (Cor Anglais), showing a melodic line with dynamic markings such as *f* (forte).

который переходит в беседу между английским рожком и гобоем, но заканчивает реплику фагот. Этот «диалог» инструментов введен автором, для изображения людей, вспоминающих о той далекой, недостижимой родине.

Musical score for C. ingl. (Cor Anglais), Ob. (Oboe), and C. ingl. (Cor Anglais) parts. The score shows a melodic line in the Cor Anglais and a supporting bass line in the Oboe and Cor Anglais, with dynamic markings such as *p* (piano) and *f* (forte).

Однако вновь усиливается напряжение – это воспоминания страшных картин депортации. Нисходящий канон у струнных, затем имитационные проведения у деревянно-духовых инструментов, показывают эмоциональное напряжение и борьбу народа за самосознание.

The image shows a musical score for five string instruments: Violin 1 (V-m 1), Violin 2 (V-m 2), Viola (V-le), Violoncello (V-c), and Contrabasso (c-b). Each instrument part features a five-note canon. The notes are labeled with letters: D, C, B, A, and B. The score includes dynamic markings like 'f' and '7'.

Каждое проведение тематического материала, обозначенное в схеме буквой представляет собой волнообразную линию. Горизонтальная линия этого канона, образует хроматический звукоряд, общий диапазон которого охватывает 2 октавы и чистую квинту (дуодецима+октава), при этом каждое проведение постоянно варьируется.

Схема пятиголосного канона:

I A B C D E F G H Y
 II A B C D E F G H Y
 III A B C D E F G H Y
 IV A B C D E F G H Y
 V A B C D E F G H Y

После всех этих смятений, появляются интонации первоначальной темы.

V эпизод «Возвращение на родину» Allegro moderato.

Данный эпизод имеет героический характер. Начинается секундовыми сигналами у духовых, ударных, фортепиано и унисонных реплик у струнных инструментов.

The image shows a musical score for a woodwind and percussion ensemble. The score is marked "Allegro moderato" and includes parts for Fl. picc., Fl., Ob., C. ingl., Cl. B, 3 Tr-be, Timp., and T-no. The score features dynamic markings like 'f' and 'r'.

The image shows a musical score for a piano (P-no). The top staff is in treble clef with a key signature of three sharps (F#, C#, G#) and a common time signature. It features a series of chords, each marked with a 'v' (accents) above them. The bottom staff is in bass clef and features a rhythmic pattern of eighth notes, also marked with 'v' below them. A dynamic marking of 'f' (forte) is present at the beginning of the bass line.

Далее на фоне струнного трио звучит медно-духовая группа. Постепенно происходит смена характера. Мелодия приобретает маршевость.

The image shows a musical score for a brass and woodwind section. It includes parts for Cor (Cornet), 3 Tr-be (3 Trumpets), P-no (Piano), V-ni 1 (Violin I), V-ni 2 (Violin II), and V-le (Viola). The Cor and Tr-be parts are in treble clef and play chords. The P-no part is in bass clef and plays a rhythmic pattern. The V-ni 1, V-ni 2, and V-le parts are in bass clef and play a melodic line. A dynamic marking of 'f' is present at the beginning of the Cor and Tr-be parts. A rehearsal mark '38' is visible above the V-ni 1 part.

В отрывистых аккордовых репликах у духовых инструментов прослушивается та далекая жалобная первоначальная интонация, но в виде марша. После этой реплики им отвечают флейты и кларнет. Трижды прозвучат переключки, после чего все это приводит к туттийному звучанию.

Далее происходит смена размера на одиннадцать восьмых, темп – Allegretto.

На фоне скрипичного танцевального сопровождения, вступает «диалог» кларнета с гобоем, рассказывая о бытовой жизни народа.

The image shows a musical score for a woodwind section. It includes parts for Cl. B (Clarinet B), V-ni 1 (Violin I), Cl. B (Clarinet B), V-ni 1 (Violin I), Ob. (Oboe), V-ni 1 (Violin I), and Ob. (Oboe). The Cl. B parts are in treble clef and play a melodic line. The V-ni 1 parts are in bass clef and play a rhythmic pattern. The Ob. parts are in treble clef and play a melodic line. A dynamic marking of 'f' is present at the beginning of the Cl. B parts.

После этого красивого диалога раскрывается новый образ, подводящий к новому разделу.

VI эпизод «Тема любви и память предков» Andante.

Самая мелодичная часть симфонии. Композитор очень удачно подобрала «краски» инструментов, для показа любовной лирики. Педальную функцию слегка поддерживают верхние регистры деревянно-духовых, альт и контрабас у струнных инструментов. При этом мягкий и легкий аккомпанемент поручается арфе и виолончели, которые создают «ауру волшебства» после прошедшего тяжелого жизненного пути. На этом мягко подготавливаемом фоне вступают скрипки и фортепиано.

Ответные реплики поручаются кларнету, под аккомпанемент струнно-смычковых инструментов. Затем опять звучит тема скрипок с ненавязчивыми репликами гобоя и флейты. Дальнейшее развитие тематизма раскрывает оригинальное техническое мастерство композитора. И вновь звучит жалобная первоначальная тема деревянно-духовых инструментов на фоне темы любви, напоминая о том, что прошлое не забывается.

Далее композитор использует сложные полиритмические соединения:

И вновь меняется темп на Allegromoderato. Первоначальная тема любви у струнного квинтета проводится в ритмически преобразованном виде.

Затем происходит смена размера на семь восьмых в сольной партии ударной группы. Далее звучат секундовые сигналы всего оркестра. И, наконец, в третий раз слышится жалобная первоначальная тема у струнного квинтета. Только здесь она звучит без диссонансных напряжений.

Последние интонации темы заключают поочередное вступление английского рожка, кларнета и фагота. Далее наступает эмоциональный «взрыв», который сопровождается ритмическими переключками инструментов. Здесь используются технические приемы. Далее под аккомпанемент скрипок ведет тему бас-кларнет.

57 Andante

Fl. picc.
Fl.
Ob.
C. ingl.
Cl. B.
Cl. b.
Fag.
V-ni 1
V-ni 2

И доводят до конца эту тему духовые инструменты. Далее происходит смена размера на семь восьмых. Начинается подготовка к заключительному эпизоду.

VII эпизод: «Героический гимн».

И вновь звучит «Героический гимн народу», которым и завершается произведение.

51 Andante maestoso

Fl. picc.
Fl.
Ob.
C. ingl.
Cl. B.
Cl. b.
Fag.
Cor.
3 Tr-be
3 Tr-ni
Tuba

The image shows a page of a musical score for the 'Heroic Hymn' from Merziye Khalitova's Symphony No. 3. The score is written for a full orchestra and includes parts for Timpani (Timp.), Trombones (T-no), Trumpets (3 T-ri), Percussion (P-ti), Grand Cymbals (Gr. C.), Violin I (V-ni 1), Violin II (V-ni 2), Viola (V-le), Violoncello (V-c.), and Double Bass (C-b.). The music is in 4/4 time and features a variety of dynamics, including fortissimo (ff) and forte (f). The score includes various musical notations such as slurs, accents, and dynamic markings.

Последнее проведение «Героического гимна» звучит торжественным ликованием.

Выводы. Симфония №3 «Посвящение» Мерзи Халитовой имеет грандиозный план, внутреннее единство и мощную выразительность. Необычайная глубина и сложность произведения не рассчитаны на силу мгновенного воздействия. Идейный замысел произведения, являясь смелым и сложным, находит отражение в новаторстве музыкальных приёмов.

Следовательно, программная музыка – феномен подвижный, она живет своей жизнью, изменяется, развивается и имеет неоспоримое воздействие, как на слушателя, так и на исполнителя и композитора.

Современные композиторы постоянно находятся в поиске новых подходов к осмыслению и созданию оригинальной музыки. Новое время ознаменовалось радикальной переменой в содержании искусства, преобразованием жанров и форм, а также обогащением музыкального языка.

Как и многие другие современные композиторы, Мерзи Халитова обращается к различным жанрам и формам, используя при этом современную технику письма.

Во многих произведениях Мерзи Халитовой прослеживается трансформация историзма в современность, переход народного колорита в современную интерпретацию реальности, от старого к новому, возрождение забытых, канувших в лету эпизодов национальной культуры в новое течение с применением возникающих новых приемов выразительности.

Список использованной литературы:

- 1 Халитова М.И. Партитура Симфонии №3. – Симферополь, 2008. – 134 с.

УДК 323.383:061.237
МРНТИ11.15.73

Абдулхаиров А.З.¹, Абдулхаирова Э.М.²

¹к.п.н., доцент КИПУ,
г. Симферополь, Республика Крым

²к.э.н., ст.преп. КИПУ,
г. Симферополь, Республика Крым

ИСТОРИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ ДЕТСКО-ЮНОШЕСКОГО ТУРИЗМА В КРЫМУ

Аннотация

В статье проанализирован 130-летний период истории детско-юношеского туризма в Крыму на фоне происходивших за это время общественно-политических и социально-экономических трансформаций. На основе имеющегося опыта нескольких поколений организаторов туристско-краеведческой работы были выработаны рекомендации относительно принципов дальнейшего развития детско-юношеского туризма в регионе.

Ключевые слова: детско-юношеский туризм, экскурсии, краеведение, педагогика, внешкольное образование, Крым

А.З. Абдулхаиров¹, Э.М. Абдулхаирова²

¹п.э.к., доцент КИПУ,
Симферополь, Қырым Республикасы

²э.э.к., аға оқытушы, КИПУ,
Симферополь, Қырым Республикасы

ҚЫРЫМДА ЖАСТАР ТУРИЗМІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ТАРИХИ ӨЗГЕРІСТЕР

Аңдатпа

Мақалада Қырымдағы балалар мен жастар туризмінің тарихының 130-жылдық кезеңі, әлеуметтік-саяси және әлеуметтік-экономикалық өзгерістердің осы кезеңде орын алатын кезеңде талданады. Туризм ұйымдастырушылары мен жергілікті тарихтың бірнеше ұрпағының тәжірибесіне сүйене отырып, аймақтағы жастар туризмін одан әрі дамытудың принциптері бойынша ұсыныстар жасалды.

Түйін сөздер: балалар мен жасөспірімдер туризмі, экскурсиялар, жергілікті өлкетану, педагогика, мектептен тыс білім, Қырым

A.Z. Abdulkhairov¹, E.M. Abdulkhairova²

¹PhD, Associate Professor of CIPU,
Simferopol, Republic of Crimea

²k.e.v., Senior Teacher KIPU,
Simferopol, Republic of Crimea

HISTORICAL TRANSFORMATIONS AND MODERN STATE OF CHILD-YOUTH TOURISM IN THE CRIMEA

Abstract

In the article the 130-years-old period of history of child-youth tourism in the Crimea on the background of socio-political and socio-economic transformations is analyzed. On the basis of the present experience of

several generations of organizers of tourist-regional work guidelines related to principles of further development of child-youth tourism in a region were made.

Keywords: children and young tourism, excursions, study of local lore, pedagogics, out-of-school education, Crimea

В августе 2016 г. исполнилось 130 лет с момента возникновения организованного детско-юношеского туризма в Крыму. За это время данный вид внешкольной педагогической деятельности, тесно связанный с экскурсионным делом, краеведением, физическим, интеллектуальным, нравственно-патриотическим и эстетическим развитием подрастающего поколения прошел сложный, но плодотворный путь, вопреки войнам, системным общественно-политическим трансформациям и социально-экономическим кризисам. Без четкого понимания основных этапов и организационных форм, закономерностей влияния позитивных и негативных факторов на состояние детско-юношеского туризма едва ли возможно его дальнейшее успешное развитие.

В настоящее время существует ряд работ дореволюционных, советских и современных авторов, в которых характеризуются важные факты и процессы, связанные с развитием детско-юношеского туризма на территории Крымского полуострова начиная с последней четверти XIX в. и до начала XXI в. Попытки более комплексного исследования данного вопроса были предприняты П.П. Дыбовым [6], Ю.С. Константиновым [4; 5], А.Д. Поповым [16; 17], В.И. Шляпошниковым [21], однако они не создают целостного описания эволюции данного вида внешкольной педагогической деятельности на протяжении всего периода его существования, с момента зарождения и до наших дней. Начальной датой принято считать совершение 4-дневной поездки в Севастополь и его окрестности, предпринятой воспитанниками и наставниками Симферопольской мужской казенной гимназии 28-31 августа 1886 г. В то время на территории Таврической губернии не было ни одного высшего учебного заведения (ближайший университетский центр находился в Одессе), а среди существовавших средних учебных заведений именно Симферопольская мужская казенная гимназия имела наибольшую известность и авторитет. Здесь получали образование сыновья высокопоставленных чиновников губернского уровня, крупных предпринимателей, представителей научной и творческой интеллигенции. Поэтому неудивительно, что совершенная экскурсионная поездка имела большой общественный резонанс. Подробный отчет о её проведении был опубликован на страницах газеты «Таврические губернские ведомости», а также в виде двух отдельных изданий. Осенью 1886 г. был опубликован краткий отчет инспектора Симферопольской гимназии А.Н. Попова об экскурсии в Севастополь [15], а в 1889 г. на деньги, пожертвованные симферопольским купцом Б.Топаловым, была сделана публикация расширенного иллюстрированного отчета о данном экскурсионном мероприятии [13].

У истоков детско-юношеского туризма в Крыму также стояли педагоги и воспитанники Симферопольского реального училища имени императора Николая II. По инициативе директора училища П.И. Бракенгеймера с 1900 г. здесь организовывались тематические многодневные экскурсии (например, «суворовская», «пушкинская»). Данное учебное заведение также внесло свой вклад в развитие активных видов туризма – спелеологического и велосипедного. Примечательно, что отчеты о крупных туристско-экскурсионных мероприятиях Симферопольского реального училища публиковались на страницах педагогических журналов общероссийского уровня – «Естествознание и география» [18; 19; 20] и «Вестник учителей рисования» [8].

Война, начавшаяся в 1914 г., отразилась на географии школьных экскурсий и путешествий. Резко сократилось число дальних экскурсий, но продолжали совершаться ближние, по территории своих губерний.

В 1915-1917 гг. в стране происходил пересмотр учебных планов и программ почти всех типов школ разных ведомств. Первой министром народного образования была подписана новая программа для высших начальных школ. В объяснительной записке к программе указывалось, что для каждого класса должны быть разработаны план и программа экскурсий, которые следовало проводить в учебные часы. Для дальних экскурсий рекомендовалось выделить по несколько полных учебных дней в течение года. Таким образом, в школах России к 1916 г. Экскурсии, связанные с учебным материалом, были признаны равноправными среди других методов обучения [4, с. 9-10].

В 1934 г. в Симферополе была открыта Крымская детская экскурсионно-туристическая станция (КрымДЭТС), которая в организационном и финансовом плане подчинялись Наркомпросу Крымской АССР, а в методическом плане – Центральной детской экскурсионно-туристической станции

г. Москвы. Штат Станции состоял из директора, инструкторов-методистов, хозяйственного и обслуживающего персонала. Для проведения экскурсий, культурно-массовых мероприятий и кружковой работы привлекались местные педагоги и краеведы. К началу Великой Отечественной войны КрымДЭТС превратилась в главный организационный и методический центр развития детской юношеского туризма на крымской земле. В 1940 г. различными видами туристско-экскурсионной работы КрымДЭТС было охвачено не менее 8735 учащихся [16, с. 28-29].

В мае 1944 г. Крымский полуостров был освобожден от оккупации, а уже с 1 августа того же года КрымДЭТС возобновила свою работу.

К лету 1947 г. КрымДЭТС смогла развернуть сезонные турбазы для приема юных туристов в Алуште, Симферополе и Ялте. Они размещались в арендованных на время летних каникул школьных помещениях, плохо приспособленных для размещения туристов. На этих базах не хватало самого необходимого инвентаря – кроватей, матрацев, подушек, одеял. Еще хуже обстояло дело с самым элементарным туристским снаряжением – палатками, рюкзаками, флягами. Нередко юные туристы вынуждены были отправляться в турпоходы с корзинами и чемоданами вместо рюкзаков.

Весной 1948 г. в Симферополе состоялся первый областной слет юных путешественников Крыма, на который прибыло 120 делегатов, представлявших все города и многие районы полуострова. К 1950 г. было открыто 11 клубов юных путешественников в Симферополе, Севастополе, Алуште, Белогорске, Евпатории, Керчи, Феодосии, Ялте и Советском районе [17, с. 134-136].

1950 годы для детского туризма были годами массового распространения и бурного развития. Это связано, главным образом, с приходом в школы бывших фронтовиков, которые стали организовывать походы и экскурсии по местам сражений Великой Отечественной, приобщать воспитанников к подвигам народа. Участниками Великой Отечественной войны были и многие педагоги и руководители детских экскурсионно-туристских организаций [5, с. 60].

С июля 1990 г. КрымДЭТС была реорганизована в Крымский республиканский центр детско-юношеского туризма и экскурсий (КРЦДЮТЭ). Несмотря на сложные социально-экономические условия 1990-х гг. Центр продолжал выполнять координацию туристско-краеведческой работы учащихся в масштабах Автономной республики Крым [6]. В середине 2000-х гг. КРЦДЮТЭ получил новое название – «Центр туризма и краеведения учащейся молодежи» (ЦТКУМ). На тот момент в нем действовало до 70 кружков туристско-краеведческого направления, в которых занимаются свыше 1,1 тыс. учащихся. Также Центр координировал работу по проведению Всеукраинской туристско-краеведческой экспедиции «Краса и боль Украины», а также национальной историко-географической экспедиции «Сто чудес Украины», Всеукраинской экспедиции учащейся и студенческой молодежи «Моя Родина – Украина», Всеукраинской туристско-краеведческой экспедиции «Узнай свою страну». Однако материально-техническая база, объемы бюджетного финансирования и степень престижа труда работающих в ЦТКУМ энтузиастов явно находились на недостаточном уровне. Кроме того, проводимые мероприятия практически не освещались в местных средствах массовой информации, долгое время Центр не имел даже собственного веб-сайта в сети Internet.

Новый организационно-правовой этап в деятельности Центра начался в 2014 г. после вхождения Республики Крым в состав Российской Федерации. ЦТКУМ был преобразован в Государственное бюджетное образовательное учреждение дополнительного образования Республики Крым «Центр детско-юношеского туризма и краеведения» (ЦДЮТК) [7].

В 2017 г. ЦДЮТК проводились многочисленные мероприятия, направленные на физическое, интеллектуальное, патриотическое и морально-нравственное развитие крымских детей и юношества. Среди них следует назвать 63-й Республиканский туристский слет учащихся образовательных учреждений Республики Крым, первенство Республики Крым по спортивному туризму, Открытое первенство Республики Крым по туристско-спортивному многоборью «Крымские каникулы», Открытый Фестиваль пешеходного туризма «Крымская осень-2017», Крымский республиканский этап Всероссийской военно-спортивной игры «Победа», Крымский республиканский этап Всероссийского конкурса исследовательских краеведческих работ учащихся «Отечество», Республиканский этап Всероссийской олимпиады по школьному краеведению, Республиканскую патриотическую краеведческую конференцию учащихся образовательных учреждений «Крым – наш общий дом», Республиканский телевизионный конкурс знатоков православной культуры «Зерно истины», а также зональные и республиканские этапы спортивных турниров по мини-футболу, баскетболу, волейболу, вольной борьбе, дзюдо, самбо, включая Всероссийские соревнования по волейболу «Серебряный мяч» и Всероссийские «Президентские спортивные игры» [14].

Выводы и предложения. Таким образом, на основе анализа более чем 130-летнего периода развития детско-юношеского туризма в Крыму можно прийти к следующим выводам:

- Детско-юношеский туризм может эффективно развиваться только в условиях комплексной и синхронной поддержки со стороны государства, общественных организаций, предпринимателей-меценатов, а также при постоянном внимании к его проблемам со стороны широкой общественности.

- Туристско-краеведческая работа с детьми и юношеством должна опираться на широкую сеть внешкольных учреждений, охватывающих все города, при обязательном наличии собственной материально-технической базы (турбаз и лагерей) хотя бы в самых популярных среди юных туристов центрах Крыма.

- В эпоху «информационного общества» необходимо активно популяризировать туристско-краеведческую деятельность посредством новых информационных каналов, в первую очередь популярных среди молодежи социальных сетей (т.н. socialmediamarketing).

Только при названных выше условиях детско-юношескому туризму в Крыму будет обеспечено дальнейшее эффективное развитие в условиях глобальных геополитических изменений, а также новых тенденций в организации свободного времени и досуговой деятельности подрастающего поколения.

Список использованной литературы:

- 1 Анфимова В. Путешествие длиною в 70 лет. – Крымские известия, 2005, 25 января.
- 2 Багдасарян В.Э. История туризма: учебное пособие. / В.Э. Багдасарян, И.Б. Орлов, А.Д. Попов. – М.: ИНФРА-М, 2017 – 190 с.
- 3 Государственный архив Республики Крым (ГА РК). – Симферополь.
- 4 Детский туризм в России: Очерки истории: 1918-1998 гг. / Автор-сост. Ю.С. Константинов. – М.: ЦДЮТур, 1998. – 176 с.
- 5 Из истории детского туризма в России 1918-2008 гг. / Автор-составитель Константинов Ю.С. – М.: ФЦДЮТук, 2008. – 312 с.
- 6 Дыбов П.П. Из истории Крымского республиканского центра детского и юношеского туризма. – Клио, 2001. – №2. – С.27-28.
- 7 Историческая справка о деятельности Центра детско-юношеского туризма и краеведения [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://crimuntur.ru/osnovnye-svedeniya>.
- 8 Крестинполь П.И. О значении художественных экскурсий для учащихся и о рисовании (с натуры) на открытом воздухе. / Вестник учителей рисования, 1905. – №7. – С.78.
- 9 Кураמיшина Ю.В. Теория и практика «экскурсий в культуру»: П.В. Никольский и отечественные экскурсионисты первой трети XX века / Ю.В. Кураמיшина, А.Д. Попов // Ученые записки Крымского федерального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Философия. Политология. Культурология», 2015. – Т.1(67). – №3. – С.142-150.
- 10 Мальгин А.В. Русская Ривьера. Курорты, туризм и отдых в Крыму в эпоху Империи. Конец XVIII – начало XX в. – Симферополь: СОНАТ, 2004. – С.352.
- 11 Массовые школьные экскурсии: Ленинград – Волховстрой – Урал – Волга – Крым – Кавказ / Под ред. А.Я. Закса. – М.: Работник просвещения, 1926. – 228 с.
- 12 Отчёт о деятельности Ялтинского отделения Крымско-Кавказского горного клуба в 1914 году. – Ялта: Труд, 1915. – 43 с.
- 13 Первая учебная экскурсия Симферопольской мужской гимназии. Севастополь и его окрестности / Сост. А.Н. Попов. – Симферополь, 1889. – 204 с.
- 14 Перечень мероприятий Государственных бюджетных образовательных учреждений дополнительного образования Республики Крым на 2017 год [электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://crimuntur.ru/dokumenty-kraevedenya/>.
- 15 Попов А.Н. Поездка с учениками Симферопольской гимназии для осмотра достопримечательностей в г. Севастополе и его окрестностях (28, 29, 30 и 31 августа 1886 г.). – Симферополь: Таврическая губернская типография, 1886. – 36 с.
- 16 Попов А.Д. Из истории детско-юношеского туризма в Крыму до начала Великой Отечественной войны. – Культура народов Причерноморья, 2005. – №68. – С.27-30.
- 17 Попов А.Д. Крымская детская экскурсионно-туристическая станция в послевоенный период (1940-1950-е гг.) / Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «История», 2008. – Т.21(60). – №1. – С.133-139.

- 18 Свищов Е. «Суворовская» образовательная экскурсия воспитанников Симферопольского Императора Николая II реального училища / *Естествознание и география*, 1900. – №9. – С.40-41.
- 19 Свищов Е. Чатырдагские пещеры / *Естествознание и география*, 1906. – №5. – С.61-63.
- 20 Свищов Е. Из Бахчисарая в Ялту по горным тропам / *Естествознание и география*, 1906. – №7. – С.54-62.
21. Шляпошников В.И. Работа Крымской областной детской экскурсионно-туристской станции / *Известия Крымского отделения Географического общества СССР*, 1954. – Вып.3. – С.113-120.